

MUNKÁCS VÁROS
ÚJ MONOGRAFIÁJA.

EREDETI KUTFŐK NYOMÁN

IRTA

LEHOCZKY TIVADAR.

MINDEN TÖRVÉNYES JOG FENTARTVA.

===== ÁRA 4 KORONA. =====

MUNKÁCS,
GRÜNSTEIN MÓR KIADÁSA
1907.

LEHOCZKY TIVADAR.

Bevezetés.

„A történelem az élet mestere.“

A hazánk északkeleti határszélén elvonuló vadregényes Kárpát hegység nyulványai alján, le a Dunáig terjedő rónaság elején fekvő *Munkács* városnak, a körülötte lakó ruthén népség e régi metropolisának történetét új modorban, új adatok nyomán óhajtottam megírni. Eddigelé leginkább országunk köztörténetével kapcsolatos eszményeinek részletezése képezte monografiáját, melynek alakulására nagy befolyással volt a közelében álló hasonló vár, mely különösen az ország függetlenségeért vívott harcok idején játszott nagy szerepet, de egyszersmind okozója volt a tömérdek nyomornak és zaklatásnak, melyek a várost mindannyiszor sújták s nem egyszer teljesen elpusztíták. De a hadjáratokon kívül is, mennyiben a munkácsi vár a legrégibb időktől kezdve egyszersmind az ahhoz tartozó nagyterjedelmű uradalomnak, hajdan hercegségnek székhelyéül s birtokosainak lakásul is szolgált, okozója volt annak, hogy a földesuri hatalommal, sőt pallosjoggal felruházott oligarcha urai saját érdekük emelése tekintetéből is sokszor méltánytalanul bántak alattvalói viszonyban tartott lakóival s önkényileg közrehatottak arra, hogy a város boldogulását s emelését megakadályozzák. Voltak idők, midőn az uradalom haszonbérleti s időleges birtoklói, kik a századok folyamában oly gyakran váltakoztak, a város lakóit s a községet még azon szabadságaik és javadalmaik élvezetétől is megfosztani igyekeztek, melyeket boldogabb régiekben a vegyes házból származott királyoktól fejedelmektől bizonyára hasznos szolgálataik jutalmazásául adományul kaptak. Valóban csupán a polgárság s a koronkénti buzgó elüljáróság s erélyes helyhatóság szívós természetének s törhetlen elszántságának s kitartásának lehet köszönni, hogy régi birtokaikat s jogait bár némileg megcsonkítva, megtudták őrizni s az utódaik számára bár mindig nagy áldozatok és küzdelmek árán fentartani. Ezen viszálykodások, pörlekedések és küzdelmek a létért oly érdekesek, a küzdő s ellentálló polgárság erős lelkiületére oly élénk fényt vetők, hogy még akkor is érdemesek lennének a megörökítésre, ha azokat kellő eredmény nem kísérte volna. A városi és más dikaszterialis levél-

tárak bő anyagot nyújtottak nekem mindezek feltüntetésére ; de ezekből merítettem anyagot és adatokat még arra is, hogy a városnak a legrégibb időktől kezdődő s lefolyt benső életét, polgári s társadalmi viszonyait, sajátosságait, szokásait, hit és erkölcsi világát s közgazdasági tevékenységét, helyhatóságának eljárását s törvénykezési modorait, intézkedéseit, a közvagyonról vezetett számadásait s egyéb érdekes mozzanatait s általában a város fejlődését, mely különösen az utóbbi forradalom lezajlása utáni időszakban óriási léptekkel előhaladt, leírjam, feltüntessem s jövő emlékezetül megörökítem.

Valóban a rendezett tanácsú város képviselőtestülete, hatósága és vezérférfiai önérzetesen tekinthetnek vissza az utóbb lefolyt fél-századra, melyben a közönség és a város nem csekély áldozatával a közjótékonyság, közmívelődés és közgazdaság terén annyi korszerű új és állandó intézmény és századokra kiható alapítás létesítettett, mennyivel más hasonló város alig dicsekedhetik, Így, hogy a nagyszámu kisebb-nagyobb jóhatású egyleteket és társulatokat itt ne említsem, falai közt következő diszes intézetek és monumentális épületek keletkeztek : új városház, új r. k. templom, főgimnázium és internátus, állami elemi fiuiskola, két leányiskola, polgári leánytanoda, városi közkórház, lelenc- és gyermekmenhely, árvaház, állandó színház, közös kaszárnya és kórház, honvéd lak-tanya és csapatkórház, dohánygyár, járásbirósági palota, új posta-épület, új nagy terjedelmű utcák s a millenium emlékeztére a diszes Sugárut, villanyvilágítás, utcák aszfaltozása, új vásártér, nem különben az uradalmi nagybazár s takarékpénztár pompás épületei s egyéb számos szép lakház és magán intézet. Melyek mind a város színvonalának emelésére s polgárainak javára szolgálnak. Mindezek méltán feljogosítanak arra a kedvező kilátásra is, hogy a város haladása a jövőben sem fog elmaradni, a minthogy lakóinak száma és vagyonosodása is láthatólag emelkedik . . . S épen azért nem lehet feltenni, hogy az, kit a sors ide vetett, ki itt biztos tanyát és megélhetési módot talál, ki boldog családi kört alapít s öveinek jövője megszilárdításáról s lelki és szellemi művelődéséről gondoskodik, — ne érezzen vágyat arra is, hogy e városnak mult-ját ismerje ; régi igazság lévén az, hogy kit a mult nem érdekel, az jobb jövőt nem érdemel. E cél, a város multjának megismerésére alkalmat adni, szintén vezetett engem e munka megírására, melyet ime az érdeklődőknek hazafias üdvözléssel felajánlok.

L. T.

I.

Munkács város volt hűbéri viszonyának története.

(Munkács vidéke az őskorban. — Első királyaink alatt. — Hajdankorban is voltak vegyes ajku lakosai. — Tatárdulás utáni állapot. — Kiváltságai a vegyes házból való királyoktól. — Szabad várossá lett. — Sorsa a 16. században. — Ferdinánd királyné keres oltalmat. — A vár és uradalom bérleti zaklatják. — Miksa király pártolja. — Gróf Eszterházy Miklós erőszakoskodása. — Zaklatott viszonya a Rákócziak alatt. — Panaszok a várbeli katonák ellen 1709-ben. — Majd a kincstári kezelés ellen. — Sorsa gróf Schönbornnek alatt. — Védekezések a Mária Terézia-féle urbér behozatala alkalmából. — Birósági helyzete II. József császár alatt. — Törekvése, hogy szabadkirályi várossá legyen. — Hosszu és szívos küzdelmei az urbéri viszony rendezése alkalmából. — Jó vége 1884-ben. — Közvégyona 1905-iki leltár szerint.)

Beregvármegye monografiájának III. kötetében Munkács város keletkezését és fejlődését leírván, abban felhoztam, hogy a mostani város oly területen fekszik, melyen az őskorban, hajdan, számokkal meg nem állapítható régi időkben úgy a kő-, mint a bronzkorbeli népek tanyáztak; az azóta végzett kutatásaim pedig biztos tanúságot tehetnek arról is, hogy a Krisztus születése előtti évezredben, időszámításunk szerint mintegy 2500 év előtt különösen a *kelták*, kik már a vasat is ismerték és feldolgozták, e tájon huzamosb ideig tartózkodtak és itt s különösen Lovácska, Gallishegy és Klacsanó—Iványi tájain hosszabb ideig tartózkodtak. Ezek már állandó lakhelyeket építettek, bronzból, ezüstből ékszereket és vasból különféle készségeket, fegyvereket, kétélű pallosokat, kaszákat, lándsákat, sulyos késeket és nyilakat, úgy házi és gazdasági szükségleteikre kellő eszközöket s szereket készítettek, valamint itteni trachit-kőzetből gabona-örlésre csinos alaku kézi örlőköveket, ily mozsarakat s egyéb szükséges tárgyakat, nemkülönben főzésre és süítésre igen alkalmas s diszes agyag és grafitos edényeket gyártottak s így itt kétségtelenül boldog megelégedésben szántás-vetésből, halászatból, marhatenyésztésből és vadászatból sokáig éltek. Ezeket, úgy látszik, a népvándorlás áradata elsodorta innen s annak folyamában götok s más bárbar népek átvonulása után, kik szintén jelleges s becses emlékeket hagytak hátra, szláv néptörzsöket is vetett ide, kiknek maradékait azután a honfoglaló magyarok itt találták és meghódíták. Így bizton lehet állítani, hogy Munkácson az első magyar települők régi népek lakromjain állíták fel sátraikat

s később lakóházaikat, megosztván új birtokukat a meghódított idegen ajku népekkel.

Első királyaink idejében e vidék az ők és testvéreik, rokonaik birtokában volt; így 1048. táján Béla hercege. A gyér lakosságu területet akkor határtalan erdőség borította, melyen bölönyök s egyéb nemes vadak tenyészték s így a fejedelmeknek jó vadászati területet szolgáltat s ilyenül egy 1271-iki okmányban is, mint a néhai Szentkirályok vadászó erdősége, említettik.

A tizenkettedik században Munkács vidéke a kunok és más kalandor népek gyakori beütései folytán többször elpusztítván, e helynek így megfogyott lakosságát rajnavideki szászokkal pótolták, kik értelmességök s munkásságukkal annak éppen úgy mint Beregszásznak és Szatmárnak új községi életet s az ipar és földművelésnek nagyobb ledületet adtak. Midőn 1241-ben a hazánkba berontott tatárok e községet is elpusztíták, az ország szomorú sorsát szíven viselő IV. Béla király Munkácsot éppen úgy, mint a szomszédos Beregszászt új életre támasztá az által, hogy szorgalmas, munkás idegen népeket telepített ide, kiknek kedvező kiváltságokat s jogokat biztosított, bizonyára itt is oly alakban, minőben az 1247. évi beregszászi kiváltságlevél szerint az ottani új meg szállók és azokkal együtt a megmaradt törzslakók részesültek. Így biztosítá őket arról, hogy minden vagyonukkal szabadon költözködhessenek; hogy saját bíróságuk ítéljén ügyeikben, hogy papjuknak tizedet adjanak; kapunkint a királynak adózzanak; a határbeli földeket, hegyeket, völgyeket és vizeket használják, a Bereg nevű erdőben, (mely egész Munkácsig nyúlt) egy napi járó távolságban legelőt és faizást gyakorolhassák; vásárokat tarthassanak, a község lakosai nyelv és nemzetiségök különbsége nélkül egyenlő szabadságot élvezzenek stb.¹

Bizonyára Munkács is részesült ily jogokban, mert nyoma van annak, hogy még évtizedek múltán is vendégeikről, a latin oklevél szerint *hospites*-ről történik említés, mint kik a községnek (villának) s hatóságának tagjai valának. Így a tatárdulás után megújult „*Villa Munkács*” község csakhamar ismét virágzásnak indult, templomát helyreállítá s a lelkész és helyhatóság mindent elkövetett, hogy a közjólét meghonosodjék, mi be is következhetett, mert a következő század elején, fenmaradt okmányok szerint, a munkácsi lelkész e vidék előkelő parochusai közé tartozott, ki pápai tizedül fizetett évenként öt garast, mi akkor tekintélyes összeg volt,

¹ Sajátságos, hogy azóta folyvást Munkácsra is magyar, ruthén és németekből állott a lakosság, jóllehet ez utóbbiak, kik több időközökben bevándoroltak, itt megmagyarosodtak ugyan, de a rutének és a környékbeli németek megtarták nyelvüket és szokásaikat maiglan; Munkácsra különben mindig a magyar elem dominált.

mert a szomszédos Dercen, Iványi s más helységbeli papok ily címen csupán három garassal rovattak meg. Idővel pedig német megszállói közül többen nem csekély tekintélyre emelkedtek, így a *Munkácsi* családból való Gergely, kinek és neje Lev főispán leányának fia *Balázs*, 1356-ban főispáni méltóságra emeltetett s okmányilag így neveztetik: Comes Blasius, hospes de Munkach villae regali.¹ Általában el lehet mondani, hogy e község akkor, az Anjou családból való fejedelmeink alatt élvezte létének egyik legboldogabb korát, részesülvén sok kedvezményben és szabadalmakban Erzsébettől, Nagy Lajostól és Máriától, kik lengyelországi birtokuk miatt itt gyakran megfordultak, sőt Beregszászon udvart is tartottak. Erzsébet királyné a többi közt 1356. évben Munkácsnak meghatalmazást adott arra nézve is, hogy hatósági hivatalos pecsétjéül a templom védszentjének, szent Mártonnak alakját használhassa; mi-ben valószínűen *Miklós* akkori itteni tekintélyes lelkésze volt a közbenjáró.² Két évvel később pedig 1378-ban e kegyes királyné a községbeliek panaszára oly szabadalommal látta el őket, hogy azokat sem jószágukban, sem személyökben idegenek sehol le ne tartóztathassák, hanem az ellenök felmerülhető kereseteiket a munkácsi tanács előtt érvényesítsék.³ Érdekes az is, hogy e korszakbeli főispánjainkat a fejedelmek a jövevények közül kinevezzék. Így 1344-ben *Marochuk* lett a főispán, kinek atyja János lengyel származású volt s 1356-ban mint Mária királyné főlovászmestere is működött, ugyanakkor pedig a fentebb említett Munkácsi Balázs lett a főispán, kit 1361-ben a *Hermann* nemből eredt Laks váltott fel. Mindamellet Munkácsot e szép korszakban is érte nagy veszély, midőn tudniillik Nagy Lajos elhunytá után Garai Miklós nádor önkénykedése fellázította az ország nagyjait s Lengyelország és Erzsébet s illetve Zsigmond közt a lengyel trón miatt is viszálykodás és pártoskodás keletkezett. 1383-ban a lázadókkal *Zudar István* megtámadta Munkács helységét (villat) is, melyet elpusztított és elfoglalt s mi ellen Munkácsi András fia István Mária királynénál panaszt emelvén, ellene a vizsgálat elrendeltetett s an-niak eszközzésével a leleszi konvent megbízott.⁴ 1391. évben Zsigmond király vette oltalmába a községet, midőn Losonczy István várkapitány kezdé a lakosokat különféle uj és szokatlan terhekkel és adózásokkal zaklatni.

A XIV. század végén s a következő elején Koriathovics Tódor, litvániai herceg lévén az uradalom és a város ura, alatta a lakos-

¹ Zichy-Codex III. 16.

² 1903. évben a m. kir. belügyminiszter 2515/a. sz. a. megerősíté a várost e címerű pecsét használatában.

³ Munkács városi levéltár. Ez okmány bõrhártyán van kiállítva, mely 30 cm. hosszú és 8½ cm. széles szelvény.

⁴ Leleszi levéltár Prot. AA. I. 639.

ság új rutén megszállókkal szaporodott, mennyiben azok a Kun László idejében e tájon megtelepedett és egy század múltán Nagy Lajos idejében Moldovában elvándorolt oláhoktól elhagyott telkekre szálltak s a polgárokkal együtt előbbi gyakorlathoz képest a *faizást és legelteiést* is szabadon élvezték, mely joggyakorlatban őket később 1418-ban *Pálóczy Máté* is megerősíté. Ugy látszik, hogy a község akkor a bíró választást nem eszközölte, mert nyoma van annak, hogy Pálóczy munkácsi vártisztei Kaffai Pán Endre és Helele bíróvá *Guba Imre itteni polgárt kinevezék*.

Hovatovább fejlődén a város, 1427-ben Lazarevics István szerb despota földesurasága alatt Zsigmond királytól nyert szabadsághoz képest a Kozma és Dénes napjain tartandó *vásár* iránti jogát érvényesítette s ugyanakkor a városiakat a faizás és legelés gyakorlatában is megerősíté. Majd *Hunyady János* kormányzó kezébe jutván az uradalom, ő 1445-ben Bösörményben kelt iratában¹ *Szabad várossá* tevő Munkácsot s nemcsak megerősíté régi kiváltságait, hanem attól is felmenté őket, hogy Beregszászból a várba adni tartozott tizenkét hordó bort ők fuvarozzák oda; megrendelé továbbá, hogy mennyiben a község saját helyhatósággal bír, idegen tisztek ott hatáskörrel ne birjanak s hogy eddigi gyakorlathoz képest fizessék a lakosok a kincstári adót, kamarai nyeményt. De a lakosok, kik eddig terménytizedet és kilencedet is adtak, e teher könnyebbitését kérelmezvén, Hunyady 1446. febr. 9. Váriban kelt kiváltságlevelében a város emelkedését óhajtván, megengedé, hogy: *kilenced helyett évenként ötven köböl buzát és agyanannyi zabot*, a sertésekből pedig tizenötödöt adjon a község s hogy a kincstári adó fizetésénél két kapu egynek számíttassék s *a bíró és 12 hitese ettől* is mentek legyenek; továbbá, hogy boraikat sátrakban (taberna) árulhassák, akkor, midőn földesuri borok kimérését nem eszközlik.

Egy már ugyanakkor kelt okmányban pedig, melyben előadja, hogy látván a város szegénységét és tehetetlenségét, meghagyta, hogy a bírák a bármely bűnért elítélt lakostól ne többet, mint a rendes bírság egyharmadát szedjék. 1449. évben Hunyady a városnak a *Budetin* nevű földrészt (erdőt) adományozta, ha az már különben is az övé nem lenne, mert hisz régóta használatában volt, ha róla külön adománylevelet nem birt is.

1451. január 10-én Zákánban kelt iratában végre a kormányzó megerősíté a polgárságot kifejezetten abban, hogy azon erdőket, melyeket Tódor herceg, Máté és a szerb despota idejében használt

¹ A városi levéltárban őrzött eredeti levélokmány 30 cm. hosszú és 21 cm. széles, rajta van papír cafrangra nyomott pecsét, mely kerekalakú, 3 cm. átméretű, közepén levő paizson áll egy ágon jobbra néző holló, mely mellett balról félhold látszik.

és birt, azokat jövőben is birja, sőt abban őket a várnagy védelmezze. Hunyadi elhunytával a birtok özvegyére *Szilágyi Erzsébetre* szállván, ő is jóindulattal viseltetett a város irányában; így kérelmekre 1465-ben Budáról kelt rendeletében meghagyta Kezi Balázs deák Munkács várnagyának, hogy a tizedül ráeső *malacokat* a lakosok által ne hizlaltassa s a várhoz (azaz uradalmi magtárba) beadatni szokott zabmennyiséget a rendes megszokott mértékkel szedjék a tisztek; majd 1476-ban megparancsolta a beregi alispánoknak és várnagyainak, hogy a *telekadót* a lakosoktól Szentgyörgynap előtt ne szedjék s mennyiben annak felét elengedte, erre a beszedésnél tekintettel legyenek. Azt is meghagyta, hogy a járulékok kivetésében, az eskü alatti tanuskodás díja, s a bírságolásban az eddigi szokás szerint járjanak el; 1482-ben pedig meghagyta Budáról kelt okmányában, mely 21—15 □ cm. papiroslapon íratott és vörös pecsétell ellátatott, hogy a míg a városiak itt termett bora el nem fogy, addig a városba idegen bort behozni szabad ne légyen.

Szilágyi Erzsébet után maga Mátyás királyra háromolván a munkácsi nagy uradalom, ő is az által mutatott kegyet a város iránt, hogy 1484-ben hamvazó napján kelt okmányában Munkácsnak minden eddigi kiváltságát és adományát megerősíté.¹ Majd a birtok e nagy király fiára Hollós Jánosra, vagy a mint magát latin okmányaiban *Ioannes Corvinus*-nak írja, szállván, ő 1493-ban Dorottya napja körül személyesen utazott fel ide s a polgárok panaszait és kéréseit meghallgatván, itt kiadott oklevelében² megerősíté Hunyadi János kiváltságleveléit és *Budetin* adományozására vonatkozó kiadványát, valamint nagyanyja Erzsébetnek 1476-ban kibocsátott kiváltságát. 1494-ben Naményban³ kelt rendeletében pedig meghagyta Balácsi Ferenc és Abránffi Péter beregi alispánok és várnagyoknak, hogy a háznál vagy kertekben nevelt süldőktől (a tizeden alól esőktől) váltságul többet négy pénznél ne szedjenek, a malacoktól pedig mi díjat se.

A fönnebbi földesuri intézkedésekből kitűnik immár, hogy Munkács lakói, ha uri dolgok végezésére nem szorítottak is, mégis alattvalói viszonyban állottak a vár birtokosaival szemben, kiknek pénzüi és természetben adózniok kellett s hogy voltak idők, midőn a vár, illetve uradalom tisztei őket sanyargatni kezdék s nagyobb szolgáltatásokra kényszerítették, mi ellen azonban ők panaszolkodásaik következtében mindig orvoslást találtak távol lakó uraiknál. Természetes, hogy érdekükben volt ez uraknak, hogy adózó jobbágyaikat védelmezzék s minden támadástól és elnyomatástól meg-

¹ Ez eredeti okmányt is őrzi a város, mely papiroslap 20×30 □ cm. terjedelmű s rajta öt centiméternyi átmérőjű pecsét van nyomva.

² Datum Munkács, feria praxima post festum Purific. Mariae virg.

³ Datum ex oppido Namen, feria 2-a prot. post fest. assumpt. B. Mariae.

óvják, már csak azért is, hogy jövőben is hasznukat vegyék. Épen ennek lehet tulajdonítani azt is, hogy 1494. évben *Hollós János* Naményban létekor felháborodva értesült arról, hogy midőn közelebb e tájon zendülés támadt s a szomszéd Lengyelországból berontott csoportok itt kalandoztak, a környékbeli nemesek nem átalloztak a zendülökhöz s rablókhoz csatlakozni és az uradalmi jobbágyságot latrok módjára fosztogatni, ökreiket, marháikat s egyéb értékes tárgyaikat elhurcolni; miért is komolyan meginté a fentebb nevezett alispánokat és várnagyait, hogy jobbágyságának az okozott károkat téríttessék meg, nehogy kénytelen legyen ő közbelépni s kielégíttetésök iránt intézkedni.

Ulászló király alatt is részesültek a polgárok némi kiváltságban; így e király 1507-ben¹ meghagyta, hogy a munkácsi lakosok, midőn áruikkal utaznak, réveken és vámhelyeken, úgy mint a vári és beregszászi lakosok, *egy denárnál többet ne fizessenek*; ugyanazon évben pedig Batthyány Benedek kir. tárnokmester és máramarosi főispán Bazilovics Miklós (vicegerendo) és többi tiszteinek meghagyá, hogy a munkácsi lakosokat *sóvetelnél* vám és rév és egyéb fizetéseknél épen oly kiváltságban részesítsék, minőket a máramarosi és koronavárosiak élveznek.² Majd 1512-ben e király a polgárokat a Budetin és Levka s a Nagyliget erdő használatában védeti Derencsényi Péter munkácsi várnagyhoz intézett rendeletében; egy újabb kiadványban megerősíti Mátyás király és Hunyady János kiváltságleveleit;³ 1513-ban pedig Budán kelt iratában, tekintettel a munkácsi, beregszászi s más uradalmi helységek inséges állapotát, meghagyta, hogy tőlök a vár szükségére kivett fél forint beszedésétől álljanak el a vártisztek.⁴

A XVI. század elején beállott nyugtalan és inséges időkét még sanyarubbakká tette az 1514. évben lezajlott *pórlázadás*, mely megyénk déli szélén is érezteté dühöngését s melynek következése volt, hogy a jobbágyság helyzete még nyomasztóbbá vált; a munkácsi várat és ahoz tartozó uradalmakal koronai birtokul jelölte ki az 1514-iki országgyűlés (3. t. c. 8. §.), oly módon, hogy az a király jövedelmét képezze s elidegeníthetlen maradjon; 1518-ban pedig az uradalom, más számos jószágokkal együtt, a király udvartartására és konyhai szükségletek fedezésére határozottatott; azok kezelése a budai várfelügyelőre bízván. Ennek szigorú intézkedései

¹ Kelt Visegrádon, Margitnap előtti szombaton, 44×23½ cm. bőrhártya, pecséttel.

² Kelt Beregszász, husvétutáni 5. nap, 1507.

³ Kelt Budán, virágvasárnap utáni 3. napon 1512-ben, 57×80 cm. átméretű s nemzeti selyem zsinóron függő pecséttel ellátott oklevél Zalkány László titkár meghagyásából.

⁴ Várdai Ferenc váci püspök titkár megbízásából. Valamennyi okmány őriztetik a városi irattárban.

folytán a várost és környékbeli községeket arra szorította a király felügyelősége, hogy vajat, zsirt és különféle élelmi cikkeket saját fuvaraikon Budára szállítsanak, mi nagy terhet kezdett képezni, miért a munkácsi, beregszászi és vári bírák 1518-ban II. Lajos királyhoz járultak panaszaikkal, ki azon évben¹ elrendelte, hogy évenként 2 szekérnyi rakományon kívül több zsirt és élelmet saját költségökön Budára fuvarozni ne köteleztessenek.

1521-ben az uradalom Mária II. Lajos király nejének birtokába jövén, ő azt férjével együtt kezeltette, ki még Budán 1520-ban² kelt iratában megerősíté a munkácsiakat abban, hogy a rév és vámonokon egy denárnál többet ne fizessenek; egyuttal meghagyta *Báthory András* nándorfejevári bán *Perényi Gábor* szatmár-ugocsai és *Pálczi Antal* zempléni főispánoknak, hogy a kiváltságot alkalmasan védjék s annak érvényt szerezzenek. Három év múlva *Mária* már maga megerősíté a város részére *Anna*, *Mátyás* és *Hunyadi Jánostól* kapott privilegiumait; s egy külön kiadványában szintén 1523-ban meghagyta a várbeli tiszteinek, hogy az urasági borok kiméretésénél szokatlan árt ne követeljenek a várostól.

Az uradalmat azonban tényleg akkor *Büdi Mihály* birta haszonbérbe Máriától, ki beregi főispán és várkapitány levén, hatalmasul működhetett abban, hogy az uradalom jobbágyságait sarcolja és fosztogassa, őket oly szolgálatokra és adakozásra késztetvén, melyek sorsukat elviselhetetlenné tették; sőt a munkácsiakat is annyira zaklatá, hogy e miatt a polgárok közül többen más vidékre költöztek. A trón felett versengő I. Ferdinánd és Zápolya János magoknak párthiveket szerezni igyekezvén, az így kifejlődött harcokban a béke és rend teljesen felbomlott s mindenhol az erő és jogtalanság uralkodott, mi a gyöngébb osztályt s főleg a jobbágyságot és köznépet teljesen nyomorulttá tette. Különösen a munkácsi polgárok sorsát tűrhetetlenné tévé az is, hogy a vár birtokosai változván, az, hol Zápolya s annak hű párthivei mint *Báthory István*, hol ismét *Ferdinánd* kezébe jutván, ez alatt az uradalmi és vártisztek zaklatásai mind fokozottabbakká váltak. *Zápolya* 1530-ban³ a polgárok könyörgésére tekintetbe vette azt, hogy a város a háborúk, a vár ostromlása, dögvész és más viszontagságok folytán elpusztult, a lakosságot három évre minden adózástól és teherviseléstől felmenté. A haszonbérlők azonban tovább is kiméretlenül bántak a városiakkal, kiket nemcsak boraik eladásában akadályozták s e helyett az ő boraik kiméretésére kényszeríték, hanem különféle terménytizedelésre, sőt az ötven köböl akóbuza és zab kétszeresének beszol-

¹ Kelt Budán, 1518. Szörény és Vida napján.

² 25×29 □ cmnyi papirosirat nagy pecséttel a városi levéltárban.

³ 27×43 □ cm. papiros oklevél, rányomott nyolc cm. átméretű pecséttel és Oláh Miklós aláírásával.

gáltatására is szorították, mi miatt azután a szorongatott város Ferdinánd királyhoz fordult panaszával, ki 1548-ban nemcsak megállapította a városi bíróság hatóságát, mely előtt a polgárok ügyei folyosolandók, hanem eltöltötte Büdi Mihály özvegyét Arthándi Annát és fia Büdi Mihályt szintén beregi főispánt attól, hogy a várost zsarolják s illetéktelenül zaklassák, külön oklevélben pedig megerősíté régebbi kiváltságait.¹ Midőn pedig a haszonbérlok mégis folytatták a jogtalan követeléseket, a város ismételt panaszára 1549. szept. 18-án Prágáról kelt iratában megrendelte Ferdinánd király, hogy szüntessék meg azonnal a visszaéléseket s az eddigi zaklatások megvizsgálásával megbizta Perényi János ugocsai főispánt és Werner György sárosvári prefektust.² A vizsgálat azonban sokáig tartott, míg végre 1551-ben ujabbán kelt királyi parancs folytán azon évi okt. 5. Arthándi Anna a munkácsi várban írásban kötelezte magát, hogy a városi polgárokat kiváltságaik gyakorlatában meghagyja s míg fia hatóságában álland, meg is védendi; mire annál inkább szüksége volt, mert a városiakat a vár körül elterülő Isdano nevű irtott erdőterület használatában Lasztóczi Mátyás póssaházi birtokos háborgatta s Ferdinánd azon évi július 18-án ellene védőparancsot bocsátott ki; ugyancsak a király már előbb meghagyta Thurzó Ferenc nyitrai püspök és kamarai főnöknek, hogy Munkácson a régebbi kiváltság szerint a kamarai nyereség összeírásánál s kivetésénél két portát egynek vegyenek.³

Mindamellett a város sorsa ingadozott s biztosan a javulás terén nem haladhatott, minek oka inkább abban rejtett, hogy az uradalom s annak feje a munkácsi vár 1446-tól egy század alatt tizenhat urat cserélt, nem említve annak haszonbérlokit és zálogos birlalóit, kik a folytonos zavarokban csak önérdékeket érvényesíték az alattvalói viszonyban élt lakosság elnyomatásával . . . A vár urai ez évszázadban voltak 1446-ban Hunyadi János, 1456. Erzsébet, 1484. Hollós János, 1495. Csáktornyai Ernuszt és János, 1496. Vingárti Geréb László és Péter, 1499 Ulászló király, 1504. Bélteki Drágffi György, 1505. Ulászló neje, Candalei Anna, 1514. Koronai birtok, 1518. II. Lajos király, 1521. Mária királyné, 1529. Zápolya János, majd Báthory István, 1538. ismét Zápolya, 1540. Ferdinánd király; 1552. Izabella, Zápolya özvegye, ki azt Petrovics Péternek adta; 1558. Dobó István, 1562. Zápolya Zsigmond és végre 1567. Miksa király, ki a várat erőhatalommal elfoglalta.

A felfogatott országban a pártoskodó *nemesek* kevés tekintettel voltak a polgárság jogaira, sőt a zavarosban halászván s a

¹ Szép hártyaokmány, 61×75 cm. □ terjedelmű és nemzeti zsinóron függő nagy pecséttel ellátva a városi irattárban.

² 42×32 cmnyi okmány a király és Oláh Miklós aláírásával, ugyanott.

³ Munkács városi levéltárban eredeti oklevél Prágából 1549. szept. 24.

prédáló és más vagyona után leselkedő martalóc-csoportokkal tartván, azokat vevék védelmükbe és üldözéseik közben kuriaikon biztonságba helyezték; azonfelül itt a városban birtokokat szerezvén, a város terheiben részt venni vonakodtak; miért a városi bírák 1556-ban Petrovics Péter, Suraklini gróf és Munkács uránál keresvén e visszaélések ellen orvoslást, ő Kolozsvárról azon évi Keresztelő Szent János napján meghagyta várbeli tiszteinek, hogy a városi bíróságot védelmezzék a nemesek tulkapásai ellen, kik az irat szerint, a latroknak s gonosztevőknek menhelyet nyújtanak s így kivonják a városi bíróság hatósága alól s intézkedjenek arra nézve is, hogy ők a városiakkal közös teherben részesüljenek.¹

Egy másik azon évből való rendeletében pedig írja Petrovics Nagylaki Mátyás és Csejty Péter munkácsi várnagyainak, úgy Csáky Ambrus udvarbírójának, hogy a nemes Nyilas Mihály és a munkácsi polgárság közt támadt viszályt a vártisztek, nemesek és beregszászi és mezővári tanácsosokból álló választott bíróság döntse el; ez okmányban itteni bíról Andok András említették.²

1560-ban Zápolya János megerősíté a város részére Szilágyi Erzsébettől nyert kiváltságokat;³ egy másik azon napon kelt okmányában, mely Dacso Tamás prefektus, Galtövi Ferenc várnagy és Kerepeczy Demeter udvarbíróhoz intéztetett,⁴ meghagyja, hogy a városban lakó nemesek a városi tanács bíráskodását ne akadályozzák s a gonosztevőket védelembe ne vegyék; a hozzájuk menekült latrokat és bűnösöket adják ki, sőt kik nem laknak nemes kurián, a közterheket viselni tartozzanak.

1571. Miksa király jóindulattal viseltetett a város irányában, melynek akkor a *Nagyliget* nevű erdőre nézve is kiadta az *adománylevelet*, mi által a város e területre nézve földesuri jogot nyert, melyben azonban az uradalom által később számtalanszor megzavartatott. Ez okmányban a király a város lakóiról és polgáiról szól, mint kiket a használati jog megillet.

1572. július 17-kén megrendelték a kassai kamarai főtiszték, névszerint Porzoth János, Fajgel Péter és Sycelius Mihály, hogy a Máramarosból szállított s ott harmincadilag már egyszer megadóztatott só újabb vámoztatás alá ne vétessék.

¹ E papiros okmányon áll Petrovics Péter 2½ cmnyi pecsétje, melynek négyfelé osztott paizsán koronából kiemelkedő egyszarvu előrésze és sas-szárnyak, a paizs felett pedig P. P. betűk látszanak.

² Városi levéltár.

³ Kelt Gyalun, 1560. dec. 9. Ugyanott őriztetik.

⁴ 43×28 cm. papiros okmány körpecséttel ellátott, melynek koronás négyfelé osztott paizsán fent hármassal halmon kiemelkedő medve s felette hold-negyed, alatta tekervényesen álló kigyó, balfelől fent kiterjesztett szárnyú egy-fejű sas és alatta álló oroszlán látszik, köriratul pedig ez: *Joannes Sigismundus D. G. electus rex Hungariae.*

1574. jul. 13. Bécsből kelt okmányban Miksa király megerősíté a várost abban a kiváltságában, hogy áruai szállításánál vámul egy denárnál többet se fizessen; négy év multán pedig (Ungváron 1578.) Homonnai Drugeth István és Miklós főispánok rendeletileg köröztették, hogy a munkácsi kereskedőktől és lakosoktól, ha sőt szállítanak, Ungváron a sóháznál csupán egy kősót vegyenek el vámul, erről nekik elismervényt adjanak s ha visszajönnek csupán két denárt fizessenek a terhelt szekerektől.¹

1601. május 12. Prágából Rudolf császár és király felhívja Munkács várost, hogy a török elleni hadjáratban, ha Gonzaga Forranko hadvezér és felsőmagyarországi főkapitány megrendeli, hadi szerek szállítása végett lovakat és vonatokat állítson ki.²

Dacára annak, hogy a várost királyok és fejedelmek régi kiváltságaiban megerősítették, mégis 1604. évben idegen földesurak Ignác és Lónyán, sőt Szentmiklóson is kereskedőt utközből illetéktelen vámokkal illették; mi ellen azután a városi tanács Somlódý Balázs meghatalmazottja közbejöttével az Ardón tartotti megyei gyűlésen óvást tett, miről a közgyűlés hiteles okmányt kiállított részére.³

1613. március 24. II. Mátyás király megerősíté a város kiváltságát a rév- és vámbér iránt, majd március 28-kán kelt külön okmányban pedig az iránt való privilégiumát, hogy hatóságát a nemesek ne kerüljék el s a gonosztevőket ne védjék ezek.⁴

Minden kiváltságai mellett is, a város helyzete mindinkább nyomasztóbbá vált; az uradalom zálogbirtokosai Mágócsy Gáspár és Ferenc földesuri jogaikhoz ragaszkodván s a várost hűbéri viszonyban állónak tekintvén, azt mindenképen fosztogattak; midőn pedig Mágócsy Ferenc elhunyt s annak özvegye szerdahelyi Dersffy Orsolya 1612. galantai gróf *Eszterházy Miklóshoz* nőül ment; e hatalmas ur a munkácsi uradalomhoz tartozó községeket s azok közt Munkács és Beregszász városok közönségét új és szokatlan terhek viselésére a legkegyetlenebb eszközökkel és módon erőszakosan készítette.

Igy az 1613-dik évben Körösy K. István udvarbíró által szerkesztett összeírás szerint fizetett a nevezett grófnak a városi lakosság — az adómentes bírák és nemesek kivételével — György és Mihály napi telekbérül 50—50 pénzt; tartozott karácsonytól szentmihály napig tehát kilenc hónapon át uradalmi bort kimérni és

¹ A két zemplén- és ungi főispán aláírása és pecsétje, melyen a hét fűrj és csattos pólyán kívül S. H. és N. H. betűk kimetszvék.

² A királyon kívül aláírta Himmelreich.

³ A rajta levő ostyába nyomott körpecsét 3 cm. átméretű, melyen címerül egy ötfelé nyíló ág féle metszvény látszik.

⁴ E 38×55 cm. terjedelmű okmányt aláírták a királyon kívül Lépes Bálint nyitrai püspök és Ferenczffy Lőrinc; a rajta levő selyem zsinór veres, fehér, kék és sárga színű.

ahoz korcsmárost tartani, kinek minden hordótól öt denárt betartott díj; az őszi és tavaszi vetésekből való dézsmát 50 köből buza és 50 köből zabbal megváltani s beszolgáltatni, minden négy hely után egy szekér szénát beszállítani; minden két hely után az ökrös jobbágyok egy-egy szekér fát bevinni a várba, kinek ökre nem volt, azért 12 pénzt adott; azonkívül tartozott a város bortizeddel, jégrakással, vetni való buza kihordásával, elvetésével és felhordásával és a várépítésben való részvétellel. A mészárosok tartoztak az uraság számára 16 ökrét kimérni, a várban sertéseket ölni s a húst elkészíteni, miért egy köből buzát és egy sertést kaptak jutalmul.

E viszony tartott néhány évtizedig; így midőn I. Rákóczy György özvegye Lorántffy Zsuzsána 1649-ben összeíratta az összes iradalmi állagát, ebben kitétetett, hogy Munkács város szent Györgyi és mihályi adója tesz 160 f. 37½ denárt; a várhoz (azaz uradalomhoz) tartozó katonák, szabadosok, hópénzes és hetes drabantok, conventionatusok és iparosok ily adója tett külön 59 f. 12½ denárt. Tartozott a város az alsó malom gátját a két hiddal együtt fentartani és javítani, miért a főbirónak ingyen, vám nélkül örlötték a gabonáját; a lakosság pedig köteles volt e malom jövedelmeül befolyt gabonát a várba felhordani. Ez első, közönségesen Fejér néven ismert malomnak évi jövedelme pedig nem volt csekély, mert az urbéri összeírás szerint 400—450 köbölre ment. A terménytized helyett adott a közönség 50 köből buzát és zabot; a szőlőktől bortizedet, a füzesi kaszálóktól minden ökröt tartó négy egész heyes ember egy-egy szekér szénát, az ökrös emberek minden két helytől egy-egy szekér fát, melyet a várba kellett felvinni, a kinek pedig ökre nem volt, fizetett minden helytől 12, félhelytől 6 denárt. Minden tizenöt disznó után adtak a lakosok egyet, a kevesebbjét larabonként négy pénzzel, a süldőt pedig két pénzzel megválták. A mészárosok tartoztak az uraságnak disznóit leölni s aprólékját elkészíteni; tartoztak évenként 16 ökrét kimérni és az árát beadni; ilenc hónapig tartozott a város urasági bort kimérni s ahhoz korcsmárost tartani, miért minden hordó után 25 denárt kapott. A makkoltatásra behajtott sertések után tizedet adott. Nem tartozott ugyan a város szántással, vetéssel, kapálással, kaszálással és zénatakarítással, hanem igen a buza és tavaszi termés asztagba való berakásával; jégrakással, vetni való buza és tavaszi kihordásával és elvetésével, a cséplőhelyről való termés felhordásával, viszont a várból örlésre való buza lehordásával, megörlésével és a szitnak a várba való felvitelével, nem különben *kemencékhez való ár és téglá felhordásával*; a raktárban levő gabonakészlet forgatásával, rostálásával és egyéb vár körül való aprólékmunkával, övényhordással stb. Postásnak egy itce bort, egy font húst és egy ipót is tartoztak adni a lakosok.

Előfordult esetekben a munkácsi lakosok bizalmasan kerestek földesuraiknál védelmet; így 1654. évben történt, hogy bizonyos Baso István nevű munkácsi lakosnak fiát Ivánt, uradalmi jobbágy Kigyósy István póсахázi birtokos, mint tőle megszökött szolgát elfogatta és visszavezettetvén, megverette; mire apja Lorántffy Zsuzsannához fordult panaszszal, állítván, hogy fiát az országuton fogatta el s elvonta Munkács törvényhatósága alól. A panaszlevelet a fejedelemszony Sárospatakról július 8-ikáról kiadta Cheuta János nevű munkácsi udvarbírájának informálás végett, ki július 17-ikén szintén a kérvény oldalára írt jelentésében tudatta, hogy Kigyósy szolgabíró közbejöttével mint szökött szolgáját fogatta el a póсахázi határban; de ha ő nagysága parancsolja, azért törvényesen fogja őt keresni. Mire a fejedelemszony ugyanazon iratra sajátkezűleg írott soraival így végezte el az ügyet: „En ugy irtam, ha ugy vagyon, a mint panaszolkodik; ha tudja, hogy jobbágya, ne sétáljon ott. Anno 1654. 17-a Julii S.-patak. Susanna Lorántffy mp.“ Szóval Lorántffy fejedelemszony azt akarta mondani, hogy az elfogatás a póсахázi, más földesuri falu határában történvén, a szökevény magának tulajdonítsa, ha ott kőszálván, elfogatott . . .¹ Hasonló eset történt 1672. évben, midőn bizonyos Farkadi Judka munkácsi lakosnő folyamodott Báthory Zsófia fejedelemszonyhoz, tudatván, hogy ő árva s mint nyavalyatörő nyomorékot senki se akarja befogadni és eltartani; de ha öröklött földeit, melyeket nemmes Bornemisza Zsigmond illetéktelenül elfoglalt, visszakaphatná, ugy azok használatáért Asztalos István őt házához befogadná s gondját viselné, kéri azért pártfogását. Mire a fejedelemszony így intézkedett: „Udvarbíránk igazítsa ugy el, hogy ezen szegény kárt ne valljon. Munkács, 8. Juni, 1672. Sofia Batori mp.“

1661. január 19-ikén Gulácsy Ambrus beregi alispán az 1659: 67. t.-c. értelmében megállapítá az elpusztult és felégetett porták rendezésénél Munkácsra a *négy portát*, melynek csupán felétől tartozzék a város kiváltságai értelmében adót fizetni; 1648-ban, mikor Gulácsy dicator volt, megállapított itt négy egész telket és négy zsellérséget, mely után 40 frtot fizetett a város.

Az e közben kiüött zendülések és forradalmak Munkácsot annyira tönkretették, hogy a lakosok, kiknek lakházai többször elhamvadtak, teljesen elszegényedvén, nagy számmal el is költözködtek innen, miért is ugy a közdó, mint a földesuri jövedék nagy részben el-elengedetett; de 1692. táján, midőn az uradalom II. Rákóczy Ferencre és nénje Julianna Áspremonti és Reichheimi gróf Gobert Ferdinándnéra szállt, azok tisztei a lakosságtól, mihelyt némileg magukhoz tértek és földeiket, gazdaságukat rendezni kezdték, különféle követeléseket igényeltek, miért azok közül többen a

¹ Eredeti irat a városi levéltárban.

tanács küldötteiül Makovicára, Sárosmegyébe mentek s ott panaszukat Rákóczinál előadták.

A Galgóczy Mihály bíróságában 1693. évben a tanács által Makovica felé utnak indított városi kiküldöttek részére írásbeli utasítása következően hangzott:

Instructio pro circumspectis Legatis civitatis nostrae Munkács 1693. die 10-a Aprilis.

1-mo. A mely költség az ő kegyelmék kezéhez assignáltatott, 220 forint, azokból magok költségére, postákra, privilegiumoknak confirmációjokra mennyit és mikor költenek, feljegyezzessék, hogy arról itthon számot adhassanak.

2-do. Mindenek felett az Isten dicsőségének előre bocsátására célozván: méltóságos *Aspermont* ur ő ngát requirálni igyekezzenek, ha lehet; ad partem méltóságos *Aspermontné* asszonyunkat ő ngát kell elsőbben is megtalálni; ha pedig méltóságos *Rákóczi Ferenc* urunk ő ngára reá akadhatnak, tanácsosabb lészen elsőben is ő ngával közölni a reájok bizott dolgokat.

3-io. *Sallay Pál* uramot az ágenst valahol ott lészen, meg kell találni s tanácsával élni in negotio religionis.

4-to. A *privilegiumoknak* dolga eránt cancellista deákokkal hirtelen ne közöljék dolgukat, hanem az olyanokban forgott becsületes expertus embert tudakozni kell, kinek tanácsával élhessenek; és a mint legkisebb summában megalkudhatnak, confirmáltassák s irattassák a privilegiumokat ad maximum ötven magyar forintig.

5-to. A boldog nagy emlékezetű Mátyás király ő felsége confirmatiojához adhibeálni kell hármaz régi királyok adományát, hogy ő felsége is azonegy corpusban kegyelmesen méltóztassék megírtni.

6-to. Munkács város privilegiumaiknak, a mely részeiben megbántódott, azon részeiben is helyben állíttatni koronás király ő felsége által elaboráljanak ő kegyelmék.

7-mo. Ha casu quo költségekkel fel nem érnek ő kegyelmék (kit nem remélünk) magok előtt viselvén városunk tekintetét, azon becsületes ember, a ki ezen szükségén kész segíteni és kölcsönpénzt ad, tehát ennek cum interesse ígértessék, hogy a várostul satisfactioja lesz minden fogatkozás nélkül.

8-o. Cetera commituntur prudentiae et industriae dominorum legatorum. Melynek hitelesebb és állandóbb bizonyására adtuk városunknak pecsétje alatt ezen instructionalisunkat. Datum in civitate nostra Munkács, die 10-ma Aprilis Anno 1693. ut supra.

Ugy látszik azonban, hogy a küldöttség eljárásának kevés eredménye volt, mert nemsokára ujolag kezdék a tiszték a lakosokat sarcolni, miért is 1694. évben a bírák ismét kérvényt adtak be Rákóczihoz és Aspremonti Goberthez, melyben előadták, hogy a

mint a minap Makovicán előterjeszték s ott részint eredeti, részint másolati okmányaikkal kiváltságos jogukat beigazolták, — most ismét kénytelenek felszólalni, mert a tisztek a lakosságot régi usz és szabadalmaik ellenére illetéktelenül zaklatják, kiváltképen a vár feladásától (1688.) fogva annyira, hogy privilegiumbeli jogukat elrontván, akármely falunál alábbvalókká lettek s a terhet el nem viselhetik immár s elpusztulnak, ha orvoslást nem nyernek. Kérnek tehát oltalmazást, hogy így megmaradhatván, „*Ngod szárnyai alatt tovább is szolgálhassanak.*“ Mire Rákóczi és sógora gróf Aspermont Sárospatakról 1694. június hó 19-ről határozatilag kijelenték latin nyelven, hogy a város kiváltságai ellen cselekedni nem óhajtván, a tisztek a jobbágyoknak jogtalanságot ne okozzanak.

A városiaknak bizonyára még azután is sokat kelle tünniök az uradalmi tisztektől; így 1695. évben Munkács hatósága ily címzéssel: „*Méltóságos Fejedelmi Nagyság!*“ ismét arra kéré Rákóczi Ferencet, hogy mennyiben közelebb Beniczky Miklós azon néhány telkek közül, melyeket mult évben Klobusiczky Ferenc uradalmi administrator a grófi udvar szaporítása végett ahhoz csatolt, a Szabó Pál telkének egy részét a magáéhoz applikálta s ez által az utat teljesen elfoglalta annyira, hogy most a város országut nélkül lenne, — parancsolja meg fejedelmi authoritásával Beniczkynek, hogy az utat bocsássa ki; ezt a városi hatóság a fejedelmi assistenciája nélkül megakadályozni nem lévén képes. Azonban Rákóczi is csak kitérőleg intézkedett, mennyiben Szerencsről Sept. 6. tiszteit jelentéstételre utasítá s a később bekövetkezett zavarokban lényeges elintézés elmaradt; sőt a tisztek Jantó János prefektus alatt ismét visszahozták a terménytized-szedést, mi hosszadalmas kérvényezésre és panaszolkodásra nyújtott ürügyet. Ez évben (1695.) külön arról is panaszolkodék Rákóczinál a városi tanács, hogy az itt lakó nemesek censusos telkeket birnak, de azok után a vár részére mit se akarnak administralni s a város súlyos adózásában nem akarnak részesülni, továbbá panaszkodik, hogy a szolgabíró az uradalmi földeket művelő urdolgára járó lakosokra is rávitte a *német exekutorokat*, holott erre nincs hatalma. „Lám, — megjegyzé — mi a tisztsuraimék és nemes emberek házaira senkit sem viszünk s rajtok violenciát el nem követünk. A fejedelem ezt a panaszt is tiszteinek leküldé Sárospatakról jelentéstétel végett. Majd ismét 1700. évben az iránt folyamodtak a lakosok Rákóczihoz, hogy mennyiben az uradalmi prefektus minden marha és kereszt után porciót kivet, mely elviselhetetlen, mert a marhát is kölcsönpénzen veszik s a sok átutazó hadfit néha egész Szatmárig el kell vitetniök, mely uton sokszor a vonósmarhájuk is odavész, de a föld sem terem jól, — kérik, *hogy ez évre engedje el a censust.* Kérésük azonban elutasított.

Még akkor is, midőn az 1703. évben Beregmegyében megindított forradalom és szabadságharc javában tartott s a város, a kurucok kezén tartott Munkács vár tövében a helyőrségtől s a városon átvonuló katonaságtól s gyűlevész hadaktól folytonosan zaklattatott, — *az uradalom tiszteitől* sok injuriát voltak kénytelenek eltűrni. Így ezek régi szokás és kiváltságaik ellenére a lakosoktól, mint *közönséges jobbágyoktól* kezdettek követelni *száz tyukot és ötven libát, szénát és karácsonyfául egy-egy szekér tűzifát*; mi ellen a lakosok 1707. évben Rákóczi Ferenc fejedelemhez, mint a város földesurához panaszt nyújtottak be Krucsay Márton prefektus ellen; ki előbb a hozzá intézett kérvényre azzal felelt, hogy magától mit sem tehet, hanem az ügyet vigyék a fejedelem elé.

Érdekes és korrajzó a másik kérvény is, melyet Munkács város hatósága 1708. évben Rákóczihoz beadott. Ebben felsorolják, hogy a fejedelem itteni udvarbírája rendkívüli szolgáltatásokkal terheli a lakosokat, hogy a vargákkal száz bört dolgoztatnak fel ingyen, úgy a csizmadiákkal is; hogy a folytonos éjjel-nappali strapát, *fúvarozást* nem győzik, hogy azelőtt felét a vármegye is teljesíté, most az egészet rájuk háritják; béresük éjjel-nappal a várnál szolgál, egy másik pedig a táborban; azonfelül a sánctávásra is késztetnek. A minap, írja —, *a muszka cár követe* a városban lévén, alája két kocsit requirált az udvarbíró; egyet adott maga a város, de a másikat csupán egy cigánynál tudtak találni, melyet Szabó Pál nevű tiszt a követ szolgáljával erővel elvett s mely az uton odaveszvéen, most negyven forintot követel a városn a károsodott, miért az udvarbíró a vonakodó városi bírót tanácsosaival együtt elzáratta; s így kéri a fejedelmet, hogy a fizetés alól őket mentse fel. Továbbá panaszolja, hogy *a dikális conscriptionál* (adóösszeírásnál) olyanok is feljegyeztetnek adózókul, kik elbujdostak vagy elhaltak s kik után mi sem maradván, kivetett adójukat a városn követelik. Azt is felhossa, hogy *Pekri Lőrinc* generalis 12 emberrel már négy hónap óta itt a városban szállásol, most pedig az udvarbíró még a *kapcsosok kompánia* vitéz kapitányát *Nagyidai Sámuel*t is bequártélyozta a város költségére; hogy az udvarbíró 15 mázsa húst, 100 köből lisztet és ugyanannyi abrakot requirál, mit megadni képtelenek.

Erre hátratilag Rákóczi Nagykarolyból 1708. nov. 15. tudatta, hogy *Bay László* munkácsi alkapitányt megbizta, hogy a panaszokat vizsgálja meg és intézze el; *a károsodott cigányt* azonban a kocsi ára fejében a város elégitse ki; úgy szintén ők kötelesek a kapitányt is elszállásolni, ki a várbeli magazinumból kapja élelmezését. A határozatot aláírta a fejedelmen kívül Beniczky Gáspár titkár is.

Azon évi november 17-ikén pedig fordult a hatóság Krucsay

Márton prefektushoz is, kérvén őt, hogy ne szorítsa a lakosságot a vársáncok ásására, mert elpusztul; különben is minden céhből öt-öt mester dolgozik állandóul a fejedelem udvarában. nem különben *vár kapujának felnyitása és betétele szintén* a szegény város kötelessége s egyéb számos szolgálattétellel terhelhetetik. Azonban Krucsay is elutasítá a panaszt, hivatkozván a felsőbb szigorú parancsolatra, melynél fogva senkinek se kedvezhet.

1709-ben ismét panaszkodott a város közönsége földesuránál Rákóczinál, tudatván, hogy a „*várbeli praesidiarius németek*“ (katonák) minden gyümölcsüket még éretlen állapotban leszedik, fáikat eltördelik s hogy már a szőlőhegyekre sem mernek kimenni, mert még kenyereiket is elszedik tőlük s ha a szőlőtermés érni fog, bizonyára azt is erőszakosan ellopdossák. Mire Rákóczi Munkácson, július 30-ikán latinul meghagyta, hogy ha a szőlőkben ily rablókat találunk, azokat elfogva a kastélyba vezessék, honnan a provizor a várba küldje.

*

Ha a nyolc évig tartott Rákóczi-féle fölkelés és sok viszontagsággal járt szabadságharc a várostól tömérdek áldozatot kívánt, annak 1711. júniusban történt bevégezése után még nagyobb terhek hárultak a lakosságra. A vár feladását megelőzőtt ostrom is nagyon megviselvé a várost. *Sennyey Istvánra* bizván, az országból eltávozott Rákóczi a várat, mely négyezer jól felfegyverzett őrséggel és 131 ágyuval kellően el volt látva, ő és társai Palocsay György tábornok, Szentiványi János dandárnok s a többi vitéz ezredek hallani sem akarták gróf Pálffy János felhívását a feladásra nézve s ellenálltak Löffelholz cs. kir. vezérnek, ki Huszt várának május elején történt feladása után, *Munkács* alá vezeté seregét s azt körülvevén, lövetni kezdé, mely ostromzár alatt a féktelen német seregnek élelmeztetése a városnak tömérdek költségébe és fáradságába került, míg végre a várparancsnok meggyőződven arról, hogy az oroszoktól várt segély elmarad, fájó szívvél június 22-ikén megkötötte illő feltételek alatt a kapitulációt és így *június 24-ikén az elvonult kurucok helyére bevonultak Löffelholz német csapatai*; a minthogy már megelőzőleg a *gazdátlanná vált munkácsi uradalmi székházba* is behelyezkedtek német katonatisztek és csapatok, kik azután több éven át itt önkényesen gazdálkodtak.

Ennek nyoma már a városi iratok közt is találtatik. Így azonkori bírói számadásokban ez foglaltatik: „1711. június 24-ikén *Löffelholz generális bevonulván a várba*, adott Fornosi János bíró az ő konyhájára 99 denárnyi holmit. Julius 10-én Pálffy generális vicéje megszállván itt: kulinárek és borra erogálódott 3 f. 92 d. Ítem: 1711. július 16-tól 1712. május 6-ig az udvarban (vagyis a mai kastélyban, mely akkor még földszinti ház volt) szállásolt s

elbetegesedett s a pénzverő házba vitt németeknek 1202 gyertyát adott a város, melynek ára 18 ft 3 d. Item: az udvarban levő németek számára, 1711. július 16-tól 1712. január 15-ig 384 szekér fa s annak felvágatására összesen 192 ember. — A várból mindennap kellett profuntot lehozatni, teszen 40 szekeret; a marha elfogyván, három napon tíz emberrel kellett a kenyeret lehozni az udvarba (tudniillik a várból a városban levő kastély udvarába.) 1711. aug. 14-én német kapitányoknak kulináre és borra 7 ft 80 denár, december 19-én jöven éjjel két részeg német, azokra erogált a bíró 15 denárt. 1712. esztendőben die 3-a Januarii jöven sok társzekerekkel német kapitányok, adott nekik a város egy hordó bort 5 ft; január 25—28-ban kellett a várban buzát forgatni 16 emberrel. Április hónapban kellett a vizen (Latorcán) leusztatott fát a vár malma alól kifogni és 79 embernek a vállokon a várba felvinni, ezek bére tett 58 ft 82 d. A pénzverő házban a pénzverő németeknek gyertya 96 denár, Item: az udvarnál és pénzverő háznál levő németek számára vöttem fagyut, melyből gyertyát mártottam, vettem sőt és korsót, cseréptálat az udvarnál levő németek számára 15 d. Item: almát a kommandans számára 2 ft 57 d., az udvarnál levő káplárnak adtam egy meszely pálinkát 18 d., item Kallós István házánál levő Rácz kapitánynak 5½ itce bort 99 d., a páternek 2 itce bort 48 d., Beniczky szolyvai kapitánynak bor, kenyér és gyertya 1 ft 68 d. Mikor az exekucio tanácsházamnál volt, hozattam bort 60 d., egy zsákot adtam kommandans ur számára gesztenyét vinni 24 denár.

A munkácsi várórség és a városban tanyázott német csapatok parancsnoka egyes szakaszokat a beszkidí határra Alsóverekére és Szolyvára kiküldvén, ezeket is a városnak kellett előfogatozásal és a szükségletekkel ellátni, főleg, midőn a kivetett adót katonai segedelemmel hajtották be; de a minduntalan jövő-menő tranzportok is csak a lakosok nyakára nehezettek. Így áll erről a városi bíró számadásában: 1711. september hó 5-ikén egy kompánia feles lovakat vivén Máramarosba, négy napig itt időztek, ezek költsége s az általok a szőlőkben okozott kár tesz 240 forintot, melyről a jegyzék beadatott, de mint reméljük, elveszett. Ezenfelül az udvarban levő német tiszt meglőtt egy asszonyt a lábán, kinek gyógyítása került 60 ftba Midőn pedig a várból elment az első comendans (Behmer Antal) a hadaival, a szőlőhegyeinket ellepték, kivált mikor eltávozott, az itt maradt compánia a szőlőknek bocsáttatván, egynehány hordó borra való szőlőt elvesztegettek.

1712. die 16-a Novembris a szolyvai kapitány lejöven compániástól s itt meghálván, adtam 3 véka árpát 2 ft 25 d., ugyanakkor más kapitánynak hust 6 fontot, kenyeret, égett bort, árpát 1 ft 80 denár értékben. Másodszor is küldvén Beniczky kapitány

uram exekuciót, adtam pálinkára 43 denárt; 1713. január 12-én pedig ismét lejövén ő Szolyvárról exekucióra, adtam 48 denárt kenyérre és 1 ft 62 d. borra. Egy hadnagynak a Prinyi compániából abrak és bor 87 d., item discrecióban adtam egy *medvebort* 6 ft. Szabek compániájának Beregszászba menet bort stb. 1 ft 35 d. értékben. Item mikor Kobler elment Ungvárra a furirja és felbajja vett rajtunk 4 máriást 1 ft 36 d. Várbeli commendánsnak *vettem káposztát* 12 d., tyukot, tojást 18 d. *Fajgenputz* ur ittlétében vásárlásra 1 ft 5 d. A szolyvai kapitány nálam hálván, kiadtam borra 36 denárt, tyukleves és csirkére 26 denárt. A révet őrző kapitánynak adtam bort, kenyeret s egyebet 62 denár értékben stb. Egyéb ily épületes számtételek közt előfordul az is, hogy télvész idején egyik-másik „mennydörgős“ kapitánynak szánkát, vagy fogatot négy ökörrrel kellett kiállítani, kit annak előállításáig borral kellett csillapítani a szorongatott birónak . . .

*

1711-ben *Rákóczi Ferenc* valóban itt hagyván fejedelmi vagyonát és uradalmait s kíséretével együtt önként végleg elköltözwén hazájából, hogy abba többé vissza elevenen soha ne térjen; a kincstár így elkobzá összes jószágait s azokat, valamint a gróf Beresényi Miklós elfoglalt ungvári uradalmát a kassai (szepesi) kamara igazgatósága kezelte, az Ungváron székelő prefektus és munkácsi és beregszászi tisztartók pedig az uradalombeli jobbágyságot az urbáriumokban feljegyzett módon kezdék alattvalói kötelmeik teljesítésére szorítani, sokszor azonban önkényesen nagyobb terhekkel is illették őket. Így a munkácsiaktól is terményfizetést és egyéb adózást követeltek. Mire a városi tanács latin nyelven szerkesztett panaszt intézett a kassai kamarához, abban elpanaszolván, hogy mióta a munkácsi vár és uradalom a kincstár kezelése alá jutott több rendbeli szokatlan terhekkel illetetik a község, ugymint 1., hogy a Füzesre *dohánytermelőket* szállított a kincstár, kiknek sok marhájok lévén, az oda épített házaik környékén sok kárt tesznek kaszálóikon; 2., hogy a bíró és 12 tanácsbeli ne szoríttassanak az akóbuza-fizetésre; 3., hogy a szabadosok és nemesek is az akóbuza-fizetéshez járuljanak; 4., hogy a nem szabados telkek is bérfizetés alá vonattassanak; 5., hogy illetéktelenül száz tyukot és ötven libát ne követeljenek a tisztek tőlük; — hogy a lakosok lovaikkal is ne köteleztessenek a várhoz dolgozni; panaszolja, hogy velük *savanyuvízet* hordatnak a várbeliek és levelekkel is küldöztetik; 6-szor, hogy a kvártélyos katonák számára adott pénz, mely már 333 forintba rug, a városnak fordították vissza s végre 7., hogy bort ezentúl is mérthessenek a polgárok sátrakban a vásárokon. Mire válaszul az adatott, hogy az 1., 2., 3. és 7. pont nem teljesíthető az uradalmi jog hátránya nélkül; a többire nézve

pedig forduljon a város a megyéhez, melynek határozatai és a régi gyakorlat legyenek irányadók. 1727-ben pedig a városi lakosok a várórség részére még gyertyát is adni köteleztetvén, ez is panasz tárgyául szolgált.

1724-ben a kincstár az elkobzott munkácsi és szentmiklósi, diósgyőri és ungvári uradalmakat nyolc évre báró altensteigi *Hágernek* haszonbérbe adta, ki a munkácsiaktól szintén minden lehető pretendált földesuri illetmény fejében; nemsokára azonban 1728-ban VI. Károly cs. és király a munkácsi és szentmiklósi uradalmakat a vár kivételével a gróf *Schönborn-családnak* adományozván, az első birtokos *Schönborn Lothár Ferenc* mainci érsek és választó fejedelem *idegen tisztekkel* kormányoztatá a megelőzőtt háboruk folytán nagy részben elpusztult és néptelenné vált uradalmakat, kik a jobbágyságtól a járulékokat s szolgáltatokat erőlyesen követelték, mi szintén panaszkodásra nyújtott alkalmat. Így 1732-ben panaszkodott a város *Uhlein Dávid* uradalmi prefektus és kamarai tanácsosnál az iránt, hogy 1. az uradalmi malom kezelője a molnár a lakosságot illetéktelen munkákra szorítja; 2. hogy a szabad korcsmálástól eltiltatnak; 3. hogy levelek hordásával terheltetnek; 4. hogy a piacon árusítóktól szokatlan díjak szedetnek; 5. hogy a reformátusoknak tiltatik templomhelyet venni és építeni; mire Kásásról április 17-kén azt válaszolta a prefektus, hogy közelebb eljön ide és intézkedni fog, megbírálván a panasz és kérelem pontjait; mi azonban nem igen történt meg a város lakossága érdekében, mert azontúl is merültek fel kérvényezések és panaszok. Így 1746-ban a pozsonyi Helytartótanács augusztus 13-kán meghagyta a megyének, hogy a várost az uradalom elnyomásától és minden jogtalan és illetéktelen teherviseléstől, adóztatástól és szolgáltatástól oltalmazza.

A városnak terhére esvén, hogy az adó és telekbér alá eső föld idegen birtokosok által elvonatik, 1755. Munkács és Beregszász város kérelmére felsőbbleg megtiltatott, hogy uradalmi jobbágyok itt letelepedjenek. Holott különben szokásban volt, hogy minden becsületes idegen jövevény az egy forintnyi díj letétele mellett a városban szabadon megtelepedhetett; erről nemcsak az 1704. évi urbér emlékezik meg így; hanem a következő jegyzőkönyvi bejegyzés is tanuskodik eképen: „Anno 1764. die 15-a Julii jöve elünkbe új jövevény kötélverő legény Kinszter Jakab késmárki fi maga bizonyosságaival munkácsi lakosokkal jelentvén magát, hogy itten városunkban indulatja és szándéka légyen letelepedni és *megházasulni* s nemkülönbén városi emberré lenni, minden törvényünk szerint való terheket magára felvenni; kire való nézve régi törvényes szokásunk szerint, *az egy forintot letévén*, szabad lakás mint kötélverő mesterembernek engedtetett. Signatum ut Supra. Johannes

Koncházi judex, Georg Filo commissarius, Johannes Gáthi juratus. Stephanus Danchy juratus notarius. Bizonyságok előtt: Wimmerth Mihály, Kis Lukács, Ignacius Peres, Antonius Teossl németszabó. "Három év mulva pedig (1758.) a kiküldött kassai kamarai bizottsághoz intézett kérelmében panaszul felhozta Munkács hatósága 1., hogy az 550 forintra emelt adó szállíttassék le, mert az *uradalom által betelepített németek*, az armalista és taxalis lakosok ahhoz nem járulnak; 2., hogy tiltsa el az uradalom tisztségét attól, hogy a város erdőit rongálja és használja; 3., hogy új terheket ne rójon a városra; 4., hogy a tizenhét armalistáról a megye által levett teher illetéktelenül a városra ne háríttassék; 5., hogy a város más jövedelem hiányában a végből, hogy felsőbb meghagyáshoz képest magának illő városházát építhessen, korcsmáltatást üzhessen; végre 6., hogy tiltsa el az uradalmat, hogy a várost privilegiumai eileenére kényszerítse arra, hogy az új malom felé Podhering felől kétszáz ölnyi hosszú árkot ásson. E kérésre és panaszokra azonban *Redecker András*, a kassai kamara tanácsosa s kiküldötte kitérően felelvén, a város kénytelen volt tűrni a fel-felmerült zaklatásokat; melyekbe különösen *Schmalzer András* nevű urad. prefektus illette, kit 1760-ban gróf Schönborn Ervin Jenő alkalmazott. Ez a város erdőit illetéktelenül kezdvén használni, egy alkalommal 50 jobbágy fejszést vitetvén ki, ötszázötven tölgyfát kivágatott; majd annak puszta hírére, hogy Galicia felől tatárok közelednének, 1762-ben a Verecke tájáról ide beözönlött menekvő nép számára a várossal ingyen kenyeret süttetett; a várostól 200 frt.-ért megvett Spiner-féle telekről írást nem adott; a Pál- és Nagyhegyek közt fekvő s a város által 116 f. 48 kr.-on kiírtatott és huszonegy kaszálóra kiosztott városi területet elfoglaltatta; holott az annak előtte, mint a később (1768.) felvett birói becslevélben kiemeltetett, bokrokkal és cserjével annyira be volt növe, hogy „*medvék tunyájául, barlangjául szolgált*“, s azonkívül is egyéb visszaéléseket elkövetett.

A város zaklatásai még inkább váltak érezhetőbbé, midőn 1766-dik évben *Mária Terézia* királynő jószándékulag, hogy a jobbágyság sorsán enyhítsen s annak terheit és kötelezettségeit szabályozza, az Urbárium behozatalát megrendelte s annak foganatosítására bizottságokat alakíttatott. Így Beregmegyében is *Kvassay József* királyi udvari tanácsos elnöklete alatt huszonnégy tagból álló bizottság jogosíttatott fel az urbér behozatalával, melynek feladata volt a megsabott pontozatok értelmében eljárni s az állapotokat, viszonyokat kideríteni s megállapítani. Természetes, hogy viszont az illető földesurak is arra törekedtek, hogy jogaik érvényesítése végett az állapotot magokra nézve minél kedvezőbb színben tűntethessék elé, miért is oly usust és gyakorlatot igyekeztek sokhelyt rögtönözni, mely a multinál előnyösebb, ellenben a jobbágyságra

nézve terhelőbb volt. Ez indokból Munkács város lakossága is újabb zaklatásoknak esett áldozatul, melyek ellen védekezni s az elnyomására készülő támadásokat enyhíteni, nemcsak tömérdek fáradtságába és időbe, hanem költségébe is került.¹

Igy mindjárt 1767. január 25-kén *Kobolt Lajos*, uradalmi inspektor rendeletet adott ki, hogy a városi bíró évenként a számadást március hó végeig *elzáratása terhe alatt* nyujtsa be az uradalmi igazgatósághoz; hogy minden *birtok változás*, árverés, eladás és vétel az urad. tisztség jelenlétében történjék, hogy az adókivevésnél a provizor jelen legyen; a számadásokat a bevételről és kiadásról a község egy tagja fogja igazolni; hogy a városi földeken a lakosok *zabot* is termeljenek, mivel a katonaságot lehessen ellátni, valamint szénát is szaporítsanak stb.

Ily ujítások ellen a városi bírák tiltakoztak s hivatkoztak királyoktól nyert kiváltságos jogaikra, melyeket azonban Schmalzer prefektus és Kobolt inspektor respektálni nem akartak, kik azután, hogy rendelkezéseiknek nagyobb súlyt adjanak erőszakhoz is nyultak; így 1758. táján *Szabó István* bírót és *Fóris János* jegyzőt azért, mert a városra rótt taxát fel nem vállalták, elfogatták és vasban börtönbe zárták; majd 1760. körül Schmalzer András prefektus Konczházi János nevű bírót azért, mert a város szabadsága ellen való szolgálatot teljesíteni vonakodott, a kastély udvarában megverette. Ez erőszakoskodás később bírói eljárásra adván alkalmat, a vizsgálat során a kihallgatott tanuk között Darcsi József fornosi birtokos, 48 éves előadá, hogy ön szemeivel látta, midőn az uradalmi tisztek e városi bírót a kastély udvarában lehúzták és úgy megkínózták, megverették, hogy az uj nadrágja és a rajta levő uj selyemzsinór egészen összeszakadt. Schmalzer később több rendbeli visszaéléseért maga is bünvádi eljárás alá vonatván, a gróf s illetve uriszéke által letartóztatott, megbüntettetett s hivatalától elmozdított. Egyideig a városi polgárok házainál, később midőn megszökött s Szerednyéről visszahozatott, Szentmiklóson őriztetett. De azért a városi hatósággal szemben azután is kiméletlenek lévén, nemsokára Szernyei István nevű bírót is tömlöcöztették a tisztek.

Schmalzer prefektus a várost abból a régi gyakorlatból is ki akarta forgatni, hogy adásvételeknél a szokásos ünneplés megtartassék és hogy így idegenek akadálytalanul szerezhessenek birtokot. 1761. május 6-ikán rávette ő *Konczházi János* főbíró, hogy azon

¹ A városi számadások szerint a város kiváltságainak érvényesítése s a behozott urbéri rendezés alkalmával jogainak megvédése végett ügyvédeket és ágenseket tartván s bizottsági eljárásokat, összeírásokat, felméréseket végző küldöttségeket díjazván és ellátván, 1770–1789-ig kiadott összesen 19 hordó bort, 5989 adag szénát, 4212 alag zabot, 1948 napszámot és készpénzben 1577 frt 49 krt.

szerződésre, mely szerint Harsányi János és neje Vaszkó Erzsébet bizonyos felsőschönborni lakosoknak s uradalmi jobbágyoknak a Füzesen kaszálókat eladott, alattomosan ráüsse a városi pecsétet; ez azonban később 1785-ben sérelmül felhozatván, azon év március 9-én azt határozta a tanács, hogy mivel a pecsétlés a tanács akarata ellenére történt a bíróságról később letétetett Konczházi főbíró által s „minthogy az is törvényünk és ususunk ellen vagy, hogy az eladáskor az eladó és vevő felek közt *áldomás sem* volt, melynek a bíró házánál a bíró és coramizansok előtt kellett volna megesni, a mely ország törvénye és szokása szerint az eladásnak, vevésnek ma is legtöbb biznysága, úgy nem különben a *confirmacio*¹ alkalmatosságával mindig törvényünk és ususunkban levő s megesni szokott szomszédok megkínálásának is semmi nyoma nincsen; — azért a szerződés érvénytelennek kijelentetik s az ajánlkozó Bárány László stb. polgaroknak az eladott rész resignáltatik ugy, hogy ha idővel az eladók vérei visszavenni akarnák, azoknak visszaszabocsátassék. (Az uriszék azonban később 1785. június 13-án megváltoztatta e határozatot azon alapon, hogy a vétel huszonnégyszáz év előtt történt s azóta az érdekeltek közül senki se szólalt fel s mert a szerződésen ugy az akkori bíró, mint a tanácsosok nevei aláírva s a pecsét is rajta van.) A város minden irányban fenakará tartani régi jogait és kiváltságait s így az öröklevél körüli ususra nézve is felszólalt.

1768-ban június 20-ikán a megyének Mezőkaszonyban tartott közgyűlésén Munkács város nevében Szernyi István főbíró és Sixt Ferenc jegyző ügyvédeiül vallák pécsujfalusi Péchy Ferencet, Bégányi Jánost és Bégányi Ferencet, kik az urbéri ügyet vezetvén, 1774-dik évben a város előbbi kiváltságai, szabadalmi és jogai mikénti élvezete s különösen az iránt is kihallgattattak tizennyolc tanut, hogy Szentiványi János főispánsága idejében (1728—1738.) a városi közönségnek szabad volt szent Mihálytól szent György napig, tehát féleven át bort mérni, mit azonban később az uradalom egy negyedévre leszorított.

Midőn pedig 1773-ban az urbériséget szabályozó bizottság működni kezdett, Munkács város, mely magát urbéres községnek tekintetni nem akarta, a királyhoz benyújtott kérvényt, melyben régi szabadalmainak megerősítéseért és egyszersmind a *községnek szabad királyi városok sorába való felvételeért* és az alattvalói bánásmódból eredő több rendbeli sérelmeinek orvoslásaért esedezett; e kérvény a hozzácsatolt huszonegy darab oklevéllel együtt a magyar királyi Helytartótanácsnak 1773. aug. 30-ikán 4140. sz. a. kiadott

¹ E *confirmacio* évenként január 25. szent Pál estéjén nyilvános gyűlésen történt, ha ellenmondás nem jelentetett be. Akkor ugyanis a szerződés felolvasatott s kihirdettetvén, megpecsételtetett.

intézkedésével az urbért végrehajtó királyi biztoshoz áttétetvén, ez 1774. január 8-ikán kelt utasításával az ügynek az uradalmi uriszéken leendő felvételét, a kérvény pontjainak a megyei tiszti ügyész közbejöttével egyenkint leendő tárgyalását, birói elhatározását és fokozatos uton végrehajtás előtt felsőbb helyre leendő terjesztését rendelte el.

A város huszonhét pontba foglalván panaszát, így keletkezett közte és a földesuraság közt azon *panaszos per*, mely az uri- és megyei törvényszék s majd a Helytartótanácsnak intézkedésével nyert elintézt.

A panasz pontjai s azoknak elintéztései ezek:

1. A városi polgárok szabadalmaiknak élvezetétől csaknem egészen elűtettek, mely szabadalmaik az egykori földesur és országkormányzó Hunyadi Jánostól és Ulászló, Miksa és Rudolf királyoktól eredtek s melyek a terménytized helyett járó 50 köből zab, sertéstizenötödre s arra vonatkoznak, hogy két porta egynek vétesék a kamarai nyereség fizetésénél és hogy szabad korcsmát s bormérést gyakorolt a város; hogy 1446-tól a munkácsi uradalmi tisztek és bírák a birságoknak csupán $\frac{1}{3}$ -dát kapják; hogy 1445-ben Munkács szabad várossá tétetvén, benne urasági tisztt ne lakjék s szabadalmi megőriztessenek; 1441-től az adományul nyert erdőit szabadon használta; hogy a polgárok vámpénzül csupán egy denárt fizessenek stb. Az uriszék e panaszokat, mivel azt, hogy e szabadalmak gyakorlatában is lenne, nem igazolta a város, *mint alaptalanokat elutasítá*.

A 2. panaszra, hogy a *községi bormérést* az uradalom csak a határbeli termésből és csak egy évnegyedre engedi meg, a bíróság a bormérést egyenkint és közösen két évnegyedre terjesztette ki.

3. Az illetékes ötven köből zabon kívül az uradalom régebben még ötven köből buzát is követelt és annak megtagadása miatt a termésből kilencedet vett még az ugarba eső földektől is; erre határozottatott: hogy a kilenced a törvény rendeletéhez képest jár s egyszersmind vételi módja is megállapított.

4. Azon panaszra, hogy a városi lakosok természetbeni szolgáltatásokra nem kötelesek, mégis az uradalom által széna és az életkilenced befuvározására, gabonatisztításra és forgatásra, kályhák felállítására, cserépedények beszolgáltatására, udvari örök kiállítására és a vetőmag kiszállítására és elvetésére is szoríttatnak; továbbá, hogy telekadóul (cenzus), jöllehet a szabadalomlevél szerint, két telek egynek volna veendő, mégis minden telektől külön díj szedetik, mely összesen 72 forintra rug, azt határozta az uriszék, hogy az 1649-iki urbérium értelmében a munka és telekadó teljesítés az új bánásmód megállapításáig fentartassék.

5. Azon panaszra, hogy jóllehet a Nagy-, Pál- és Paphegyen levő szőlők a városnak királyi adománynál fogva birt *Nagyliget* erdeje területén fekszenek, mégis azok terméséből az uraság *bor-dézsma*t szed: az végeztetett, hogy mennyiben a város azt, hogy e szőlők a Nagyligeten fekszenének, kellően be nem igazolta, az 1649. urbér alapján, az uradalom gyakorlata menten meghagyatik; a Helytartótanács mégis hozzátette, hogy ha a város új bizonyítékokat felmutathatna, azokat az *uriszéken indítandó perben* adja elő.

6. Hogy az uraság a város kiváltságai ellenére, a kereskedelmi árucikkektől, vastól, gyapjutól, szalonnától, gyertyától stbitől díjt szed; erre az határozatott, hogy a *boltbér* az uraságot illeti; a városi lakosoknak minden természetményeik és készítményeik árulhatása szabad lévén, a kereskedelemre behozott árucikkek bérilletéke az uraság részére járul.

7. Hogy az uradalom a malomvámul nyert gabonát felcsigázott áron a pékekre és kenyérsütőkre ráerőszakolja: e panasz mint igazolatlan elvetetett.

8. Hogy az uraság a jegyzőt jogtalanul elzáratta és a lakosokat hajduval robotolásra hajtotta; e vád, mint husz évi időt meghaladó úgy szintén elejtetett.

9. Hogy a város tiltakozása dacára az uradalom *Váralja* helységet a város határára telepítette; erre nézve az határozatott: hogy mennyiben a telepítés a H. T. könyv I. r. 84. címe szerint jogosan és a város kára nélkül az adólap javára történt, a panasz alaptalannak kijelentetik; de a váraljaiak marhái által okozott kár a városnak megtérítendő.

10. Hogy a Pál-, Pap- és Nagyhegy alatt a város által tett irtásokat az uradalom elvette s az irtásbért csak később fizette meg: arra úgy határozott a hatóság: hogy mennyiben az irtásbért tényleg megfizette az uradalom, a panasznak helye nincs.

11. Hogy az uradalom itteni és vidéki robot munkásainak marháit a tarlókon legeltetnek; arra kimondatott: hogy jövőre nézve a város orvoslásért az uriszékhez forduljon; a Helytartótanács pedig úgy határozott, hogy az urbéri rendezés után maradandó legelőter használata a vidéki jobbágyság és munkások marháit által meg ne szoríttassék.

12-dik panaszul felhozta a város, hogy az uradalom a *Dubrova* nevű tábláját sáncokkal vétette körül s e miatt a Kerepec patak a közlekedési útra kiönt, az elkülönítés következtében pedig a városiaknak becsapó marháit terhes váltságdíj alá vették. E panaszszal azonban a város elutasított, kimondatván határozatilag, hogy az uradalom jogosított tömeges földeit árkokkal körülvenni, melyet a víz levezetésére is szolgálnak, de meghagyatott az

uraságnak, hogy a marhák behatolása s a víz által okozható károk eltávolítására a sáncokat jókarban tartsa.

13. Hogy az uradalom a halászatot és vadászatot megtiltotta s az utóbbit még a város saját erdejében sem engedi meg: a bizottság azt határozta, hogy a halászat és vadászat *az uri jogokhoz tartozván*, ez utóbbit az uraság a városiaknak Nagyliget erdejében nem ellenezheti, ha a felsőbb rendeletekkel, melyek a nem nemesek vadászatát tiltják, akadályul nem szolgálnak.

14. Hogy az uradalom a város erdeiben bükkfából ölfát vágat; erre határozatul kimondatott, hogy mennyiben emberemlékezetet meghaladó gyakorlatnál fogva az uradalom a Nagyliget erdő együttes használatában volt; az úgy ez utra nem tartozik és melőztetik.

15. Hogy a városi közönség eddig biráját maga választotta, most az uradalom a választásba befoly és a megerősítést is magának fentartja, sőt a megválasztott új bírótól *két aranyat* díjul követel; erre kimondá a Helytartótanács: hogy a választásra nézve a közvetlen megelőző gyakorlat fentartassék ugyan, de a díjfizetés megszüntetetik s az a multa nézve is megtérítendő.

16. Hogy a városiak zálogos rétjeit az uradalom magához váltván, azokat tulajdonosaik vissza nem szerezhetik. Erre kimondatott: hogy mivel az 1715. 75. t.-c. szerint az uradalomnak *elővételi joga van* s a kárt a város ki nem mutatta, az elővételi jog az uraságnál meghagyatik, de a szerződési feltételek megtartására köteleztetik s hogy ily elővételi ügyek, a jobbágyok kárának eltávolítása tekintetéből az uriszéken tárgyalandók s onnan a megyei törvényszékre is felterjesztendők.

17. Hogy ha a szegény, tehetetlen lakosok szántóföldeiket műveletlen hagyják, azokat a városban lakó nemesek elfoglalják; erre határozatul hozatott: hogy a panasz nem lévén az uradalom ellen intézve, a hanyag földmívelők az uradalom kárának eltávolítása tekintetéből és földeik szorgalmasabb művelésére, valamint egyes foglalások bejelentésére utasítatnak annál inkább, mert az ily jobbágy-földek adó-alapul szolgálván, attól el nem vonathatók. (Ez ügyben később a város megkérte a megyét, hogy segítse abban, hogy az adó alól elvont földeket, melyeket idegen vidéki lakosok akkor szereztek részint foglalás, részint zálogul, mikor Munkács polgárai a pestis és a katonaság zaklatásai folytán beállott inséges években elpusztultak s elköltöztek, visszaszerezhesse s a most élő polgárai közt eloszthassa, hogy azok adóalapul szolgálhassanak.)

18. Hogy a lakosoktól per útján elvett házas telkekért fizetett pénzt az uradalom visszavette anélkül, hogy a szerzeményi levelet visszaadta volna és mégis e telkeket külön díjfizetés alá vetette.

Erre határozatilag a követelésnek külön per útján tisztí ügyész közbejöttével az uriszéken leendő tárgyalása rendeltetett el.

19. Hogy a városi birótól és hiteseiktől a községi számadások alapján elmarasztalási illetékül behajtott száz forint az uradalomnál hidépítésre visszatartván, az e célra fel nem használtatott. Ennek folytán az uradalom a pénzösszegnek az időközi kamatokkal együtt a városi pénztár részére leendő visszafizetésére köteleztetett.

20. Hogy két görög katolikus püspök által a *Kögát* nevű szűk utca beépítettén, az elzáratott a közeledés elől. Erre kimondatott, hogy a panasz nem lévén az uradalom ellen intézve s *különben is az utcák szabályozása nem tartozván a város jogaihoz*, kár és adóalap elvonása hiányában a panasz elvettetik.

21. Hogy a várbeli katonaság részére a város által 1769-ig szállított szalma fuvarbérét az uradalmi pénztár se be nem számította, se meg nem fizette. E panasz folytán a Helytartótanács a fuvarbért megtérítését elrendelte.

22. Hogy a *váraljai* lakosok marhái tavaszkor a városi réteken kárt tevén, az marhák behajtását azok akadályozzák. E panaszra az volt a határozat: hogy részletesen nem igazoltatván a panasz, elvettetik; de a jövőben esetről esetre az elégtétel szorgalmazandó.

23. Hogy a Klastrom alatt levő néhány telek birtokosai a városi javadalmakban részesülnek, de a közterhek viselésétől menekülnek; mire helyhatóságilag határoztatott, hogy a klastromaljai lakosok a gyakorlat igazolására felhivandók.

24. Hogy noha a munkácsi lakosok szabadalomlevelük szerint *hidvámul* csupán egy denárt tartoznának fizetni; mégis Ungváron nagyobb vám-fizetésre szoríttatnak; mire a Helytartótanács mindkét fél kihallgatását és véleményes jelentéstételt rendelt el.

25. Hogy az urbér tilalmi pontjai a községben ki nem hirdettettek; mire kimondatott, hogy a pennatílum régen megszűnván, a panasz is elenyészett.

26. Hogy noha az idegen borok kimérésére szabott elkobzás-büntetést régebben maga a város alkalmazta, mégis, midőn a város 1772. évben saját pincéjében *tokaji bort* méretni kezdett, abból az uradalom tizenkét hordót elkobzott. Erre határoztatott, hogy az elkobzási büntetés gyakorlásában a város lévén; de különben is a büntetés aránytalanul terhelőnek tekintvén, az elkobzott borokat az uradalom természetben vagy egyenértékben térítse meg. Végre

27-szer. Hogy az *ujvereshegyi* szőlőkből a munkácsi római kath. pap az urasági kilenceden felül tizenötöd-dézszmát vevén, a szőlőbirtokosok ez adózás beállítását kérték a királyi biztostól; mire a megyei törvényszék úgy ítélte, hogy a lelkész a dézsma-szedés gyakorlatában meghagyatott. Megjegyzésre méltó, hogy e panaszpontok felett tárgyalt uriszek tagjai voltak Lónyay László el-

nöklete alatt Bornemisza György szolgabíró és Jobszty György esküdt, Vay István, Cserszky János urad. provizor és Cserszky András számvivő; felebbezés folytán működött beregmegyei törvényszék elnöke pedig siklói *Andrássy István*, királyi tanácsos, a szent István rend lovagja és máramarosi főispán, mint e megyébe rendelt biztos — Az uriszéknél mint a város védője szerepelt Morvay János, tiszti ügyész.

Természetes, hogy a város a dikaszterium e határozataival nem volt megelégedve s addigra is, míg ügyeit rendes peruton rendeztetné, szükségesnek látta, hogy a királytól eszközöljön ki védelmet az uradalom zaklatásai ellen; így 1775. július hó 14-kén tartott megyei gyűlésen hirdettetett ki ő felségéről a Helytartótanács útján leérkezett rezolúció, mely szerint a városiak az uradalom által tett szokatlan megterheltetés és adózástól felmentnek, ugyanakkor adatott ki a Helytartótanácsnak 1746. sept. 13-áról kelt határozata is, mely őket az uradalom tulkapásai ellen védeli.

1776-ban folyamodott a város *Kvassay József* urbéri összeíró bizottság elnökéhez azíránt, hogy sérelmeik orvoslása iránti ügyét megújíthassa; mire az elnök június 29-kéről azt felelte, hogy ha a városnak új próbái vannak, azokat perének revíziója előtt is a bizottsághoz beadhatja; az uradalom pedig ajánlatot tett a városnak, hogy minden eddigi urbéri munkája helyett (beleértvén a mesteremberek ingyenes munkáját is). fizessen minden lakos az uradalmi pénztárba évenként három forintot, mibe a 72 frtnyi census is beszámítva lenne; a város azonban ez alkut nem fogadta el, hanem, hogy állításait és panaszait kellően beigazolhassa, 1777. évi július 29-én Guthy Gábor szolgabíró és Jobszty György esküdt közbejöttével harminchat tanut hallgattatott ki. Ezek a bormérés gyakorlatára, erdőinek használatára s egyéb kérdőpontokra tettek vallomást. Így vallottak, hogy az uraság a határon termett őszi és tavaszi vetések tizedét hol szalmában hol szemül átvette, midőn azt a Derceni Márton kertjébe behordották; de bekövetkező rossztermések s a szántó-vető emberek is elfogyván, s a mellett a két harmincadi tiszt Szenczy Ferenc és Püspöki János sem szedhetvén be a terménytizedet, ezek nem akarván a silány tizedeléssel bajlódni, átengedték azt ideiglenesen, jobb évek bekövetkezéseig az uradalomnak, mely azóta vissza is kínálta már ugy, hogy a város 50 köből buzát és 50 köből zabot adjon a terménytized helyett, de a város ötven köből zabnál többet adni nem akart s ez ususnál megmaradt.

Tanuk beigazolták, úgy már Rákócziak alatt is akarták a várost privilegiumi tartozásokon felül nagyobb prestációkra szorítani, de jóllehet a birákat tömlöcöztették és Koncz Jánost közelebb meg is verették a tisztek, a város mítsem sem engedett jogaiból s új

terhet el nem vállalt. Beigazolták azt is, hogy az uradalom a város erdőit jogosan soha sem használta s ha megkísérlé, ellenmondás folytán visszalépett. Tanuk megerősíték, hogy az uradalom a malom vámul bejött silány gabonáját ráerőszakolta a munkácsi kenyérsütőkre, névszerint Menyhárt Istvánnéra, Fóris Jánosnéra, Losonczy Mihálynéra, Komáromi Józsefnéra, Jenei Ferencnére, Vince Pálnéra és a német sütőkre, kik azt a tiszte' által megszabott árban elfogadni kényszerültek; hogy különösen gróf Schönborn Ervin Jenő kulcsárja *Kirchenkopf* volt ebben a főmester, ki exekutióval vétette meg a harmadrészben hibás gabona árát, melylyel sokan sertéseiket hizlalhatták csak. Tovább vallották, hogy *Olsavszky* Mihály és *Bradács* András püspökök foglalták el a *Kőgát* nevű utcát a rezidencia mellett s azt a közlekedéstől elzárták, mi annál sérelmesebb volt, mert a mellette levő *Temető-utca* feneketlen sára miatt járhatatlan volt;¹ hogy az uradalom a város fogatain szállított szalmát ingyen a várba stb.

Az urbéri bizottság a város rendes alattvalói viszonyát meg nem állapíthatván, sőt a királyi szabadalmak által is polgári állását elismervén, a szabályozásra nézve az rendeltetett felsőbbleg, hogy a királyi biztosoknak adott utasítás 26. §-hoz képest *urbéri szolgálatra nem lehetvén szorítani a várost: az szerződés szerinti bánásmód alá veendő*, és azért egy új, az urbéri rendezés feltételeinek mindenben megfelelő és az előbbi állapotnál legkevésbé sem terheesebb *örökszerződésnek* megkötése s összehasonlító iromány felterjesztése aként hagyatott meg, hogy ha a felek az említett szerződést megkötni nem akarnák, az örökös *bánásmód* a megyei törvénszék által dolgoztassék ki.

A megkísérlés egyezkedésnek sikere nem lévén, 1782. évi december hó 17-kén az uradalom megindította a város ellen a második pert, melynek tárgyát a kötendő *új örökös szerződés* feltételeinek és pontozatainak megállapítása és ekép a földesur és alattvalók közötti viszony részletes szabályozása képezte.

1785-ben különösen is folyamodott a város báró Révai Simon királyi biztoshoz az iránt 1., hogy a város a hetivásárookra behozott gubáktól és sertésektől vámot vehessen; 2., hogy mivel a városon keresztül fuvaroztatnak a borral megrakott idegen szekerek, a vármegye is járuljon hozzá az utak fentartási költségeihez és 3., hogy a városi bírónak és jegyzőnek (notárius) husz forintból álló fizetése megnagyobbíttassék. Erre a megyei közgyűlésen dec. 7. csupán a fizetések 60 forintra emeltettek, a többire nézve pedig kimondatott, hogy a városi privilegiumot nincs jogában a közgyűlésnek sem tágitani, sem korlátozni, az utak fentartása pedig a város dolga. A

¹ E *Kőgát* nevű utca a mostani gör. kath. paplak és felekezeti iskola helyén állott.

következő évben pedig panaszkodott a város a megyénél az iránt, hogy lakosai a privilegiumai ellenére a réveken és hidakon Ungváron Nagyszőlősen, Nagykárolyban, Debrecenben és Szatmáron elviselhetetlen vámokkal terheltetnek s így kéri, hogy ebeli kiváltságait közölné alkalmazkodás végett az illető városokkal; a közgyűlés azonban okt. 11-kén felsőbb helyre utasítá a panaszlót.

1786-ban összeirattak Munkácson a telek- és földbirtokosok és Wimberg József mérnök felmérte a várossal és Fornossal közös Nagyliget erdőt, mely 11,720.000 ölnyi vagy 7325 hold terjedelműnek találtatott.

1789-ben ismét arra kérte a város a megyét, hogy mentse fel őt attól, hogy hetenkint a várból Holubinára szállítson kenyeret saját előfogatain s hogy a kuriátbérlők is részesüljenek a mindennapi előfogatozási teherben, min a január 3-kán tartatott közgyűlés annyiban segített, hogy a forspontozást a környékbeli falukra is kiterjeszté.

*

II. József császár alatt az abszolutisztikus kormányzat idejében 1787-ben új polgári perrendtartás is léptetvén életbe, Munkács város bíraskodási gyakorlata megszüntettetett, azonban 1788. febr. 22-kén a város előljárósága kérvényt adott be az uriszékhez, hogy az új perrendtartás I. része 19. §. és az 1635. évi 21. t. c. értelmében joga lévén régi kiváltságai szerint a város lakosai felett bíraskodni, e jog részére biztosítsák. Az uriszék azonban ezt kétségbe vonta s így a város új kérvényt nyújtott be a Beregugocsa megyei törvényszéknél, melyre a Beregszászon okt. 11-kén tartott ülésben az határoztatott és Landor József tollvivővel aláírásával kiadatott, hogy a perrendtartás 19. §. értelmében a városi bíróság még a kisebb ügyek elbírálására sem illetékes. E határozatot a város megfélebbezvé, 1788-ban Rosenfeld András főispán és Heimbucher (később Bikkési) Károly alispán és királyi tanácsos felhívására a hatóság a feltett pontokra felvilágosításul 1789. április 23-kán felelte, hogy 1., a város béke és háboru idején egyenlőn 1446-tól 1787-ig mindig gyakorolta a polgári bíraskodást; 2., hogy a tanács minden személy és birtok iránti ügyben perszerűleg eljár és ítelt s töle felebbezés folytán az ügyek az uriszékre s onnan a megyei törvényszékre terjesztettek; 3., hogy a mostani kamarális uradalom¹ kíván-e itt törvényszéket állítani vagy azt a városra ruházni, nem tudja a város és azt sem határozta el a város, hogy fog-e egy képzett egyént elnökül és egy másikat helyettesül alkalmazni s ezeket, mennyiben a törvényes járulékok a költséget nem

¹ A királyi fiskus elperelvén gróf Schönborn családtól a koronai birtokot képező munkácsi uradalmat, azt akkor a szepesi kamara adminisztrálta; 1790-ben azonban ismét visszaadatott cserében a tiszavidéki birtokért.

fedeznék, a maga jövedelméből kellően fizetni; de ezt a város voltaképpen nem is óhajtja s csak azt kéri, hogy a Helytartótanács őt régi ususában hagyja meg. 4-szer felsorolá, hogy a város jövedelmét képezik vásárai, szőlői, földjei, erdői és igás lovainak keresetei, mi évenként 600 forintra számítható; de reméli, hogy a mostani költséges felmérés és katona-ellátás megszűnendvén, a jelzett két egyén fizetését közjövedelméből a polgárság megterhelése nélkül teljesíteni fogja. József császár elhunytá után a város 1791. évben Lipót királyhoz ily címzéssel: Augustissime Imperator, Rex Apostolicus! egy számos okmánynyal ellátott kérvényt nyújtott be, melyben kéri, hogy előbbi régi gyakorlatához képest ezentul is jogosított legyen bírót és tanácsot szabadon választani, ügyvédet vallani s régi pecsétjével mint authenticummal (hitelessel) élni s mint annak előtte polgári és bűnvádi ügyekben bíraskodni. Erre 1792. évben a küldöttség véleményezése folytán 13,840 szám alatt érkezett le a Helytartótanács kedvező határozata, mely szerint a város a kért jogok birtokába visszahelyeztetett, oly megjegyzéssel, hogy az elbírált ügyek felebbezés folytán birtokon belül felülvizsgálat végett az uriszekhöz terjesztendők.

Ez időben történt az is, hogy a város felhasználván a kedvezőnek látszó helyzetet, arra törekedett, hogy a *szabad királyi városok sorába* felvétessék; hasonló vágyat támasztott Beregszász is, míg Vári, Nagyberég és Beregujfalú azt óhajták, hogy ezek oly kiváltságokkal élhessenek, mint a jáász és kunkerületek lakói. E végből felkérték később Munkács és Beregszász gróf Schönborn Jenő Ervint is, midőn ez 1791-ben a kincstár által elperelt uradalom birtokába visszaállítatott, hogy ne akadályozza az ez iránt megindított eljárásukat.¹

¹ Ezen, bár eredmény nélkül járt törekvés lefolyása nem egészen érdektelen s megérdemli a megemlítést. Így Munkács város nevében Göczy János főbíró és tizenkét hitese a felséghez intézett kérvényben csatoltak hetvenegy okmányt s előadták, hogy a honfoglalástól kezdve a város lakói hűségök és több rendbeli szolgálataik jutalmazásául a királyoktól különféle kiváltságokat, jogokat és szabadalmakat nyertek; hogy vám, rév és harmincad mentesek valának s több oly jogosítványban részesültek, minőket a szabad királyi városok lakói élveztek. Hogy a porták és adók összeírását ők magok a megye befolyása nélkül végezték. Hogy idegen bort behozni szabad nem volt, míg az itt termelt el nem fogyott, különben a város a maga részére eldobozhatta. Hogy az uradalom tulkapásai ellen a felsegektől mindig megvédetett s bírói hatóságát is megerősíté; ügyvédet vallhatott, pereket folytathatott, idegeneket a városba befogadhatott; hogy itt nemesek is élvezik a polgárjogokat, hogy bírját maga választá, jóllehet az uradalom ebben is akadályokat akart gördíteni az által, hogy a választást megerősítse; hogy a város számos kézművessel, iparossal és kereskedővel dicsekedhetik; hogy határszéli fekvésénél fogva a szomszédos Galiciával nagy érintkezésben van s a hely annak kereskedelmi központjává vált, ugy a szomszédos Ung, Ugocsa, Máramaros és Szabolcs vármegyéknek is, hol szabad királyi város nem találhatik s így éppen Munkács

1796-ban kérdésessé tétetvén az uradalom által Munkács város azon joga, hogy azon idegen birtokosokat, kik a város határában földeket szereztek, kifizethessék s a földeket idevalók megválthassák a végből, hogy idegen uradalmi jobbágyság itt meg ne telepedhessenek és zavart ne okozhassanak a polgárok közt, a vármegye a város e gyakorlatát több előfordult peres esetben határozatilag jóváhagyta ugyan, de az uradalom ez ellen mindig akadékoskodott. Különösen 1796. évi május 31-ikén tartott közgyűlésén is a megye a várost e joga gyakorlatában megerősíté, melyet előfordult esetekben azután évek multán is érvényesített. Így 1812. évben április 5-ikén megidézte *Frantz Antal* városi főbíró Huzer Ignác nevű várpalánkai lakost április 7-dik napjára, azzal a kijelentéssel, hogy akkor megjelenvén, a Nyersesen vett földének árát vegye fel a tanács előtt, mivel azt a földet bizonyos városi lakos és adófizető kifizetni akarja s kinek ő azt visszabocsátani tartozik, akár jelenik meg, akár nem . . .

*

Főntebb előadatott, hogy 1782. évben az örök szerződés feltételeinek és pontozatainak megállapítása s az urbéri viszony ekénti szabályozása tekintetéből új per keletkezett, mely sokáig folyt. A két fél közötti tárgyalások befejeztével 1783. szept. 26-ikán hozott uriszéki ítéletben az új szerződésnek feltételei és pontozatai következőkben állapítottak meg, ugymint:

1. Minden házastelek zsellérhelyül tekintetvén, azoktól egyenkint házbér gyanát évi egy forint fizetessék.

2. Az azoktól teljesítendett 18 napi kézi munka tíz krajcárral váltassék meg.

3. A borból és úgy a tavaszi mint őszi vetésből az eddigi gyakorlat szerint kilenced adassék.

lenne hivatva emelkedésre, melyet leginkább teljesen szabaddá tétele által érhetne el. — Természetes, hogy e szándékát az uradalom nem pártolá s ellene működött, a város azonban úgy ez ügye, mint a folyamatban levő urbéri viszálykodásai és elavultaknak kijelentett privilegiumainak megerősítése tárgyában Pesten és Bécsben ágenseket tartott, annál inkább, mert szövetkezvén Beregszász, Vári, Nagyberég és Beregujfalu nevű szintén urbéri perbe vont községekkel, együttesen keresetek orvoslást és kedvező elintéztést úgy a Helytartótanácsnál, mint Bécsben az udvari kancellarianál. Ily ágensül működött Pesten *Szabó Sámuel*, Bécsben pedig *Torkos János*, 1791-ik év nyarán Váry György ügyvédjelölt Pestre menvén, onnan augusztus 22. írja, hogy kieszközölé a hiteles helyekre szóló parancsokat; okt. 28-ról pedig Bécsből, hogy e hó 25-ikén adták be ő felségénél a *kérvény kivonatát*. Levelében érinté, hogy a vármegyét úgy tünteti fel, mint a város legnagyobb ellenségét és kért külön bizottság kirendelését régi szabadalmaik megállapítása végett. Váry Pozsonyban Hersching György ügyvédnél irnokul működött decemberig. E Hersching még febr. 3-án Beregszászon kötött szerződést a nevezett öt községgel privilegiumaik megerősítése iránt, melyek az urbér behozatala folytán igazodtak; fizetéseül kikötötte magának évi 300 frtot, 16 öl tűzifát, 16 köből zabot, 6 sze-

4. A ház nélküli pusztatelkektől évenként egy frt bér fizettségük.
 5. A hegyi gyümölcsös földektől egy hold kiterjedés arányában évenként 30 krajcár járuljon az uraságnak.

6. A városiaknak a határban termett boraik kimérése az 1550. 36. t.-c. szerint Szentmihálytól—Szentgyörgyig szabad legyen, a többi szeszés italok készítése és mérése az urbér 6. §-a szerint az uraságnak tartatván fenn.

7. Az országos vásárok jövedelme a várost, a heti vásárokat az uraságot illesse.

8. Az uraság más helységbeli jobbágynak a városban leendő megtelepítése eltiltatik.

9. A husnak behozatala szabad legyen.

Ezek ellenében a város kijelenté, hogy robotot sohasem végezvén lakosai, e helyett a szokásos 75 frt 30 kr. taxát kész fizetni; a termény kilenced helyett 50 köből zab maradjon; kívánta, hogy a boron kívül szilva és borseprőből főtt szeszt is árulhasson a szabad korcsmákon; hogy vásárain minden árut szabadon lehessen árulni s kiállítani stb. S így a fentebb megállapított pontokat a város elfogadni nem akarván, az egyezség és örökszerződés létre nem jött s a perlekedések tovább folytak s mint fentebb érintém, 1791-ben felségfolyamodványaival az elavúltnak nyilvánított *szabadalom levelei* megerősítése, szabad királyi várossá emeltetése, bírósági hatóságának függetlenítése, alattvalói tartozásának megváltatása s mindezeknek eszközölhetése tekintetéből királyi biztos kiküldetése végett legfelsőbb helyen esedezvén; miután ezek Beregszász, Vári, Nagybereg és Beregujfalu uradalmi községeknek a rendezési urbéri perekre vonatkozó panaszos kérelemleveleikkel együtt a Helytartótanácsnak 1791. dec. 30-ikán 24536. sz. a. kiadott intézkedésével egy külön kirendelendő megyei küldöttség általi megvizsgálás és véleményes jelentéstétel végett küldettek le a megyéhez, — itt a kirendelt küldöttség a folyamodványok kilételeit egybevetve az urbéri perek tárgyalási irataival, azok iránt véleményes

kér szénát s ha az urbéri pör vitelében itt tartózkodand, élelmezést vagy egy forintnyi napidiját és Beregszászon tisztességes szállást. Ezen a megye beleegyezése nélkül alattomban kötött szerződést azonban a megye sérelmesnek és az adózó népre terhesnek találván, Jobszty György szolgabíró és Gecsey György esküdtje által febr. 20-án megsemmisítettnek kijelenté; mindamellét a községek tovább is a szövetségnél megmaradtak, mint az Nagy István beregszászi bírónak Munkács hatóságához május 2-ikán irt leveléből kitünik. Hersching országgyűlési követül felmenvén, írja, hogy május 22-ikén volt az első országgyűlés s hogy holnap indulnak a deputátusok Bécsbe ő felségét a koronációra meghívni, ő is megy oda a koronázás után, de hogy üres kézzel ne menjen az ágens elé, küldjenek a községek pénzt. Bécsből Pogány Lajos is felajánlá szolgálatát... Hersching 1792. június 12-ről értesíté a munkácsi bírót, hogy a városok ügyeiben neki többé eljárni nem szabad; július 26-ról pedig arra kéré őt, hogy az előlegezett költségek megtérítését engedje el...

jelentését terjesztette be, mely 1792. április 27-én tartott megyei közgyűlés határozata szerint felsőbbleg is azon hozzáadással hagyott helyben, hogy mindazok, mik az 1782. évi helytartósági intévényben a kidolgozandó új bánásmód iránti örökös szerződésre nézve elrendeltettek, foganatba vétessenek és a kiegyezés nem sikerülése esetében az új bánásmód iránti szerződés a megyei törvényszék által mielőbb készítettessék el.

Mely felsőbb meghagyás következtében Beregmegye közgyűlése 1795. évi március 17-ikén hozott határozatánál fogva mind az öt község urbéri szabályozása ügyében egy új küldöttséget választván meg¹ annak közrehatásával készítették el 1799. évben az öt község urbéri szerződéseinek javaslatai az összehasonlító irományokkal együtt. E javaslatokat a Helytartótanács 1803. április 26-án 9399. szám alatt jóváhagyta s csupán az uraság elővételi jogára nézve tett változtatást, hogy tudniillik, az csak elkerülhetetlen szükség esetében vétehtessék alkalmazásba, s így az új bánásmód foganatosítását többé mi sem akadályozta volna, ha az öt községnek már akkor egyesítve volt rendezési ügyei közül, a Munkács város alattvalói viszonyára vonatkozó elkülönített volt.

Igy azonban az öt községnek akaratlanul is előidézett egyetemlegességével és az alattvalói viszonyokkal elválhatlan kapcsolatban álló különmemű érdekeknél fogva, az egyes kérdések majd egyik, majd másik község és az uradalom által ismételve felelevenítettven, azok tovább is a felek kölcsönös vitatkozásának tárgyáivá váltak.

Jelesül Munkács város alattvalói viszonyára vonatkozólag, valamint az uradalom részéről a Füzes, Nyerses és Szigetföld dézsmamentességére és a szerződésnek szőlőkre vonatkozó pontjának szerkezetére nézve, ugy a község részéről is a sertésized és a füzesi földekre nézve újabb nyilatkozatok és előterjesztések adattak be, és tekintettel ezekre az ügy tárgyalásai is tovább folytattak mindaddig, míg az új szerződési javaslatok ellen támasztott nehézségek a Helytartótanácsnak 1810. évi okt. 2-ikán 19824. sz. a. kiadott intévényével el nem enyésztek.

Ezen felsőbb rendelettel egyszersmind az új szerződések minél

¹ E küldöttség tagjai voltak: Lónyay László alispán, Morvay Pál II. alispán, Lipcsey József főjegyző, Kajdi Lajos szolgabíró és Kálos Bertalan tiszti ügyész. Az ez által kidolgozott pontozatokat, melyek szakadatlan bizottsági tárgyalások és összeírások közt keletkeztek, a város nem volt hajlandó elfogadni, mert új terheket és módosításokat, főleg melyek kiváltságaival s eddigi szokásaival ellenkeztek, elvállalni nem akart. 1803-tól 1815-ig számos új pontozatot javasoltak a bizottságok és a megye, melyek ellen a város a Helytartótanácsához és a királyhoz ismételve folyamodott és panaszokat terjesztett fel, a felségtől oltalmat kérven; közbejáróul szolgált a Pesten és Bécsben tartott külön ágens, milyen 1815-ben volt Budán Schirmert Vilmos.

előbbi kiállítása hagyatván meg, midőn a megye által e végből kinevezett küldöttség munkálkodását ismét megkezdette, Munkács város részéről tett beadványokkal megint megújítottak mindazon észrevételek, melyek szerint a szerződési pontozatokat az elővételi jog, a füzesi földek és a Paphegy iránti intézkedéseinél fogva magára nézve sérelmesnek vélte s melyekre az uradalom is tett ellennyilatkozatokat.

Ily eljárás után az örökös szerződések feltételei és szerkezete mind az öt nevezett községre nézve a megyei küldöttség által 1813. és 1814. években megállapíttatván, miután az végső jelentését jegyzőkönyveivel és mellékleteivel együtt beadta, a megyei törvényszék 1814. május 9-én hozott határozatával az ügyet egyenkint bíróilag elintézte és felsőbb elhatározás végett a Helytartótanács elé terjesztette.

Az urbéri rendbeszedési ügynek így állásában az aként fejeztetett be, hogy a király egyenes parancsából a Helytartótanács által 1816. november hó 5-ikén 32321. sz. a. kiadott intézvénynél fogva, a munkácsi uradalomhoz öt városi község *jövendő bánásmódja* iránti urbéri örökös szerződések feltételei és pontozatai legfelsőbb helyen végérvényesen állapíttattak meg.

Az ekép megállapított örökszerződés (Contractus perennalis) pontjai következők voltak: 1. Minden polgár fizessen telekadóul 50 denárt; 2. terménytizedet és szőlőkilencedet; 3. sertéstizenötödöt; 4. a város Szentmihálytól Szentgyörgyig gyakorolja a bormérést; 5. élvezze a heti és országos vásár jogait; 6. egyéb minden urijog az uradalomé legyen; 7. a községi legelő ne korlátoztassék; 8. a birság $\frac{1}{3}$ -dát az uraság, $\frac{2}{3}$ -dát a város szedje; 9. a városban szabad adásvevés legyen; 10. esetleg az uraságnak elővételi joga legyen; 11. a városi közönség szilvából törkölyből szeszt égethessen; 12. a város bírót és tanácsot szabadon választhasson; 13. a tanács polgári pereket végezhesen; nemesek és büntettesek ügyeitől azonban tartózkodjék; 14. a Luka, Sajgó és Bugyetin erdőket magán jogon birhassa; 15. Pál-, Nagy- és Paphegytől addig, míg a Nagyligetből való eredetöket beigazolják, a birtokosok szőlő kilencedet adjanak; 16. a hegybirák önállóan működjenek; 17. Idegeneknek a birtokkvételt a város megtagadhatja; 18. az uraság a városiakat nem büntetheti; 19. jövevényeknek belső telket a bíró és tanács azontul is kijelölhet; 20. ezekre is azután az új szerződés kötelező legyen; 21. a városi számadásokat a község vizsgálja meg s az uraság felülbírálja; 22. más ujitásokat ezentul se a város, se az uraság ne tehessen.

Tömérdék bajlódásba került, míg a fentebbi pontozatok eként megállapíttattak, mégis midőn a helytartótanácsi intézvényhez képest az öt község a szerződéseknek alakszerű kiállítására 1822-ik

évben felhivatott: *ezek azt határozottan megtagadták*, mi által az ügy rendezése ismét évekre elhalasztatott. Munkács város pedig 1822-ben csak többszöri sürgetés és folyamodás után tudta kieszközölni, hogy uradalmi ügyésztől (Freyseysen Dánieltől) az annyi éveken át folytatott urbéri per iratait visszakaphatta, miután arra a vármegyei közgyűlés Bornemisza János főszolgabírótól kiküldé.

Akkor új egyezkedések keletkeztek; így 1822. dec. 13-ikán a főtisztviség 14 pontba foglalt új szerződési javaslattal állott elő, melynek alapjául vette a századok előtti urbéri viszonyt s összeírásokat, követelvén a tizedelésen felül telekadóul 1 frt 20 krt házankint, kilencedet sertés, kecske, juh és bárányok után; csirkét, libát konyhatartásul és robotváltságul 800 frtot, miről azonban a város hallani sem akart.

Majd azt javasolta, hogy mivel a minden ház után telekadóul adni kellett 51 kr., 333 ház után 283 frt 3 krnyi összeget tesz; az uri szolgalmányok pedig 117 frt 24 krt képviselnek, nevezetesen háromezer köből gabonának a magtárba való beszállítása 50 frtot, annak többszöri forgatása 120 napszám után 20 frtot; huszonkét uradalmi kályhának mázolósa 4 frt 24 krt, huszonöt szekérnyi jég-hordás 25 frtot, vetőmag kiszállítása és bevetése 8 frtot, a termett rozs és buza betakarítása 6 frtot: az eképen összesen 400 frt 27 krnyi értéket váltsa meg a város, mi által örökre sok kellemetlenségtől megszabadulna.

E javaslat is azonban sikertelenül elhangzott. E közben az uradalom a Nagyliget és Bolona nevű városi kuriális erdőben levő Duló láznak nevezett részéből legelő marhákat behajtatván és a Sajgó erdőben fát vágatván: ennek következtében a város részéről Róth Mihály majd Frantz Antal főbíró és Leszkay Ignác mint a Bégányi család képviselője visszahelyezési pert indítottak a gróf ellen, melynek hosszú folyamában ismét tárgyalások, tanukihallgatások és bírói szemlék éveken át tartattak. De az uradalmi tisztek egyéb erőszakoskodásait is nem tűrhetvén a város, 1823-ban Munkács és Beregszász város együttesen adott be panaszt a királyhoz, felsorolván az uraság önkényes tetteit; nevezetesen *Munkács részéről* feltáratott, hogy az uradalom a *Kamjánka* nevű lejtőn tett új szőlőültetéseket elpusztíttatta és abból száz holdnyi tért elfoglalt, hogy a városi bírakat fenyegeti az uradalmi ügyész, az uriszék ítéleteit csak birtokon kívül engedi felebbvinni, a város által megkezdett határjárási és violenciális pereket félreteszi és halogatja, hogy a város által kocsisának Fiacsán Mihálynak adományozott telken épült s később özvegye Veligdan, máskép *Pipás Mária által Gáthy Samunak* eladott házat az uradalmi tisztartó elhányatta és elfoglalta, hogy boltok nyitását s felállítását akadályozza s végre hogy a tanácsbeli két deputátusnak az uriszéken jelen lenni nem engedi

s őket eddigi szokás ellenére onnan kizárja. Jellemző az is, hogy *Bernai István* munkácsi uradalmi számtartó 1823-ban a gazdatiszti lak előtt Róth Mihály főbíró kalapját lekapta a fejéről azért, mert Glagola Pál uradalmi nyugbéres hajdu egy darab földet a Szigeten bérelvén, azért 1 frt bért fizetett a városnak, melyet az uradalmi tisztség visszaadni rendelt, de a hatóság azt megtagadta. Róth kalap nélkül állt az utcán s arra menő Mocsár Mihályt kérte fel, hogy hozzon neki egy más kalapot otthonról, ki azzal nem sokára meg is érkezett. E naiv eljárás később Bécsben panaszul is előterjesztetett. E temérdek panasz sok hatósági eljárás és vizsgálat tárgyát kepezte s még 1834. évi február 26-án Lónyay Pál elnöklete alatt kiküldött bizottság is eljárta benne, 1835. aug. 25-én pedig a Helytartótanács intézvényében az uradalmat minden ujítástól tiltotta ugyan, de egyszersmind elrendelte, hogy a panasz többi pontjai a *folyamatban levő urbéri perben* intéztessenek el ítéletileg vagy örök szerződéssel egyezségileg.

De míg a per folyt, az alatt is gyakran újabb panaszok merültek fel; így 1827-ben a munkácsi lakosok Oroszvégen s a vidéken vásárolván *pálinkát itcénként 10 és a hus fontját 3 krajcáron*, míg Munkácson az 20 s illetve 6 krajcáron méretett, azért az uraság bérlői négy egyenruhába öltöztetett drabantot állítottak a hid tulsó oldalára, kik azután az átmenőket megmotozták s az italt és hust elkobozták. Így történt *Szmocsko Károly* nevű polgárral is, ki élesztőt vitt, kit megtámadván, midőn ez az egyik felöltöztetett obsitos katonának azt mondá, hogy miért üti őt, holott csak tegnapelőtt is kenyeret kért tőle, azért csákányokkal leverték, ütötték s azon véresen a hidoszlophoz kötözték, végre pedig bekisérték s az urasági börtönbe három napra bezárták; fiát Fülöpöt pedig, ki az eset hírére oda ment apja érdekében, szintén véresre verték. Ez ügyben azután 1827. április 1-én Komlóssy Károly és Buday Károly szolgabíró és Mikó Antal esküdt tizenegy tanut hallgattak ki s jelentésekben kérték Bornemisza János főszolgabírót, hogy a vérengző drabantokat fogassa el, nehogy megszökjenek, ugyan így határozott május hó 21-ikén a megyei közgyűlés is. Április 2-ikán pedig csebi Pogány József alispán kommissiója mellett a városi hatóság is kihallgatott az erőszakos ténykedés megállapítása végett harminc tanut.

Ily folytonos békétlenségek és zavargások közt multak az évek, anélkül, hogy az évtizedek óta folyamatban levő urbéri rendezés előre haladt volna. A város az uradalom és bizottságok s törvényszék által fogalmazott szerződést elfogadni nem látta célszerűnek, mennyiben magát jobbágyközségül tekintetni nem akarta; midőn pedig az uradalom 1823. évben felsőbb helyre a jogerejüvé vált ítéletek és határozatok végrehajtásának elrendeléseért, majd 1832.

évben királyi biztos kiküldetéseért folyamodott, mindannyiszor az eredmény nem lőn más, mint az, hogy Beregmegye által felsőbb meghagyás következtében báró *Perényi Zsigmond*, majd *Komlóssy Lajos* és *Füzesséry Gábor* elnökségök alatt küldöttségek rendeltettek ugyan ki, de azok sem az uradalomnak ismételve megújított szorgalmazása¹ sem a Helytartótanácsnak 1832. június 5-én 14865. sz. a. kelt intézvényében tett rendelkezésére nem hajtva, munkálkodásukat még csak meg sem kezdték, úgy, hogy az 1848-dik év is bekövetkezett anélkül, hogy e részben valami megállapodás történt volna, a mikor az 1848. évi IX. törvénycikk által az urbéri és az azt pótló szerződések alapján eddig gyakorlatban volt szolgáltatok, tized és pénzbeli fizetések megszüntetettvén, az öt község is az eddig fenállott ideiglenes bánásmód szerint teljesíteni szokott adózásokat és tartozásokat tényleg megtagadta.

Pedig Munkács város az előtt is hajlandó lett volna méltányos egyezkedésre. Így 1844. július 28-ikán elhatározta a tanács, hogy mennyiben gróf Schönborn Károly most fogja az uradalmakat átvenni s azokat birtokába beiktatni, a tanács járjon küldöttséggel hozzá, hogy a nyomasztó tizedet a gazdaszat emelése tekintetéből szüntettesse meg *megfelelő váltság mellett*, hasson oda, hogy a gyűlöletessé vált pörlekedés véget érjen; a küldöttség elnöke Román Ferenc pedig hozza fel a gróf előtt azt is, hogy a város ezentul a szabad gazdálkodást, földmívelést az ugarlás mellőzésével akarná behozni s legelőül kizárólag az erdőt használni. Midőn pedig 1847. évben *Lónyay Menyhért* beregmegyei követ az országgyűlésen az urbériség ügyében tartott beszédében kiemelés, hogy az itteni öt város mindamellett, hogy némi terhet fizet a földesuraságnak, *urbéresnek nem tekinthető* s mint ilyenre a törvény kedvezménye ki lenne terjesztendő, hogy az ipar terén annál biztosabban haladhasson; a Munkács városi tanács e nyilatkozatot nagyfontosságúnak kijelenté, annál inkább, mert az uradalom a várost minden kiváltságai mellett is jobbágy községnek tartja s vele úgy bánik, mint az utolsó jobbágy községgel: azért Lónyaynak köszönetet szavazott s ajánlá a várost jövőre nézve is figyelmébe.

1848-ban a magyar földmívelési ipar- és kereskedelmi minisz-

¹ 1838. évben a tanács ügyének előmozdítására kiküldé *Lang Vítusz* főbíró, ki *Polchy Gáspár* beregszászi ügyvéddel Bécsbe felmenvén, július 9-től augusztus 8-ig időztek s beadott számadás szerint költöttek magokra 745 frt váltópénzben. E szerint fizettek a zsidó szekeresnek Pestig 130 frtot, Pestről Bécsig 100 frt, harmincnap 5 frtos napidíjult esett egyre 150 frt. A sok vámon kívül fizettek szállásért Hatvanban 1 frt 42 krt, Pesten 2 frt 24 krt, Pozsonyban és Bécsben pedig 2 frtot naponkint. Bécsben fizettek két folyamodvány leírásáért 20 frtot, *Kis Lajos* nevű ágensnek 250 frtot, a *referensnek* tiszteletdíjult adtak 15 aranyat és 11 frt 40 krt, mi 175 frtot tett s így összes kiadásuk volt 1185 frt váltóban vagyis 497 frt 70 kr. mostani osztrák értékben.

ter 2677/80. szám alatt a törvényileg megszüntetett urbéri tartozások megbecsülését elrendelvén s e végből egy száznégyszázötvenkétfő kérdés pontot magában foglaló nyomtatott utasítást kiadván, Beregmegye azon évi aug. 23-ikán tartott közgyűlésén e célra küldöttséget választott, melynek tagjaiul kijelöltettek a törvényhozási elnök vezetése alatt Füzeses Gábor, Komlóssy Károly, Géresy István, Bay Gábor, Gecsey György, Balogh Ferenc urad. főnök, Jobszty Ferenc, Hunyady András, Szarka Ignác, Vitkay Imre, Bösz Károly, Horváth Alajos, Nagy Antal, Gorzó János, Váczy Lajos, Bay János, Dercsényi István, Buday Lőrinc, Dessewffy János, Horváth István, Vass György, Rácz Péter, Galgóczy Pál és Bay Ferenc. E küldöttség azonban a közbejött harcias mozgalmak miatt kevés eredménnyel járhatott el.

Igy mult el a forradalom is, anélkül, hogy a város és az uradalom közt fenforgott ügy elintéztetett volna, mennyiben abban sem végleges ítélet nem hozatott, sem az örökös szerződés meg nem kötött. Ez okon az uradalom 1856. évi április 30-án 650. sz. a. az 1848. évi január hó 1-ig tényleg fennállott urbéri tartozások megállapítása iránt indított keresetet, különösen a végből is, hogy vesztett urbériségért megfelelő kárpótlást nyerjen s az ügyet végleg szabályozhassa. Majd pedig az 1871. LIII. t.-c. életbeléptetése után folytatólag 1872-ben beadá *Kurusta Imre* mint a város előjárója ellen a folytatólagos keresetlevelet, melyben a törvényszéknél a város és uradalom közt fenforgó alattvalói és földesuri jogviszonyok rendezése tekintetéből 1776. és illetve 1782. évek óta folyamatban levő urbéri rendezési pernek újonnan felvételét s alapul szolgáló segélyadatok megszerzése s kinyomozása végetti intézkedés megételtét kérte.

A törvényileg előszabott előnyomozások és bekövetkezett tárgyalások befejezése után, a beregszászi királyi törvényszék végre 1884. évi szept. 6-ikán 5646. sz. a. *ítéletileg kimondá*: hogy, Munkács közönsége által 1848. év előtt teljesített urbéri szolgálmányok évi értéke 1164 frt 23 krajcárban megállapittatik s a felperes uradalom feljogosittatik ezen összeg mint évjáradéknak megfelelő tőke erejéig vesztett urbériség címén kártalanítási igényét az állam ellenében érvényesíteni. Továbbá, hogy a városban husz teleknek birtokosai census (telekbér) fejében évi 75 frt 30 krnak megfelelő tőkét a felperes uradalomnak váltságul fizetni köteleztetnek. A város részére az 1832/6. évi VI. t.-c. 2 §-ban körülírt kántorkorcsmáltatási jog Szentmihálytól—Szentgyörgyig megételtetett, a perköltségek pedig kölcsönösen megszüntetettek.

Ennyiből állott a rendezési ügybeni bírói intézkedés, mennyiben legelő- és erdő-elkülönítés, tagosítás, maradványföldek és irtások megváltása s egyéb kérdések a per tárgyaiul nem szolgáltak. Indokolásában megállapítja a törvényszék, hogy a város *kor-*

látott urbéri viszonyban állott az uradalommal szemben, hogy a grófi földesuraság 1848-ig mezei terménytizedet szedett, melynek értéke 1842-től 1847-ig számított átlagban véve, évi 1038 ft. 44 krt és a borból bevett tized értéke ugyanazon hat évi átlagban évenként 50 ft 26 krt tett pengőpénzben, vagyis összesen 1164 ft 23 kr. ezüst, illetve 1222 ft 95 krt mostani osztrák értékben. A felperes uradalmat azonban azon kereseti követelésével, hogy a városi 676 telek után egyenkint 30 pkrajcár vagyis összesen 383 ft illetményének huszszorosa megállapíttassék, elutasítá, mert a város mint urbéres község csakis husz telek után fizetett bért (censust) vagyis, a főntebb érintett 75 ft 30 krt.

Ez ítéletet a budapesti királyi ítélőtábla 1884. dec. 1-én 336. és a magyar királyi kuria 1885. március 24-kén 45. urbéri szám alatt kelt ítéleteivel megerősítvén, az uradalom ezek szerint dézsma váltság címén 13,384 ft és 1848. évtől járó kamatul 27104 ftot s így összesen 40,488 ftot kapott kötvényekben az államtól, a husz telekbirtokok által fizetett váltságon felül, míg a város a korcsmáltatási jogért később, midőn az italmérési jogot az állam 1888. évben megváltá, megfelelő kártalanítást nyert.

Ezek szerint a város, eltekintve a századok folyamában szenvedett zaklatásoktól, fáradozásoktól és költségektől, végleg mégis jól járt, mert buzgó kitarlásának jutalmául azt nyerte, hogy terheinek megváltását nem saját zsebéből fizette s közvagyonát megőrizte; sőt azt idővel még gyarapította is.

(*Városi közvagyon*). Az évszázados küzdesek után immár végre ráért a város arra, hogy megmaradt közvagyonát rendezze és annak jövedelmét a közjóra fordítsa, mely törekvésében a képviselőtestület és polgárság mindenkor készségesen gyámolítá. 1864. évben a hatóság a város vagyonát 405,623 koronára, 1896-ban pedig 2,556,974 koronára becsülte, holott az sokkal többet ért; mert az 1905. évi leltározás szerint a városi közvagyon voltaképen következő: 1. Erdőbirtoka 5703 hold és 1120 □ öl; 2. Földbirtoka, mely szántó, kaszáló és legelőterületekből áll 2010 hold és 1477 □ öl; 3. Különféle telek, lakház és melléképület husz; e három felsorolt fekvőségnek becsértéke 4,814.910 korona. 4. Jövedelmező jogainak s ily javadalmainak értéke 638,040 korona; 5. Értékpapirjai és részvényeinek értéke 81,609 korona; 6. Közkórház és fölszerelés 81,646 korona, végre 7. Különféle ingóságainak becsértéke 112,255 korona, mi összesen 5,728,460 koronát tesz, minek ellenében a teher 1,439.523 korona. (Fornoson a város birtoka 831 kat. hold és 431 □ öl a Szernyeterületen).

II.

A város küzdelmei birtokaiért és jogaiért.

(Beregerdő jelentősége a 13. században. — Faizás Koriathovics Tódor herceg idejében. — Budetin erdő. — Ulászló király védi a várost. — Ugysintén Ferdinánd király is a Büdyek ellenében. — Mátyás király parancsa 1613. — Ősztrös tilalmas erdő. — II. Rákóczi Ferenc alatti viszony. — Majd 1728-ban gróf Schönborn idejében. — Viszálykodások Mária Terézia urbére alkalmából. — Oroszvégi követelése. — Oroszvégi bitófákat köteles állítani. — Ősztrös és Budetintől esik a város. — Pörlekedések a Nagyliget iránt. — Határjárás a 19. század elején. — Emlékeztető eljárás a határdomb felállításánál. — Korcsmaház építés 1838-ban a Lipnicán s erdőszakoskodások. — Visszahelyezési per. Viszálykodások Nagy- Pál- és Paphegy iránt. — Ugy Kamjanka miatt is.)

Akkor, midőn a *Bereg* nevű nagy erdőség (Silva Bereg) s azzal együtt a *Borsovának* nevezett *provincia* (tartomány), mint területi fogalom még szent királyaink, István és László s utánok következő fejedelmek és hercegek birtokában volt, *Munkács* helység „villa” már létezett s urai, a fejedelmek az ősfoglalkozást űző lakosságnak kétségtelenül adományoztak nagyrészt azon erdőből, mely határtalan rengeteget képezett s melyből IV. Béla 1247-ben a beregszászi jövevényeknek is megengedé, hogy *abban egy napi járásnyira* szabad faizást és legeltetést gyakoroljanak.

A munkácsi lakosok és hospites (vendégek, jövevény meg szállók) a XIII. században mindinkább szaporodván, természetes, hogy az erdőséget is a telep — villa — körül is terjeszben használták s ebben őket az uradalom birtokosai nemcsak nem akadályozták, hanem régi szokásaik és jogaikban meg is erősíték, különösen Nagy Lajos, Erzsébet, Mária és Zsigmond királyok. *Koriathovics* Tódor herceg s Munkács ura pedig a XIV. század elején a munkácsi „*polgárokat*”, kik már rendes helyhatósággal és kiváltságokkal birtak, a faizás és legeltetési jogok használatában éppen úgy megerősíté, mint utána 1418-ban Pálóczi Máté és 1449-ben *Hunyadi János*, Magyarország kormányzója és Munkács ura, ki Budán kelt s *Vince* nagybányai plébános és Munkács vári kapitányhoz irt rendeletében akép nyilatkozott, hogy *Budetin* nevű földet, ha az már különben is az övék nem lenne, a városi polgároknak

és vendégeknek adományozza.¹ *Budetin* alatt Birgyetin értendő, mely Levka, másképp Luka erdővel együtt az úgynevezett *Ősztröst* képezte.

Igy sokáig nyugottan használták a lakosok az erdőket, melyek megállapított s kimért határvonalakkal nem bírván, a szomszéd földesurak, különösen *Kerepeczi Imre* és *Bálint Bugyetin* és *Levka* nevű erdőket és a *Kerepec*, *Ujfal*u és *Izsnyéte* közt levő területet kezdék elfoglalni; mi ellen a városiak *Ulászló királynál* keresvén oltalmat, ő *Budán 1512. kelt iratában*, mely a levéltárban őriztetik, meghagyta *Derencsényi Péter* várnagynak, hogy az elfoglalt földeket a város részére vegye vissza; de ugyanakkor egy másik rendeletben meginté a nevezett munkácsi várkapitányt s a többi tiszteket, hogy a polgárokat a *Bárháza*, *Fornos* és *Magyarkerepec* (ma *Pusztakerepec*) helységek közt fekvő erdőségek szabad használatában ne háborgassák s tőlük az ott legelésző sertések után tizedet ne követeljenek. E parancsolatban a király megjegyzi, hogy kívánata az, hogy népei és jobbágjai a régi szabadságok és gyakorlatok élvezetében megmaradjanak.

Majd az uradalmat *II. Lajos* neje *Mária* a *Büdy* családnak bérbeadván, a haszonbérlok alatt a város birtoka a szomszédos földesuraktól meg-megtámadtatott, főleg azért, mert terjedelme s határa ismeretlen volt. E miatt *1546-ban* *Ferdinand király* *Pozsonyban* *Mátyás apostol* napján (febr. 24.) *Öbégányi Mátyás*, *Bálint*, *Lőrinc* és *István* kérelmére meghagyta a *leleszi konventnek*, hogy a *Fornos*, *Munkács* és *Ujfal*u (ma *Alsóschönborn*) közt elterülő *Fornos* helység határait igazítsa meg; kijelölvén királyi emberekül *Kisguti Benedeket* vagy *Pétert*, *Kerepeczi Andrást*, *Majthényi Demeter* deákot, *Borsovai Benedeket* és *Bertalant* és *Hetei Istvánt* meg *Lászlót*. Ennek következtében *Czeglédi Péter* pap és *Kisguti Benedek* királyi ember megkezdé a határjárást, mely alkalommal *Ujfalunál* *Mungach Pál* (Munkácsi) városi polgár és *Kozma Demeter* ujfalusi helységi bíró *Mária királyné* nevében ellenmondván, így ez utóbbi peres eljárásra utasított, tudni illik, hogy tizenötöd nap alatt a király előtt jelenjen meg. Ezentúl éveken át tartott a viszálykodás a *Kerepeczi-családdal* az erdők használata iránt, de *Büdy Mihály* özvegye *Arthándy Anna* és fia *Büdy Mihály* beregi főispán

¹ Ez érdekes okmány, mely a városi irattárban őriztetik, következő: *Johannes de Hunyad* Regni Hungariae Gubernator venerabili et Egregio Magistro *Vincéntio* plebano de Rivulo dominarum et capitoneo Castri in Munkach, Salu-tem cumfavore. Quia nos quandum terram *Budethina* vocatam ad usum et fructu- tionem civium et hospitem nostrorum de dicta Munkach, si etiam aliter ipso- rum non fuisset, duximus dandam et concedendam. Ideo vestris dilectis firmi- ter mandamus, quantenus receptis praesentibus pefatos cives in eadem terra pacifice tenere et conservare debeatis, aliud non facturum. Presentibus perlectis exhibenti restituti et haec singulis etiam futuris Capitaneis nostris irrevoca- biliter observare. Datum Budae sexta die festi Sanctae trinitatis Anno Domini millesimo, quadringentesimo quadagesimo nono.

mint az uradalom haszonbérllőivel és Lasztóczy Mátyás póсахázi birtokossal is, ki a vár közelében fekvő *Isdanó* nevű erdőt kezdé elfoglalni s ki ellen a munkácsi közönség Ferdinand királynál keresvén oltalmat, ő Prágából 1549. sept. 25-kén meghagyta Büdy Mihálynak és nevezett anyjának, hogy a várost Lasztóczy és Kerepeczi András ellen védelmezze; ez utóbbit illetőleg a *Nagyliget* nevű erdőre nézve.

A támadók különösen azt vitatván, hogy a város a *Nagyliget* erdőre nézve királyi donatit vagy más törvényes szerzési jogcímről szóló okmányt felmutatni nem képes, ennek következtében a város közönsége ismét csak a felséghez fordult, ki mint a város ura, jogos kérvényét meghallgatván, Bécsben, 1571. november 14-kéről új adománylevelet állíttatott ki a város részére az előbbi királyoktól nyert *Nagyliget erdőre* nézve¹ s egyszersmind nov. 15-én kiadott parancsában meghagyta a leleszi konventnek, hogy a szokásos beiktatást teljesítse, kijelölvén e működésre királyi emberekkül Kerepeczy Demeter deákot és Daróczy Szerafint, Jánost vagy Istvánt. Ennek folytán Réthei János nevű leleszi áldozár és Kerepeczy Demeter kir. ember 1572. a helyszínén megjelenvén, ugyanott szomszédos és érdekelt felekül megjelentek Kerepeczy István és János, Póсахázáról Zay Mátyás, Dercenből Pogány Gergely mint Doboruszkai Ferenc barsi főispán és derceni földesur és testvére Jakab jobbágyai, kik a Galata nevű pataknál Óbégányi Gergelylyel együtt ellenmondással éltek s így érveik előadása végett a király elé idéztettek.

Kihirdettetett egyszersmind Miksa királynak 1571. nov. 15-ről külön kiadott azon rendelete, hogy Bégányi Miklós, Sebestyén és Gergely a várost a Nagyliget erdő használatában ne akadályozzák s hogy a kassai kamara és a vár tisztjei a várost a kijelölt birtok határai közt oltalmazzák.

A város ekép, a királyi okmány szerint hű szolgálatok jutalmazásául neki összes haszonvételeivel és jogokkal együtt adományozott erdőség birtoklatába ujonnan beiktattatván, ezen *Nagyliget* és *Bolona* nevű erdőterület kiterjedt Dercen, Fornos, Pisztraháza, Berezinka, Oláhkerepec (most Felsőschönborn) és Ujfalu helységek határáig; ámdé nyugodtan nem élvezheté azután sem, mert a Bégányi és Kerepeczy családok, kikkel a város 1573. a használat iránt egyezséget kötött; annak közös birtokosaiul tekintettek s év-

¹ Ezen 28—42 centiméter nagyságu papiroson kiállított iratot aláírták Miksa király és Liszthy János veszprémi püspök; a rányomott 8½ cm. átméretű ostyapecsétén van a két fejű sas közepén országunk címerével. A királyi leiratban azt fejezi ki Miksa király, hogy a *Nagyliget erdőt a Munkács városi polgároknak és lakóknak* adományozza („*inhabitoribus et civibus*”). Innen van, hogy a polgárok 1860-ig ingyen kaptak tüzi- ugynevezett polgárfát. Melyet eleintén az erdőn szálfakúl, majd később 1—4 ölekből kiadtak.

századokon át külön érvényesíték jogaikat, mi azután hosszas perlekedésekre és panaszzkodásra is nyújtott alkalmat.¹

1613. március 28-ikán *II. Mátyás király* Pozsonyban kelt iratában is a város kérelmére meghagyá a megyének, hogy azt Kerepeczy András ellenében a Nagyliget, Budetin és Levka nevű erdők békés használatában védelmezze.

Alkalmatlanságot okozott a városiaknak az is, hogy a Nagyliget messze elnyúló erdőnek szélén levő helységek szintén régi usust formáltak arra, hogy az erdőben a legeltetést és makkoltatást gyakorolják. A városi hatóság e tekintetben az uradalomhoz tartozó Kendereske, Kustánfalva, Oláhkerepec, Kislánfalva, Nagylánfalva, Pisztraháza és Bárháza községekkel másképp boldogulni nem tudván, 1609. április 20-ikán Munkácson Andok Miklós városi főbíró házában Diganics (Dienes) kendereskei kenéz (előjáró), Sándor kustánfalvi kenéz, Vad János kerepeckeai kenéz, Mihály Sidó Tamás kislánfalvi kenéz, Baranko János lánfalvi kenéz, Bába Ferenc pisztraházi bíró és Lidák János bárdházai bíróval oly egyezsége lépett, hogy azok az összes lakosság nevében kézzadással és reversális aláírásával arra kötelezték magokat, hogy ők a város erdejét közösen minden tolvajok ellen védeni, s a rajtaérteket azonnal bejelenteni fogják; továbbá, hogy nem engedik hogy idegenek az erdőbe marhát vagy sertést legelőre vagy makkra behajtsanak s hogy nekik sem lésszen megengedve a magokéhoz idegen állatokat befogadni és beterelni, valamint hogy kötelesek lesznek fejenként a városi polgár nyájából netalán orozva elhajtott sertést megkeresni, különben ha e pontok ellen bármely lakos vétene, úgy az illető egész község essék el a városi erdő használatától s ahhoz többé semmi köze se legyen. Ily viszony azontul évszázadon át tartott a szomszéd helységekkel, a mellett, hogy azok nem egyszer éltek vissza kötelezettségökkel. Különben az erdőt a város szabadon, hűbéri teher nélkül birta. Erre vonatkozólag a Lorántffy Zsuzsanna idejében 1649-ben felvett urbéri összeírásban ez foglaltatik: „Munkács városának is vagyon tilalmas tölgyes erdeje, a lucskai határban *Eösztrös* és kerepeczi határban levő asszonyunk erdeje között, a mely *Alsóerdőnek* hivattatik, kin, ha makk terem is, a várban dézsmát nem adnak; másik tilalmas erdejök *Nagyliget* nevű, ebből sem adnak tizedet, első erdejök is ugyanaz. A későbbi földesuri összeírásokban is hasonló foglaltatik az erdőre nézve; mindamellett idővel az uradalom által mégis a békés használatban megzavartattak a városi polgárok. Így 1707-ben panaszkodtak a városiak az

¹ Az 1573. évben a leleszi konvent előtt kötött egyezés alkalmával volt a Munkács városi főbíró Vas Albert és hitese, Sike Mihály; fornosai birtokosok öbégányi *Bégányi Gergely* és fivére Sebestyén, úgy atyafiak Lukács, Kristóf, Miklós, Tamás és Máté.

ellen, hogy az uradalmi tisztek az ökrös emberektől *karácsony-fául* egy-egy szekér fát, az ökröt nem tartóktól pedig házhelyenkint 17 denárt követelnek, mit ők eddig soha sem adtak s azért ettől való felmentésöket annál inkább kérik, mert e zavarós időben egy órányi pihenésök és nyugodalmuk sincs. Mire II. Rákóczi Ferenc fejedelem és Munkács földesurának prefektusa *Krucsay Márton* azzal felelt, hogy magától mit sem tehet, hanem az ügyet majd a fejedelem által fogja orvosoltatni, mi azonban a harcias mozgalmakban elmaradt. A harcok elmúltával, majd pedig az 1711-ik évben bekövetkezett fegyverletétel s ennek folytán a munkácsi uradalomnak elkobzása s a szepesi kamarának igazgatása alatt nyugodtan élvezék a városiak az erdőséget; midőn azonban 1728-ban az uradalom a gróf Schönborn családnak adományoztatott s az a háborus időben elpusztult környékbeli helységekbe új német családokat telepített, ezek a *Nagyliget* erdejében a legeltetést, makkoltatást és faizást szabadon kezdék gyakorolni; mit a város csak úgy birt némileg rendezni, hogy azokkal szintén egyezsége lépett s az általok kiállított reversalisokban legalább tulajdonjogát elismertette.

Igy 1748. okt. 6-kán a Munkácsujfaluban (Alsó-Schönbornban lakó frankok nevében Hans Gindes, Hans Feisz és Michl Müller elismerék, hogy nekik a Munkács városi tanács megengedte, hogy a városi Nagyliget nevű erdőbe, ha makk terem, sertéseiket behajthassák oly feltétellel, hogy 1. Ha valamely lopás esik, azt a határukban nyomozni és a nyomot, vagy a tolvajt és orgazdát kiadni tartoznak, ha pedig ki nem adnák, az elveszett jószágot kötelesek megfizetni. 2. Ha a várost az erdőre nézve valaki megháborítaná s e miatt a felsőbb instanciákra rekurálnának, a költséghez hozzájárulni tartozzanak. 3. Minden idegen sertést bejelenteni és kihajtani kötelesek.

Ugyanakkor kezdtek e megszállók ott az erdőből a falu körül földeket irtani, melyekre nézve 1765-ben okt. 2. arra kötelezték magokat, hogy e földek terméséből a tizedet nem az uradalomnak, hanem a városnak fogják beszolgáltatni. 1763. február hó 8-kán pedig megengedte a városi tanács, hogy harminchat munkácsi lakos a Nagyliget szélén szántó földeket irthasson s a város további tetszéseig használhasson. Az idegeneknek a városi erdőbe való behatolását látván, az *oroszvégi* lakosok is igényt kezdték támasztani ahoz. Érdekes az erre vonatkozó eset, mely a városi jegyzőkönyvben, a 30-ik lapon emlékeztet okáért eképen van 1757. július 14-ről feljegyezve: „hajdan a munkácsiak atyáik korában úgy egyeztek volt meg az *oroszvégi lakosokkal*, hogy az ő marháik a munkácsi mezőn a *Sós-utig* járhattak, a miért viszont az oroszvégiek a *halálra sentenciázolt* (elítelt) rabok alá szekeret adtak, a *bitőfát megcsinálták* és a hóhérmesteren kívül minden szükséges szolgálatot megtettek,

mihelyt a város ezt parancsolta. Azonban most az oroszvégiek valaki által felbujtatván, pert kezdtek a város ellen, kívánván, hogy a Liget nevű erdőhöz is közök legyen; de a város tanukkal is begazolván, hogy ez erdőhöz soha közük nem volt, az uriszek őket elutasítá, a város pedig előlük a határt elzárta, az egyik marhacsordáját behajtotta s csak váltság mellett kibocsátotta. Erre az oroszvégiek nagy rimánkodásra fakadtak s kérték, hogy az előbbi ususnál megmaradhassanak, t. i. hogy ezentul is szükség esetében a *bitófát* („törvényfát“) megcsinálják s az elítélt rabot kiviszik; miért is a város további jóakarataig s tetszéséig szintén ráállott.“ E feljegyzést aláírta Dobronyi Márton főbíró és Fóris János jegyző.

Majd 1773-ban *Mária Terézia* királynő alatt az urbér behozatala tekintetéből panaszok merülvén fel az uradalommal szemben és 1777-ben a város kérelmére Guthy Gábor szolgabíró és Jobszty György esküdtt több pontra nézve tanukat hallgatván ki, ezek számszerint harminchatan, a Nagyligetre nézve akép vallának, hogy ez erdőterületen levő Nagyhegy, Pálhegy és Paphegy nevű szőlők oldalain fekvő makktermő helyein és bent a Nagyligetben az uradalom sertéseit soha sem legeltette se nem hizlaltatta s így ott sem makkoltatást sem faizást nemgya korolt; megjegyzék, hogy egy izben megkisérlé ugyan a favágatást, de felszólalás folytán abban hagyta a vágatást. Ugyanezen évben bejáratott Bessenyei György alispán, Lónyay László szolgabíró és Berczik Pál esküdtt közbejöttével Nagyliget és Bolona határa is s a helyszínén kihallgattattak tanuk, ezek közt *Ulinecz Pál*, podheringi lakos is, ki 90 évesnek mondá magát.

A város minden erőlködése dacára sem boldogulhatván az uradalom ellenében arra nézve, hogy nevezett szőlőhegyei a Liget erdőből keletkeztek volna s panaszával elutasittván, az uradalom a Nagyligetnek Leányfalva felől eső Magasligetnek is nevezett részét felkezdé méretni s leányfalvai jobbágynak telki állományokul kiosztatni, a minthogy annak szélein Alsóschönborn, Pisztraháza és Bártháza lakosaival kezdett irtatni; mi eillen a város 1780. aug. 16-án a beregmegyei közgyűlésen óvást és tiltakozást jelentett be. Mindamellet a nevezett négy helységen kívül később még Felsőschönborn (Kerepecke) és Kendereske helységek lakói s uradalmi jobbágyok szabadon kezdenék Nagyliget erdőbe behatolni s ott fákat kivágni, irtani, földeket elfoglalni és kaszálni, mely terményektől az uradalmi tisztek tizedet szedtek; ez ellen tehát a város 1782. július 11-én ismét tiltakozott, vádolván gróf Schönborn Jenő Ervint és tiszteit erőszakoskodással.

Majd 1783. március 28-án a város kérelmére Bornemisza György szolgabíró és Szunyoghy Lajos esküdtt tanukat hallgattak ki arra nézve, hogy Munkács város *Budetin* (Bugyetin) és *Luka* erdőket és Lukaköz, máskép *Sajgó* nevű erdőt (mely Bugyetin részét

képezé) békésen használja, de hogy a Luka nevű erdőnek Alsóschönborn (Újfalu) és Magyarkerepec (Pusztakerepec) felől való *Ösztrös* nevű részét a XVII. században, háborus időkben a vártisztek a város nevében a *Borosláz* és *Nagyitisztás* nevű kaszálókkal együtt a Kerepeczy-családtól mint foglalótól elvették s nem a városnak adták át, hanem a várhoz (azaz a munkácsi uradalomhoz) csatolták s a várost onnan teljesen kizárták. — Három év múlva 1786-ban *Joó Mihály* nemes birtokos november 15-én kiállított bizonyítványában igazolta: 1. hogy a felső- és alsóschönborni lakosok által a Kerepec patakon túl irtott s az uradalom beleegyezésével s egyetértésével művelés alá vett földek, valamint Nagy-, Pál- és Paphegy nevű szőlők a várost illetik s a Nagyliget erdőhöz tartoznak; 2. hogy a Bugyetin és Luka másképp *Ösztrös* erdőt az uradalom erővel elfoglalta a város jogai s tiltakozása ellenére, sőt hogy az *Ösztrös* nevű erdőt a város az urbér behozataláig használta s csak azóta rekesztetett ki abból.¹

Annyi bizonyos, hogy a város *Ösztrös* és *Bugyetin* nevű erdők birtokától elűtetett s azokat visszaszereznie többé nem sikerült; ellenben *Sajgó* folyvást tulajdona maradt s azt megszorítás nélkül szabadon használta. A makk termést többnyire ki szokta volt béreltetni; így 1781-ben is kivette azt Pósháza község, ennek ellenében azonban *Szabó István* munkácsi polgár hivatkozván a lakosok azon régi kiváltságára, hogy azoknak idegennel szemben *előjoguk* van, felszólalt a városi bíróságnál, minek következtében augusztus 29-én a városi tanács Rákosy András főbíró elnöklete alatt úgy ítél: „hogy mivel szabados volt annak előtte és most is akármely városbeli embernek az idegentől a nemes városhoz tartozó akármely jószágot elvenni s mivel most a Sajgó erdőbeni makkot három hét előtt a pósháziak szerződés mellett kialakudva kibérelték, az tőlük elvétetik és Szabó István uramnak mint porciófizető lakosnak engedtetik át és kezébe adatik úgy, hogy a pósháziaknak minden eddigi költségeket kifizetni köteles . . .” 1789-ben kibérelte Várpalánka község a Sajgó erdőben a dúltfaszedést évi 15 forintért, 1795-ben pedig 30 forintért, 1810-ben árverésileg kibérelte Pósháza a Sajgóbani makkot 2505 renus forintért. 1811. évben a Sajgóban termett makkot kibérelte Titl Mátvás 1640 frtért;

¹ A fennmaradt adatok szerint 1589. évben *Cziker János* munkácsi városi bíró idejében Komlósy Albert és Gyulay István munkácsi várnagyok tanukat hallgattattak ki arra nézve, hogy a városiak Luka, Lukaköz és Brígyetin (Bugyetin, nevű erdőket mindig kizárólag és békésen használták és így Lucska, Sztrabicsó és Gorond községbeliek azok használatában s birtokában sohasem voltak. Ezt eskü alatt igazolták tanukul Sidó Márton izsnyétei bíró, Gerch János, Füles (Fylech) Pál és Beőthe Ferenc izsnyétei lakosok (az irat szerint: cives possessionis Isnyéte), valamint Cseh András, Nagy László és Kis Kelemen nagyguti lakosok.

1828-ban pedig Póсахáza 70 forintért a nyári legelőt. A várbeli őrség katonái pedig gyakran hol hátukon, hol gyalogszánon a palánkai lakosok részére tüzfát hordván a Sajgóból, a tanács a várparancsnokhoz fordult e visszaélés megszüntetése végett, (Városi levéltár 1844.)

1824-ben azonban viszály támadt a város és uradalom közt a Sajgó erdőnek a Hidaspatak nyugoti partján levő terület határa iránt, hol az uradalom *Vokurko József* nevű erdőmestere a város tudta nélkül a fákat G. S. (gróf Schönborn) betűkkel megjelölve, így új határvonalat tűzött ki; mely panasz következtében 1824. június 2-án azután a megyei küldöttség a helyszínén szemlét tartott és tanukat hallgatott ki; megjelölve, hogy 1821. évben a Sajgó erdő területe 1200 holdnyinak találtatott s annak különösen Póсахáza és Klucsárka felőli részén szép, de elaggott tölgyfák, a többiben pedig gyertyán-állatok találtak. Az uradalom érdekében különösen annak ügyésze *Freyseisen Dániel* erősen eljárva, a város a Sajgó részének elfoglalása, az italmérés, kaducitás, dézsma s egyéb erőszakoskodások megtorlása iránt a Helytartótanácsnál keresett orvoslást, honnan 1824. május 24-én érkezett le a megyéhez a parancs a panaszok megvizsgálása végett. *Szmolko Fülöp* munkácsi nemes birtokos tanuul akép nyilatkozott, hogy 1823. év nyarán *Freyseisen* ügyész Mészáros József akkori itteni szabócéh főcéhmesterrel az utcán lármázva menvén, nagy hangon nyilván monda, „nekem egy munkácsi burger csak olyan, mint egy oroszvégesi orosz“, mivel azt akarta kijelenteni, hogy a várost *jobbágy községnek tartja*. Eképen folyt a vizsgálat Sajgó erdőnek elfoglalása ügyében is, mely az uriszéken tárgyalatott, mely szerének bírái az uradalmi tisztekből állottak s hol a város e szerint vajmi keveset vihetett ki s így minden sérelmes határozatával kénytelen volt felsőbb helyen keresni orvoslást, mi azután évekbe került és sok költségébe.

*

Visszatérve *Nagyliget* erdőt illető eseményekre érdemes a föllevenítésre, hogy 1780-ban tanuk megállapíták, hogy itt és a *Királység*¹ nevű erdőségben a körülfekvő helységek lakosai saját marháikkal és sertéseikkel közösen a városiakéval használhatták a legelőt és makkoltatást, de idegent befogadniok szabad nem volt, ugyanazon alkalommal megállapították a Nagyliget erdőség területén levő dombok és völgyek *nevei*, melyek Pusztakerepec határától kezdve következők: Imre, Égre, Kolduslomha, Gathi kutja, Agyag-

¹ Ez erdő rész nevét onnan vette, hogy 1233. évben II. Endre király itt tartózkodott, midőn ő azon év augusztus 12-kén esküt tett Jakab prenesztei püspök s pápai követ előtt arra, hogy a keresztényeket az országban elhatalmasodott zsidók és szaracénok ellenében megvédeni stb.

domb, Nagydéllő, Kisdéllő, Nagymusdajos, Döbönöskut, Kozmakutja, Cigányos kátyó, Hatfa, Kisbikkes, Olasziláz, Csengőbérc, Gajáta völgye vagyis patak, Kozma bérce, Lada bérce, Mély völgy, Gyepüspatak vagyis völgye; Libahoc-bérce, Munkácsi déllő, Német bérce, *Hercegfő*, Söslázak, Házokmocsara, Dérészláz bérce, Laposbérce, Kurtabérc, Hosszubírek, Balona, Hárompatakok közt való bérce, Döbönyös, Teljes bérce, Csucskós bérce, Resóka, Szénégetők, Kopaszhegyvég, *Királyszerék*, Nagyhegy, Pálihegy, Paphegy, Lipnice, Alibahó, Kavás, Tisztamocsárfolyás, Gyűrűsfolyás, Asszonypataka, Halas folyás, Lisztesgorondja, Kétbércek bérce.

A szép kiterjedésű erdők határai még mindig bizonytalanok lévén s a szomszéd német helységek uradalmi jobbágjai a városi területből folyvást újabb írtásokat elcsipdelvén, 1798. évben a város Ferenc királynál kérvényezé, hogy a határok rendezésével és megállapításával a megyei alispán biztassék meg; azonban többszörös sürgetés és ügynöki közbejárás után 1802. évi november 29-kén csupán annyit volt képes kieszközölni, hogy akkor legfelsőbbleg oda utasított az uriszék, hogy ez ügyeket intézze el.

Általában a város súlyosan érzé az uradalom bénító fenhatóságát minden igyekezetében; így midőn 1801-ben a városi polgárok kedvet kaptak házaikat kőből építeni, mivel az uraság által készített téglának ezre szerfelett sokba, hat rénus forintba került, elhatározta a hatóság, hogy a Nagyliget kurialis szabad területén égetett lakosai számára téglát, azonban ebben is az uradalom által akadályoztatván, kénytelen volt a megyétől kérni oltalmat.

A nevezett szomszédos helységek ellen a város a nagyligeti erdő szabad használata és kizárólagos birtoklása iránt a megyénél peres lépéseket tevé, 1808. évben csakugyan jogerejű ítélettel Bártháza, Pisztraháza, Nagy- és Kisleányfalva, Felsőschönborn, Kerepec, Kendereske és Kustánfalva elmozdítottak a Nagyliget és Bolona erdők használatától s egyszersmind azok határai is megállapítottak. Midőn tehát azon év elején báró *Perényi Zsigmond* alispán a magyar királyi udvari kancelláriának rendelete folytán az ítéletet végrehajtani akarta, Bártházán az ott összegyűlt többi helységek lakosai ellenszegültek és vérengzésre és zenebonára készültek; mit a bizottság mellőzni óhajtván, visszavonult s bejelentvén az állapotot, a megyei közgyűlés 1808. augusztus 10-kén az ítélet foganatosítása céljából *brachiumot* (karhatalmat) rendelt ki, s így a bizottság szeptember 26-kára kitűzött határnapon ismét kimenvén, *Munkács*on, megállapodott s itt maga mellé vevén *Bay Károly* főszolgabíró vezérlete alatt Mezőváriból kirendelt 131, Beregszászból kiküldött 87 fegyveres férfit és 8 lovas és 6 megyei gyalog felfegyverzett hajdút, ezekkel Bártháza felé megindult. A bizottság kíséretéhez csatlakozott az érdekelt Bégányi család részéről Nánásy

Ferenc és Balogh Péter, a munkácsiak részéről pedig Frantz Antal főbíró, Nuszer Vítusz, Paur György, Göczy Sámuel jegyző és még négy tanácsos, míg a hivatalos kiküldöttekül működtek báró Perényi Zsigmond alispán, Ilosvay Gedeon szolgabíró és Ilosvay György tisztiügyész. A tekintélyes csapat *Fornos és Bártháza* közt megállapodott az első vitás ponton, hol a megidézett alperes községek küldöttei már megérkeztek volt, — itt a megyei küldöttség felolvastván a rendeletet, az ítéletet s megmagyarázván az eljárás célját, abban mindnyájan belenyugodni látszottak. Így bejáratván a határ, a küldöttség megállapítá a kirendelt fegyveresek háromnapis zsoldját egy-egy forintjával, mely illetményt a munkácsi előjárók ott azonnal kifizettek s az a fegyveresek közt kiosztatott; ezenfelül megállapított eljárási költség fejében 747 forintot, mit az alperes községek két nap alatt letenni köteleztettek s miről ők az elkészített kötvényt azonnal aláírták s átadták.

Igy azután a város rövid ideig nyugottan használta erdőit, sőt 1815. évben február 28-kán a tanács úgy határozott, hogy mennyiben a Ligethez tartozó *Borjukosár* nevű dűlő becserjésedett s tövis és gazzal teljesen benőtt, az láncsal huszonegy városi gazda közt méretessék ki akép, hogy azt három év alatt irtsák ki; a felmérés szerint északi oldalán 21 és a délin 15 láncnyinak találtatott, a tér azután sorhuzás szerint tíz ölenként méretett keresztül s az illetők köteleztettek arról öröklevelet váltani. A polgárok azonban épen úgy, mint a Bégányi családbeliek az erdőben nagy pusztításokat tévén, 1823-ban a városi hatóság kérelmére a megye közgyűlése Nagyligetet és Bolonát szoros zár alá vette s őrzését a városi hatóságra bízta oly módon, hogy a polgárok közül megválasztandó értelmes alerdőbíró az erdő jövedelméből 60 frtnyi évi díjt kapjon s mellette hat kerülő legyen.

Majd azonban az uradalommal gyűlt meg a baja, melynek a Nagyligettel szomszédos helységbeli jobbágysai ismét átlépték a határokat s így a város újabbi panaszára 1826. március 5-kén a megyei gyűlés által hozott határozat folytán a vármegyei hatóság a határjárást foganatosítani akarván, annak az uradalom ellenszegült s így 1831. június 20-kán a megyei közgyűlés a brachiummal való végrehajtást rendelte el s arra Lónyay János alispánt, Vitkay Menyhért szolgabíró és Uszkay György esküdtest küldötte ki. Ennek következtében azután hosszasb értekeződés folytán 1832. február 6-kán az uradalom, a Bégányi család és a város a határookra nézve egyenesleg abban állapodtak meg, hogy mennyiben az 1808-dik évi fölvetél a helyszínt tisztán fel nem tünteti, március 26-ig Boski Lajos megyei és Blaskó László uradalmi mérnökök vegyék fel a területet; mi megtörténvén, március 26-kán az uradalom részéről Freyseysen Dániel prefektus, Balogh Ferenc és Jászay Sámuel ügyé-

szek; a Bégányi család részéről Leszkay Ignác, Mező Péter és Hatvázi István s a város részéről Horváth Lajos ügyvéd, Tutsnyák István bíró, Lang Vítusz és Frantz Antal tanácsosok abban állapodtak meg, hogy a kiküldött bizottság másnap menjen ki a helyszínére s kezdje meg a határkijelölést, az eljárásban a felek megfogván nyugodni; a Dercen és Pusztakerepec felőli részének bejárására pedig március 29-két tüzték ki. Így azután a határkijelölés és megállapítása Bártházánál megkezdetvén, az első határdomb a Szernye-tó partján felállított; innen 108 ölnyi távolságban kelet felé az erdő szélén a második s így tovább haladva, az nap 34 halom állított fel. Március 28-kán Berezinka, Felső-Schönborn és Paphegy felől 35-től 149-dikig terjedő határdomb emeltetett; 29-kén a fornos oldalról a Galatya pataknál a Dercen felé vezető hidnál állított a 150-dik, innen 121 ölnyre a 151-dik s így tovább menve az nap a Kerepec patak erdő felől való keleti oldalán, hol hajdan hármás tölgyfa mondatott lenni, a 187-dik. Március 30-kán tovább idulva a Kerepec pataknál az erdőn, majd a Fekete György dombja s kelet felől a Laci-láz, a Kishegy, Kolerális temető, majd Nagyhegy felé terjedőleg a Freyseysen és Gecsey György szőlők mesgyéjén tétetett a 239-dik határdomb; innen tovább a Bozsár, Barta, Péter Mihály, Tergalec Márton, Kis Mihályné, Lerch Antal rézműves és más birtokosok szőlőinél rakattak a határhalmok, végre a Dera János gyepűjén a 277-dik és ettől 27 ölnyre a 278-dik; a régi Kerepec patak partján pedig I—XLIII. vagyis utolsó 43-dik határdomb a sik földön a Pálhegyi gyepűnél közel a Kerepec uj árakál emeltetett.¹

Érdekes a föllevenítésre az is, hogy a város az uradalom ellenében a Pál-, Pap- és Nagyhegy szőlőkre nézve mindig azzal védekezett, hogy e szőlőhegyek a kurialis Nagyliget erdejéből keletkezvén, azokhoz az uradalom földesuri jogot nem formálhat. Erre nézve 1806-ban tett panaszt gróf Schönborn Ferenc Fülöp a

¹ Érdemes a feljegyzésre, hogy midőn 1832. febr. 6-kán a bizottság Bártházához kivonult, Balogh Ferenc és Jászay Sámuel urad. ügyészek bricskájá az erdőnél egy pataknál feldúlt s ők mindketten a felig fagyas vízbe zuhantak, a városi jelentés szerint, ezen a jelenlevők, főleg a falusi pórok kárörvendve s gunyosan nevettek. Azután pedig midőn az első domb Bártháza felől felállított, arra Fazekas Péter munkácsi gelencsérnek inasa *Szendi Pista*, Kufkahelmecre való fiu váratlanul felvonatott s ott lefogatván „*emlékezet okáért*” néhány *pálcaütéssel illettetett*. Az irat szerint, ennek ijedtsége nagyobb volt mint a pálcaütés fájdalma, mert éppen akkor valaki negédességből egy puskát is süttött el a feje felett s annál fogva a szegény fazekas inas azt gondolta, hogy őt ott életétől megfosztani akarják; azért vigasztalásul azután az alispán két és a szolgabíró egy huszast ajándékozott neki, mit látván a többiek, megajándékozás reményében ők is önként ajánlkoztak hasonló emlékeztető műveletre, s csakugyan Máté József munkácsi és egy fornos legény meg is csapattak, de egy babkát sem kapván, kigunyoltattak.

nádor előtt, előadván, hogy ő lévén Munkács földesura, a nagy-hegyi promontoriumban, melyről már jogelődei, a Rákóczi, Bocskai és Bethlen fejedelmek is kilencet szedtek, 1775-ben némely *nemesek* kezdettek szőlőket plántálni és szerezni s állítani, hogy ezek a Nagyligetből valók lévén, kilenced adással nem tartoznak, hogy a hegynép birái illetékesek ott itélni s felebbezés folytán a vitásügyek nem az uriszék, hanem a megyei törvényszékhez terjesztetnek. Panaszlá a gróf azt is, hogy ő most jobb rendtartás végett új hegyi szabályzatot behozni akarna, de azt a hegynép elfogadni vonakodik; kér tehát nádori védelmet földesuri jogára nézve.

E panasz a megyéhez leküldetvén, az 1811. aug. 30. az egyes sérelmek megvizsgálására kiküldötte csomai Kajdy Lajos, Lipcsey József táblabírákat, Bay Károly és Dessewffy János főszolgabírákat és szigeti Vas György tisztí főügyészt. E küldöttség felhívására 1812. április 26-án adta be a város sikeres feleletét, kifejtvén, hogy Nagyliget kuriális erdő sohasem volt a grófé, azt a város királyi adományul kapván s hogy ez alapon a város szabadon rendelkezik annak haszonvételével s a dézsmaszedéssel s így azt sem engedheti meg, hogy az uraság új hegyi szabályzatot akaszson a város nyakába, lévén régi szabályai, melyek szerint saját hegybirája ott illetékes itélkezni, felebbezés folytán pedig a megyei törvényszék.

Jólehet Munkács város még 1827. nov. 13-kán képviselve Lang Vitusz főbíró, Bertók Mihály, Tutsnyák István és Kozma János tanácsosok által a Bégányi képviselőtében megjelent Mező Péter, Nánássy György, Jékei Balogh Ferenc, Bégányi Sándor és Hrehus Józseffel a Nagyliget, Bolona és Paphegy közös használata iránt egységre lépett, megállapítván, hogy ezentúl új szőlőültetést és fogást nem engednek meg; mégis az erdő közössége iránt folyamatra került köztők az arányosítási per, mely 1837. évben befejeztetvén, azon évi május 8-kán Lónyay György elnöklete alatt Nagyliget és Bolona erdő akép osztatott el köztők, hogy azoknak fele a Paphegygyel együtt Munkácsnak, fele pedig a fornoszi közbirtokosságnak, melyet ez alkalommal Horváth Lajos, Nánássy Menyhért, Pecz Károly, Balogh Ferenc és Létai Zsigmond képviseltek, jusson; a város részéről jelen voltak Lang Vitusz, Balla László és Frantz Frigyes; míg a felosztást Boski Lajos megyei mérnök és Pecz Károly eszközle.

Az akkor (1837.) keletkezett szabályrendelet szerint az erdő ötven sectióra (szakaszra) osztatott a végből, hogy annak évi turnusaiból (fordaiból) a polgárok a szükséges tűzifa illetményeiket rendszeren megkapják; megállapított az is, hogy ezentúl csupán szerdán és szombaton szabadjon gyalogosoknak dült fát szedni és hazahordani; ki pedig más napokon, vagy éjjel, vagy szőlője alá hordana fát, az 12 forint büntetéssel sújtassék. Megengedett az

is, hogy a polgárok hat öreg sertést vagy tizenkét egyéves süldőt ingyen makkoltathassanak, a többiért pedig váltságot fizesse nek. A kivágott erdőrészen 12 évig tiltatott a legeltetés; végre kimondatott, hogy az épületfa csak becsáron szerezhető legyen.

E közben a szőlőhegyek tizedlése és a hegyi biráskodás iránti viszály a város és az uradalom közt folyton tartott; 1835. évben a város ágenseitől Bécsben Udvarnoki Lajos, Budán pedig Porkoláb Dániel működtek, kik több ízben a felségnél is nyújtottak be kérvényeket; az 1837. évi fornoszi arányosítási per elintézésekor azonban a Nagyliget erdőkebelében fekvő minden szőlőhegy mint donacionális erdőbirtok a város mint földesur hatósága alá esvén, annak folytán a Paphegy népe is új szabályzatot alakított a városi tanács közbejöttével, megállapítván vitás ügyei eligazítására egy fő és egy albirót és 12 szabadon választandó esküdttől álló hatóságot.

A Bégányi-családtól mint közös birtokos társtól is megszabadulván a város immár a neki jutott felerészében belátása szerint igyekezett gazdálkodni s így abban a Lipnice-patak mellett 1838. évben szeptember 18-án egy korcsmaházat építtetett, melyet szerződésileg négy évre *Krausz József* fornoszi izraelita lakosnak oly módon bérelt ki, hogy addig, míg oda szeszfőzdét is állítana, évenként 80, akkor pedig 100 forintnyi bért fizesse. A korcsmához járult még egy terjedelmes szántóföld, melyet a város körülsáncolatott és egy kut. Midőn a korcsmaház felépült, *Krausz* a korcsmát albérletbe adta *Moskovics Herskonak*, ki oda csapos gyanánt beköltözködött nejével *Keszler Karolinával* s arra vezető fornos-bárházi uton haladó embereknek nyíltan méregetett pálinkát, melyet egy hordóban a mellékszobában tartott, míg a korcsmaház végében levő lakosztályba *Haber János* városi erdész vonult be *Schmid Erzsébet* nevű tizenhét éves hajadon sógornőjével.

Azonban az uradalom főtisztsege e korcsmáltatásban az uraság italmérési regalé jogának megsértését vélvén, abban állapodott meg, hogy önhatalmulag véget vet e visszaélésnek; miért is 1840. október 31-én *Hrehuss* (az irat szerint *Rehus*) György munkácsi gazdasági felügyelő Komlósy Ferdinánd szolgabíróval, egy uradalmi hajduval és hat béressel, kik baltával valának felfegyverkezve, kocsiikon váratlanul a korcsmaház előtt megjelenvén, *Hrehuss* belépett a házba s ott *Moskovicsnétől* kérdé: Van-e ital, korcsmárosné? Van, feleli ez, pálinka, szolgállok vele, ha früstökölni akarnak az urak; s e szavak után *Hrehuss* a mellékszobába lépven, a pálinkás hordó előtt megállott, de utána ment a két ur is s mondá: nem iszunk semmit, hanem kérdezzük, hogy csupán ez az egy hordó pálinkája van-e kendnek? Igen is, csak ez az egy, felelé az asszony, mire *Hrehuss* kijelenté, hogy itt italt árulni nem szabad s lepecsételendi a hordót; majd azonban a szolgabíróval latinul

értekezvén, behívta a béreseket s a korcsmárosné ellenkezése dacára kivitette, a szekérbe tétette, pokróccal betakartatta s azzal mindnyájan eltávoztak.

Ez önkényes eljárás által a város magát jogaiban sértve érezvén, *Polchy Gáspár* beregszászi ügyvéd közbejöttével 1841. május 28-án *Komlóssy Károly* beregmezei alispán előtt *visszahelyezési* (reposicionális) *pert indított*, a keresetlevélben elmondván, a főnbbi tényállást, hivatkozott a kereset beadása előtt bíróilag kihallgattott számtalan tanu vallomására, igazolván azt, hogy a város még a korcsma felépítése előtt, ott sátorban különösen vásárookra utazó idegeneknek mért italt s azután is majd két évig nyugodtan s békésen gyakorolta földesuri jogán a korcsmáltatást s így most e jogában megháboríttatván, kérte magát a további használatba visszahelyeztetni s az uradalmat az elmaradt haszon, szenvedett kára és költségeiben elmarasztalni.

A keresetlevél csak egy példányban adatott be, mert az akkori perlekedési modor és rendtartás szerint, az alispán még a beadás napján kiállítá a cikornyás idézést, mely így kezdődött: „Hivatalbeli szolgálatom ajánlása mellett! kik, miféle ügyben miért kívánják címzett uraságodat (t. i. a perbevont Hrehus urad. inspektort) mindazonáltal mint a mélt. Schönborn grófi ház munkácsi uradalmi inspektorát alispáni székem elébe idéztetni, az idezárt kereső levél másából bővebben tessenek (így) megérteni stb.“ Szóval az alperes fél megidéztetett Beregszászba augusztus hó 2-ára s a kézbesítést eszközlé június 1-én Komáromy Mihály megyei esküdt.

A keresetlevél kellő felszerelése végett pedig a város a megháborítás ténye és azon körülmény megállapításául, hogy több éven át tényleg gyakorlá békésen az italmérést, még 1840. december 1-én hallgattatta ki Moskovics Herskót és nejét, ugy Háber erdész fentebb említett hajadon sógornőjét, ki csupán kíváncsiságból jelent volt meg az elkobzásnál; december 3-án pedig szintén Beregszászban kihallgattatott hét sárosroszi, négy nagybereg, kilenc kovászói és tizenegy beregujfalusi lakost, kik igazolták, hogy midőn 10—11 év alatt a munkácsi vásárookra jártak s a Nagyliget erdőben utközben a lipnici kutnál marháikat itatták, magok is ott jó, esős és fürgeteges időben egy gyertyánfa alatt felütött sátorban ittak a város által méretett bort, sört és pálinkát, később pedig magában a korcsmában is, midőn az felépült. Mi több, 1841. augusztus 3-án a visszahelyezési bíróság a helyszínen a lipnicei korcsmánál szemlét és vizsgálatot is tartott s ott a megjelent és már előbb kihallgatott harmincegy tanut megeskettetett, ekép a tanuvallomásokat az akkori peres szokás szerint törvényesen authenticizálván.

Említésre méltó, hogy az ügyiratok szerint, e hitelesítés alkalmával Schmid Erzsébet a „*boldog szülésére*“ kikérdeztetett a bi-

zottság által, mennyiben ő előbbi vallomását oda módosítá, hogy immár nem hajadon, hanem Soltész József felesége s így mivel áldott állapotban tapasztaltatott lenni, nem esküdött úgy, mint a többi immár szintén előbb kihallgatott közönséges tanu.

A per folyamában hivatkozott alperes uradalom az 1573. évben a Bégányi-család, t. i. Bégányi Gergely és Sebestyén, Óbégányi János, Lukács, Tamás és Mátyás fivérek és Munkács város bírása Vas Albert és főbírája Blasko Pál közt a Nagyliget és Bolona erdők közös használata iránt kötött egyezségre, melyben kikötetett, hogy jöllehet Nagyliget királyi adomány alapján már Munkács birtokában lenne, a felkért Bolona pedig a Bégányi-család tulajdonát képezné, — ezentul azokat egyenlőn birandják és használandják, oly módon, hogy mindazon rutének és fonsosi jobbágyok, kik a szepesi kamara minapi határozata szerint az erdőkben haszonélvezetet gyakoroltak, abban jövőben is megmaradjanak; a munkácsi bíró gondoskodjék a behelyezendő erdővédek és kerülők iránt, hogy azok hiven és eskü alatt szolgáljanak, hogy a makkból s egyéb terményekből befolyó jövedelmet a bírónak beszolgálják, ki azt kétfelé fogja osztani s a kezelésért jutalmul 60 darabig terjedő sertést itt tarthat; végre hogy kikötetett az is, hogy az egyezséget megszegő fél négyszáz forintot legyen köteles a másik félnek fizetni; melyet a *várbeli* (tehát uradalmi) tiszt a város polgárain vagy illetve a Bégányi-családon vagy azok fonsosi jobbágyain és lakosain megvehetend, miért száz forintnyi díj járuland neki a behajtott *bírságból*; miből alperes fél azt akarta kihozni, hogy az erdőre nézve földesuri hatóság megállapított s hogy e szerint a Nagyliget nem oly kétségtelen nemesi szabad birtok, melyet az *italmérésí regáleg-jog illethetne*.

A mindkét fél részéről elkeseredetten éveken át folytatott perben a felek számtalan régi és újabbkori adatokat hoztak fel; a város pedig azonnal a pálinka elkobzása után teljesen megszűntette itt az italmérést s ehhez annnyira ragaszkodott, hogy mint az 1844. évi július 12-én bíróilag kihallgatott tanuk Haber János, Krausz József és Schmid Franciska vallák, a városi bíró megtudván, hogy a csapláros titkon pálinkát mér, oda küldé Bertók Mihály tanácsost, ki őt a korcsmából kidobatta s kiűritett ház ajtaját és ablakát berekesztette, a csapláros pedig szekérre tévén cók-mókját s magával vivén egyetlen tehenét, onnan elköltözött.

Később azután a per a város részére kedvezően eldöntetvén, a város az itteni italmérési jog gyakorlatába visszahelyeztetett s az uradalom az időközbeni szünetelés által okozott kár s elmaradt haszou s egyéb nagy összegre gyűlt s megállapított kiadások és költségek megfizetésére köteleztetett. Az ominozus korcsmaház és erdővéd épülete ott az erdő közepén a fonsosi utnál maiglan áll

s a feneketlen uton jövő-menők be-betérnek abba pihenésre és szomjoltásra.

*

A *Nagyliget* hegyhez tartozott *Nagyhegy*, *Pálhegy* és *Paphegy* nevű szőlők már régóta állottak fenn s azoktól a földesuraság dézsmát szedte; így az 1645. évi urbáriumban *Lorántffy Zsuzsána* idejéből előfordul, hogy a „Nagy-, Pál- és Paphegyről minden rendbeli emberek, akár nemes, akár szabados és paraszt rend legyen is (a kiknek exempta — vagyis felmentett — szőlőjök nincsen) kilencedet adnak.“ A hegynépek saját szabályokkal birtak és előjárókat választottak; ilyenek voltak 1662-ben a Pálhegyen Takács Dániel és 1672-ben a Nagyhegyen Hajdu Mihály választott hegybírák; azonban e hegylejtőkön még sok pusztá hely hevervén, 1781. nov. 1-én Bégányi János, Pál és Ferenc, Balogh László és Ferenc és Gulácsy Sándor mint a Nagyliget és Bolona erdőnek Munkács várossal való közös birtokosai oly egyezséget kötöttek *Rákosi András* akkori munkácsi főbíróval, Wimmerth Frigyes, Losonczi János, Nagy István, Tasnády Ferenc, Mikots András és Nagy Mihály tanácsbeliek és Mészár János jegyző aláírása mellett, hogy a nevezett erdők nyúlványait és lejtőit átengedik a munkácsi lakosoknak továbbbi szőlőplántálásra oly módon, hogy különösen a Pap nevű erdőhegy egészen erre fordíttassék, hogy a plántálók 16 évig minden adózástól mentesek legyenek, de kötelezve legyenek a beültetést két év alatt megtenni, különben sikertelen megintés után a szőlőrészletek másoknak fognak kiadatni becslés szerint. A jelentkező ültető tartozik a városnak, mint a hegy tulajdonosának s földesurnak minden részletért száz denárt fizetni, a kimutató hegynépnek pedig *saláriumot* adni; 16 év elteltével pedig a termésből két részre osztva a városnak és a Bégányi-családnak tizedet adni.

Igy a Paphegyen számos új szőlő keletkezvén, midőn a kikötött tizenhat szabad év eltelt s a város terméstizedet kezdett szedni, ezen az uradalom megütöközött s jogsérelmet képzelvén, 1797. december hó 7-én *Neupauer Sámuel* uradalmi ügyész tiltó levelet intézett a városi bíróhoz, melyben írja, hogy a város és tanács hallomás szerint a Paphegyen földesuri jogot akar gyakorolni és dézsmát szed, hogy ott „holmi pakulást-makulást (így) csináltak, mely magában ugyan nevetséges, hanem mi azt meg nem szenvedjük.“ Ettől tehát a várost és a Bégányi-familiát egyszerűen eltiltja, mert e jog csak a gróftól illetheti. Erre a város 1798. január hó 10-én a megyei közgyűlésen *protesztációt* nyújtott be az uradalmi tiltakozás ellen, melyben előadá, hogy a város még 1573-ban lépett a Bégányi-családdal egyezsége a Nagyliget erdő közös használata iránt, hogy az új szőlőket jogosan osztá ki 1781-ben lakosai közt, sőt hogy azon alkalommal bizonyos Pet-

róczi uradalmi tisztartó is kapott és elvállalt egy szőlőt s így az eltiltást jogtalannak tekinti... Ezután az *uradalom megkezdvén a rendes pert a város ellen*, a megyei közgyűlés 1798. április 16-án a promontorium megvizsgálására kiküldé Klobusiczky Ferenc táblabírót és Bornemisza Imre főszolgabíró, 1799. április 15-re pedig megidézette a grófi ügyészség a városi közönséget az uriszék elé a bortized jogtalan gyakorlása miatt. A per azután mindkét részből erélyesen folytatott; 1802. dec. 13-án azonban a városi tanács azt határozta, hogy a Paphegyen több új irtást és szőlőplántálást nem enged, mert a pernek vége bizonytalan s így félő, hogy a levágandó fák 2—3 ezer ölének árát is meg kellene térítenie. Ez okból 1804-ben a *nagyhegyi* szőlőkre nézve is kimondá a tanács, hogy új irtásokat és fogásokat ott sem engedhet.

A per folyamában az uriszék 1805. április 22-én eltiltotta a várost attól is, hogy a *szomszéd Pálhegyen követ töressen*, a kőbánya-mívelés szintén uri-jog lévén s így azt a városnak az uradalom híre s beleegyezése nélkül gyakorolnia nem szabad. A megye pedig 1805. május 3-án tartott közgyűlésén 28 pontból álló új szabályokat adott ki Pálhegy részére, melyeket alkalmazkodás végett a hegynépnek megküldé.

Nem kisebb bajt és kellemetlenséget okozott az uradalom a városnak a határ északkeleti részén álló *Kamjanka* nevű hegyre nézve is, melyet a város régóta használt, mint tulajdonát, annak cserjés lejtőjét már a múlt században, hol a Kustánfalviaknak, hol a Kendereskeieknek és Kerepeckieknek legeltetés végett kibérelvén, sőt a XVIII. század utolsó negyedében azt munkácsi lakosok, így 1786-ban *Wekerle Ulrik* árverés útján 7 forint évi bérért kivette. 1791-ben Podhering község 15 köből zabot adott a városnak azért, hogy ott száraz és dült fát tüzelésre szedhessen; 1804-ben pedig minden személy 2—2 gyalog napimunkát tett azért. Nemsokára azonban a felsőschönborni (Kerepeckei) új német megszállók kezdenek azon irtásokat és foglalásokat tenni; miért is 1801. szept. 9-én a város tanácsa szükségesnek látta, hogy ez ellen tiltakozást tegyen; ez iratban felhozván azt is, hogy József császár idejében az akkor történt népszámlálás alkalmával a Kamjánkán levő házak Munkáshoz számítottak s így tiltakozik a város az ellen, hogy ott felsőschönborni lakosok új házakat építsenek a nélkül, hogy a városnak díjt fizetnének, vagy hogy ott új foglalásokat tegyenek.

1802-ben megengedte az uradalom, hogy *Kamjanka* déli lejtőjét a város szőlőültetésre fordíthassa, minek következtében ott a lakosok hozzáfogtak a szőlőplántáláshoz és irtáshoz; s épen e miatt a város kizárta a felsőschönborni lakosokat a faszedéstől, annál inkább, mert azok magánosoktól is foglaltak földeket, így *Gajdlér József* munkácsi birtokostól is, ki itt öt holdat birt haszonbérben,

Ily módon a város és uradalom közt folytonos viszálykodás keletkezvén, 1804-ben az *uradalom határpert indított a város ellen Kamjanka iránt*; a per azonban 1822-ig többszöri szemlélés és tanukihallgatás mellett eredménytelenül huzódott, sőt e közben az uradalom a szomszédos kendereskei, kustánfalvai s más jobbágynak alattomban egyes földrészleteket kiméretvén, a város ez ellen, valamint hogy a német községek pereit halogatja, a megyénél 1822. febr. 27-én nyilvánosan tiltakozott. A város már előbb, tudniillik 1821. szept. 24-én az ellen is tett óvást, hogy az uradalom az itt (Kamjankán 16 év előtt) ültetett szőlők után a dézsmát (tizedet) önkényesen maga tiszteivel kezdé szedetni s a termelőket arra szorítani, hogy azonnal — s nem várva be a szüret után tartatni szokott dézsma-széket, hová a gazdák el szokták vinni a tizedet, — saját szekerekön vigyék be a mustot az uradalmi pincékbe. Azt is vette a város sérelmül, hogy az uradalmi tiszt nemes Mádi József kamjankai hegybírótól követelte a dézsmát, holott a hegybírák mindenhol ettől mentesek voltak; ez óvára azután Gönczy Sámuel uradalmi ügyész viszonóvást jelentett be.

Majd 1822, évben a város megbizta Bertók Mihály, Nagy Antal és Titl Mátyás munkácsi tanácsosokat, hogy negyvenkét polgárnak hasítsanak ki a cserjésből új szőlőrészleteket, kik hozzá is fogtak az ültetéshez. Mindez azonban az uradalmi tisztségnak nem tetszván, elhatározta, hogy önként véget vet az itteni terjeszkedésnek s e végből junius hó elején Böhm podheringi kasznár és Bernay számtartó éjjel összegyűjtvén a podheringi sörház udvarában Podhering, Selesztó és Kustánfalváról számos jobbágyot, béreseket, ezeket a nevezett két uradalmi tiszt két fegyveres hajdu vezérlete mellett éjfélután kivitte a Kamjankára, hol a venyigékből készült sövényeket széthányatván s megégetvén, neki rontottak a szőlőknek s azokat kivagdalták s elpusztíták. A város junius 11-én a klacsanói és laukai községi bírakkal megbecsültette, az így okozott kárt, melyet azok 299 frt 45 kr-ra becsültek, akép, hogy az elhamvasztott 659 öl hosszú sövényt 70 frtra s a többit a kivagdalt szőlő, gyümölcsfák s egyéb megrongált terményre tették. Természetes, hogy ez erőszakos eljárás ellen ismét a megyénél keresett a város oltalmát, sőt 1823-ban a felségnél is benyújtott panaszt, de az ügy a folyamatban levő urbéri rendezési és egyéb perutra tereltetvén, annak véglebonyolításáig kénytelen volt tünni a földesuri hatalom szeszélyeit.

A szőlőbirtokosok e közben Kamjankán ismét hozzáfogván elpusztított ültetvényeik helyrehozásához, 1830. július 15-én virradóra a podheringi uradalmi ispán kölcsini és selesztói jobbágyokkal újólag megrohanta a szőlőterületet, hol tizenöt birtokosnak szőlőtökeit és gyümölcsfáit s egyéb termését részint kihuzogatták,

részint kivagdalták, összetiporták s a szénát elhamvazták, tizenhatnak pedig a gyepűjét (sövényét) felégették; mely kárt azután a klacsanói bírák július 17-én megbecsültek. Ez is felhozatott a folyó perben nehézményül s a szőlőbirtokosok bizva a folyó per jó eredményében, ismét hozzáláttak elpusztított szőlők helyrehozásához; azonban az uradalmi igazgatóság rendeletére 1832. aug. 30-án éjjel *Ganovszky* podheringi ispán harmadszor is maga mellé vevén mintegy negyven podheringi, kustánfalvi és kendereskei jobbágyot, János nevű hajduval ismét tört Kamjánkára s ott az előbbiekhöz hasonló rombolást tetetett; mely erőszakoskodás tényének megállapítása végett 1838. március 30-án Uray Pál főszolgabíró és Nánassy Menyhért hallgattak ki tanukat. Az ügy pedig a folyó urbéri perhez utasítatván, azzal együtt tárgyalatott s végtelenségig vonatott, célja lévén a bíróságoknak is, hogy az urbéri viszony lehetőleg egyezőségileg örök szerződéssel mielőbb rendeztessék, mire azonban a város hajlandónak nem mutatkozott; így e per is véglegesen el nem intéztethetvén, időközben a város csupán annyi oltalmat kapott a Helytartótanáctól, hogy a *statusquo* fentartassék az ügy befejezésig. Ennek folytán a kamjánkai és más új szőlők művelése is akadálytalanul folytatott, míg az 1848-iki új korszak be nem köszöntött, mely a hűbériség megszüntetésével egyszersmind minden ily erőszakoskodásnak is véget vetett s később ez ügy is békés megoldást nyert, a birtoklati határ az arra vonuló közut oldalain mérnökkileg kitűzetvén.

A várost tulajdonjogilag illető *erdeje* most 5703 hold és 1120 □ öl.

A város küzdelmei a tizedelés ellen.

(Terménytized. — *Akóbuza és zab 1446.* — *Süldő váltság 1494.* — *Báthory Zsófia intézkedése a Klastromra nézve* — *II. Rákóczi Ferenc alatt* — *Kamarai kezelés 1720.* — *Későbbi viszálykodások.*)

A terménytized, vagy a mint e jobbágyi terhet közönségesen nevezték, a *dézma* már a legrégibb időkben hazánkban is a földesurak egyik fő jövedelmét képezte; természetes tehát, hogy Munkács földművelő közlakosaitól is beszédtek azt urai. Midőn Hunyady János kormányzó volt Munkács földesura, a község kérelmére jó indulatból s a község emelkedése végett 1446. febr. 9. Mezőváriban kelt kiváltság levelében megengedé, hogy a község azontul a termény kilencede helyett ötven köből *buzát* és ugyanannyi *zabot* s a sertésekből tizenötödöt adjon. Ez adózást *akóbuzának* és *akó-zabnak* nevezték. Majd 1465-ben meghagyta Budáról kelt és Kézi

Balázs deák munkácsi várnagyához intézett iratában, hogy a tizedül adatni szokott malacokat a munkácsi lakosok által ne hizlal-tassa s a várhoz adatni szokott zabot a szokott mértékkel szedesse; 1494-ben pedig *Korvin János* Naményból keltezett rendeletében Balázs Ferenc és Abránffi Péter beregi alispánok és várnagyoknak meghagyta, hogy az eddigi szokáshoz képest a nagyobb oly sertésektől illetve süldőktől, melyeket a lakosok a háznál s kerteikben neveltek, évenként ne többet mint négy pénznyi váltságdíj szedjenek, a kisebbektől épen semmit. Később, főleg 1613-ban még minden négy hely után egy-egy szekér szénával is tartoztak a gazdák.

A termény tizedelés a főnebb érintett módon folyt azután századokon át. Lorántffy Zsuzsána idejében 1649-ben összeírt urbárium is tanuskodik erről, hol ez áll: „Dézsmát őszi és tavaszi vetésekből nem adnak, hanem az dézsmának annuatim 50 köből akóbuza és 50 köből akóزاب exigáltatik rajtok privilegiumoknak tenora szerint. Ebben is az várhoz való szolgálak, szabadosok és mesteremberek bár ugyan vetésök volt is, nem akartanak semmit fizetni és erre nézve plenarie privilegiumnak tenora szerint nem is adminisztráltatott a vár szükségére, csak confuzio volt, azért azután csak exigáltatni kell rajtok és plenarie administraltatni.”

Ezen urbér szerint tartoztak a szőlőbirtokosok a Nagyhegy és Paphegyről a nemes és nem nemesek egyenlőn — a mentesített szőlőket kivéve — a földesuraságnak kilencedet és a király számára tizedet adni; Pálhegyről csupán a földesurnak járt a kilenced, úgy Ó- és Új-Vereshegyről is, honnan a munkácsi predikátoroknak tizenötöd járt a királyi dézsma helyett; a Lovácskáról, Csernekhegyről és Veres-Kishegyről a predikátoroknak tized adatott a várhoz, azaz az urasághoz. A *sertés tizedelés* akkor ugyi-dí-vott, hogy minden tizenötödik disznó a várhoz adatott, az azon alól levő öreg disznótól fizetett a gazda *váltság* címen négy pénzt, a süldőktől pedig két pénzt. A Lucska táján levő és az Ösztrös nevű erdőben makkoltatott disznóktól szintén tizedet követelt az uraság. A Liget erdő tizedmentes volt.

Különben a XVII. században a maga földet után a város is szedett dézsmát, így 1645. július 17-kén Kis László, János és György kendereskei kenézek, Kenéz János, Kustán Tamás és Nelipinai János kustánfalvai kenézek írásban etismerték, hogy a Hegy alatti általok használt városi földektől terménytizedet adnak s azokat száz forint bírság alatt másoknak örökösen el nem adhatják.

1665-ben panaszkodott a város Báthory Zsófia fejedelemasszony-nál a miatt, hogy a klastrom szerzetesek dézsma adásra szorítják azokat az uradalmi jobbágyokat, kik földet után tized helyett akóbuzát és a királynak tizedet adnak; Báthory Zsófia erre Sárospatakon július 27. 1665-ben tolcsvai Nagy János nevű mun-

kácsi udvarbíró t jelentéstételre felhíván, ő aug. 2-kán jelenté, hogy régi szokás az, hogy a munkácsiak dézsma helyett 50 köböl akóbuzát és zabot tartoznak adni a várba s külön tizedet a király számára; azon oroszvégi és munkácsi lakosok pedig, kik a klastromhoz való földeket vegyesen birják, azoktól régi usus szerint oda tizedet adni tartoznak. Erre a fejedelemszszony így intézte el a panaszt: „Akárkik birják azokat a földeket, melyektől ennek előtte a klastromhoz dézsmát szoktanak adni, csak prestálják oda a klastromhoz a dézsmát; mert azzal, hogy a possessora változik, a dézsma adó földnek el nem veszhet a dézsmája. Sáros, 6. aug. 1665. Sofia Bátor.”

A munkácsi várnak 1688-ki feladása után a Rákóczi-árvák uradalmi gondnokság alá kerülén, a város sulyosan tapasztalta, hogy az itt lakó nemes személyek a birtokukba vett dézsmás földeket szabadon használták; miért is 1690-ben a hatósági előjárók kérték *Klobusiczky Ferenc* uradalmi adminisztrátortul, hogy mennyiben az 1613. és 1682-dik évi urbáriumok szerint a határban levő ugynevezett parasztföldek után 50 köböl akóbuzát és ugyanannyi zabot tartoznak a lakosok dézsma helyett a földesuraságnak adni, e földek egyes részeit pedig a városban lakozó nemesek részint vették, részint elfoglalták s most azok után az akótermés- presta-tióhoz járulni nem akarnak, e nélkül pedig a terhet a földmivelők teljesíteni nem képesek, intézkedjék, hogy a „nemes uraimék” is részesüljenek a földeik után a teherben. A város előadásának valódiságát igazolá 1690. aug. 17-kén Bajomi János, az uradalmi javak összeírója. Mire *Klobusiczky* rezolúciója így szólt: „A parasztföld avval, hogy nemes ember birja, sabaddá nem lesz, valamint a dézsmaadó szőlőből akármely nemes ember is tartozik kiadni a dézsmát, ugy a parasztföldből járó jövedelmet is. Tiszturaimék azért tekintsenek az urbáriumba és ha ennek előtte az olyan parasztföldekből nemes uraimék konkuráltak az akóbuza fizetésére, ugy most is, és ha szép szerint nem akarják, kompelláltassanak etiam per fortem. Zetény, 1690. 11. Aug. *Klobusiczky*.”

A nemes birtokosok azonban erre nem hederitvén, 1691-ben a város két polgárt küldött Zeténybe *Klobusiczky*hoz, hogy rendelje el, „miszerint az illetéket nemzetes és vitézlő Búdöskuti Sámuel udvarbíró uram a kommandans urunk ő nagysága assistentiájával vegye meg nemes uraimékon.” Mire *Klobusiczky* jul. 31. ezt írta a kérvény hátára: „Ez mint már egyszer választ adtam, hogy udvarbíró Búdöskuti assistáljon, mivel magam láttam a privilegiumokat, ugy ennek utána is assistáljon.” De az eredmény késett a nemesek ellenszegülése miatt, még 1697-ben is kérvényezett a város ez ügyben Rákóczi Ferencnél, mely folyamodásra a fejedelem ezt írta: „N-ro 114. Tempore Messis, quo idem frumentum

colligi soleret, se se apud provisorem nostrum insinuabunt, idem habiturus commissionem super prestanda Satisfactione. Actum Munkács, die 11. Februarii 1697. F. Princeps Rákóczi.“

Megelőzőleg 1694-ben Jantó János, uradalmi igazgató a munkácsiakat arra akarván szorítani, hogy az akóbuzát és zabot szalmás terményben szolgáltatassák be; midőn ezek vonakodtak arra ráállani, Jantó erőszakhoz nyúlt és Somodi Márton városi bírót másodmagával megfogatta és tömlőbe vetette, ott étlen és szomjan tartatta, anélkül, hogy a bíró ráhajlott volna; ekkor az igazgató más tanácsbeli embereket hivatott elé, kiket szidalmakkal és fenyegetésekkel rávett, hogy pecsét alatt ismerjék el akarátját, mit ezek félelmükben meg is cselekedtek. Ez ellen tehát a város közönsége 1695. július 9-én panaszt nyújtott be Rákóczinál, előadván, hogy a dézsmálás ily megváltoztatása mily nagy kárára van a gazdáknak, mert földeiket, melyeket eddig felébe, harmadába vagy kilencedébe, a minthogy szántás-vetésben módjuk volt, kiadták volt, most pedig senki se akarja felvállalni s inkább más határba mennék, kérik tehát, hogy az előbbi törvényes módot állíttassa vissza. Erre Rákóczi Szerencsen aznap maga indorszálla a kérvényt, Jantótól értesítést kívánván. De a város nevében (feria 2. post dominicam S. S. trinitatis) a leleszi konvent előtt is Kereszturi István esküdt tiltakozást jelentett be Jantó János erőszakos eljárása ellen, a megfélemlített tanácsosoktól kicsikart beleegyezést érvénytelennek nyilvánítván addiglan is, míg a király vagy törvény előtt régi privilegiuma szerinti jogait visszaállíthatná a város.

Ugy látszik, hogy *Rákóczi* csakugyan visszaállítá az akóbuza és zab-prestálását, mert 1701-ben április 12-én annak prefektusa *Klobusiczky István* megrendelé, hogy az akóbuzát és zabot a parasztföldeket bíró itteni nemes személyek is fizessék, különben földjeiket a bíró kilenced alá elvehesse.

A Rákóczi-vagyon elkobzása után (1711.) a szepesi kamara ismét a tizedelést hozta be; mire 1720-ban a város arra kéri a kamarai tanácsot, hogy az ötven akóbuzát 18 köbölre szállíttassa le és a tizedelést szüntettesse meg, mivel abból ugysem jön 7 vagy 8 kereszt életnél több be az uradalomnak; mire a kamara július 19-én azt határozta, hogy tekintettel az elhanyagolt földművelésre, további rendezésig, a fentebbi években dézsmaváltságul adott 50 köböl gabona (rozs) és ugyanannyi köböl zab helyett, adjon a község husz kassai köből jó tiszta gabonát (frumentum.)

Később a királyi dézsmát katonai exekutióval szedték be. Erre vonatkozólag ez áll a városi számadásokban: „1754. február 6. királyi dézsmában adtam 6 frt 16 krt, item akkor az exekutor katonának 11 krt. Április 17-én a Nádasdy ezredbeli katonának széna és zab 41 adagot. 1758. július 14-én Filó György kommis-

sarius felvett királyi tizedül Szabó István bírótól és Foris János jegyzőtől 8 frtot.

Nemsokára még az egri püspökség is zaklatá a várost terménydézsma miatt, mit azonban az megtagadott. Miért is 1779. szept. 21-én gróf *Eszterházy Károly* egri püspök Albert királyi herceg és nádortól kieszközölt parancsolat következtében *Bosnyák József* királyi táblai juratus által megintette Munkács város biráját *Wimmerth Frigyes*t s általa az egész községet, hogy mennyiben a város határából is a bor, buza, rozs, árpa, zab, tenkely és kölesből, nem különben gedők, bárányok és méhekből a tized a püspököt jogilag illet s azt a városiak megtagadták, inti a lakosságot: hogy a részletezett dézsmát adja meg, különben peruton fogja jogát érvényesíteni. A püspök e törekvése azonban csak *pium desiderium* (kegyes óhaj) maradt.

Mária Terézia alatt az urbér behozatván s arra nézve a munkálatok folyamatba tétetvén, 1789-ben igazolta a város, hogy annak előtte összes vetéseiből 50 köből zabot tartozott a várhoz adminisztrálni; de később inséges évek következtében a Füzes és Nyersesen kívül minden földjeiktől tizedet adtak, a szőlőktől pedig kilencedet, jöllehet Nagy-, Pál- és Paphegyen levő szőlők a város Nagyliget nevű kurialis erdejéből alakultak. Ugyanakkor a városi hatóság *Wimmerth Frigyes* bíró alatt bejelenté *Heinbucher Károly* alispánnak panaszul, hogy a visszaperelt s így kamarai birtokká vált uradalom tisztei a Nyomásmezőt kibérelvén idegeneknek, bevetették s ez által a legelőt annyira megszükiték, hogy marháik még a Latorcára sem térhetnek itatás végett; mire az alispán május 12-én meghagyta Bornemisza Imre szolgabírónak, hogy intse meg a tisztséget, gondoskodjék kellő szélességű utról a folyó vízhez, különben a marhák által okozandó kárt nem fogja követelhetni.

1790-ben ismét gróf *Schönborn*-család kezébe jutván az uradalom, az a várost *sértés-tizedre* kényszeríté, mi ellen a Helytartótanács-hoz folyamodott a község 1792-ben, mondván, hogy régenten, míg saját erdeje nem volt, hanem a mezőkön legeltettek, volt ugyan a pázsit-tized szokásban, de azóta nem. Az uradalom azonban e követelése mellett maradván, az ügy 1795-ben bíróság előtt is megfordult, annál inkább, mert az uradalom megengedte oroszvégi jobbágyainak is, hogy Munkács határában legeltessenek, a Dubrova nevű tagot pedig kizárólag magának tartá fenn; ennél fogva a város állandóul megtagadta a *pázsitpénzt*, állítván, hogy az uradalom még a vár alatti Pusztá-malom melletti tábláját is tilalmasban tartja, mely jogtalan példáját immár *Joó Ferencné* is kezdé utánozni a város hátrányára, így kiszoríttatván lakosai a közlegelőről.

E közben a mezők terményéből az uradalom szedte a dézs-

mát, melyet a tanács tagjai végeztek akép, hogy künn járván a mezőn, a jelentkezőktől elvitték a tizedrészt; később ez Bernai István számtartó alatt megváltozott annyiban, hogy azóta a bíró és jegyző jártak dézsmálni, mely fáradtságért az uradalom hat kereszt buzát és ugyanannyi zabot adott, melyet tetszésök szerint elvehettek attól, kitől akartak. (1829-iki jegyzék.)

1843-ban az uradalom immár nemcsak a szalmás vetéstől, hanem a *burgonyától* is dézsmát követelvén, ez ujtás ismét viszálykodásra adott alkalmat, mennyiben a tanács június 16-án annak megtagadását elhatározta; ennek folytán *Balogh Ferenc* urad. ügyész megperelte és megidéztette a várost *Péchy László* elnöklete alatt július 3-án tartandó uriszékre. A tanács erre nézve előkészítő gyűlést tartván, elhatározta, hogy azon alapon, mert a város soha urbért nem ismert, jobbágyilag nem kezeltetett s különös kiváltságokkal birt; sőt 1445-ben szabad királyi város volt s már 1782. március 10-én legfelsőbbleg kimondatott, hogy a várossal urbérileg elbánni nem lehet, azért a kereset ellen fog működni.

Ez új kereset is tehát a folyó urbéri perhez csatoltatván, az csak az általános rendezésnél nyert végleges elintéztést, a megváltást az állam teljesítvén.

A város küzdelmei a telekbér ellen.

(*Hajdani telekadó. — Intézkedés 1476-ban. — A XVII. században. — Annak megváltása 1884-ben.*)

Midőn Munkács város még a királyok és fejedelmek birtoka volt, lakosai bizonyos kincstári adót, kamarai nyereményt fizettek, melyet később *telek-adó*-nak neveztek el; erre vonatkozólag Hunyady János özvegye Szilágyi Erzsébet 1476-ban akép intézkedett, hogy e telek-adót a lakosoktól Szentgyörgynap előtt ne szedjék vártisztjei s mennyiben kegyelemből a felét elengedte, ezt a behajtásnál tekintetbe vegyék. Majd idővel, főleg 1613-ban, midőn gróf *Eszterházy Miklós* lett a vár és uradalom ura, arra szorítottak, hogy *György és Mihálynap*i telekbérül 50—50 pénzt fizessenek a lakosok. A XVII. század közepén 160 frt 37 $\frac{1}{2}$ denárra ment fel ezen adó, melyet a mondott napokon akép tartoztak a vártisztkek kezébe lefizetni, hogy minden egész helyes jobbágyra évenként egy forint rovatott. (1649. urbér.) A főbíró és 12 hites tanácsosa e telekadótól mentes volt. Azonfelül a várhoz tartozó szolgarendek, ugymint katonák, szabadosok, hópénzes és hetes drabantok, conventionátusok és mindennemű mesterembereknek kellett külön

censusul fizetniök 25—50 denárt, mi összesen 59 f. 12 $\frac{1}{2}$ krt tett ki. Ez ellen igaz, hogy az illetők felszólaltak, hivatkozván az ususra és privilegiumra, de Lorántffy Zsuzsánna tisztei nem hallgattak szavukra. 1672-ben Báthory Zsófia idejében felment e telekadó 144 forintra. 1726-ban, midőn a város és illetve a munkácsi elkobzott uradalmat még a kincstár kezelte, a házak után adatni szokott 51 krajcárnyi telekadó 333 ház után tett 283 ft 3 krt; midőn pedig az uradalom a Schönborn grófi családra szállt, az minden egyes telek után egy-egy forintot szedetett be, mit a város 1773-ban panaszpontjai közé felvett, állítván, hogy privilegiuma szerint telkenként csak félforintot kellene a taxalistáknak fizetni. Ily cimen akkor az uradalmi pénztárba 72 forint folyt be; 1789. évben pedig ez fölemeltetvén, a városi előjáróság igazolta, hogy többet nem tartozik adni kamarai nyereségül mint 75 ft 30 krt, mennyiben régi privilegiumai szerint két egész porta egybe számíttatik. 1794-ben nov. 25. megrendelte Lipót nádor, hogy Munkácson a census alatt levő telektől, ha az nemes személy kezén lenne, ő is tartozik adót fizetni.

1795. nov. 29-én a városi hatóság panaszt nyújtván be a megyénél az uradalom ellen a telekadó iránt, abban felemlíti, hogy a város kiterjedése századok előtt nagyobb volt mint most, mert a *Latorca* a csernekhegyi klastrom alatt a hegyek felé kanyarodván, *Gallishegy* alatt folyt s a város ákkor a folyóviz veszedelmének nem lévén kitéve, a lakosság jól elfért; de később a földesurak önérdékből és kapzsiságból a város közelében malmokat állítván s e végből a *Latorca* folyásának más irányt adván, azt régi medréből elfordíták s a város alá vezették, mely így a városnak azt a részét, melyben régi családok díszesen laktak, nemcsak megszakgatta, hanem idővel el is hordotta s így a birtokokat megrongálván, következése az lett, hogy a város egy része most túl a *Latorcán*, más része pedig innen van s egyik részét pedig a víz vitte el; továbbá, hogy sok telket maga az uradalom szerzett meg az elszegényedett lakosoktól s így azok a tehertől és census fizetéstől mentessé válván, a telekadó és egyéb adóság a megmaradt csekélyebb számu telkekre háromlik. A megye ez iratot is az urbéri perhez csatoltatván, az különös tekintetbe nem vétetett s a telekadó tovább szedetett; sőt midőn 1836-ban a váltópénz helyébe a konvenciósi lépett, az uradalmi tisztség követelte, hogy az eddig 75 ft 30 krnyi telekadót, ezentul nem váltó- hanem pengő (ezüst) pénzben fizesse a város. A tanács ezt tárgyalván és a nemes birtokosoktól is bekívánván véleményöket, azt határozta, hogy ezentul is a régi pénzértékben fizetendi az adót, mit az uradalmi tisztséggel közölt is, mely azután azt az ajánlatot tette, hogy a felét váltó és a másik felét ezüst pénzben fizesse, de a tanács december 15-kén

megállapított határozatában ezt is megtagadta s így a telekadó összege továbbra is megmaradt 75 f. 30 kr. váltópénzben, melyet a városi exaktor utcánként beszedett és az uradalmi pénztárba beszolgáltatott. Az uradalom pedig a konvenciók értékben való fizetés iránt pert indított a város ellen, mely éveken át elhúzódott; de mégis 1884 évben azzal végződött, hogy az illető husz házbirtokosai összesen a 75 f. 30 krnyi pengőpénz huszszorosát önzsebök-ből tartoztak váltságul az uradalomnak kifizetni, mi osztrák értékben az ítélet szerint 1113 ft 87 krt tett ki. A telekadóval terhelt házak utolsó tulajdonosai valának ezek; Friedmann Herman, Borszár-féle telek az állami elemi iskolával, Weisz Károly, (Hrehuss Gyula); — Lehoczky Tivadar, Molnár Dániel Kroó Benjamin, Kroó Herman, Komárniczki Mihály, Turi Ignácné, özvegy Kis Mihályné, Hoffmann János, Keszler Ádám, Kroó Szender, Traxler Ferenc gyógyszerész, Kösztenbaum Jakab, Bleier Mózes és Klein Mihály, Meisels Jakabné, Salzberger Majer, Weisz Herman és Joel és Grünbaum Benci örökösei.

Küzdelmek a Füzes mezőre nézve.

(Füzes Lorántffy Zsuzsánna idejében. — Báthory Zsófia rendelete 1669. — II. Rákóczi Ferenc védelme — 1805-ben felméretik. — 1758-ban tanukihallgatás ez ügyben. — 1811-ben bírói szemle tartatik. — Pörlekedés e miatt az uradalommal.)

A munkácsi vár és illetve uradalom tulajdonához tartozott a vár észak felőli oldalán a Latorca körüli sík területen *nehány rét*; erről I. Rákóczi György özvegye Lorántffy Zsuzsánna 1649-dik évben felvett urbéri összeírás így emlékszik meg: „A Füzeseu dávidházi gyepünél egy láz circiter 12 szekér szénát terem. A Latorca mellett egy darab irtóvány, circiter 8 boglya széna termő; az váron felől való Nagyrét, az veteményes avagy gyümölcsös kert mellett való kis rét; Pósházán tul egy uj irtás, melyhez a város is pretendálná jussát; az erdőből irtották ki az tiszték a várhoz; de igen haszontalan. Pósháza felé az uj irtóvány rét, mely Nyersesnek hivattatik.”

Ugyanott az ugynevezett *Füzesen* azonban voltak Munkács városnak is rétei és kaszálói, melyekért régibb idők óta a városbelieknek sok kellemetlenséget kellett szenvedniök amiatt, hogy azokat a várbeli tiszték és fegyveresek lovai és marhái kiméletlenül rongálták. Ime már a fentebb említett urbérben is erre vonatkozólag ez foglaltatik: „Nagy injuriájokra láttatik lenni ezen Munkács városbelieknek az mely rétek vadnak az vár mellett és az Füzesen, mellyek mind városbeli emberek számára valók, az ő nagyságok

majorság, sertés és marháit tavasszal avagy kikelet azon rétekre reá hajtván az pásztorok, annyira felturadják az disznókkal, hogy némelyek igen kevés hasznát vehetik azon esztendőben a rétyőknek. Ítem ugyanazon nagyságok szarvasmarhait és juhait is egész pünkösdig jártatják néha a város rétjein, holott üdvezült kegyelmes urunk Donatiója azt tartja, Szentgyörgy napnál tovább akármely féle marhákat is ne merészeljék jártatni a város rétjein és ha azokon mégis az tisztek az ellen cselekszenek, mely miatt sokszor sokan nem is kaszálhatnak és azért marhát sem tarthatnak, mivel az ő határok igen kicsiny, kártérítésre köteleztetnek.“

E visszaélést megszüntetendők, a városbeli hatóságok már annak előtte is fordultak a vár uraihoz; így 1645-ben Rákóczi Györgyhez, ki 1645. március 31-kén tudtul adta királydaróci Debreceeni Tamás nevű uradalmi főnökének, Lövey Gergely alkapitánynak Lácza János udvarbírónak s a többi polgári és katonai és várbeli tiszteinek, hogy a vár körüli mezőkön Szentgyörgy napon tul marhát s lovat ne legeltessenek, különben a nemestől, ha katoná is, a lakosok behajthatják a lovát és marháját, de személyéhez ne nyuljanak; a nem nemeseket pedig ha a várórséghez tartoznak is, bevihetik és megbírságozhatják. Megjegyeztetett e parancsban, hogy megtörténik, miszerint a várhoz szolgáló katonák öt-hat lovat egyszéltében fogván, rá mennek a vetésre s tapodtatják, a felaratott gabonát megégetik s eltékozzolják, mi azontul szigoruan meg fog büntettetni.

E rendelet, melyet G. Rákóczi és Szalárdy János altitkár aláírtak s melyen az ostyába nyomott pecsét épségben látható, a városi levéltárban őriztetik.

Azonban az intézkedés csakhamar feledékenységbe ment, miért is 1651-ben a munkácsiak ismét panaszt tettek *Lorántffy Zsuzsánna* előtt, előadván, hogy a várbeliek a juhokat pünkösdig is tartják a városi földeken mi által nagy kárt szenvednek s most is csak azért nem hajtják oda, *mert ő Nagysága ide érkezett*. A panaszlevelet a fejedelemné információ végett kiadta Maxai György nevű tiszteinek május 20-kán, ki már másnap bejelenté, hogy a jószágból a juhokat Szentgyörgynap után hajtják a Füzesre, hol a nyíretés is szokott lenni, ebből eredt most a fogatkozás. Mire Lorántffyné ily resolúciót írt a panaszlevélre: „Az mikor illendő, hajtsák le a juhokat s annyi ideig ne is tartsák ott, csak meg ne ártana most is nekik, hogy annyi ideig voltak ott; többeknek magok marháját mi engedelünk nélkül ne legyen szabad ott jártatni. Munkács, 21. May 1651. Susanna Lorántfi mp.“

Ennyiből állott az intézkedés, mely azonban szintén csak lanyhán teljesített tisztei által, kik családosos és marhatartók lévén, önérdékeket fölibe helyezték a méltányoságnak s így a váro-

siak jogait legkevésbé sem vették figyelembe. — *Báthory Zsófia* alatt a tisztek a Füzesnek egyik részét, mely *Nyerses* dülönnek nevezetett, el is foglalták a vár részére, miért 1669-ben a fejedelemnéhez fordultak panaszszal a városbeliek, kérvén, hogy a Nyersést, hol egyedüli kaszálók vannak, melyeket régen pénzen szereztek, el ne vegye, különben nem fognak marhát tarthatni. Erre ő Nagysága, laconice ezt írta: „Munkácsi udvarbirónk mostan itt lévén, ennek parancsoltunk. Borsi, 15. Aprilis 1669. Sofia Batori.“ — Később akkép intézkedtek a vártisztek, hogy a Füzesen levő kaszálók után a városiak minden négy egész helyes ember összeállva, egy-egy szekér szénát adjanak a várhoz. (1672. évi urbér.)

Majd azonban elfoglalták a vár részére a *Füzesnek*, melyet *Tulsó mezőnek* is neveztek, a malom irányában fekvő azon részét, melyet lovak legeltetésére szántak és 1695. évig így használtak is; ekkor azonban a városiak II. Rákóczi Ferenc és Juliához fordulván, azok a város használatába visszabocsáták. Később azonban a vártisztek ismét kezdék a városiakat abban háborgatni, miért 1701. február 23-kán *Kádas János pecsét alatt* igazolá, hogy a Rákóczi testvérek azt 1695-ben visszaadták s hogy azóta Krasznai ur is Kaszáltatott ott. E pecséten van katonai paizs s abban egy hegyes kupon álló gém s a paizs felett kiterjesztett szárny.

A Rákóczi-féle szabadságharc 1711. évben befejeztetvén s a munkácsi uradalmat a felség elkoboztatván s a várba katonaságot behelyeztetvén, így csakhamar a Füzes mezőn, főleg pedig az egykori Vadaskert helyén, új falut létesített a kincstár az elaggott és rokkantokká vált többnyire horvát származású katonák részére, hol azok letelepítették s az új helység *Kroaten-dorf* névvel jelöltetett meg, melyet azonban így csak az ottani német lakosok neveznek, míg közönségesen *Váraljának* mondatik. Midőn pedig később 1728. a munkácsi uradalom a *gróf Schönborn* családnak adományoztatott, Váralja és területe birtoklata iránt az adományos gróf és báró Lilgenau várparancsnok közt viszálykodás támadt, mely 1731-ben a gróf javára döntetett el Bécsben, a község az uradalom alattvalói viszonyába helyeztetvén.

Igy azután a városbeliek is nyugottabban kezdék használni birtokaikat, de zokon vették és rossz szemmel nézték, hogy az új falu folyton gyarapodik, abban idegen új jövevények szállván és lakházakat kezdvén építeni. Ennek alkalmából 1768. augusztus 28-kán a leleszi konvent előtt Bégányi Ferenc Munkács város meghatalmazottja a város nevében óvást tett az ellen, hogy pár év előtt lengyelországi jövevény a Füzes nevű városi területen az uradalomhoz tartozó emberekkel együtt lakházikókat kezdtek emelni s ott megtelepedni. Birtokának ily elfoglalása és megszorítása miatt 1773. az urbéri bizottság előtt is panaszt emelt, azonban 1777.

aug. 29-én ítéletileg elutasított, oly indokolással, hogy *Váralja* még akkor alapított, mikor az uradalom a kincstár kezében volt.

Majd az uradalom a *Füzesen* korcsmát kezdvén építtetni, a városi hatóság ezt is sérelemnek tekinté s ürügyül felhasználta, vélt jogainak érvényesítésére; miért is 1793. május 13-kán tiltakozást nyújtott be a megyénél az ellen, hogy a gróf ott korcsmát építsen, állítván, hogy Füzes a város kurialis birtokához tartozik. Majd keletkezett *viszály* a Lucska, Uj-Dávidháza és Munkács város itteni határa iránt is, mely sokáig eltartott.

1805-ben felmériette a Füzeset és a peres tért Boski Antal megyei mérnökkel a város,¹ mely munkálatot hitelesíté 1818. dec. 17-kén báró Perényi Zsigmond alispán, Ilosvay Menyhért szolgabíró, Zékán Miklós esküdt és Kröczér István királyi kincstári mérnök; 1806-ban pedig Bornemisza János szolgabíró és Gecsey György esküdt tanukat hallgattak ki a *Nagyfüzesi* határ iránt, mely Kluksárka és Uj-Dávidháza közt elterült. A határ per folyamában becsatolták a felek az egri káptalan levéltárából megszerzett régebbi adatokat is. Ezek egyike az, mely szerint még 1758-ban január 14-kén Joó Mihály szolgabíró és Andrassy János esküdt tanukat kihallgatván ez ügyben, Tar András rákosi 70 éves lakos vallá, hogy a Lucska és Munkács közötti határnak felső részét a Köleses (most Zabos) láznak alsó végében levő *Sáros* nevű patak szakasztja, alsó részét pedig a Rigó patak hasítja és egymástól elválasztja. Hallotta tanu öreg dávidházi emberektől, főleg Vári Andrástól, hogy a *Kölesláz* Báthory Zsófia fejedelemasszony idejében, miután a dávidházi Horváth-rész a kezébe jutott, nehányszor zabbal bevetetvén, ezután kezdék *Zabosláznak* nevezni s hogy az per abusus most is így hivattatik. Mondá tovább a tanu: hogy midőn Dávidháznak szolgált és lakott, akkor is a dávidháziak a maguk határát a Kölesláznak Lucska felől való alsó végében fekvő Sárospatakig s más oldalon a Rigó patakig tartották; azon Köleses (vagyis Zabos) láz az idők háborus viszontagságai miatt benövéen tövissel és gazzal, a *kuruc világ* után tanu a dávidházi akkori lakosokkal Sztarinkával, Szilágyival és Tar Pállal, azt a lázt, mint dávidházi határban lévőt irtották s használták a nevezett patakig; ő maga is ott legeltette a sertéseket, de ha átlépte a Sárospatakot, a lucskaiak mindjárt megkergették. Egyszer, mondja, ily futásban beugrott a Sárospatakba, hol egyik lábáról a bocskora ott a sárban maradt, de kijöven a patakból, azonnal megállott és mint a dávidházi határon levő, semmit sem félt . . .“

1811. szeptember 29-én e határ felett birói szemle tartatván,

¹ 1804. okt. 17-kén Lelovics Károly ungvári hites mérnök is ajánlkozott e munkára; levelében irván a hatóságnak, hogy küldjön érte egy négylóvas fogatot, napidíjul kívánt öt forintot és teljes ellátást.

a tanuk igazolták, hogy a *Sárospatak* ugyanaz a mezőn, hol a munkácsi görög katolikus püspöknek földje van, *Rusztopataknak* mondatik s ez képezi elválasztó vonalat a helységek határai közt, hol a *hármás határdombok* állanak és ott a Rusztopatak kétfelé ágazik; ennek azon ága, mely a hármás határdombtól nyári napkeletnek a Latorca felé folyik, Rigó pataknak mondatik s elválasztja a munkácsi földet az ujdávidházától.

Az 1811-dik évben hozott ítéletben elutasítá a törvényszék az uradalmat a Füzes és Nyerses dűlőkre nézve támasztott földesuri jog iránti igényével, mert be nem igazolta, hogy ott valaha ily jogot gyakorolt volna; de felebbezés folytán a per tovább vitetvén, folyamában 1816. május 5-kén Pogány József szolgabíró és Milesz Dániel esküdt ismét kihallgattak tanukat, kik beigazolták, hogy az uradalom e mezőkről tizedet soha sem szedtetett.

Ekkor gróf Schönborn Ferenc Fülöp a felséghez fordult folyamodványával az iránt, hogy amennyiben a Füzes s illetőleg ujdávidházi határ iránt 1801-ben megkezdett perében érdekelt bírák, ugmint Gecsey György és Bornemisza János ottani birtokosok eszközlék 1806-ban a tanuk kihallgatását és szemlét; rendelné el a király, hogy az ne hitelesíttessék. Minek következtében az, Bécsből 1806. sept. 24. keltezett s a megyéhez intézett rendelet folytán csakugyan fel is függesztetett. (Az intézvényt aláírták herceg Koháry Ferenc, gróf Eszterházy József és Bisztricey József.)

Hasonlóképen az uradalom és a város közt a *Pósaháza* felőli határ iránt is támadván viszály, a város önjogait a lehetőségig igyekezett megvédeni. 1814. évben ugyanis az uradalom e tájon méréseket tétetvén, a városi hatóság onnan a mérnököt erőszakkal elkurgatta; minek következtében azután október 23-kán Edvi Illés Mihály urad. prefektus, mint az uriszek elnöke *Frantz Antal* Munkács városi bírót és általa az egész tanácsot november 14-re megidézttette az uriszek színe elé, az idézésszerű keresetlevelet így címezvén: „Isten megáldja kendet! munkácsi bíró!“ Az így támadt per folytán. a tanácsülésen felhozatott, hogy Neupauer Sámuel urad. ügyész a megkezdett felmérés alkalmával egy oly darab városi földet el akart foglaltatni, mely már 1655. évi augusztus 30-kán kelt okmány szerint *Lorántffy Zsuzsánna* fejedelemné prefektusa Klobusiczky András által városi birtoknak elismertetett volt s így az ellen mindenek előtt óvás teendő. Az említett régi irat szerint Klobusiczky, Battyu István munkácsi városi bíró és Kigyóssy István pósaházi birtokos közt akkor következő egyesség jött létre: 1. A határhányáson belül levő földek legyenek a városé; 2. Ugy a vízmentében levők is; 3. A Székely János konyhamester által szántott földek maradjanak Pósaházához; 4. A munkácsi városi bíró által elvitetett buza adassék vissza Kigyóssy Istvánnak s 5-ször:

A határdombok ujittassanak meg. Ez meg is történt, de az új határhányás folyamában Kigyóssy sérelmet találván, óvást tett a sziget Vas Márton alispán elnöksége alatt Beregszász-Végardón tartott közgyűlésen.

A város és uradalom közt a felmérés ügyében keletkezett viszály utóbb azzal végződött, hogy mennyiben ő felsége a király megengedte a határok felmérését, 1816-ban a város nem ellenzé többé azt, sőt egyességlel még napszámosokat is kirendelt a munkálathoz s így az ügy békésen befejeztetett.

A város küzdelmei az italmérési jogért.

(Régi szőlőművelés. — A várba bort kellett bevenni. — 1445. Hunyady János felmenti ettől a várost. — Polgári bormérés, vagy kántorkorcsma. Uri bormérés. — Mária királyné intézkedése 1523 — A viszony Bethlen Gábor idejében. — Nem voltak nyilvános vendégfogadók. — Báthory Zsófia 1669-ben korcsmát a/akit, melyet Ábrahám Mózes kibérel. — Panaszok ellene II. Rákóczi Ferencnél. — Városi bormérés a XVIII. és következő században)

Munkács vidékén a szőlőművelés már a XIII. században divatozván, természetes, hogy a földesurak ebből is illetéket, járandóságot huztak. Az ily beszedett bort a várban belyezték el, hová Beregszász és a többi bortermő községek is bizonyos mennyiségű bort bevenni köteleztettek, sőt az ily bor befuvározásával a munkácsi lakosokat terhelték, mitől őket 1445. évben Hunyady János kormányzó mint az uradalom akkori jóindulatu birtokosa felmenté. A földesurak jogaihoz tartozott az is, hogy boraikat az urbéres jobbágy községekkel árusították akép, hogy bizonyos mennyiségű hordóbort ezek évenként kimérni és a megszabott pénzt beadni tartoztak, miért némi jutalékban részesültek. A borterméstől Munkácsra is szedtek tizedet, mi egészen a hűbéri rendszer megszűntetéséig 1848-ig tartott s azért, hogy a községek az urasági borokat kimérteni, tartoztak, megengedtetett nekik, hogy az év bizonyos részében, leginkább Szentmihálynaptól karácsonyig saját termésű boraikat kimérhessék, mely *negyedévi* bormérés, szabad vagy *kántorkorcsmalásnak* neveztetett. E polgári bor ily kimérése Munkácsra is volt szokásban; a város kérelmére Hunyady János 1446. évben megengedé kegyelemből, hogy a városi lakosok boraikat sátrakban is árulhassák, kivéve, midőn szükségből a földesuri borok kimérése meghagyatnék. 1482-ben a munkácsiak panaszára megtiltotta Szi-lágyi Erzsébet, hogy addig, míg a városi szőlőhegyeken termett borkészlet tart, eladás végett idegen borokat bozzanak be a lakosok, miket a hatóság elkoboztathat. Ugy látszik, hogy a várurak sokszor oly árt szabtak a kimérendő boroknak, melyet a község

be nem vehetett a kényszerű kiméretés folytán, miért is 1523. évben Mária királynénál kerestek orvoslást; ki Budán keltezett válszában meghagyta, hogy a vártisztek az ily borokért nagyobb árt ne követeljenek, mint milyen áron azok itt eladhatók s általában elkelnek. Midőn pedig a munkácsi uradalmat a Büdy-család haszonbérben tartotta, Büdy Mihály özvegye Arthándy Anna és fia Büdy Mihály beregi főispán zsarolásból a várost nagyobb mennyiségű urbéri bor eladására és magasabb dézsmálásra készítette, miért is az I. Ferdinánd királyhoz fordulván, ő a várost védelmébe vette s a haszonbérleket a visszaélésektől eltiltotta; sőt 1549. szept. 18-án Prágából kelt rendeletében az újabb eltiltáson kívül, a visszaélések megvizsgálására kiküldé Perényi János ugocsai főispánt és Verner György sárosvári prefektust s kamarai tanácsost.

Idővel, főleg az 1514. pórlázadás után az urbéri viszony havatovább nyomasztóbbá válván, midőn 1612-ben gróf Eszterházy Miklós birtokába jött Munkács, ő itt aképp intézkedett, hogy a város karácsonytól Szentmihálynapig uradalmi bort áruljon és ahhoz korcsmárost tartson, kinek minden hordótul őt pénzt engedett díjazásául s azonfelül beszedette a bortizedet is. Jogutódja Bethlen Gábor fejedelem 1625-ben megengedte a munkácsiak kérelmére, hogy a pálhegyi szőlőktől, szorgalmasabb termesztés végett, az egyszerű tized mellett ujonnan ültetett szőlőknél 12 s a parlagok kijavításánál 7 évig élvezzék a tizedmentességet, de egyszersmind kikötötte, hogy ki két év alatt szőlője ültetéséhez nem fog, azt tőle bárki más elfoglalhassa; nem akarván tűrni, hogy így a tizedelés alapja csökkenjen.

Ez időben az országban általában s így megyénkben sem igen léteztek nyilvános vidéki *vendégfogadók*, főleg azért, mert mint főnebb érintém, a jobbágy községek urasági bort tartoztak az év háromnegyedében kimérni, a kántor bormérést pedig a lakosok saját lakaikban gyakorolták. Később a XVII. században mégis Munkácson keletkezett egy nyilvános urasági korcsmaház, mely a mostani Csillag szálloda helyén egy földszinti kis épületből állott; de ebben bort nem mértek, mert ez a város köteletségéhez tartozott, hanem sert és pálinkát. Az 1649. évi urbérben Lorántffy Zsuzsánna idejében erre vonatkozólag ez áll: „Az korcsma karácsonytól fogva Szentmihálynapig az várhoz kontinuáltatik, ennek korcsmálására az város tartozik bizonyos hites korcsmárost állítani, kinek minden hordó bor kiárulásáért defalcáltatik méréskor per denar 25.”

1669-ben ifjabb Rákóczi György özvegye Báthory Zsófia Munkácson a piacon állott kőboltokból, (melyeket *patikáknak* neveztek) egyet korcsma helyiségnek kijelölt s kibérelte Ábrahám Mózsos nevű zsidónak, ki a munkácsi és oroszvégi korcsmálatást kibérelte. Erre vonatkozólag ez áll az 1672. évi urbéri ösz-

szeirásban: „Oroszvég falu annuatim egy hordó bort tartozott kiárultatni, de mivel mostan ezen korcsomát ő nga árendába adta ad beneplacitum Ábrahám Móses nevű sidónak die 10 xbr. 1669. in Tallér 125 subтали conditione, hogy Munkács városban és ezen faluban annuatim folytathassa a ser, *égettbor és aquavitae korcsomát*, Munkács városban pedig sub tali termino, hogy reggeltől fogva st délig continuálhassa, de tovább nem. Item egy patika, (azaz bolthelyiség) is ugyanezen városban conferáltatott hozzá, melytől is annuatim a taxát a szerint tartozik mint a többi kalmárok prestálni.“

A bekövetkezett zavaros időkben azonban úgy látszik, hogy a zsidó korcsmárossal meggyült a város hatóságának baja, miért is 1695-ben panaszkodott II. Rákóczi Ferencnél az iránt, hogy a helybeli vendégfogadót oly zsidó bérli, ki orgazda lévén, a városnak nagy kárára van; a várban történt lopásokban mind ő részesült s lengyelekkel érintkezvén, a lopott tárgyak tőle oda kerülnek; felajánlja tehát, hogy a város szívesen kívenné bérbe a vendégfogadót s a bért is kétszerre pontosabban fizetné. A fejedelem Sárospatakról febr. 24-ről biztatólag válaszolt, de az ügy elintézését elhalasztá. Sajátságos, hogy a kérvény hátiratát Rákóczin kívül annak sógora gróf Aspermont András Gobert is aláírta, kik az akkor még osztatlan birtokot közösen használták . . .

Midőn 1740. az urbér behozatala céloztatott s ez alkalmat adott az ügyek megvitatására, a város azt állítá, hogy 1728—38-ban a város lakossága a *bormérést* Szentmihálynaptól Szentgyörgyig, tehát féléven át gyakorlá s megjegyzé, hogy ez utóbbi angáriát (negyedévet) *Szentiványi János* és Duschek János urad. administrator idejében szüntette meg az igazgatóság, mely akkor több polgárt, így Galgóczy Ferencné és Szentléleky Jánosné még el is záratta és boraikat s pálinkafőző fazekait elkoboztatta. Külömben 1753. szept. 29-én a munkácsi kántorkorcsmáltatást *Herskovics Smilnek* adta bérbe a város Szentmihály naptól ujévig 24 rénus forintért s oly feltétellel, hogy kivüle más, sem nemes sem nemtelen lakos pálinkát 12 forint büntetés sulya alatt ne mérhessen.

1774. évben 18 tanut hallgattatott ki a város arra nézve, hogy a század első negyedében még félévig tartott a *szabadkorcsmálása* s az uradalom tisztsége csak Szentiványi János elhunytá után redukálta negyedévre; majd 1775-ben arra is állított tanukat, hogy a szabadkorcsma idején megengedhette a tanács egyes lakosoknak, hogy idegen bort is behozathassanak és kimérethessenek, különösen egri bort hoztak is, miből az uradalmi tisztviselők magok is vettek és haza hordattak, mely gyakorlatban csupán 1775-ben kezdé a várost az uradalmi tisztség háborgatni, elfoglalván a zsidóbérlőtől 12 hordó bort, kinek pedig a város megengedé, hogy 15 hordó-

nyit behozhasson s erre a hatóság annyira ügyelt, hogy attól, ki engedélye nélkül mért bort, mint ifj. Traxler Károly, a város maga elkoboztatta az uradalom beavatkozása nélkül a bort és megittatta ingyen a lakossággal. Később a város az urbéri per folytán egész évi korcsmáltatást igényelt, 1788. nov. 25-én azonban a Helytartótanácsnak 1341. szám alatt kelt leiratához képest beleegyezett a félévi szabadkorcsmáltatásba, a privilegium és egykori usus szerint a várost megillető egész évi gyakorlat helyett, melyet elődei elhanyagoltak s melyet e felséges udvarnál tovább keresni meg nem szűnend a város.

Igy gyakorlá a város tovább a korcsmáltatást s ügyelt annak és az uradalom csaplárosának rendes kezelésére; ennek igazolásul álljon itt, hogy 1810-ben feljelenté a hatóság *Gottlieb József* nevű zsidó korcsmárost, hogy a bort vízzel vegyíti s úgy méri; mire a megyei közgyűlés okt. 8-án kiküldé a járásbeli szolgabíró a panasz megvizsgálására s esetleg a zsidó megfenyítettésére. Viszont az uradalmi tisztség ahhoz ragaszkodott, hogy a várost a félévi gyakorlatban akadályozza. Így történt, hogy 1825. december hó 31-én éjjélkor az uradalmi tiszt lepecsételtette a hordót, melyben maradék bor volt; másnap reggel pedig Illés Mihály prefektus azt *Dittlein János* nevű bormérő polgártól erőszakosan elvitette. Ez ellen a város a megyénél panaszt emelvén, kérte, hogy az ügyet nem az érdekelt uriszek, hanem a megyei hatóság tárgyalja és intézze el; felhozta panaszában, hogy az eset annál súlyosabb, mert az uraság mindig ujításokat kezd, holott a Helytartótanács a régi állapot fentartását rendelte el addig, míg a viszony a város és uradalom közt e tekintetben is végleg ítélettel vagy örök szerződéssel rendezve lesz.

Azonban a város utóbb is csak a negyedévi korcsmáltatásra szorítottatott. Így 1845. szept. 18-án kihirdette a városi hatóság, hogy minden itteni polgár, kinek háza és szőlője van, az egész kántor (negyedév) alatt *bort és pálinkát* a házában és a piacon árulhat és mérhet, de előbb a bírónál ez iránt jelentkezni tartozik és hogy a városban nem lakó háztulajdonosok e jogért két forintot kötelesek fizetni.

Igy találta a várost az 1848-ik év, melynek alapján azután hosszas tárgyalások után az 1884-ben kelt urbéri törvényszéki ítélet folytán megfelelő kárpótlást kapott, az italmérést az állam váltván meg a maga részére. Így a regale megváltás címén a város egy 16100 korona értékű kötvény birtokába jutott, melynek 724.50 koronányi évi kamatát jövedelmül a város huzza.

A város küzdelmei a vásárjogért.

(1822-ben az uradalom heti vásárjogért folyamodik. — A város ennek ellenében szintén kérvényileg fellép. — Gecsey György és Vaáry László a város érdekében Budára, majd onnan Bécsbe utaznak — Gecsey a nádornál keres támogatást. — Bécsben ágenst fogadnak s a Bárány vendéglőben megszállnak. — A királynál és kancelláriánál eredményesen közbejár Gecsey, ki 462 napot tölt el ez ügyben. — 1824. febr. 20-án a kedvező királyi rezolúció kihirdetett. — Ennek öröme Gecsey megvendégel a Bárányban tizenkét bécsi szegényt. — A királynál kijelenti a város nevében hálás köszönetét. — Örvendezve visszatér Kassán át Munkácsra. — A privilegiumok megszerzése s az eljárás költségei. — Gecsey megjutalmaztatik.)

Midőn az urbéri rendezési per oly elkeseredetten folyt, Freyseyn Dániel akkori uradalmi ügyész, állítólag ipja, Joó Imre, munkácsi lakos és megyei alpenztárnok ösztönzésére, tulhajtott buzgóságból rávette az akkori grófot, hogy földesuri jogánál fogva a munkácsi és beregszászi vásárjogokat kérje fel a felségtől, ki 1822. évben csakugyan be is nyújtott ily kérvényt az iránt, hogy a hétfőn és pénteken tartandó *hetivásáro*kra nézve ő nyerje el mint itteni földesur a jogositványokat. Indokul felhozta, hogy most közelebb Munkácson a Latorca folyón hidat emeltetett, mely hatvannégyezer forintjába került, ugy Podheringen is egyet és kijelenté, hogy az egy mértföldnyi körben a várostól lakó vidékiektől nem fog vásár-vámot szedni. — E kérvény véleményezés és az az érdekeltek meghallgatása végett Beregmegyéhez leküldetvén s a május 6-án tartott megyei közgyűlésen felolvastatván, Gecsey György munkácsi birtokos nemes és a város részéről meghatalmazott, ez ujtás ellen kikelt s a gróf szándékát, hogy ő felségét erre rávegye, szentségtörésnek nyilvánítá, mivel a város négy század óta e jog birtokában és gyakorlatában van, még Zsigmond király Nikodémben 1427. évben feljogosítván a várost, hogy Demjén és Kozma ünnepein tizenöt napi szabad vásárokat tarthasson. Mely kiváltság élvezetében a várost 1445-ben Hunyady János, majd I. Mátyás, Ulászló, I. Ferdinánd és II. Mátyás királyok is megerősíték. Mire Gönczy Sámuel táblabíró felállott és viszonozzá, hogy kérvényezni mindenkinek szabad. E nem várt esemény a városban annál nagyobb megdöbbenést okozott, mert a polgárok nem feledék el, hogy 1734. évben épen a grófnak előde, Frigyes Károly oly jó indulattal viseltetett a város irányában, hogy részére a hat uj országos vásárra ő eszközlé ki kegyes közbejárásával az ez iránti kiváltságlevelet, melyet VI. Károly király azon évi május 1-én kiadott s melynek következtében a város *szabadalmas*, illetve kiváltságos címet is vett fel.

Erre a város közönsége is 1823. február 25-én felirt a királyhoz, I. Ferenchez, kérvén magát e jogok régi használatában meghagyani; egyszersmind megbizta ugy Munkács, mint Beregszász várost (melynek vásárjogát a gróf szintén felkérte) Gecsey Györgyöt, hogy ez ügyben legjobb belátása szerint járjon el s a városok jogait

és érdekeit védje. Megelőzőleg pedig *Róth Mihály* munkácsi főbíró német nyelven szerkesztett kérvényt intézett a grófhoz, az írást esedezvén, hogy vegye vissza felségfolyamodványait, mert a városok e régi kiváltságos jogait úgy sem vehetik el sem perrel, sem más módon a városoktól s ne okozzon nekik szükségtelen költségeket és fáradozást, de a kérvény eredménytelen maradt. Így azután bekövetkeztek a megtámadott városok részéről a feleletek és észrevételek, támogatva a régi királyoktól és fejedelmektől nyert kiváltságokkal és adománylevelekkel s egyéb e fontos ügyre vonatkozó adatokkal, melyek a Helytartótanácshoz is felterjesztettek. Majd biztosabb működés és előmozdítás végett *Gecsey Györgyöt* és melléje segédül adott *Vaáry László* Munkács városi jegyzőt a város négyes fogatán 1823. február 4-én Pest és Bécs felé utnak indíták, kit *Róth Mihály* munkácsi és *Paumann József* beregszászi főbírák, több itteni és *Hézsér András*, *Szücs János*, *Lukács András* beregszászi tanácsosok és *Sipos József* jegyző, valamint *Gecsey* neje született *Papp Borbála* asszonyosság Szerednyéig elkísértek. Utjokat Kassán át vették, mint írta *Gecsey* azért, hogy (mielőtt Bécsbe ottani ellenségei mint oroszlanok elé menne) ott tanuló fiától, *Györgytől* is elbucsuzhassék. Innen tovább indulva, február 12-én érték Budára, hol az ugynevezett *Hajós* új vendéglőbe szálltak s másnap ifju *Szathmáry József* ügyvédet fölkeresvén Pesten, azzal mint kísérelővel a Helytartótanács tagjait fölkeresték; névszerint gróf *Brunszvick József* tárnokmestert, gróf *Nádasdy Mihály* kir. ajtónálló főmestert, *Komáromy Péter*, *Nyitray Mátyás*, *Berzeviczy Pál* tanácsosokat úgy gróf *Pálffy Fidel* tanácsost, ki ez ügyekben előadónul működött és *Batthyány Imre* és *Szécheny Miklóst* referenst, kiket ez ügyről kellően informáltak.

Február 16-án, vasárnap *József nádorhoz* ment *Gecsey* audienciára s ajánlotta az ügyet kegyébe. S csakúgyan már február 18-án jó véleményezéssel felküldé a Helytartótanács az ügyiratokat Bécsbe a kancelláriához, az ügy elintézését ő felsége a király tetszésére bízván. Itt értesült *Gecsey* arról is, hogy a felkérő gróf *Schönborn* már azelőtt is több ízben kérdésessé tette a hetivásárokat.

Budáról tizenhárom napi tartózkodás után *Gecsey* és *Vaáry* február 27-én ugynevezett „*Landkucsén*“ (gyorskocsin) Bécs felé indultak zimankós télvész időben, nagy hó, szél és havas esőtől kísérvé, úgy, hogy oda csak március 2-án este érkeztek és az *Aranybárány* vendéglőben *Waszner Leonhardnál* a Lipótvárosban megszálltak.

Ott azután első dolga volt *Gecseynek*, ágenst fogadni, mi azonban nem volt könnyű dolog, mert, mint írta, *Csaplovics János* a gróf uradalmi igazgatója ura javára és részére már megelőzőleg három ottani ügynököt, névszerint *Sok Jánost*, *Mudrovics Györgyöt*

és Szűcs Istvánt, lefoglalt s így Gecsey immár csupán *Udvarnok*y *Lajost* fogadhatta fel, ki a grófnak nem volt lekötve. Ezzel mindenekelőtt ezer forintnyi jutalmazásban megállapodván, azután hozzá láttak a dologhoz; a kancelláriánál az ügy gróf *Bathyány Vince* referendáriusnak volt kiosztva, így vele értekezett, aminthogy sorba járta a magyar kancellária tagjait, kiket az ügy felől informált. Itt megtudta, hogy a gróf részéről új kérvény adatott be, melynek következtében az ügy előadása március 14-re elhalasztatott; ez alatt Gecsey az információt írásba is foglalta s a tagok közt kiosztotta, a királynál pedig kérvényt nyújtott be, melyben kiemelés, mily fontos érvek indokolják, hogy Munkács és Beregszász a vásárlajgtól el ne essenek, melyek ez esetben tönkre jutnának és elpusztulnának.

Március 14-én gróf Batthyány referens inkább a felkérő gróf pártját látszott támogatni s rá nézve felette kedvező véleményt nyilvánított, dacára annak, hogy a városok mellett a háromezázados usus harcolt; de miért, miért nem az előadást és javaslatot három hónapig tartotta vissza a referens és több izbeni sürgetés után, csupán június 9-ik napján terjesztette eldöntés alá a felség elébe, a mikor Gecsey a kabinetbeli minisztereknek is külön információval szolgált.

E közben Csaplovics nem mulasztá el Munkácsra megírni, hogy a gróf ügye mily jól áll, hol e hír elterjesztésében különösen Freyseysen Dániel ügyész hivei András János és Joó Imre családjai közreműködtek annyira, hogy arra, hogy a város elveszti vásárlajjait, már a pincékben is ittak áldomásokat, Gecseyre pedig *pereat*-ot kiáltott a fellovagolt és félrevezetett nép. Gecseyt, ki ily eljárásról és hírekről magánlevelekből értesült, ez nagyon búsította Bécsben, annál inkább, mert segéd társa Vaáry László veselőbot kapván, két hétig élethalál közt feküdt, de Wüszanik Mihály orvos szerencsésen kigyógyította.

A Munkácsról a hatóságtól kapott lamentábilis tudósítások alapján Gecsey új kérvényt szerkesztett és benyújtott a felségnél, melyben ecsetelés és felsorolás azon újabb visszaéléseket és erőszakoskodásokat, melyeket az uradalmi tiszték különféle foglalások és rombolások alakjában tettek, felhozta azt is, hogy az uriszék által a város javára hozott ítéleteket nem foganatosítatják, ha csak a megvétől sürgetést nem kapnak, hogy a városi bírót és tanácsot becsmélk s királyi adományleveleit semmibe sem veszik.

Június 6-kán gróf Batthyány Vince előadó a beregszászi vásárookra nézve is a grófnak kedvező javaslatot tett, melynek folytán az összlülésben is az országos vásár joga csakugyan a gróf részére megítéltetett. Mind a mellett Gecsey el nem csüggedt, hanem újabb indokolt folyamodásokkal járult a felséghez, kérvén, hogy azokat az iratokat, melyeket a gróf a hatóságok mellőzésével kéz alatt be-

mutatott s azok az érdekelt felekkel nem is közöltettek, ne vegye legfelsőbb tekintetbe, június 18-iki újabb beadványában pedig új hiteles adatokkal és érvekkel állott elé, melyekkel a két város jogositványait támogatta. E kérvények csupán augusztus 3-án küldetnek le az udvari kancelláriához, hol ismét heteken elintézetlenül heverték.

Ez alatt Róth Mihály főbíró Waáry jegyzőt a városnál felszaporodott irodai munka feldolgozása végett visszahíván, ő szeptember 14-én Somossy Ferenc debreceni tanácsossal visszaindult Bécsből, s így Gecsey egyedül maradván, az idegenek közötti magánossága s családjától való távolléte aggodalmait nem kevésbé növelte. S mivel a király szeptember 17-én Schönbrunból Bukovinába volt indulandó, hirtelen újra beadott hozzá egy kérvényt, melyhez az összes privilegiumokat és adatokat német nyelvre lefordítva mellékelte, azért így, hogy ő felsége jobban megérthesse; innen már október 3-án le is érkeztek a kancelláriába, de itt mint az előbbi beadványok is függőben hagyattak.

A király október 29-én Bukovinából visszatérván Bécsbe s Gecsey értesülvén Róth Mihály főbíró leveléből az uradalmi tiszteknek a Sziget nevű mező és a bíró kalapjának erőszakos elvétele, a Sajgó erdő egy részének elfoglalása, a Nagyligetben tett erőszakoskodások és a Füzesen tett jogtalan tengeri dézsmálásról, nem késett újabb panaszt beadni a királyhoz; majd a december 6-iki értesítés után, 1824. január 15-én ismét egy új folyamodványt adott be, kérvén abban, hogy ő felsége a *vásárok állapotáról véglegesen határozni méltóztassék*, mert ily kétes helyzetben a gróf tisztei a várost, mely a gróf adományoztatása óta elveszté pallós-jogát, a szabad italmérést, őrlési jogot, tizedszedést, sőt az Ösztrös nevű erdőt is, — nyomorgatni meg nem szűnnek. E kérvények azután a kancellária és Helytartótanács útján a megyéhez kerültek le véleményezés és eljárás végett.

Az így beállott tétlenségben és várakozásban s a téli zord időben, hideg szobában töltött unalmas magányában és merengéseiben eszébe jutott Gecseynek, hogy jó lenne az épen Bécsben időző *József nádor herceghez* s némely más főherceghez fordulnia s kikérni, hogy legyenek közbenjárók az ügy mielőbbi kedvező elintézésében s a hosszú várakoztatás miatt kétségbe eső községek megvigasztalásában. Csakugyan így fordult azután írásban a hercegekhez és *Görög Demeter* urhoz, ki Ferenc Károly főhercegnek nevelője volt, *Martini Antal* cs. kir. kabinet-i igazgatóhoz és *Várady Sándor* kabinet-i titkárhoz, kiknek a városok szomorú sorsát és elhagyatott állapotát szivrehatólag ecsetelé és feltárá.

Ennek következtében *József nádor* még aznap felment a királyhoz ez ügyben s harmadnap írásban adta be közbehatását, kér-

vén a két város vásárai iránti ügyét siettetni s megsürgette a kancelláriát is, mely *február 6-ikát tűzte ki* előadás napjául. Akkor csakugyan meg is hozatott a *döntő határozat, még pedig a szorongatott városokra nézve kedvező alakban*, mely egyelőre titokban tartatott ugyan, de február 20-án a *titkos kabinetből leérkezett rezolúció nyilván kihirdettetett.*

Ez öröndetes eredményt Gecsey nem késett a *legközelebbi postanapon február 24-én* megírni Beregszász és Munkács főbiráinak, azon megjegyzéssel, hogy a vásári privilégiumok taxájára és az ágensek és más közbejárók kellő díjazására szükséges pénzt mielőbb küldjék hozzá; mely összeget azután Nagy Bálint bécsi kereskedőtől, ki a pesti József vásárra lement és kinek ott Kiva nevű munkácsi zsidó a Frantz Antal munkácsi főbirótól küldött pénzt átadta, — megkapta.

Még a privilegiumok annak rendje szerint kiállítottak, Gecsey március 28-án a felséghez intézett kérvényt az ez ügyben felterjesztett folyamodványai és mellékletei visszaadátása iránt, melyeket csakhamar vissza is kapott. Egy más kérvényben sürgette a felség-nél az erőszakoskodások megszüntetése végett beadott folyamodványainak elintézését; április 7-én pedig köszönő iratot nyújtott be a két város nevében, melyben háláját fejezte ki azért, hogy oly hatalmas ellenféllel szemben, minő a gróf, a szegény ügyefogyott városokat megoltalmazni kegyeskedett; kiemelé azon nagy hálát, melyre ez által a városok lakói köteleztettek s biztosítá a felséget azon jobbágyi hódolatról és hűségről, melylyel azok örökké viseltetni fognak; megérinté, hogy most hálás szívnél egyébbel nem mutathatják ugyan ki hálaérzetüket és legalázatosabb köszönetüket, de ennél többet nem is kívánhat, mert hisz áll az, hogy „*Opes regum, corda subditorum.*“ (Hogy a királyok kincsei a jobbágyok szívei.) — Gecsey személyesen nyujtván be e hálairatot az audiencián, mint későbbi jelentésében előadá, ő felsége köszönő szavain s meghatottságán maga is örülni látszott, mi szelid válaszából és mosolygó jószágos ábrázatjából kivehető volt.

Gecsey pedig szállására visszatérvén, az elért siker örömére, mint megfogadá, a vendéglő előtt kéregetni szokott tizenkét éhezőt, husvét ünnepén két napon át megvendégelé; mit látván a „német traktiros“, e szokatlan élelményen annyira megindult, hogy a maga jószántából az étkek számát megszorította nekik, Egyszersmind nagyobb emlékezet okáért az 1824. április 20-án, Bécsben Panczél Dániel felelős szerkesztése mellett megjelenő *Magyar Kurir*¹ XXXI-ik

¹ A *Magyar Kurir* e lapja megvan a munkácsi városi levéltárban emlékül eltelve; ez ujság négy 20×25 □ centiméternyi lapból áll; elől közöltettek az európai hírek rövidke kivonatban; azután a bécsi események s kinevezések, majd *Magyarország* cím alatt a Magyar és külön Erdélyre vonatkozó hírek

számában h iradás című rovatban közölte azt, hogy ő f efsége február 20-án kelt határozatával Munkács és Beregszász városoknak adományozta az országos és heti vásárokról szóló kiváltságokat.

Ekép ő jól végezvén Bécsben dolgait, április 27-én ismét a terjedelmes gyorskocsin visszaindult hazája felé; estére Pozsonyba ért, másnap este pedig Budára, hol a vizivárosban levő *Arany hajóba* szállt. Másnap Pestre költözött át s a *Vörös ökör* nevű vendéglőnek tartott, hogy ott megállapodás szerint a Beregszász város négylovas fogatát találhassa; azonban az akkor még ott nem lévén, este nyolc órakor találkozott a *Fehér hajó* vendéglő előtt Hatalovics József beregszászi exactorral (pénzbeszedő), ki a fogatot kíserte s kivel azután a kocsin a Vörös ökörbe szállt. Ettől itt átvett hatszáz forintot, melyet négyszáz forintjával megpótolván, az ezer forintot *József nádor* pénztárába letette május 1-én a végből, hogy mennyiben Bécsből való eltávoztakor Udvarnok y ágenst otthon nem találta, de elegendő pénz hiányában, ki sem elégíthet é, neki a pénz a nádor kasszájából Bécsben kifizetessék, mi azután hiánytalanul meg is történt.

Gecsey Pesten három napig időzött, ennyi pihenésre a lovaknak is lévén szükségük; onnan május 2-án délelőtt tíz óra tájban indultak el s négy napi utazás után május 6-án érkeztek Kassára, hol fiával találkozott s vele kibeszélvén, másnap délben tovább indultak s éjszakára jöttek *Gálszécsre*, hol, mennyiben az előtt a városban 240 ház, a ref. templom és paplak és kilenc ember megégett volt s vendéglő sem találtatott, a városon kívül egy állásban tölték az éjt. E szomorú helyről május 7-én tovább menvén, éjszakára értek Ungvárra s onnan másnap délben *Munkácsra*, a honnan azelőtt tizenöt hónappal elindult volt. Itt tárt karokkal fogadták Gecseyt s miután a megjelentekkel és családjával az örvendezésnek eleget tett s viszontagságait türöl-hegyre elbeszélte, május 10-én délután Beregszászba sietett, hol a megyei közgyűlés kezdődött; itt utitársa Hatalovics exactorhoz szállt, vendégszerető házában egy hetet töltött, a város közönségétől is lelkesen üdvöztetvén és kitüntettetvén . . .

A bemutatott költségjegyzéke szerint a vásári privilegiumok kieszközlése összesen 6052 frt 10 krba került: ebbe azonban az uti kiadáson kívül be van számítva Vaáry László jegyzőnek 222 napdíja 4 frt-jával, mi 888 frtot tesz és Gecsey 462 napdíja szintén 4 frt-jával, mi 1848 frtot tesz. *Szathmáry József* pesti ágens kapott 100 frtot, adjunktusa *Kászonyi János* 30 frt. A Landkocsi

leírásai; végre a *Hiradásban* egyes magán közlések. Lent állott ez: „Felelő: Panczél Dániel. Nyomtató: Haykul Antal.“ — Mellékletül szolgált egy *Kedveskedő* című kislap (12×20 □ cmnyi négy lappal), melyben apró irodalmi cikkek és versek. Elegyes dolgok és Rejtett szavak közöltettek.

Budáról Bécsig 50 frt, Udvarnokyi bécsi ágens díja ezer frt. Bécsben a német instanciák írásáért és oklevelek lefordításáért adott Gecsey Bajkornak és Somosy Ferenc ügyésznek 125 frtot; *Borosányi* adjunktusnak a privilegiumok fogalmazásáért, hogy jobb kedve legyen, egy pincetok-bort, mi 25 frt 30 krba került; a privilegiumoknak elkészítéseért 20 frt, azoknak a királyi könyvbe való beírásáért 50 frtot; a két irtoknak, kik a privilegiumokat leírták 150 frtot. Az *Arany báránynak* szállóban fizetett a „*Stibli-pucernek*“ 304 napra per 18 kr. 91 frt 12 krt, fűtésért 151 napra 100 frt 40 krt; gyertyáért a fogadóban 191 napra 28 frt 49 krt stb. A szállásért fizetett Bécsben egy napra egy forintot, utközben pedig Budán, Pesten, Pozsonyban és Kassán 2 frt 24 krt. A városi tanács Gecsey fáradozását még azzal is megjutalmazta, hogy a Főutcán, házam szomszédságában, mostani 60/141. összeírási szám alatt levő házatelkének elején, az utca felől egy odaillő szögletet ajándékozott neki, pótlásul az 1793. évben adott darabhoz.

Az ekép szerencsésen kivivott privilegiumokat a Helytartóságtól beérkezett intézkedés szerint a megyei közgyűlés 1814. június 14-én kihirdetvén, akkor Gönczy Sámuel uradalmi ügyész a gróf és illetve uradalom nevében ez ellen *óvást tett*, állítván, hogy e jog a földesurat illeti; ennek ellenében felkelt Gecsey György s a város nevében kijelenté, hogy ő felsége a városnak háromezredes gyakorlatát méltányolván, a vásárjogot jónak látta a város részére adományozni s így a privilegium és királyi akarat és kegyelem ellen hiába protestál az uradalom, sőt ily ténykedéssel valóságos crimen laesae majestatis-t (felségsértést) követ el; miért is az uradalmi protestatio és contradictio ellen ő Solenniter, palam et publice et manifeste reprotestálván, kéri viszonzellenmondását jegyzőkönyvbe iktatni. Miről azután Polchy István levéltárnok hiteles pecsét alatt ki is adta a másolatot a város részére . . .

Később szept. 20-án a megyei közgyűlés megállapította a városok részére a *vásárvám tarifáját* is, mely szerint fizetendő volt: egy szarvasmarha vagy lótól 2 kr, nagy sertéstől 2 kr, malactól 1 kr, kétökrös szekértől 4 kr, négyestől 8 kr, egy lovas ember háti terhétől 3 kr, gyalog ember háti terhétől 30 kron felüli érték után 1 kr, egy hosszú gubától 2 kr, kurtától 1 kr, sától 6—8 kr, egy rőfért 2 kr, vékaért 3 kr, mesterember sátoros ládájától 8 kr, szőrösbockort s kézi-művet árulótól 2 kr.

1839. évben kért Munkács város a királytól két újabb vásártartásra való engedélyt, mi ellen azonban a gróf, illetve az uradalom tisztsége a megyei gyűlésen felszólalt és *ellentmondott*; mire a város a nov. 26-án tartott megyei közgyűlésen felolvastatta *viszonzellenmondását*, melynek főlényege az volt, hogy a vásárjog nem tartozik kizárólag a földesuri kiváltságok közé, hanem ennek adomá-

nyozása a felség akaratától függ s Munkács város már 1427. év óta a vásárjogot használja. Így azután a város csakugyan megmaradt az összes vásárjogok birtokában, sőt idővel azokat tetemesen még szaporította s melyek így folyvást egyik bő s biztos jövedelmi forrását képezik.

III.

A Munkács városi hatóság és biráskodás története.

(A város önhatósága a 14. században. — Biráskodása polgári és bűnvádi ügyekben. — Kalitka a templom előtt. — Rákóczi Zsigmond közbejár a bírónál. — Lorántffy Zsuzsanna intézkedése. — A tanács dekoruma. — Szó a városházról 1579. — Bíró választás a 18. században. — Városi áldomás. — Városház építés 1795. — Városi tisztek fizetése 1812. — Tisztujtás és bíróválasztás a 19. században. — Nemesek beavatkozása 1837. — Kültanács. — Választás 1847. és 1848-ban. — Vrangel orosz tábornok sárgafekeze zászlókat rendel. — Városi hatóság 1850-ben. — 1854-ben korlátolt értekezések. — 1860-ban az alkotmány hajnala pirkad. — Törvényszék felállítása iránti mozgalom. — 1861-ben tisztujtás — A tisztek fizetése. — Városi törvényszék alakul. — Adómegtagadás. — Népgyűlés 1864-ben a törvényszék szervezése ügyében. — Intézkedések gróf Pálffy Mór helytartó körutazása alkalmából. — 1867. koronázás és új tanács választás. — A pénzügyi igazgatóság Munkácson működik. — 1868. a bíróság megszüntetése körüli eljárás. — A város fióktörvényszéket óhajtott. — 1873-ban új rendezett tanács alakul. — Akkori képviselőtestülete. — A város hatósága 1886-ban. — A képviselőtestület 1898-ban. — A tisztviselők fizetési — A képviselőtestület 1906-ban. Panasz nevű négy százados család. — Városi bírák teljes névsora 1416. évtől mostanig. — 1873. év óta választott polgármesterek. — A Wekerle-család Munkácson. — Munkács városi jegyzők 1618. óta — Városi rendőrség. — Csákányosok a 17. században. — Futkosók a 18. században. — Fintal polgárok egy évig csákányosokul szolgáltak. — Kisbírói vagy csákányospénz — Új házasok is tartoztak csákányoskodni vagy váltságot fizetni. — Rendőrök 1905-ig. — Azontul m. kir. csendőrség. — Az új városház 1898. — Alapkövetétele 1903. júl. 23. — Befalazott okirat)

A mi immár Munkács város birói és helyhatóságát illeti, az igen réginek mondható s bizonyára községgé alakulásával egyidejű s annak emelkedésével, mint az I. fejezetben részletesen előadatott, hovatovább fejlődött köre s tekintélye folyvást nőtt. A tizenharmadik században már bíróinak szabad választásáról van szó és 1378-ban Erzsébet királyné a városiak panaszára okmányilag megrendel, hogy bizonyára előbbi szokása és gyakorlatához képest, a munkácsi lakost máshol mint saját hatóságánál perelni nem szabad. Hunyadi János kormányzó pedig 1445. évben kiadott rendeletében szintén aképen intézkedett, hogy mennyiben a község saját helyhatósággal bír, idegen tisztek ott hatáskörrel nem bírhatnak; mely kiváltság annál fontosabb, mert akkor a munkácsi vár s ahhoz tartozott roppant terjedelmű uradalom birtokosai s annak tekintélyes tisztei, várkormányzói s főnökei más jobbágy községek felett, ugy

szólván önkényesen rendelkeztek s ítélkeztek. E kormányzó megengedé azt is, hogy a bírák a *bármely bűnért elítélt* lakostól ne többet, mint a rendes birság egy harmadát szedjék, tehát nem a *fertőt*, vagyis fertályt: egynegyed márkát, mi más községben a kenézt azaz elüljárót illette.

Munkácsen akkor már régóta a bíró mellett tizenkét esküdt működött, kik a fenmaradt adatok szerint, minden uradalmi adózástól és tehertől mentek lévén, a magisztrátust képezték, mely tanács azután is sok viszontagság és küzdségek mellett századokon át folyvást megmaradt, s mint ilyen polgári és bűnvádi ügyekben *törvényszéki eljárást és ítélkezést is* gyakorolt, sőt nem egy ízben halálos ítéletet is hozott és végrehajtatott. Igaz, hogy a vár birtokei mint a város földesurai sokszor beavatkoztak a tanács ügykörébe s éreztették fenhatóságukat; intézkedtek s rendelkeztek lakóival, mint például Balling János, Bethlen Gábor fejedelem prefektusa és várparancsnok, midőn 1622. évben ily bevezetéssel: „Halljátok meg Munkácsen lakozó férfiak, német és magyar és orosz, cigány és minden nemzet, itt lakos és vidékiek kicsinytől fogva nagyig!” tizenkét pontban kiadá a város csendjére és nyugalomára vonatkozó szabályait; melyek közt előfordul, hogy a harangozás után lámpa nélkül járók a *templom előtt levő kalitkába* zárattassanak be stb., de azért a tanács mégis *önállóan ítelt polgári és bűnvádi ügyekben* egyaránt s gyakran talán tulszigoruan is, főleg a közerkölcsiség elleni kihágások eseteiben s e tekintetben oly auktoritása volt, hogy nagy befolyásu urak sem találták méltóságuk alulinak s megalázónak a tanácshoz közbejáróul kérelemmel járulni. Így 1669. évben *gróf Rákóczy Zsigmond* sajátkezüleg ily iratot intézett egy bűnvádi eljárás alá került gyámoltalan leány ügyében: „Munkácsi feo Bíró Czövek István urk adassék. Adjon Jn minden jót. Szolgabíró Zoltay Ferenc uram instalta valami gonosztevő aszszonyember mellett, mellyre eő kgc kicsiny gyermeke lévén, igen nagy szüksége vagyon, mivel asszonyom is gyermekét nem tarthatja betegsége miatt. Kgeteket azért kérem: legyen könnyebbitése büntetésében, ne büntessék annyira, mint az többit, tisztességgel lévén, *ne hajtsák fel ruháját* s egyébiránt is az mi lehet az én barátságomért legyen kgtek jóakarattal. Datum sub arce Munkács die 10. Martii 1669. C. Rákóczy Sigmond m. p.“

De a tanács bírói és hatósági tekintélyét féltékenyen őrizte is, miről számos példa tanuskodik. Testülete nem nézte el, ha a község lakosai vagy a tanács tagjai közül valaki engedetlenséggel vagy illetlen viselkedésével vétett. Így 1629-ik évről ez áll a városi jegyzőkönyvben erre vonatkozólag: „Benécs István bíróságában a tanács végezte: hogy nemes Morda Gáspárnak többé a tanács ne szolgáltasson törvényt, mert ő sem állott törvényt a városbeliekkel;“

vagyis, hogy ő magánügyét a tanács mellőzésével egyenesen az uriszékre vitte, mit a város tanácsa rossz néven vett. — 1654-ben a tanács panaszos kérvényt nyújtott be Rákóczy György özvegye Lorántffy Zsuzsannához az iránt, hogy mennyiben a városban lakó nemesek nem akarnak a tanács előtt a jobbágy lakosokkal perelni, hanem legkisebb ügyben is a vármegyéhez fordulnak, mult évben pedig ő kegyelmessége azt határozta a várban, hogy negyven forint bírság terhe alatt a nemes is tartozik itt törvényt állani, azért kéri újabbi kegyes intézkedését. Mire Lorántffy Zsuzsanna sajátkezüleg határozatilag ezt írta a kérvényre: „Prefektus ur ő kegyelme végeére menvén a dologhnak, igazitsa el, nem jó az egyenetlenség. Anno 1654. 6-ta Januarii, Munkách, Susanna Lorántffy mp.“

1666. évben pedig panaszt emelt a hatóság Báthory Zsófia II. Rákóczy György özvegyénél az iránt, hogy midőn kötelességéhez képest az előljáróság tűzveszély elhárítása végett a rozoga kéményeket és künlevő sütőkemencéket s a határon kívül városi földeken levő rekeszekben álló sütőket, istállókat lebontatta, ez alkalommal nemes Morda György ily rossz rekeszt is lebontotta, de ő Földessy István uradalmi ügyésztől írást „kopiát“ hozott a bírákra s törvény útjára akar lépni. Miért is kéri a kegyelmes aszszonyt, hogy a hatóságot oltalmába vegye, különben tekintélye elvesz s nem lesz képes a közjóra eljárni.

És jöllehet a bíró és tanácsosai leginkább az iparosok és kézművesek sorából kerültek ki s a tudomány és műveltség nem valami nagy fokán állottak, mert sokan közülök még írni és olvasni sem tudtak, mégis a „*dekórumra*“ nagy súlyt fektettek. Így 1779-ben március 1-én tartott tanácsülésben előfordult, hogy Simon László nevű tanácsbeli és hites személy azzal vádoltatván, hogy részegeskedéseivel a városi embereket botránykoztatta úgy annyira, hogy sárban publice fetrengett s magát megcsufította, e miatt hivatalától elmozdította s helyébe azonnal *Nuszer Jakabot* megválasztotta s feleskette; mire a jegyzőkönyv tartalma szerint: „interrupto ordine tovább folyt a tanácskozás.“ De hasonló eset történt már előbb is, midőn a tanácsbeliek magával a bírájukkal bántak el szigoruan. 1754. évben ugyanis megesett, hogy illetlen viselkedése miatt a tanács *Péter András* nevű bírót elővevén, megdorgálta s erről a notarius azon évi junius 18-án felvett jegyzőkönyvbe következőket vezetett be: „*Deliberátum est*: Minthogy mostani bíró Péter András részegeskedik, bírói hivatalához nem illő dolgot cselekszik, korcsmáról korcsmára jár, másokat mocskol és káromkodik, holott jó példával kellene előljárnia: azért megintetik, hogy javuljon meg, különben hivatalától megfosztatik; most pedig azért, mert Losonci Jánost nyilván hamis lelkűnek mondotta, három forintra ítéltetik. Ő azonban meg nem jelenvén s reverzálisa dacára több-

izben „*otthon*“ káromkodván, azért 1757. december 10-én a tanács, illetve az irat szerint „a törvény“ úgy találta, hogy ő kigyelmét maga köréből exkommunikálja s tanácstársnak el nem ismeri. De ennél rosszabbul járt 1776-ban *Tóth György* nevű szenátor, kit botrányos életmódja és egyéb kihágásért a tanács hivatalától „pirult orcával“ nem csak megfosztott, az ítélet szerint infámisan kasszált és degradált, hanem ráadásul még meg is veretett. Ugyasintén 1778-ban S . . . n László tanácsost részegeskedésért s botránkoztató ocsmányságokért állásától elmozdította. De viszont a tanács megbüntette azokat is, kik a szenátort vagy a bírót megsértették vagy megrágalmazták. Így 1773. évben Rákosi András bíró panaszára az összeült tanács negyven kancsukára ítélte L . . . c Erzsébet asszonyt azért, mert nyilván beszélte, hogy egy zsidónő őt két arannyal megvesztegette volna, hogy neki kedvező ítéletet hozzon ügyében.

Hajdan közbíróház hiányában a bírósági s hatósági működések és gyülekezések az illető bíró magánházánál történtek. Ezt a többi közt igazolja egy 1579. évben kiadott hiteles oklevél, melyet így kelteztek: „Datum in aedibus nostris.“ Később mégis úgy látszik, hogy az elüljáróság működésére külön helyiség, városház szolgált. Mert 1777-ben a városi gazdálkodás ellen panasz tételén, kifogásoltatott, hogy a *városházát*, melyet zsidó bérelt, kéz alatt adják el. (L. számadások.) Ott a bíró házában a fontosabb iratok s a pecsét a község ládájában tartatott, mely ládát az évenkénti bíróválasztás után az új bírónak házába vitte az előbbi előjáró s ünnepélyesen átadta. Erről az 1713-iki jegyzőkönyvben ily megemlékezés foglaltatik: Január 25-én bíróválasztáskor a becsületes tanácsnak egy itce *aquavitát* (szeszest italt) vettem 48 denárért; s mikor a bíró uram a város ládáját hozzám hozta, régi szokás szerint, hoztattam egy pint bort 36 denárért.“ Különben nem esett a dekórum ellen, ha tanácskozás alkalmával is olykor a bíró borral megkínálta a hiteseket; erre vonatkozólag megint ez áll az említett évi számadásokban: „A becsületes tanács *diversis vicibus* (különböző alkalmakkor) hordatván bort Lakatos János korcsmájából, fizettem 2 frt 36 denárt.“ Azt sem diffikultálták a bírónak, ha néha kedveskedett a német katonáknak, kik a vár átadása után, abba és a Rákóczi Ferenc birodalmába (jóságaiába) behelyezkedtek. Így 1713-ról ez áll a számadásokban: „A várbeli kommandánsnak vettem káposztát 12 denárért, tyukot-tojást 18 denárért; *Fajgenputz* ur ittlétében vásárlásra 1 frt 5 denár. Ki tudná ma már meghatározni, hogy *Fajgenputz* akkor mily nagy hatású egyéniség lehetett itt! . . . De hogy a bor és áldomás akkor nevezetes szerepet játszhatott, kitűnik onnan is, hogy 1716-ban bizonyos Strasser János testált a munkácsi becsületes tanácsnak egy ántalag bort, melyben lészen öt köböllel.“ Az 1744-ik évi bírói számadásokban

ez is fordul elő: „Midőn az erdőre jártak és a törvényszéken voltak, költöttem itálra 6 petákot és 12 polturát; a gyűlésre menőknek pálinkára egy peták; a becsületes tanácsnak borra 11 peták és június 20-án borra 5 garas. stb.“

Ez időben már az uradalom tisztsége kezdett avatkozni a tanács választásába. Így 1752. évben július 13-án az uradalmi tisztség közbejárására a grófi kastély udvarában történt a tanács megújítása akép, hogy 6 magyar, 4 német és 2 orosz esküdttbíró választatott; névszerint bírónak Dobronyi Márton; magyar hiteseeknek: Bakos István, Mészáros István, Losonczy János, András Péter, Szabó István és Tóth György; a német telepítvényesek közül, a kik akkor már szép számmal voltak, Hoffmann János, Drexler Károly, Hajgert György és Dier Ádám s a ruthénekből Trostyák Bazil és Holubinaí Demeter. Ugyanakkor új utasítást is dolgozott ki az uradalom a bíróság és hatóság részére, mely tíz pontból állott.

Földesuri jogának elismeréseül gyakorlá az uradalmi főtiszttség a gróf nevében a választott bíró jóváhagyását; a választás ellen különben csak egyszer tett akadályt, 1785-ben, a midőn a község által ötven votummal megválasztott *Rákosi András* helyett *Wimmerth Frigyes*t, ki csupán 12 szavazatot kapott; jelenté ki bírónak, indokolván ezt azzal, hogy Rákosi elaggott koránál fogva e tisztségre nem alkalmas, sőt maga sem óhajta ezt már.

1762-ben *Koncházi János* bíróságában *irodai szerek*ről kevés említés történik a számadásokban; midőssze az, hogy január 23-án egy konc papirosért kiadott 9 krajcárt; aminthogy akkor általában a jegyzőkönyvek és tárgyalások vitele s egyéb érintkezés nagyon rövid modorban eszközöltetett. E számadásban folytatólag az is áll, hogy február 4-én Filo adótisztnek discretióban a bíró vett 3 frtért egy pár csizmát. Akkor a 12 tanácsbeliek következők valának: Szernyi István, Desko Tamás, Kaszonyi István, Bakos István, Szabó István, Mészár István, Losonci Mihály és Losonci János, Dobronyi Márton, Tóth György, Trostcsák László Holubinaí Demeter. Jegyző Danchy István. Már a következő évben nagyobb ajándékozásokat tett a város; így 1763-ban felhozatik a számadásban, hogy a tek. fiskalis urnak jóakaratból egy frt, a prefektus urnak (Schmalzer Andrásnak) a becsületes tanács rendeléséből és jóakaratból egy frt. 1764-ben adott a város az uradalmi ügyésznek egy hordó bort és az udvarbeli főtisztnek szintén egyet birótételkor. Ekkor a bíróválasztás már január 25-én, vagyis Pál fordulása napján történt, így 1766-ban 70 szavazattal megválasztatott *Szernyi István* bírónak, kit az uradalom megerősített, miért díjul De Corte Antal ügyész két aranyat kapott a várostól. Szernyi különben igen rendesen vivé a számadásokat, melynek az év végén tett rekupitulációja szerint ő 1765-ben átvett 633 frt 39 krt, 1766-ban bevett 70 frt 47 krt,

vásárpénzül 122 frt 30 kr. s így összesen 827 frt 15 krt., ennek ellenében tett az összes kiadása 206 frt 8 kr. Bevételek közt előfordul, hogy a város szőlőjében termett cseresznyeért bejött 2 frt 24 kr.

Az 1767-iki számadás szerint az adóösszeírásnál „a nemes város rendelkezésből elköltődött 3 köből bor, melyért fizetődött 4 frt 45 kr.; item azon alkalmatossággal kenyérre 1 frt 25 kr.; a dominalis legfőbb tiszturnak birótételért 8 frt 24 kr. A bíró számadásánál a nemes város népe rendelkezésből vevődött 3 köből bor 4 frt 45 kr-ért és kenyér 1 frt-ért. Hat konc papiros 1 frt 12 kr., spanyolviasz és kalendárium 1 frt 36 kr. Borbácsi kapitány uramnak a város rendelkezésből vevődött Salva venia két sertés 17 frt-ért“ stb.

1770. január hó 25-én, (írja az akkor felvett jegyzőkönyv vezetője) „Szent Pal napján az egész város népe *összegyűlvén bíró-tételre*, kandidáltattak Szernyi István volt bíró, Losonci János, Rákosi András és Krausz Mátyás, mire cum pluralitate votorum (szavazattöbbséggel) és a tekintetes uradalmi officium akaratjából is *Rákosi András* város birájának megválasztott.“ Erre vonatkozólag jövő évi számadásában ez foglaltatik: „Inspektor uramnak szokás szerint adtam a confirmációért 8 frt 24 krt (vagyis két aranyat.) Január 30-án pedig a nemes tanács sessiot tartván, vásárbírónak kandidáltattak az akkori vásárbíró Losonci János, Derceni György és Tóth György, mely alkalommal a kandidátusok mentetgetvén magokat, Mészár János megválasztott vásárbírónak.

1780. nov. 1-én tehát Mindszent napján *Rákosi András* választott meg bírónak, kinek „a sok *strapációjáért fizetésül* 50 frt a piaci jövedelemből határozatott, ifj. Mészár János jegyzőnek pedig 30 frt.“ 1781-ben újra megválasztattak és a fizetésök megállapított. E szerint a *bíró-tétel akkor évenként történt*. 1784-ben már nem az egész város népe választott, hanem csupán a válogatottja. 1785. nov. 18-ról a munkácsi uradalom tisztsége ily cím alatt: *Munkácsi Birónak Tanító Levele avagy Instrukciója* egy tiz pontba foglalt utasítást kiadott a városi bírák részére, melyben őket arra inti, hogy igazságosak, erélyesek és jámborok legyenek; hogy az év végén számadást tegyenek s azt az uradalmi tisztséghez benyújtásák; hogy az előfogatokat pontosan kiállítsák s mindig nyolc fogatot készen tartassanak, hogy uradalmi dolgokban serényen járjanak el; a mezei rendet szigoruan tartassák meg; a megyei parancsolatokat pontosan teljesítsék, a biztonságra, csavargókra, káromkodókra s több efélére szigoruan örködjének. Az utakra, hidakra, gátakra gondjuk legyen stb. Érdekes a 7-ik pont, mely szó szerint így hangzik: „Septimo: Ugy nem különben tartozik a Bíró mindenféle konyhára valókat tartani és mihelyest valamely Emberséges uri ember által szólittatik, azokat pénzért kiadni és az iránt is lajstromot tartani, melyet ha a város pénzéből veszem, azokról

szinte úgy mint a többiekéről számolni.“ Ez utasítást azonban a tanács el nem fogadá és 1786. január 3-án kelt válaszában kijelenté, hogy mennyiben némely pontokkal új teher láttatik a városra szállani, melyekre nézve ő felségétől rendelés nincsen, azért a város az instructiót produkálni se kívánja.

A birótétel és választás 1774-től 1847-ig mindig november 1-ső napján történt, egyetlen egy eset kivételével; a Helytartótanács rendeletéhez képest évenként kelletvén birót választani. A választási ivre azután az uradalmi tisztség részéről latin nyelven ez iratott: „Az uradalom részéről tizenkét szavazat hozzáadtván, az 1775. katonai évre N. N. Munkács mezőváros első birájául ezennel megerősítetik. Kelt Munkácson, nov. 1. 1774. A munkácsi és szentmiklósi uradalmak tisztsége. P. H.“

1786-ban fölemeltetett a bíró fizetése száz forintra, mely azután így 1837-ig megmaradt, a mikor 300 váltó- vagyis 120 ezüst forintra emeltetett, napidíjúl pedig 2 frt 50 kr. váltó- vagyis 1 frt pengőpénzben megállapított.

II. József császár alatt új biráskodási rendszer léptetvén életbe, akkor a városi törvénykezés szünetelt; de a bíró- és tanácsválasztás folytatott és József császár halála után ismét az előbbi szokás éledt fel; különösen a *biráskodás gyakorlata* is helyhatósági intézvény alapján, (I. I. fejezet.) Így még 1788. március 7-én megállapította határozatilag a tanács, hogy ezentúl ne holmi gyűlevész nép s cigányasszonyok vegyenek részt a birótételnél, hanem erre *hatvan érdemes tanácsbeli személy választassék*, kik a bíró rendeletére a város ügyeiben is részt venni tartozzanak s kik érdemesek legyenek a *városi áldomás részesítésére*. Az 1792. április 24-én tartott megyei közgyűlésen pedig az határozatott, hogy a munkácsi nemes lakosok a bíróválasztásnál szavazattal birjanak s joguk legyen kívánni, hogy az előjáróság számadásra vonattassék, sőt e célból 1793-ban új számadási mintát is kiadott az uradalmi ügyesség, mely a városi számadásokat át szokta volt vizsgálni. Az ez idei bírói választásra a városi jegyzőkönyvben ez foglaltatik: „1793. nov. 1-én, mint a birótétel szokott napján főbiróságra kandidáltak Wimmert Frigyes, volt bíró; Gönczi János, Fischer István, Nagy Mihály, Filep József és Balogh Mihály és megválasztott a város népe akaratjával 74 votummal, a tek. uradalmi tisztség is a maga votumát hozzáadván, *Nagy Mihály*, ki megeskettetett. Tanácsbeli személyeknek confirmáltak: Emeritus bíró Wimmerth Frigyes, Fischer István, Szernyi István, Derczeni György, Filep József, Draxler János, Balogh Mihály, Feth Boldizsár, Nuszer Ignác, Bakos Mihály, Filep Pál, Bucšina Mátyás és Tóth László. Város notáriusának *Éwwa László* hasonlóképp confirmáltattott 120 rénus-forint esztendei fizetéssel.“

A város közönsége ügyelvén arra, hogy a számadások rendszeren vizsgálattassanak meg, e miatt 1792. évben „*az egész polgárság*” aláírásával ily címen: „*Munkáts városának kárban forgó sérelmes dolgai rendszerint*” panaszt emelt az akkori főbíró Göczy János ellen, melyben kifakadt a miatt, hogy a bíró már két év óta nem számolt be a város jövedelmeiről, holott esküvel fogadta, hogy a város jövedelmeinek és minden igazságos dolgainak védelmezője és őrizője lesz; felhosszá, hogy a tönkre jutott nótáriusnak (Farkas Andrásnak) a közkasszából 390 forintot kiutalt, mi oda veszett; hogy a régi kassza adminisztrációjára jószág nélküli embert javasolt; hogy a városi közmunkára kirendelt zsidó lakosok egy máriással vagy néha 20 krajcárral megváltják magokat, „mely pénznek semmi emlékezete a kasszában” stb. E panasznak, úgy látszik, Göczy áldozatul is esett, mert neve a bírák sorában többé nem említették.

1794-ben Nagy Mihály újra megválasztott 106 szavazattal bírónak s akkor a kültanácsba Ohrenstein Dániel, Halpert Berkó, Mermelslein Chaim és Mejszelsz Benjamin zsidók is bevásztattak. A kültanácsba bevásztattott 12 római k., 12 görög k. és 10 református; névszerint a római katolikusokból: Pillich Miksa, Ajlenacht György, Asztalos János, Dobszai László, Klimko Sándor, Drebitka János, Lukovicky József, Hartmann Károly, Stefek József, Tajgler György, Laurencsik Ignác és Rothmann Károly. A görög katolikusok közül: Gőz Sámuel, Felenkovics Ferenc, Mikolovics István, Tóth László, Keresztes Péter, Tücki János, Laskai Sándor, Falcinszki János, Dobai János, Egresi László, Vandszurka Mihály és Tenkács András. A protestánsokból: Rákosi János, Tasnádi József, Kallós Mihály, Balogh István, Bertók János, Doktor György, R. Molnár János, Palágyi János, Nagy József és Palotai János.

1801-ben Balogh Mihály lévén az új bíró, indítványára a *futkosók helyébe hat csákányos* (hajdu) fogadtatott fel, 60 frt fizetés és ruházat mellett; kik a határozat szerint, éjjel-nappal tartoztak a bírói háznál lenni szolgálattétel végett. 1805-ben a kültanácsba újra öt zsidó lakos is bevásztattott s föleskettetett. 1807-ben a tanácsbeliek közül ketten-ketten kirendeltettek a *vágómarhák megvizsgálására*; így április 1-én Jani János és Fehér Mihály.

1810. november 1-én megválasztattak főbírónak 68 szavazattal ismét *Bohn Mátyás*, majd tizennyolc esküdtbíró, ezek közt voltak izraeliták: Weinberger Sámson, Léba Simon, Mózsés Hersko, Jakob József alias Kiva, Meisels Ábrahám, Kalus Leba, Schall Sámuel és Farkas Sámuel gombkötő. Felfogadtatott 2 csákányos, 2 bakter, 5 mezőkerülő, 2 kocsis, kiknek fizetésül a drágaság miatt megállapított 100 frt, 3 pár csizmaáraul 30 frt, rövid guba áraul 20 frt, összesen 150 frt. A felfogadott csordásnak járt a bérsze-

gödvény szerint minden marhától 40 kr. és bocskorpénzül 5 kr. Két erdőkerülő Knasz András és Szkiba Gábor 100—100 frt. fizetéssel szolgált.

Ekkor a *biróválasztásnál már cipőt és bort kaptak áldomásul a választók*, az 1809-ki választásnál az akkori számadás szerint Galgóczi Mihályné kapott 174 cipóért 6 kr.-ral számítva 17 frt. 24 krt.

Érdemes a feljegyzésre, hogy az előbbi *városház* akkor épült fel. Ugyanis már 1795-ben január 13-án adott be *Paulicsek András* ácsmester költségvetést egy a városház udvarán építendő raktár (Magazin) és istállóra nézve; e szerint a raktár 1059 frt. 54 kr. és az istálló 831 frt. 51 kr.-ba kerülendett. Később hozzá is fogott Paulicsek ehhez és a városház felépítéséhez, melyet 10,500 frtéért elvállalt. 1808-ban kapott Paulicsek 3311 frt 81 kr., 1809-ben fizetett Frantz Antal bíró Paur Györgynek a lakatos munkáért 150 frt, Fedt János asztalosnak 124 frt, Paulicseknek részletfizetésül 888 frt 28 kr. 1815-ben ismét fizetett a városi pénztár 2572 frt 9 kr. Az alapot és pincét metcenzéfi munkások vájták, kik azért ölenként hat máriást kaptak; így 1806. július 10-kén 60 frt 21 krt. Ugyancsak akkor százezer bükkfa zsindelyt is csináltak 4 frttal ezrét. Ez emeletes városház azon telken épült, melyet 1767-ben Drexler Károly birt s kitől a város 1810-ben vette. A mellette nyugatról álló telket pedig, melyen a város a jegyzői lakot építette, bírta egykor a Schmid és Paár család, végre a Torjai árvák, kiktől 1820-ban a város szerezte.

1812-ben volt a városi hivatalnokok fizetése következő: a bíró kapott 200, az első jegyző 200, a második 70 frtot; az exaktor 70, a gazda 100 frtot. A lótartás került 393 frt 39 krba. Érdekes a számadásban az, hogy a fogatokból bejött azon évben 514 frt 44 kr.; melynek legnagyobb részét gróf Schönborn Fülöp Ferenc fizette; ki július 8-kán Munkácsra jövéen, a város egyik fogatát magának mindennapi használatra 2 frt és eltartásért kialkudta és használta, miért azután 240 frtot fizetett. A vásárvám és földbérből bejött 2409 frt 12 kr., borból 242 frt stb. Összesen 4032 frt 2 kr. s kiadatott 2896 frt 26 kr.

1813. január 8-kán a munkácsi ruthén lakók kérvényt adtak be a tanácshoz, panaszolván, hogy jöllehet az ő hitsorsosaik számban és értelemben is meghaladják a többi felekezetbelieket, mégis közülök a tanácsban csak egy ül, ki a tanácsbeli hivatallal „*megbélyogoztatott* (így), holott erre *több okos orosz is találatnék*“ s így mivel régi szokás szerint a 12 tanácsosból mindig 6 magyar, 4 német és 2 orosz választatott be, e szokás ezentul is tartassék meg. Erre ily határozatot hozott a tanács: „Ha az oroszok közt a szenátori hivatalra alkalmas személyt talál a hitközség, azt azon-

nevezze meg és *megbélyogozván* (igy) jelentse be, ki szívesen be fog vétetődni, ámbátor bélyoggal nálunk nem a szenátorokat, hanem a marhákat szokták bélyegezni; egyszersmind megintette a folyamodó feleket, hogy máskor kérelmeket okosabb író által tétessék fel.“ (1813. tanács jegyzőkönyv 3. lap.)

Azon évben nov. 1-én megválasztott bírónak *Frantz Antal*, de kandidáltattak id. Balog Mihály, Nuszer Vitsuz, Paur György, Róth Mihály és Bernát Sámuel. A nov. 3-iki tanács ülésben pedig megválasztattak: Város gazdának 100 frt fizetéssel Bernát Sámuel; esküdt bírának: Behr József, Wimmerth Antal, Lapsánszki Tamás, Bertók János, Bölcsei Gedeon, Bötösi István, Kornél György, Taigler György, Vecsey József adóhoz, Spenyko János, Barila János, Füle Mihály Ivaskó János, Kopasz Miklós, Gotteszmann Chaim a Joszli veje, Klein Mikliné veje és a Kis Gedajli veje (igy). Három csákányos: Juhász Imre. Mészáros István és Péter István; bakterekül vagyis éjjeli örökül szolgáltak Kis János és Soltész János 17 frt fizetéssel. 1816-ban a Helytartótanács megállapítá a bíró és tanács *polgári bíráskodását* a határában lakó összes polgári és nemes egyénekre nézve dologi ügyekben; honnan a felebbezés az uriszékre s onnan a megyei törvényszékre vitetett; a hegybírák működését is jóváhagyta; úgy az *elővételi jogot* is.

1819-ben volt a bíró Róth Mihály. Ez időben a bíró választás évenként nov. 1-én aként történt, hogy a volt bíró okt. 31-én benyújtván a tanácsnak a számadást, azt megvizsgálta, másnap pedig szokás szerint, délután egy órakor meghuzattak a város összes harangjai s a közönség az akkor már teljesen felépített városház termében összegyűlvén, a bíró tanácsával együtt ünnepélyesen leköszönt s maga helyett hármat kijelölt, kiktől szavazottbbséggel vagy közfelkiáltással megválasztott az új bíró, vagy megerősített az előbbi. E tényről azután az uradalmi prefektus értesített, mint az ez alkalomból felvett jegyzőkönyvben hangsúlyoztatott az új bíró, vagy megerősített az előbbi. E tényről azután az uradalmi prefektus értesített, mint az ez alkalomból felvett jegyzőkönyvben hangsúlyoztatott „*szokás szerint*“ s ki a választást megerősítvén, a jóváhagyás után az új bíró megeskettetett. A tanács később néhány nappal kinevezés útján alakíttatott s az uradalmi ügyész által föleskettetett.

1821-ben megválasztott még hat kerületi tizedes, kiknek utódaik a mostanig működő szakasz biztosok.

1824-ben ismét szokásba jött az is, hogy a választók a bíró-tétel után egy cipót és pohár bort kaptak áldomásul, mely szokás azután sokáig a forradalomig fenállott; sőt egy-két ízben azontúl is. Ily áldomásozásnál mindig elfogyott *két hordó bor*, a számadásba pedig bevétetett így: „Bíró választáskor elköltött a város

két hordó bort. 1805-ben pedig Nuszer Vitusz péknél süttetett a város 383 adag kenyeret, mi 67 frt 24 kr.-ba került. 1763. január 25-én az új bíró beírta a számadásba, hogy a város népe parancsolatjából hozatott 110 cipót 3 frt 12 kr. értékben és bort. Pecsétléléskor szintén elszokott volt fogyni 2—3 köből bor. Ekkor 24 esküdtbíró is választatott.

1829. nov. 1-én megválasztatott bírónak Lang Vitusz helyett *Tutsnyák István* 167 szavazattal, azután nov. 3-án választatott 27 esküdtbíró, 6 tizedes, „*forspontkommissáriusnak*“ (új állás 100 vft. fizetéssel és egy csákányossal) *Bernát Sámuel*; 2 csákányos, egy hajdu a jobbágyok mellé 50 frt fizetéssel és egy pár csizmával; 2 bakter, 6 mezőkerülő, 2 kocsis és 6 erdővéd. Exactornak (pénzbeszedő) *Jani. Sámuel*, városgazdának *Bertók Mihály* egy mellé rendelt alerdő- és mezőbíróval.

1833-ban a Helytartótanács 7470. sz. a. megrendelése, hogy mezővárosokban és falukban a bírói tétel évenként történjék, a választási szokásokat azonban érvényben hagyta, megjegyezvén, hogy az *iskolamestereknek* a választásnál szavuk ne legyen s hogy az esküdtek az új bíró befolyásával, de ne kinévezése által választásának meg.

1834-ben nov. 1-jén Lang Vitusz választatván meg bírónak s az urad. prefektus által megerősítvén, indítványa elfogadtatott az iránt, hogy ezentúl ne mindenféle csöcselék, hanem csupán az előkelőbb polgárok folyjanak be a hivatalbeliek megválasztásába, egyszersmind megállapított, hogy a hat tizedből hat-hat s így összesen 36 polgár választassék ki e célra, kiknek egyéb befolyások a város ügyeibe ne is legyen; kimondatott még az is, hogy a választók egy-egy pohár bort és cipót ezentúl is kapjanak áldomásul, mit a városgazda tizedesek közbejöttével osztogasson. Továbbá nov. 4-én megállapította a tanács, hogy kiküldetéseknél egy forint legyen a napidíj, ugyanakkor a megválasztott 34 esküdtbíró letette az esküt is.

E közben a városban lakó nemesek mindinkább tért és befolyást akartak magoknak biztosítani a város ügyeiben, mit azonban a polgárság, mely a nemesek terjeszkedését nem jó szemmel nézte, minden alkalommal megakadályozni igyekezett. Olykor megtörtént, hogy a választás kezdetén, midőn a kandidáció megtörtént, a városi nemesek oda irták az ívre, hogy a kijelölés „a nemesek *voluntával együtt vagyon*“ vagyis, hogy ők is azokat ajánlják; a minthogy külömben az uradalom is ajánlhatott, kit jónak látott. Így történt, hogy 1835. nov. 1-én bírói tétel alkalmával *Leszkay Ignác* főszolgabíró több nemessel a városháznál megjelenván, kérte a gyülekezetet, hogy a nemesi kar nyilatkozatát felolvashassa; de a tömeg ezt meghallgatni nem akarván, előbb a választás megejtését

sürgette s megválasztá Lang Vitust ismét; ekkor, míg a küldöttség az uradalmi prefektushoz járt megerősítése végett, Leszkay csakugyan felolvasta a nemesek határozatát, de a választó polgárság arra ügyet sem vetett s elintézetlenül megtartá az áldomást.

Jóllehet a polgárság a több kiváltságos jogokkal bíró nemes osztálylyal nem rokonszenvezett, mégis a városi hatóság tisztviselői előforduló esetekben szintén éreztették fenhatóságukat jobbágyaik ellenében. Mert tudni kell, hogy a város Fornoson a Leszkay családtól s másoktól nemesi birtokok és jobbágyságokat szerezvén, azokkal csak úgy bánt, mint más földesurak. Jellemző az, hogy 1821. sept. 24-kén a beregmegyei közgyűlésen a fornoszi *Darcsi-nemesség* (így) panaszkodott, hogy „mióta Leszkay Ignáctól Munkács város *biródomába* adatott, a robotot nem győzi s a főbíró rosz bánásmódjától, veretetésétől és mocskolódásától magokat fölmentetni kéri”; miért is a közgyűlés a járásbeli szolgabíró az ügy megvizsgálására kiküldé.

Az 1837-ki bíró választás zajosabban folyt le. Akkor ugyanis nov. 1-én Lang Vitusz főbíró s a tanács szokás szerint leköszönvén, bíróul kandidáltak Tutsnyák István, Wimmerth János, Lipák László és Jani Sámuel tanácsosok, a három helyre kitűzött szavazatszedőkhöz pedig bizalmi férfiakul egy-egy római katolikus, egy görög kath. és református polgár kijelöltetett, míg az ajtóhoz a beözönlos és tolongás elhárítása végett, ajtónállókat helyeztek. Ekkor *Mészár Mihály* nevű zsellér lármát csapott a miatt, hogy Kozma János tanácsost nem tették a kandidációba s jóllehet ez maga is menté magát, hogy magazinális biztos létére nem vágyik ez állásra, Mészár nem hagyta abban a lármát, míg a polgárság ki nem lökte a tereméből; de ekkor meg néhány nemes, névszerint Koncz András varga és Lévy Samu szabómester kezdének zajongni, miért is a polgárok ezeket is kidobták, ráadásul még *Bakcsy Gábort* is, ki pedig csendesén viselkedett, izgatással gyanúsított. E jelenetek még a szavazatszedést is megzavarták, miért is azt ujonnan kellett megkezdeni s így 284 szavazattal Wimmerth János választatott meg, ki eddig adószedőül működött s kit később a vizsgálatával megbízott megyei küldöttség is elfogadott és megerősített.

November 2-kán a hivatalbeliek megválasztatván, szóba hozott, hogy *kültanácsot* kellene szervezni az egykor itt is volt s most a királyi városokban levő szokás szerint, mely 60 tagból állana s kik a főbíró rendeletére a város közügyeiben is résztvenni és működni kötelesek lennének. Erre felhivatott, hogy a multban ez intézmény nem bizonyult célszerűnek, mert a kültanács tagjai összebeszélvén, zavart okoztak a városházán s inkább önértéküknek, mint a városnak szolgáltak. Mindamellett abban állapodtak

meg, hogy minden egyes utcából a házbirtokosok és józan becsületes emberek sorából 34-en választassanak meg egy évre. Ennek következtében nov. 5-kén ismét közgyűlés tartatván, megválasztott a kültanács minden felekezetből egyenlő számmal, sőt még két zsidó is: Meisels Léba és Taub Sámuel; de ezeket a vármegye-hatóság később elvetette. Feladatuk volt e kültanácsbelieknek, hogy a bíró meghívására a tanácskozásban és kiküldetésben részt vegyenek; a város jogait és érdekeit minden alkalommal védjék; a beltanács megválasztásánál és a számadások megvizsgálásánál csak ők legyenek jelen; tűzvész kiütéskor elsőkül siessenek a helyszínre és a tizedesekkel vezessék az oltást, a tűzrendészetet ők gyakorolják, de kikötötték, hogy összebeszélő gyülekezést ne tartsanak. E gyűlésen *Bay György alispán* Bakcsi Gábor panaszja folytán a nov. 1-én történt bíróválasztást érvénytelennek akarta kijelenteni az ott megesett zavargás és tettelegesség miatt és Lang Vitust bíróul visszahelyezni; de ez vonakodott ettől s a polgárság sem állott rá. Külömben a vizsgálat megejtésével megbizta a megyei közgyűlés Eötvös Tamást, Buday Istvánt, Répásy Mihályt, Bay Gábort, Gorzó Jánost, Rácz Pétert, és Szalay Ferencet, kik a helyszínén tömérdek tanut kihallgattak, de a panaszt beigazoltak nem találták.

A városi nemes lakosok e közben tovább értekezvén, 1837. szeptember 24-kén huszonhét pontba foglalt panaszt adtak be a városi hatóság tagjai ellen, ecsetelvén abban visszaéléseit a számadások helytelen vitele, az erdők és földek viszás kezelése, az ítéletek és árvaügyek laza vezetésére nézve egyéb ily sérelmeket. Felhozták azt is, hogy a népet a nemesek ellen ámitólag ingerlik, a csavargókat, cselédeket, legényeket és zsidókat a gyűlésbe becsöditik s a pénztárt haszontalanságokkal terhelik; hogy különféle zsarolásokat tesznek, a kellettinnél több telek és bikaadót kivetnek, fölösleges napdíjakat huznak, az ifju házasoktól 12 forintnyi polgárdíj szednek, az idegenen ha házat vesz, 50 forintot huznak, a mezőkön és földeken önkényesen s megtérítés nélkül sáncokat és árkokat ásatanak stb. E panaszt a megyei közgyűlés sept. 24-kén közölvén a város hatóságával, arra az illő feleletet felterjeszté. 1838. február 19-kén pedig viszont a város tett panaszt a nemesek ellen, előadván, hogy visszaélnek kiváltságos nemesi jogaikkal, hogy zsidókat fogadnak házaikba bérbe, kik azután vonakodnak katonát szállásra befogadni stb.

Érdekes itt megemlíteni, hogy Munkácson a nemes lakosok száma fokunkint emelkedett; így 1780-ban nem volt csak 22 és 1841. évben már 158.

1846. évben kivételesen nov. 8-kán tartatott a tisztujtás, a mikor a kijelöltek közül Kallós Mihály egyetlen egy szavazatot sem kapott, Katona János hetet és Lang János 140-t, *ellenben Gáti Sá-*

muel 257-et s így ő lett a város főbirája. Az erről röviden szerkesztett jegyzőkönyvet mint küldöttségi tagok, Freyseysen Gyula, Andrásy József, Papp Sámuel, Joó Lajos, Szikszay Károly, Felenkovics Ferenc és Taigler György aláírták és elvitték Balogh Ferenc uradalmi prefektushoz, ki arra ráírta: „Az uradalom részéről megerősítettik.“

A következő 1847. évben, vagyis a forradalom előtti időszak utolsó évében, a választási jegyzőkönyv ily különös alakban véte-tett fel:

„1847. évi november hó 1-ső napján a *birói szék* megújítá-sára a városi polgárság feles számmal összegyűlvén, miután mos-tani főbiránk hivataláról leköszönt és maga helyébe a következően-dőket nevezte ki, ugymint: 1. Wimmerth János —, 2. Lang János (szavazási vonások után) 96, 3. Kallós Mihály —, és tiszteletből 4. Gáti Sámuel (szavazási vonások után) 475 szavazatot kapott. Ezen választás a földesuraság részéről megerősítettik. Munkács, nov. 1. 1847. Balogh Ferenc prefektus.“

A bíróválasztásról vezetett ily úgy látszik, igen nagy sietség-gel és így csonkán és értelmetlenül kiállított jegyzőkeket a város levéltára megőrizte 1775. évtől 1847-ig; ezek 1807-ig latin nyelven vezettettek, ily alakban: „Occasione Restaurationis in oppido Mun-kács privilegiato anno 1793. die 1-a Novembris celebratae pro iudice ejusdem oppidi voto communi candidati sunt:

Judex Fridericus Wimmerth (szavazati vonások után)	66
Ioannes Göczy	6
Stephanus Fischer	6
Michael Nagy	74
Josephus Filep	—
Michael Balog	—

Addito voto dominali confirmatus est Michael Nagy. Exofficio do-mininali per Samuelem Neupauer.“

E szerint Gáti Sámuel eskettetvén fel bíról, ő a rákövetke-zett válságos 1848. és 1849-iki években is erélyesen vitte hivatalát. Nem lesz érdektelen itt felhozni, hogy 1847. nov. 1-én a bíróté-telnél szavazatszedő bizottsági tagokul működtek Román Ferenc, Hajdu József g. k. esperes, Papp János ref. lelkész, Olsavszky Já-nos, Katona János és Felenkovics Ferenc tanácsnokok s hogy ez alkalommal a kandidált Lang János 96 és *Gáthi Sámuel 475 sza-vazatot nyert.* Azután nov. 4-én megválasztattak a többi tisztviselők, ugymint: belső tanácsosokul: Tusnyák Ferenc, Klimko Sándor és ifjabb Frantz Antal. Városi beszédő lett Lang Vitusz, adószedő Kallós Mihály, gyám Katona János, fuvarbiztos Klimko Sándor, mezőbíró Tusnyák József (Kövér), erdőbíró Bozsár József, belbiztos Milesz Zsigmond és városi gazda Pap Sámuel. A 32 választó

esküdtt polgár közül 9 volt római k., 11 református, 11 görög k., 2 lutheránus (ugymint Gottstag János és Deuschmidt Mihály) s azokon felül a nemesek közül Milesz Zsigmond, Bozsár József, Kis György, Döbrei János és Makkay József s így voltaképen 38-ból állott a választó esküdtség, melybe zsidó lakost befogadni állhatatosan vonakodott a keresztény lakosság.

A nov. 3-iki számadási gyűlésen 23 polgár és tanácsos léven jelen, ez alkalommal Lang Vitusz és Gáthy Sámuel tettek számadást, melyek bővebb elbírálás végett kiadattak. November 10-én pedig megválasztott 3 erdőkerülő, 7 mezőkerülő, 2 bakter (éjjeli őr) és 3 csákányos; a „*forsterek*“ (erdészek) fizetése pedig 60 forintban megállapított. — A városi tisztek akkori fizetése következő volt az 1848-iki számadás szerint: Gáthi S. főbíró fizetése 120 frt, Szunyogh Lajos tiszti ügyészé 200 frt, Waáry László jegyzőé 160 frt; ez azonban évközben elhunyván, őt Andrássy János másodjegyző helyettesíté; Lang V. beszédő fizetése 60 frt, Kallós M. adószedő 60 frt, a gazdái 60 frt, Katona János árvagyámé 20 frt, Klimko Sándor fuvarbiztosé 60 frt, Tusnyák J. mezőbíróé 60 frt, Milesz Zs. rendőrkapitányé 80 frt; hat tizedesé (szakaszbiztos) 8—8 frt, oroszvégi tizedesé 4 frt 48 kr., erdőkerülőé 24 frt 48 kr., kocsisé 52 frt, bakteré 16 frt, csákányosé 40 frt, Irodai szükségletre felment 59 frt 14 kr. Az összes *bevétel volt 7313 frt 56 kr.* Nevezetesen: 1847-ből pénzmaradvány 2081 frt 22 kr., keresett fuvarpénz 89 frt 16 kr., 1846-iki acceptákból, vagyis katonai kiadások megtérítése 405 frt 56 kr., 1847-iki fuvarpénz 242 frt 3 kr., fognosi jobbágyok 1847-iki 608 frt 24 krnyi inségkölcsonéből megtérítés 249 frt 32 kr., vásárvám-, bolt- és házbér 3229 frt 37 kr., földbér 699 frt 40 kr., a Sajgó erdőből 177 frt 42 kr., ki-mustrált marhákból 138 frt 48 kr. stb.

A kiadások közt előfordul, hogy bírótételkor elfogyott *áldomásul* 500 cipó per $2\frac{4}{10}$ kr. és 55 darab $4\frac{8}{10}$ kr. (mi előkelőbb férfiakra adatott) 24 frt 24 kr. értékben. A beállott fegyverkezés, nemzetőrségi szervezés és ily számtalan egyéb kiadás természetes, hogy a bevételt teljesen felemészté.

A magyar királyi belügyminiszter 1848. április 20-án az 1848. évi 23. és 24. törvénycikk alapján a helyhatóság új szervezését elrendelvén, a képviselőtestület konokul *megtagadta azt, hogy a zsidók a választó polgárok közé beirattassanak*, mi ellen ők a megyéhez és a minisztetiumhoz felfolyamodván, végre felsőbb intézkedés következtében csak 1849. tavaszán elérhették azt, hogy ők is a lajstromba foglaltassanak. A küldöttség pedig az új szervezési tervezetet december 30-án elkészítvén, azt azon nap proklamáció alakjában ily címmel: „*Érdemes polgárok!*“ kiadá. Ebben megállapított, hogy mennyiben a munkácsi tanács az új törvény értel-

mében a megyei hatóság által *rendezettnek elismertetett*, illő, hogy most már megfelelő tisztikarral és személyzettel birjon s a költségek fedezetet nyerjenek. Javasoltatott, hogy ezentul a hatóság élén a *főbíró* álljon, az *oeconomikumot* (gazdaságit) pedig a *polgármester* vezesse, ki rangban a főbíró után következzen s azzal egyik tanácsos felruháztassék. A közbiztonságra a *főkapitány* ügyeljen, ki alatt egy *alkapitány* működjék oly formán, mint eddig a mezőbíró s hogy e végből egy lóporcióval és egy lovas csákányossal láttassék el.

További tisztségekül megállapítottak: jegyzői, ügyési, pénztárosi és kilenc beltanácsosi állás, kiknek részére külön-külön *szolgálati utasítások* kidolgoztattak, úgy az *esküminták* is, melyekben a királyról említés nem történt s az illető választott tisztviselők csak arra teendének fogadást, hogy a magyar hazai törvények, rendeletek és utasítások szerint híven teljesítendik köteleességeiket.

A közbejött harci mozgalmak következtében azonban Munkácson a tisztválasztáskor lényeges változás nem történt s a már fontosabb megnevezettek nem csekély fáradozással és küzdéssel tettek az akkori viszonyokhoz képest szolgálatot. Sőt Gáthi főbírónak jutott osztályrészéül már az a feladat is, hogy az általa 1848. évben készítettett *nemzeti zászlók helyére* később a város költségén 1849. augusztus 26-án Wrangel orosz tábornok, majd osztrák cs. kir. főtisztok parancsára a vár fokára s más helyeken *sárga-fekete zászlókat* készíttessen.

A forradalom elnyomtatása után bekövetkezett rémkorszakban a magyar szervezetek és gyülekezések eltiltatván és megszüntettetvén, a város ügyeit Gáthi Sámuel folytatá mint bíró 1850. január végéig, a mikor az 1847. évtől való pénzkezeléssel beszámolt; e szerint bírósága alatt 1846. nov. 1-től a mondott napig befolyt jövedelmekből 2206 frt 47 kr., közbiztonságból és ugynevezett *condonátákból* 3372 frt 20 kr., tőkék kamataiból 1215 frt 11 kr., összesen 6794 frt 18 kr.; kiadásul pedig kimutatott 6774 frt 17 kr. s így maradványul *volt készpénz 20 frt*. Majd új bíróvá a cs. kir. kormánybiztos *Klimko Sándort* kinevezvén, ez egyedül vitte az ügykezelést, mégis midőn 1851. évben a közönség óhajta, hogy a mezőség rendezése ügyében tanácskozás tartassék, a kellően indokolt s beadott kérvény folytán, *Tabódy Pál* cs. k. biztos 1087. sz. a. megengedé, hogy néhány előkelő és kifogástalan érületű polgár a tanácskozásra meghívassék. Így június 30-án a városház termében megjelentek Lang Vitusz, Petz Antal, Cserszky Antal, Forgács János, Felenkovics Ferenc és Kovács Gábor tanácsnokok, Szunyogh Lajos városi ügyész, Gerber Frigyes városi pénztárnok és más huszonkét polgár, ezek közt Freyseysen Dániel, Joó Lajos, Komjáthy Péter, Gecsey György stb., az uradalom részéről *Döbrentei Imre*

ülők, Oláh István ügyész s a *helybeli cs. k. katonaság részéről Schmidt térparancsnok és Rusztler főhadnagy megjelenvén*, Szunyogh ügyésznek nagy prozopopeával előadott indítványa: a *határbeli nyomás megszüntetése*, a Nagymezőn Alsóschönborn felé leendő új út kihasítása, a többi dülőkön új utak és levezető árkok kijelölése és kiásatása iránt a tárgyalás megtörtént s elfogadtatott; szóba hozatván az is, hogy a földek tagosítása vagy legalább dülönkénti egybevonása szükséges lenne. Ezzel a közgyűlés, mely a kormánybiztos kiküldötte és a *katonaság merev felügyelete alatt tartatott*, eloszlott. A nyomás megszüntetése ellen ugyan beadott néhány békétlen polgár felfolyamodást, de azt a cs. kir. belügyminiszterium 1851. szept. 23-án 20478. sz. a. etutasítá, mint olyant, mely a földjövendelmét hátráltatná s így a hatóság megbizta Meiszlik Ferenc mérnököt a mezők rendezése iránti terv elkészítésével.

1851-ben később is tartatott olykor választmányi és kültanács-i ülés, melyekben mindig a helybeli közigazgatási szolgabíró elnökölt, leginkább gazdasági ügyekben, midőn Kovács Gábor, majd pedig *Lang Vitusz* működött helyettes bírón. 1852-ben kinevezetett bírónak *Lang Vitusz*, ki mellett volt Szikszay Károly városi biztos, Klimko Sándor és Petz Antal tanácsos; Szunyogh Lajos ügyész, Vokurko József pénztáros, Haluskai Sándor, Cserszky Antal, Gáthy Sámuel, Román Ferenc, Fryseysen Gyula, Forgács János és Komjáthy Péter kinevezett kültanácsosok, kik az adó, a behozott fogyasztási adók, accis, ujoncozás s egyéb ily ügyekben eljárak.

Bírói hatáskört nem gyakorolt a hatóság, lévén a városban cs. kir. szolgabíróság, járásbíróság, megyefőnökség, pénzügyi igazgatóság, adóhivatal, pénzügyőrség, csendőrségi szárnyparancsnokság s egyéb hivatalok, melyek mind kívülről *nagy fekete sasos címerekkel voltak megjelölve*; míg a törvényszék Beregszászon székel.

1853. évben a megyét kormányzó körökben felmerülvén az eszme, hogy úgy a közigazgatási főnökség, mint a törvényszék Munkácson elhelyeztessék és itt állandósíttassék, evégből azon évi május 13-kán felsőbb helyről vett felhívás következtében a városi bíró és tanácsa tárgyalta ez ügyet, azonban többek részéről ellentétes nézet nyilvánulván, az eszme kicsinyeltetett s az ügy csak lanyhán kezeltetett. Maga *Lang Vitusz* bíró, ki különben jómódu és értelmes kereskedő volt, úgy nyilatkozott, hogy a közigazgatási és törvényszéki hivatalok áttétele folytán a városban sok idegen család és tisztviselő telepedne le, kik nagy fogyasztók leendvén, ez által az élelmi cikkek (mint mondá: a tojás és vaj) ára s a lakások bére is emelkednék, mások azonban és által a város jövő emelkedését remélvén és óhajtván, az eszme mellett buzgólkodtak s úgy vélelk, hogy ez ügybe az uradalmat is bele kellene vonni s

oly ajánlatot tenni *gróf Schönborn Károlynak*, hogy az új főhivatalok helyéül engedje át az új-utcai *Naphoz* címzett korcsma-épületet, melynek tágas telkén az új palotát felépíteni lehetne s hogy némi kártérítésül neki azért a város más hasonló telket és az épület helyet 200 öl követ kész adni. Azonban a lanyhán vitt eszme nem birt testté válni s az indítvány lassan elszunnyadt s végleg lekerült a napirendről.

A városházát egyébiránt a katonaság, mely abba még 1849-ben behelyezkedett, még folyvást használta, annak nagyterme kórházzal szolgálván; 1854-ben szóba jött ugyan egy megfelelő kaszárnyának a felépítése, melyet a katonaság a Bozsár-féle telken a mostani állami elemi fiúiskola helyén, melyen egy fából épített emeletes rozoga ház állott, óhajta emeltetni, de a 32 ezer forintnyi kiadást nem akarta venni magára a tanács, jóllehet akkori számadása szerint pénzdolgában is jól állott, lévén hitelezett tőkéje 26936 frt és 6 kr., kamat követelése pedig 6877 frt 22 kr.

Azon évben (1854.) dobrzai báró *Kotz Keresztély*, cs. kir. Kassa-kerületi helytartósági alelnök a legfelsőbb helyről megindított 350—500 *milliónyi állam kölcsön* szervezésekor felhíván a városi tanácsot részvételre, az a város részéről 8 ezret és a városi összes lakosság részéről szintén nyolcezer forintot ajánlott fel kölcsönül, mint adóaránylag kivetendőt. A négy év alatt leendő beszédese végzett elhatározta a Balogh Károly cs. k. szolgabíró elnöklete alatt tartott tanácsülés, hogy a pénztárnoki és adószedői hivatalt 300 frt fizetés mellett egyesíti s arra *Kis Józsefet* meg is választá, kinek a kölcsön beszédeseért és kivetéseért még külön 50 frtnyi díjt is megállapított.

1856-ban febr. 16. a városban az államadó hátralék huszezer forintra felszaporodván, a cs. kir. adóhivatal a tanácsot okozza s tevé felelőssé a hanyag beszédés miatt; mire a tanács a rossz idők, marhavész s egyéb kalamitásokkal menté magát. Május 2-án pedig a Komjáthy-féle ház a hid mellett katonai *kórodának* alakíttatván át, a város arra köteleztetett, hogy a bért a város fizesse, mi ellen a tanács ő felségéhez folyamodott; ekép a városház végre némileg kiürült s rendeltetésének átadatott; melyet egészben a tanács nem igen használhatván, 1860. április 1-én a nagy természet száz forint évi bérért kibérlé a Casinó-nak.

1860. elején midőn az elnyomott hazai alkotmány hajnala pirkadni kezdett, új községi szervezet keletkezvén, a megye főnökség felhívására július 1-én a tanács késznek nyilatkozott elfogadni a tervet, hogy bizonyos *biráskodást* gyakoroljon a város és környékére lakó közönség felett; e környékbe esett volna Oroszvég, Klastromalja, Várpalánka és Váralja; de kiköté a tanács, hogy csak úgy fogadja el a hatáskört, ha e községek önként beleegyeznek

ebbe és ha a tárgyalások és jegyzőkönyvek nyelve a magyar lesz. Egyszersmind a főbíró vagy helyettese mellé ajánlá esküdtekül Vokurko Józsefet és Petz Antalt; vagy Szikszay Károlyt és Troll (Merényi) Jánost; vagy Klimko Sándort és Oláh Sámuel, vagy végre Horváth Alajost és Léway Józsefet. November 20-kán pedig a tanács Szunyogh Lajos helyére megválasztá ügyészül Horváth Alajost 300 frt fizetéssel, 12 öl fa és 25 font gyertya javadalommal.

A tervezett *körbiróság* szervezéséből azonban semmi sem lett, mert időközben 1860. október 20-kán kelt királyi leirrattal az ország alkotmánya némileg visszaállítván s az önkormányzat és helyhatóság (autonomia) megválasztása is megengedtetvén, 1861. január 1-én tartott tanácsülésén kimondatott, hogy a város a tisztujitást az 1848-diki törvények értelmében megújítani kívánja, mi végből az 1848-ban működött Gecsey György választmányi elnök helyébe *Román Ferencet* választja meg elnökeül, megbízván ujutcai, kőrösutcai, várutcai és zsidóutcai szakaszbiztosokat s azok mellé adott négy-négy polgárt, hogy a választók összeírását eszközöljék oly módon, hogy a tisztujitást január 8-kán megtartani lehessen. Ugyanakkor felolvastatott Tabódy Pál cs. k. megyefőnök bucsuzó levele, melyre a tanács elismerését és tiszteletét kijelenté, hosszú működése idejében mindenkor tanusított kiméletes és humánus eljárásáért.

1861. január 8-kán pedig a városház termében Román Ferenc ügyvéd és volt 1848-ki országos képviselő mint választási elnök az összegyűlt választó közönség éljenzése közt megnyitván a tisztválasztó gyűlést, mindenekelőtt elénekeltetett Vörösmarty himnuszának első szakasza, azután pedig az elnök ecsetelvén a lejárt 11 év sanyaru voltát s a megváltozott helyzet sokat ígérő jövőjét, az 1848. évi 23. t.-c. alapján a leköszönt hatóság helyére a választás tartamára kinevezte főbíróul Lang Vitust, jegyzőül Oláh Sámuel, és ügyészül Horváth Alajost; a kijelölt bizottságba megválasztattak Gecsey György, Illés Péter, Dessewffy Emánuel prépost-lelkész, Deskó János g. k. lelkész, Literáty János ref. pap, Freyseisen Gyula, Joó Lajos, Veber Ignác prefektus és Weisz Károly gazdatiszt; a szavazatszedő bizottságba pedig: Oláh István, Bornemisza Lajos, Hoffmann János, Desko János, Spek András, Illiczky Bazil, Gáthi Sámuel, Nuszer János, Szunyogh Lajos, Vagányi Sebestyén és Jankovics Imre.

Igy azután kijelöltettek a főbíróságra: Lang Vitusz, Gáthi Sámuel, Illiczky Bazil, Troll János és Bozsár József; közfelkiáltással azonban megválasztott főbírónak *Lang Vitusz* és albirónak *Kiss József*.

Jegyzővé lett 263 szavazattal *Troll (Merényi) János*, Oláh Samu 60 szavazata ellenében; pénztárnok *Frantz Antal*; adószedő

Lévay József, rendőrbiztos *Szikszay Károly*, városgazda *Klimko Sándor*, erdőbíró *Bozsár József* és mezőbíró *Wimmerth Vida*. Folytatólag január 9-én megválasztottak tanácsosoknak: Nemes Ádám, Lengyel Péter, Pap Sámuel, Lang János, Kaldrovics Sándor, Tusnyák József és Borköles László, ez utóbbi 120 szavazattal. Ez után, mennyiben az 1848-ban használt eskümintát megtalálni nem sikerült, az eskütétel elhalasztatván, megválasztották a száz tagból álló képviselőtestület; végre Literaty felszólalására városi ügyészül Horváth Alajos egyhangulag.

A fizetések így állapították meg: bírőé 300 frt, rendőrtanácsosé 240 frt, jegyzőé 400, városi gazdáé 150, pénztárnoké 200, adószedőé 250 frt, erdőbíróé 200, mezőbíróé 200, őröké 150, erdészé 120 frt, négy erdőkerülőé 60 frttal, négy szakaszbiztosé 100 frttal, mi összesen 2370 frtot tett.

1861. nov. 1-én délután egy órakor régi szokás szerint harangzugás után ismét tartatván tisztujítás, *Nedeczey Ferenc* választási elnök megnyitó beszédében kiemelte, hogy a közönség oly tisztikart választson magának, mely a *rendezett tanácsú városhoz méltó*, s melynek tagjaiból *városi törvényszék is alakítható legyen*. Ennek következtében megválasztott főbírónak *Lang Vitusz*; *törvénykezési tanácsosságra* Petz Gyula (Borzsai) 209, Szikszay Károly 194 és Szunyogh Lajos 170 szavazattal; iktató lett Lévay József. November 2-án ismét valamennyi toronyban meghuzatván a harangok, reggeli 9 órakor folytatották a választás, mely alkalommal jegyzőnek Troll János 57 szavazata ellenében Oláh Sámuel 81 szavazattal, kapitánynak Litschner Lajos szijgyártó, gazdának Klimko Sándor, erdőbírónak Bozsár József, mezőbírónak Kaldrovics Sándor, pénztárnoknak Frantz Antal, adószedőnek Troll János és négy tanácsos, végre ügyésznek Horváth Alajos és őröknek Szabó Sándor megválasztottak.

Az akkor így megalakult *helyi törvényszék* azután, tényleg működött polgári peres és perenkívüli ügyekben, a költségeket saját pénztárából fedezvén a város; majd 1864. évben a városi tanács egy oly kérvénnyel járult Buday Sándor beregmegyei főispáni helytartóhoz, melyben előadák a *törvényszék* működésének hasznát s kérte, hogy annak dotációját az állam pénztárából eszközölje ki. E folyamodvány a Helytartótanácsához felterjesztetvén, onnan azzal az intézvénnyel érkezett le, hogy a város mutassa ki vagyoni állapotát s az összehívandó népgyűlés határozza el, hogy a város tekintetbe véve viszonyait, kívánja-e tovább is a törvényszéket fenntartani, vagy arról lemond? E népgyűlés azután 1864. június 16-án megtartatván, ugyanakkor kimutatta a hatóság, hogy a város vagyona 202,811 frt 75 kr. értékű (azóta értéke százszorososan emelkedett) s hogy az akkor alkalmazott és működő törvényszéki tiszt-

viselők összes fizetése 1682 frt 50 krt tesz s kiemelte, hogy a részletes kimutatás szerint a törvényszék működése folytán bevett összes bélyeg, illeték és egyéb díjakban a kiadást 1462 frt 70 krral felülmúlja, a nélkül, hogy eddig a város lakossága pótdót fizetne; miért is ellenkező vélemények hangoztatása után 119 szavazattal 52 ellenében kimondá a közgyűlés, hogy a törvényszéket továbbra is fentartani kívánja.

Azonban nemsokára azon évi december hó 4-én tartott tanácsülésen felolvastatott Buday Sándor administrator leirata, mely szerint a Helytartótanács augusztus 3-án 64035. sz. a. kelt intézménye s ő felségének július 8-án kelt legfelsőbb elhatározása következtében az országban *királyi bíróságok és törvényszékek* fel fognak állíttatni s így a rendezett tanácsu városok biráskodásai is megszűnvn, a várossal a törvényszék fentartása iránt megindított tárgyalások megszüntettetnek. Mindamellett a helyi törvényszék 1868-ig még tovább is működött mint helyhatósági bíróság.

1861. december 2-án a még mindig Munkácson működő cs. kir. pénzügyi igazgatóság tudatta, hogy mennyiben a városi hatóság az adóbehajtást megtagadta, ő lesz kénytelen azt kényszeresközzel beszedetni, de a következkéekért a tanácsot teszi felelőssé s felir a Helytartóhoz ez ügyben. Általában a tanács (magistrátus) áthatva az 1848-iki szellemtől, a jogfolytonosság elvét érélyesen hangoztatva, segédkezet nem akart nyújtani a cs. k. kormányzat által behozott intézkedések végrehajtására s így a még fennálló abszolutisztikus közegekkel ujjat huzott. Sőt a tanács anynyira ment, hogy biráskodásánál előfordult peres ügyiratokra nem alkalmaztatott bélyeget sem s elhatározta, hogy addig, mig tüzetes rendelet e tekintetben a magyar kormánytól le nem érkezik, peres ügyekben bélyeg helyett *váltódíjakat szedend* s a körülményekhez alkalmazkodand, de ugy, hogy a város önbiráskodási állását ne kockáztassa, mert örülnie kell azon, hogy a szolgabíróság és idegen bíróság és hatóság gyámkodásától megmenekülhetett.

E közben a Pesten működő országgyűlés erős hazafias áramlata s a megyék szilárd ragaszkodása az 1848-iki törvényekhez azt eredményezték, hogy a rövid alkotmányos élet felfüggesztetett s ez állapot az alkotmányosan megválasztott tisztikart további működése iránt kétes helyzetbe hozta. S épen azért, hogy biztos tájékozást szerezhessen, a városi hatóság 1861. dec. 1-én Oláh Samu jegyzőt és Szunyogh Lajos tanácsnokot Beregszászba küldé, hogy ott aznap tartandó értekezlet eredményéről tudomást szerezzen. *Buday Sándor* első alispán szállásán ugyanis összegyűlvén a megyei tisztikar legnagyobb része, ő előterjeszté, hogy a nov. 4-én tartott megyebizottmány utolsó ülésén, melyet felsőbb helyről beérkezett rendelet folytán maga a cs. k. csendőrségi százados felfüggesztett,

határozatba ment, hogy a tisztikar csak december 2-ig hivataloskodjék, a mikorra t. i. az évnegyedes bizottmányi gyűlés kitűzetett, hogy azon azután letegye kiki hivatalát; de mennyiben még nem tudatik, hogy ki lesz az adminisztrátor s valjon a lapokban érintett Tabódy Pál elfogadja-e újra e tisztséget, jelentsék ki a megjelentek, hogy addig akarnak-e szolgálni? Nehogy visszalépésök esetében *anarchia keletkezzék* a megyében. Erre a tisztviselők egyhangulag kijelenték, hogy az adminisztrátor leérkezteig fognak hivataloskodni, de a törvényszék és mellék hivatalnokai még azontul is megtarthatják állásukat mindaddig, míg a mostani királyi Curia működend. Szunyogh és Oláh hasonló megjegyzésére, t. i. hogy a tanács és bíróság tagjai szintén lemondanak állásukról, a tanácskormányt vezető alispán úgy nyilatkozott, hogy a községi tisztviselőket szorosabb kapocs fűzi össze a községhez, mint a megyei hivatalnokokat s azért ajánlatos, hogy csupán kényszer esetére köszönjenek le. Ezután az értekezlet a nagyterembe bucsulakomára átment, hol heves szónoklatok és pohárköszöntések közt telt az idő.

Tabódy Pál pedig főispáni helytartóul csakugyan kinevezetvé, hozzáfogott a felfüggesztett alkotmányos megye ügyei vezetéséhez s alatta a Munkács városi tisztviselők is működtek nyugodtan tovább. A munkácsi cs. kir. pénzügyigazgatóság szedette az adókat és bélyegilletékeket s mennyiben a városi hatóság e tekintetben lanyhának mutatkozott, azt az igazgatóság mint *renitenst* bevádolá Tabódy adminisztratornál; ki szigorú rendelkezést tevén, 1862. január 10-kén Lang Vitusz főbíró személyesen elment Beregszászbá, őt megkérlelni, ki másnap Munkácsra jöven s a pénzügyigazgatóval értekezvén, felhívta a tanácsot az adó pontos behajtására, nehogy szigorubb eszközkhöz legyen kénytelen nyulni. Január 14-kén bekívánta Tabódy a városi tisztikar és fizetése jegyzékét, febr. 19-én pedig felhívta a tanácsot, hogy a városi szolgálkat és szegődvényeseiket a megküldött minta szerint eskettesse meg s azok névsorát terjessze fel hozzá; megrendelé egyszersmind, hogy bírói eljárásnál váltódíjak helyett, a bélyeg és illetéki törvény szerint bélyeg alkalmaztassék.

Lang Vitusz, ki a város ügyeiben hosszú évek során át buzgó részt vett, azon év (1862) március 1-én tüdőlobban elhunván, azon hó 11-ki tanácsülésben jó emlékezete jegyzőkönyvileg megörökítettett; helyetteseül pedig Klimko Sándor mint legidősebb tanácsos és utalványozó tanácsosul Tusnyák József megbízott; nem-sokára azonban Troll, ki most nevét *Merényire* magyarosítá, lett bíróvá.

Azon évi febr. 20-kán Tabódy felelőségre vonta *Litschner Lajos* városi kapitányt azért, hogy egy liba lopással gyanúsított férfit

és nőt a város utcáin dobszó mellett végig vezettetett; kívánván, hogy e középkorba illő botrányos eljárásról huszonnégyszáz óra alatt tegyen jelentést. Ebben a tulbuzgó közeg azzal menté magát, hogy ő a megátalkodott libatolvajt csupán azon utcákba vitette bemutatás végett, melyekben megelőzőleg a legtöbb baromfi-tolvajlás történt.

Április 15-kén pedig Tabódy utasítást adott ki a hatósághoz az iránt, hogy mikép viselkedjék gróf *Pálffy Mór*ic helytartó körutazása alkalmával, hogyan fogadja a városba érkeztekor; hogyan mutassa be a tisztikart s a munkabeosztást; megjegyezvén, hogy fáklyás menetire és kivilágításra nincs szükség, mert azt a gróf helytartó egyáltalában nem kívánja.

Október 26-kán az adminisztrátor a Casino-egyesületet a városházából eltételezni rendelé, mert *Pálffy* körutja alkalmával ily viszásságot az ország több helyein észlelvén, annak megszüntetését meghagyá. 1863. február 4-kén pedig tudattá, hogy ő felsége a cs. király megengedvén, hogy a városokban a beltanácson kívül még több előkelő vagyonos és értelmes polgár a község vagyona és anyagi érdekei előmozdítása végett a tanácsba bevonatassék; ennek folytán az adminisztrátor *kültanácsosokul negyvenegy polgárt kinevezett*; mit a magisztrátus febr. 10-én tudomásul vett s febr. 15-re már *képviselési gyűlést hirdetett*.

Igy lassankint ismét a régi gyakorlat kezdett fölelevenedni s az új alkotmányos élet hajnala közeledni. E közben is azonban több közérdekű intézményt létesített a polgárság; így 1865. febr. 2. népgyűlés tartatván, ott a tervezett vasútra felajánlá a város a szükséges földterületen kívül ötszázezer téglát, kétszáz köb-öl követ és a városi területen kellendő talpfákat, ez anyagok értékét a részvényekbe fogván beszámítani. Ugyanekkor Freyseisen Gyula, Szalay András és Szunyogh Lajos küldöttségi tagok felolvasták a tervezett *tüzoltó-társulat* alakítására vonatkozó alapszabályokat, melyek megerősítés végett azután felterjesztettek. 1865. június 29-én, *Buday Sándor*, ki Tabódyt a főispáni helytartói álláson még 1864. felváltotta, lelkesítő közleményt menesztvén a tanácskoz, ez aznap felolvastatott. Ebben előadá, hogy *ő felsége közelebb Pesten lévén*, ott a nemzet alkotmánya iránt kedvezően nyilatkozott s külön szótartat kibocsátott, melyet a tanács kitörő örömmel fogadott s jegyzőkönyvébe bejegyeztette azt is, hogy „a királyi nyilatkozatok a községtanács által hódolat és teljes tisztelettel fogadtattak s ő felsége hosszú boldog országlásáért *éljen* kiáltások hangoztattak s úgy a főispáni közlemény, mint a király ő felsége nyilatkozata kiragasztás által közhírré tételre rendeltetett.” A további fejlődések következtében dec. 10-re *országgyűlés is hirdettetvén* az országos képviselő választására 1865. nov. 29-ke kitűzetett, mely alkalomból a városi tanács nov. 28-kán elhatározta, hogy a választás alkalmából

tartandó áldomásra a város részéről hat akó bort és négyszáz cipót adat a városi választók részére. S másnap Eötvös Tamás nagy lelkesedéssel meg is választatott.

Később a király koronáztatása is tervbe vétetvén, midőn 1867. évben e végből Budapesten koronázási halmot és országos díszes bandérium kiállítását elhatározták az intéző körök, április 27-kén a városi tanács illetve képviselőtestület a bandérium költségére 300 frtot felajánlott Freyseysen Gyula első alispán felhívására s elhatározta gróf Szapáry Antal főlovászmesteri helyettes felszólítására, hogy az alakulandó koronázási halomra a Csernekhegyről s a munkácsi várhegyről küld földet, minek eszközzésével Oláh Samu jegyző és Horváth Alajos ügyész bizattak meg.

Egyszersmind a megye intézkedése folytán a május 21-kén tartatott képviselői gyűlés a városi tisztújításra határidőül május 28 és 29-dik napjait kitűzvé, kívánta, hogy ez alkalommal választási elnökül Lehoczky Tivadar (uradalmi ügyész) működjék. Így május 28-kán a visszaállított alkotmányos életben az első tisztválasztás, a harangok meghúzása után reggeli 9 órakor az összeírt választók gyűlekezetében a városház termében meg is tartatott. Merényi János főbíró és tisztársai leköszönnén, a választás tartamára rendőrkapitányul Nemes Ádám, ügyészül Cserszky Antal s jegyzőül Schuller Sámuel ügyvéd kinevezettek, a tiz tagból álló kijelölő bizottságba pedig beválasztattak: Desko János g. k. főesperes, Literaty János ref. lelkész, Cserszky A., Klinkárt Frigyes, Schuller S., Joó Lajos, idősb Pap Sámuel, Pásztélyi János, Merényi János, Gerber Frigyes, Hubert József ügyvéd és Bauer József. A kellő rendben megejtett szavazás folytán főbíró lett Szikszay Károly 252 voksal, Kővér (Tusnyák) József 42 szavazata ellenében; jegyző Oláh Sámuel egyhangulag és ügyész Bozsár Eerenc. — Törvényszéki ülnököknek megválasztottak: Horváth Alajos és Kurusta Imre; főkapitánynak Litschner Lajos 32 szótöbbséggel Hoffmann Jánossal szemben; alkaptánynak Lukács János, főpénztárnoknak Ferenczy Antal, adószedőnek Gáthy Albert, gazdának Klimko Sándor; tanácsnokoknak fizetés nélkül Litschner Lajos mint albiró is; Bertók Lajos, Borköles László, Nemes Ádám és Benedek András; mezőbírónak megválasztott Kaldrovics Sándor 155 szavazattal Ferenczy János ellenében, ki 139 szavazatot kapott; iktató lett Lévy József és erdőbíró id. Bozsár József. Azután hatvanan megválasztottak képviselőtestületi tagoknak; másnap folytatólag pedig Oláh Sámuel és Bozsár Ferenc kiegészítő törvényszéki ülnököknek és Oláh Gyula törvényszéki tollnoknak választottak meg.

A nagy hévvel és lelkesedéssel megejtett választást követő régi szokás szerint az áldomás, mennyiben a jegyző irodájában csapra ütött két hordóból a választók közt kiosztatott bor és melléje friss

cipó adatott; a választási elnöknek pedig házához egy palack bor és két nagy cipó küldetett. (Városi jegyzőkönyv).

Az 1867. okt. 13-kán tartott képviseleti gyűlésen a képviseleti tagokból megalakítottak 1. a számvevő, 2. árvaszéki, 3. gazdasági, 4. rendőrségi, 5. nevelésügyi, 6. jogügyi, 7. közteherviselési és 8-szor: ipar, művészet és kereskedelemügyi *bizottságok*, illetve szakosztályok, melyeknek hivatása és feladata, a körökbe vágó ügyek megvitatása, felszerelése és javaslattal való ellátása volt.

1868. május 7-kén elhatározta a tanács, hogy mennyiben a helybeli pénzügyi igazgatóságot és felügyelőséget innen Beregszászba kívánja a kormány áttétni s az eddig tett lépések eredménytelenek valának, Szikszay Károly, Literaty János és Freyseyen Gyula orsz. képviselő mint küldöttségi tagok menjenek fel Bécsbe a felséghez s kérjék annak pártfogását; felajánlván a város e célra az épület kibővítésére anyagokat, követ és fát ingyen; azonban a küldöttség eljárása is sikertelen maradt. Az itteni régi sóház épületében (melyben Munkácsy Mihály is született) székelt a pénzügyigazgatóság mindaddig, míg Beregszászba áttétetett; 1864-ben *Siegcl* nevű igazgató Sopronba tétetvén át, helyettesesül *Cserni Miklós* első biztos működött.

Majd a szavazatképes polgárok kérvényt nyújtottak be a m. kir. bel- és igazságügy miniszterekhez, melyben a városi törvényszék megszüntetését kérték; erre 1868. okt. 24-én tudatta a vármegye bizottsága, hogy a miniszterek a rendezett tanácsnak *birói hatóságát megszüntetendőnek találta* s felhívta egyszersmind, hogy a birói működést nov. 15-kén szüntesse be s ügyiratait a megyei bizottságnak adja át. Erre a tanács úgy határozott, hogy mennyiben a város csupán a városi törvényszékről s nem egyszersmind *a sommás bíraskodásról* mondott le, azért ez ügyben a miniszteriumhoz kérvényt intéz, melyben kijelenti, hogy ez utóbbi hatáskört továbbra is megtartani kívánja akép, hogy a funkciót a bíró két tanácsossal végezze. Külömben a törvényszéki iratok átvételével a megye Pásztélyi János főszolgabíró esküdtjével és Waary Sándor megyei törvényszéki ülnököt bizta meg.

Majd nov. 20-kán Szikszay Károly népgyűlésre híván össze a polgárságot, felvetette, hogy mennyiben a városi törvényszék működni megszűnt s Horváth Alajos ülnök végleg leköszönt, szükségessé vált, hogy új tisztikarról gondoskodják a közönség, nyilatkozzék tehát óhajtásáról akép, hogy azok, kik nem kívánják a tisztujítást, maradjanak a teremben, ellenben a kívánók, vonuljanak le az udvarra; s ez utóbbiak így többségben lévén, határozattá vált, hogy az új választás megejtése tekintetéből a városi választók, az *izraeliták kihagyásával* irattassanak össze s hogy azon tisztviselők, kik számadásaikat a számvevőszékhez okadatoltan be nem adják,

alkalmaztatni nem fognak; a választás határídejéül pedig dec. 30-ka kitűzetett. Beregmegye bizottsága azonban törvényellenesnek találván a zsidók kihagyását — a határozatot megsemmisíté és új eljárást rendelt el; ennél fogva dec. 12-kén a zsidók összeírásával a képviselőtestület Meisels A. József, Fried Fülöp, Gold Dávid és póttagul Kroó Szender előjárókat bízta meg.

E közben bizottságilag megállapították a városi tisztii állások és azok fizetései következően: főbíró 500 frttal, két bírósági tanácsos 309 frttal, két közigazgatási tanácsos 100 frttal, hat fizetéstelen tanácsos, kiknek husz forint értékű föld adatnék javadalomul; főkapitány 300, alkapitány 200 frttal és szavazási jog nélkül, számvevő tanácsnok 300, gazda 300, főpénztárnok 300, adószedő 300, városi főjegyző 400 és ügyész 300 frt fizetéssel; mely kiadás összesen 3700 frtot tesz. Kimondatott, hogy a jegyző választás alá nem esik, a többi pedig három évenként. Külső tisztékül megállapított: *erdőmester*, földjárulékkal és 600 frt fizetéssel, mezőbíró 200, négy szakaszbiztos 120 és két irtók 250 frttal. Az összes kiadás e szerint felment 5480 frtra; megállapítván, hogy a szakaszbiztosokat, irtókat, erdészeket és cselédeket a tanács nevezi ki, a többit pedig a nép választja. A képviselőtestület e javaslatot oly megjegyzéssel fogadá el, hogy a két tanácsos 250 és a más kettő 150 frttal díjazassék.

A tanács a kiegészített választók összeírásával a dolog sietős volta miatt Pásztélyi Jánost és Gold Dávidot Beregszászba a megyei hatósághoz jóváhagyás kieszközlése végett kiküldvén, ezek december 29-én jó eredménnyel visszatértek és így másnap harangszóra összegyűlvén a polgárság Horváth Alajos elnöklete alatt megtartotta a tisztujítás, megválasztván 282 szavazattal, Kövér József 257 szavazata ellenében *Kurusta Imre* főbírónak, Hoffmann János cipész főkapitánynak, Lévay József számvevőnek, Ferenczy Antal főpénztárnoknak, Klimko Sándor gazdának, Bozsár Ferenc ügyésznek és külön hatvan képviseleti tag.

Midőn az országban a törvényszékek államilag rendeztetek, 1869. évben Munkács is óhajtotta, hogy *itt fióktörvényszéket* alakítsa és szervezze a miniszterium; miért is ennek, valamint egyéb fontos intézménynek, mint a pénzügyi igazgatóságnak Ungvárról ide leendő áttétele, kaszánya építés és főgimnázium elnyerése ügyében a június 2-án tartott képviseleti gyűlés küldöttséget választott meg, mely a kedvező siker elérése végett a budapesti díkasztériumoknál járjon közbe. E küldöttség tagjai voltak Oláh István urad. igazgató elnöklete alatt Cserszky Antal, Lehoczky Tivadar, Schuller Sámuel, ifj. Gáthy Samu, Popovics Miklós, Literáty János, Desko János főesperes, Holovacsko László ügyvéd és Meisels A. József; kikhez Budapesten Pásztélyi János országos képviselő, Freyseysen

Gyula és Jászay Antal is csatlakozván. július 8-án Cserszky jelenté, hogy az ügyben eljáró küldöttség mindenhol biztató ígéretet kapott. Tényleg azonban sem törvényszékhez, sem pénzügyi igazgatósághoz nem jutott, mert azok Beregszászban helyeztettek el.

A városi sommás bíróság azonban tovább is működött; egy negyedévi kimutatás szerint 1869-ben 205 keresetlevél folyván be azon évi II. évnegyedben. E bíraskodás hatáskörét azonban később leszorítá az 1877. évi XXII. törvénycikk intézkedése, mely szerint a kisebb polgári peres ügyekben való eljárás szabályoztatván, a községi bíraskodás hatásköre csupán 20 frtig terjedő ügyekre tételt illetékessé s így azóta e szakban a város egyik választott tanácsosa foglalkozik.

Az 1871. évi XVIII. törvénycikk által az országgyűlés a közsegeket új alapon szabályozván, Munkács város is, mint 1848-tól két ízben tevé, most is rendezett tanácsu város minőségében akart szervezkedni, azonban e jogát a belügyminiszter kétségbe vonván, az ügyet tárgyalhatta s csak azután, midőn az ahoz megkívántató értelmiségi és vagyoni kellékeket kimutatta s a közönség ahoz beleegezését adta, 1873. évi március 13-án 8400. szám alatt megengedte, hogy ismét mint *rendezett tanácsu város* alakulhasson. Ennek következtében az érintett törvény 34. §. értelmében megválasztá 86 tagból álló képviselőtestületét, melynek tagjaivá lettek: *1. a legtöbb adófizetők sorából:* gróf Schönborn Ervin, Freyseysen Gyula, Cserszky Antal, Meisels Baruch, Melczer Aurél, Lehoczky Tivadar, Kövér József, Schuller Samu, Fuchs Dávid, Hrabéczi Albert, Kroó Herman, Gold Dávid, Kroó Mendl, Kroó Szender, Borostyáni Adalbert, Márczy Mihály, Fuchs Löbl, Rik Antal, Zlathényi Gyula, Joó Lajos, Desko János, Pohl József, Ruzsák Lajos rk. főesperes, Janiczky Gyula, Jászay Antal, Fried Fülöp, Weisz Márkusz, Oláh Samu, Gombos Pál, Meisels A. József, Nuszer János, Szunyogh József, Friedman Herman, Molnár Dániel, Brand Joel, Waáry Sándor, Joó Kálmán, Hoffman János, Kroó Bajnis, Meisels Vilmos, Olsavszky Márton, Weisz Mózes és Sternbach Simon. *2. Választottak:* Gecsey György, Szalay András, Kovács Antal, Kiss József, Gerber Frigyes, Ajner János, Ferenczi János, Lőrinczi Zsigmond, Weisz Károly urad. felügyelő, Csomár István, Wokurko József, Pesko Dávid, Nemes Ádám, Szanyi András, Benedek András, Bertók Lajos, Meisels János, Nánásy Károly, Joó Alajos, Kurusta Imre, Ádám János, Gerzsenyi Menyhért, Gáthy Sámuel, Kulcsár Ferenc, Bozsár Ferenc, Klimko Sándor, Literáty János ref. lelkesz, Weisz Károly szabó, Horváth Alajos, Lukács János, Kaldrovics Sándor, Merényi Iános, Wimmerth Vida, Litschner Lajos, Borköles János, Kesztlér Ádám, Jávorszki János, Mihovics János, Hönig Áron, Grósz Herman és Kébli János, kik azután 1873. október 30-án megvá-

laszták a következő tisztikart az előbb megállapított járandóságokkal, ugymint *polgármester* lett Póhl József 1200 frttal, főkapitány Hoffmann János 500 frt, alkapitány Kovács Antal 300 frt, árvaszéki előadó Horváth Alajos 500 frt, árvagyám Ferenczi Antal 400 frt, ügyész Buzáth Károly 300 frt, pénztárnok Litschner Lajos 500 frt, gazda Nemes Ádám 300 frt, ellenőr Róth Lajos 400 frt, számvevő Wattay László 400 frt, orvos Borostyáni Adalbert 500 frt, erdőmester Bertók Lajos 400 frt, mérnök Cihlár János 200 frt, mezőbíró Kaldrovics Sándor 200 frt, főjegyző Oláh Samu 700 frt, aljegyző Lehotay Zsigmond 400 frt és írnok Szabó Sándor 300 frttal. A négy szakasz-biztos pedig: Gerzsenyi Menyhért, Laskai Ferenc, Bertók Károly és Jávorszky János 200 frttal, végre kineveztetett hét csákányos 120 frttal és 8 éjjeli őr 50 frttal.

Majd az 1886. évben alkotott XXII. törvénycikk a *községek* rendezését némileg módosítván s ennek alapján *Munkács ismét rendezett tanácsu várossal* megmaradván, lakosainak arányához képest megállapított *képviselőtestülettel* szervezkedett, mely 108 tagból áll; fele ennek a legtöbb adót fizetők sorából meghatároztatik, másik fele pedig három kerületben három évenként hat évre választatik; míg előjáróságát az idéztem törvény 63. §. értelmében képezik a polgármester, rendőrkapitány, 3 tanácsos, főjegyző, főügyész, mérnök, számvevő, pénztárnok, ellenőr, orvos, alkapitány és adótsizt; megjegyeztetvén, hogy a három tanácsosból az első egyszersmind *árvaszéki ülnöki* s a második a *közgyámi* állást tölti be. Természetes, hogy az országban kifejlődött szokáshoz képest, városunk közigazgatásának költségvetése is évről-évre emelkedvén, az az 1898-dik évre következően állapított meg.

Polgármester évi fizetése 1400 frt, helyettes polgármesteré illetve I-ső tanácsosé 1000, tanácsosé 700, főjegyzőé 200 frt lakbérrel együtt 1000, aljegyzőé 500, tisztügyészé 400, orvosé 500, számvevőé 700 frt, pénztárnoké 600, ellenőré 550, mérnöké 500, három írnoké 450 frttal 1350, egy díjnok 1 frt 35 krral 492 frt 75 kr., 3 díjnok 1 frttal 1095 frt, végrehajtó 700 frt, segédvégrehajtó 1 frt 20 krral 438 frt, két becsüs á 50 kr. 365 frt, szülész 100 frt, órahuzó 130 frt, irodaszerekre 564 frt 40 kr. stb. *A rendőrségnél:* rendőrkapitány évi fizetése 1000 frt, alkapitányé 800 frt, két írnoké 900 frt, állatorvos 300 frt, négy rendőrbiztos á 300 frt 1200 frt, vágóhidfelügyelő 240 frt, házfelügyelő 220 frt, hivatalszolga 220 frt, négy kézbesítő á 200 frt 800 frt, utkaparó 144 frt, rendőr-mester 300 frt, 14 közrendőr á 240 frt 3360 frt, azok ruházata 763 frt 25 kr. Utcák világítása 1490 frt, négy lámpagyújtó 552 frt stb. *A gazdaságnál:* gazdatanácsos 600 frttal, négy kocsis 600 frt, heves 60 frt, bikász 60 frt. *Erdőgazdaságnál:* főerdész fizetése, lakbéré és lótartás 1050 frt, hat alerdészé, 1140 frt, tókerülő 40 frt

stb., stb. A költségvetés előirányzata szerint a *kiadás* 113013 frt 73 kr. rendes és 46480 frt rendkívüli; ennek ellenében a rendes *bevétel* 100223 frt 57 és rendkívüli 11094 frt 39 kr. A pótdó 32 százalékkal állapítottatott meg.

Az 1898-ik évre megalakult *képviselőtestület* tagjai voltak ezek :
 1. Ugynevezett *virilisták*, vagyis legtöbb adót fizetők: Apfeldörfer Lázár, Bujnószki Antal, Buzáth Károly megbízott, Bernstein L., Borzsai Gyula, Cserszky Adorján, Csomár István, Czahler Bencze, Czahler Herman, Desko János, Dankánics Jeremiás a kolostor megbízottja, Fankovich Sándor, Fried Ignác, Fulmann Bernát, Ferenczi Gyula, Farkas Imre, Forgách Antal, Fischer Mór, Gotteszmann József, Hauzmann Chaim, Hrehuss Gyula, Komjáthy Béla, Komka Ervin, Kroó Izrael Jos., Klein Lipót, Lehoczky Tivadar, Meisels A. József, Mermelstein Benjamin, Moskovics Károly, Margulics Samu, Nedeczey János, Dr. Nuszer Lajos, Nagy Gyula, Ornstein Mór, Paulik József, Dr. Rozner Arnold, Rozner Soma, gróf Schönborn Ervin, Saphir Jakab, Singer Izrael, Sütő Kálmán, Stark Adolf, Takarékpénztár, Népbank, Traxler Ferenc, Taub Lipót, Várady Gyula, Vieder Herman, Vidder Sándor, Weisz Mózes, Weisz Bernát.

2. *Választottak*: Ausländer Izrael, Ausländer Hers, Bertalan Pál, dr. Berkovics Lázár, Bozsár Ferenc, Bibor Gyula, Friedländer Salamon, Fenyves Miklós, Fuchs Ede, dr. Fenyves Lajos, dr. Fried Soma, Fried Mór, dr. Fenyves Albert, Ferenczi Frigyes, Friedman Jakab, Gáthy Dezső, Gottwald Gyula, Grünfeld Vilmos, Háger Sándor, Halászi Sándor, Hönig Mór, Hartstein Lajos, Juhász István, Jamniczky András, Kovács Károly, Klein István, Kroó B. József, Kroó I., Kozma László, Lázi J., Lengyel György, dr. Meisels Vilmos, Meisels Bence, Melega Miklós, Niederman Mór, Oesterreicher Herman, Popil Márton, Rozner A. S., Ruzsák István, Szántó Soma, Sárkány Gábor, Szmocsko László, Tóth Gyula, Tomori Ignác, Tárczy Károly, Taub Gyula, Tárczy A., Weinberger Gyula, Weinberger Benő, Weinberger Mór, Visnyai József Weisz Saul. Ezek után 1898. január 4-kén Jobszty Gyula alispán *elnöklete alatt tisztujtás tartatván a képviselőtestület* megválasztotta a következő városi tisztikart: polgármester lett Cseh Lajos, I. tanácsos és árvaszéki ülnök Hubert Lajos, II. tanácsos és városi gazda Forgách Antal; főjegyző Lehotay Zsigmond, rendőrkapitány Fazekas Béla (kinevezett), alkapitány Walla Lajos, pénztárnok Balogh László, ellenőr Friedländer Salamon, számvevő Gáthy Sámuel, adótiszt Tóth Gyula, tisztügyész Várady Gyula, orvos Szél Kálmán, mérnök Cihlár János, állatorvos Kemecsey Ferenc, aljegyző Simon Arnold és Végrehajtó Popil Márton; irnokok: Ruzsák István, Preisz Salamon, Ornstein Lajos, Weinberger Benő és Bárdos Ede, kik közül a hatévi szolgálati időközben többen elhunyván s visszavonulván, így az 1903. évben be-

következett új tiszti választás alkalmával meghagyatván az előbbieket tisztségükben, akkor s időközben megválasztottak: mérnökké s építészeti tanácsossá Bernovics Gusztáv, II. tanácsossá Taub Gyula, ellenőrré Abkarovics Bertalan s pénztárossá Pintér József; aljegyző lett Gönczy Etele, számvevő Cserszky Adorján, adótiszt Ornstein Lajos, segédorvos dr. Fischer Jenő és az 1906. évben állásáról lemondott Várady Gyula ügyész helyébe dr. Méray Ádám, kik jelenben képezik a városi magistrátust és hatósági tisztikart, a 40 koronáig terjedő polgári ügyekben a II. tanácsos bíraskodván.

Ez időben a tiszti fizetések is fölemeltetvén, az 1906. évi előirányzat szerint a fizetési lajstrom következő: polgármester 4000 korona, I. tanácsnok 3000, II. tanácsnok 1900, főjegyző lakbérével együtt 2800, aljegyző 1600, tiszti ügyész 1200, orvos 1600, segédorvos 400, mérnök 2500, számvevő 2400, pénztárnok 1800, ellenőr 1708 k. 35 f., adótiszt 1562 k. 50 f., végrehajtó 1642 k., őrnök 1200, szülésznő 200 k., órahúzó 167 k. 48 f., hivatalszolga 600 k., kézbesítő 600 k. Irodaszerekre 1267 k. 30 f. stb. összesen 45913 k. 70 f., míg a rendőrség 22324 k. 49 fillérbe kerül, kapván fizetésül a rendőrkapitány 2400 k. alkapitány 1700, őrnök 1400, egyik 1200 k., állatorvos 722 k., szakaszbiztosok 650—890 k., kéményseprő 525 k., rendőrőrmester 650 k., négy rendőr á 600 k. és ruhára 817 k. 20 f. stb. A tűzoltóság kerül 2858 k. 76 f. Villanyvilágítás 8749 k. 42 f. A gazdasági osztály 10543 k. 11 f., ebben van a III. vagyis gazdasági tanácsos fizetése 1800 k., házfelügyelő 500 k., 4 kocsis bére 1200 k., 1 bikász bére 174 k., kilenc ló és hat bikának zab ára 1150 k. 19 f. stb. Az összes előirányzati szükséglet volt rendes: 539,528 k. 32 f., rendkívüli: 271,975 k. 18 f., ennek ellenében fedezet rendes 471167 k. 93 f. és rendkívüli 271975 k. 18 f. — hiány 68,360 k. 39 f., mely 62% póttadóval volt fedezendő.

1906. évben a képviselőtestület tagjainak névsora következő: Ausländer Izrael, Ausländer A. Hers, Bertalan Pál, Bibor Gyula, Bujnovszky Antal, Bohner Jákó, Bertalan Tivadar, Bay Gábor, Borszay Gyula, dr. Blumenwitz Gyula, Bernovics Gusztáv, Czeiner Nándor, Cseh Lajos, Cserszky Adorján, Csomár István, Dóry Mátyás, dr. Denenfeld József, Fenyves Miklós, Fullmann Manó, dr. Fenyves Lajos, dr. Fried Soma, Ferenczy Lajos, Forgách János, dr. Fenyves Albert, Fazekas Béla, Fried Ignác, dr. Fried Aladár, Friedman Jakab, Fisch Jenő, Ferenczy Jenő, dr. Fischer Jenő, Fullmann Bernát, Ferenczy Gyula, Farkas Imre, Forgách Antal, Gáthy Dezső, Grünfeld Vilmos, dr. Gergely Albert Gotteszmann Mór, Gotteszmann Sámuel, Gönczy Etele, Hoszpodár Mihály, Holl Gyula, Hubert Lajos, Hausmann Chaim, Hrehuss Gyula, Hoffmann Hugó, Jozevics Jenő, Kohner Alfréd, Klein István, Kroó B. József, Kacsó

János, Kaldrovics Sándor, Kamakker Ferenc, Kiss Lajos, Kun István, dr. Katz Sándor, Karpinecz Ödön, dr. Kis Lipót, Katona Jenő, Klein H. B., Katz Chaim, Klein Lipót, Kalmár Jenő, Lázy János, Lautner Mihály, Lehotay Zsigmond, Lehoczky Tivadar, dr. Meisels Vilmos, Markovics József, Moskovics Salamon, Makoviczky György, Molnár Mihály, Meisels Bence, Molnár Albert, Molnár József, Melega Miklós, Mermelstein Bernát, Mandel Márkusz, Mészáros János, Marguliesz Sámuel, Nedeczey János, Nagy Gyula, dr. Nuszer Lajos, Pintér József, Pavlik József, dr. Rozenfeld Bernát, Rozner Gyula, Rozner Soma, dr. Rozner Arnold, Szántó Soma, Schönfeld Jakab, Sárkány Gábor, Singer Izrael, Spiegel Sámuel, Strausz Lajos, dr. Szél Kálmán, Schossberger Béla, Sirokai Béla, Sütő Kálmán, Sternbach Mihály, dr. Schlesinger Frigyes, Szim Lőrinc, Tomori Ignác, Turcsányi Géza, Taub Gyula, Tichy József, Weinberger Mór, Weisz Saul, Weisz Bernát, Várady Gyula, Wieder Herman, Widder Sándor, Weisz Emanuel, Walkovszky Miklós.

*

Emlékezésül nem lesz immár fölösleges a munkácsi bírák s előljáróinak teljes névsorát időrendben felsorolni. Okmányilag első ízben bíróul említették 1416-ban *Guba Imre*, utána 1458-ban Szabó Pál, judex primarius vagyis főbíró s e szerint akkor már albiró is működött mellette; 1493-ban Kaszás Márton bíró és *Panasz Máté* hites. (Érdemes a főlemlítésre, hogy e *Panasz* nevű polgári család a tizenötödik századtól, a mikor neve okmányilag először fordul elő, négy századon át fentartá magát, a mikor 1857. évben fiágban létezni megszűnt ugyan, de leányágban még tovább él. Így a városi levéltárban eredetiben meglevő irat szerint 1493. évben élt *Panasz Simon János*, ki pappá szenteltetvén Budán a boldogságos szűz temploma lelkészévé avatott. (E csonka hártya okmány 22½ cm. széles és 10 cm. magas és a 2. csomóban 60. szám alatt őriztetik.) E papnak testvére volt Máté, a fentebbi hites tanácsos; 1531. évben említették a városi iratok közt *Panasz Gergely* mint földetbíró gazdálkodó és 1648-ban *Panasz Tamás*, ki I. Rákóczy György fejedelem alatt a hetes drabantok hadnagya volt. További ismert maradékai valának a tizennyolcadik század végén *Panasz János* itteni iparos, kinek 1820-ban neje volt Bárány Éva és *Panasz Mihály*, ki 1857-ben hunyt el. Ennek leánya Anna nőül ment Orosz Lászlóhoz, kinek utódai elszaporodtak.) 1512-ben volt bíró Szabó Pál, 1525. Margoth Pál, 1541. Geőcz Péter, 1548. Szabó Mihály, 1549. Bakos Mátyás, 1552. Bakos Mátyás, 1556. Andok András, 1567. Szabó Mihály, 1569. Szűcs Demeter, 1572. Kovács Miklós fő- Vas Albert albiró, 1574. Blasko Pál főbíró, 1575. Rákosi András, 1578. Eördög Péter fő- Geörben Mihály albiró, 1583. Papics Márton, 1585. Kovács György, 1587. Andok Ambrus, 1589. Cziker János és Fonnyák István; 1592. Syke Mihály, 1593. Szabó Mihály, 1603. Bor-

bély Balázs, 1604. Kopasz István, 1608. Beke Márton, 1609. Andok Niklós fő- és Varga János albiró. 1610. Báni Gergely, 1612. Kopasz István, 1613. Beke Márton, 1618. Báni Gergely, 1620. Váczy János és Ciker András volt jegyző, 1621. 1623. Macsolai Mihály, 1622. Kopasz István (Sziijártó Kopasz István), 1624. Oláh András, 1627. Váczy János, 1628. Deák János és fegyverneki Szabó János, 1629. Benécs István, 1631. 1635. Váczy János és Macsolai Mihály, 1632. Bátyu Szücs István főbiró, 1633. Benécs István, 1635. Lakatos János és Andok András, 1636. Benécs István és Galgóczy Mihály, 1639. 1645. Bátyu János, 1642. Kalmár János, 1645. Bátyu István, 1647. Nyerges Demeter, 1648. Kalmár Lukács, 1649. 1652. Bátyu János, Az 1618. évben megkezdett első meglevő jegyzőkönyvben 1651. évről ez áll: „Bátyu János főbiró, János Deák hordómérő, Sziigyártó István, Papics István és Nemes Morda Miklós igazolják, hogy ha valamely ifju beáll az itteni *szabó céhbe*, a munkácsi templom épületére tartozik négy aranyforintot vagyis 8 frt. fizetni, külömben a céh kiváltságaiban nem részesül.“ — 1653. Bátyu István, 1654. Szabó Miklós, 1655. Bátyu István, 1657. Csiszár János albiró, 1658. Kopasz (Kottyász) István főbiró, 1659. Cseh Mihály, 1660. Szabó István, 1661. 1663. Dániel Pál főbiró, 1662. Szabó Mihály, 1664. Erszényes János főbiró, 1666. Tóth Péter, 1668. Erszényes János, 1669. Galgóczy Mihály főbiró, 1670. Czövek István és Erszényes János, 1671. 1676. Czövek István, 1673. Tóth Péter, 1677. Szekeresi Sámuel, 1679. Sziijártó Gáspár, 1680. 1682. Cövek István, 1683. Mészáros Pál és Lakatos János, 1684. 1689. Kallós István, 1687. Mészáros Pál, 1688. Lázár György, 1689. Kallós István és Lakatos János, 1691. 1693. Galgóczy Mihály, 1694. Somodi Márton és Csizmadia István, 1695. Galgóczy Mihály főbiró, Patay János albiró, később Lázár György helyettes; 1697. Mészáros István, 1699. Kenderesi Miklós, 1700. Kóta István, 1701. Galgóczy Mihály, 1702. Eötvös János, 1703. Fornosi György főbiró, Mészáros István albiró, 1704. Nagy Zsigmond, 1706. Kóta István fő- és Mészáros Fornosi István albiró, 1707. Fornosi György főbiró, 1708. Kereszturi Miklós, 1709. Sós Márton, 1712. Eötvös János, 1713. Fornosi György, 1714. Ungai Mihály, 1716. Szabó György, 1717. Vecsey István, 1718. Szabó Pál, 1720. Fornosi János, 1722. 1725. Koncházi János, 1726. Vitéz István, 1728. 1732. Koncházi J., 1729. Derceni Márton, 1730. Zahari Szabó Pál, 1733—35. Derceni M., 1734. Koncházi J. fő, és Molnár János albiró, 1737. Szernyei Márton, 1739. Fornosi András, 1742. Mészáros Márton és Losonczi János, 1743. Bakos István, 1744. 1748. Konc János, 1749. Mészáros M.. 1750. Konc János, 1752. Dobronyi Márton, 1753. Losonczi J., 1754. Péter András, 1755. 1757. Dobronyi Márton, 1756. Wimmerth Mihály, 1758. Dobronyi Márton főbiró, Szabó István albiró, 1760. 1765. Konc János főbiró, Dobronyi Márton albiró, 1766.

1769. Szernyei István, 1767. Losonczy Mihály vásárbíró (judex forensis), 1770. 1775. Rákosi András, 1776. Nagy István, 1777. ifjabb Mészár János, 1778. Rákosi András fő-, ifj. Mészár János albiró; 1779. 1785. 1790. Wimmerth Frigyes, 1781. 1784. ifj. Mészár János, 1786. Rákosi András, 1787. Nuszer Jakab és Wimmerth Frigyes, 1788. 1790. Wimmerth Frigyes, Weckerle Ulrik bíróhelyettes,¹ 1791. Geőczy János, 1793. 1796. Nagy Mihály, 1797. 1800. Wimmerth Frigyes, 1802. 1805. Balogh Mihály, 1806. Frantz Antal, 1810. Bohn Mátyás, 1812. Frantz Antal és Bohn Mátyás, 1814. Frantz Antal, 1816. Nuszer Vida, 1820. 1823. Róth Mihály, 1824. Frantz Antal, 1826. Lang Vitusz, 1829. Tutsnyák István, 1833. 1836. Lang Vitusz, 1837. 1839. Wimmerth János, 1840. Kozma János, ki évközből meghalván, helyébe megválasztott Tutsnyák István; 1842—1844. Wimmerth János, 1845. Lang János, 1847. nov. 1. Lang János 96 szavazata ellenében megválasztott 475 szavazattal *Gáthy Samu*, ki azután az 1848/9-ki forradalmi időszakban is működött 1850. február 8-ig, amikor az abszolút kormányzatu cs. kir. megyei biztos kinevezé biróvá *Klimko Sándort*, 1852. évben pedig *Kovács Gábort*; majd 1853-ban *Lang Vitust* s melléje albiróvá *Kiss Józsefet*, kik azután 1861. novemberig vitték a hivatalt, a mikor az alkotmány némileg visszaállítván, 1861-ben a szervezett képviselőtestület megválasztá birónak *Lang Vitust*, ki így működött 1862-ig, az alkotmány felfüggesztéseig; ekkor március 5-kén kinevezé biróvá *Tabódy Pál* megyei főispán *Merényi Jánost*, ki e hivatalt viselé az alkotmány végleges visszaállításáig, a mikor 1867. május hó 28-kán megválasztott birónak *Szikszay Károly* és ujólág megalakult a képviselőtestület is. Azontul mindig választás után történt a tisztujítás; így 1869-ben megválasztott a kép-

¹ A *Weckerle*-család hazánkban ez időben nagy tiszteletben állván, nem lesz érdektelen annak itteni eredetéről megemlékezni. Midőn a Rákócziaktól elkobzott munkácsi uradalom 1728-ban a gróf Schönborn családnak adományozott, gróf Schönborn Frigyes Károly bambergi püspök a harcok folyamában elnéptelenedett uradalom területére Rajna vidékéről és Frankoniából német földmives és iparos családokat telepített. Ezek közül többen Munkács városban is megszállottak, hol házat és földbirtokot olcsón szerezhetek. Ilyenek voltak az első megszállókból Holzapfel, Drexler, Gerber, Wolzer, *Weckerle* stb. 1739. évben említették a város irataiban özv. Weckerle Borbála, mint külön adófizető; *Weckerle Mátyás* pedig 1737. már gazdálkodott s királyi tizedül, ugy mint akkor nevezték, sarlópénzült fizetett Görgy Boldizsár királyi dézsmaszedőnek ötven krajcárt. 1747. január 26. vett a Temetőutcában 35 vonás forintért egy telket, mely fekvött Lövey János és Mühlhausz János telkeik közt. Az 1749-ki Keglevich-féle összeírásban előjön *Weckerle Márton* is. Ugy látszik, hogy ezen Mátyásnak fiai voltak Weckerle Ulrik és Mátyás és leánya Rozália. Ulrik Munkácson folytatta atya után örökölt gazdaságát, míg Mátyás mint gránátos altiszt katonáskodott a Peregrini ezredben Egerben. De történik említés 1782. évben egy Weckerle Márton nevű takácsról is, kinek neje volt Damm Borbála. Ennek bátyja Damm János ugyanis Podsdámban elhunván, utána őt negyven

viselőtestület által *Kurusta Imre*, nyugalmazott uradalmi gazdatiszt; 1873. október 30-kán az új községi törvény 1871. XVIII. t. c. alapján a bírói állás a rendezett tanácsú városnál megszüntetve, a helyett megválasztott *polgármesternek Póhl József*, ki 1875-ben királyi közjegyzővé nevezetve, ki, leköszönt augusztus hó 1-jén s így helyére augusztus 5-kén titkos szavazás után 36 szavazattal megválasztott *Zlathényi Gyula* ügyvéd; 1877-ben ez felfüggesztve, helyébe december 19-én megválasztott helyettes polgármesternek *Horváth Alajos* ügyvéd, ki nemsokára elhalván, 1878. július 23-kán megválasztott helyettes polgármesternek *Gecsey György*, ki azonban szintén csakhamar elhunván, 1879. febr. 19-én megválasztott ideiglenes polgármesternek *Nuszer János*, uradalmi nyugdíjas tisztartó, ki azután 1880. január 8-kán véglegesített, de két év múltán, 1882. május 29-én meghalván, helyére azon évi július 6-kán megválasztotta a képviselőtestület *Weisz Károly* ügyvédet, ki azonban nemsokára törvényszéki bírói állást vállalván (s 1906. évben kuriai-bírói rangra emeltetett) még 1882. évi okt. hó 17-kén megválasztott helyére *Merényi János*, ki 1890. febr. 7-ig viselé e hivatalt, amidőn elhunván s érdemei elismeréseül a város költségén díszesen eltemetve, helyébe azon évi április hó 10-kén megválasztott *Cseh Lajos*, ki azóta folyvást működik.

Munkács városi jegyzők. 1618. Cziker András, 1654. Szabó Mihály, 1659. Fóris János, 1667—1689. Bátor István, 1683. és 1693. Lakatos János, 1696—99. Patai János, 1699. Lakatos János, 1700. Mezei Pál, 1702. Szűcs János, 1703. Mezei Pál, 1705. Fonyi Mihály, 1707—10. Gaboltai János, 1712. Kis György, 1718. és 1727. Rákosi Pál (Rákószkinak is iratott), 1724—26. Kis György, 1728. Milesz Mihály, 1730. Rákosi Pál, 1735—36. Milesz Mihály, 1740.

márkányi örökség illette. W. Ulrik vagyonát mindinkább öregbíté, így 1772-ben vett a Füzesben egy rétét 110 váltó forintért, a szerződésben megérintve, hogy „a vételre az áldomást is megadták.“ A következő 1773. évben ismét vett a Füzesen „Mihály“ nevű lázon négy vonás forintért egy földet; s azon évi február 3-kán megosztzkodott a három testvér, t. i. Wekerle Ulrik, Mátyás és Rozália szülei hagyatéka felett a városi tanács előtt aként, hogy mindeniknek jutott 366 frt 40 krnyi érték, a végrendelet szerint azonban Ulriknek még 40 frt külön adatott. Rozália Galutschek nevű munkácsi cs. k. élelmezési tiszthez ment férjhez. 1782-ben vett W. Ulrik 150 frtért egy más házastelket. 1785-ben pedig kibérelte a várostól a Kamjanka nevű cserjést évi hét frtért. 1786-ban újabb szerzeményt tett a Füzesen és december 5-kén megvette 144 frtért ő és neje Nuszer Teréz a Bakos Mihály-féle házat és féltelkét. Ugy látszik, hogy a vagyonszerző W. Ulriket, jóllehet a magyar nyelvet nem igen vette be, megkedvelték magyar polgártársai is, mert 1780. évben megválaszták tanácsosnak és adószedőnek, sőt több ízben a bírót is helyettesíté, dacára annak, hogy a magyar nyelvet nem igen bírta. Egy alkalommal 1788-ban például így irt alá egy hivatalos magyar bizonyítványt: „Ulrich Weckerle in Abwesenheit des Richters“, míg azon a többi tanácsostársai magyarul írták alá neveiket és címeiket. De mint adószedő sem törődött sokat a magyar nyelvvel;

Farkas Zsigmond, 1644—48. Patai Sámuel, 1749. Farkas Zsigmond, 1752. és 1755. Farkas Zsigmond, 1756. Fóris János, 1760. Fóris János, 1761. és 1766. Danci János. A jegyzőkönyv szerint ő akkor hatodik évre feleskettetett. 1762. Milesz Mihály, fizetése 36 váltó forint. 1764. és 1767. File György. 1767—78. Sixt Ferenc. (Az akkori számadások szerint járt a Nótáriusnak csizma árul 2 frt 50 kr.) 1779—80. Oláh Simon, tanácsos is, fizetése 30 frt. 1781. ifjabb Mészár János, 1784—86. Bakó József, fizetése 60 frtra emeltetett 20 frtról. 1787. ismét Mészár János, fizetése 80 frt. 1785. január 12. resolvált a tanács a Nótáriusnak 80 frtot és 8 szekér szénát ráadásul, a Helytartótanács rendelete folytán pedig kimondatott, hogy a jegyző az utleveleken kívül más írást nem tartozik ingyen írni. Városi jegyzőkönyv 458. l. 1788. Gőczy János fizetése 40 frt. 1791. Farkas András, 1793—1805. Éva István, fizetése 120 frt, 1797-ben ő a fölkelő seregbe állván, távollétében fia László helyettesíté. 1806—12. Gőczy Sámuel, meghalt 1813-ban; közben 1810-ben ifj. Balogh Mihály, 1814—48. Waáry László; ez 1813-ban Gőczy (kinek fizetése volt 250 frt) mellett másodjegyzőül 50 frt fizetéssel alkalmazva lévén, Gőczynek bekövetkezett halála után, 1814. március 8-án helyét elfoglalta és feleskettetett, 1816. december 17-ről előjön a városi jegyzőkönyvben, hogy a jegyző fizetése a múlt évben a drágaság miatt 50 forinttal és 25 font gyertyával megjavított. 1848-ban Szunyogh Lajos helyettes. 1849. június 30-tól Oláh Sámuel hites ügyvéd választatott meg. 1861. november 2-ig Merényi János működött, azontul ismét *Oláh Sámuel*, kinek rendszeresített évi fizetése volt 700 frt és szállás a városház nyugoti mellék kis épületében; ez 1879-ben elhunyván, helyébe *Lehotay Zsigmond* választatott meg helyettes főjegyzőül 500 frt fize-

igy midőn 1789-ben új adószedőül Farkas András választatott meg s Wekerle Ulrik a pénztár átadásáról leszámolt, erről a bizonyára jobb szándékkal mint eredménnyel ily iratot állított ki: „Erogatio, a mind varos lebelnsbul kitezik ad Cassam Pelicam Rft. — kr. die 19. Aug. vittem 753, Die 19. Okt. vittem 271, Die 30. Okt. vittem 231 Rft. 12 kr. Az Uj Exactoromnak Farkas András Kesz Pentz által adom 68 frt. 32 $\frac{1}{2}$ kr.“ — 1792. évben azonban ismét Ulrik lett adószedő, még pedig 43 frt 57 krnyi évi fizetéssel; míg az adója tett akkor 9 frt 15 krt. Ő még abban az évben halhatott meg, mert neje 1793-ban már özvegyül említetik az adórovatban 2 frt 52 krnyi adóval. Ez Ulriknak fia nem maradt, hanem három leánya; kik közül *Teréz* lett Minich Mátyás, *Anna* Kántor András kerékgyártó és *Eva* Krasznai István takácsmester felesége. *Teréz*nek nem voltak utódai; Kántor Annának csupán egy fia maradt András; Krasznai Evának volt két leánya: Katalin és Anna. Katalin egy katonatiszttel Lembergbe szökött s további sorsa ismeretlen lett; míg huga Anna 1832-ben Pelyhes István munkácsi fazekasmester nejévé lön és 1835-ben elhunyt; utána nemsokára gyermeke is elhalván. — Wekerle Ulrik fivére *Mátyás* volt egri gránátos-altiszt Munkácsról végleg elvált s bizonyára mint világra termett egyén máshol talált biztos elhelyezést és boldogulást. Wekerle Mártonról közelebbi adatok hiányzanak.

téssel, majd 1880-ban főjegyzővé választatván, fizetéseül megállapított a képviselőtestület által 600 frt és lakpénzül 200 frt; 1890-ben levéltárnoki tiszteletdíj címen még 200 frt pótlékot kapván, így 1892-ik évben állandó főjegyzői illetménye 800 frtban és 200 frt lakpénzben meghatározatott, melylyel hivatalát megszakitás nélkül folytatá. Néhány év multán azonban, a városban a szükségletek ára tetemesen emelkedvén s a teendők is megsaporodván, a főjegyző fizetése is újra emeltetett, lévén most járandósága lakbérrel együtt 1400 frt, vagyis 2800 korona, míg a szervezett aljegyző fizetése 1600 koronában állapított meg.

Rendőrség. (Csákányosok.) A városi szolgák közt gyakran történik említés *csákányosokról*, kiket még maiglan is így nevez a közönség. E sajátos elnevezés kétségtelenül abból az időből, a XVII. század elejéről ered, midőn a felkelő Bocskay seregében a hajduk csákánynyal is fel voltak fegyverkezve s kik a munkácsi vár körében gyakran megfordultak s a városban is tartózkodtak; jóllehet I. Rákóczi György várbirtokossága idejében a városi alkalmazottak közt ily néven elő nem fordulnak, hanem mint „*futkosó bírák és kerülők*” szerepelnek s így feltehető, hogy hivatalosan akkor még ily jelzővel nem illettettek. Balling János várkapitány 1622. évben Munkács városra nézve rendszabályokat léptetvén életbe, abban meghagyja, hogy a kihágókat, garázdálkodókat, *üstököt-vonókat a városi kerülők* fogják meg és a *templom előtt álló kalitkába zárják*; de egy 1639. évben kelt városi tanácsi rendeletben is felhozzatik, hogy az ismételten káromkodók kalodába zárassanak s ott *hármat a csákánynyal* üssenek rajtuk; tehát a szolgák még akkor is voltak csákánynyal ellátva, honnan a nevük ráragadhatott.

Később is a városnál *futkosók* alkalmaztattak szolgácul, így 1752-ik évben kineveztetett négy, kik azután 1794. évig működtek, akkor azok helyébe hat „*csákányost*” fogadott fel a tanács évi 60 forint fizetéssel és *ruha-illetményvel*. Ezek a határozat szerint, éjjelnappal tartoztak a birói háznál lenni és szolgálatot tenni. 1797-ben az akkori bíró Nagy Mihály felelősségre vonatván a tanács által, hogy nagyobb szolga-személyzetet alkalmazott, ő november 7-én kelt iratában, melyet így kezdte: „Minden Jóknak kívánásával köszöntöm Bíró uramat és az egész Nemes Tanácsot”, azzal menté magát, hogy két csákányos a szolgálattételre kevés lévén. kénytelen volt három városi rezerva szolgát felvenni melléjük, mivel az egyik csákányos a szőlő-munkásokhoz s a mezőre, a másikat pedig az utak és utcák csinálásához rendelte volt ki; a három közül *Pitel Ádám*, mivel nem akart a városi szolgálat helyett *tíz forintot a csákányosok számára váltságul letenni*, arra vállalkozott, hogy szolgálni fog, de ügyetlensége miatt három napnál tovább nem tartotta s e napokat is beszámította neki a közmunkába s így panaszra alaptalan.

Ebből is kitűnik, hogy a csákányos-szolgalát olyan hajdu-féle volt s azt eredetileg a fiatal polgároknak kellett egy évig teljesíteni, vagy a szolgálatot pénzzel megváltani. E különös szokás azután sokáig tartott, még a forradalom utáni évekig is, s így oly helyi természetű volt ez intézmény, melyet sem a hűbéri viszonyból, sem más országos intézményből leszármaztatnunk nem lehet.

Ezen itt divatozott szokás szerint oly ifjak vagy jövevények, kik a polgárok kötelékébe léptek s *így polgárokká váltak, egy évig csákányosi szolgálatot tartoztak tenni*, de megengedettett nekik, hogy magokat 12 forinttal megválthassák, mely pénzen a hatóság más helyettes csákányost fogadott fel, kinek két pár csizma és egy feljés vagy e helyett tizenkét forintnyi évi fizetés járt.

1812. évben, a városi számadások szerint, befolyt e címen „*a felesküdt kisbirák*“ fizetéséből, husz egyéntől az akkori érték szerint negyven váltó forintjával, 800 frt; 1814-ben pedig tizen-nyolc egyéntől 12 frttal 192 forint s megjegyztetett a lisztán, hogy mivel e pénzből a *csákányosok* egész fizetése ki nem telt, a kasz-szából pótoltatik 1 frt 33 kr. Később az 1839—40. évi számadá-sokban előfordul egy jegyzéken, mely ily címet visel: „*Feljegyzése azon esküdt biráknak vagyis új polgároknak, kik ezen esztendőre az ugynevezett csákányos pénzt 12—12 forintot fizetni tartoznak*“, egész sora ily egyéneknek; ezek nevei valának: Lip János varga, Tóth István varga, Szabó Sámuel, Ordos Ferenc gazdálkodó, Mo-csár János, Féhn József gazda, Panasz Mihály csákányos, Dávid Amsel esztergályos, Kroó József fia A., Tusnyák Ferenc, Buza György csizmadia, Pálfi János, Kornél József, Török József, Roth-bér Károly zsidópipás, Motrinec György, Maruszinec Mihály, Val-kóc János, Lengyel Mihály és más tizenhárom izraelita lakos.

E szerint is az ily felvett ifju polgárokat *esküdt biráknak is neveztek*, mely cím egy évig tartott s azzal léptek mint polgárok a város kiváltságos jogai és javadalmi használatába.

1846-ban Gáthy Sámuel bíró november 1-től 1850. évi febr. haváig beszédett számadása szerint „*kisbiró vagy csákányos pénz-ül*“ 12 váltó (vagyis 4 frt 48 kr. pengő, illetve 5 frt 04 kr. osztr. pénzben) forintjával egyénenként számítva, 120 polgártól 433 frtot s hátralékban maradt 167 frt vp., miből az alkalmaztatott csáká-nyosoknak kifizettetett 600 vft.

Ily csákányosok azután az egyes hivatalnokokhoz besoroztat-tak szolgálattételre; így 1844-dik évi jegyzőkönyvben előfordul, hogy akkor *harmincegyen megválasztattak új polgárokul*, kik a csáká-nyosoknak 12—12 frtot tartoztak fizetni és *feleskettettek*; hogy a 40 frt fizetéssel kinevezett belbiztos mellé is adatott egy csákányos, mint kinek állásával az járt s azzal a piaci és vásári rendre fel-ügyelni köteles volt.

Ugy látszik, hogy később nemcsak az új polgárok, hanem az új házások is tartoztak a csákányossággal; erre nézve ez áll az 1846-ki városi jegyzőkönyvben: Nov. 4. *kisbíráknak az új házások közül*, kik a csákányosi szolgálat megváltásáért egyenként 12 vfrtot fizetni tartoztak, feleskettetett a Körösutcából 11, Ujutcából 10, Piac- és Szorosutcából 4, Zsidóutcából 7, Temetőutcából 3 és a Várutcából 8, összesen 44.

Ez állapot így tartott 1856. évig, a mikor november 22-kén a cs. kir. Helytartóság a Munkácson eddig gyakorlatban volt ugynevezett „*csákányos vagy kisbírói intézményt és váltását*“ eltörölte. Mindamellet a város később az alkotmány helyreállítása után ismét annyiban léptette életbe, hogy azoktól, kiket képviselőtestületileg a javadalmas polgárok sorába felvett, megállapított díjakat szedett, melyek a szerint, a mint az illető idegen, vagy itteni polgár szülötte, vagy ide házasodott, változtak.

A hatóság pedig hivatalsszolgáku szegődött egyéneket nevezet még ma is csákányosoknak, kik fegyvertelenül ugyan, de előírt régi egyenruhában járnak, t. i. világoskék és fejér-zöld zsinórral ellátott áttílaban, oly nadrágban és sipkával, és kézbesítési, irodatisztítási s egyéb ily szolgálatot teljesítenek; míg az ezek helyére állított a fegyveres rendőrök a csendőrség mintájára öltöztetvén: zöld színű zubony, szürke nadrág és köpeny és kakastollal ékített karimás *kalapban* jártak, melyen az ország cimere volt feltűzve s jobb karjukon nemzeti szallagon M. V. R. (= Munkács városi rendőr) betűket és nyakukon számmal ellátott félhold-alaku rézlemez viseltek. Ezen kevésbbé fegyvelmezett s többé-kevésbbé alkalmas s gyakran változtatott egyénekből álló rendőrség a város fejlődött igényeinek azonban már nem felelvén meg, a képviselőtestület más hazai hasonló városok példájára itt is a kir. csendőrséggel kívánta felváltatni, mely szándék hosszabb tárgyalások után ténynye válván, az ügy akép állapított meg, hogy az állam átveszi Munkácson a külső rendőri szolgálatot, miért is a város évenként költségpótléku 5696 koronát fizetend s az első felszereléshez költségül egyszer mindenkorra tíz évi részletekben törlesztendő 5984 k. 20 fillérrel járul. Így az új intézmény 1905. évi május hó elsején életbeléptetvén, a csendőrség 24 tagja megkezdé a szolgálatot.

Ujvárosház. Az 1810-ben épült és 1878-ban némileg meg bővített városház immár a kor igényeinek meg nem felelvén, a képviselőtestület 1898. évben elhatározta, hogy annak helyén újat emel tet, ahoz csatolván a mellette nyugatrót álló földszinti jegyzőilaknak telkét is. Így a pályázat kihirdettetvén, a beérkezett tízenkét pályamű közül az építkezési bizottság s a felülvizsgáló államépítészeti hivatal bírálati véleménye folytán a város közönsége ifjabb *Bobula János* budapesti műépítésznek középkori stílusban tartott

tervét fogadta el az építkezés alapjául. A terv és mellékmunkálatai, valamint az építkezés ellenőrzésére Bobulának összesen 2800 korona tiszteletdíjat szavazott meg a képviselőtestület s az építés felügyeletét Bernovics Gusztáv városi mérnök s építészeti tanácsosra bízott. Építési költsége pedig ötven év alatt törlesztendő 200,000 korona kölcsön felvételével és felhasználásával irányoztatott elő s a végleges leszámolásnál csak néhány ezerrel haladta azt felől. Az építkezés 1903. július hó 16-kán kezdődött, befejezése pedig 1904. május hóra állapított meg. Az új székháznak alapkőletétele 1903. évi július 23-kára kitűzetvén, az délután négy órakor nagy közönség s gróf Schönborn Frigyes Károly jelenlétében ünnepélyesen megtartott akép, hogy Cseh Lajos polgármester vázolja a pillanat fontosságát, s reményének adott kifejezést, hogy ez új épület szellemi tekintetben is méltó lesz hivatásához s indító helye a város jövőendő boldogulásának és emelkedésének. Azután Hubert Lajos I. tanácsos felolvasta az alábbi hártypapírosra írott okmányt, mely a kapu előtti toronyszerű tornác alatt e célra készített nagy alapkőbe volt elhelyezendő. Ez okirat tartalma következő:

„6081. sz. 1903. k. i. Munkács rendezett tanácsu város közönségét képviselő, 117 tagból álló virilis és választott, továbbá tisztviselőkarával kiegészített és törvényszerűen alakult képviselőtestülete.

I. Ferenc József, Magyarország apostoli királyának uralkodása. Bánffy Dezső báró kormányelnök és belügyminiszter, falkói Cseh Lajos polgármesterségének ideje alatt 1898. év tavaszán elhatározta, hogy a múlt században épült, de a viszonyok változása folytán többé meg nem felelő városházát, a multnak ezen emlékét lebontván, annak romjai felett a modern viszonyoknak megfelelő új városházát épít, mely hirdetője legyen ez ősi város fejlődésének és zászlója legyen a magyar kulturának.

Ezen határozat szerint a beérkezett 12 pályaművet a város építkezési bizottsága, a magyar mérnök- és építészegyesület, a m. kir. állami építészeti hivatal felülvizsgálván, a bírálat eredménye folytán a város közönsége íj. Bobula János budapesti műépítésznek középkori stílusban tartott tervét fogadta el az építkezés alapjául, hogy ezzel is hirdetője legyen a város történelmi multjának.

A tervrajz és mellék munkálatai, valamint az építkezés ellenőrzésére íj. Bobula Jánosnak összesen 2800 korona tiszteletdíjat szavazott meg a város közönsége. Az építés pedig íj. Bobula Jánossal együtt Bernovics Gusztáv városi mérnök építészeti tanácsosra bízott.

Ezen székház építési költsége 50 év alatt amortizálandó 200,000 korona kölcsön felvételével és felhasználásával irányoztatott elő.

Az építkezés 1903. július hó 16-án kezdődött, befejezése pedig 1904. május hóra állapítottatott meg.

Ezen okmány a mai napon tartott rendkívüli képv. testületi közgyűlés határozata folytán ugyanazon nap délután 4 $\frac{1}{2}$ órakor tétetett le a városi székház keleti oldalán levő torony alatt.

Falkói Cseh Lajos polgármester vezetése alatt megjelent tanácsstagok a következők, u. m. Fazekas Béla rendőrkapitány, Hubert Lajos I., Szilágyi Sándor II., Forgách Antal III. tanácsos, Bernovics Gusztáv mérnök, építészeti tanácsos, Lehotay Zsigmond főjegyző, Várady Gyula tisztí ügyész, Széll Kálmán dr. tisztiorvos, továbbá a város képviselőtestületét alkotó meghívott virilis és választott képviselők (névszerint elsorolva), kiknek jelenlétében a felolvasott és megjelentek által aláírt ezen okmány — a polgármesternek városunk fejlődése és boldogulására elmondott lelkes beszéde alatt — az alapkőben elhelyeztetett és a szokásos kalapácsütések után befalaztatott.

Adja a Teremtő, hogy az épülő városi székház a törvények és közigazgatásnak éber őre, az általános haladás és kulturánk fejlesztésének kiinduló pontja, a legtisztább hazaszeretetnek mindég hirdetője és a nemzeti művelődés terjesztője legyen!

S ha majd egykoron napfényre kerül ezen papirtekercs, a késő nemzedék tudja meg, hogy városunk lakosságának száma, 1553 lakóházzal, összesen 14.416 lélek volt, melyből 2751 r. kath., 3493 g. k. 1590 ev. ref. és ágostai hitfelekezetű 6567 izr., 38 baptista (unitárius) és 1 felekezet nélküli volt. A kik valamennyien magyar nemzetiségűeknek vallják magukat.

Városunkban egy r. kath., egy g. kath., egy ev. ref. és két izr. templom van, ugyanannyi lelkeszséggel. Ezenkívül egy állandó városi színház, egy áll. főgimnázium, internátussal egybekötve, egy állami polgári leányiskola, egy áll. elemi fiu-iskola, egy áll. elemi leányiskola és 3 állami óvoda. Egy városi közkórház, a cs. és kir. 65. gyalogezred laktanyája és kórháza, a m. kir. 11. honvéd gyalogezred laktanyája és kórháza van.

Továbbá kir. járásbiróság és telekkönyvi hatóság, m. kir. adóhivatal, pénzügyőri biztosí hivatal és pénzügyőrség, erdészeti gondnokság. Ezenkívül dohánygyára, szeszgyára és több téglagyára van.

Ezekből tudja meg a késői nemzedék, hogy e közönség szerény körében is igyekezett városunkat a lehetőséghez képest fejleszteni és a virágzás első lépéséhez segíteni. De tudja meg azt is, hogy e székház építésével a a hagyományos ősi honszeretettől eltekintve a honszeretet erősbitő kapsaként emelte a közigazgatásnak ezen templomot a magyar nemzeti művelődés, a magyar nyelv, a magyar kultúra előmozdítására.

Szolgáljon ez intőpéldaként a késő utódoknak, hogy ők is kövessék őseink nyomdokait és igyekezzenek városunkat a haladás és boldogulás felé vezetni.

Isten áldd meg városunkat és a hazát!

Munkács, 1903. évi július hó 19-én.

Az okirat fölolvassása és aláírása után, az építést vezető *Bernovics Gusztáv* városi mérnök, elhelyezvén az okmányt az alapkőben, fölkerlte a polgármestert a szokásos kalapácsütések megtételére; a ki ismételtén igérvén, hogy „innen fog kiindulni minden jó s *első sorban a jó közigazgatás*“, — megadta az engedelmet az építés folytatására s isten segítségét kérve, a város közönsége nevében tette meg az első kalapácsütést. A második ütést *Schönborn Károly* gróf tette „Legyen e kő azon igaz hazaszeretetünk jelképezője, melyre városunk jövőendő nagyságát építjük!“ jelmondat kíséretében, a harmadikat *Nedeczey János* orsz. képviselő „Álljon e kővön a magyar nemzet megerősítésének egyik megvívhatlan sziklavára s védje azt a testvéries honszerelem mindent legyőző hatalma!“ jelmondattal; a 4-iket *Hubert Lajos* tanácsos Munkács város tanácsa, az 5-iket *Forgách János* prépost főesperes a róm. kath., a 6-ikat *Deskó János* főesperes a gör. kath., a 7-iket *Sütő Kálmán* esperes az ev. ref., a 8-ikat *Kiss Mihály* hitközségi jegyző az izr. hitközség nevében, a 9-iket *Melega Miklós* ipartestületi elnök az ipartestület részéről, s az utolsót a mérnök, jelentvén, hogy az alapkő le van téve; mire a polgármester áldást kívánva Munkács város közönségére, az épülő új épületre, az építő munkásokra, a vállalkozóra s az építést vezető mérnökre, — az ünnepség a „Himnusz“ eléneklésével végződött, melyet az egész közönség énekelt.

A valóban feltűnő épület most nem kevésbé disziti a várost s kényelmes helyiségeül szolgál a tisztikarnak; a nagy középkori alaku és színezetű teremben pedig a képviselőtestület tartja gyűléseit és tanácskozásait. Adja Isten, hogy mindig a közönség javára váljanak!

IV.

A városi bírák hajdani bűnvádi törvénykezése.

(Világnézet századok előtt. — Becsületeablás. — Nyelvkivonatás. — 1622-diki Rendfentartási szabály. — Vaskalitka, kaloda, nyakvas. — 1639. évi egyházi rendszabály. — Gróf Schönborn Ervin Jenő igazságszeretete. — Bűnesetek a 17. században. — Debreczeni János 1665-ki reverzálisa. — Szűcs István mentegtetése a lengyelek berohanása alkalmából 1657. — Feltételes ítéletek. — 1684. káromkodásért agyonköveztetés. — Becsületsértési esetek. — Bűnvádi tárgyalás módja 1708-ban. — 1716-ban szeretkezés megégetéssel fenytettetik. — Falóra való ültetés. — Tolvajok megbélyegzése. — A városból való kiűzés. — Másik esetben fejevéttel. — Békeség pohár. — Erkölcstelen vádak. — Cívódások. — Erkölcstelen asszony háza kibecsültetik. — A kerék meggyalázó jel. — Boszorkányper 1643. — Felekezetlenség üldöztetik. — Feltételes elítélés intézményének nyoma.)

A munkács-városi bírák hitese tanácsosaikkal ítélőszéket képezvén s úgy polgári, mint bűnvádi perekben századok óta törvénykezvén, különösen érdekesek azon bűnvádi esetek, melyeket a bírák törvényszékiileg tárgyaltak. Általában ha vissza pillantunk a múltba, lehetetlen meghatottság nélkül szemlélni az akkori viszonyokat. A századok s évtizedek előtti életmód, közlekedés, kereskedés, törvénykezés, erkölcsi nézet, társadalmi világ, minden oly természetes és kismérvű volt a mostaniakhoz képest. Társadalmi és emberi botlások most is vannak, de a mindennapiakon, közönségeseken ma legfeljebb mosolygunk, míg azokat hajdan az elfogult és tudatlan bírák szörnyű vétéknek, bűnténynek tartván s minősítvén, mások elrettentő példájára legnagyobb kegyetlenséggel és szigorúsággal sújtották. Ugyan ki ne botránkoznék meg most annak olvasásánál, hogy még nem oly nagyon régen is hazai bíránk s köztők a munkácsiak is, az otthon, családi körben a magyar lobbanékony természet pillanatnyi villanásául kiejtett ily szavakat: „adtateremtette, vagy ördögadta“ a legnagyobb mérvű istenkáromlásnak tekinték és szigoruan, még kövekkel való agyonveretéssel is büntették; hogy a veszekedést, kölcsönös szidalmazást, szeretkezést, cégéres véték gyanánt tárgyalták s fenytették, az ily kezükbe került szerencsétlent nyilvánosan a piacon fa-lóra ültették, megverették, a nő haját lenyirták, a városból kiseprőzték, sőt a parázna nőt még halálra, fejevesztésre is ítélték, valamint a rágalalmazót és becsületsértőt nyelve kivonatására s kivágtatására. (Jóllehet, hogy ez utóbbi középkori büntetés talán még most is ráillenék nem egy léha becsületeablóra és alattomos rágalmazóra...) A városi levéltár régi ügyiratai számtalan ily esetről tesznek tanúságot, melyeknek adatai s tárgyalásai élénk fényt vetnek az akkori viszonyok és állapotok földéritesére, az akkori korlátolt világnézet, korszellem, társadalmi élet és erkölcsi világ feltűntetésére s melyek így még néprajzi tekintetben is figyelemre méltók. Ez okon nem lesz érdekte-

len, ha Munkács kiváltságos város irattárából közlök kor szerint néhány jellegzetesebb adatot.

Megjegyzem egyébiránt, hogy a városi elöljáróság a várbeli főnököktől is kapott időnkint s alkalmilag szabályrendeletet és utasítást a rend és vagyon s életbiztonság fentartása iránt, melyeknek értelmében azután eljárni tartozott s melyhez mint alantas közeg mereven alkalmazkodott is.

Igy a tizenhetedik század elején, az akkori folytonos harcias korban a nép erkölcsi bizonyára nagyon is meglazulván, Munkács városban is főleg az itt tanyázott és táborozó katonákkal való érintkezés következtében a kihágások gyakoriakká váltak; miért is gelsei Balling János, Bethlen Gábor fejedelem teljhatalmu kormányzója szükségesnek látta azok korlátozása s a polgárság biztonságára való tekintetből 1622. évben szigorú rendszabályokat életbeléptetni s megrendelni, hogy az ez ellen vétők példásan megfenyíttessenek, a kisebbféle kihágók és dorbézolók pedig a város piacán a római katolikus templomnál állott *vas-kalitkába* zárattassanak. E terjedelmes vaspántokból összeállított *ketrec* valószínűen a most már lebontott régi templom körkerítésének északi oldalán állhatott, míg a templom főbejáratánál a kökeretű ajtónál láncon egy *nyakvas* csüngött, melyen a közerkölcsiség és egyház ellen vétőket kipelengérezték.

A Balling-féle rendszabály szószerint a következő:

Halljátok meg Munkácson lakozó férfiak, német és magyar, és orosz, cigány és minden nemzet, itt lakos és vidékiek kicsinytől fogva nagyig! Azt kiáltja a nemzetes és vitézlő *Balling János* urunk, ő felségének a felséges *Gábor* fejedelemnek, Isten kegyelmességéből Erdély országának, fejedelmének, Magyarország egyik részének urának és székegyek Ispánjának és Ratiboriának Hercegének Munkácsi főgondviselője és kapitánya.

1. Hogy senki is harangozás után a városi őrzőkön kívül utcákon lámpás nélkül ne járjon, mert valakit a város-őrök megkaphatnak, megfogják, kedvezés nélkül a szentegyház előtt való kalitkába zárják és 12 óráig ott tartatik.

2. Hogy a magyar a némettel való összejövésre okot ne adjon, a németek is hasonlóképen, a német is adja meg a magyar-nak tisztségét, a magyar is a németnek; ha pedig történetből összeveszenének, a város-őrök reá vigyázzanak és mind a két verekedő félt megfogván, a várba vigyék és az ő princípálisokkal együtt kapitány uram törvényt láttassanak és törvény szerint kedvezés nélkül büntetessenek. Jakab Józsi uram is eskettessen hat assessort és kapitány uram is hatot, akik két törvényt tehessenek és több terminusa ne lehessen, hanem ad tertiam diem bepereljen és nulla ex-

ceptione törvény szolgáltatassék, kinek az exekutoria kedvezés nélkül legyen és egy pernél többet ne tehessen se ne appellálhasson.

3. Hogy senki fegyverrel vert ne legyen, mert valakit efélét megfoghatnak, fejével éri meg.

4. Hogy senki haragból kardot ne vonjon, mert a mely fél léssen oka, a keze vágattatik el érette.

5. Hogy minden nemesek itt valók és vidékiek közül, a kik valami eladó marháját eladni ide a városra hozzák, senki a háznál se vegyen, se az úton, kívül a városon kívül el ne merje adni, hanem tulajdon a piacra hozza eladni, mert valaki e kívül talál-tatik, az eladónak minden eladó marhájába zsákmányt vesznek a vásárbírák és annak fölötté ő magát az eladót a *kalitkába tétessék*, a vevők pedig tizenkét forintig büntessék, kivévén azt belőle, hogy a vásárbírák addig senkinek ne engedjenek semmit eladni, míg az ő felsége számára valót meg nem vásárolják. A mikor a vásárt meg akarja a város eresztetni, egy jelt tegyen ki, ugymint egy kis lobogót, az lesz a jele, hogy szabad minden embernek vásárolni.¹

6. Hogy ha az utcán valakik garázdálkodnának és üstököt vonnának, bár nappal léssen is, a városi kerülők igen vigyázzanak reá és megfogván őket, a kalitkába tegyék és mikor elbocsátják, szolgákkal megverjék a garázdaságért.

7. Valaki éjszakának idején puskával lövöldöz, a puskáját elvonják, ő magát a kalitkába vigyék és midőn elbocsátják, szolgákkal megverjék.

8. Hogy az asszonyi állati rend, hogy ha utcákon kurválkodnának és egymást kurváznák, avagy a kikkel szitkozódniának, kedvezés nélkül megfogattassanak és a kalitkába tétessenek.

9. Hogyha valakinek a kemencéje kigyuladna, bár úgy, hogy meg nem ártana a házbelieknek, a bíró tizenkét forintot vegyen rajta, fele legyen a bíróé, fele a kapitány uramé.

10. Hogy a németek a szőlőhegyeken ne járjanak, sem kertbe ne bujdossanak, mert ha kerteken avagy szőlőhegyeken találják, a szőlőgazdáknak kedvek ellen, a kerülők megfogják és a várba megkötözve felvigyék.

11. Hogy a mészárosok döghust vagy beteg marhát ne vágjanak és igaz fonttal mérjenek, mert ha ilyesmit cselekszik, mesterségét elveszítse és minden marháját ő fensége számára confiskálják.

12. Hogy minden ember az ő háza előtt tisztán tartsa a szemetet, a kit az utcára hord, egy rakásra hordjon és minden szombaton szekerre rakatván, a város végére kihordassa. Valaki ezt nem

¹ Bizonyára innen ered a maiglan élő közmondás is, hogy „szabad a vásár.”

cselekszi, a bíró vegyen hat forintot rajta, egyik fele övé, másik a kapitányé toties quoties.

Egy másik 1639. évben kiadott hasonló rendszabály pedig következő: *Articuli ab Ecclesia pro Glória Dei et Ecclesiae emolumento.* (Egyházi szabályok az Isten és Szentegyház dicsőségére s épülésére.)

I. Vasárnap semmi gyűlések ne legyen a polgároknak semmi-nemű dolog felől, mert az ünnepnapot Istennek kell megszentelnünk, a mint Isten megparancsolta.

II. Az ünnepnapokon senki ne dolgozódjék, sem is maga, sem marhája, se pedig tétova más faluba ne járjon se urának se pedig magának való szükségéért; a ki pedig megcselekszik, a kézi kalodába tétessék.

III. *A lélek- s ördögadta teremtetten* mondásnak büntetése pénz ne legyen, hanem ilyen formán legyen: elsőben háromszor tétessék a cimiteremben való kézi kalodába, ha háromszor elmondja, annak utána ha többször találtatik aféle szitkos vétkekben, tehát az pelen-géernél való kézi kalodába tétessék és ott *hármát üssenek a csá-kánnal* rajta; a ki pedig hallja és meg nem mondja a bírónak, azon büntetése legyen.

IV. A bünbe esett emberek pedig, férfi és asszonyállat egyenlő büntetést szenvedjenek.

V. Az éjjeli részegséget és kiáltást, lövöldözést a ki cselekszi, a bíró kalodájában józanuljon meg.

A rendelet II. és III. pontjában említett kézi kaloda, vagyis pellengér a lebontott régi r. k. templom körfalán belül állott s úgy-látszik, hogy a hitbuzgó parochusok azon gyakran büntették hivei-keket. Így történhetett meg csak az, hogy 1750. évben Schönherr József nevű lelkész, a templom ajtajára alkalmazott régi béklón kívül, még a kerítésen kívül is új kalodát állíttatott, mi ellen azon-ban a pallosjoggal bíró uradalom nevében Roszhirth János Károly főfelügyelő felszólalt és azon évi december 31-én történt megke-resésére Pap János helyettes szolgabíró és Mikó Mátyás esküdtt a vármegye kiküldetése folytán ez új kalodát, melynek felállításához 2—3 ember szükségeltetett, onnan eltávolíttatta, a következő évben pedig az uradalmi tisztség eltétette azt a templom cinterméből is az ott századok óta állott pellengérrel (Buszstok vagy Sündbok) együtt már azon okból is, hogy ott tekintélyes egyéneket 12 frtnyi díj mellett szokás eltemetni s így e kinzóeszközöket a felszentelt helyen immár botrányosnak találták. A nyakvas és kézlánc azon-ban úgy a róm. kath. mint a ref. templomok bejáratánál 1835. évig csüngött.

Természetes, hogy a szerény polgáregyénkekből álló birói és hatósági tanácsot azután a szokáson kívül az ily felsőbb rendeletek

is vezérelték eljárásokban, melyeket ők vakon s kiméletlenül teljesítettek. Megtörténhetett azonban, hogy míg az előkelőbb és tehetesebb birtokosok s urak a hálót áttörték, addig a gyámoltalan közrendűek abba beleakadtak; mert van eset rá, hogy a parázna nőt felmentették azért, mert büntársa nemes ember volt. Az is igaz, hogy a főbenjáró esetekben a súlyos ítélet felebbezés vagy hivatalból való felterjesztés folytán az uradalmi *uriszék* elé is került, hol az felülbíráltatt, de mint az többször megtörtént, ott is gyakran mélyebb megfontolás nélkül hagyatott jóvá. A sok felmerült ily panasz és esedezés következtében e laza eljárás *Schönborn Ervin Jenő grófnak* feltünvén, megörökitésre méltó a vele született igazságszeretetet és humánus ézület, mely őt jellemzé s melyet többször tanusított, midőn fenhatóságánál fogva, a munkácsi uradalmi uriszéken megfordult bünvádi s főbenjáró esetekben megerősítés végett hozzá felterjesztett ítéleteket megváltoztatta. A számos ily általa enyhített eset közül szolgáljon például ez:

1757. február 25. Balla Erzsébet paráznaság miatt *halálra* ítéltetvén, meghagyá a nevezett gróf, hogy a község folyamodása következtében, az uriszék még egyszer tárgyalja a pört s az elítéltet esetleg utasítsa a trónhoz kegyelemért folyamodni. Majd felkerülvén a pör hozzá, április 1-én azt írta Bécsből a főtiszttséghez, hogy csudálkozik azon, hogy lehetett Ballánét a második esetért halálra ítélni, mikor az első vádeset sincs kellően beigazolva s *így majdnem egy ártatlant végeztek volna ki a bírák*. Miért is szigoruan rendeli, hogy jövőben az ily súlyos ítéletet kihirdetés előtt mindig térjessze fel hozzá az iratokkal együtt átvizsgálás végett.

1761. június 23-án pedig hasonló főbenjáró ügyben akép határozott, hogy mennyiben a *Mordovanec Demeter* halálra ítélt egyén elleni bünvádi pör nincs teljesen kimerítve s az ő kinzással kicsikart önvallomását nem lehet nyugodt lelkiismerettel és valódi meggyőződéssel teljes próbának tekinteni, de maga a bűntény sincs tárgyilag beigazolva; azért az ítéletet feloldja s a vizsgálat teljes és tökéletes kiegészítését megrendeli oly módon, hogy a halálos ítélet csak akkor hozandó és foganatosítandó, ha a bűntény a déli napfénynél világosabban kiderítettett. („Si delicta luce meridiana clariora sint.”)

A várbeli parancsnokság is gyakran vette igénybe a város hatóságát előfordult esetekben. Érdekes e tekintetben a következő is. 1657. évben júniusban a II. Rákóczi György erdélyi fejedelem és munkácsi uradalom birtokosa ellen a felbőszült lengyelek hadjáratot indítván s Lubomirszky vezérok alatt több ezreddel az országba beütvén s különösen Beregmegyét is teljesen elpusztítván, azon évi július 21-én Jolsván Gömörmegyében tartott gyűlésen a rendek a kár megvizsgálására „inquisitorokat” neveztek ki, így Be-

regugocsára nézve Fancsikai Ferenc ugocsai alispánt s meghagyták ezeknek, hogy egyszersmind az álhir terjesztőket s a netaláni résztvevőket is nyomozzák ki. Ily gyanuba került azután bizonyos Szűcs István itteni lakos is, kit e miatt a munkácsi várba elzártak; fia Szűcs András azonban közbejárván apja érdekében, kérvényt adott Kisfalusi György akkori várkapitányhoz, melyben írja, hogy atyját ártatlanul gyanusítják azzal, hogy ő betörő lengyelekkel tartott volna s hogy alaptalanul tartják erős fogságban a vár tömlőcében; ő képes bebizonyítani ungvári emberekkel, hogy atyja a betörés alkalmával Zamborban volt, hová borokat vitt s hogy a lengyelek ott nemcsak borait, de mindenét elvették, sőt őt is elfogták s letartóztatták s midőn ügygyel-bajjal kiszabadult, egyenesen Szerednyére ment borokat vásárolni s azokkal ismét kivonult, hogy sok károsodását némileg helyrehozza s némi nyereségre tegyen szert; de meghallván, hogy mi hirt költenek ellene, nem mer haza jönni, félvén a sanyargatástól; miért is kéri a kapitányt, hogy adjon oly pátenst, mely atyját az üldözéstől megvédje s haza jöhessen s itt ártatlanságát bebizonyíthassa, jogosítsa őt fel arra is, hogy azt a lengyelt, ki őt megkárosította „arestálta”, felkeresse s a hol elérheti, elővehesse. E kérvényt Kisfalusi György azon évi december 4-én kiadta a városi birónak, Kottyász Istvánnak informálás végett, ki már dec. 6-án igazolta írásban, hogy a supplikáns a kitételek valódiságára a tanács előtt a hitet letette. Ennek következtében a nevezett várkapitány dec. 23-án a kérvény lapjára azt írta, hogy: az információ szerint Szűcs István azelőtt jámbor lévén s ha némi kétséget vont is magára a lengyelek kijövele alkalmával s mivel ő nagysága, Báthory Zsófia jobbbágya továbbra is kíván lenni, azért ha Munkács városban lakni akar, elsőben a bíró és tanács előtt maga hitével mentse magát, hogy a lengyel zavargásban része nem volt, hogy sem titkon, sem nyilván hazánk abbéli romlásában nem praktikált, sem kémeskedett s hogy jövőben sem fog; sőt ha valakit ebben bűnöst tudna, azt is bevallja s Magyarországhoz s kiváltkép a kegyelmes asszonyhoz és Munkács városhoz is igazabb lesz, hogy sem mint Lengyelországhoz. — Így azután eljárván, megszabadult a további zaklatástól. Hasonló eset történt előbb is, 1625. évi július 25-én bizonyos Szambori Lengyel György, kit gyanus viselkedéseért gelsei Balling János munkácsi várkapitány elfogatott s a vár börtönében tartott, reverzális mellett kibocsátatván, azon napon Oláh András munkács városi bíró, Bátyu János és Varga Mihály esküdtbírák előtt letette a hitet arra kötelezőleg, hogy ő felségét fizetésért hiven fogja szolgálni.

A XVII. században eltárgyalt bűnesetek közt előfordul 1640. évi június 24-ről, hogy Borbály Andrásné és leányai a Fejérvári Zsigmondné és a hajadon Katalin a tanács által kicsapongó és gyanus életmódjuk miatt elítéltetvén s a kuruc-kapitány közbejárás-

sára megkegyelmeztetvén, ezek oly reverzálist adtak ki magokról, hogy a várostól tizenkét mértföldnyi távolságra elköltöznék s ha e területen belül valaha találtatnának, úgy feljogosítják a városi tanácsot, hogy őket minden további törvénykezés nélkül azonnal *vizbe fojtassa*. Ugy látszik, hogy a *közerkölciség* védelme sok gondot adott a város vezetőinek s amint az alább közlendő esetekből kitűnik, az ily vádakra nagy súlyt fektettek s gyakran tulszigoru itéletet hoztak.

1647. junius 28. Santa Magda ungvári illetőségű leány ellen tizenennyolc tallér és vászon eltolvajlása miatt Tokaji Mihály védő ügyvéd előadása után így ítélte a törvényszéket képező tanács: „*Deliberatum est: Az feleleteket megértvén, tanuvallomásokat meg-ruminálván, tetszett az törvénynek, mivel az kegyes bírák terhes állapotomat megtekintvén, kegyelem adatolt fejemnek, úgy hogy az istrángot a nyakamba tegye a hóhér, az övet is, e kerekeken a hóhér megverjen, háromszor meg kiáltsa azt, hogy az akasztófát érdemelted, mivel a tanukból sok lopásod megbizonyosodott, de úgy, hogy soha Munkácson nem léssen szabad laknod, hogy ha ide jönne valaha, megkaphatnak, minden kegyelem nélkül ezen törvényre felakasztanak.*“ (Igy!)

Ugyanazon évi nov. 30-káról fordul elő a jegyzőkönyvben ez eset: Szentkirályné nevű papné vádoltatott, hogy Mátyás nevű sertéspásztorral és Miklós Istvánnal paráználkodott; egyik tanu azt vallá, hogy látta a papnét amint a disznópásztort ölelgeté és mondá, inkább lagnám vele, mint a pappal, mert nem szeretem őt. Mire a tanács úgy ítélte, hogy tizenötöd napra heted magával mentse magát a papné, hogy mióta az urától Csarodáról elment, senkivel nem paráználkodott. Ha megmenti magát, legyen szabad személy, különben bíró ur *üttesse le a piacon a fejét törvény szerint*. Ily feltételes itéletet a tanács gyakran hozott és sajátságosan a vádló Móses II. könyve 20. r. 14. versére a Hármass törvénykönyv 2. címe 105. pontjára való hivatkozással, halált kért a bűnösre.

1665. május 15-kén kiállított Debreceni János reverzálist, Erszényes János munkácsi főbíró, Gyulai Gergely, Jánki Pál, Báthori István és Tóth Péter tanácsosok és György Deák előtt, hogy elhagyott neje (néhai Takács Dániel leánya) Zsuzskához visszatér s vele illően élni fog. Kijelenté, hogy bolyongásaiban mást nem szeretett, rosszat el nem követett s a mináji papnéval nem társalkodott; s ha még egyszer elszöknék tőle, úgy őt bárhol, uton, mezőn, erdőn, városon, falun, vámon, harmincadon megfoghassák s törvény szerint büntethessék.

1668. junius 12-kén Erszényes János bíróságában ítéltetett, hogy Máté Márton esküdjék meg harmadmagával, hogy Szernyi Erzsébettel nem paráználkodott. Ha megesküszik, ment léssen, ha pedig

meg nem esküszik, úgy felesége Molnár Erzsébet hetedmagával esküdjék rá az urára és *üttesse el a fejét*; úgy szintén Szernyi Erzsébet is tegyen; t. i. tizenöt napra harmadmagával esküdjék meg, hogy Máté Mártonnal nem közösködött ha pedig magát így meg nem mentené, az ura esküdjék rá s üttesse el feleségének Szernyi Erzsébetnek fejét.

1671. június 26. a tanács ezt az ítéletet hozta: „Munkácsi főbíró Czövek István uram házánál az appellans törvényben mindkét feleleteket és tanuvallomásokat megruminálván, tetszett az törvénynek, hogy Farkas János hetedmagával esküdjék meg a tanuk mellé tizenötöd napon, hogy Király Mihály és Remete Péter verték fel a szálláson oda vitt marháját és elvitték. Ha rájuk esküszik, tehát akasztassa fel, ha pedig rájuk nem esküszik, tehát Farkas adja meg a díjakat mindkettőnek, ha díjt leteszi mindkettőnek, tehát a magistratus vitesse ki és akasztassa fel mindkettőt. Ez ítélet Báthory Zsófia fejedelem asszony várbeli uriszekére felterjesztetvén, ő július 4-kén oly megjegyzéssel megerősíté, hogy a homagialis díj, mely 40 forint, a földesuraságnak adattassék.” (Tudniillik kárterítésül a kivégzendő jobbagyokért.)

1684-ben káromkodás miatt ily ítéletet hozott a tanács: Kolos István főbíró házánál a tanács *Bodnár Sándort*, ördögadta, teremtette-féle szitkozódásért 40 lapátcsapásra ítélte, oly fenyegetéssel, hogy ha még egyszer e vétekben találtatik, tehát *kővel fog agyonverettetni*. A minthogy 1695. évi július 6-kán keltezett ítélet szerint, bizonyos Kálin János más néven Hagymás ily ördögadta, teremtette-féle káromkodásért a városi piacon csakugyan *agyonköveztetett!*

1696. febr. 11-kén panaszt nyújtott Galgóczi Mihály munkácsi főbíró a tanács nevében II. Rákóczi Ferenc vártiszteinél az iránt, hogy a káromkodók és paráznák elszaporodván, a miatt Isten a haragját érezteti; „elvevén határunknak jó gyümölcsét, sok munkánk után is nem lévén semmi siker.” Miért is kéri a tiszteteket, hogy az ily bünösöknek ne fogják pártját, ne védelmezzék, ne vonják el a büntetéstől az által, hogy ott befogadják, mint közelebb történt Murza nevű szakács és Szakács Sándorral, kik a nyilvános paráznákat is házuknál tartják. Mire Gáll Márton uradalmi adminisztrátor így indorsálta a panaszos kérvényt: A bünösök fenytendők ugyan, de nem az uraság tudta és befolyása nélkül s annak prejudiciumára. Munkács, febr. 19. 1696. „Ez intézkedéssel nem igen lévén a tanácsbeliek kielégítve, négy év múltán ismét adtak be hasonló panaszos előterjesztést, de most magához a fejedelemhez II. Rákóczi Ferenchez, melyet érdekességénél fogva egész terjedelmében közölök: „Méltóságos fejedelem! Nekiünk természet szerint való Kegyelmes Urunk! Munkács városának főbírája tanácsával

és az egész város lakosaival együtt mint Nagyságod szegény jobbágyai Nagyságod alázatosan szupplikáljuk. A sok Isten nevét káromló gonosz szívű és száju emberek, férfiak és asszonyi állatok e világnak ritka példájára és Ngod lelkének is keserűségére annyira megszaporodtak köztünk, hogy épen láttatik az Istent is határunkról és városunkról elidegeníteni. Ha büntetni akarnók törvény szerint, megtiltják magokat Nagyságodra és büntetlen maradván, sem Istennel, sem Ngod méltóságával nem gondolnak. Nagyságodat mint jó kegyelmes fejedelmet és az Isten dicsőségét oltalmazó főmagisztratust Isten kezében kérjük alázatosan, méltóztassék kegyelmesen parancsolni, Tiszturaimék a káromlókat kezünkől ki ne vegyék, nem cselekedvén mi is törvénytelen senkivel, nem is prejudikálván Nagyságod fejedelmi autoritásának semmit, midőn Istentől és Ngodtól vött tisztünk szerint Ngod városát tisztán akarjuk tartani. Isten megáldja Ngodat az Isten dicsőségének oltalmazásáért, mi is Ngod kegyelmes gráciáját életünkig megszolgálni készek leszünk. Maradván Ngod alázatos jobbágyi az felül megirt instánsok.“ — Az iratra rá van vezetve: „Exhibit 25. Febr. 1700., a hátára pedig ez: Megengedtetik, hogy hasonló káromkodók és istentelenséget tevők nem tekintve azok állapotára, a városi bírák által büntetessenek. Actum Munkács, die 25. Februarii 1700. F. Princeps Rákóczy mp.“ — Természetes, hogy e felhatalmazás következtében azután a tanács még erőlesebben és szigorubban járt el az ily vétkezők ellen,

1697. évi február 26-án különös becsületsértési eset fordult elő. *Kisvárdai János*, oroszvégi csizmadia ugyanis bevádolt a Munkács városi tanácsnál több munkácsi legényt a miatt, hogy azok tavaly, midőn nejét a Nagymezőre kiküldé aratni, rosszakaratból azon a bozótos helyen, melyen nejével, ki a hirtelen támadt zápor eső elől a bokrok közé menekült, találkoztak, galyakból és lombból egy nagy halmot hordottak össze s gyanuba vett neje meggyalázására elnevezték *Várdainé halmának* s megjegyze vádlott, hogy az ily halmot csak a cégéres paráznák vagy gyilkosok örökös meggyalázására szokás emelni. Miért is kérte, hogy a vétkesek 40—40 forint díjban marassza el a tanács és a halmot is hordassa el és égettesse meg. A tárgyalás során azonban két tanu azt állítá, hogy látták az asszonyt azon időben a bokrok közt egy leleszi legénnyel minden kételyt kizáró helyzetben szeretkezni s felhajtott ruhával a földön feküdni. Miért is a tanács a vádlót elutasítá, a gyanúsított nőnek pedig meghagyá, hogy a két terhelő tanu ellenében tizenketted magával tizenöt nap alatt *purgálja* magát, különben paráznaság miatt fog megbüntettni.

1701. okt. 25. Siket Gyurkáné és leánya Szöcs Suska (igy) a tanács előtt írásban kijelenték, hogy Posztócsináló Pált és nejét

Görög Katát nyelvükkel megsértették, mely miatt a becsületes itélőszék által *nyelvük kivonatásában* elmarasztaltak; mivel azonban sok jó emberük könyörgésére nekik a tanács gráciát adott, tehát kötelezik magokat, hogy megkövetvén most őket, ezentul soha se bántandják, különben husz forint bírságot fizessenek, melynek fele a tanácsot illesse.

Ugyanazon évben dec. 13-kán Dudás István neje Szijjártó Zsuzsánna megperelte a tanács előtt Kovács László nejét Rácz Máriát, mondván, hogy a minap ezt elküldé egy meszely borért, de mivel az hiányos volt, visszaküldé, min az megharagudott s az utcán megtámadta s veszekedés közben fenhangon őt francus k...ának mondotta. Miért is a tanács a sértegetőt fogságra ítélte.

1708. évi július 10-kén, épen a Rákóczi-féle szabadságharc folyamában Ardánházi Gergelyné megperelte Csiszár Lászlót becsületenítés miatt; mire a tanács a tárgyalást elrendelvén, arról ily jegyzőkönyvet vétetett fel: „Anno 1708. die 10 Julii. Nemes Beregvármegyében Munkács városában Ardánházy Gergelyné Margit asszony mint A (ctor, vádló) szólítja törvényhez ugyan felül megnevezett vármegyében és városban lakó Csiszár Lászlót mint I (ncatust, vádlottat) 1-ször, 2-szor és 3-szor cum protestatione szólva: Becsületes birák Uraim! Avégre kellett az dominus Incatust kegyelmetek istenes törvényszéke eleibe provokálnom, bizonyos oka ez: Mivel az felsőbb napokban ugymint 13-a Maji anni currentis a felül említett Jt megszólítván az A. régi de bizonyos adóssága iránt, hogy complanálja már az adósságát, mint annak előtte is sok izben kérvén az Jt becsületesen, az I. pedig nem hogy contentumot tött volna, sőt az A. asszonyt kezdette szidni, k...vázni és boszorkánynak kiáltani, mely rut és gonosz cselekedetet az A. nem szenvedhetvén, kívánja az Jnt azon sértést rá bizonyítani, melyet hogy ha meg nem bizonyíthat emenda lingua (azaz nyelve váltságaul) convicáltassék és költségül is 8 forintban marasztaltassék.“ Így a tanuk kihallgattatván, vádlott a nyelvváltsági negyven frt díjában és a költségekben elmarasztatott.

1716-ban Portörő Kata azzal vádoltatott, hogy midőn leánya Lengyel Jakabné gyermekágyban feküdt, ő vejével tilos viszonyt folytatott. A büntényt az asszony beismervén, azzal menté magát, hogy a gonosz ember csábításának esett áldozatul. Mire a tanács ily kemény ítéletet kihirdetett: „Főbíró Vecsei István uram házá-nál tetszett a törvénynek, minthogy a praespecifikált tisztátalan személynek dolga világosan konstál, tehát mint aféle maga vejével tisztátlankodó és paráználkodó, *hóhér által tüzzel megégettessék.*“

1730. március 21-kén Bocskor János és Bárány György a tanács színe előtt Koncházi János főbíró jelenlétében, az ítélet hozatala előtt abban egyeztek meg, hogy ha ezentul ismét vagy egy-

szer összekapnának, őket a bíróság nyilvánosan a piacon *a falóra ültesse együttesen.*

Ugyanazon évben Zahari Szabó Pál munkácsi főbíró és a tanács, Püspöki szolgabíró közbejárására, Bakcsi Ádám biharmegyei szolgabíró és alispán megkeresésére hivatalosan bizonyítá, hogy néhány év előtt itt *Brandenburg Jakab* anyósával közösködván, tőle kettős-gyermeke lett, miért is vád alá vétetvén, kínzás alatt megvallá gonosz tettét, s ennek folytán az asszony *halálra ítéltetvén, hóhér által feje vétetett,* ellenben a vő megszökött és Biharmegyébe menekült.

Néha azonban a tanács kisebb méretű kihágások elbírálásánál kedélyeskedett is: Így 1731. április 30-kán Koncházi János bíróságában Kishegedüsne megperelte Dracsko nevű iparost és feleségét becsületsértés miatt, miért is a tanács a férfit 24 s az asszonyt 12 pálcütésre ítélte, de egyszersmind kimondá s a jegyzőkönyvbe ezt foglalta: „Vagyis, hogy ha mesterségét oltalmazni kívánja a tekintetes Officium (uradalmi főtiszttség) instructiója szerint, négy forintot fizessen készpénzül, nem különben mivel ők szomszédok és most kibékültek, a köztök történt békesség és továbbra való becsülésnek megtartására *békesség-póhárul* egy köből (azaz husz itce) bort fog Dracsko adni.

1733. Bárány Márton bevádolván nejét paráználkodás miatt, a tanács azért halálra ítélte őt; de mivel a férje gyermekei iránti tekintetből megkegyelmezett neki, a tanács is megnyugodott ebben s megenyhíté az ítéletet, oly módon, hogy a vétkes nő *albát adjon a maga fejére,* azaz oly írást, hogy ha jövőre még hasonló rossz életet folytatna, a kimondott sententia szerint fog büntettetni, a mostani paráznaságaért pedig száz pálcát szenvedjen *vagy negyven forintot* deponáljon.

1753. Técsi Istvánt azért, mert így káromkodott: „adta-teremtette, mit csinál a lelke?“ tizenkét lapátütésre ítélte a tanács s azonfelül, mivel gyanuba esett, hogy Posztócsináló Mihálynéval viszonyt folytat, kimondá bíróilag a tanács, hogy ha ennek utána még egyszer együtt találtnak, úgy a városból mindketten kiűzetnek.

Ily módon járt néhány év multán 1761-ben Pozsonyi Rozália nevű nő is, ki június hónapban egy invalidussal a mezőn kalandozván, azzal egy lombos fa alá vonult s ott szerelmeskedett, nem vevén észre, hogy éppen azon a fán meghúzódott a mezőkerülő, Kuzma Hritz, ki elébb oda azért kuszott fel, hogy onnan az őrzésére bízott mezőn végig tekintsen és így a lombos fa árnyékában lefolyt pikáns izű jelenetnek is akaratlanul szemtanuja lett. Így azután ennek feljelentésére a vétkes asszonyt a tanács június 13-án tizenkét *lapátütésre* ítélte oly meghagyással, hogy ha a munkácsi határra s a mezőre még egyszer kilépni fog, nemcsak száz kor-

báccsal fog fenyíttetni, hanem a városból is kiveretni. Egy Gyavol Mihályné nevű asszony pedig 1765-ben azon éretvén, hogy a külső hidnál egy katonával csókolózott, azért bekísértetett s a tanács által 24 korbács elszenvetésére ítéltetett.

1766. június 16-kán Pontos és Lajos nevű cigányok lopás és kamara feltörés miatt elítéltetvén, a szégyenfánál (pellengér) *homlokukon akasztófa jelvény rásütésével megbélyegeztettek*, a hóhér által nyolcvan vesszőütéssel megverettettek s az uradalom területéről kiutasítottak.

1767. évben Lavinecz Éva cseléd katonákkal érintkezvén, 84 korbácsütésre ítéltetett, társnője Pajko Éva pedig gyanus viselkedése miatt 12 pálcütésre, oly megjegyzéssel, hogy ismétlés esetében a piacon levő *fa-lóhoz* publice kikötetnek és megfenyíttetnek.

1762-ben bizonyos Valkócz Jánost szülei engedetlenséggel vádolván — ő a tanács előtt a következő reverzálist adott ki magáról: Kötvény 12 forintról és 40 pálcáról, melyeket köteleztetem fizetni és elszenvetni, ha szülőim ellen legkevésbé is vétkezem. Munkács, sept. 16. Valkócz János, Koncházi János bíró, Danchi István jegyző.

1769-dik évben három asszony répát lopván, ezért a tanács őket börtönbe vetette, huszonnégy korbács elszenvetésére és arra ítélte, hogy a piacon a kastély előtt kiállítatván, nyakukban répát tartsanak.

1768-ban G. és I. jómódu polgári asszonyok összeeszvén, G.-né a bíróhoz futott panaszra, kezében egy csomó haját vivén, melyet civódó társa kitépett a fejéről s orcája is véres volt; a tárgyalás során kibékültek ugyan a felek, de a jegyzőkönyvbe mégis beiratott, hogy ha I. a jövőben még legkisebbet vét, úgy a harmincnégy korbács ütést el nem kerül.

1769. nyáron Kocsis Mária a táborban Lacko nevű lovas-katonával a tengeriben éretvén s a mezőcsősz által bevádoltatván, paráznaságért 50 korbácsra ítéltetett; úgy szintén Alexa Mária 40, K. Erzsók 50 és Majnár Erzsók szintén annyi kancsukára hasonló cselekedetért.

1770. aug. 14-ről ez áll a tanács jegyzőkönyvében: „Trost László beismervén, hogy Chimáné nevű asszonynyal bűnös viszonya volt, ez istentelen cselekedeteért törvény szerint 60 pálcát subealnia kellett vagy 24 rénus forinttal megváltania, e mellett tanácsosi hivatalától is eltiltatik úgy, hogy ennek utána többé széket nem fog ülni.“ Hasonló büneset tárgyalatott 1776. nov. 5-kén is, mely végezetül így foglaltatott az eljárási jegyzőkönyvbe: „Deliberatum est: Minthogy világos tanuknak letett hitők után való fassi-ojokból konstál, hogy Tóth György uram feslett indulataiból való cselekedetét és paráznaságot elmenetével hitelesebbé tette, e gaz

cselekedeteiért a becsületes nemes tanács pro primo nyolcvan pálca elszenvédésére ítéli, pro secundo: a nemes tanácsai hivatalból pirult orcájával eltiltatik, cassáltatik, degradáltatik.“

1772. nov. 10-kén Ács Miklósné káromkodásért 24 kancsukára és Kőmives János 36 pálcaütésre ítéltetett.

1773. március 9-kén Kristoffley leányát Fletgin Annát paráznaság miatt a tanács tekintettel gyenge *ifjúságára és atyja uri voltára*, tizenkét kancsuka elszenvédésére ítélte ugyan, de oly módon, hogy azt hat rénus forinttal megválthassa.

1774. nov. 7-kén a tanács Kovács Máriaat azért, mert férje és édes anyja ellen káromkodott, ötven kancsukára ítélte, melyeket 25 forinttal megváltott s egyszersmind reverzálist állított ki, hogy ezentul jámbor lesz és *„édes uram ellen soha legkisebbet nem merészek szólni.“*

1778. dec. 16. Csordás Krisztina hajadon Mikul István nevű emberrel paráználkodván, azért 30 kancsukával a város részéről deliberative absolváltatott. Ugyanakkor F. Mária nős katonával érintkezvén, „mintegy első rossz cselekedetére kényszerített“ hatvan jó kancsuka elszenvédésére ítéltetett. Azon napról még ez is áll a büntető jegyzőkönyvben: Fakó Jánost paráznaságaért a görög katolikus ecclesia már megbüntetvén azért, mert az oroszvégi parochust fenyegette, külön 30 pálcára ítéli a tanács is.

1781. március 13-kán a tanács Püspöki János feleségét Tasnádi Máriaat 30 kancsukára ítélte azért, hogy a korcsmában itasan verbunkos katonákkal táncolt, fején hordozván sörös kancsót s a katonák nyakába ugrált, ezek pedig lábánál fogva huzogatták, úgy hogy mindene kilátszott, de maga is a nép láttára fölemelvén szoknyáját és ingét, altestét megcsapkodván monda a katonáknak: ennek sem parancsoltok, az őt férje nevében haza hívó cselédjét pedig undokul szidalmazta.

1785. április 3-kán pedig a tanács Tibovics Ferenc menyjét tizenkét korbácsra ítélte azért, mert beigazoltatott, hogy a katonák közt ő terjeszté a bujakórt, mit a tárgyalási jegyzőkönyv franciabetegségnek nevezett.

1802. aug. 24. elhatározta a tanács, hogy mivel Zsidó Annát paráználkodás és tolvajlás miatt férje Horváth Miska is elhagyta s javíthatatlan, azért *háza kibecsültessék s ő a városból kihajtassék* s hogy megjavuljon, 24 korbácsütéssel megcsapattassék.

Még 1826-ban is elítélte a tanács veszekedés közben mocskolódó nyelvéért polgár asszonyt tizenkét korbácsra, melyet kegyelmezés után 12 órai fogságra változtatott. De 1831. évben a részegeskedést is kiméletlenül büntette; így okt. 11-kén Bárány Éva bevádoló férjét P. Jánost, hogy ismét annyira megrészegedett, hogy

lábán sem bir állani; miért is a tanács rendeletéből árestomba tétetett s arra ítéltetett, hogy midőn kijózanodik, 25 korbácsot szenvedjen el s hozzátétetett a jegyzőkönyvbe, hogy jövőben valahányszor lerészegszik s nejével illetlenül fog bánni, hasonló módon fog fenyittetni. Valjon használt-e e drasztikus antikoholikus kúra, arról nincs későbbi nyoma a nemes és circumspectus tanács hivatalos iratai között.

De a következő *sértési eset* is sajátos a maga nemében. 1835. május 26-kán a jegyzőkönyvbe beiratott, hogy László Borbálát bevádoló Weisz Anna a miatt, hogy azon éjjel meggyalázó célzattól egy *kereket* tett a kapujára. Ez ügyben tárgyalást tartatván a tanács, kitünt, hogy megelőzőleg egymást kölcsönösen szidalmazták, mire oly határozatot hozott; hogy vagy egymást azonnal kövessék meg, vagy mindkettőt tizenkét órára egy árestomba záratja be. Így azután a dühösködő felek megengesztelődve s kibékülten távoztak.

Számtalan ily bűnesetet lehetne még felhozni, de azt hiszem, hogy az említették is elegendő adatot nyújtanak azon kor balga szellemének, gépies és szívtelen bíráinak s kegyetlen ítélkezéseinek megősmérésére.

Feltűnő, hogy jóllehet a 17. és 18-ik századok harcias korszakában, midőn a fegyverek zaja közt a muzsák hallgattak s a folytonos zavarokban a nép lelkülete eldurvult, más vidékeken a bíróságokat és törvényszékeket nem kis mértékben foglalkoztatták az ugynevezett *boszorkány-perek*, itt ilyenekről alig történik említés. Munkácson a nemes tanácsnak kevés dolga volt a „*boszorkányokkal*“, de 1643. évben mégis akadt egy ilyen is. Ugyanis azon évi január hó 19-én kihallgatott a tanács tizenhat tanut *Bogár Mihály* neje Kata ellen, elterjedvén annak hire, hogy ő boszorkány, ki férjét azért rontotta meg, mert vele kiméletlenül bánt és megverte, miért azután boszuállásból borába oly titkos bűvös szert adott be neki, melytől megbetegedett. Egyik tanu vallá, hogy veszekedés közben megfogta Kató az urának haját s úgy ráncigálta a fejét, mire az ura tehetetlenül csupán azt hajtogatta: ó te boszorkány, boszorkány! . . . Másik tanu, Csizmadia Mihály pedig állitá, hogy őt az asszony „*macska képében*“ nyomta meg. Fornosi Jánosné tanuvalomlásában szintén megerősíté előbbinek mondását, de megtoldá még azzal, hogy Csizmadia Károly nyavalyája Bogárnétól ered, ki elviszi a marhák zsirját is, sőt egyenesen ő oka annak is, hogy az ő férjének is minden éjjel és nappal megindul az orra vére. A tanuk közül Soós Istvánné különösen gyanusitá a vádlott nőt boszorkánysággal, kitől mindenki fél és retteg s tényül felhozá, hogy midőn Gyulai a fiát megházasitá, nász után Gyulai arra kérte az asszonyokat, kik szokás szerint a padra felmentek a nász-ágyat

ott megvetni, hogy Bogárnét oda fel ne bocsássák, mert bajt okozna. Mint végződött ez ügy, annak nyoma nincs az irattárban.

Figyelemre méltó az is, hogy a múlt századok egyik fő jellege volt a vallásosság, a köznépnél meg épen a vak hitbuzgóság, mit a papság ápolni és terjeszteni minden eszközzel igyekezett. A vallási ihlet s istenbe vetett bizalomnak kifolyása volt az is, hogy az öngyilkosságot legundokabb bűnnek minősítvén, az ily szerencsétlentől úgy az egyházi, mint a polgári hatóság minden könyörületet és tisztességet megvont. Hulláját minden egyházi szertartás nélkül gypmester vagy hóhér által kivonszolták s a temetőn kívül eltakaríták. Épen ily szigoruan vették és nem tűrték el a hatóságok, ha valaki vallástalanság hírébe jutott. Így történt Munkácson is, hol a tizennyolcadik század közepén bizonyos *Schall András* nevű német gyári iparos *felekezetienség miatt* először hatóságilag megintetett, később pedig hatósági eljárás alá vétetvén, ügyében a városi tanács 1752. szeptember 19-én ily ítéletet hozott: „Mint hogy *Schall András* már admoniáltatott a becsületes magisztrátus által, hogy *akármelyik templomba járjon* és közönséges helyen istent imádjon; de mindeddig is nem járt sem egyikbe, sem másikba, azért kommittáltatik titulólt Páter plébános urnak, hogy rendeljen egy bizonyos terminusban időt és mind a református statuson levő tisztelt prédikátor ur, mind a görög valláson levő t. parochus ur jelenlétében a maga parochiájára citáltassék *Schall András* és cenzuáltassék meg a szentszéken, hogy a teljes szentháromságu Istent hiszi-e egy isteni valóságban és az egy isteni igaz isteni valóságot a teljes szentháromságban lenni, *mert különben a városból kihajtatik.*

A felsorolt bűnesetek közt a figyelmes olvasó észrevehetné, hogy a városi bírák már századok előtt több ízben *feltételes elítélést* tettek, vagyis enyhítő körülmények mellett, vagy ha első ízben elkövetett vétekről, bűnről volt szó, a tanács, mint törvényszék jól lehet a büntetést ítéletileg meghatározta, de mégis büntetlenül elbocsátá a tettet, *ha írott reverzálist állított ki s ígéretet tett* arra nézve, hogy megjavul s oly bünt többé nem követ el, különben a rá kiszabott büntetésnek veti magát alá. Ime ezen a bírának talán öntudatlanul s természeti ösztönökből eredt szép cselekedete alapvonásait képezi ama humanitárius eszmének, t. i. a *feltételes elítélés intézményének*, mely némely művelt országban, mint Angliában, Belgiumban, Franciaországban, sőt immár Amerikában is tényleg érvényben van s melyről nálunk csak most kezdenek törvényalkotási körök komolyan foglalkozni, mint egy, a teljes javulást előmozdító módszerről.

V.

Öröklevelek, áldomás, földérték és elővételi jog.

(Öröklevelek ünnepélyes pecsétlése 1525. — Vételi áldomások. — Vételek a 17. században. — Szabály a pecsétlésről 1703-ban. — Olcsó földek 1541—1731. — Szőlőmivclésnél kedvezmény. — Hegynép mint hatóság 1670. — Betáblázást pótló eljárás a 18. században. — Vételi előjog. — Idegenek nem vehetnek fekvőiséget. — Kibcsülések.)

Régi intézménye volt az a városi hatóságnak, hogy polgárainak vételi ügyeit biztosítandó, telekkönyv hiányában az adóvétel hitelességét pecsétlésével igazolá. Így már 1525. évben *Margács Pál* bíró és tizenkét hitese igazolják, hogy *Fogas Máté* és *Gergely Szabó* Jánostól a *Mertvicán* husz forintért egy kaszálót vettek örökidőre, melyre nézve kiadták a városi pecséttel megerősített öröklevelet. Történt pedig e pecsétlés már akkor rendesen január hó 25-én, vagyis *Pál apostol* napján, a midőn e végre a tanács összejövén, mindazok, kiknek vételi ügyük volt, örökleveleiket felolvastatták s ha ellenmondás nem történt, azt a hitelesítési záradékkal ellátták s megpecsételék, különben pedig az ellenmondót törvényes utra utasíták; de még örökölt vagy elperelt birtok iránti leveleket is így hitelesítettek. Így 1579. *Pál apostol* napján *Eördög Péter* bíró és tizenkét hitese igazolják, hogy előttük *Szabó János* kijelenté, hogy azon perben, melyet *Szabó Mihálylyal* ősi javai iránt vitt, ki egyezett, E földek feküdtek az *Ősztrös* utnál, *Brusztá* mocsár utjánál, a *Csonkáson* és a ház *Udvarvég-utcában*; szőlő a *Lovácskán*, szántók a *Nagyhegyen*, sziget a *bitófánál* *Latorcántul* és a *Polatina-utjánál*. Egy másik 1579-ből való *Göczi Tamás* és *Vince* közt kötött vételi ügyben szóló öröklevelet a hitelesítő tanács ily záradékkal látta el: *Datum in aedibus nostris in festo conversionis divi Pauli* (Pálfordulása napján.)

De a szerződés érvényességének egyik főkellékét képezé az is, hogy a pecsételtető, tehát a vevő fél vagy a szerződéskötéskor vagy a pecsétléskor *tartozott áldomást adni*, de olykor mindkét fél is. Így egy 1680-iki szerződésben előfordul, hogy a szerződő felek áldomásul három tál étket és egy köből bort adtak bevett régi szokás szerint. 1701. január 18-án *Galgóczi István* eladván *Kovács János*nak egy házat telkestől szerződésileg 62 frtért, abban kiírták: „az melynek nagyobb bizonyosságára városunk törvénye szerint az áldomását is megadták az megvevő személyek, mely áldomásban jelen valának ilyen emberséges emberek, ugymint *Munkácsi főbíró* *Galgóczi Mihály*, *Mezei Pál* nótárius stb. Ugyan az eladó felek az egy köből bort, három tál étket és egy pecsenyét megadták.“

1703. évtől pedig ez maradt fen: „*Mi Munkács városának főbirája Ötvös János* egész tanácsával és tizenkét biráival együtt,

adjuk tudtára mindeneknek, az kiknek illik, hogy jöve mielőnkbe városunkban lakó Misák János feleségével Kulcsár Erzsébet asszony-nyal, jelentvén, hogy vettek ő kegyelmek Munkács városában Hid-utcában egy házat telkestől örökáron per fl. H. 28 megmásolhatatlanul fiuról-fiura, nemzetről-nemzetre, ugyan városunkban lakó néhai Szőcs György ur özvegyétől Kis Borbála asszonytól, ugy, hogy mind successioni birhassák mint saját örökségöket, *városunk bevött jó rendtartás szerint az áldomását* az egy köből bojt, három tál étket s pecsenyét megadta. Minek okáért kérék ő kegyelmék minket azon, hogy városunknak élő *pecsétével megcorfirmált* leve-lünket kiadnók. Mely kívánságokat ő kegyelmeknek ítéltük helyes-nek és méltónak lenni azért confirmálván megirattuk, nem lévén *senki contradicaló*. Ha pedig azután valaki contradicaló lenne, tehát az a *személy perpatvarosnak* ítéltessék és kilenc girán elmaradjon, keresete helytelen legyen. Költ Szent Pál estvéjén 1703. esztendő-ben. Városunkban lakozó Kis Borbála asszony keze keresztvonása +. Extradatum per me Paulum Mezey Juratum Notarium oppidi Munkács.“ (Pecsét.)

De már megelőzőleg 1605. évben is fenyegette a hatóság az ily szokásellenes perlekedőt. Így Kopasz István főbíró és tizenkét esküdt bírótársa igazolja, hogy Lengyel György és neje Lánfalusi Ilona előttük élőszóval is kijelenték, hogy Pap Mihálytól egy erdő-ből irtott földet a kendereskei országutnál (via Publica) 1 frt 50 denárért és Orosz Lázártól egy ily irtást tíz forintért megvettek s őket kielégíték. Miről az öröklevél számukra oly záradékkal állit-tatott ki, hogy a háborító mint perpatvarkodó kilenc márkányi bir-ságot fizessen.

Különben 1703-ban határozatot is hozott a tanács a pecsétlés iránt, ily módon: „Anno 1703. die 25-a Januarii az becsületes tanács végezte közönségesen: primo, hogy mikor Szent Pál nap estén pecsétlés leszén, ezen pecsétlésnek saláriumuma leszén denár 24. 2-o. Ha a pecsétlő fél az áldomást meg nem adta, tartozik pecsét-léskor H. fl. 1 f. denár 24. 3-o. A notárius saláriumuma leszén denár 12.“

Idővel azonban, jóllehet a pecsétlés ünnepélyessége menten fenmaradt, szokásba jött, hogy a vevőfelek a történt ügyleteket ha-vonként bejelentették a tanácsnál, mely azokat erre készített külön jegyzőkönyvbe iktatta, a koramizációnál az áldomásban részesült s az öröklevelek nyilvános hitelesítését s felolvasását Pál napján este eszközölte, akkor a város pecsétjét — is ráüttetvén. Ez eljárásnak nyomai vannak az 1794—1801-ki évszakban kelt leveleken.

Az ily okmányokból kitűnik az is, hogy a hajdani időkben a fekvő birtok Munkácsra szerfelett olcsó, jutányos volt, vagy hogy talán akkor a pénznek nagyobb értéke vala. Így 1794. november hó 29-kén Csomonyi József eladta pusztatelkét a Szorosutcában

örökáron Juhász Jánosnak és felesége Gyulai Lidiának harmincöt forintért, róla az öröklevelet így kiállíttatván.

Már előbb 1735. évben vett Bakos István Dobronyi családtól egy belsőtelket tizenhat vonás forintért. 1758-ban Buchholtz Mátyásné eladott egy kaszálót a Lázon Fésűs Józsefnek 12 frt 17 krért; 1773-ban Troscsák Lászlóné vett a g. k. templom mellett egy telekrészt és házat 40 frtért; 1531. évben pedig *Nyilas Gergely* vásárolt Orosz Lászlótól négy darab földet a Lázon, melyek keletről Kokas András és délről a község birtoka szomszédságában feküdtek, ötven denár hiján nyolc forintért; vett még Breska Andrásztól két szántóföldet az *Ujutcánál* és Orosz Lászlótól a dávidházi határnál Panasz Gergely földé szomszédságában egy földrészletet *két forintért* stb.

1541. évben igazoló Gerőcz Péter főbíró, hogy Szabó Mihály vett Fekete Pétertől 2 forint 25 denárért a Polatinán a Latorca parton Sütő Péter és Szabó Jakab munkácsi gazdák földéi közt íekvő rétet; miről régi szokás szerint a városi pecséttel erősített oklevelet kiadta. 1633. évben Benecs István bíró és polgártársai és eskütt bírói előtt Szabó Pál és neje Anna vettek egy földet Marcel Gergelytől hat forintért.

1627. Pál napján Váczi János főbíró és tizenkét hitese előtt Modra Márton özvegye kijelenté, hogy vejének Kaposi Jánosnak és neje Annának a malom végén egy házat Boros Mihály és Nyugatról Váradi Péter telkeik közt eladott 17 forintért, egyszersmind áldomásra egy forintot is letett. (Mercipotu.)

1654. április 7-kén Fodor Mihály és neje Kállay Szücs Judit és Fodor János cserébe adják az Udvarvég utcában a piacon alól levő házukat Kömives László és felesége Bátyu Katónak az ők malomvégi házukért, „melynek áldomását is megadták ökügyelmék a *becsiületes város törvénye szerint*“, megjegyezvén még azt: „Vagyon pedig toldatja 130 frt készpénz, egy borjutehén, egy hordó lőre, egy köből buza és 3 szekér fa.

1691. sept. 3. Ungai Mihály és István testvérek eladtak a Nagyutcán egy kúriát „excellētisimus *De Camelis József* g. k. püspöknek 65 forintért“ s a szerződésben elismerik, hogy a püspök áldomásul a szokásos köbőlbort és három tál ételt megadta. E telket azután a nevezett püspök 1702. dec. 23-kán oda ajándékozta *Vannóczi Jakabnak* szolgálatai elismeréséül *tusculániumul*, amint a püspök a sajátkezüleg kiállított és megpecsételt írásban megjegyze.

1731. szent Pál estéjén Zahari Szabó Pál bíró s egész tanácsa igazolja, hogy előttük kijelenték özvegy Görög Miklósné Sánta Pap János leánya Anna s gyermekei, hogy a közös régi féltelköket eladták 63 frt és 34 denárért Szatmári József és neje Szaár Annának örök időkre s hogy egyuttal a *vevők* a szokásos és *törvényes*

áldomást is megadták, ugymint a három tál ételt, egy pecsenyét és egy köből bort; miről is *pro futura cautela* e pecsétes öröklevél kiadatik.

Számos ily öröklevelet lehetne feltüntetni, melyek igazolják, hogy Munkácson a mult századokban magyar nép lakott, hogy a földbirtok olcsó volt s hogy a vétel érvényességéhez megkívántott, hogy a vevők és eladók szent Pál estéjén (január 25.), midőn e végből a bíró, 12 tanácsosa, a jegyző és a város becsületes népe a városházán vagy a bíró házánál összejött, ott a szerződést bemutassák vagy az eladást s vételt bejelentsék, miről azután, ha felolvasás s illetve kihirdetés után senki sem élt ellenmondással, a tanács által megpecsételt elismerés adatott ki. A vételt különben mindig áldomással kellett ünnepélyesíteni s azt a szerződésben kitüntetni, *különbön kifogás alá eshetett*.

Egyébként a bírósági és hatósági személyek nemcsak a Pálnapi hitelesítésnél, hanem alkalmilag a szerződés kötésnél is mint előttevezők, *koramizánsok* is megjelentek s a szokásos áldomásban részesültek. Így az 1800. és 1822. években kelt öröklevelek záradékaiban ez foglaltatik: *Mely dolognak nagyobb bizonyására a felek a szokott áldomást minékünk megadván*, mi is ezen confirmacionalis levelünket nevünk aláírása és városunk szokott pecséte alatt kiadtuk. Még a zsidó szerződő felek sem voltak mentek az áldomás adástól, melyet azonban ők pénzüil megváltak; így egy 1812. évi okmányban, mely zsidók közt történt telekvételről szól, miután az akkori bíró és tanácsos aláírta és megpecsételte, a jegyző a végén kitette: a felek a szokott áldomást pénzben megadván, kiadta Geöczy Sámuel város notáriusa.

Január 31-én 1847. Lang János bíró és hét tanácsos aláírásával s pecséttel igazoltatik, hogy Koller Ferenc és Falcsinszki János közt földcsere történt s „*hogy a felek minékünk a szokás szerinti törvényes áldomást megadták.*“

Érdekes még a szőlővételtől a hegynép által kiadott öröklevél alakja is. Így az egyiken ez áll: „*Anno 1670. die 23-a novembris. Nos Szarkahegyiensis Populus damus pro memoria omnibus et singulis, quibus expedit* praesentibus et futuris, hogy jövének előnkbe N. N. ur és felesége, jelentvén, hogy ő kegyelmék stb.“

Szokásban volt az is, hogy a parlag szőlő megművelésére serkentésül tehermentesítést engedélyezett a hegy népc; így egy 1705. évben kelt öröklevél szerint a Nagyhegy szőlő hegynépe, élén Beregszászi Mihály első és Bakos Márton másod hegybíró és Mezei Pál munkácsi uradalmi számtartó pecsét alatt kiadták elismerésöket Derceni Kovács Pálnak arra nézve, „*hogy neki a most vett parlag szőlőre hét évi szabadságot engednek*, hogy annál nagyobb kedvvel művelhesse és építhesse azt, hogy a hét év eltelt-

téig senkinek belőle semmivel se tartozzanak, eltelte után pedig a Dominus terrestris számára tartozzék dézsmát adni“

Az is érdemes a feljegyzésre, hogy a város hatósága a felek megkeresésére a kölcsönt mintegy telekkönyvileg biztosítá; így 1774. augusztus 20-án a Belényesi József ref. pap neje Borbély Mária szülőiről maradt piaci házára rótt életjáradékról szóló bizonyítvány háttára rávezeté, hogy aznap egy idegen országbeli becsületes kereskedő „*Menyhart Johann György*“ bejelenté, hogy neki idevaló Görög Tamás 1462 frt és 45 krral adósa, mely adósságot Görög elismervén a tanács színe előtt, erről a hitelező kereskedőnek testimonialist kiadatott.

Az áldomásozás egyébiránt leginkább a polgári lakosok közt divott, mert a nemesek örökleveleiben erről nem igen történik említés. A polgárok közt azonban az *áldomás* annyira megszokottá vált, hogy e *nélkül még áldásosnak sem képzelték az ügylet megkötését*. Így egy 1573-ik évi ily szerződésben kitétetett, hogy a tanács előtt megjelenvén Toppantó István özvegye vejével, Szabó Bertalannal egyrészt és Fekete Benedek másrészt s kinyilatkoztatták, hogy az egyezés szerint a földért átadnak 23 forintot *áldomással együtt*, hozzátevén „*cum poculo benedictionibus*“ (igy.) Egy másik 1645. évi öröklevélben felsoroltatnak névleg azok, kik az áldomásnál jelen voltak, ugymint: Bátyu János főbíró, Lőrinczi Mihály esküdtbíró, Tóth János, Matko István ujfalusi bíró, Pap Pál ujfalusi pap, Szijjártó Gergely és neje, Molnár Anna és Varga Pál deák; egy 1745. dec. 5-én kelt öröklevélben pedig kitétetett ez: „Melynek áldomását is az *bevött rendtartás szerint mindkét részlől* megadtuk, melynek elköltésében jelen voltak az alább koramizáló becsületes személyek.“

Még *osztálylevelekben* is történt említés az áldomásról. Így egy 1655. március 12-én kelt osztóztató iratban előfordul e kitétel: „Az mely kötésnek az áldomását is megadtam a város törvénye szerint az két köből bort; voltak az *áldomás italban* jelen becsületes emberséges emberek, ugymint akkori városban lakó főbíró Bátyu István uram, cigányutcai Tóth János uram, nemzetes Ignéczi András uram stb.“ Az okmány záradékaul pedig a hatóság részéről ez iratott rá: „Munkács városának főbirája Bátyu István midőn törvényszéket ülnénk az én tanácsaimmal és tizenkét esküttemmel együtt örökleveleknek eligazgatására, jöve mielőnkbe városunkban lakó Lengyel György és felesége Alföldi Kata asszony, kíváná mitőlünk, hogy az felül megírt házra kertjével egyetemben és telke csürjével, hogy adnók levelünket pecsétünkkel megerősítvén, hogy birhatná bizonyosan. Mi is abbéli kívánságát meglátván, méltónak és illendőnek ítéltük, azért adjuk ez házra kertjével és csürjével egyetemben levelünket pecsétünkkel megerősítvén, hogy birhassa

fiuról-fiura, nemzetségről-nemzetségre szabadon, mint saját örökségét, sőt hogy ha valaki megháborítaná Varga Györgyöt avagy posteritásait, tehát ez levelünk pecsétjének erejével meggyőzettség és toties quoties az kilenc girán elmaradjon. Actum in aedibus nostris die conversionis Beati Pauli Anno Domini 1657. die Januarii 25. (P. H.) Egy másik hasonló ügyben pedig 1735-ben igazolja a tanács, hogy: „az örök áron megvett teleknek az áldomását, ugymint három tál ételt, egy *nyárs pecsenyét* és egy köből bort elégséges kenyerekkel együtt megadták a vevők, melyeknek elköltésében jelen volt ezen városnak érdemes bírása Derczenyi Márton uram több aláírt koramizáló becsületes tanácsársaival együtt.”

Még egy sajátos kiváltságról kell megemlékezni, melyet a munkácsi polgárok élveztek: tudniillik arról az *előjogról*, melynél fogva a bentlakók bármikor magukhoz válthattak azt a birtokot, melyet idegen vidékbeli lakos itt vásárolt vagy zálogul használt. Okát ennek abban találom, hogy a polgári földek a földesuraság részére és javára tizedelési és adózási teherrel lévén terhelve s a közönség *telekadóul* bizonyos összeget az uradalom pénztárába fizetni tartozván, nem tűrheté, hogy az ily birtok e tehertől szabaduljon, ha idegen kezekbe kerül. De a polgárság még ahhoz is szívósan ragaszkodott, hogy a zsidók ne szerezhessenek itt fekvő birtokot s ha mégis megvenniök sikerült, hogy azt csak addig bírassák, míg a kereszténynek reá szüksége lévén, azt kifizetni és magához váltani akarja.

A városi jegyzőkönyvekben erről gyakran történik említés. 1766. évi február 18-ról különösen ez foglaltatik: „Város régi törvényes ususa lévén, hogy idegen külső ember, ha Munkácson telepedni akar, ezt a városnál bejelenteni tartozik s ha contradictor (ellenmondó) nem találhatik, szabadon vehet telket. „A városi adózónak jogában áll ily idegen vevő ellen contradictálni (így) s őt kivetni, letevén a pénzt.”

Ez alapon akkor tényleg kivettetett bizonyos *Minich Ferenc*, ki a piacon levő Hanzgierg Vágner házát megvette volt Kintertől, de Nuszer Fajt városi lakos és sütőmester ellenmondván, kijelenté, hogy neki arra a házra szüksége van, mert az ő lakházába sógorát, *Lichtputz Pétert* ülteti s így a Minich által vett házat csakugyan megítélte neki a tanács.

1827. március 27-én Rudlovskzi János városi lakos polgári *elsőségi jussán* magához kívánván váltani a Füzesen levő rétét, melyet február 14-én Takács András városi polgár Tóth János *várpalánkai* lakosnak két évre zálogba adott, a tanács megidézte ez ügyben Tóthot maga elé, hol ő beismervén a jogot, minden ellenmondás nélkül átbocsátá a rétét Rudlovskzynak, felvevén tőle az ott kifizetett 100 frtnyi kölcsönösszeget és egy hora járó 36 krnyi kamatot.

1805-ben Szaidl István kalaposmester a tanács elé idéztette *Halpert Berkó* zsidót, kivettetni kíván őt abból a házból, melyet ő *Galgóczi Józseftől* 342 frtéért vett s a tanács csakugyan a polgárság e jussán megítélte neki a házat, indokolásában felhozván azt is, hogy *a városnak Szeidlből több haszna van, mint a zsidóból.*

E jog olykor kétségbe vonatván, eldöntés végett egész a Helytartótanács elé került, mely azt mindig a város javára megállapítá. Természetes, hogy az 1848-iki forradalom a törvényelőtti jogegyenlőséget behozván, e régi gyakorlatot is megszüntetvé összes ily nemű régi kiváltságaival és szokásaival együtt. A minthogy a nemsokára életbe léptetett telekkönyvi rendszer is a tulajdonszerzésnek és jogszerű biztosításának új módját megállapítá.

VI.

Birói számadások és évi költségvetések. Előirányzatok.

(Birák számadása a pénzkezelésről a 17. században. — Azonkori és későbbi számadások. — A jegyzők csizmát kapnak ajándékol. — Uraknak ajándékozások. — Bessenyei alispánnak egy pár kordován csizma. — 1783. toronyóra. — Bevételek és kiadások 1780—1848-ig. — A város kölcsönöket ad egyes megyei uraknak. — 1849-ben Kossuth-bankjegyeket bead. — Bevételek és kiadások 1851—1907-ig. — Évi költségvetések. — Előirányzatok.)

A bíró tisztéhez tartozott az általa kezelt pénzekekről való számadás. Így 1666. évben beszámolt *Tóth Péter* bíró a város bevételeiről és kiadásairól; e szerint bevett 663 frt 91 denárt és kiadott 590 frtot. A következő évekből a számadások hiányosak lévén azokat itt mellőzöm. 1762. évi számadásba *Koncházi János* bíró ily tételeket jegyzett be: „die 4. februarii fizettem egy pár csizmáért, melyet a város Filo commissarius urnak discretióban adott vala, 3 frtot; die 28. okt. fizettem Podheringesi korcsmárosnak 15 itce borért á 5 kr., melyet a becsületes város-személyek, kik Vereckére commendirozva voltak és elköltöttek, 1 frt 24 krt; Helebrandt kapitány urnak discretióban egy hordó bort. Ugyanakkor adtam Szentmárton vásárkor notárius urnak angarialis fizetését pro sept., okt., novembri 9 frt. A bevételek közt előfordul, hogy szénából bejött 9 frt 45 kr., bor árából 20 frt 9 kr., hajópénzből 19 frt 30 kr. és cseresznye árából 3 frt.

1763. die 30. augusti Trostyák László ur a város Sajgó erdejére makkot nézni harmadmagával deputáltatván, adtam borra 8 krt. Die 20. Julii fizettem ezer karóért 2 frt 28 kr. Item adtam a Palatinális regimentbeli borbélynak az ispotálybeli beteg katonák számára egy font gyertyára 10 krt. 1769-ben előfordul: Petrovics

hadnagynak adódott 3 hordó bor. Az kolduló barátoknak 6 krajcár. 1770-iki számadásokban ily tétel is foglaltatik: Zadányi kapitány a várost konskribálta, adtam számára egy malacért 21 krt. Május 10-ről: a jégverembe valamely eb bement s ott egy *fél bornyuhust* megökött, miért fizettem a haragvó *Pletnik* oberster urnak 1 frt 9 kr. Nov. 15-én a revidealó alispánnak két butellia auszbruch (asszurbort) 2 frt. Nov. 19. Kvasznai kapitány a neki portióba vitt aranyakat hiányosnak találván, pótolta 35 krral.

A hiányos és léha számadás ellen külföldben a városi közönség többször panaszkodott; így 1777. január 7-én tizenhét pontba foglalt panaszt adott be a számadás és helytelen vagyonkezelés iránt; abban egyszersmind ellenmondott a város népe annak, hogy a városháza, melyet zsidó bérelt, árverés nélkül eladassék s hogy a jegyzőnek fizetése tíz forinttal megjavíttassék; kívánta, hogy a katonatartás terheiben a tanácsbeli személyek is részesüljenek, hogy a városházához hordott fát nem kaptak a polgárok fizetést s hogy Rákosi András bíró ily fából magának gunyhót (kalibát, borházat) csinált stb.

Különben Rákosi bíró elég kimerítően tett számadást. Így 1770-ik évről felmaradt 703 frt 45 kr. s ahhoz bejött 1771-ben 233 frt 49 kr. A kiadások közt előfordul, hogy április 25-én a város *dobjának reparációja* került 12 krba. Május 12-én: „*Midőn katonák fogdosása volt*, költöttem rájuk husra, pálinkára, gyertyára 59 krt. Bírótételek cipóra 4 frt 27 kr. s az urak számára hozatott 3 itec óborra 24 kr. (Tehát akkor az óbor ára 8 krajcár volt!)

1772-re maradt 280 frt 2 kr. s bejött 318 frt 11 kr. A kiadások közt előfordulnak ily jellegzetes tételek: „február 1. a tek. alispán ur számára conscriptio alkalmatosságával tejfel, alma, csik 22 kr.; április 2. a fiskális urnál törvényszék lévén, salva venia egy malacért adtam 17 krt. Midőn a *portionalis libelusnak* revisiója volt, adtam primo pálinkára 18 krt, cipóra 36 krt, egy pár csirkéért 7 kr., az ebédeért a perceptor uramnak 2 frt 36 kr. és a szakács-asszony fáradságaért 1 frt. A Lengyelországba menő katonaság itt sokat mulatozván, adtam gyertyára 2 frt 24 krt. A „*Halbak*“ — őrtanya, őrház — számára gyertya 12 kr. Egy *hajót* készítettem 33 frt 9 kr. Augusztus 14-én adtam az inspektornak kölcsön 16 és ismét 8 adag zabot. A város zabjából kiadatott ez évben 1978 adag és maradt 174, a borából pedig elfogyott 10 hordó és megmaradt 20 hordó és 4 köből. (A munkácsi szőlőhegyeken, illetve borházakban a szüretelő edények közt most is használatban van egy tíz liternyi térfogatu, két egyenesen kiálló fogantyúval ellátott *veder*, mely *köblös*-nek neveztetik. A múlt évek számadásaiban előfordul *köből* tehát husz itcényi lehetett.)

1775-ben lefolyt 408 frt 42 kr. A kiadások közt előfordul:

nov. 17-én „*Notárius uramnak csizma árában adtam 2 frt 50 krt.* Febr. 14-én gyűlésre menvén, négy napra való *diurnum* per 24 kr., két személyre vöttünk 4 frt. Márc. 30-án *egy lovas exekutornak*, ki porcióért a várost járta, kellett fizetnem 30 krt. Május 5-én a Mustrán levő Pálffy-katonáknak őrházba gyertya 24 kr. Losonczy János urnak sörre 4 krt adtam. Egész évben elfogyott 1228 adag széna és 808 adag zab; 20 hordó bor és maradt a pincében 12 hordónyi.

1777-ben befolyt jövedelmül a mult évről maradt 74 frt 29 krral együtt 550 frt 9 kr., mi teljesen el is fogyott. A makkoltatásból bejött 172 frt 22 kr. A kiadások közt előfordul dec. 22-ről *ismét a Notárius (Sixt Ferenc) kordován csizmájának ára 2 frt 50 kr.*; fizetése különben volt 40 frt. — Január 16-ról ez áll: Vadászni kellett menni a város népének, akkor adtam srétre, porra, sörre, pálinkára és gyertyára 1 frt 14 kr. Január 18-án *egy majornak* adtam három szál gyertyára 3 krt. Egy katona exekutornak hét napra ellátás helyett saját kérelmére 11 krral naponként, összesen 1 frt 17 kr.

1779. sept. 17-én ez jegyeztetett be: Dessewffy János viceispán ur számára egy itce tejfelt hozattam kávéjához 6 kr.; sept. 4-én Bessenyei György alispán, Rácz kapitány és Guthy György uram Pálócra gróf Barkóczyhoz deputációban menvén, itt ebédet adtam 5 frt 52 kr. Október 2-án két eleven őzet vettem az ordinarius alispán és Lónyay szolgabíró számára 4 frtért.

1780-ban volt a bevétel 433 frt 39 kr. s ugyanannyi kiadás; a szénából kiadatott 3184 és a zabból 1870 adag. Bora volt a városnak 12 hordóval és 2 köböllel; ebből Bessenyei vicispán urnak ment discrecióban egy és Bornemisza szolgabíró uramnak szintén egy. A kiadások közt előfordul ilyen is: febr. 4-kén Bessenyei alispán harmadnapig itt időzvé, költöttem ételre, italra és cselédjére 8 frtot. Febr. 28-kán voltam Beregszászon Computuson, négy napi *diurnumom* tesz 24 krral 1 frt 36 krt. Október 17-kén egy tiroli Stein nevű kolduló *bencés barát*nak, mert az árviz a templomot és háromszáz lakházat elvitt adtam 1 frtot.

1782. évben bevétel 877 frt 31 kr. s a kiadás 871 frt 52 kr. A makkból befolyt 470 frt 16 kr. Március 26-kán a város rendelésből varratott a bíró Bessenyei alispán részére egy pár bélelt *kordován csizmát* Nagy Mihály urnamnál, melyért fizetett 3 frt 24 krt. Május 31-kén az erre átment Prajzák-ezredbeli nyolc tiszt számára friss szalma az ágyakba 16 kr. Bora termett 7 hordó és 2 köböl.

1783. évi bevétel 425 f. 19 k. és kiadás 423 f. 47 kr. Künnlevő tőkéje tett 477 frt 10 kr. Ez évben a város váratlanul jött 293 frt 43 kr-hoz akép, hogy a Helytartótanács visszatérítette az uradalmi tisztség által a városra kiszabott és bevett bírságot és elkob-

zott borok árát. E sommából azután *a tanács 110 frtot fizetett az órásnak a toronyba illesztett óráért.* Augusztus 21-kén pedig a Nagyliget erdőben magát egy kucsovai német felakasztván, *a hóhérnak azért hogy levette, fizetett a város 12 frtot.*

1785-ben bevétel 763 frt 22 kr. és a kiadás 759 frt 41 kr. Szénájából kiadott a város 4813 és a zabból 3393 adagot; azért oly sokat mert nagyobb számú lovas katonaság vonult erre át; így nov. 12—13-kán vértések, majd csapatok a Trautmannsdorf-ezredből; de Beregszászba is kellett szénát szállítania: az arra átment katonaság részére és külön a *vármegye csődörjei* tartására 644 adag szénát.

1786-ban *bevétel* 1429 frt 14 kr., *kiadás* 830 frt 28 kr.

1787-ben „ 920 frt 52 kr., „ 921 frt 11 kr.

1788-ban „ 885 frt 15 kr., „ 871 frt 28 kr.

1789-ben „ 937 frt 46 kr., „ 750 frt 33 kr.

1800-ban „ 2994 frt 20 kr., „ 2423 frt 58 kr.

1802-ben „ 2997 frt 24 kr., „ 1887 frt 14 kr.

A városi fogatból rendszeren szép pénz folyt be. — Így az uradalmi prefektus Lubotinba utazván, fizetett azért 18 frt. Báró Perényi a város cugján a Savanyuvizre ment s fizetett 1 frt 30 krt; báró Vécsey adminisztrátor bagazsiáját vivén Ungvárig 2 frt; a prefektus Kassáig utazván, fizetett 10 frtot stb.

1805/6-ban Frantz Antal bíróságában megszaporodott a bevétel, lévén az 5972 frt 24 kr., mibe azonban beszámított a volt bírótól Balogh Mihálytól maradt 1725 frt 34 kr. A kiadás volt 2198 frt 58 kr. Azok közt előfordul, hogy az 1805. aug. 26-kán erre átment Löhvener ezrednek adott 560 kenyér került 112 frtba; 1806. január 30-kán pedig tizenkét muszkakatonára, kiket a francia fogasgból kibocsátottak s erre hazamentek, költött 3 frtot kenyérre és husra. Julius 18-kán a *veszett farkasok* által megmárt és itt letartóztatott embereknek süttetett a város 383 adag kenyeret, mi 67 frt 24 krba került.

1807/8-ban volt a bevétel 6839 frt 17 kr. s a kiadás 5582 frt 20 kr.

1812-ben bevétel 4032 frt 2 kr. és kiadás 2896 frt 26 kr. A borból bejött 242 frt. 1813-ban bejött 2810 frt 19 kr. és kiadatott 1115 frt 14 kr. A múlt évben termett tizenkét hordó bort megvette Akermann Lébi 8 frttal hitelbe.

1814. bevétel 4708 frt 22 kr. és kiadás 3434 frt 26 kr. ebből esett a tisztí és szolga fizetésre 941 frt, irodaszerekre 46 frt 34 kr., lovakra és szekerekre 415 frt 36 kr.

1815. bevétel 6733 frt és kiadás 5443 frt.

1816. Nuszer Vítusz bíróságában volt a bevétel 10,737 f. és a kiadás 6352 frt. A bevételbe számított a fogatok 610 frtnyi

keresete, föld és vásárbér 5723 frt, két eladott bikáért bejött 550 frt és erdőkből 2200 frt.

1819-ben bevétel 8965 frt 29 kr.; *kiadás* 4482 frt. Ezek közt főbb tételekül előfordulnak: tiszti és szolgafizetés 1297 frt, kovács és szijgyártó stb. 318 frt, lőtartás 240 frt, épületjavítások 1201 frt, ló és bikavásárlás 713 frt, írószerek 94 frt, szőlőmunka 56 frt.

1822-ben bevétel 21049 f. és kiadás 3423 trt.

1823-ban bevétel 25819 frt és kiadás 15286 frt. A kiadásban előfordul: *a fornosi birtok vétele Füzeses úrtól 8500 frtért*; Gecsey György pest—bécsi útja 2500 frt; Nuszer a várostul házat vevén, arra fizetett 1000 frtot.

1826-ban bevétel 21788 frt és kiadás 12712 frt. A fogatokból bejött 820 frt, vásárvám és korcsmabér 5439 frt, borból 81 frt stb. A tisztek és szolgák fizetése már akkor 1328 frtra felment. Az új boltok építése került 7000 frtba. (E boltok a mai városi színházzal szemben állottak, 1906-ban lebontattak. LXVI.)

1829-ben bevétel 22928 frt és kiadás 6807 frt. A város lovai kerestek ez évben 1267 frt 20 krt előfogatozással.

1835-ben volt a 12616 frt bevétellel szemben kiadás 5426 frt. A tisztek és szolgák fizetése tett 1841 frtot; város loviaira kiadás 484 frt, a szőlőjére és pincéjére 282 frt, utcákra és hidakra 243 frt.

1836-ban bevétel 11692 frt és kiadás 3698 frt.

1837-ben bevétel 12734 frt, kiadás 5529 frt.

1840-ben volt a város követelése kötelezvényekben 34737 frt 28 k. A városi hatóság már a század első negyedében adott kölcsön összegeket a vármegye előkelő embereinek, kiktől azután idővel a tőkét is csak nehezen kaphatta vissza, a miért is a *jegyzékben* azt írta, hogy „ennek interese soha sem fizetődött.” A kölcsönökről vezetett lajstromban 1829. óta előjönnek Perényi Zsigmond 1000 frttal, Bornemisza János 200 frt, Ruzsák Ferenc 3000, Ilosvay Menyhért 1000, Rácz István 200, Lónyay János 2000, Dercsényi János 1000, 1834-ben 2500 frt, Leszkay Ignác 500, Beősz Károly 1250, Bertók Mihály 500, Wimmerth János 1000, Gecsey György 700, Bay József 1000, Román Ferenc 2000, Mészáros József 2067, Nánásy kapitány 130 frt, Polchy Gáspár 4500, Ruzsák Lajos szlatinai plébános és nővére Alojzia 1300 frt, az orosz ecclesia 1000, Leszkay Kálmán 1500, Bay György 5000, Bozsár József 1000 frt, 1844-ben Lónyay János 2000, a kolostor 3500, Eötvös Tamás 2000, Jáni Sámuel 5000, Füzeses Gábor 2000 Uray Pál 1000, a munkácsi nemes timár-céh 1000, Felenkovics Ferenc 200 frttal stb.

1845/6-ban Lang János bíróságában bejött a Nagyliget erdőből 1720 frt és kiadatott 988 frt. Pap Samu erdőbíró fizetése volt 150 frt, Havel János erdészé 112 frt és a három kerülőé egyenkint 62 forint.

Koronkint a városi pénztár megvizsgáltatván, a kötvények s készpénz megszámláltatott. Így 1837. okt. 29-én Wimmerth János bíróságában a rovincsolásnál találtatott kötvényekben 26308 frt készpénzben, 3030 frt váltó cédulákban és külön 8045 frt aranyban, máriásokban és huszasokban, összesen 34353 frtnyi értékben. 1839-ben pedig nov. 2-án arany és ezüstben 3022 frt és kötvényekben 39540 frt. Az 1847. évben megejtett ily *computus* szerint volt a külevő hitelezett tőke 42880 frt 30 krnyi váltópénzben. Az ily kasszavizsgálást többen eszközlék. Így 1844-ben Román Ferenc, Gecsey György, Lang János és más husz hites és előkelő polgár.

1842-ben volt a *bevétel* 16740 frt és a *kiadás* 9950 frt

1845-ben " " " 8480 " " " " 5230 "

1847-ben " " " 8197 " " " " 6125 "

1848-ban " " " 7313 6 " " " 5937 "

1849. évben a város a forradalom szerencsétlen befejezése után beadott a cs. kir. kormány rendeletére 880 frtot Kossuth-bankjegyekben, melyek megégettettek. Midőn 1850. május 30-án Gáthy Sámuel a bíróságot Lang Vítusznak átadta s kezelt pénzeiről a számadást megtette, találtatott kötelezvényekben 17381 frt. Maradt a városnak a forradalom alkalmából 9939 frt 42 krnyi követelése különféle előlegezésekből, melyekből később némi részt bevett a hatóság; sőt 1853. évben történt, hogy bizonyos *Veimann Lipót* ungvári kereskedő és 1849-iki katonai élelemszállító megperelte a várost 4590 frt 37 krnyi követelése iránt, mely onnan eredt, hogy midőn 1849. évben az orosz segédseregek erre átmentek, ő szállított számukra élelmi cikkeket, de az árát akkor a csapatok vezetőitől meg nem kaphatván, igényét Munkács város ellen támasztotta; azonban keresetével minden bíróságnál, még az eperjesi cs. kir. főtörvényszéknél is elutasított.

A városi bíró a számadásokat azontul is vezetvén, ezekből kitünik, hogy 1851-ben bevétel 8390 forint 31 kr. és kiadatott 8897 frt 56 kr. Ebből a hivatalbeliekre esett 2051 frt 18 kr., katonai költségre 4953 frt 20 kr., épületek fentartására 791 forint.¹ 1855. évben volt a bevétel 11117 frt s a kiadás 10875 frt. 1857. évben *sükségletül kimuttatott* 20028 frt 14 kr. s bevétel 14207 frt 37 kr., a kiadás pedig volt a tervezet szerint 17616 frt 16 kr., tényleges pedig 14207 frt 37 kr. 1858. évben tervezetett bevétel 15815 frt 23 kr. és befolyt 9401 frt 28 kr., a tervezett kiadás tétel 13733 frt 38 kr., de csupán 10015 frt 40 kr. adatott ki, meny-

¹ 1851. aug. 31-én ájtott Ungvárról a 8. Lajos főherceg ezredből két század, 6 tiszt és 240 ember, kik a polgárságnál elszállásoltattak; a következő évben azonban a város Quasi-kaszárnyát alakítván, abba bevonult a nevezett ezred 2-ik gránátos százada, melynek parancsnoksága kifogásolta a felszerelést, különösen a rövid szalmazsákokat és pokrócokat, melyeknek 3 rőf hosszú és egy rőf széleseknek kellendett lenniök.

nyiben 3717 frt 58 kr. hátralékban maradt. Ebből tisztai és szolgái fizetésre ment 3656 frt 48 kr., ruházatra 203 forint, irodai szükségletre 146 frt 55 kr., szőlőművelésre 386 frt, marhavételre 446 frt, szerszámra 276 frt, épületek fentartására 459 frt, csendőrségre 414 forint, katonaságra 876 forint, utcavilágításra 368 frt, toloncozásra 55 frt stb.

1859-ben volt előirányzott bevétel 15815 forint 23 kr., miből tényleg befolyt 9401 frt 28 kr., a tervezett kiadási 13734 frt 38 kr-ra pedig kiadatott 10015 frt 40 kr. Azóta évenként hovatovább emelkedett úgy a kiadás, mint a bevétel, mint azt a következő kimutatás hiven igazolja.

1875. évben	<i>költség</i>	35662 frt,	<i>fedezet</i>	36811 frt
1876.	" "	37846	" "	37355 "
1877.	" "	38763	" "	38795 "
1878.	" "	42076	" "	31196 "
1879.	" "	43332	" "	46338 "
1880.	" "	45362	" "	43607 "
1881.	" "	50470	" "	44915 "
1884.	" "	52044	" "	44486 "
1886.	" "	62903	" "	51021 "
1887.	" "	65094	" "	55991 "
1888.	" "	61755	" "	61124 "
1889.	" "	64422	" "	62356 "
1890.	" "	63761	" "	60903 "
1891.	" "	59637	" "	59896 "
1894.	" "	86831	" "	78509 "
1896.	" "	98665	" "	84689 "
1897.	" "	104139	" "	91419 "
1898.	" "	113013	" "	100223 "
1899.	" "	125221	" "	108698 "
1900.	" "	240674	Kor. "	234792 Kor:
1901.	" "	255569	" "	233616 "
1905.	" "	351273	" "	274603 "
1906.	" "	359626	" "	287627 "
1907.	" "	372632	" "	293176 "

E kimutatásban a rendkívüli kiadások és bevételek nincsenek felvéve, melyek szintén tekintélyes összegre ruagnak. A fentebbi rendszer költségvetési tételekből az évi hiány könnyen kiszámítható. Néhány év előtt a város költségvetése még nem ismert *hiányt*. Így 1884. évben még 3045 frt volt a többlet, mely 1887. évig 43 frtra leszállt. A következő 1888. évben a hiány már 9370 és 1889-ben 44619 frtra felment, mely így azután évről-évre emelkedvén, 1906. évben tett 34180 forintot vagyis 68360 koronát és a mostani 1907. évben 43457 forint, vagyis 86914 koronát, mely 60% községi pótdóval fedeztetik.

VII.

Vásárvám- és földbér-jövedelem.

Vásárvám a 18. században. — Annak kibérlése 1754-től 1906-ig. — A város földjeinek bérlete 1790—1906-ig.

A vásárvám Munkács városnak évről-évre biztos jövedelmet nyújtván, nem lesz érdektelen arról itt terjedelmesebben megemlékezni.

A *vásár-helypénzt* illetőleg köznyelven *vásárvámost* a XVIII. században az uradalom maga kezelvén, arról kielégítő adatok nem találhatók a városi levéltárban; de 1754-ről fel van jegyezve, hogy a vásárokról bejött 40 frt 21 kr., melyet Péter András bíró átadott *Pocsájder Antal* nevű uradalmi számvevőnek.

1765. évben befolyt összesen 107 frt 25 kr. e címen, még pedig a szentgyörgyi vásárkor 19 frt 8 kr. és sátorpénzül 24 kr., József vásárkor 1 frt 9 kr. és sátorpénzül 28 kr., szent János fővételi vásárkor 19 frt 33 kr. és sátorpénzül 36 kr.; püünkösdi vásárkor 60 frt ezüstben és 5 frt 19 kr. rézpénzben; sátorpénzül 46 kr., Szentmárton vásár a marhavész miatt nem tartatott. Később a vásárvám-szedési jog bérbeadatván, olykor a városi külső földekkel együtt, így 1787. év óta biztosabban megállapítható a befolyt bér. E szerint 1787-ben kibérelte a vásárvámost *Nagy Mihály* 469 frtért és 1788-ban 414 frtért, mely összegeket Nuszer Jakab és Wimmert Frigyes akkori bírák némét nyelven nyugtáztak; 1789-ben bérelte Draxler János 472 frt 35 kr., 1790-ben ugyanő 483 frt 3 kr., 1791-ben Czirjaki Mihály 600 frt, a földeket többben 318 frt 15 kr. A földek bérletét külön helyen fogom felsorolni; azért itt csupán a vásárvám jövedelemről lesz szó. 1790-ben a kamarális tisztek felszántatván a barom-vásárhelyet, ez ellen a város felszólalt, mire Kardos Mátyás urad. pénztárnok jul. 12-én azt felelte, hogy a gróf Schönborn-család birtoklata idejéből maradt szolgák állítása szerint, e terület az uradalomhoz tartozott és szántatott annak előtte is. 1792-ben bérelte a *vásárpénzt Szabó István* 673 frtért. 1792-ben a gróf Schönborn-család visszakapván az elperelt uradalmat, a piacra hozott minden szekér fától egy garast kezdett szedni, mi ellen a városi hatóság márc. 5-én felszólalt. 1793-ban Szabó bérelte 880 frtért, 1794-ben 830, 1795-ben 887 frt 10 kr., 1796-ban 880 frt, 1797-ben a vásárvámost kibérelte *Nagy Mihály* 1000 frt, 1800-ban 900 frt 4 kr., 1802-ben Éva István 850 frt, 1804-ben Trittelhubert Maxli 950 frt, 1805-ben Nuszer Vítusz 1240 frt, 1806-ban Bohn Mátyás 1250 frt, 1807-ben Nuszer Vítusz 1606 frt 1 kron, 1808-ban Bohn Mátyás 1152 frt 30 kr., 1809-ben Frantz Antal 1301 frt 10 kr., 1810-ben Geöczi Sámuel 1560 frt, 1811-ben Nuszer Vítusz 1566 frt, 1812-ben Klimko János 1566 frt, 1815-ben Trittelhubert Markusz

2386 frton, 1816-ban Bernáth Samu és Snájer Dávid 3251 frton, 1817-ben Trittlhubert M. 3960 frt, 1818-ban Bernáth Samu 3831 frt, 1820-ban ugyanő 4860 frt, 1821-ben Trittlhubert 4916 frt, 1822-ben Bernáth Samu 5300 frt, 1823-ban ismét Trittlhubert Márk 4603 frt. Ugy látszik, hogy Bernáth és Trittlhubert 1820—1823-ig a vásárvámot a boltokkal együtt kivették, innen a fölemelt nagyobb ár, mely 1825-ben boltok nélkül tetemesen leszállt magában. — 1825-ben birta Bernáth Samu 1963 frt és 1827-ben 1960 forint, 1830-ban Wimmerth János 1614 frt 30 kr., 1834-ben Krajner 2531 frt, 1835-ben ugyanaz 2901 frt 30 kron, 1837-ben Bakcsi Lajos 2312 frt, 1839-ben Kozma János 2246 frt pengő pénzben. 1840-ben a vásárvám és boltok bére volt 7977 frt, 1843-ban kibérelte a vásárvámot boltok nélkül Lang János 2302 frt és 1844-ben 2204 frt, 1845-ben Gáthy Samu és Kallós Mihály 2262 frt pengő pénzben, 1847-ben ifjabb Frantz Antal 2361 frt, 1848-ban Kallós Mihály 2411 frt, 1865-ben Ferenczi János és Szalai András 7000 frt és 1868-ban ugyanazok ismét három évre kibérelték 6711 frton. Majd 1869—1874. évekre kibérelték a vásárvámot Ferenczi J. és Wimmerth Vida 7495 frt évi összegért; Ugyanazok 1873—1880. évekre 6075 frt, 1881—1886. évekre Friedmann Jakab és Fullmann Bernát 6225 frt, 1887—1892. évekre Lővi Ignác és fia évi 12599 frton, 1893—1898. évekre Czahler Bence 14451 frtéért, a költségvetés szerint pedig 1900 évre annak jövedelme előirányoztatott 15951 frtra, vagyis 31902 koronára, 1901-ben 37808 kor., 1905-ben ismét 31902 kor. és 1906. évben 34233 koronára.

A vásárvám bérlők kötelezve lévén a pénzeket a hatóságilag megállapított árszabály szerint szedni, itt felhozom, hogy 1794-ben a vármegye így szabta meg a vásárvám tételeket: Minden baromtól 3 kr., két ökrös szekértől 3 kr., négyestől 6 kr., egylovas teher-től $1\frac{1}{2}$ kr., 1 lótól 3 kr., 1 gubától 1 kr., egy szekér fától 1 kr., öreg sertéstől 1 kr., háti csomótul, mely egy máriás értékű 1 kr., ludtól, csirkétől 1 kr., legnagyobb sátoztul helypénz 20 kr., kisebb-től 12 kr., legkisebbtől 6 kr.

1817-ben következően lett módosítva a vásárvám tarifa: egy marhától, lótol 6 kr., két ökrös szekértől baromvásárlkor 12 kr., heti vásárlkor a vékával együtt 12 kr., nemes személy és pap vékaváltástól 6 kr., egy lud, tyuk, malactól 1 kr., sertés 3 kr., gubától 3 kr., szekér fától 3 kr., egy szekér káposztától 12 kr., hordópálinkával terhel szekértől 24 kr., legnagyobb *sátorhelytől* 1 frt, középszerűtől 40 kr., legkisebbtől 24 kr., idegen mesterek egy-egy láda portékától 20 kr., egy veder csiktől 3 kr., egy korsó olajtól 6 kr., szőrös bocskortól 6 kr., háton hozott művektől 10 kr., egy négymarhas szekér gyapjútól 1 frt, két marhástól 30 kr., lovas ember háti terhétől 9 kr., gyalog embertől 3 kr. — A városház alatti rak-

tárt, vagy a mint akkor nevezték, *depositoriumot* 1812-ben kibérelte *Feuerstein Salamon* évi 700 forintért.

A város birtokában levő *szántóföldek* és *kaszálók* is állandó biztos jövedelmet eredményeztek; ezeket a város többnyire haszonbérbe adta, de koronkint maga is kezelte. A XVIII. század végéről említettnek ily földek: A *pálinka-főzőnél* Sziget, a mázsás sziget szakadéka, a polatinai nagy láz, a polatinai vízparton, az átjárónál levő sziget, a matolcsi sziget, a gyalogrévnél levő, felsőmezőn a szarkahegyi utnál a Szentlélek és Ruzsák földeinél; a Rét alatt, a Vár utnál kis kaszáló, a Maszalovics lázánál, a rét alatt, Uj-sziget, Nagymezőn, a Tibovics kertje alatt, a mázsás-sziget.

A földekből bejött bér fejében 1790-ben 318 forint 15 kr., 1792-ben 285 frt, 1796-ban 338 frt, 1804-ben 422 frt, 1808-ban kibérelte Bohn Mátyás 1167 frtért, 1811-ben Nuszer Vitusz 1033 frt, 1812-ben Klimko János 2217 frtért; 1817-ben Trittlhubert Maxli 3014 frtért, 1835-ben Krajner 1836 frt 20 kr., 1837-ben Bakcsi Lajos 2106 frt, 1840-ben az ugar és tavasz földek bére volt 2298 frt 35 kr., 1844-ben 976 frt s így folytatólag az egyes részletek dülönkint hol bérbe adattak, hol pedig saját kezelés mellett műveltettek a nélkül, hogy a bér tetemesen emeltetett volna; mert negyven év multán is 1884. évben nem volt több a földek bére, mint 2005 frt s a fornosi földbér 800 frt, 1887-ben 2379 forint, 1889-ben 2890 frt, 1895-ben 2273 frt, 1889-ben 2756 frt, 1900-ban 3281 frt, vagyis 6572 korona, 1901-ben felvétellett a költségjegyzékbe a földbére 8090 koronával, 1905-ben 8817 kor., 1906-ban 13574 kor., és 1907-ben 12715 koronával.

VIII.

A piaci árakról.

(Olcsó világ. — 1671-ben az osztrák önkényes kormány accist hoz be. — Élelmi cikkek ára a 17. században. — A hus fontja két pénz. — Gabona ára 1781–1787-ig. Árszabályzat 1790-ben. — 1805-ben a marha és baromfi árat megállapítja a megye. Uj árlimitáció 1814-ben. — 1818-ban a napszám megállapíttatik. — 1849-ki állapot.)

Egykor hazánkban, e hajdani Kanaán-földön, jóval a gőz és villany alkalmazása előtt, midőn a gyarló utak mellett az érintkezés és közlekedés a jelenlegihez képest csigalassuságu volt, midőn a földbirtokos és termelő nyomasztó korlátokat, accist s más adókat még nem ismert, a parányi adót és közterhet pedig csupán a jobbágy osztály viselé, midőn a nehézkes kereskedési viszonyok mellett a jó gazda ugyszólván, saját zsirjában megfuladt: akkor, mily olcsóság divatozott szerte az országban, csak az, ki a régi

iratokat olvassa hiheti el. Igaz, hogy a cs. k. osztrák kormány már 1671. évben a Nádasdy-Veselényi-féle összeesküvés fölfedezése után bekövetkezett iémkorszakban *behozta egyszer a fogyasztási adót*, az akkor is ugynevezett *accist* és egyéb közterheket is, de ezeket, az épen ez ujításon felháborodott elégtelennek később, midőn fellázadtak s hosszú ideig vitéziül küzdöttek, eltörölték, annyira, hogy azokat az osztrák kormány csak száznyolcvan év elmúltával, az 1849-ki szabadságharc leveretése után, hozta be ismét az országba, melyeket később az alkotmányos kormányzat is elfogadott s mi eredményezte azt, hogy a fokonkint emelkedett bor-, szesz- és husfogyasztási adó következtében az élelmi cikkek ára még a vidéken is csakhamar felszállott, melynek súlyát immár nagyon is érzi különösen a korlátozottabb viszonyok közt élő fogyasztó közönség.

Mellőzve a régiebb kőt, csak a XVIII. század elejéről való árakról kívánok itt városunkat érdeklőleg megemlékezni. Így 1708. évi június 8-kán a Munkács városi hatóság kérvényt adott be *Krucsay Márton*, II. Rákóczi Ferenc uradalmi prefektusához, esedezvéen, hogy szorítsa rá a mészárosokat, kik a teheneket hat forintjával veszik és a bőroket négy forintjával eladják s a hus fontját (körülbelül fél kilogramm) *három pénzen* árulják, — *hogy a húst két pénzen mérvék* s a bőroket is olcsóbban adják, mert a városi hatóság parancsának nem akarnak engedelmeskedni. Az iratban felhozza a tanács, hogy a mult hétfőn is *egy pár ökör tiz magyar forinton kelt el, mégis a hus drága*; a bárány ára volt 13—14 poltura s a mészárosok *mégis öt potturán adják el annak cimerét*, vagyis a bárány negyed részét!

1737-ben kibérelték a munkácsi mészárszéket Schmidt János és Heicher György 85 forintért és egy mázsa fagyuért az uradalomtól, de mennyiben 1738-ban a megye a hus fontját 1½ kr.-ra limitálta, ők lemondtak a bérletről s akkor azt a tisztség Csetneki és Bustin nevű oroszvégi bérlőknek adta át. Még 1750-ben is csekély áron mérték itt a húst.

1772-ben volt a hizott téhen hus fontja 5 és a nem hizotté 2 krajcárban hatóságilag megállapítva.

1781-től 1787-ig volt a munkácsi piacon a gabona nemük ára pozsonyi mérőként, melynek 62.53 liter felel meg mostani mérték szerint következő

	buza	kétszeres	rozsa	árpa	zab
1781.	1 f 59 k.	—	1 f. — k.	— 54 k.	30 k.
1782.	2 f — k.	1 f. 4 k.	1 f. 8 k.	— 50 k.	30 k.
1785.	1 f 42 k.	— 51 k.	— 42 k.	— 40 k.	30 k.
1787.	2 f 16 k.	2 f. — k.	1 f. 42 k.	1 f. 25 k.	48 k.

1786. évben inség keletkeztén, február 8-kán a város hatósága az iránt folyamodott a megyéhez, hogy mennyiben a helybeli

zsidóknál sok gabonát tartanak raktáron a lengyelországi zsidók, legyen szabad a készletet illő áron a fogyasztók közt elosztani; továbbá kérte, hogy a husnak limitált fontja öt krajcárról tétessék négy krajcára, mert a hitvány különben is és a falukon 3 kron méretik. 1789-ben kérték Halpert Berko és Róth Wolf munkácsi mészárosok a megyét, hogy a hizott marhahus fontját 3 król emelje fel 5 krra, mert különben koldusbotra jönnek. 1790. nov. 13-kán a megyei hatóság így szabta meg az élelmi cikkek árát: buzakenyér fontja 5 kr., rozsból való 3 kr.; tehénhus fontja $3\frac{1}{2}$ kr., borjúhus 5 kr., bárányhus 5, juhhus 3, disznóhus 6, friss szalonna 10 kr., ó szalonna 17 kr., ó hárj 20, új 12 kr., olvasztott fagyu 12 kr., nyers 8 kr., pamutbélű gyertyának fontja 20 kr., közönséges 14 kr, főtt vaj itcéje 24 kr, írósvaj 15 kr, juhturó fontja 7 kr, édes tejfel itcéje 8 kr., édes tej 3 kr, lencse itcéje 4 kr, borsó 4 paszuly (bab) 3, köleskása 6, buzaliszt 4 kr, kövér pulykakakas 1 frt, kövér lud 51 kr, ösztövr lud 34 kr, kacs 12 kr, öreg tyuk 10 kr, csirke 5, három tojás $1\frac{1}{2}$ krajcár.

1795. nov. 24-kén elrendelte a megyei közgyűlés, hogy a levágandó marhát az orvosok előzőleg szemléljék és vizsgálják meg.

1805. évben január 22. a megyei közgyűlés így állapította meg az árjegyzéket. *Egy pár jó ökör* ára 140 frt lévén, ennél fogva a marhahus fontja legyen 6 kr, falukon 5 kr, nyers fagyu 15 kr, olvasztott 20 kr, borjúhus 12 kr, bárányhus 7 kr. Szent János napig, azontul 5 kr, de a cimer árulás mint a borjunál is, eltiltatik, csak mérték szerint engedtetvén meg. *Egy meddő juh* 3 ft lévén, annak husa 5 kr. legyen, bőrös pecsenye fontonként 14 kr, új szalonna 20, ó 24 kr, új hárj 24, ó 30 kr. *Egy pár csirke* 30 kr, egy pár kappan 1 ft, tyuk páronként 34 kr, kacs párja 40 kr, egy pár lud 1 f. 30 kr, két hizott lud 3 frt, egy pulyka 2 frt, tojó pulyka 1 f. 8 kr, hat tojás ősszel és télben 8, tavaszkor és nyáron 3 kr, egy font írósvaj 24 kr, itce olvasztott vaj 36 kr, egy font só 3 kr, egy itce kása 7 kr, lencse, borsó és paszuly 4, aszalt szilva itcéje 7 kr, „*Mondliszt*“ 7 kr, buzaliszt $4\frac{1}{2}$ kr, zsemleliszt $5\frac{1}{2}$ kr.

1806. dec. 30-kán elrendelte a vármegye, hogy a mészárosok Munkácson két széken mérjenek jó hust árestom és testi büntetés terhe alatt s a hatóság rendeljen ki vizsgáló tanácsosokat.

1814-dik évben a vármegye közgyűlése ismét *árlimitációt* bocsátott ki, mely szerint megállapítá az élelmi cikkek árát következően: marhahus fontja 7, borjú 14, bárány 6, kecske 5, sertés 15—18, ó szalonna 45, új 30 kr, ó hárj 42, új 30, olvasztott fagyu 30, nem olvasztott 24, gyertya 36, írósvaj 36, olvasztott 1 frt, tejfel itcéje 14, tej 6, lenmag-olaj fontja 54 kr. és a méz itcéje 1 f. 30 kr, borecet 48 kr, vadalma ecet 24 kr, egy tyuk 24, csirke 20 kr, hizott kappan 1 f, kacs 24—30 kr, hizott lud 2 f. (mostani

pénzben 80 kr.), ösztövér lud 1 f, hizott pulykakakas 4 f. (azaz 1 frt 60 kr.), ösztövér 1 frt 30 kr, malac 1 f, egy tojás 1 kr, egy font tehénturó 6 kr, juhturó 22 kr, egy itce buzaliszt 15 kr, gabonaliszt 10, mondliszt 24 kr, borsó itcéje 9, kása 14, lencse 9, paszuly 9, árpakása 12 kr, egy itce savanyukáposzta 6 kr. A *kenyérre* nézve azt határozta a közgyűlés, hogy a hány forint egy köből élet, azaz két pozsonyi mérő (125 liter) annyi krajcár legyen egy adag vagyis $1\frac{3}{4}$ fontból álló kenyér.

Azonban két évvel később (1816. márc. 19.) a marha megdrágulván, a megye a kövér hus fontját 20 és a fagyúét 1 rénus forintban állapította meg; 1818-ban azonban ismét leszállította az árakat, megrendelvé, hogy a marhahus fontja legyen a városban 12 s a falukon 10 kr, a bárányhus 14, borju 16, juh 8, kecske 6 és a sertése 16—20 kr.

Ugyanakkor a kézművesek és munkások napszámját is így határozta meg: kőműveslegény napdija 48 kr, palléré 1 frt, ácslegényé 48 kr. palléré 1 frt, kézi napszámosé (Handlanger) 30 kr.; a szőlő kapás napszámja legyen 30 kr.; kapásé 30 kr, tengeri kapásé 24 kr. egy négy ökrös fuvar napi díjazása 3 frt, kettősé 2 frt. Ez árszabáshoz kijelenté, hogy ki a megállapított napszámot tulfizeti, az, ha nemes 12 frttal, ha pedig nem nemes 12 bottal fog büntettetni.

Ily arányban állapította meg azután tovább is a megye az élelem és munka árát. 1849. augusztus 20-kán pedig elhatározta a városi tanács maga, mennyiben az akkori zűrzavarban és a forradalom végfeloszlásakor a megye már nem igen tartá gyűléseket, hogy mivel a marha ára tetemesen felszökkent, a hus fontja 20 kron méretessék.

1850-ben az osztrák kormány behozván a fogyasztási accist, s később a magyar kormány még a *cukor és kávéra* is vetvén ily adót, ennek következtében úgy a hus, mint az ital ára fokonyként emelkedett. 1860. óta az árszabás kiment a divatból s az 1884. évi XVII. törvénycikk (ipartörvény) 54. §-ban csak annyiban terjeszkedik ki erre, hogy az iparhatóság elrendelheti a részletes eladónál a hus és kenyérművekre nézve az árak kifüggesztését s hogy szükség esetén az 53. §. értelmében a marhahus ára időnként szabályoztathassék; de ez nem alkalmaztatik. Annyi bizonyos, hogy az élelmi cikkek, különösen a hus ára itt ötven év alatt legalább kétszáz százalékkal emelkedett.

IX.

Az állami köz- és fogyasztási s városi adórul.

(Adózás porták után 1446-ban. — *Mi a porta.* — *Katonai executiók 1688—1795.* — *A katonák fejenként 3 itce bort kapnak 1694.* — *Ajándékok az exekuciós tiszteknek 1711. után.* — *Adókievetés 1809-ben és a francia háború idején.* — *Adómenntiség 1780—1848.* — *Iparosok, kereskedők.* — *Condonata.* — *1830-ban volt a város tizedekre osztva.* — *Mérsékelt adó 1849-ben.* — *1851. a fogyasztási adó behozatik.* — *A város tárgyalásai ez ügyben.* — *Személykereseti, jövedelmi és egyéb adók emelése 1851—1907.)*

Munkács lakossága a mellett, hogy földesurainak hűbéri viszonyánál fogva különféle szolgálatot tenni, terménytizedet adni és telekbért fizetni tartozott, még külön az országos és megyei pénztárba is *közzadót*, a mint 1848-ig közönségesen nevezték *porciót* fizetni köteleztetett. Addig, míg a város földesurai nagy befolyásu fejedelmek voltak nem igen érezték annak súlyát; így maga Hunyady János kormányzó 1446-ban azzal könnyíté a község helyzetét, hogy megengedé, miszerint a kincstári adó fizetésénél két kapu (porta) egynek számíttassék s a bíró és 12 hites polgára ettől is mentek legyenek; de később e kiváltsága is mellőztetvén, a kivetett adója fokonként emelkedett. A XVII. században még némileg respektálták e privilegiumát, mennyiben az 1659. évi 67. törvény-cikk értelmében a megyehatóság megállapítván az elpusztított és felégetett porták rendezésénél itt négy *portát*, intézkedett, hogy a város csupán ennek felétől fizesse a közzadót.

A *kapuk összeírásánál* tekintetbe vette az eljáró összeíró bizottság a helyi és vidék körülményeit. A szántóföldek kiterjedését budai köböllel és itcével állapítván meg, t. i. hogy mennyi szükséges annak bevetésére, innen van, hogy földmivelőink maiglan még nálunk is nem hold — hanem *köböl számra becsülik a föld-részlet terjedelmét*, így: két köblös annyi mint két holdas. Tekintetbe vette továbbá a bizottság a helyszini fekvést, a föld termékenységét és annak minőségét, hogy azt hány marhával lehet felszántani; így azután négy egész jobbágytelket, vagy a földből annyit hova három nyomásban 240 köböl élet bevetetik, számlált *egy kapura*, a sovány földből hat jobbágy vagy 360 köblös földet, míg a legsilányabból nyolc jobbágy vagy 480 köblös földet oly módon, mintha e mennyiségből minden nyomásban 60 köblös föld volna. Földet nem bíró 80 zsellért számlált a bizottság *egy kapura* azokból, kiknek csak kevés földjük volt ötvenet stb.

A cs. kir. kormány illetve kincstár koronként nagyon zaklatta a várost az adó miatt; így a munkácsi várnak 1688-ban történt átvétele után a katonai exekucióval való behajtás nem ismert határt s e nyomasztó állapot azután 1703-ig tartott, midőn épen e

szokatlan terheltség miatt lázadtak fel a beregmegyei kisebb föld-birtokosok és gazdálkodók, kik a zsarolást, beszállásolást és a féktelenkedő katonák fuvarozását és élelmezését s azok kicsapongásait megsokallották. Hadd álljon itt a városi levéltárból kivett egy adat, mely ily adóbehajtásról szól.

„1694. május 10-én Izsnyétéről bejövén Munkácsra tiz német exekutor, commorálván (tartózkodván) itt a városon a die 10-a Maji usque diem 23. mensis ejusdem, ugymint 13 napok alatt, melyekre mi alább irt bírák költöttünk ez szerint: kézpénzt dietim (naponként) tiz személynek erogálván 6 frtval, facit hungaricales florenos Nro 78. — *Borravaló* pénzt minden személyre dietim 3 itcéjével, itcéjét per denár 18 computálva, tiz személyre a 13 napok alatt erogáltunk fl. ung. Nro. 70 fl. 20 denár. *Kenyér* dietim mind a tiz személynek hét, per denár 12 computando tészen 13 nap florenos Nro. 10 fl. 92 denar. Item *konyhára* való fűszerszám és egyéb aprólék ételre erogálva fl. Nro. 5 fl. 35 denár. Item nekik *ajándékba* az alkuvásnak idején, hogy annyival inkább *kárt ne tegyenek*, adtunk Nro. 27 fl. 72 den. Summa facit florenos Hungaricales Nro. 192 fl. 19 den. Germanicales totos florenos Nro. 160 den. 9 $\frac{1}{2}$. Nb. Ez margóján levő *zabok* metretae Nro. 24 facit flor. 12. Ötven pénzével vékáját számlálva; azért az felül hung. 192 fl.

	92	19
19 d. összeszámlálva	14	40
	106	59

tészen az summa fl. 204 den. 19.“

Midőn pedig 1711. évben II. Rákóczi Ferenc hadjárata szerencsétlenül befejeztetett s az ő itteni örökébe császári német parancsnokok szálltak, a kivetett adókat a katonai hatóságok még nagyobb szigorral hajtották be. Az exekucióra kiküldött csapatok századosainak s az adóbehajtó polgári biztosoknak ajándékokat s egyéb kedveskedéseket kellett tenni a városnak, hogy őket némi enyhítésre bírhasa. Hordó borok, medvebőrök, élelmi cikkek s egyéb ily tárgyakkal csillapitgatta őket a hatóság a mellett, hogy napidijaikat és fuvaraikat fizette. S ez állapot tartott azután évtizedeken át. 1746-ban volt az összes adó 443 frt 45 kr., mi azonban akkor nagy összeget képezett, míg most egy közönséges iparos többel rovatik meg.

Az 1729-ik évi birói számadásokban erre vonatkozólag ily tételek fordulnak elő: „Harmincados uramnak elkezdett vexálásinak elejét akarván venni, discretióban vöttem egy halat 48 denáron. Az Ungváry Mihály perceptortól kiküldött *adóexekutornak* borra és égett borra 24 denár. Simon nevű hajdunak exekucióra kijövé, egy itce sör 3 denár. 1733. 5-ta augusztai György Deák két exequenst hozván reám, adtam egynek diurnumul 12 denárt és ételre 9 denárt. A sztrázsamesternek egy nagy halat 3 denár, egy pár csirkét 9 den., szalonnát 3 denár, tyuktojást 3 denár, *a kapitánynak*

pedig borecetre 9 den., 2 csirkére 9 den., tyuktojásra 6 den., sóra 9 denár.“ (Mily csekély árak a mostaniakhoz képest.)

„1744. die 23. junii jött be a Branzinianus német exekutor, kinek usque ad ultimam junii dietim kétszer enni adtunk és egy-egy itce bort; item pro 23. augusztii más exekutornak *vacsorát*.“

„1745. Görgey Imre uramnak egy pint borra 12 kr., az exekutor *lajftinánt* az alispán ur parancsolatjából 15 kr., élelemre egy tyukért 6 kr., a conscriptor urak lovainak széna 54 kr. Die 16-a julii usque ad finem egy gregáriusnak (közlegénynek) *tallérpénzt*, rozsért és füért fizettem 1 frt 45 krt. A 16-ta usque ad finem *tallérpénzt* 45 kr. *Valkóc István adószedőnél* levő katonának tallérpénz 1 frt. E szerint *tallérpénz* alatt ez időben végrehajtási díjilletéket értettek. „Az *Branzinianus* német káprál pro Junio *tallérpénzt* levált 2 frt. Pro Septembri két közlegénynek tallérpénz.“ 1762-ben volt a hadi adó 407 frt 2 kr. és a házi adó 40 frt 42 kr. 1764-ben összesen 448 frt 32 kr., 1767-ben 495 frt 19 kr. 1769-ben 491 forint 45 kr.

Ez időben az adóbeszedés úgy történt, hogy a beszedő egy félivnyire hajtott könyvecskét kötött, melybe az adózó polgárokat utcák szerint beírta s a tartozási rovatba a rájuk kivetett adót így: „Galgóci Ferenc portiója: bellica 2 frt 40 kr., domestica 1 frt 9 kr. Utána: die 20. febr. solvit 1 fl.“ stb.

1769-ből ily könyvecske maradt: Manuale Quanti Contribucionalis super ejusdem percepcione etc erogatione tempore judicis Stephani Szernyi pro Anno 1769. deserveniens.

1789. évben volt a *királyi adó* Munkácson 2142 frt 53 kr., mely felosztatott a lakosok közt. Ebből legtöbbet fizetett Mermelstein Leib 24 frt 21 kr., *Wekerle Ulrik* német vagyonos golgár 9 frt 15 krt; legkevesebbet Lendvai Fedor 10 krt.

1790-ben volt a királyi adó 2407 frt 21 kr. — 1792-ben 1758 frt 48 kr.

1793-ban Munkácson a hadi adó 847 frt 90 kr. és a házi szintén 847 frt 40 kr., összesen 1695 frt 20 kr.

Az 1794-re kivetett 1647 frt 30 krnyi adóból beszedett a városi adószedő 1389 frt 58 kr., mit a megyei adószedőnek beszolgáltatott.

1803-ban kivettetett a város lakosaira hadi adóul 1180 frt 44 kr. és házi adóul 1033 frt 9 kr.; exaktorul működött Ó. Filep József.

1805-ben bevétellett a 2760 frt 41 krnyi adóból 2631 frt 13 kr.

1809-ben beszedetett a 4250 frt 30 krnyi összes adóból 4079 forint 14 kr. Ez időben az 1807-ik évben megállapított *adókiivetési kulcs* szerint esett az adóból a telkesre 2 forint 7 kr., ennek fiára 1 frt, leányára 40 kr., fivérére 35 kr.; a zsellérre 1 frt 30 kr.,

a házatlan zsellérre 1 frt 20 kr. szolgára 30 kr., szolgálóra 20 kr., egy ökörre 1 frt 10 kr., tehénre 1 frt, tinóra 30—50 kr., borjura 10 kr., lóra 1 frt 10 kr.; *házra*: I. osztályban 1 frt 30 kr., II. oszt. 1 frt 3 kr., III. oszt. 40 kr., IV. oszt. 17 kr., V. oszt. 7 kr. — *Szántóföldre*: I. osztályura 12 kr., II-ra 9 és a III-ra 6 kr. — *Rétekre* ugyanannyi. Egy kapás szőlőre 8 kr., *sértésre* 20 kr., bérlők-nél minden forint után 4 kr., *kézművesekre*: I. osztályu iparosmes-terre 3 frt, II-ra 2 frt 30 kr., III-ra 1 frt, IV-re 40 kr., V-re 20 kr. *Kereskedőkre*: I. osztályura 8 frt, II-ra 6 frt, III-ra 2 frt 30 kr., IV-re 2 frt, V-re 1 frt. — *Boltosokra*: I. osztály szerint 12 frt, II-ra 8 frt, III-ra 4 frt. — E kulcs szerint fizetett 1809-ben itt Mermelstein Chaim 113 frt 10 kr., Meisels Benjamin 42 frt 15 kr., Jani János 40 frt 15 kr., *Ohrenstein Dániel* 59 frt 55 kr., míg leg-kevesebbet fizetett Kovács Simonné 17 krt.

1810-ben volt a kivettett összes 3774 frt 17 kr., miből befizetett 3652 frt 57 kr. 1811-ik évben azonban, bizonyára a *francia háborúra való tekintettel* tetemesen fölemeltetett az adó, meny-nyiben a városra kivettetett 18030 frt 28 kr. Ebből esett a keresz-tény lakosokra 13323 frt 51 kr., az összeirt 124 zsidó családra pe-dig 4706 frt 37 kr. Ekkor kivettetett Mermelstein Chaimra 229 frt 46 kr., Ohrenstein Dánielre 200 frt 23 kr., Ohrenstein Józsefre 184 frt 16 kr., Róth Lébára 170 frt 48 kr., Meisels Bénira 155 frt 34 kr., Weinberger Sájera 142 frt 27 kr., Taub Sámuelre 140 frt 7 kr. és így tovább; míg a keresztények közül legtöbbet fizetett Spaer Dávid 200 frt, Kébel Antal 135 frt, Bernáth Samu 150 frt, Galicki Já-nosné 150 frt, Csüri Ferenc és Halánszki János 110 forint, Petyo András 100 frtot stb.

1812-ben az adó leszállítatván, volt az egész 5631 frt 18 kr., miből befolyt 5610 frt 36 kr., úgy, hogy hátralékban nem maradt több 20 frt 42 kr-nál. 1815-ben volt a kivettett adó 4783 frt 45 kr., 1820-ban 3601 frt 14 kr., 1825-ben 8086 frt 5 kr. váltó pénzben 1826-ban 2340 frt 29 kr. ezüst pénzben. 1830-ban 1880 frt 37 kr. Ebből a városi beszedő beadott a megyei hadipénztárba 600 frtot, megyei tisztí fuvarozásokra 833 frt 12 krt, katonai forspontozásokra 228 frt 47 krt, katonatartásra 7 frt 50 krt, mely összegből a városi pénztárba jutott 250 frt 20 kr. s a városi polgárságnak 819 frt 30 kr.

Ez időben (1830.) a város a kinevezési lajstrom szerint *tize-dekre volt* felosztva; ilyenek voltak: új-utcai tized. piac-utcai tized, zsidó-utcai tized, vár-utcai tized, Új ut- és temető-utcai tized s végre Oroszvé, melyben 25 adózó lakott, míg a városi adózó la-kosok száma felment 662-re, ezek között volt keresztény házi gazda 406 és zsellérkedő 64, zsidó háztulajdonos 63 és zsellérkedő 129. *Kézműves találtatott* 247, még pedig: csizmadia 65, varga 29, ci-pész 5, szabó 23, rézműves 4, pék 4, szijgyártó 4, asztalos 8,

takács 3, fazekas 24, kötélverő 3, pecsétmetsző 1, lakatos 4, nyereggyártó 2, ács 18, kőműves 6, bodnár 3, szappanos 1, festő 2, gubás 6, gomkötő 4, esztergályos 1, órás 1, kerékgyártó 4, üveges 2, puskaműves 1, kaskötő 1, kovács 5, szücs 1, kalapos 9, szíjgyártó 5, ötvös 2, mézeskalácsos 1, fésűs 1, bádogos 2, könyvkötő 1 és szakács 1. Nagyobb kereskedő 5, boltos 25, szatócs 7, pántlikás 6, kupec 22, összesen 65. Píktor (festész) volt Beer József és János, Kókler Thaler Jakab. Zenészcigányok: Szirmai Mihály vajda muzsikusként hatan, a Dandás és Szirmai családból. *Zsidó tanító* találtatott 11. Lovas gazda nem volt több mint 24, ökrös 37, kapás 44 és napszámos 10; a többi földmivelő gazda; az iparosokból különösen a vargák és csizmadiák könnyen elhagyták mesterségüket és mint most is szokták, inkább a kapához nyultak, melylyel a magok és mások szőlőjét kapálták és művelték.

1831. évben volt az adó 1971 frt 40 kr. ezüstben (conventios pénzben), miből Kozma János exactor beszedett 1946 frt 2 krt. Legmagasabb adót fizettek: Meisels Abrahám 33 frtot, Zsicskovics M. Jakab 20 frt 20 kr. stb. 1832-ben volt a kivetett adó 2137 frt 52 kr., 1833-ban volt a kivetett adó 1995 frt 9 kr. Ebből beszedett a városi adópénztáros 1913 frt 44 krt s elszámolta így: Mult évi felülfizetésre 373 frt 20 kr., „Conzentrirungi tartozásba“ 534 frt 52 kr, hadipénztárba 95 frt 18 kr., megyei tisztek forspontozásába 748 frt 3 kr., katonák fuvarjába 19 frt 48 kr., télen átment katonaságra 20 frt 18 kr., nyárban átment katonákra kiadás 42 frt 44 kr. és *Condonátára* 70 frt 3 kr. — *Condonáta* alatt értetett azon pénz, melyet a megye a *katonákat tartó* polgároknak ezért való díjazás fejében az adóból elengedett. A *forspontozás* is nagy terhet képezett, így 1837-ben a város 778 előfogatot állított ki, melynek költségét az adóból megtérítették. Fizettetett pedig két mértföldnyi állomásra négy lovas fogat után 48 kr., három lótúl 36 kr., két lótúl 24 kr. és egy lótúl 12 kr.

1849-ben volt a kivetett adó 2184 frt 30 kr., ebből azonban a megyei hadipénztárt illető 679 frt 13 kr. be nem adatván, ennek behajtását 1851. május 30-án rendelte el a cs. kir. főnökség oly módon, hogy azt a város öt évi 135 frt 50 krnyi részletekben utólag fizesse be. Az adózók száma 689-re ment. A házi adó tett akkor 1505 forint 17 krt, mely 974 *egyénnre immár a nemesekkel együtt vetetett ki*.

Különben a forradalom utáni években az adó szerfelett mérsekelt volt. Így 1850. évben volt az összes kivetett adó 1920 frt. A *házak száma* felment az akkor itt először életbeléptetett *házösszeírás* (conscriptio) szerint 810-re. A bizonytalan adófizetők, mint napszámosok, dologtalan kézművesek külön irattak össze s sz ezekre 12—30 krajcárjával eső adóösszeg tett 108 frt 33 krt és kétesnek

tartatott. — Az egyes vagyonos polgárookra kivetett adó is csekély volt, így *Fried Fülöpre* rovatott 32 frt, ki egyike a tehetősebbeknek volt. Az 1850—51-ik t. i. októbertől szeptember végéig számított közigazgatási évi adó vala 6506 frt 31 kr. és felosztatott 1842 egyén közt, miből Oroszvégre 26 szám jutott; a legnagyobb adótétel volt 94 frt 18 kr., a legkisebb 7 krajcár; de megjegyzetett, hogy ebben a *jövedelmi adó* ben nem foglaltatik, ez 160 frtot tesz és később fog kivetetni.

Ez évben behozatott a *fogyasztási adó* is, az ugynevezett *accis*. Ugyanis 1851. január 30-án *Pálffy Antal* kormánybiztos értekezvén a hatósággal az *uj bor- és hus-fogyasztási adó behozatala iránt, tudatta, hogy az március 1-én fog életbe léptetni* s hogy a város egyesség útján tegyen ajánlatot erre. A felhívásra a bíró értekezletet tartván az előkelőbb lakosokkal, abban állapodtak meg, hogy a március—októberi nyolc hónapra 800 frtot ajánljon a város *accis* fejében; de Pálffy ezt keveselte s azzal ijesztgeté a hatóságot, hogy a pénzügyőrökkel, kiket akkor közönségesen *finánznoknak* neveztek, fogja ez adót kezelteni vagy árverésre bocsátani. Erre Lang Vitsusz bíró és Szunyogh Lajos ügyész kiküldettek az alkudozásra és a korcsmárosokkal való értekezésre, mivel, mint mondták, ez ügyben ők teljesen járatlanok lévén, magokat tájékozni nem tudják. Így az első évi *accis* alig haladta túl az ezer forintot; mely a következő évben megegyszer annyira emeltetett; 1852. szeptember 22-én pedig *Baumgartner* cs. kir. pénzügyőri igazgató új tárgyalásokba bocsátkozván, a város által 1853. évre felajánlott 2400 frtot is keveselte s így arra szept. 30-ára tűzte ki az árverést, oly módon, hogy a husra 1785 és a borra 1200 frtot szabott kikiáltási árákul, az árverés azonban sikerrel nem vezetvén, a tanács szeptember 29-én bár kelletlenül, egyezségileg megajánlott 3100 forintot (6200 kor.) az összes *accis*adóul, melyet azután embereivel kezeltetett. Később a fogyasztási adó évről-évre emelkedett, úgy, hogy 1896. évben már 74385 koronára felment, melyet Weisz Bernát és társai három évre így elvállaltak.

Az 1852. évre kivetett személyes kereseti adó tett 3458 frtot. a Munkács-oroszvégi 23 családra pedig 30 frt 24 krajcár. Adózókul már a 16-ik évöket elért egyének is összeírattván, az első osztályba jutottak a házas zsellérek, legények és segédmunkások; a 2-ikba a mezei gazdák ötven holdig terjedő birtokkal, tisztviselők, kereskedők és iparosok s a 3-ikba a nagyobb birtokosok és bővebb jövedelemmel rendelkező egyének. — 1855. évben volt a jövedelmi összes adó 737 frt 46 kr., az országos pótdadó 120 frt s a földterhermentesítési pótdadó 160 frt. 1857. évben *uj alapon* rendeztetvén az adózás, az Munkács városra nézve következő volt: földadó 3435 frt, házosztályadó 762 frt, személyes kereseti adó 3078, jöve-

delmi adó 1038, összesen 8313 frt. Ehez jöven az országos pótdadó 5532 frt, így tett az összes kirovott adó 13846 frtot. Öt év mulva 1862. évben a még mindig Munkácson székelő pénzügyi igazgatóság vizsgálta felül az adóösszeírást s annak behajtását, Rácz Péter kir. adószedő és Brabecz ellenőr szorgalmazták. Mindamellet az adó összeg akkor még szerény volt, idővel azonban, főleg midőn 1867. évben a kezelés és kivetés magyar állami közlegekre jutott, hovatovább emelkedett. Így 1880-ik évben volt városunkra kivetett állami egyenes adó 89442 kor., öt év mulva 1885-ben 94588 kor. 1890-ben 104874 kor., 1895. évben 118588 kor., 1900-ban 117734 kor., 1905-ben 136673 kor. és most 1907-ben 158737 korona, mi t. i. a községi pótdadó kivetés alapjául vétetett. Nem csoda, hisz 1867. óta az országos költségvetés óriási haladást tett. Érdekes adatul erre nézve szolgál az is, hogy míg a nevezetes 1848-ik évben az akkori országos költségvetés csupán 4,301.535 forintnyi szükségletet kimutatott, ez ötven év alatt tizenegyezer négyszáznyolcvanhárom százalékkal emelkedett, lévén az 1898-ik évre megállapított országos költségvetés szerint a szükséglet 498,721.579 forint! Mi azóta is folyvást szépen emelkedik.

X.

A munkácsi harmincad és sóház.

(Harmincad épület régi nyoma. — Sóvámolás hajdan. — Harmincadosok a 17—18. századokban. — Ruzsák Ferenc sótárnok. — Sószállítás marhavész idején. — Lieb Mihály 1840-ben. — 1849. évi papirpénz. — A sóház feloszlatása 1856.)

A Munkácsy Mihály utcában, ott, hol most az 1897. évben épült városi diszes színház palotája is áll, hajdan harmincad, majd pedig a sóraktár épületei állottak; míg a sótisztak lakául szolgált azon emeletes ház, mely délkelet felé a Fő utcán emelkedik s a nevezett festőművész emléktáblájával van megjelölve. Itt bizonyára már a 14-ik században állott egy ily állami középület, melyet később más alakban megújítottak. A színház építéskor alapásás alkalmával ugyanis a lebontott ócska sóraktár helyén régi alapfalak tűntek fel, méternyi széles kerek apsisban végződő keskeny folyosóval, mely körül apró szobás ház terült el. Ez alapfalak között a munkások két Zsigmond király-féle aranyat, vaskörzöt, kulcsot, rekeszvasat, csattot, horgot s egyéb apróságokat találtak, mely utóbbiak gyűjteményembe kerültek. S történelmi tény, hogy már az említett században kezeltek itt sót, mert Koriatovich Tódor herceg, a munkácsi uradalom és vár akkori birtokosa, az általa alapított csernekhegyi bazilita kolostor számára tett alapítványáról szóló ok-

levélben is megrendelte, hogy az évenként innen száz kőst kapjon. A harmincadot Zsigmond király behozta s fejlesztette. A harmincad vámszedő hivatal volt, mely a külföldről vagy más tájakra behozott áruktól értékök egy harmincad részében szedett vámdíjakat. A tíz év előtt itt lebontott sóraktár nagyon kezdetleges épület volt; közlapon tölgyfagerendákból összetakolt sötét pajta s nyugati oldalán ahhoz ragasztott szűk kandalós szoba, mely irodának használtatott. A vidék századokon át innen láttatott el s szükséglettel s innen vittetett a só az alsóvercekei kamarába is. Az előtt azonban Ungváron volt annak főhelye s Munkácson csak az átmenő szállításoktól szedtek sóilletéket. Már 1572-ben úgy intézkedett a szepesi kamara, hogy a harmincadosok a munkácsi sószállítóktól sóilletéket ne szedjenek; a polgárok különben is egy 1507-ben Ulászló királytól kiállított rendelet szerint rév és vámdíjul egy pénznél többet nem fizettek sehol sem; mely kedvezményt 1574-ben Miksa király is megerősített; sőt felmerült panasz folytán 1613-ban II. Mátyás király is. A 17. században az a szokás divatozott, hogy a sókereskedők idegen helyeken vámul egy-egy kőst adtak; így a munkácsi lakosok is Ungváron, melyről azután elismervényt kaptak s midőn visszajöttek, két denárt fizettek minden terhelt szekerek után. A minthogy később Munkácson a máramarosi sókereskedők a városban eladott minden szekérsó után egy-egy kőst tartoztak adni a birónak, valamint hidvámul is egyet letenni, mely utóbbi mennyiség a 17. században háromszáz darabra is felment.

Ugy a harmincad, mint a sóház hivatalnokai állami királyi tisztviselők lévén, mint ilyenek előkelő hatáskörrel bírtak és tekintélyes szerepet vittek különféle állami s közigazgatási ügyekben s megbízásokban eljártak. 1640-ben Munkácson nagy befolyásu harmincados volt *Kigyóssy Ferenc*, ki egyszersmind pósházi nemes birtokos és földesur volt. 1670. táján volt munkácsi harmincados *Czvetkovics Mihály*, ki a Thököly-féle mozgalmában s a várnak ostromlása alkalmával mint királypárti jelentékeny szerepet vitt s politikai befolyást gyakorolt sőt ellene a várfőnöke lázítás miatt vizsgálatot is folytatott. 1711. évben említetik harmincadosul s egyszersmind sótárnokul *Dushek József* és ellenőrül *Krausz Bernárd*. Ez utóbbi hosszú ideig szolgálhatott itt s fiát is annak nevelhette, mennyiben későbbi években hasonló nevű Krausz működött az itteni hivatalban sótárnokul és harmincadosul, míg ellenőre *Ördög Pálnak* nevezetett; de közben 1726-ban hivataloskodott itt mint harmincados *Szenczi András Ferenc* és *Püspöky János* mint ellenőr, kik azon évi augusztus 20-áról fenmaradt írásban igazolák, hogy *Görög Miklós* munkácsi lakos hetvenkét juhot, kecskét és bárányt hozott Máramarosból, melyeket harmincadul 8 frt és 74 denárt fizetett itt a hivatalnál s így azokkal szabadon mehet. A harminca-

dossal ez időben a városnak sok baja lehetett; mert 1729. évben azt jegyezte be Derczeni Márton bíró a számadásaiba, hogy: „harmincados uramnak piacon elkezdett vexálásnak elejét akarván venni, diszkrecióban vöttem neki *egy halat 48 denárért.*“

1752-ben volt itteni harmincados *Grushoffer György*, ki itt sokáig működött és házi gazdálkodást is folytatott, mi onnan is kitünik, hogy 1764-ben sertése a Kishegy alatti mezőn idegen tengeribe vetődvén, ott az lelövetett, mi perlekedésre adott alkalmat. Utána volt harmincados Pap Jónás. 1780-ban a harmincadi hivatal *Alsóvereckére* az ország határ szélére tétetett át, egyik kirendeltség pedig Bilaszovica, most Bagolyháza nevű helységbe. Itt pedig a sóhivatal maradt, melyre 1784-ben az uradalom az adományiévél értelmében a szükséges telket s az emeletes lakra termelési áron az anyagot adta.

Később *Ruzsák Ferenc* lett sótárnokká, ki itt szintén gazdálkodással foglalkozott és birtokot szerzett; 1804-ben kibérelte a várostól a Sajgó erdőbeli makktermést 401 rénus forintért. *Neje volt Gajdler Anna.* Ruzsák Ferenc 1820. március 15-én felkérte a munkácsi tanácsot, hogy a sóház és raktárral szemben levő Hegyes-féle telkét adja el a kamarának, mire a tanács azt határozta, hogy jöllehet a város azért vette 3300 váltó forintért e telket, hogy azon boltokat építsen, mégis kész ez áron a kincstárnak átengedni azt; de a vétel elmaradt.

1831. január 30-án Máramarosba a marhavész miatt szarvas-marhát és szénát bevinni szabad nem lévén, Lónyay János bereg-megyei alispán a Munkács városi lovas-gazdákra kivetette, hogy ezer mázsa sót tizenötöd nap alatt az ittent sóraktárba szállítani tartoznak.

Később *Lieb Mihály Miskolcra* jött ide sótárnokul, kinek neje volt Röck Czevil és kiktől 1844. évben febr. 20-án született itt *Munkácsy Mihály*, a nagyhirű festőművész. Lieb sótárnok 1850-ik évben hunyt el.

Utána lett sótárnok *Maholányi Tamás*, ki az 1848/9-iki forradalom alatt is vitte hivatalát. 1849-ik évben Eötvös Tamás kormánybiztos apró pénz hiányában tíz és öt krajcáros pénzutasványokat bocsátván Bereg és Ungmegyékben forgalomba, annak alapja az itteni és ungvári sóházakban száz forintos bankjegyekben volt letéve, mely a munkácsi várba vittetvén, ott őriztetett, mi a nép megnyugtatóására 1849. augusztus 22-én dobszó és kifüggesztés által közhírré tétetett. Ugyanakkor a sószállítás is csökkenvén, kihirdettetett, hogy a meglevő csekély készletre való tekintetből a helybeli lakosoknak 25 és a vidékieknek 50 fontnál többet nem adhat ki a raktárnok.

A forradalom megszűntével *Bögehold Fülöpöt* nevezé ki ide a cs. és kir. kormány sópénztárnokul, ki 1856. augusztus 22-én köl-

tözött át Ungvárra, amikor a sóház itt feloszlatott. Később néhány évig magánvállalkozók és sókereskedők bérelték az irodát, pajtát és raktárt; a tiszti-lak pedig pénzügyigazgatósági s adóhivatal, majd pedig járásbiróság hivatalos helyiségeül szolgált.

XI.

Posta és közlekedés.

(Levélhordás hajdan. — A 17. században a soltészok és a város lakói közvetíték. — Postakocsi szállítás 1730. — Akkor Kassára minden szerdán indult a küldönc levelekkel. — Az uradalom a vár parancsnokával egyesül a levélhordásra nézve. — Grófi szállítások Pest és Bécs felé. — 1740 körül teknősbékák s más cikkek szállítása Bécsbe. — II. József postaintézkedései. — Postajárás Verecke felé. — Postakezelők 1787-től 1881-ig Munkácson. — Azóta állami intézmény. — 1902. postapótlót épített az uradalom. — Hajdani kereskedői fuvarozás. — A vasutak új lendületet adtak.)

Beregvármegye Monografiája II. kötete 297—388. lapjain leírtam a postaügy fejlődését megyénkben. Ehez Munkács várost illetőleg most még a következő adatokat csatolom. A munkácsi vár s illetve uradalom birtokosai érdekében lévén a közlekedés és érintkezés módjának fentartása, e végből már századok előtt úgy a nagylucskai, mint a hátvidékbeli szabadosait használták fel. 1526. Mária királyné birtoklata idejében a sztánfalvi és szerencsfalvi kenézek tartoztak a vár részére lóháton ily szolgálatot tenni. Felsőviznicétől pedig akkor Bogdán Péter volt ily lovas szabados. A 17. század közepén Anda Ferenc nagylucskai jobbágy állandóul tartózkodott a várban, hogy postás szolgálatot tegyen. Bizonyára a többi ottani szabadosok együttesen állíták ezt oda s ő oly gyakorlottságot szerzett tizenkét év alatt e hivatásában, hogy Rákóczi György fejedelem különösen megkedvelé s mennyiben expedícióknál is ő a küldötteket kalauzul híven elvezette még Lengyelország felé is, ezért sok kedvezményben részesült s adózás alól is felmentetett. Lorántffy Zsuzsana idejében Szabados Lukács viselé a postáságot Lengyelországba; Anda Ferenc és Vizniczei Tamás pedig másfelé, lovon és gyalog, a mint szükségeltetett. Akkor a nagylucskai soltészok és szabadosok a vár kapujára egy székelty tartottak s levélhordásra egy postalóvat adtak. De ezeken kívül 1649-ben kelt urbéri összeírás szerint, a munkácsi lakosok közül tizenegy egyén volt arra rendeltetve, hogy a vár részére, a hová kívántatott, postasággal szolgáljon. Annak pedig a város közönsége urbérileg köteles volt naponként egy font hust. egy cipót és egy itce bort adni. — Thököly Imre fejedelem udvari alkalmazottai között tartott „*cimeres postásokat*“ még pedig hármat s úgy látszik, szintén a nagylucskaiak közül is; ezeknek nevei voltak 1683-ban Balogh György,

Soltz Jeremiás és Mádi Mihály, kik évi fizetésül száz magyar forintot és három pár csizmát kaptak egyenkint. — II. Rákóczi Ferenc idejében, 1703-ban állami s megyeileg szervezett posta is volt, sőt hivatalos utazók számára még ily kocsi is állott rendelkezésre. A Rákóczi-féle szabadságharc lezajlása után az állami intézkedés megszűnt s Munkácson ismét a régi közlekedési állapot lépett életbe annyiban, hogy a postaszolgálatot a nagylucskai soltészek és szabadosok tovább teljesíték, akkor is, midőn a várat német őrség szállotta meg s azt a gróf Schönborn családnak 1728. történt adományozása alkalmával a felség kizárólag a maga részére tartá fenn. Az uradalmi tisztség akkor a postakezelést Munkácson a városban egy irtokára bízta, ki a kassai postahivataltól azért évenként 24 forintnyi díjt kapott s a számadásokat a levéldijakkal együtt Kassa felé minden kedden és szombaton déli 12 órakor elküldé. Az uradalom küldönce a táskával akkor a várba ment fel, hol azt a parancsnok felnyitván, az ő leveleit betette s így az embert Kassa felé eresztette, ki a levelekkel és egyéb megbízásokkal együtt Ungváron keresztül minden megállapodás nélkül Kassára sietni tartozott. 1754. óta azonban e leveleket is az itteni kuriában vették át. Az 1730. évben a grófi és a bécsi hadi tanács közt történt a megállapodás oly módon, hogy Kassáról a küldönc a katonai levelekkel s kizárólag csak a beteg katonák részére ott készített orvoságokkal azonnal visszatérni tartozzék. A bécsi haditanács 1731. június 2-kán intézett ez ügyben rendeletet Vagenhaimb ezredes munkácsi várparancsnokhoz, kivel az uradalmi tisztség akkor csak a szerdai napot tűzte volt ki Kassa felé. 1745. január hó 18-kán azonban *Kramer* várparancsnok panaszt emelt a grófnál, állítván, hogy az 1731. évi megállapodás ellenére, melynek módjára Scherer Ferdinánd várbeli szertáros és Horra Vencel János építész-felügyelő jól emlékeztek, az uradalmi tisztek rendetlenül kezelik a postát, hogy a leveleket előbb Breyer János Henrik felügyelőhöz s csak azután küldik a vártiszthez s hogy nem mindig szerdán délben indítják utra a postaküldöncöt. Mire gróf Schönborn Frigyes Károly azon évi február 12-kén Bambergből irt levelében megnyugtatta a várparancsnokot, tudatván, hogy tiszteit utasítá a posta rendes kezelésére, nehogy az állami szolgálat e miatt hátrányt szenvedjen s a jó egyetértés felbomoljon. Különben a gróf már előbb intézkedett az iránt is, hogy Galícia felé is lovon és gyalog történjék postaközvetítés. Akkor az uradalmi tisztség a postakocsi szállítását vállalkozókkal eszközölte. Ilyen volt 1739-ben Munkács-on Schmil és Alsóvereckén Jakab nevű zsidó. Azon évi február 24-kén kihirdetteté az uradalmi tisztség körrendeletben, hogy ha Galiciából jövet vagy oda menve Vereckére ér a posta vagy futár s árvíz vagy más elemi okból *segítségre* lenne szüksége, azt a vereckei és környékbeli bírák száz pálcaütés terhe alatt a kurirnak s a ve-

zetőnek azonnal nyújtani kötelesek. A megye rendeletéből pedig az is kihirdettetett, hogy a vállalkozó zsidók futárokat a megállapított postaállomásokon túl szállítani ne merészeljenek, különben lovaikat az uradalom elkobozza.

Azonban az uradalmi főtiszttség igényének sem felelt meg egészen a lucskai szabadosokkal való levél- és küldeményszállítás, részint annak korlátoltsága, mennyiben gyalog vagy lóháton végzé a szolgálatot, részint annak megbízhatlansága miatt s épen azért értékesebb s nagyobb szállításoknál más közlekedési módot is használt. Így 1749. június 28-án írja a gróf Roszhirt nevű főfelügyelőjének Bécsből, hogy küldjön részére oda a Szernye-tóból háromszáz *tekenősbékát* és a pénzkészletet *lehetőleg aranyban* vagy más jó minőségben; és megjegyzé, hogy mennyiben lucskai szabadosokkal a küldés sokba kerülne, mert Váctól kezdve Bécsig a *füvelés szigoruan tiltatik*, tehát előnyösebb lesz, ha a szállítmányt egy bizalmat érdemlő adóbiztossal, ha más alantas uradalmi tiszt nem mehetne, és egy hajdu kísérettel elküldi *Budára*, hova majd Bécsből a kitzüzendő napra elküldi gyorkocsin (Landkutsche) Rehvin-kei számvizsgálót a szállítmány álvételére.

Az említett füvelésre nézve megjegyzem, hogy a fuvarosoknál és tengelyen való szállítóknál szokásban volt Magyarországon, hogy a szekeresek utazás közben etetés és pihenés végett a helységek, faluk végén megállapodtak, ott kiszemelt alkalmas helyeken tanyát ütöttek, a lovakat a gyepre kiereszték s ők tüzet rakván, a körül magok is leheveredtek, falatoztak és pipaszónál el-elszunnyadoztak. E régi szokás az országban elterjedt s általános lévén, abban egymást a falusiak nem háborgatták. Ily módon, de gyakran saját igásfogatán is küldött többször az itteni uradalmi tisztség Bécsbe nemcsak arany és- ezüstpénzt, vadakat, császármadarakat, zsirt és főleg tekenősbékákat a Szernye-tóból, melyeknek élve kellett oda érkezniök. Így 1747. november hó 12-én is Bécsből kapott rendeletre Roszhirt főtiszt, küldött oda ezer nöstény tekenősbékát, részint tenyésztésre, részint csemegéül; néhány ezüst színű medvebőrt, oly nagyot, hogy lótakaróul lehessen használni; német módra elkészített fiatal sertéshust; kolbászt és hurkát, tepertyüt és öt ántalag beregszászi asszubort. 1758-ban pedig megrendeltek Bécsből tokaji asszubort s egyéb élelmi cikkeket. A kassai postakocsin is történtek ily szállítások Bécsbe; így 1754. január hó 9-én meghagyta a gróf Bécsből, hogy itteni tisztsége küldjön oda ötvenével száz darab császármadarat és két szép hiuz bőrt stb. De azért a nagylucskai szabadosok postaszolgálata még ezután is évtizedeken át megmaradt, mindaddig, míg 1848-ban az országgyűlés az urbéri viszonyt megszüntetvén, azzal a soltészok és szabadosok ilyenmü régi kötelezettsége is véget ért, melyről már most is az új nemze-

dék csak szóhagyományilag értesül. Ellenben a kereskedői és iparszállítmányokat részint falusi lovas gazdák, részint az ügyre kíváncsi szervezett fuvarosok eszközlék erős fogataikkal; ez utóbbiak e célra berendezett terjedelmes, tágas nagy szekereket használtak, melyek vastag vászon ponyvával valának befedve s azokba négy-öt ló befogva, melyeket egy suhanc nyeregből hajtott. Szárazon ily fuvarosok közvetíték hazánkban sokáig a kereskedelmi szállításokat mindaddig, míg a vasut és gőzmozdony ezeket is kiszorítá a forgalomból s a közlekedésnek új, százszorta terjesebb, gyorsabb s könnyebb módot nyitott.

II. József császár uralkodása alatt a közlekedés és posta viszonyai is rendeztetvén, a Helytartótanács 1787. évben Munkácson is rendes postaállomást szervezett előbb Szatmár, majd 1794-ben Máramarossziget felé is, mely alkalommal *Nizsalkovics József* lett a postamester, míg 1786. óta Alsóvereckéről az ottani Kurák nevű jobbágy család tartozott hetekint kétszer Munkácsra levelekkel járni s a postaságot közvetíteni. Nizsalkovics után *Fischer István* lett postamester Munkácson, ki a postakezelési jogot elődjétől megvásárolta és 1826-ban meghalt. Ekkor a posta jogosítványt megnyerte *Cserszky János*, ki azon évben a Helytartótanácsnál panaszkodott, hogy a városi hatóság neki postahelyiséget, lakóhelyet s a postalovak részére istállót és tartásra szénát s legelőt adni vonakodik. Mire a tanács december hó 4-én azzal menté magát, hogy ez szokatlan követelés, de *Cserszky János* már vett is magának jó helyiséget, melyet azonban inkább bátyja, *Cserszky András*nak akarna juttatni. Utána *Cserszky Péter* lett a postatulajdonos, gyakorolván azt a Latorca melletti szélső háza (mostani Magyar Király szálló) egyik kis szobájában. Ettől később szerezte azt *Hrabéczy Sándor* gyógyszerész és ettől ismét bizonyos *Tschetsch Ignác* nevű stájerországi cillii illetőségű vette át, ki mint cs. kir. postamester folytatta e hivatalt az előbb említett hivatalhelyiséggel szemben állott Komjáthy-féle nemes kuriai házban. E garázdálkodó jövevény 1860. év után nemsokára hazájába visszaköltözvén, a postát átvette *Klinkhárt Frigyes* s kezelte azt a saját Vizi-utcában volt Bósz (most Kroó Szender-féle) házban mindaddig, míg 1873-ban *Heinrich Ignác* kezére jutott, ki a hivatalt az e célra az uradalomtól kibérelt *Ervin-utcában* álló, egykor uradalmi, majd cs. kir. járásbírószági börtönhelyiségekben gyakorolta 1881. évig, a mikor a magyar királyi közmunka és közlekedésügyi miniszter azon évi szeptember 21-én 28511. sz. a. kelt rendeletével államivá alakította át a postahivatalt, melyet 1902. évi október hónapig az előbbi helyiségben kezeltek a kinevezett postatisztek, ekkor pedig szerződés alapján az uradalom ennek szomszédságában telepítetté a kiterjedt közlekedésnek megfelelő emeletes nagy házat, melyet a kincstár husz évre kibérelt s így abba átköltözött. A postaszállítást azonban a vasúthoz

most is magánvállalkozók eszközlik. Mig 1872. évben a Magyar Északkeleti vasút forgalomba nem jött, a munkácsiak innen Budapest felé előbb Nyiregyházáig magángyors- vagy postakocsin utaztak; később Ungvárig s onnan Csapon át a vasuton tovább. 1884. évben a Munkács—sztry-i vasúti vonal is munkába vétetvén; ez megnyitásával Galicia felé a közlekedést könnyűvé tette. Természetes, hogy az életbeléptetett vasút és távirda intézmény a közlekedési viszonyokat tetemesen megváltoztatta. Mert mig 1860-ban is csak kétszer, később háromszor *heteként* érkezett a postakocsi Kásáról s illetve Budapestről Munkácsra, most a vasút megnyitla után naponként négyszer is jutunk friss szállításhoz, a táviró villany bűvereje pedig teljesen elenyésztette a távolságot.

XII.

A munkácsi római katolikus új templom.

(A régi templom romladozik. — Helyébe újat tervez a hitközség. — Czigler Győző terve. — Wágner Márton vállalkozó. — Ideiglenes templom az uradalmi magtárban. — A Báthory Zsófia-féle hurang a N. Muzeumba kerül. — A régi templom lebontása. — A szentélye meghagyatik. — Régi sírboltok és tetemek. — 1904. aug. 7-kén alapkövetétel. — Annak emlékirata. — 1905. Meszlényi püspök és Czigler halála. — Május 27-kén keresztfeltétel. — Emlékirat. — A harangok bedílitása — Május 31-kén megszólalnak itten először a harangok. — Begyűlt adakozások összege. — September 24-kén az új templom ünnepélyesen felszenteltetik. Ezt követi a lakoma. — Az új templom leírása. — Munkásainak nevei stb. — Az új sírbolt első lakói.)

A régi templom hat-hét százados fenállása után immár teljesen romlásnak indulván¹ a hitközség újnak építését határozta el. A tervet az egyház-tanács megbízásából, *Czigler Győző* műegyetemi tanár és nevezetes építész készítette 1904. évben s a szerződést *Wágner Márton* jászapátii építőmester vállalkozóval százötven ezer korona árban meg is kötötte. A szükséges pénz nagyrészből a templom buzgó kegyura gróf Schönborn Ervin s elhunytja után annak fia Frigyes Károly és a hivek adakozásából gyűlt össze. Ily előkészületek után végre azon évi április 6-kán, a husvéti ünnepek elmúltával a vállalkozó hozzákezdett lebontásához azon régi templomnak, mely évszázadok óta annyi viharoknak, küzdelemnek, örömmek és bánatnak néma tanuja volt. A régi keletelt templom, melyről már a 14-dik század okmányai behatóan emlékeztek, magában szűk, sötét és rideg volt. A felette elvonult harcias, viharos időkben sokszor leégett, a romboló idők koronkint szerfelett megromgáltak s így nem volt csoda, hogy az annyszor ismét megjavított falai s a templom eredeti alakja nagymérvű változásokon

¹ Leírását l. Beregvármegye monografiája III. kötete 463—470. lapjain.

mentek át annyira, hogy eredeti formájából majdnem egészen levetkőztetett. Emlékeiül még is meghagyatott a *szentélye*, mely a tizenhatodik században nyerte mostani sajátzerű idomát s melyet az országos műemléki bizottság fog közelebb nemcsak díszesen megújítani, hanem fentartásáról is gondoskodni; míg ellenben a régi templom hajója egészen elenyésztetett. A lebontott régi templom egész hosszu volt 29.60 méter, miből a 7.40 méter széles főhajóra 16.60 méter jutott, míg az északi részéhez később ragasztott mellékhajó 4.4 m. széles vala; a most is fenálló szentély pedig 13 m. hosszu, 6.95 széles és a volt főhajóval egyenlően 9 méter magas. A nyugoti idomtalan torony 23 méter magas és 6.95 m. széles volt. A templomot két méter magas régi kőfal kerítette, melyet Schönfeld Jakab 600 koronáért megvett s lebontatott; az abban állott huszonnégy szép gesztenyefát pedig Andrassy Béla 108 korona áron megszerzé s levágatta. A vállalkozó pallérja *Maasz András* mindenekelőtt a torony hagymásdudoru zsindeyes fedelének leszedésével kezdé a bontó munkát s azután a templom déli hajójához ragasztott Szentlélek-család kápolnáját bontatta le, mely alatt sírbolt volt. Ekkor kitűnt láthatólag, hogy a régi templom közönséges görgeteg és terméskövekből minden tégláhozzáadás nélkül épült volt s hogy felső párkányát derékszögüleg faragott kőtag képezte, mely a hajót körülfutá s melyet az 1740. évi kijavítás alkalmával befalaztak s feléje közönséges téglahornyolatu párkányt alkalmaztak. Az északi oldalhajóban is találtatott egy sírbolt, melyet bizonyára 1725. évben javítottak ki, midőn báró Béhmer Antal, cs. kir. tábornok és munkácsi várparancsnok a kincstár költségén az akkor pusztán állott templomot nagyjában kitataroztatta. Az itt elkorhadt fakoporsókban talált csontvázak ládába helyeztetek s némely épebb koporsó fedelén megmaradt rézszögekkel kivert feliratokból lehet kiolvasni, hogy az egyikben ilosvai Bornemissza László (1760—67.) alispán, s egy másikban fia Lajos (meghalt 1751.) tetemei nyugodtak. Egyikben *Klobusiczky* név volt olvasható; egy helyen selyemborítéku koporsón báró Behmer Antal neve tűnt fel foszlányosan; majd Hertelendy . . . , Herkály Jakab; Auersberg gróf, (ennek leánya Emerencia meghalt 1754.) s másoké; a minthogy a templom körüli cinteremből is számos korhadt koporsó és tetem váza került napfényre, melyek mind megőriztetek s később szertartásosan eltemettettek.

A toronyból levett három harangot egy a körös-utcai régi temetőben felállított alacsony fedeles haranglábra helyezték s úgy használták az új torony felépítéséig; míg azt a megrepedt 179 kilogramm súlyu harangot, melyet Báthory Zsófia fejedelemasszony 1677. évben az egyháznak öntetett, a Nemzeti Múzeum 400 koronáért megvette s ahelyett az egyháztanács egy másik, 203 kilogrammos harangot öntetett Temesváron Novotni Antal műhelyében,

melynek ez a felirata: „A Báthory Zsófia által 1677-ben adott és idővel megrepedt harang helyett öntette a munkácsi r. k. egyháztanács az új templomnak Szent Zsófia tiszteletére 1904-ben.“ Került 681 koronába.

Midőn a teljesen lebontott templom volt nyugoti tornya alatt az alapozást végezték, ennek vastag alapfalai 2:50 méter mélységben keményen ellenállottak a csákánynak s alattok a kékes agyagban feltűntek 30—40 centiméter közökben sűrűn a földbe bevért 80—84 cm. magas és 12—15 cm. vastagságú cölöpök éger- és tölgyfából, melyeken az alapfal állott s mi arra mutat, hogy e tájon a talaj századok előtt vizenyős volt. E cölöpökből néhányat gyűjteményeim közé emlékül eltettem.

Az új toronynak való alap 8 □ méter terjedelmű és 3:25 m. mélységű, mely cementtel lőn jól beöntve; a többi 1:60—1:80 méternyi és 1 m. széles. Az új templom elhelyezése a volt körfalon túlra is esvén, itt az új hajóba tervezett sirboltok üregét 3 méternyi mélységre kiásták. Feltűnő volt, hogy jöllehet a terjedelmes alapok ásása közben sok földet mozdítottak ki a munkások s itt-ott elszórtan, a Főutca helyein is egyes régi sirokra akadtak, figyelemre méltó jelentékenyebb emléktárgyak még sem fordultak elő. Néhány tizenhatodik századból való apró érmen s Rakóczi libertás-féle kongó-pénzen, néhány gombon, kapcsan s olvasókról felmaradt rézemplényen kívül alig került egyéb elő, kort jellemző adatul. Mennyiben ez évben a nyári idő szokatlanul száraz és meleg volt, a kőmives munka gyors haladásnak indult, annyira, hogy augusztus elején a templom összes falai már 3—4 méternyi magasságban állottak. Akkor elhatározta az egyháztanács, hogy az alapkövetését augusztus hó 7-én ünnepélyesen megtartja s arra a szükséges intézkedéseket megtevén, annak lélekemelő ünnepélye a mondott napon a hívők és érdeklődők több ezerre menő sokaságának jelenlétében impozáns módon folyt le.

A vidékbeli községek közül Pósháza, Alsó-Schönborn, Leányfalva rk. lakosai procesióval jöttek be, hogy részesei legyenek helybeli hitsorsosaik örömének. De nemcsak a rk. egyház kebelébe tartozók, hanem városunk más felekezeti lakosai közül is igen számosan vettek részt az ünnepély egyes részeiben, kimutatván ezzel azon általános érdeklődést, a melylyel az új templom létesülése iránt városunk lakosai általában viseltetnek.

Az ünnepélyen megjelentek *Meszlényi* püspök képviselőjében *Pemp Antal* prépost-kanonok és *Szabó István* apát, püspöki irodavezető, *Schönborn Buchheim Károly* gróf az egyház kegyura, vendégével *Jeszenszky István* báróval, *Beöthy Pál* dr. főispán *Nedeczey János* orsz. képviselő, a vidéki és helybeli rk. papság, a város tanácsának kiküldöttei, az uradalmi tisztikar, a rk. egyháztanács tagjai,

Az ünnepély fél 9 órakor az ideiglenes templomban tartott infulás szt. misével kezdődött, melyen *Pemp Antal* kanonok pontifikált a jelenlévő papság segédlete mellett.

Szentmise után fél 10 órakor a templomból körmenetben vonult az ünneplő sereg a zöld galyakkal földszitett épülő templomhoz, a hol a papság, a vendégek és a hivatalos személyek a főtorny alapjánál állapodtak meg, a közönség pedig a templom belső részén és a templom előtti téren foglalt helyet.

A körmeneti ájtatosság bevégezése után *Forgách János* prépost, helybeli parochus a jelenlevőkhöz beszédet intézett, melyben fejtegette azon körülményeket s okokat, mik az új templom építésére befolyással voltak. Kiemelte, hogy a templom hazafias, nemzeti és vallásos eszmék hatása alatt épül, a mennyiben még 1896-ban penditette meg az eszmét s a kivitelre is felajánlott bizonyos összeget a boldogult kegyur, Schönborn Ervin gróf azzal a célzattal, hogy a templom a magyar nemzet ezeréves fennállásának emlékéit is hirdesse; a régi szűk templomból eddig kizorultak különösen a vidékbeli leányegyházak idegenajku tagjai s nem vehettek részt a hazafias és vallásos istentiszteleteken oly mérvben, mint az reájok nézve üdvös lehetett volna.

A beszéd után *Bakkay Kálmán* dr. helybeli segédlelkész felolvasta a két emlékokmányt, a melyeknek szövegét ide iktatjuk:

Meszeni Meszlényi Gyula Isten irgalmából és az Apostoli Szentszék Kegyeleméből Szatmári Püspök, Pápa Öszentsége Titkos kamarása.

Áldás az Urban az olvasónak!

Adjuk emlékezetül minnedenkinek, kit illet, hogy a mit évek során át terveztünk, ez évben, mely a szatmári egyházmegye fennállásának századik, a Mi áldozárságunknak pedig ötvenedik évfordulója, megvalósult és Munkács városában a régi, de a hivek számának meg nem felelő templom helyett új plébániai templomot kezdünk építeni Isten nagyobb dicsőségére és a régi templom véd-szentje, szent Márton püspök hitvalló tiszteletére.

Atyai elismerésünket fejezzük ki főtisztelendő *Forgách János* főesperes, c. prépost, jelenlegi munkácsi buzgó plébános irányában, ki velünk egyesülve mindent elkövetett, hogy az új templom költségeire szükséges nagy összeg egybegyűljön s így szt. célunkat elérjük. — Nagy hálával említjük fel a munkácsi templom patronusát, buchheimi gróf Schönborn Károly ő Főméltóságát, ki tete-mes összeget ajánlott fel a templom építésére, melyhez Részünkről is szívesen járultunk. Köszönetünket fejezzük ki nagyságos Nede-czey János, országos képviselő urnak és a grófi uradalmak jószág-tanácsosának, nem különben mindazon T. c. világi kath. uraknak,

GRÖF SCHÖNBORN BUCHHEIM ERVIN.

kik Munkács városában a buzgó plébános urral együttesen a nagy terv kivitelét előmozdítani törekedtek.

Örömkre szolgál, hogy a régi templom szentélye, e nevezetes műemlék nem romboltatott le, hanem az új templomba beleillesztve megmentetett. A főépítész Czigler Győző urnak pedig, hogy az általa gondosan készített szép tervek és rajzok szerint a nagy munkát Isten segítségével befejezhesse, ugyszintén a munkásokra püspökatyai áldásomat adom.

Engedje a jó Isten, hogy ezen új templom az ur Jézus sz. Szívének áldása és a Boldogságos Szeplőtelenül Fogantatott Szűz Mária és szt. Márton püspök oltalma és pártfogása mellett Krisztusban szeretett hiveink, a munkácsi és a fiókegyházbeli hivek rég táplált óhajához képest lelkük hasznára mielőbb szerencsés befejezést nyerjen.

Kelt Szatmár-Németiben Urunk születésének ezerkilencszánegyedik, az egyházmegye fennállásának századik, püspökségünk tizenhetedik évében. Urunk üdvöztőnk mennybemenetelének ünnepén, május hó tizenkettedik napján.

*

A teljes Szentháromság osztatlan egy Isten Atya, Fiu, Szentlélek dicsőségére!

Urunk 1904. évében augusztus hó 7-én volt ezen új templom sarokkövének és alapfalainak megáldása, midőn X. Pius Pápa volt Szt. Péter utóda, ő Felsége I. Ferencz József Magyarország apostoli királya, Vaszari Kolos Magyarország hercegprimása, Meszlényi Gyula Szatmár egyházmegye püspöke, Schönborn Buchheim Károly gróf a munkácsi templom és plébánia kegyura, Forgách János sevelicsi prépost beregi főesperes, Munkács város plébánosa, Beöthy Pál Beregvármegye főispánja, Jobszthy Gyula alispánja, Cseh Lajos Munkács r. t. város polgármestere, Nedeczey János, a munkácsi választókertület országos képviselője.

Épült ezen új templom Szent Márton tiszteletére a régi templom és a cinterem helyén. A régi templom gót stilben volt építve Szent Márton püspök tiszteletére. Kora összefügg Munkács város cimerének korával, melyre nézve Erzsébet királyné 1376-ban megengedte, hogv a város pecsétjén szt. Márton hitvalló legyen.

A régi templom romladozó és szűk volt a plébániának, mely ezidőben 6923 hívőt számlált, ebből Munkácson 2751 lakott.

A millenniumi évben boldog emlékü kegyurunk, főméltóságú gróf Schönborn Buchheim ur kezdeményezte az új templom építését; a plébánoshoz levelet intézett, melyben hazafias érzelmektől áthatva Isten dicsőségére és a kath. kereszténység üdvére az új templom építése által nemes áldozatkészséggel maradó emléket kívánt állítani ezen jubileumra.

Kegyadományokból épült e templom; hozzá járultak a kegyur, a szatmári püspök és a buzgó hivek.

Hála és köszönet e helyen is Czizler Győző műegyetemi ny. r. tanár urnak, ki a templom építését művészi tervei szerint vezetni kegyes volt.

Szent Márton püspök, légy védszentője e templomnak és e városnak továbbra is, mint voltál őseinknek és légy vezérünk a felebaráti szeretet elragadó példájának követésében.

Ur Isten, semmi sem hasonló hozzád fent az Égben és lent a földön. Az Ég és a mennyek mennye be nem foglal Téged, mennyivel kevésbbé ezen egyház, melyet építünk. De kérünk Téged, tekints kegyesen le reá, legyenek nyitva szemeid éjjel-nappal. Hallgasd meg, akik e helyen hozzád imádkoznak.

Legyen dicsőség a magasságban az Istennek, kinek az új hajlék épül s békeesség a földön a jámbor szándéku embereknek, kik az Isten hajlékának építésében részt vesznek. Amen!

A felolvasott második okmányt ezután aláírták: a püspök nevében Pemp Antal kanonok; Schönborn Károly gróf, Beöthy Pál dr. főispán, Szabó István püspöki irodaigazgató, Nedeczey János, Cseh Lajos, Forgách János, Komka Gyula f.-schönborni, Sprencz Miklós bárdházai, Szalay Sándor beregszászi lelkészek, Jeszenszky István báró, Hrehuss Gyula egyházzgondnok, Lehoczky Tivadar Nusszer Lajos dr., Barkács Ede, Méray Ádám, Weszely Antal, Tomory Ignác, Forgách Antal, Bujnószky Antal, Biró István egyháztanácsosok, Széll Kálmán dr., Fazekas Béla, Gurdély ezredorvos, Gaál csendőrhadnagy, Bakkay Kálmán, Harnyay Jusztin, Sirokay Béla, Pásztor Iózsef, Kompanek Gáspár, Richter Ágoston, Wágner Márton építési vállalkozó és Mász Endre főpallér.

Az okmány aláírása után a szertartást végző lelkészek, a szentély helyére az alapkő elé vonultak s a pontifikáló kanonok beszentelte az okmányok elhelyezésére szolgáló követ. Ezalatt Gerber Ottó lakatos mester beolmoztta az emlékokmányokat rejtő cinkhengert, valamint egy rézdobozt is, a melyben a püspöki egyházmegye 100 éves történetét és Hám János püspök életrajzát ismertető könyveket tették be. A dobozokat elhelyezték a kőbe, ráillesztették a fedelet s a papok zsolozsmái, valamint Harnyay Jusztin orgonista által ez alkalomra szervezett vegyes kar szép éneke mellett füge köművesek befalazták azon falrész, melyben az emlékeket rejtő kő nyugszik.

Mig a befalazás folyt, Pemp kanonok a már fölépült falakat szentelte meg.

Megható jelenet volt az ünnepély utolsó pontja, a midőn a régi templom környékéről exhumált és az alap ásásánál kikerült

és a torony közepén levő főbejárat alá közös üregbe helyezett régi maradványokat temetési gyászszertartással beszentelték.

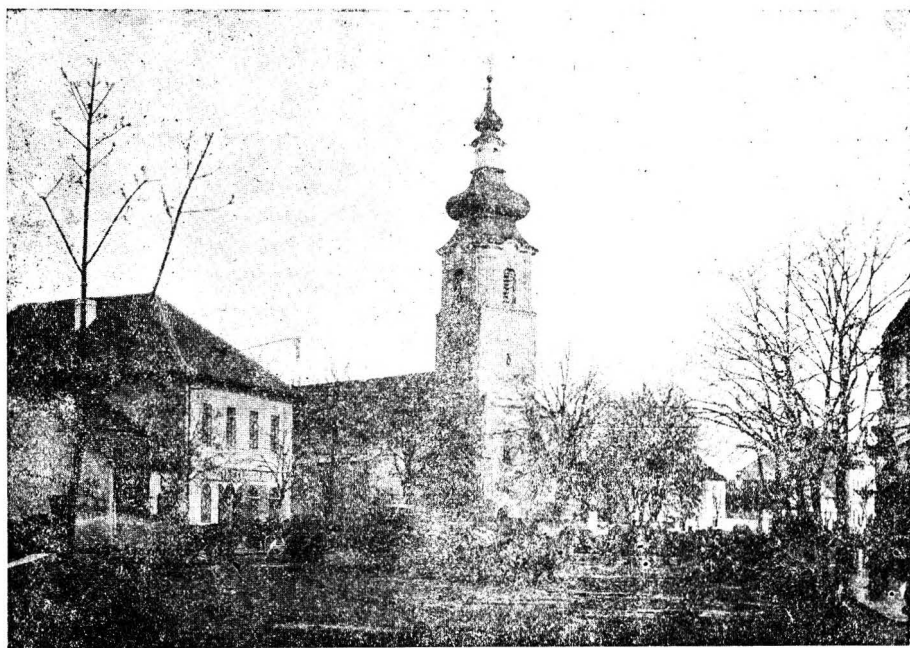
Megjegyezni méltó még az is, hogy a nagy egyházi szertartások közben megfélekeztek a buzgó s a hőségtől izzadó papok az alapkövetélnél szokásos és itt is tervben volt *kalapácsütésekről* s így az szépen elmaradt. Egyéb baj nem történt.

Emlékezetül megjegyzem, hogy az egyháztanács tagjai voltak akkor: Barkács Ede, Bertalan Tódor, Bíró István, Bujnószky Antal, Cseli Lajos polgármester, Ferenczy Gyula, Forgách Antal, Gerber Ferenc, id. Hrehuss Gyula gondnok, Lehoczky Tivadar, dr. Méray Ádám, dr. Nuszer Lajos, Nedeczey János, Tichy József, Tomory Ignác és Wessely Antal.

Szeptember 25-iki egyháztanácsi ülésen megállapították, hogy ekkorig a kegyuraságtól adomány és anyagváltáságul befolyt 72600 és a hivatkozott adakozásképen 53063 korona. — Ezalatt pedig az építési munkálatok serényen folytak. A kőművesek a falakat kívül a kellő magasságra emelték s november 7-én *Gesko Sámuel* nyíregyházi okleveles ácsmester vezetése mellett az ácsok a kifaragott fedélzet gerendáit kezdték felrakni, úgy, hogy 10-én már a szentély fedélzetére a gyomai készítményű cserepeket is illesztették. A templom így befedtetvén, annak belsejében a boltozatokra került a sor, min oly serényen dolgoztak az ügyes kőművesek, hogy november 26-án már az összes helyiségek, a hajó s mellék csarnokok és fülkék be voltak boltozva; kívül pedig a kedvező időjárás mellett a két alacsony ikertorony falára november 21-én kezdték az ácsok a kúpalaku fedél gerendázatát illeszteni s téli időre deszkákkal befedni. — A következő 1905. évben március 17-én *Meszlényi Gyula* szatmári püspök, ki a templom építéséhez is több ezer koronával járult, elhunyván, a templom falaira kitűzetett a gyászlobogó s e napon kezdé a vállalkozó a munkát folytatni, a nagy toronyhoz géppel téglákat felvonatni s az állványokat igazíttatni. E hó 28-án ismét felkerült a gyászlobogó a templom falára, annak jeléül, hogy az épülő templom tervezője Czigler Győző Budapesten elhunyt; kit azután e munkálatban irodájának tisztsége helyettesített. A templom belseje április végéig kivakoltatván, május hó 3-án a falak külső vakoltatásához fogtak kedvező időjárás mellett. A torony sisakváza is elkészülvén, május hó 27-én délután 4 órakor ünnepélyesen felvonták a lemezből készült keresztet, mely két méter magas és keresztága egy méter terjedelmű s tizenhét □ centiméternyi vastag s melyet ott fent *Zeba* József nevű ácsmester illesztett be a rózsás tokba; a galvanizált lemezzel való fedést végző s jelenvolt bádigosok nevei pedig Lévai Zsigmond és Nagy Lajos. Zeba kellően elhelyezvén a keresztet és az emlékiratot, a környéken összesereglett nagy közönséget üdvözölte s régi szokáshoz ké-

pest áldomást tartott, illő szónoklat közben pezsgős üvegből három poharat töltött meg s tartalmát megiván, azokat egyenként ledobta. Ezután a többi munkások is illő ellátásban részesítették. A kereszt rózsa gombjába elhelyezett s üveg edénybe jól elzárt *emlékirat* a következő:

„A teljes szentháromság osztatlan egy Isten, atya, szentlélek dicsőségére. Urunk 1904. évi augusztus hó 7. napján volt ezen új templom sarkkövének és alapfalainak megáldása, midőn X. Pius pápa volt a Péter utóda, Ő felsége I. Ferenc József Magyarország apostoli kiralya. Vaszary Kolozs Magyarország hercegprimása, Meszlényi Gyula Szatmármegye püspöke; Schönborn Buchheim Károly Frigyes gróf a munkácsi templom és plébánia kegyura, Forgách János develicsi prépost, beregi főesperes, Munkács város plébánosa; dr. Beöthy Pál Beregvármegye főispánja, Jobszty Gyula alispánja, Cseh Lajos Munkács r. t. város polgármestere, Nedeczey János a munkácsi választó kerület országos képviselője. Épült ezen templom Szent Márton tiszteletére a régi templom és a cinterem he-

A lebontott régi róm. kath. templom.

lyén. A régi templom gót stilben volt építve Szent Márton tiszteletére. Kora összefügg Munkács város címerének korával, melyre

nézve Erzsébet királyné 1376-ban megengedte, hogy a város pecsétjén Szent Márton hitvalló képe legyen. A régi templom romladozó és szűk volt e plébániának, mely ezidőben 6923 hívőt számolt, ebből Munkácson 2751 lakott. A millenium évben boldog emlékü kegyurunk, főméltóságu gróf Schönborn Buchheim Ervin ur kezdeményezte az új templom építését, a plébánoshoz intézett levelet, melyben hazafias érzelmektől átható, Isten dicsőségére és a katolikus kereszténység üdvére az új templom építése által nem kis áldozatkészséggel maradó emléket kívánt állítani ezen jubileumra. — Kegyes adományokból épült e templom, hozzájárultak a kegyur, a szatmári püspök és a buzgó hivek. Hála és köszönet e helyen Czigler Győző műegyetemi ny. r. tanár urnak, ki a templom építését művészi tervei szerint vezetni kegyes volt. — Szent Márton püspök! Légy védő szentje a templomnak és a városnak továbbra is, mint voltál őseinknek és légy vezérünk a felebaráti szeretet elragadó példájának követésében. — Ur Isten, semmi hasonló hozzád fent az égben és lent a földön. Az ég és a mennynek mennyje nem fogad be téged, mennyivel kevésbbé ezen egyház, melyet építünk. De kérünk téged, tekints kegyesen le reá, legyenek szemeid nyitva éjjel-nappal fölötte. Hallgasd meg, a kik e helyen hozzád imádkoznak. Amen. Ezen irat az alapkö szenteléskor a szentélyben a főoltár előtt volt elhelyezve. — 1905. májusban helyeztük fel az új templom tornyára megváltásunk szent jelét, a keresztet. A templom építése majd egészen nyert befejezést. Az építés igen szépen, gondosan haladt. Fájdalom, nagy veszteség e templomra, hogy 1905. március 14-én a templom nagy jótévője, Meszlényi Gyula Szatmármegye püspöke meghalt; de igen nagy veszteség érte nemcsak szívé tervezője és az építés gondozója, Czigler Győző műegyetemi ny. r. tanár ur halálával is, ki 1905. március 28-án halt meg. Köszönetet mondunk a jótévőknek, nagy elismerést érdemel Wágner Márton építő-vállalkozó és annak igazán tevékeny, szorgalmas, szakértő munkavezetője Maász András. Köszönet és elismerés a munkásoknak, a kőműves, ács és a többi iparosoknak, kik Isten dicsőségére, a hívók lelki üdvére dolgoztak szorgalmasan és szép munkát végeztek. — A kereszt minden áldás szentsége, minden kegyelem oka, ugymint melyben a hiveknek erő adatik az erőtlenségből, dicsőség a gyalázatból s élet a halálból. In cruce salus! Leo pápa. Kelt Munkács, 1905. május 25. Forgách János, prépost-plébános. Hrehuss Gyula, egyházgodnok. Lehoczky Tivadar, egyháztanács tag. Dr. Nuszer Lajos, egyháztanács tagja. Tomory Ignác, Forgách Antal, egyháztanács tagja. Biró István, Nedeczey János, Wessely Antal, dr. Méray Ádám, Barkács Ede egyh. tan. tag.

Május 31-én felállították az ácsok a toronyban a haranglábakat s felvonták a három nagyobb és a kis halotti harangot, melyek azon este az új magaslatról először megszólalván, szépen zengő

érchangjaival imára serkenték az így megörvendeztetett hívőket. Másnap június 1-én, áldozó csütörtök ünnepén pedig már templomi ájtatosságra hívták őket, misére, mely a régi templom lebontása óta a Kossuth Lajos-utcában levő uradalmi magtári e célra átalakított tágas helyiségben tartott . . . A folyvást kedvező meleg időben a kőműves és bádogos munka gyorsan haladt úgy kívül, mint belül ; a külső falak halavány sárgásra festettek. — A sirbolt is elkészült 28 fülkéjével. Június végével Braun Jenő jászberényi vállalkozó bádogos teljesen elkészült a lemezes fedő munkával, úgy, hogy július 7-én beillesztették a torony magaslatán az óralapokat is. Július 17-én baleset is történt. Jankov György nevű apafalvai ács a nyugoti kis torony szögletében ugyanis az állásgerendát le akarván szedni, létrája megcsuszott s ő tizennégy méternyi magasságból a földre lezuhanván, ott nyomban meghalt. Július hónapban az asztalosok is elkészíték a karzatot s augusztusban világos sárgás színnel megfestették a belső falakat s az ablakokat vastag üveggel ellátták. Augusztus 20-án az egyháztanács elhatározta, hogy egyelőre a templom csak a régi, előbbi oltárokkal és padokkal szereltessek fel s az ünnepélyes fölszentelés szeptember hó 24-én tartassék meg. A művezetőnek illő jutalmazása is megállapított. Szeptember elején felállította Angszter pécsi orgonakészítő vállalkozó cég segédje, Ankovics Ferenc a szétbontott orgonát s a kőművesek a templom északi főbejáratánál felállították a lépcsőzet felett sóskuti kőzetből készült oszlopos csarnokot, közepén a Krisztus képével. Majd az ideiglenes imahajlékből, az uradalmi magtárhelyiségből át kezdték hordani a rozott ócska padokat, gyóntató székeket s oltárokat, melyeket Kepler, munkácsi asztalos összeállított . . .

Végre felviradt szeptember 24-ike, a *templom felszentelésére kitűzött nap*, mely valódi öröm nappá fejlődött. Öröm napja volt ez nemcsak a római katolikus hívőknek, hanem valláskülömbőség nélkül mindazoknak, kik a nemes és hazafias törekvéseknél együtt éreznek a községben s így a jóban fáradozó felebarátaik örömében őszintén részt vesznek. E közös örömnél hű kifejezője volt az a tömérdek, rang és vallásra való tekintet nélkül összesereglett nép, mely itt megjelent. Mig a római katolikus hívek nemcsak a lelkeség területéről, hanem mint bucsusok Beregszász és távolabb vidékekről is ide zarándokoltak. A közeli falvakból pedig a hívek egyházi jelvényekkel diszitett menetben, ájtatos énekekkel ajkaikon sűrű csoportokban közelegtek a templomhoz. Az egyházi és világi kiválóságok közül megjelentek ez alkalomra Pemp Antal szatmári káptalani helynök, Frank József színérváraljai, Benkő József ungvári főesperesek ; Szalay Sándor beregszászi, Csehticzky József tibai, Lédeczy Adorján csapi, Komka Gyula felsőkerepeci, Spreng Miklós bárdházi, Fialkovszky József ubrezsi, dr. Jóna József felsőokmányai, Havas József őrdarmai, Müller István pálóci, Barton István mező-

kaszonyi, Kompanek Gáspár tövisfalvi, dr. Zahoray Pál nagyszöllősi plébánosok, dr. Fechtel János szatmári főgimnáziumi, Bakkay Kálmán theologiai tanárok, Lovász Győző szatmári ajt. alap. könyvelő-pénztáros, dr. Ratkovszky Samu főgimn. hitoktató, r. k. áldozó papok; Deskó János g. k., Sütő Kálmán ev. ref. esperesek, egyházi személyek, Gróf Schönborn Károly Frigyes, Ferenczy Béla ezredes, Gulácsy István alispán, Tabódy József cs. k. kamarás, Petz István dohányjövedéki számtanácsos, Dvorák Ede műépítész s a helybeli uradalmi, járásbirósági, különféle állami s városi tisztviselők, ügyvédek, katonatisztek s más előkelők, polgárok és lakosok. Az ideiglenes templommá avatott magtárépületben utolsó felzengése a szent zsolozsmáknak volt az ünnepély kezdete. Forgách János prépost csendes misét mondott itt reggeli 8 órakor, a melynek végeztével Pemp Antal helynök vezette processióban a hívőket az új templomhoz, hogy ott a fölszentelés szertartását elvégezze. Az új templom ajtai zárva voltak s csak azután nyíltak meg az oda érkezett hívők előtt, miután a fölszentelő pap előbb a templom külső, majd a belső falait szentelt vízzel meghintette s a szokásos ájtatosságot a jelen volt összes papság segédletével elvégezte. Ennek végével a helynök saját kezével nyitotta meg a nép előtt a főajtót, megnyíltak a mellékajtók is s bevonult az Istennek immáron fölszentelt csarnokába a nép s ellepte annak minden talpalatnyi részét. Vagy kétezeren szorongtak bent, míg a nagyobb rész kívül állott. Pemp azután infulás misét mondott, melynek ájtatosságra gerjesztő hangulatához főlemelő módon csatlakozott azon kiválóan szervezett ének és zenekar, melyet ez alkalomra Harnyai Jusztin orgonista toborzott össze helybeli és vidéki műkedvelőkből. Az énekarban közreműködtek: Toronszky Endréné, Stefán Irma, Meindl Margit, Pilbauer Antal, Ritly János; a kísérő zenekarban több gimnáziumi tanuló is. Ez alkalommal a templom akusztikája kitűnőnek bizonyult. Aközben dr. Bakkay Kálmán a templom hivatásáról s a keresztény vallás világrendező hatásáról elmélkedő hatásos beszédet mondott a szószékről. A mise végeztével a jelenvoltak serege vezetve az egyházi férfiaktól az ideiglenes templomba vonult, hogy onnan a szentséget ünnepélyes körmenetben áthozzák az új templomba. Visszaérkezés után Tedeummal adtak hálát az Istennek a mai bőséges áldásért, a melyben e szép ünnepély elérésére kegyelmet adott. A magasztos fölszentelési ünnepet déli egy órakor a „Csillag” szálló nagytermében rendezett fényes lakoma követte, melyen mint az egyháztanács vendégei száznál többen vettek részt. A szokásos toasztok sorát Pemp helynök nyitá meg, X. Pius pápára emelvén poharát. Forgách prépost a jelen volt kegyur, gróf Schönborn-Buchheim Károly Frigyeset köszöntvén fel, erre a kegyur szívből jövő szavakkal a városra és derék polgáira ürité poharát;

igy azután az emelkedett hangulatu lakoma közben mindenkinek kijutván egy-egy üdvözet, négy órakor ennek is vége lőn.

Érdemes a megörökítésre, hogy a fölszentelés napjáig az építési költségre adományokból begyűlt 147.203 korona s így a százötvenötezer koronában megállapított költség még teljesen fedezve nem volt. De a belső felszerelésre előírányzott huszezer koronányi szükséglet is hiányzott, mire azonban a hívők és vidéki érdekeltek kegyes adományai lassanként befolytak . . . Az új templom alakja impozáns, világos s a szemléltőre jó benyomású. Egész hossza a főajtótól kezdve a nyolc-szög három oldalával zárt szentély végéig 50.62 méternyi, miből a szentélyre 6 m. esik s míg a szentély 8 m. széles, addig a főhajó keresztalakjában 26.80 m. és azontul 14.82 $\frac{1}{2}$ méternyi. A szentélynek magassága 11.30, a hajó közepének 12.60 s a két keskeny oldalhajónak a pillérekén tul 5.90 méter. A hajó külső falának magassága 13.60 m. A mostani közép nagy torony fala 32.60, lemezes sisakjával pedig 48.87 méter magas, a két melléktoronynak fala pedig csupán 15 méternyre nyulik fel. A templom belső területe összesen 1111 □ méternyi lévén, e szerint abba másfél ezernél jóval több egyént könnyen befogadhat. Talán az sem lesz érdektelen a megemlítésre, hogy a templom alapozására kellett 1200 m³ kő, az építésre közönséges négyzetű s illetve félgömb-szélű téglá 1,3000.000. A padozatra bent 12000 cement tábla helyeztetett el vörös, fekete és szürke színekben váltakozva. A sirbolt terjedelme 20.20 □ méter s összesen 46 sirhely van benne. Mész szükségeltetett 16000 métermázsa, vagyis 16 vagonnal, cementmész 20000 métermázsa, vagyis husz vagonnal; helyi homok 2500 m³. Az alapozást felülvizsgálta Czigler Győző megbizottja Nagrand Szilárd építész. Maász András művezető mellett működött Kozányi Dezső alpallér és Krajcsár János anyagfelügyelő. A belső színezést eszközlé Veréb Ferenc három segéddel; a vasablakok kereteit készíték Majercsik és Emerich mezőberényi mesterek, míg az üvegezést Kallus testvérek Munkácson. Az összes falkötő vasakat Langer Lajos kovácsmester készíté itt, az asztalos munkát és ajtó-vasalást Borbás Pál szolnoki iparos; a főbejáratú díszes kőkereteket metszé fejr-megyei sóskuti kőből Káldár Benő szobrász. A munkálatokat koronként megsemlélé maga Czigler, majd elhunytá után irodájából Gótz Károly építészú és Dvorák Ede irodafőnök. A főoltár régi kupoláját, oszlopait, Szent István és László szobrait s a gyertyatartókat kijavítá s ujonnan megaranyozta Schmidt Ferenc budapesti aranyozó. Néhány új nagy gyertyatartóval pótolattak a régiek s a Szent Márton lovag oltárképe is kijavittatott; a minthogy 1905. évben a villanyvilágítás is bevezettetett az új templomba.

1907. év szeptember 7-én dr. Boromisza Tibor, Szatmáregyházmegye nagytudományú püspöke Beregmegyébe bérmálás és a

parochiák vizsgálása végett megjelenvén s ünnepélyesen fogadtatván, 8-án megáldá Beregszászban az ott kijavított templomot s kiosztá a bérmlás szentségét; e végből 10-én Márokpapiban, 11-én Mezőkaszonyban s aznap délután Munkácson megjelent, hol méltóságához illő nagy kísérettel s kitüntető tisztelgéssel fogadtatott; 12-én Ujtövissfalván, 13-án Felsőkerepecen, 14-én Bárdházán és 15-én Munkácson végezvén a bérmlást és vizitációt, 16-án még Sárosorosziban is megvizsgálta a lelkeszséget.

A munkácsi új templom sirboltjában 1906. évben legelsőül *Coffin Ernő* uradalmi tisztviselő szerze 1600 koronáért fülkét, melybe exhumált fiát és leányát áthelyezé. Majd *Nedeczey János*, uradalmi kormányzó tanácsos s volt országgyűlési képviselő hő kegyelete jeléül idehelyezteté családjá elhunyt tagjait. Névszerint itt találtak csendes nyugvóhelyet a következők: nagyszülői: *Nedeczey Ferenc Elek* (1790—1833.) és miszticei *Ruzsák Alojzia* (1803—1838.) Édes szülői: *Nedeczey Ferenc József*, 1848/9-iki nemzetőri százados, osztagparancsnok, biztos és 1861. főszolgabíró, (1825—1866.) és sonnenbergi *Freyseysen Karolina* (1829—1889.) Ezek korán elhunyt gyermekei: *Nedeczey Karolina* 1851. és *Jenő* 1858. Valamint *Anna* (1829—1845.)

XIII.

A munkácsi ispotály története.

(*Munkácson a 14. században hospitál állittatik. — Idővel nyoma veszett. — Később ismét feltűnik. — A 17. században a fejedelmek gyámolítják. — Ispotályház 1649. — Dotációja 1660-ban Báthory Zsófia alatt. — Sorsa II. Rákóczi Ferenc idejében. — 1711. után állapota rosszabbodik. Az 1748-iki kanonikai vizitációban való említése. — 1772-ben Steindl János megveszi a telket. — Fajer György lelkész ez ellen protestál. — Mostani helyzete.*)

A tizennegyedik században Munkács város békés és boldog napokat élt, akkor a munkácsi vár és ahoz tartozott uradalom az Anjou-házból eredt fejedelmi személyek, Nagy Lajos, Erzsébet és Mária királynék birtokában lévén, ők műveltségöket s nagy hatalmukat a vidék jólétének emelésére is fordíták s itt nemcsak a lelkeszség javadalmának emelésével, hanem szerzetesházak, pálosrendiek alapításával is a jótékonsági és művelődési célokat előmozdítani törekedtek. Maga Koriatovics Tódor herceg is, ki akkor az uradalmat adományul kapta, hasonló irányban működött, midőn neje Dominika itt nőizárdát alapított s valószínű ő szintén hozzájárult az itteni r. k. templom területén szervezett ápoloda, akkori kifejezés szerint *hospitál* javadalmazásához. Sajnos, hogy csak homályos adatok vannak e régi intézményre nézve, mely a templom

északi oldalánál állott s melynek távkörében mélyebb ásatások alkalmával éppen úgy a templom körüli területen rég elporlott tetemek csontvázaai feltűnnek. Mikor enyészett el az egykor itt fenállott ápoloda, *ispotály*, arról biztos adataink éppen úgy nincsenek, mint arról, hogy a Dominika-féle nőizárdának mi lett a sorsa, melyről Thuróczi tesz némi említést. A mohácsi vész után a trónfoglalás miatt keletkezett dúló pártviszályok és harcok idején, úgy a protestantizmus fejlődésekor támadt zavargások közepette az *ispotály* telke is magánosok kezére kerülhetett, mert a tizedhetedik századbeli adatok már úgy említik, mint paraszt fundust, melyet I. Rákóczi György buzgó fejedelem s az uradalom birtokosa az akkor Munkácson protestánsok kezén levő iskolához csatolt. A munkácsi uradalmat összeíró gazdatisztek közül Cseh Mihály udvarbíró erre vonatkozólag a Lorántffy Zsuzsánna fejedelemasszony rendeleté e 1649. évben szerkesztett urbérben ezt írta: „Munkácson az *ispotályház* paraszt fundus és foglaltatott a scholához üdvözölt urunk kegyelmességéből.“ Majd folytatva, abban ez foglaltatik; „a Lato ca vizen vagyón két liszt őrlő malom, egyik a város felső végén, másik az alsó végén, annak felette egy portörő és egy fűrész malom is. A felső malom alól csapó, négy köre forgó, az ötödik kő kása-örölő. Ebben a molnár harmados, a két része a vámjövedelemnek a dominus terrestris (földesur) által percipiáltatik; ezen malomnak szombaton reggeltől fogva vasárnap estvéig való jövedelme a *munkácsi ispotálybeli szegényeknek* és scholabeli deákok sustentációjára jár; malombeli jövedelme hol 200, hol több, hol kevesebb kőből leguminára (gabonára) extendáltatik. Néhány év mulva az ispotály a katolikus felekezet birtokába került vissza, de állandóul nem maradt meg, bár abba a plébános is belehelyezkedett.

Ugyanis 1660. évben Báthory Zsófia I. Rákóczi Ferenc özvegye s a munkácsi uradalom birtokosnője a király pártjára állván s a katolikus vallásra térvén, a protestáns egyházaktól, papoktól és iskoláktól elvonta az előbbi javadalmazást. Ennek az 1672-ik évi urbéri összeírásba világos igazolásául ez iratott: „A munkácsi felső malom szombat- és vasárnapi jövedelme a *munkácsi ispotálybeli szegények, koldusok sustentációjára jár*; ennek előtte az scholabeli deákok is percipiáltak, *de most nem adatik meg*.“ E szerint a szombati vámjövedelem, mely az előtt két felé osztatott, most kizárólag ez ápolóháznak adatott.

A II. Rákóczi Ferenc birtoklata idejében 1699-ben iratott urbérben pedig erre vonatkozólag ez foglaltatik; „*Ispotályház fél sessio, régi collatio, plébános uram lakik benne*.“ E szerint akkor a ház, melyet már előbb néhány évvel a református predikátorok foglaltak volt el lakóhelyül, most a katolikusok kezére került vissza. Midőn azonban 1703-ban a Rákóczi-féle forradalom lángra gyúlt

s a protestánsok Munkácson panaszszal fordultak a fejedelemhez, követelvén egykori és lelkészi birtokaikat vissza, a szécsényi gyűlés határozatából 1705. december 31-én akép intéztetett el az ügy, hogy a kötemplom a katolikusoknak meghagyatván egyik plébániai belsőséggel együtt, a másik adatot a református hitközségnek e kifejezéssel: „Mivel pedig két parochia vagyon ottan, azért az egyik legyen a katolikusoké, a másik a scholával és ispotálylyal együtt legyen cum appertinentiis utriusque parochiae a reformátusoké.” E szerint az ispotály és telke ismét a protestánsok kezére jutott, jóllehet azon a parochia-lakot a katolikus pap építette volt. Ugyanakkor az is elhatározatott, hogy a felső malom szombat és vasárnap jövedelme ismét kétfelé, az iskolamester és az ispotály szegényei közt osztassék fel.

Ugy látszik, hogy az 1711. év után bekövetkezett békésebb években, midőn a római katolikus papok a protestánsoktól egykori javadalmaik nagy részét a birtokkal együtt visszaszerezték s elhagyván az ispotály telkén egykor használt szűk parochiális lakot, a templom északkeleti tájára költöztek, hol számukra később rendszeres lakást épített a kegyuraság, az ispotály sorsa nem tudni kinek gondatlanságából rosszra fordult, sőt teljes pusztulásnak indult. Gróf Barkóczy Ferenc egri püspök 1748. július 19-én tartott látogatásáról vezetett jegyzőkönyvbe szomorú adatok jegyeztettek be erre vonatkozólag, hol az olvasható, hogy „az egykor létezett ispotály tizenkét lépésnyire van a templomtól északra, a falaiból való köveket az uradalmi főfelügyelő (Roszhirt János Károly) más épületekre használta fel; van két szőlője a Nagyhegyen, melyek elpusztultak, valamint hogy elveszett a szombati malom vámjövedelme is, melyet az uradalom immár magának szed, jóllehet, hogy még a Rákóczi-féle háboru után is élvezte azt az ispotály egy ideig.” E jegyzőkönyvben említetik az is, hogy a Forgách-féle alapítványból jár két misére s hogy a kántor és koldusok is kapnak valamit belőle.

Később az uradalom az ispotály-telket is eladta bizonyos Steindl János munkácsi polgárnak, ki rajta lakot épített magának; ezt az akkori plébános Tajer György el nem szívelhetvén, ellene 1772. augusztus 31-én írásban óvást tett, kijelentvén, hogy az egyházi javak és épületek ily profanációja és elidegenítése a kanontörvényekkel ellenkezik. Ez azonban többé nem használt, mert a századok óta fenállott és sok viszontagságon átment humánus intézmény, melynek koronkénti belső élete különben teljesen ismeretlen, végleg megszűnt. Az 1778-ik évi püspöki kanonikai látogatási jegyzőkönyv már ugy emlékszik meg róla, mint néhányról, kiszenvedettről; mondván, hogy az 1771-ik évben történt eladatása folytán végleg elpusztult s hozzáteszi, hogy az ispotályhoz egykor tartozott nagyhegyi szőlőt még Duschek Ferenc plébános eladta

Gemza Dávid munkácsi polgárnak, (gyógyszerésznek), de a tizedet tőle fentartá magának.

A hajdani ispotály telekből emlékezetünkre megmaradt még azon rész, hol a r. k. éneklész-tanító laka állott 1899. évig, melynek egyik szűk és alacsony szobája sok éven át r. k. *elemi iskolául* is szolgált. E mellett nyugotról a volt gimnázium épülete s keletről a várost tulajdonjogilag illetett árubódék hosszú sorban állottak. A múlt század végén azután e helyzet megváltozott, mert a várossal történt egyezkedés folytán, a r. k. hitközség az orgonista-lak helyén kilenc boltot építtetett, míg az orgonista részére a kegyuraság 1900. évben helycsere következtében, valamivel odébb kényelmes lakházat emeltetett, nyugoti végéhez egy boltot is ragasztván, az egyházfi-lak a benső telken maradt, a lebontott városi bódék helyén a ref. templom szomszédságában pedig 1904. évben Sirokay Béla és Stark kereskedők díszes emeletes házakat építtettek.

XIV.

A munkácsi ev. ref. egyház történetéhez újabb adatok.

(1618. évi predikátorok. — Fizetésök pótlása. — Két predikátor (pásztor) működik — A régi r. k. templomot javítják. — 1645. évi járandóságuk. A templom szerei. — Földbirtokuk. — 1656. évi imola. — 1657-ben a lengyelek által elpusztított r. k. templomot kijavítják. — Erre való költség. — Báthory Zsófia intézkedése. — 1712. évi leltár. — 1730-iki bajlódás templom építés ügyében. — 1733. évben Bécsbe küldöttséget meneszt a hitközség — Emlékirat az egykori javadalmakról. — 1738. csürt használatnak imolául. — Akadályozása a templomépítésnek 1740. — Zsónai Panda végrendelkezése 1725. — Rácz Jánosné hagyományozása 1738. — A kertalja-utcai telekszerzés 1760. — Kulimon-féle telket szerez csere útján a hitközség 1769. — Az 1777-ben épített parányi imaház. — Temető nagyyobítás 1778-ban. — Emlékirata 1784-ből hajdani jobb állapotáról. — Vagyonleltározás 1808-ban.)

Beregvármegye Monografiája III. kötete 476. stb. lapjain hiteles adatok alapján megírtam az egyház történetét, a lelkészek jó sorsát a protesztantizmust védő fejedelmek és munkácsi várurak idejében s nyomasztó helyzetüket Báthory Zsófia és később a XVIII. század első felében, midőn az evangélikus hitvallás általában mindaddig sujtatott, míg második József császár feloldá a lelkiismeretet zsibbasztó bilincseket s a lelki ügyeknek szabad folyást engedett.

Művem megjelenése óta az ország több irattáraiból a munkácsi ref. lelkészség történetéhez újabb adatokat szereztvén, azokat, mintegy kiegészítésül itt felsorolom . . .

Az 1618-ik évi június 16-iki városi feljegyzés szerint voltak predikátorok (pastores) *Ujhelyi István* és *Tolnai Albert*. 1624. július hó 27. beiktattatott a városi hatósági jegyzőkönyvbe, hogy az egész város beleegyezett abban, hogy a predikátorok vékony fizetése eme-

lése végett, ki három buzakalongyát nem ad, tehát minden házas és külön kenyéren levő ember, 25 pénzt tizessen évenként a predikátoroknak, az özvegyek felét adják; de megjegyeztetett, hogy 25 pénznél többet is szabad jóindulatból adni.

Ez adatból kitűnik, hogy ekkor *Bethlen Gábor* erdélyi fejedelem s Munkács birtokosa idejében, a város közönsége s képviselőtestülete csupa reformátusokból állott és hogy már akkor két predikátor mű ödött itt állandóul, kiknek úgy látszik, azon javaadalom, melyet természetnyül, tizedül, malomvámul annak előtte csak egy lelkész élvezett, most már elegendő nem volt s így a tizedelést a hivek még pénzzel is pótolták. 1627-ben volt a lelkész *Dobronyi Tamás*, ki azon évben a lakóházát eladta Zeit Jakab pénzverőnek, Bethlen Gábor tiszte, Buday István közbenjárására. — 1629-ben kezdett itt működni lelkészül *Debreczeni Péter*, ki majd 30 évig lelkészkedett: Erre vonatkozólag ez áll a városi jegyzőkönyvben: „1629. okt. 7-én hoztuk ide Munkácsra Szatmárról predikátorságra *Debreczeni Péter* uramat, akkor kezdődött esztendeje.”

1636. táján a protestánsok által használt római katolikus templom megromladozván, annak kijavítására való költséget a hivatkozott adakozás útján gyűjtötték. Így azon évtől a városi jegyzőkönyvben az foglaltatik, hogy augusztus 27-én a munkácsi ref. egyház közönsége s főbirája panaszt emelt a megyénél, hogy *Kende Mihály* azon pénzből, melyet a sacrilegos (így) megöletett Gulácsy György deák a templom épületére kéregetett, maga követelését tartotta, holott a pénz az egyházat illette; ennek következtében a megye aug. 27-én megbizta Gulácsy Ambrus szolgabíró, hogy járjon közbe s a 82 frtot adassa vissza az egyháznak.

1649-ben I. Rákóczi György özvegye Lorántffy Zsuzsánna fejedelemné és itteni várbirtokosnő alatt a munkácsi felső malomnak szombaton reggeltől fogva vasárnap estig való jövedelme a munkácsi ispotálybeli szegények és scholabeli deákok sustentatíójára járt; ellenben az alsó malom jövedelme négy felé oszlott, lévén abban negyedes a molnár; a három rész pedig a földesurat illette, melyből azonban a munkácsi predikátoroknak a várban való szolgálatjairól tized járt. A malom jövedelme évenként 400—450 köbölre ment s így a ref. lelkészek mintegy 30—35 köböl gabonát kaptak innen; kiknek azonfelül az ó- és uj-vereshegytől a királyi dézsma helyett tizenötöd járt. Ez azonban 1670-ben megszüntetett, valamint a Csernekhegy, Lovácska és Vereshegyről 1645. óta járt tized is. (Munkácsi urad. azonkori urbéri jegyzetek.)

Az egyház rendjéhez tartozott, hogy a templom ingó vagyona s felszerelése a városi hatóság közbejöttével kezelés végett az egyházfinak átadatott. Erről is adatul szolgálnak a városi jegyzőkönyvek, hol erre vonatkozólag következők olvashatók: „1655. március

12-én *Bátyu János* főbíró idejében adattak *Váczi János* egyházi kezében Isten dicsőségére szolgáló következő ezüst edények: 1. Egy kívül-belül aranyos ezüst pohár, 2. egy belül egészen és kívül csak a szélén és fenekén aranyos pohár, 3. kívül aranyos fedeles pohár, tetején az emberalak letört, 4. kicsiny, sima, szélén kívül-belül aranyos pohár. Egy ezüst gyertyatartó, egy ezüst öreg tányér, két kisebb aranyos és egy ezüst kanál, két érckana, egy öreg, másik kicsiny, két abrosz, egyik himes a négy szögletén, s másíknak mindanegy szöglete aranyos.

Ez évi feljegyzés szerint tartoztak a predikátor házához következő *földek*: az innenső mezőn egy, a körösvégesi kert alatt az utnál öt, a Nagyhegy mellett 1, Ujfalu (Alsóschönborn) felé kettő és a Rét felé három.

1656. évben *Gáspár János* lévén egyházi ennek kezéhez adat-tak a fentebb említett edények, de említettnek még: egy ezüst kanna, aranyos, virágos; két pohár, két tányér, egyik aranyos, a másik „*paraszt*”; három keskeny abrosz, melyek közül kettő uj, aranyos, a harmadik pedig csupán a szögletén aranyos és két sáhos (így) abrosz, egyik himes, a másik rojtos.

1656-ban a református hitközség itt templomot és iskolát építtetett, valószínűen az akkor romladozó félben volt nagy templom mellett állott ispotály telkén, hol fából épített *imolát*, a jegyzőkönyv szerint *színt*, melyre május 12-én 33 szál deszkáért kiadott 2 f. 36 denárt, ezer zsindeleyért 4 frt, ezer zsindeleyszögért 2 frt, egy sing vasért 27 denárt és szept. 31-én fizetett a gondnok zsindelezésért az ácsoknak 1 f. 90 denárt.

1657-ben nyárban azonban a berontott lengyel ezredek *Munkácsot* feldulván s felégetvén, akkor a nagy templom is megégett, melynek helyrehozásához csakhamar hozzáláttak, még pedig akép, hogy a szükséges pénzt adakozás útján szedték a hívek be. 1659-ben *Cseh Mihály* beszámolt a templom építésére tett kiadásokról, felszámolván, hogy a munkásiaktól bejött 269 f. 23 d. és nálok maradt ígéretül 138 f. 68 d., hogy *Lorántffy Zsuzsána* s mások adományoztak 372 f. 6 d., mi összesen 779 f. 97 denárt tett ki; *miből 449 f. 2 denár kiadatott*. Ez évben *Lorántffy Zsuzsána* a hívek kérelmére a templom építéséhez egy kemence téglával és két kemence mésszel is hozzájárult; de a torony tetőzete csupán 1666-ban eszközöltetett, mit *Ács Pál* és *Ács Mihály* rozsnjóhányai ácsmesterek 200 frt kialkudott díjért elkészítettek.

1666. évben *Tóth Péter* bíró beszámolt 663 f. 91 denár bevételről és 590 frt kiadásról, mely alkalommal az is bevévé számadásába, hogy a nagyhegyi és pálhegyi parochiális parlag-szölőkért kapott 55 frtot.

Ugyanez évben a ref. hitközség *Tatai Mihály* erdődi predikátort akarván ide papjául elnyerni, annak meghívására kiküldött két polgárt, kiknek utiköltsége tett 27 f. 20 denár; ki azonban a meghívást el nem fogadá.

1669-ik évben a munkácsi bírák írásban folyamodtak Báthory Zsófiához, hogy mennyiben néhai *Szabó Mihálynak* egy hajadon árva leánya maradt, kit egyik *helybeli predikátor feleségül akar elvenni* s annak csekély örökségét a vármegye másnak, idegennek akarja kiadni, holott *Szabó Mihálynak* fivére is van, ki az árvát nevelte s ki a hagyatéki földeket is kezelte s utánok a tartozást fizeti, azért kéri, hogy a hagyatékot ne az elhunyt fivére őt házasulandó legényfiának, hanem az egyenes örökösének, a szegény árva leánynak hagyja, mely földekről a tizedet hiven fogja presztálni s azonfelül „az Isten megáldja ő kegyelmességét az árva gyámolításáért.“ Mire a fejedelmné ily hátirattal látta el a kérvényt:

„Tudja immár udvarbiránk „*Zsigmond*“ (azaz Bornemisza Zsigmond), mit kellessék az iránt elkezdeni. Borsi, 30. Januarii 1669. Sofia Báthory mp.“

1696-ban vett a hitközség (a jegyzőkönyv szerint: Ecclesia) egy, kereszteléshez való óntalat és egy ónkannát.

1712-ben május hó 5-én Patai János egyházi kezeihez adattak következő templomi eszközök:

Tizenhárom keszkenő; 1. *Szathmári Szabó Pálné collatiója*, arannyal és selyemmel tarkásan varrva, 2. arannyal, selyemmel kivarrt, a kerülete aranykötő, 3. török arannyal és selyemmel kivarrt, 4. skófiummal kivarrt kiseded keszkenő, 5. ugyanoly, de nagy keszkenő, 6. egy nyolcágú arany és selyem varratu kendő, 7. egy hosszú, skófiummal kivarrt keszkenő, végein hat-hat ággal, 8. egy arannyal, selyemmel kivarrt tercin keszkenő, közepén írással, 9. egy nyolcágú skófiumos nagy keszkenő, 10. *Borbély Dániel* ajándéka, fehér selyem és ritkásan aranyhimzéssel, 11. *Szilágyi Szabó János* collatiója karmasin selyemmel és török arannyal kirakott, 12. *Ignéczi Mártonné* ajándéka, karmasin selyem és ezüst díszítésű, 13. *Lányi Pál* kollatiója, aranyfonattal varrott.

Négy *abrosz*: első *Lányi Páltól*, kamuka veres pamuttal szőtt; második tiszta fehér kamuka; harmadik spanyol himmel varrott, gyolcs *abrosz*; negyedik fehér cérnával varrott gyolcs *abrosz*, körül csipkével.

Egy portai régi szőnyeg *Hagara Sámuel*től.

Egy aranyos virágos ezüst kanna; egy ezüst aranyos pohár, oly kisebb pohár, belül, felől s alól aranyos; egy ezüst tálacska, melyet *Czeiser Ferenc* ajándékozott, belül a fenekén aranyos; egy kis ezüst tányérka, egészen aranyos, *Balling György* collatiója. Egy ezüst tányér; *Munkácsy István* adományából, egy ezüst nagy gomb,

hozzá való 3 ezüsttel és lánccal, a gomb 30, a három ezüst darab 23, a lánc pedig 10 lat s így az egész 63 lat súlyú. (Későbbi jegyzés: E gombok eladattak a Karicsai ur telke árában.)

1715-ben július 21-én átvette e tárgyakat *Szatmári Szőcs György* és *Rózsa István* egyházfiak. Ugyanakkor a Veres és Szarka-hegyi dézsmáról és a harangról szóló irat is betétetett az ecclesia ládájába a város ládájából . . . 1719. január 29-én *Galgóczi Ferenc* egyházfi és tőle 1722. február 11-én *Buzinkai József* vette át kezéhez a fentebb leírt tárgyakat. Ugyanakkor (1722. február 11-én) *Patai János árvái* adtak az ecclesiának egy keszkenőt.

Midőn 1711. évben a *II. Rákóczi Ferenc-féle* szabadságharc véget ért s ennek következtében a kormány a protestánsok szabad vallás gyakorlatát annyira akadályozni kezdé, hogy azoknak megtiltá még templomaikat is kijavítani, ennek súlyát leginkább a munkácsi reformátusok érezték, kiknek fatemplomát a régi nagy templom mellett *Bokros Ferenc*, r. k. plébános elrontatta. 1730. táján azután a hitközség, főleg *Szőnyi Dömjén János* predikátor idejében mindent elkövetett, hogy a felsőbbiségtől eugedélyt nyerhessen arra, hogy egy kis imaházat építhessen. A királyhoz latin nyelven intézett kérvényekben előadta a folyamodó hitközség, hogy Bokros plébános előbbi fatemplomát ruthén népekkel saját tekintélyéből elhányatta és *fájából istállót építtetett magának*. Kérvényét azzal végzé, hogy az engedélyezendő templomban nem fog a közönség és felekezet késni ő felségeért és a kormányért imádkozni. Ugyanakkor *gróf Schönborn Frigyes bambergi érsek*hez s választó fejedelemhez is terjesztett be hasonló kérvényt, esedezvén, hogy járjon közbe ő felségénél s eszközöljön ki tőle kegyes rezolúciót. Nemkülönbön 1732. szept. 16-án szintén latin nyelven szerkesztett folyamodványt adott be a városi hatóság is *Uhlein Dávid*, uradalmi akkori főnökhöz, melyben panaszait felsorolván, kéré: 1. hogy a malombérlő zaklatásaitól mentse meg a várost; 2. hogy a város az évi bormérést úgy gyakorolhassa, mint Beregszász; 3. hogy az uradalom mentse fel a várost a hivatalos levelek hordásától; 4. hogy a piacon árulók ne taxáltassanak; 5. hogy *reformátusoknak engedje meg templomhelyet venni és ott imaházat emelni*. Mire válaszul adott az 1-ső pontra: hogy forduljon a hatóság az adminisztrátorhoz; a 2-ikra: hogy ha a város a *szabad kántorról lemond*, úgy bocsátkozik vele tárgyalásba; a 3-ikra: hogy e terhet lehetőleg mérsékelni fogja; a 4-ikre: hogy a gróf ő kegyelmessége a *taxákat egy toronyórának felállítására szánta* s végre az 5-ikre: hogy felekezeti ügyben forduljon magához, a grófhhoz.

A hitközség úgy a kormánynál, mint a grófnál *templomépítési ügyében* nem boldogulván, 1733-ban több ízben küldé *Szőnyi János* predikátor, *Milotai Mihály* városi jegyzőt és *Szabó György* tanácsost

Bécsbe a grófhoz; kit, midőn ez utóbbi a Regensburgban tartott birodalmi gyűlésen időzött, még ott is felkeresték s tőle biztató választ kapván, így Bécsben ügynökkül felfogadták *Kuntz Jakab ágenst*, ki azután az udvarnál szorgalmazta az ügyet. Ennek ajánlatára későbbben Munkácson Somosi Ferenc szolgabíró és Goldperger N. táblabíró tanukat hallgattattak ki annak megállapítása végett, hogy a hitközség 1681. év (t. i. a soproni országgyűlés) előtt is saját templommal bírt. E tanuvallomásból fenmaradt egy ív a városi irattárban, melyből kiemelem a következőket: ötödik tanu volt *Teleki Borbála Szabó Mihály* neje 68 éves, ezután *Rósa István* 60 éves, *Eötvös Sámuel* nemes 61 éves, *Szabó György* 50 éves, *Kádas István* 50 éves, *Ungay Mihály* 70 éves, *Husz Márton* 70 éves, *Tóth Kata* 50 éves, *Fornosi János* 60 éves, *Szernyi Mihály* 50 éves, *Szadr János* 40 éves, *Ötvös János* 60 éves, *Jenei Ferenc* 50 éves, *Vecsei István* 56 éves, *Komáromy Ferenc* 46 éves, *Galgóczy György* 50 éves, *Csáky Ferenc* 48 éves és *Csáky István* 40 éves; ezek mindnyájan azt vallák, hogy *Thököly Imre idejében adatott utólszor a munkácsi r. k. templom a kálvinisták használatába*, ki ugyanakkor Teremi István predikátort hozta be s addig bírták (mintegy hét évig), a míg Tertzy cs. k. hadvezér meg nem vette a várat 1688-ban; vallák továbbá azt is, hogy a ref. papok bírták a vereshegyi és lovácskai szőlők dézsmáját, melyet Thököly adott volt nekik, míg a szarkahegyi tizedet a ref. mesterek, Mohácsi és Kölkedi szedték. Azt is megállapíták, hogy a reformátusoknak volt fából templomuk, a pápista parochia mellett, melyet Bokros r. k. plébános elrontatott, midőn 1689-ben a templomot is visszafoglalta; hogy a reformátusok mostani harangjok a pápistáké, a melyik pedig a toronyban a kálvinistáké volt, *onnan a német katonák a Hussin-ezredből Turi Sámuel predikátor idejében levették és eladták Szatmárnémetiben*; 1688. óta birják a dézsmákat is a pápisták. Megjegyzik, hogy Thököly idejében a várban is volt ref. predikátor, kit *Beregszász Pálnak* hívtak.

De már megelőző években, mint 1683-ban is tétetett a munkácsi református egyház részére a *beregvármegyei helvetika valláson való predikátorok societása* (a mint magokat a szövetkezett paptársak, kiknek előjáróját Senior-nak hívták, nevezték) hiteles igazolványt az iránt, hogy minő jövedelmet vett el a munkácsi reform. lelkészségtől a méltóságos Rákóczi-ház. E tekintetben 1683. aug. 16-án itt *Kádas Mihály* szolgabíró és *Horváth János* esküdt *Ferenczi István* esperes közbejöttével hit alatt kihallgatta tanukul *Czövek István* 55, *Janki Pál* 60, *Kósa János* 45, *Hunyady György* 65, *Váczi Jónás* 70, *Hajdu István* 45, *Lázár György* 40, *Bogyák Mihály* 50, *Tóth István* 50, *Gebei Mihály* 60, *Tapolcsányi Mihályné Tatár Borbála* 45 és *Bégányi Ilona* 36 éves nemes személyeket, kik

megállapíták, hogy a Munkács város végén való hatkövü kőmalomból tized járt a buzából és kásából a predikátoroknak, melylyel asztalukat megérték (igy), a várból évenként öt verő disznót kaptak, 2—2 öl szénát és 8 sing posztót vagy e helyett 25 frtot; hogy a felső malomból a deákságnak járt a sabathale vagyis a szombati jövedelem, a schólamesternek egy és a deákoknak is egy verődisznó. Ily értelemben állítottak ki külön bizonyítványt azon évi aug. 25-én *Leövey János* és *Pap István* is.

Jóllehet a folyamodó község a fentemlitett bírósági adatokat Bécsben ágense által felmutattatta, valamint 1738. október hó 6-án *Beniczky Péter* szolgabíró és *Patay Sámuel* esküdt által kiállított hatósági bizonyítványt is arról, hogy *a felekezet most egy polgár rozszant csürét használja templomul*, melynek hossza $6\frac{1}{2}$, szélessége pedig $4\frac{1}{4}$ öl s magassága a földtől a gerendáig csak $1\frac{1}{2}$ öl és azonfelül oldalai befonatlanok és rovatlanok, *teteje pedig szalmával fedett*, célt még sem érhetett, menyiben *Strabó János r. k. plébános* ez ellen erőlyesen működött.

A protestánsok gróf *Schönbörn Frigyes Károly* bambergi és herbipoli püspökhöz is adtak új kérvényt, melyben előadták, hogy nekik szabad volt egy bizonyos imaházban a vallási gyakorlatot és istentiszteletet tartani, de néhány (28) év előtt a munkácsi r. k. lelkész az imaházat saját tekintélyével lebontatván, azóta az istentiszteletet *egy csürben* kénytelenek végezni, *mely különösen tél idején tűrhetetlen és veszélyes*, miért is kéri, hogy a gróf könyörületességéből engedje meg, hogy *egy általa kijelölendő helyen fából vagy vályogból* (tegelis crudis) *imolát építhessenek és hogy az uradalmi tisztek őket ne háborgassák ebben*, mennyiben óhajuk, hogy az új imaházban a gróf *hosszu és szerencsés életeért hön imádkozniok lehessen*.

Sőt azután, a hogy a község felsőbb jóváhagyás reményében s a hatósági előlegesen megejtett szemlék után a csürnek kijavításához kezdettek, Strabó ugy a grófnál, mint az egri püspöknél ujjolag bevádolá a protestánsokat s kívánta, hogy az isteni tiszteletet az eddigi helyiségben minden változtatása nélkül azontul is tartsák. A püspök a megyéhez fordulván, ennek közgyűlése 1740. május 4-én azt válaszolá a püspöknek, hogy tudomása nincs arról, hogy a munkácsi református lakosok önkényesen kezdtek volna építeni az előbbi teljesen megromlott imaház helyén az új imolát, de tudja, hogy Strabó plébános s a munkácsi uradalmi tisztek előleges megvizsgálása után láttak hozzá az imaház fölemeléséhez s hogy a *plébános csak később szólalt fel az alispánnál s kérte az építkezés megszüntetését*; s mennyiben az összehívott részleges gyűlésből a karok fel is szólították a szolgabíró és esküdt által a hieket az építés alatt levő imaház abbahagyására, ezek azonban a

folyamatban levő munkát megszüntetni nem akarták s a plébános által javallott előbbi imola kijavításába sem voltak hajlandók belebocsátkozni: ennek következtében kijelenti a közgyűlés, hogy immár nem tartja magát illetékesnek ez ügyben tovább eljárni s a munkát megszüntettetni mindaddig, míg ő felségétől erre nézve külön parancs hozzátja nem érkezik.

Mig így az ügy fokozatos hatóságoknál forgott, az alatt a hivek kijavították a közönséges szulákokon (faoszlopokon) állott szalmásfedelű csüirt annyiban, hogy némileg fölemelték, de régi alakját s idomát ezentul is nagyobbára megtartá; Strabó plébános pedig tehetetlen felháborodásában tovább is zaklatá előterjesztéseivel gróf Schönbornt a közbejárás iránt; ki végre 1742. június 10-én *Brayer János Henrik* munkácsi uradalmi főfelügyelőjéhez irt egyik levelében ez ügyben akép nyilatkozott, hogy mennyiben a *munkácsi református lakosok imaházukat csupán megújíttatni akarják, nem látja helyesnek, hogy a plébános még tovább is akadékoskodjék s fölösleges ellenvetésekkel és vádaskodásokkal a más valláson levőket üldözze; sőt inkább, mennyiben itt az ideje megmutatni, hogy a vera tolcrancia ad leges regni a közbéke érdekében fentartandó, tegyen ő félre minden féltékenykedést és szükségtelen nehézségeket s nyugodjék bele az állapotba . . .*

S így csak sok halogatás után sikerült végre a protestánsoknak a korlátolt *fatemplomot* felépíteni, melyben a hitűkhöz hön ragaszkodó felekezetbeliek hitükben erősítést nyertek. Ennek köszönhető, hogy vallási buzgalmuk kifejezéseül mindig találkoztak egyese-k, kik az egyháznak adományokat tettek.

Érdekes e tekintetben az előbbi időkből Zsolnai Panda végrendelete 1725-ből, mely következően állíttatott ki:

„Én *Zsolnai Panda* néhai nemes *Borbély Pál* ur meghagyatott hitestársa, ki noha testemben súlyos fájdalomokkal környülvéttettem, de elmémben és lelkem ismeretében csendes lévén, minthogy pedig a halálnak az ő követjei a nyavalyák szoktak lenni, megemlékezvén Istentől ő szent felségétől vett és ez ideig nálam meghagyatott javacskáimról, e következés szerint ily *testamentális dispositiót* tészek:

1. A munkácsi határban, Nagyhegyen levő szőlőmet hagyom *mostani plébános Leff* ur ő *kegyelme* keze alatt, hova hamarébb való eladásáig, mely szőlőnek az árából katolikus templom javára tartson meg a plébános ur ő *kegyelme* 20 magyar forintokat, sajtoló és kádakkal együtt. 2. Ugyanaz megnevezett szőlő árából a *munkácsi református szent ecclesiára* hagyok 20 magyar forintot, melyet is plébános ur ő *kelme* Kádas Mihály és Szabó Mihály uraimék presentiajokkal ugyanaz ref. szent ecclesiának administriálja. 3. Ugyanazon szőlőnek az árából hagyok a *rákosi ref. szent ecclesiára* tíz m. forintot. 4. A *derceni* templomra ugyanazon szőlőnek

az árából hagyok tíz frtot. 5. Ugyanazon szőlő árából *Rósa István* uramnak 1 frtot. 6. *Szabó Mihálynak* 2 frtot. 7. *Jónás és Thuri Gábor koldusoknak* 2 frtot. 8. Ha ezeken felül adhatják el a szőlőt, költsék el takaríttatásomra Kádas Mihály és Szabó Mihály uraimék. 9. Vagyon egy ezüst *forgács-övem*, adják el megnevezett uraimék és a mire léssen szükséges, tisztességes eltakaríttatásomra költsék az árát. 10. Vagyon husz magyar forintom készpénzem, abból adjanak *Kismarjai munkácsi predikátor* uramnak két császár taliért, mester uramnak pedig egy rénus forintot. 11. Nemes *Kádas Mihály* uramnak a feljebb megírt husz forintból hagyok öt m. frtot és házbeli ingó-bingó jószágocskámat. 12. *Váry Jánosné* asszonyomnak hagyom a *fekete mentemet*. 13. *László Jankónak* hagyok egy *fejszét, egy favágót és négy kapát*. 14. *Pernyeczky Miklós* uramnak, a meny-nyivel ez ideig is ő kelme adós, rajta hagyom. 15. *Husz Márton* uramnak ugyanaz megnevezett husz forintból hagyok 4 magyar frtot. 16. Munkácsi becsületes tanács uramiéknak a husz forintból hagyok négy m. frtot.

Ezen testamentális utolsó dispositiómnak felül megírt punctumoknak hallgatásában voltanak jelen az alább coramizoló ember-séges emberek. Datum Munkács, 19-a Marcii 1725. Coramme Michaele Kádas, Incliti Gottus Beregiensis Subst. Judlium. Coramme Michaele Gyarmathy alias Szabó; Paulo Joó, Georgio Kis. Jud. Notario oppidi Munkács. Én Husz Márton mp. Coramme Ioanne Báthory manu aliena.“

Feltűnő, hogy a végrendelkező reformáta asszony a *római kath. plébánosra bízta a szőlő értékesítését*; ez bizonyára csak az azonkor szellemének kifolyásául történhetett meg, tapasztalván és érezvén, mily nehézségeknek tenné ki ügyét, ha a szőlő eladatása s árának egyházi célokra való fordítása nem az akkor mindenható plébános közbejöttével történnék. Ennek eklatans példáját láthatjuk azon *végrendelkezésből is kifolyólag*, melyet néhány év múlva bizonyos *Rácz Jánosné* tett s mely testamentom következő:

„Anno 1738. die 25. aprilis. Én nemes Munkács városában lakozó *Rácz Jánosné* jöllehet testemben Istenem sulyos látogatását a nyavalyák által szenvedem, mindazonáltal elmémben még ép és lelkemben csendes lévén, jó Istenem kegyelmességéből vett kevés javaim iránt teszek ilyen alább következő testamentális dispositiót: 1. Vagyon ezen nemes városban a *piacon egy darab örök áron vett telkem*, melynek napkeletről való szomszédja *Kömörös*, napnyugatról pedig *Báthori Szabó János* árvái, ismét ugyanaz munkácsi határban levő Nagyhegy nevű promontoriumon vagyon egy darab örökáron vett szőlőm, melynek is napkeletről való szomszédtságában *Andrási Mihály* ur szőlője, napnyugatról pedig *Rácz Jánosné* adviciniáltatnak, mely megnevezett bonuimat minden hozzátartozókkal együtt

hagyom a munkácsi helvetika Confession levő reformáta ecclesiának, ily conditióval: hogy a mely adóssággal tartozom, 1-o számtartó uramnak 23 frt, 2-do Gyugyi cigánynak 8 magyar forintot, 3-o Harsányi uramnak 3 máriásokat; 4-o Oláh György uramnak 11 máriást, 5-o a szolgálonak fél ráta szoknyával kötöstül, egy gyolcs ingvállal és egy pár uj csizmával egészen kifizetessék; a többi maradjon a munkácsi H. C. levő ref. Ecclesiának.

2. Jenei Ferencnek Debrecenben kalmár-árura adtam 13 máriást, azokat hagyom takarításomra.

3. A szőlőmnek terméséből, mely az én részemre esik tiszt. Szőnyi János predikátor uramnak egy átalag bort adjon a legény, a ki műveli. E testamentális dispositióban jelen voltak: főbíró Szernyi Márton, tanácsbeli személy Vitéz István, predikátora a munkácsi ref. ecclesiának Szőnyi János loco Notarii mp.“

A végrendelkező csakugyan még 1738. évben elhunván, a munkácsi uradalmi igazgatóság, melynek élén Breyer Henrik János főfelügyelő állott, csupán 1740. február hó 26-án akép intézkedett, hogy a szőlőt a közönséges jobbágyi terhek viselése mellett, a hagyományos birhassa; de földesuri jogánál fogva a telket becsár mellett magához váltja az uradalom s annak árát négy hét alatt kifizetendi.

A hitközség nem sokáig használta megelégedéssel a némileg kijavított imahelyiséget s igyekezetét oda fordítá, hogy más helyen illőbb imaházat építhessen. E tekintetben minden reményét gróf Schönborn Jenő Ervinhez kötötte, kihez 1759-ben terjedelmes emlékirat kíséretében kérvényt intézett az iránt, hogy neki egy kiszemelt telket, ha máskép nem, díj-fizetés mellett engedjen át. Mire a gróf azon évi április 27-én Bécsből kelt iratában egy telket (a Kertalja-utcában) utalványozott a folyamodó protentánsoknak oly módon, hogy száz forint letétele mellett huszonnégy éven át használják azt s megbizta egyszersmind a főtisztséget, hogy az inscriptionális oklevelet állítsa ki, mely azután 1760. február hó 29-én ki is állíttatott. Abban kiemeltetett, hogy azon telket, melyen a munkácsi ref. hitközség imaháza tényleg áll s mely a Kis- máskép Szoros-utcában, északról Csengovai, keletről Tóth János, Bosnyák András, Szabó István és Dőr András telkeik közt fekszik, s melyet a tiszántuli kerületi tábla statutionalis per folytán a grófnak megítélt, száz forintnyi letett összegért 24 évig tehermentesen birhassák.

E telek későbbben, midőn a ref. hitközség új templomot a mostani helyén az Uj-utcában (most Kossuth Lajos-utca) építette, üresen maradt s azt az uradalom 1825-ben visszavette; ez feküdt az uradalom és két más taxalista telkeinél, melyek egyikén egy uradalmi huszár, a másikon pedig Héring özvegye lakott. E két telek hajdan a német telepítvényesek idejövetelekor két német ácsnak

adatott lakásul, kiknek utódja volt a nevezett özvegy. Itt a szomszédságban feküdt még egy más uradalmi telek is, melyet *Kis* nevű borbély bérelt s ezzel együtt itt a grófnak négy telke volt, melyeken egy korcsmaházat is igyekezett építtetni . . . 1843-ban *Gecsey György* mint egyházi gondnok értekezett ez ügyben *Freyseysen Dániel* uradalmi főnökkel az egyházi templomhely visszaváltása iránt, melyért a rajta levő épületi anyagokat felajánlotta, de sikertelenül. E szerint a fatemplom maradványai még mindig állottak ott a múlt század óta.

1769. január 27-én a reform. egyház az *uj-utcai telkét* elcserélte *Kuliman István* telekeért, ráfizetvén ennek 72 váltó forintot és 72 denárt, miről a tanács előtt kiállították a cserелеvelet és az *illő szokásos áldomást is megadták.* (Városi jegyzőkönyv 143. lap.)

1771. július 9-én pedig a városi tanácsnál elhatározottak, hogy mivel három tanu beigazolta, hogy *Dévayné* a Nagyhegy utja mellett nyolc darab szántóföldet testált volt a ref. ecclesiának, melyeket a város a maga földjei közé vevén, az uradalomnak száz forintért eladta; annál fogva ez árnak felét, vagyis ötven forintot most az ecclesiának adja. (Ugyanott 162. lap.)

1777-ben épített a munkácsi ref. hitközség az 1738-ban emelt s most lebontott imaház helyén egy újat *kőalapon*, mely félölnyire emelkedett ki, faanyagból és vessző-fonattal; ennek hossza volt $10\frac{1}{2}$ öl, szélessége 8 és magassága $2\frac{1}{2}$ öl. A haranglábon csüngött két kis harang, lévén az egyik $1\frac{1}{2}$ és a másik fél mázsás.

Temetőjüket a protestánsok 1778-ban megnagyobbították.

1784-ben II. József császár szabadelvű korában a munkácsi ref. egyház arra törekedvén, hogy iskola-alapítás közben Bereg-megye útján visszavivja az egykor, a múlt században élvezett alapítványokat, készítet ez ügyben kimerítő emlékiratot, melyhez következő 9 oklevelet csatolt az iránt, hogy:

1. A munkácsi ref. felekezetnek a 17. század elején szép tano-dája volt, melynek igazgatója 1712-ig a Szarkahegy szőlő tizedét élvezte mindaddig, míg a munkácsi uradalom a kincstár birtokába jöven, *Eöry Pál* predikátor idejében e tizedet *Bokros Ferenc* nevű itteni r. k. plébános hatalmasul elvette.

2. E javadalmazást *Belváry Dávid* kassai kamarai főnöknek 1627. okt. 16-án kelt A. okmánya igazolja.

3. A reform. egyháznak B. C. szerint *Dévay István* hagyatékából jutottak a Nyerses dülőben földek, valamint C. D. szerint hagyott *Rácz János* özvegye és *Zsólnai Anna* ugy *Borbély Pál* özvegye szőlőt, telket és házat Munkácson. Ez utóbbit az uradalom visszavette és *Sztrity Sebésznek* átadta E. szerint. A Zsólnai-féle szőlő jövedelmében pedig a munkácsi r. k. lelkész is osztozkodott. F. szerint a klacsanói *Horváth-család* is hagyott a ref. egyháznak

tizedet Uj- és Ó-vereshegyen és Kishegyen, melyet valamint a tizenötödöt szintén a r. k. lelkész elfoglalta; a nagyhegyi tized az ispótálynak jutott, a csernekhegyi pedig a Bazilita monostornak 1712. óta.

4. G. szerint a Rácz János-féle telek 300 frt értékű volt, a 3. alatti rét pedig 150 frton szereztetett, melynek hasznát a predikátor veszi évenként.

5. A Rácz-féle hagyatéki ház 36 frtot jövedelmezne bérül; a rét 12 frtot, a szőlő pedig jó időben 150 frtot.

6. A *ref. egyháznak pénztőkéje nincs most*, az alapítványokat a r. k. egyház elvétette; a *csernekhegyi* tizedet pedig a kolostor; a vizközi dülő tizedét azonban a ref. hivek beszolgáltatják, melyről szólnak a H. I. alatti okmányok. Az F. alatti oklevél eredetijét állítólag a helybeli r. k. lelkészség őrzi, ugy az I. alattit is.

7. A ref. egyház egykori ezen birtokát igazolják még a K. és L. alatt becsatolt oklevelek, ugy

8. igazolják egyszersmind azon elmaradt haszonélvezetből eredő kárt, melyet a ref. egyház szenvedni kénytelen.

9. A ref. egyház a Károlyfejevári káptalantól kivett okmányok alapján sem boldogulhatott egykori alapítványai visszaszerzésében; annál fogva most ismét megkísérli.

Az emlékirat, melyhez a föntebb említett okmányok csatoltak, kelt Munkácson, 1784. július 13. Nagy Mihály első gondnok aláírásával.

Sikere természetesen most is elmaradt. Annyit mégis elért a felekezet, hogy felsőbbleg megengedettett, hogy tetszése szerint építhessen magának templomot, mely azután a mostani helyén fel is emeltetett, még pedig *Molnár István* predikátor idejében, kinek 1796. április 2-án az uradalmi főtiszttség abból az alkalomból, hogy Munkácsról másfelé költözni akart, kérelmére bizonyítványt állított ki arról, hogy itteni nyolc évi működése és tartózkodása alatt, erkölcsös életet folytatott és hivei teljes megelégedésére működván, ajánlásra méltónak találtatott.

1808. évben *Kis János* lelkész idejében a *ref. ecclesia vagyona összeiratván*, az következőnek találtatott:

1. Az Uj-utcában egy telek, (melynek szomszédja északról Szentlélek Péter utódjai kuriája és délről Mermelstein Izrael telke); ennek déli részén lakott a predikátor, északi részében pedig az oskolamester. Ennek lakát az ecclesia 1805. évben vette Galgóczy Mihály utódaitól.

2. Nyerses dülőben egy kaszáló.

3. Pénze nincs. (Igy.)

4. Egy ócska fatemplom a *Kertalja-utcában*; ennek szomszédjai északról és nyugatról a Szoros-utca, Keletről uradalmi telek. Nagyobbított 1776. és 1777. években.

5. *Egy félkészén levő kőtemplom és torony* a Szoros-utca és r. k. iskola telke közt, nyugatról *Bakó József* háza áll.

6. Egy három mázsás *harang* ilyen felirattal: „*Tekintetes Andrassy Imre* ur kedves élte párjával *tekintetes Gulácsy Mária* asszony nyolc magok költségén öntötték Isten dicsőségére a munkácsi ref. Ecclesia számára 1783. *Fudit Me Josephus Fischer* 1783.“ Egy más kisebb harang, mintegy mázsás, melyen ily irás van: *Goss mich Johann M. Sca Mejder in Kaschau*. 1700. A Mureha 1701. d. 14. M. A.

Egy harmadik kis csengető 40 fontos ily felirattal: *Gloria in excelsis Deo Anno 1708*.

7. A templomhoz tartozó eszközök:

1. Két asztal, egy nagyobb lengyel szőnyeggel és egy kisebb, közönséges szőnyeggel takart.

2. Egy ólomtál és pohár, keresztelő edények; egy sárga virágu selyem, a másik arany csipke szélű veres mórkeszkenővel betakarva.

3. Az urasztalhoz való edények:

a) Egy füles cinkanna, mintegy öt itcés.

b) Egy ezüst füles kanna arany virágokkal, melynek fedele közepén belül van egy aranyozott ezüst karika srófon, melyen ez irás olvasható: *Munkács városa csináltatta Isten tisztességére Anno 1655*.

c) Egy nagyobb talpas ezüst pohár aranyozott, kívül oldala ezüst virágokkal ékesített, a talpán ily felirat látszik: *Szijaártó István* um; másik szegletén: *Fóris Gergelyné asszon*; harmadik szegletén: *Az In tisztességére és az Ur vacsorának kiszolgálta. Csin. ez pohár*.

d) Egy kisebb ezüst talpas pohár arannyal futtatott belül és az ajaka; kívül oldala ezüst virággal kivert.

e) Egy nagyobb sima és csipkés-szélű hatszögletű ezüst tányér, ily irással: *A munkácsi ns. Reformata szt. Ekklesia csináltatta ezen tálatkát az maga költségével Isten dicsőségéhez való buzgó Indultatlyokból 1778. esztendőben*.

f) Egy más kisebb ezüst tányér arannyal futtatva, melynek külsején ily felirat látszik: *Anno * Domini * 1639. G. B. D. Georgius * Balling * De * Gelse **

g) Egy másik közép nagyságu virágos szélű ezüst tányér, közepén egy aranyozott karikával s abban ily felirattal: *Franciscus Coejfer Anno Domini 1684*. Közepén egy cimer, melynek paizsán s felül egy szarvas áll nyállal átlóve.

h) Egy nagy cserép butykos.

i) Egy sima fatányér, k) egy széles veres sávós ócska abrosz, l) egy törökországi recés ócska abrosz, m) egy galambos virágu recés szélű ócska pamut abrosz, n) egy tarka színekkel kivarrt rózsás ócska pamut abrosz, o) egy feje almás-sávós és csipkével

körülvarrt ócska abrosz, p) egy más fejér sávós szőlő gerezdes ócska abrosz. q) egy kockás rójtos szélű sávós ócska abrosz.

4. *Urasztalhoz való keszkenők:*

a) Egy veres selyemmel és arannyal kivarrt virágos fejér ócska pamut keszkenő.

b) Egy arannyal kivarrt rózsás fejér pamut-keszkenő arany fonattal körülszegett.

c) Egy fejér pamut keszkenő, melynek arannyal és kék selyem virágokkal kivarrt szegletén e kivarrott felirat olvasható: *Mindnyájan, a kik szomjuhoztok, jöjjetek az vizekre, ti is, az kiknek nincsen pénzetek, jöjjetek el és vegyetek minden jutalom nélkül Bort és Olayt. Esa: 55. t. Anno D: 1656. Szatmárt lakozó Munkácsi Szabó Pálné.* A közepén arany fonatu körben pedig: *Vivo tibi moriorque tibi dulcissime Jesu.* E kör közepén arany és kék fonattal kivarrott kétfejű sas.

d) Egy arany, zöld, kék és veres selyemmel kivarrott régi divatu hosszú pamut keszkenő.

e) Egy más fejér pamut keszkenő, melynek szögletei arany virágokkal díszítvék s a közepén levő hasonló napsugáru körben e felirat: *Boldogok azok, akik a báránynak vacsorájára hívatnak.*

f) Egy más fejér pamut keszkenő, melynek végei virág és alakokkal díszítvék.

g) Egy más arany, sárga, kék és zöld selyem virágokkal és arabeszkekkel díszített és arany szögletű keszkenő.

h—p) Különféle hasonló alaku virágokkal és alakokkal ékitett gyolcs-keszkenők. Az egyik tulipánokkal kivarrott szélein ez olvasható: *Szilágyi Szabó János varratta Isten dicsőségére. Anno 1710.*

q) Egy tiszta fejér gyolcs keszkenő.

r) Ismét egy virágos gránát színű selyem keszkenő.

s) Egy virágos égszínű selyem keszkenő.

5. *Egy réz pecsétnyomó, melyen címerül a Noe galambja áll olajágot tartva csőrében és 1760. évszám.*

XV.

Munkács protestans tanügye 1848-ig.

(*Tanügy a reformáció fejlődésekor. — Bethlen Gábor fejedelem idejében — Tápin-tézet és a tanítók bő javadalmazása Rákóczi alatt. — Báthory Zsófia alatti elnyomatásuk. — A 18. században is helyzetük súlyos. — II. József alatt javul a tanügy. — Tanítók állapota a 19. században. — Azok névsora 1711-től 1873-ig.*)

A munkácsi katolikusok közül a reformáció kezdetén számosan csatlakoztak az új hithez, annyira, hogy 1532. évben itt már nagy protestans hitközséget képeztek, midőn pedig Petrovics Péter

kezébe jött a munkácsi uradalom, mi 1552. év táján volt, az ő pártfogása mellett a nagynevű és hírhedt protestáns hit-terjesztő Kálmáncsehi Sánta Márton lelkész már az elfoglalt régi kath. templomban tartá hitszónoklatait. Így a protestáns hitet követő várurak a és fejedelmek gyámolítása mellett mindinkább erősödött az új hitközség s annak lelkészeit és tanítómestereit részint a volt r. kath. lelkészi javadalmakból, részint uradalmi jövedelmekből dusan dotálták. — Bocskay István, Bethlen Gábor s a Rákócziak alatt folyvást két gazdagon javadalmazott hitszónok és káplánok meg iskola-deákok működtek, kik a *várban* is végzett foglalkozásokért az 1613. évi uradalmi urbér szerint, a főpap 4, a káplán 1, az ispotálybeliek 1 és a tanító szintén 1 hizott sertést kapott évenként; azonkívül a munkácsi felső malomból a vámnak egy része s az Örhegyalja (Podhering) feletti Szarkahegyről a bortized az itteni tanítónak járt; jöllehet 1612. évben gróf Eszterházy Miklós, ki neje Mágócsy Ferenc özvegye szerdahelyi Dersffy Orsolya kezével egyszersmind a munkácsi uradalom birtokába is jutott, elvonta volt tőle a malom vasárnapi jövedelmét s a munkácsi ispotálybelieknek szánta.

Bethlen Gábor fejedelem az iskolabelieket a bortized élvezetében megerősítette tisztei által, mint azt a következő okmány igazolja:

„Nos *David Belevary* Serenissimi sacri romani Imperii et Transilvaniae principis, partium regni Hungariae domini, sicularum comitis ac Opuliae, Ratiboriaeque ducis et bonorum cistibiscanorum et camerae Cassoviensis praefectus et *Joannes Balling de Gelse*, ejusdem suae serenitatis praesidii Munkacsiensis supremus Capilaneus. Adjuk emlékezetül mindeneknek, a kiknek illik ezen levélünknek rendiben, kiváltképen ő felsége munkácsi udvarbirájának, ispánoknak, gondviselőknak, dézsmásoknak és akármely tisztviselőknak. Mivelhogy a munkácsi Szarkahegy nevű szőlőknek bordézsmája ab antiquo az ottvaló scholamesterséghez tartozandónak jelentetik, kit pacifice oda is percipiáltanak; és mivel mostanság azon hegyen levő szőlőkben ujonnan építetnek egy néhány szőlőket, kik ugyanazon szarkahegyhez való dézsmáláshoz dependáltak; így lévén a dolog praesentium tenore injungáltatik munkácsi tisztviselő uraimnak, hogy a mint ab antiquo volt, ennek utána is a megnevezett Szarkahegy nevű szőlőknek bordézsmáját mostan ujonnan építetett és plántáltatott hozzátartozó egynehány szőlőknek dézsmájával együtt a megmondott munkácsi scholamesterséghez percipiálni és egyebekkel is percipiáltatni engedjük háborgatás nélkül. In reliquo feliciter valeant. Presentibus perlectis exhibenti restituti. Cassoviae die 16. okt. 1627. Dávid Belevary mp. Joannes Balling de Gelse.

Az iskolamesterek jövedelmét képezték, mintegy 1712. évi feljegyzés igazolja, a terménytized is, melyről az irat így szól: „9.

A császár buzájából, borból, zabból, oktava jár a mestereknek, mely közös a scolamesterrel a mater ecclesiában, cathedratikummal a scolamesterrel együtt tartoznak, úgy mint a mater ecclesiában egy forint, de ősi vendégséggel nem tartoznak; a filialisban való octávához nincs köze az oskolamesternek.“ — A tizenhetedik században a deákok fentartására a felső malomnak szombati és vasárnapi jövedelme járt.

Ekkor ugyanis a deákokat alumneumszerűleg (tápnézetileg) tartották Munkácson, a mint azt az 1649-ik urbér 13. lapján világosan felhozzatik ily szavakkal: „A scolabeli deákok sustentatiojára 200—250 köből foly be a malomból évenként, ebből tartják fel a deákokat *alumneumban*, kiknek gondviselője azon évben bizonyos Nagy András volt, ki $\frac{3}{4}$ telke után censusul 75 denárt fizetett az uradalmi pénztárba.„ Az iskoláról pedig e tétel foglaltatik: „Ez is ecclesiához tartozik, de egy paraszt fundus is foglaltatott scolához üdvözölt urunk Rákóczi György kegyelmességéből. A két predikátor Pap Péter és Pap Márton házairól is az mondatik ott, hogy ezek is ab antiquo Ecclesiához való házak.“

Az iskola pedig ugyanazon helyen állott, hol most a r. k. kántor lakik, ennek folytatását képezé az ispotály.

Érdekes az a jegyzet is, mely 1651. április 4-én kelt s úgy az akkori munkácsi scolamesterek (tanítók) jövedelme, mint eljárási modorára nézve néhány biztos adatot nyújt; annak szószerinti közlése következő:

„A munkácsi ref. scolamesternek évi jövedelme 1651. április 4.
1. A szarkahegy bortermésének tizede, tiz köből egyiknek meg kell adni. 2. Minden külön kenyéren levő házas embertől 18 poltura, az özvegyektől fele. 3. Asztaltartásért mindkét predikátor tartozik adni 24 forintot a magok jövedelméből. 4. Temetésért ki mit adhat, azt vegye ő kelme jó szívvél. 5. A gyermekek didaktrumának állapota volt így: A kik a b c-ét tanultak, adtak 25 denárt; a kik ezen donatot tanultak, 50 pénzt; a grammatisták 75 denárt, a kik ezen felül tanultak egyebet, egy forintot. Mindazonáltal ezen kinek-kinek jóakaratiából augeálni (szaporítani) a fizetést szabad. A gyermekeket pedig perceptoroknak kell osztani, melytől a perceptoroknak szobotalissal (szombati ajándékkal, járulékkal) tartoznak a gyermekek, a kitől mi lehet, de arra erőltetés ne legyen, a mit adhat a gyermek, azt vegye el szívvél a perceptor. A mi pediglen a gyermekek rekreaciojokat illeti, abban ő kegyelme moderate cselekedjék minden héten négyet ne adjon nekik, mert az olyanból nem tudománynak épülete jó ki, hanem csak fajtalanóság. Mikor pedig ő kegyelme kibocsátja a gyermekeket, egy öreg deákot bocsásson ki velük, a ki commissiálja a gyermekeket és néminemű illetlen cselekedetekért vigyázzon reájok.“

Későbbi toldás: „A temető fél a ref. ecclesiának a harangért 4 polturával, a harangozónak a harangozásért 4 polturát és nem kevesebbet tartozik. A scolamesternek a halotti éneklésért 8 polturát tartozik adni.“

Mindebből immár kitűnik, hogy ez időben az iskoláztatás, tanítás, melyben a betűismertetéstől a grammatikáig nyertek oktatást a gyermekek, az éneklész-mesterek feladata volt, kik tanítás mellett az egyházi funkciókat, temetéseknél a kantust s talán még a harangozást is végezték.

Igy folyt az oktatás ügye Munkácson nyugodtan mindaddig, míg a Wesselényi Ferenc nádor összeesküvése felzaklatá a kedélyeket s a titkon szőtt lázadás végre nyílt forradalomban kitörvén, az a császári seregek által csakhamar elfojtatott s az összeesküvésben részt vett vagy csak gyanu alá vett számos protestans lelkész is fogságba került. Munkács uradalmának s a várnak akkori ura II. Rákóczi György özvegye Báthory Zsófia e közben a római katolikus hitre térvén, Leopold császár és király leghivebb pártfelei közé állott s környezetében, meddig hatása kiterjedt, üldözé nemcsak a bujdosó lázadókat, hanem a protestans hiveket s egyházi és iskolai intézményeiket is; elkobozván a papoktól és tanítóktól mindazon javadalmakat, melyek az előtt, századnál nagyobb idő előtt a katolikusokat illették s uradalma területén, elúzván a ref. lelkészeket, helyökre barátokat és más egyházi férfiakat behelyeztetett, úgy tanítókat is, mi leginkább 1670. évben történt. Erre vonatkozólag az 1672. évben összeíratott uradalmi jószágok lajstromában a munkácsi predikátorok és tanítók díjazására nézve ezek foglaltatnak: „A felső malom szombat estétől vasárnap estéig való jövedelmét ennek előtte a scolabeli deákokkal is percipiálták, de most nem adatik, az az ispotálybeli szegényeknek sustentatiójára jár.“ Az 1682. és 1699-ik évi urbérekben pedig előfordul, hogy az alsó malom jövedelme s a bortized 1670. évtől elvéttetett a predikátoroktól és tanítóktól. Sőt lassan még az emlékezetből is kiment az egykori dus javadalmazás, mint az 1699-ik urbérben találtató feljegyzés tanusítja, hol ez van megírva: „*Szarkahegyről* kilenced nem adatik senkinek is, a *tized* plenarie et indifferenter minden embertől, akár nemes akár paraszt legyen, a munkácsi *evangelikus mesternek járt, a mint fateálták*, de ez is 1670. évben elvétetett. Csernekhegyi, Lovácska s Veres kishegyről a munkácsi predikátor-nak járt a tized az 1645. évi urbárium szerint, de ez is ab Anno 1670. elvétetett.“

Még 1660. táján Báthory Zsófia behozott Munkácsra barátokat, kiket a mostani kastély helyén állott előbbi szerény földszinti, ugynevezett fejer házban elhelyezett s kik a Batu-féle házhely felét is birták. Ügyöket leginkább Kis nevű jezsuita s a fejedelemnek vár-

beli gyóntató papja gyámoltá; 1673. évben azonban a bujdosó kurucok a városba váratlanul berontván, a kath. papokat csufosan megkínózták s kiverték s a hiveket kifosztották, kik azonban ismét Báthory Zsófia drabantjai védelme alatt csakhamar visszaállították, sőt a fejedelemsé a lázadásban részt vett több munkácsi lakos vagyónát elkoboztatta. Midőn pedig 1682-ben Thököly Imre nőül vevé a kath. hitben neveltetett *Zrinyi Ilonát*, kezével a munkácsi hercegség is birtokába jutott, eleintén nemcsak kiméletet tanusított Kruccsai páter helybeli r. k. pap iránt, hanem különös egyezkedés és alkudozás után akép intézte el a két felekezetű papok közt a javadalmazás kérdését, hogy a parochiát ugyan átengedé a ref. papnak s azon évi jövedelemnek $\frac{1}{3}$ részét a kath. lelkésznek; de jövőre nézve a tizedet, földeket s egyéb javadalmakat köztök elosztatta. Az említett alkudozásnál a reformátusok írásban adák be kívánságaikat, mely ily címet viselt: „Nemes vármegyei helvetika valláson való praedicátorok societásának proponált kívánságai“, melyek nyolc pontba foglaltatván, azokban szerzett és élvezett birtokaikra nézve a bizonylatok adatszerűleg feltüntetettek; sőt Kádas Mihály akkori szolgabíró és Horváth János esküdt által tizenegy tanut hallgattattak ki arra nézve, hogy hajdan a ref. papok mily javadalmazásban részesültek a várbeli urak jóvoltából. A beregme-gyei pásztorok és tesvérek szövetkezete (Societas pastorum et fratrum beregiensium), melynek seniora Ferenczi István munkácsi pap volt, emlékiratában kiemelé azt is, hogy a császár buzájából, borból, zabból *oktáva járt a mestereknek*, mely közös búz a skólamesterrel, a mater ecclesiában cathedraticummal tartoztak, mi egy forint, de őszi vendégséggel nem tartoztak s hogy a filiálisban való oktávához nem volt köze az iskolamesternek.

Ekép a ref. pap és tanító tetemesen megapasztott javadalom mellett működött s ha a Thököly hadjáratában történtek is egyes viszálykodások, a két felekezetű hivek közt, a katolikusokat végleg ki nem szoríthatták állásaikból, így a munkácsi várnak 1688. évben történt átadása után a munkácsi parochiára belehelyeztetett *Schau Miksa* lelkésznek, ki még 1699-ben is itt működött; s meny nyiben Kolonics Lipót bibornok rendelkezett gyámul az uradalom felett, rendeléséből a protestansoktól elvett papi tized a kath. lelkésznek utalványoztatott s ő a lelkészlakba is behelyeztetett, amint-hogy a protestansok elestek a templomtól, paplaktól s a javadal-mazás nagy részétől is s e közben a tanügy bizonyára csak sinlődött.

Igy találta a II. Rákóczi Ferenc 1703-ban ismét lángra lob-bant szabadságharc az egyházi és tanügyet; a protestansok egy fatemplomban gyakorlák istentiszteletüket, mely a junius 28-iki tá-madásnál a német katonák által a város nagy részével együtt el-hamvasztatott s midőn később ügyeik orvoslása végett a fejedelem-

hez fordultak, az 1705. évben a Széchényi-gyűlésen hozott kedvező határozatok alapján 1707. évben kiküldé a fejedelem Kazinczy Andrást biztosul, ki itt akép intézkedett, hogy a templom maradjon a r. katolikusoknál s a helyett kapjanak a ref. hívek 300 frtot; a jövedelem maradjon a reformátusoknak s úgy a két parochiához közül az egyik, *az iskolával és ispotálylyal együtt*. A szarkahegyi tizedet élvezze a fiukat oktató kántortanító (ludimagister), a felső malom szombati jövedelme pedig osztassék két egyenlő részre, akép, hogy egyik fele a deákoknak, másika pedig az ispotálybelieknek járjon; a feldult s elpusztult kőmalom tizede pedig, ha újra felépítetik, essék a helvetikus lelkészek stb. A protestánsok azt is igényelték, hogy azon telek a templom közelében, melyet Lorántffy Zsuzsána egykor száz forintért avégből vett, hogy azon a reformátusok iskolát állítsanak, nekik adattassék át úgy a *Dévai-féle* háztelek is, minthogy azt időközben a r. kath. parochus akép elfoglalta, hogy abba *Vecserkovics László* iskolamestert behelyezte. 1709. évben tehát ennek is birtokába jöttek. Rákóczi Ferencnek e rendelete kelt Rozsnyón, 1707. január 26. és Kazinczy András biztos jelentése kelt Vinnán, 1709. június 7.

1711-ik évben a forradalom eredmény nélkül érvén véget, a Rákóczi-féle jószágokat elfoglalta a kincstár s így válságos napok következtek a reformátusokra nézve s ha egy ideig még huzták is a javadalom egyes maradványait, mint a szarkahegyi tizedet saját hiveiktől, Eöry Pál munkácsi predikátor idejében Bokros Ferenc r. k. plébános hatalmasul azt is elvette az iskolával és ispotálylyal együtt s így fokont mindenből kisodortattak s meg kellett az egyház férfiainak elégedni hiveiknek adományaival és egyes buzgó tagjainak hagyományaival; önjerejükből tartván fenn úgy az egyház, mint az alsó fokra lesúlyedt tanítás ügyeit.

Igy 1734. évben működött iskolamesterül *Pasko Kocsis András*, kinek három évi fizetéséről Szár István és Dobronyi János egyháziak számot adván, maradtak 63 magyar forinttal adósai, melyből a tanító 30 forintot, „némely vétke condonálásáért (elengedéseért) a református egyháznak cédált (hagyott).“

1778-ban volt az itteni ref. pap Belényesy István s az éneklész-tanító *Géresi István*, kik az azonévi r. k. püspöki látogatási jegyzőkönyv szerint, mindketten faházban laktak s a hitközségtől dotáltattak. Géresiről pedig fel van még jegyezve, hogy *tanítja az elemít a grammatikáig* s ezért kap minden tanítványtól 31 krajcárt, leánytól pedig 51 krt; azonfelül minden református gazda ad neki 21 krajcárt és szombati járadékul (pro sabathali) stola 12 krajcárt.

Egy 1784. évi hiteles adat szerint is csak ily körben és terjedelemben mozgott az oktatás.

Midőn II. József császár szabadelvű intézkedéseivel fellépett

s a hitfelekezetek közt fennállott sorompókat elhányatta, 1784. évben a munkácsi reformátusok is járultak eléje avégből, hogy a XVII. századtól 1711-ig élvezett egyházi egykori javadalmait visszaszerezhessék; de eredménytelenül, mert a vallás szabad gyakorlatán kívül egyebet a multból vissza nem szerezhettek. Nagy Mihály első gondnok 1784. július 13-án kilenc pontba foglalva a Munkácsi ref. egyház egykori javadalmairól szóló *emlékiratot*, melyhez tizenkét okmányt és hiteles tanuvallomásokat is csatolt s okadatoltan hivatkozott a mult szép időkre s elfoglalt jogaikra, de azokat az elévüléstől többé megmenteni nem tudta. József császár különben minden intézkedéseiben figyelt arra, hogy a reformált és ágostai evang. hitfelekezetek szabad vallásgyakorlatát s jogait meg ne sértse; sőt ezt kibocsátott rendeleteiben még fel is említi, mint például az 1788. június 5. kiadott rendeletében, midőn a protestansok iskoláit is kerületi tanigazgatások alá helyeztette. Különben akkor a protestans leviták theologiai ismereteik még nem igen állhattak magas fokon; mert 1788. szept. 11-én 35096. sz. a. kelt intézvényében megrendelék a Helytartótanács, hogy: csak oly evangélikus tanítóknak engedtetik meg a predikálás, kik superintendenseik által kiállított bizonyítvánnyal beigazolják, hogy a *normális iskolát elvégezték*. Ezt tudomásul és alkalmazásul közlé Heinbucher Károly bereg-ugocsai alispán azon évi okt. 31-én Kondor Boldizsár bereg-szászi seniorral német nyelvű átiratban.

1781. évben kapott a munkácsi ref. kántortanító a hitközségtől 40 magyar forintot és házankénti élmezést, temetésektől 12—17 krt és némi csekély tandíjat. Ekkor volt Beregmegyében összesen 11 helyen anyaegyház és ugyanannyi harangjok; s mi nevezetes. a lelkészeknek tilos volt a fiókhelységekből végezni egyházi működést. Munkácson összeiratott akkor 612 ref. vallású egyén. Az ugyanezen évben okt. 29-én 6983. sz. a. *József császártól* kibocsátott türelmi pátena a protestans vallásnak szabadabb gyakorlatot engedvén, ennek folytán ügyeiket kevesebb korlátok közt végezték s Munkácson is a mostani diszes helyen új kőtemplom építéséhez kezdtek; a minthogy az iskolát is a Galgóczy Ferencnéől e tájon vett telekre vivék át, hol az 1795. és 1800. években kelt kormányhatósági rendeletek következtében életbe léptetett nemzeti iskolák mintájára ők is ily elemi iskolát szerveztek, melyben a latin grammatikáig nyertek az ifjak oktatást. 1836. évben járt e tanintézetbe, ugynevezett nemzeti iskolába, melyben a deákok egész a retorikáig és poezisig haladhattak, 47 ifju, kiket külön tanító képezett, míg a hasonló számú leányok a kántor-tanító vezérlete alatt oktattattak.

1842. évben állott ily tanító fizetése a következőkből: 1. készpénz 300 váltó forint, vagyis 126 ft osztrák értékben; 2. minden tanulóitól didaktrum fejében egy váltó forint és a ki latinul is tanult,

fizetett 2 vfrtot; 3. „első esztendőben egy sor coquiája lesz, azon-tul maga gondoskodik élelméről;“ 4. a temetőben levő gyümölcsös-fák egy harmadrésze övé; 5. minden tanuló-gyermektől jár neki egy szekér fa vagy e helyett egy vforint, kivétnek a szegények; 6. A magyar vagy német tanításért külön fizetés; 7. A kántor akadályozása esetében jár a tanítónak temetésen való énekeért a kántor illetménye; ha orátiót vagy bucsuztatót is mond, kap azért 5 frtot. Különben kötelessége a tanuló-gyermekeket a szokott éneklésre is megtanítani. — Ez évben a *Dercsényi János* ur 100 pftnyi alapítványából járó kamatait a szegény, de legjobb tanulók közül kapták Veres Sándor, Lengyel Sámuel és árva Bak János.

Vége ide iktatom méltó emlékezet okáért neveit azon férfiaknak, kik Munkácson a református iskolákban a Rákóczi-háboruk utáni időktől kezdve másfél századon át egymást felváltva tanítókul működtek. Ezek, mennyire kinyomoznom sikerült, a következők: 1711-ben Üllei András, 1738. Szendrei Péter, 1740. Madasi János, 1758. Szár János, 1765. Filep Zsigmond, 1772. Gazda István, 1775. Géresi Imre, 1782. Gyüre András, 1785. Hatházi István, 1788. Farkas András, 1791. Miskolczi Bodnár Mihály, 1794. Bihari I., 1796. Kiss József, 1798. Literáty István, 1800. Balog Imre, 1801. Deli Abrahám, 1804. Tamko György. 1806. Literáty István, 1808. Varga Tamás, 1810. Balog István, 1812. Gál István, 1814. Takách Mihály, 1815. Szendrei Pál preceptor, 1818. Petro Mihály, 1821—22. Tóth Mihály, 1824. Balóczi (Bakcsi) Gábor, 1826. Lipták László, 1829. Ondi József, 1831. Huzrik Lajos, 1835. Oláh Sámuel, 1839—41. Literáty János, 1842—47. Zámbery Sándor, 1845—47. Tóth Sámuel, 1848—50. Kesső Károly, 1851. Halmi Lajos, 1854. Péter Károly (Peterdy), 1856. Berta Endre, 1858. Molnár Pál, 1860. Kanizsay Pál, 1862. Nemes Ferenc káplán, 1863. Bátorkeszi Samu káplán, 1864. Iván Endre s. l., 1865. Wattay László, 1870. Szabó József, 1870—72. Tariska Lajos segédlelkész, 1873-ban a felekezeti iskola községivé lett, 1884-ik évben pedig államivá s mint ilyenekben a vallás tanítást folyvást a ref. segédlelkészek, az ének-tanítást pedig az organisták teljesíték, Ilyenek voltak 1875. Orosz József, 1881—83. években Pöször Károly, 1884. Ábrányi N., 1885—87. években Pap Zsigmond és 1888-ig Bertók János. A református leány felekezeti iskolában tanított 1853. évig Barkaszi Gábor, 1854. évig Magyar József és azontul 1873-ig Bertók János, a mikor az iskola községivé változtatott.

XVI.

Izraelitáink története.

(A 17. században egy zsidó lakos említették Munkácson. — Később az uradalom törekszik behozni őket. — Így a 18-ik század elején számos zsidó lett bérlelője. — Azok nevei és bérleti 1736-ban. — Vérvád 1738-ban. — 1749-iki Keglevics-féle összeírásakor találtatott izr. lakosok. — A türelmi adót Lazarovics zsidó bérli. — 1761. Schmalzer András urad. prefektus zsidó kémje. — 1769-ben a Latorcánál imaházat építenek. — 1787-ben számuk szaporodott. — Akkori türelmi adó fizetők nevei a megyében. — 1794-ben Munkácson a város ügyeibe befolytak. — Dohányzás miatt egy jövevény fiú bajba kerül. — Intézkedések a bevándorlásuk ellen 1804-ben. — Ingatlan szerzéstől eltiltatnak. — 1805-ben örökök nem bírhattak. — 1780-ban a Latorcánál ispotályt állítanak. — 1810-ben nyolc esküdtnak választatják. — 1813. Halpert panasza a zsinagoga felé vezető köz miatt. — 1815. városi és megyei intézkedés szaporodásuk ellen. — 1816-ban a hitközség telket vesz a zsinagogához. — 1820 megyei intézkedés a jövevények ellen. — Akkori összeírásuk. — 1826. a piaci fabódék birtokosai. — 1830. zsidó lázadás Munkácson. — 1833. évi összeírásuk és tiltó intézkedések. — 1840-ik évi új összeírás. — Panaszuk az adókivetés ellen. — Akkori adózás. — 1846. évben ismét új összeírás utcák szerint. — Nehézségek az 1848-iki választásoknál. — A polgárság vonakodik őket nemzetőrségbe befogadni. — Eziránti eljárás. — A később bevett nemzetőrök nevei. — 1853. eltiltatnak birtokvételtől. — Kimutatás a 19. századbeli létszámukról. — Adatok az orthodoxok szokásairól stb. — Feszületet gunyolók elleni hatósági eljárás. — Emlékezés a kazárok és kabárokról.)

Beregmegye területéről akkor, midőn századok előtt a munkácsi, szentmiklósi és a megye alsóbb részein az ilosvai, komlósi és más kisebb uradalmak és közbirtokosságokban a hűbériség lasszólag hatott a közéletre, midőn a nagyobbára rengeteg erdősegekből, vízjárta terméketlen árterekből álló s minden fejlettebb ipart és kereskedést nélkülöző helységeiben s parányi mezővárosaiban az adózó lakosság úgy szólván mind a földesuri joghatóság alatt tengődött, — a zsidóság innen távol tartotta magát. A munkácsi és szentmiklósi uradalmak urbéri összeírásaiban, melyekben a szorgos tisztek a jobbágyokat, zselléreket, alkalmazott iparosokat és bérlelőket, városokban az ipar-üzöket s kereskedőket s általában még a papokat s éneklész-tanítókat is, szóval minden rendű lakost névleg bejegyezték, ezek között zsidó nem fordult elő.

Özvegy Rákóczi Györgyné Lorántffy Zsuzsána birtoklata idejében 1649. évben felvett urbéri összeírásban Munkács városban csupán egy zsidó vendéglős említettik, aki a sör és szeszes italok kimérésével foglalkozott, mert az akkori szokás szerint, az uradalmi községek feladata volt, uradalmi bort kiméretni s az így bevett pénzt beszoigáltatni s ennek fejében egy negyedévig *kántorkorcsmáltatás* címén a magok borait mérhették. Az élelmes zsidók ily vállalatokba akkor nem igen fogtak, a minthogy jobbágyságra sem vállalkoztak. De úgy látszik, a kezeskedési hajlam sem ösztönzé és vonzá őket ide, mert az üzlet a tizenhetedik században inkább a

görögök és rácok kezein volt. Ezek itt alaposan folytatták tűzleteiket s az uradalom fejedelmi birtokosai által is védelmeztettek. Így 1649. évben Lorántffy Zsuzsána szabadalommal és különös kiváltságokkal biztosítá a munkácsi kereskedők állását, midőn pedig 1657. évben a boszuáló lengyelek betörték s a várost feldúlták s felégették, e vész közben megégett kiváltságlevelük is, melyet azután 1661. évi augusztus hó 19-én Báthory Zsófia fejedelemné, *II. Rákóczi Györgyné özvegye* újra kiállított, megállapítván abban, hogy a kereskedők önkényes adókkal ne terheltesse, személyökben ne zaklattassanak s portékaikat itt drágábban mint Ungváron árulni ne kényszeríttessenek, a minthogy megtiltá, hogy idegen, jövevény görög és örmény kereskedők az országos vásárokat kivéve, itt portákát áruljanak, mivel a helybeliek a közterhek viselésében osztoznak. E kiváltságot megerősíté később Munkácson 1697. január 9-én *II. Rákóczi Ferenc* és 1742-ben gróf *Schönborn Frigyes Károly* is, ez utóbbi oly megjegyzéssel, hogy áruikat csak a megszabott árjegyzék szerint árulhatják elkobzás terhe alatt. Sajátságos, hogy a 17. században zsidó nem fordult elő a *kereskedők között* s csupán egy *Ábrahám Mózes* nevű akadt, ki a munkácsi és oroszvégi korcsmákat bérelte 1669. évben Báthory Zsófiától évi 125 tallérért s kinek csupán reggeltől délig szabad volt sert és égetett italt kimérni. A későbbi harcias és nyomasztó években Munkács lakossága s jóléte teljesen alá szállván, az a néhány zsidó is, ki rövid ideig itt szerencsét próbált, elszegényedett. Thököly Imre fejedelem 1684. évi uradalmi gazd. utasításának 70. pontjában ugyanis ezt írta: „Munkácson az árendás zsidók szokták a borseprűt megvenni, de minthogy a mostani veszedelmes occurentiákra nézve kereskedésök illendő haszonnal nem lehet, azért a seprű főzettség ki s árultassék el.” E szerint akkor is csupán az égetett szeszes italok elárusításával foglalkozott s néhány bérlőből állhatott az itteni zsidó nép.

Ugy látszik, hogy *II. Rákóczi Ferenc* hadjárata után, midőn 1711-ben annak tetemes jószágai és uradalmi elkoboztattak s előbb a kinstár, majd pedig attól 1728-ban a *gróf Schönborn Buchheim* családra szálltak, egyes zsidó családok a szomszéd Gácsországból már bevándoroltak volt Munkácsra, hol 1729. évben tőlük az uradalmi tisztség türelmi díjt kezdet szedni, ellenmondván e tekintetben a vármegyének, mely az uradalom területbeli zsidóktól szintén akarta a díjt beszedetni.

Midőn pedig az uradalmi igazgatóság szomoruan érezte, hogy a lezajlott harcok közben a jobbagyság létszáma mennyire megfogyatkozott, a feldúlt és elhamvasztott helységek népessége mennyire elpusztult, a föld mennyire elparlagosodott és benőtt, igyekezetét arra fordítá, hogy új, szorgalmas és erkölcsös idegen jövevény

néppel új életre keltse és ébreszsze a sörvadó vidéket s jól tudván azt is, hogy a kereskedés legélénkebb előmozdítója a zsidók, intézkedett, hogy ezek is szabadon bevándorolhassanak. A kibocsátott kecsgetető hirdetésnek csakhamar eredményei mutatkoztak, mert a zsidóság nemcsak Galiciából, Lengyelországból, hanem az ország más vidékeiről is bevándorolt, kivált Munkácsra, hol őket a lakosság s főleg a papság nem a legjobb indulattal fogadá, mit igazol az is, hogy a parochus az uradalmi tisztséghez benyújtott előterjesztésében a zsidók szaporodását hűveire nézve veszélyesnek nyilvánította.

Különben még ez időben is Munkácson boltbeli kereskedéssel egy zsidó sem foglalatalkodott, valószínűen azért, mert az uradalmi piaci apró boltokat, akkor ugynevezett patikákat, megtelepedett görögök bérelték, kik azokért díj (taxa) fejében 1730-ik évben uradalmi pénztárba 10 forintot fizettek, mely összeg 1731-ben 15 frtra emeltetett és két év múltán abbéli kérelmük és előadásuk következtében, hogy a magas díj nincs arányban hasznukkal, 12 forintra leszállíttatott. Az 1730. évben volt boltbérlet nevei ezek: Lasi Kristóf másképp Rácz, Borsolo másképp Rácz György, Clasic másképp Balla Pál, Görög másképp Komjáti Simon, Rácz János, Görög Márkus, Rácz Pál özvegye, Hajcsányi János és Oláh György.

A vidéken pedig a zsidók leginkább uradalomtól bérelt korcsmák és malmok kezelésével kezdtek foglalkozni; így 1733. évben tartotta haszonbérben a korcsmát Makkosjánosiban Ábrahám Hersl 20 frtért, Verbiás (Verebes) és Ujrosztokán Dávidovics Leib 17 frt., Duszínán, Sztrojnán (Malmos), Nagybisztrán, Szolocsinán, Szaszókán, Lázárpatakon és Beregócon lévőket 25 frtért, a gáti korcsmát, hid- és malomvámot Lebovics Ábrahám 54 frtért, a volóci és bukóci korcsmát Jakubovics Zelman 16 frtért, a drágabártfalvi, nyires és dávidfalvit Abrahamovics Berko 25 frtért, az árdánházait Zelikovics Áron 12 frtért, a medenceit Berkovics Salamon 12 frtért, alsó- felsőviznicei, dunkó- és szidorfalvait Zelmanovics Móses 12 frtért, a nagytibavait Jakubovics Simon 6 frtért, stb . . .

Szokásban volt akkor az is, hogy a királyi kisebb haszonvételeken kívül egyéb javadalmakat, sőt a jobbágy-taksák beszedését is kibérelték, mire keresztény lakosok is vállalkoztak; mivel pedig Vereckén s környékén oly ember, ki azért Alsóvereckén 300 frtnyi bért ajánlt volna, nem akadt, a főfelügyelő intézkedett, hogy a szomszéd Lengyelországból szálljon Vereckére zsidó, ki ott úgy a haszonbérleti, mint a kereskedelmi viszonyokat előmozdítsa.

Az uradalom a regálékat három évről három évre ki szokván volt adni bérbe, 1736. évben ezek voltak bérletk az izraeliták közül: Holubinán (Galambos), Hársfalván és Polenán Izrael N. 50 frtért bérelte a jogokat s tartozott egy hordó uradalmi bort is kimérni; Szolyván a malmot és Nagybisztrán a korcsmát bérelte Volovics Berko

80 frtért és köteles volt egy hordó uradalmi bort is kimérni s annak árát beszoigálni; a hraboniceai és serbóci korcsmát bérelte Moskovics Zakariás 12 frtért; a felsővercekei, lázárpataki és timsori korcsmát Jakubovics Hersl 28 frt 80 kr., a tisovai és kotilnicait Miskovics Jeso 15 frtért; a bilaszovicei és laturkait Jakubovics Aser 20 frtért; a duszinai, sztrojnai, szolocsinai, szaszókai és uklivait Lazarovics Izrael 20 frtért; az árdánházait és nagyleányfalvait Zelikovics Áron 18 frt, a *szerednyeit* Joszovics Izrael 24 frt, a drágabártfalvi, nyiresfalvai és závidfalvait Abrahamovics Leuko 24 frtért, a felsőviznicei, dunkófalvi és szidorfalvit Jakubovics Izrael 16 frtért, a kölcsinit 35 frt és a kockaszállásit 5 frtért Abrahamovics Lázár oly kikötéssel, hogy ha az ottani vashámor működni fog, tartozik egy hordó uradalmi bort is kimérni; az *alsóvercekei* korcsmát és malmot, a zavadkai, pereszirovai, almamezői és zagyilskai korcsmát bérelte *Eliasovics Jakab* 304 frtért; a jánosit Herskovics Abraham 24 frtért; a dávidházit Abrahamovics Áron 20 frtért; a gáti korcsmát a hidvámossal együtt 50 frtért Lazarovics Izrael oly kikötéssel, hogy a hidvámot keresztény kezelje s ha a malom állana, akkor aránylagos elengedést kap a bérből. *Beregújfaluban* volt bérlő Zelikovics Áron, ki a korcsmáért és maloméért fizetett 45 frtot; Balásfalván és Nagymogyoróson bérelte a korcsmát Samsonovics Simon 12 frtért; *Oroszvégen* és Iványiban Dalovics Berko egy bolttal együtt 180 frtért; a többi helységekben keresztények voltak a bérlők, de sok helyen korcsma és malom nem létezett, a mészárszéket pedig keresztények kezelték. Így 1737. évben bérelték a *munkácsi mészárszéket* Schmidt János és Heicher György 85 frtért és egy mázsa fagyúért; de mivel a vármegye 1738-ban a marha-hus fontját $1\frac{1}{2}$ krajcárra limitálta. ők még fogsággal való büntetés mellett sem akartak tovább hust mérni, miért is az uradal. tisztség 1738. július 28-án az oroszvégi mészárszék bérlőinek Csetneki és Bustinnak adta át a bérletet.

A bérlők akkor is sűrűn panaszkodtak az ellen, hogy magánosok idegen helyekről becsempésznek szeszes italt; miért is 1738. évben az uradalmi tisztség kihirdetteté, hogy a ki kéz alatt merészel italt árulni vagy becsempészni a bérlő kárára, az annyiszor-mennyiszor 12 frtnyi birsággal fog sújtatni. S különös, hogy a csempészet és tilos, zugkorcsmáltatás azóta folyvást tartott, másfél évszázadon át, míg végre az italmérési jogot az állam 1888-ik évben megváltotta.

1738-ban dec. 31-én az uradalmi tisztség fogságba ejtette a gáti és jánosii zsidóbérlőket s hitsorsosait azon gyanura, hogy egy *kereszténynyé lett zsidófiut eltüntettek* volna; de később ezer forintnyi biztosíték letétele és számos előkelő zsidó jóállása mellett az ügy eldöntéseig kibocsátotta. A zsidók ezidőben mindinkább ter-

jeszkedni kezdvén, 1739. évben megtiltá a tisztség, hogy uradalmi területen zsidók jobbágytelkeket vásárolhassanak és azoktól, kik jobbágy szolgálmányt nem tettek, türelmi díjt szedetvén, 1740. évben e díjt is bérbe kiadta, mely alkalommal e jogot Dalovics vette ki. 1744-ben minden külön kenyéren élő család fizetett türelmi díjúl hat forintot, mely ekép 350 frtra felment s melyet 1746-ban Zalmanovics nevű zsidó bérlett.

1742. évben, inséges és háborus időben a munkácsi uradalmi főtiszttség felsőbb rendelet következtében berendelt területéről minden zsidó lakost s meghagyta nekik, hogy a királyi parancs szerint főbejáró büntetés terhe alatt házaikba alattomosan semmiféle idegen embert, keresztényt vagy zsidót hiteles utlevél nélkül be ne fogadjanak s a hozzájuk szállókat, beszédeiket s tetteiket figyelemmel kísérik s minden gyanút azonnal a legközelebbi tiszttartónak bejelentsenek vagy e végből a főtiszttséghez forduljanak.

1749. évben a megyében a Keglevich-féle dikális adóösszeírás eszközöltetvén, akkor a megye 46 helységében ötvenegy gazdálkodó zsidó család találtatott, kik közül tizenöten laktak a vármegyei hatóság alá tartozott járásokban, a többi 41 pedig grófi uradalmi területen. Névszerint irattak össze uradalmi területen kívül: *Ignécen* Jutkovics Jakab, Benedikén Szmolovics Jakab és Jakobovics Ábrahám, Kálnikon Eliasovics Dániel, Patkanócon Jakobovics Izrael, Klacsánón Sámsonovics Simon, Ugornyán Abrahamovics N., Doboson: Markovics N., Sámuel N. és Jakab N., Csetfalván Ábrahám N., Polánkán Markovics Berko, Bilkén Lebovics Sámuel és Miszticén Markovics Ábrahám és Simon.

Uradalmi területen pedig taxás és zsellértelken lakóul összeirattak ezek: Munkácson Lazarovics Izsák, Rákoson Jlasovics Izrael, Balásfalván Benyasovics Pál, Nagylohón Benyasovics Izsák, Nagyiványiban Jakobovics Izsák, Laukán Kalus Márk, Ruszkócon Jakobovics Lázár, Váralján Zelikovics Jakab, Ujdávidházán Abrahamovics Áron, Oroszvégen Tajbel Jakab, Sztánfalván Lazarovics Jakab, Nagylucskán Lachmanovics Lázár, Sztrabicsón Nanaszin N., Isnyéten Salamon N., Makkosjánosiban Lazarovics Berko, Mezőváriban Herskovics Ábrahám, Nagyberegen Mendlovics Salamon, Beregujfaluban Slikovics Áron, Remetén Iszakovics Ábrahám, Hátmegén Volicovics Noe, Závídfalván Noszonovics Joel, Medenczén Levkovics Izsák, Középviznicén Klemovics Mosko, Sztrojnán Lázár N., Szolocsinán Moskovics Jakab, Veretecsön Viszkovics Ábrahám, Szentmiklóson Sztrul Izrael, Podheringen Szomolya Herskovics, Kölcsinben Szmolovics Ábrahám, Szuszkón Iczko N., Szolván Volovics Berko, Holubinán Lazarovics Hersko, Alsóvereckén Szmolovics Léva és Felsővereckén Herskovics Illés.

Ez összeírás szerint Beregszászon egy adóminősített zsidó család sem lett volna.

Az 1753-ik évben megejtett hatósági összeírás szerint találtatott a vármegye hatósága alatt álló négy járásban összesen 24 gazdálkodó zsidó család, 2 fiu és 1 zsellér; kiknek kezén volt 4 igás és 20 hizó ökör, 3 tinó és üsző, 12 fejős és 1 meddő tehén 21 ló és 21 szeszfőzde s fizettek a megyei pénztárba 105 frt 30 krt. A munkácsi és szentmiklósi uradalmak területén pedig találtatott 45 gazdálkodó és 6 fiu; igás ökör 16, hizó 80, fejős tehén 42, meddő 3, tinó és üsző 21, ló 46, csikó 2, szeszfőzde pedig 51 és fizettek 166 frt 55 krajcárt. Mindezen zsidó családok fizettek bér fejében 2274 forint 8 krajcárt és türelmi díj fejében a megyének 98 és az uradalomnak 252 forintot.

Azonfelül tartoztak az uradalomnak fizetni imaház-pénzül évenként 12 forintot és azért, hogy ünnepeiken a vidéki zsidók is itt összegyűltek 1760. év táján 100 frtot, mely összeg később kérelmükre 1767-ben 50 forintra szállítottatott le.

1761-ben panaszkodtak az uradalmi területen lakó zsidók Lararovics zsarolásai ellen, ki a türelmi adót bérelte s beszedte.

Ekkor Schmalzer András lévén uradalmi tisztfőnök (prefektus), ez, midőn híre terjedt a tatárok közeledésének, egy zsidót fogadott fel kémül, kit Galiciába s Bukovinába kiküldött, honnan az azután oly rémitő hírekkel szolgált neki, hogy a vármegye alispánját is megfélemlítvén, a Beszkidekre határőrségül nemcsak megyei, hanem uradalmi fegyvereseket is kiküldöttek és így szükségtelen kiadásokat okoztak. A Bécsbe tett ily szörnyű jelenségeire, a gróftól azután szept. 7-ről nem várt választ kapott, melyben szemére veté neki, hogy a prefektus egy ámitó zsidó alaptalan besugálásaira úgy cselekszik, mintha a tatárok már az ország határainál lennének, holott ha Dviedovsky Tádénak Kruspér udvari tanácsoshoz irt tudósítását higgadtabban megolvasta volna, úgy mind az ő, mind a felültetett alispán félelme csökkent volna s nem kellendett az alispán által kirendelt őrséget hiába kiállítani és szükségtelen költségeket okozni.

A munkácsi zsidóknak akkor még rendszeres zsinagógájuk nem volt, de már egy olyannak felállítását emlegették; mire a tisztségtől 1768. június 17-én oly értesítést nyertek, hogy azon esetben, ha Galiciából vagyonos kereskedők s más pénzes zsidók Munkácson nagyobb számmal letelepednének s itt magoknak állandó lakházakat építenének, az uradalom is hajlandó lenne részökre zsinagógát és vendéglőt építtetni, sőt ezekre nézve néhány évi adómentességet is lehetne részökre biztosítani. Továbbá azzal is biztatta őket, hogy az uradalom kész lenne *héber könyvnyomdát* is állíttatni, ha a nyomtatványok kelendősege iránt vállalkozó társulat biztosítást nyújtana. Magántársulat e célt leginkább előmozdithatná, melynek élén Rác Demeter állhatna, ki az egyesületnek 5%-ra a szükséges pénzt is előlegezhetné, főleg ha Bradács püspök is ebben részt

venne s így a nyomda nemcsak zsidó-, hanem ruthén műveket is kiállítana.

1769. évben ismét kérték a zsidók az uradalmi tisztséget, hogy engedné meg nekik Munkácson egy zsinagógát építtetni, mely esetben készek az uradalomnak évi díj fejében állandóul 12 forintot fizetni. Ez azonban nem vezetett sikerhez, mert majd tíz évig megmaradtak az előbbi állapotban; 1778-ban azonban Farkas Pál munkácsi nemes birtokos átengedte a *Latorcánál* levő kuriális telkét házastul a zsidóknak imaháznak, oly módon, hogy harminc esztendeig használják, évenként 70 frtnyi bért fizessenek s ha rajta javítást tesznek, azt a visszavételkor nekik megteríti.

1772. évben a vármegye nemcsak fölemelte a zsidók türelmi adóját 500 frtra, hanem kijelenté határozatilag azt is, hogy a paraszt telken lakó zsidók mint más jobbágyok a robot munkát teljesíteni tartoznak. Három év múlva pedig 1775-ben a helytartótanács intézkedést bocsátott ki, melyben eltiltá a zsidókat attól, hogy ingatlan vagyont vehessenek. Ugyancsak ez évben a munkácsi r. k. lelkész is felszólalt ismét s felkérte az uradalmi igazgatóságot, akadályozná meg a zsidók folytonos beözönlését s mód nélkül való szaporodását; mely alkalommal eltiltattak attól is, hogy korcsmabérlettel foglalkozzanak.

Mindamellet az uradalom még 1774. évben megengedvén a zsidóknak, hogy *Munkácson* házakat építsenek, ennek következtében okkal-móddal tudtak magoknak szerezni házhelyeket, melyeken építkeztek s alkalmilag kész lakházakat is vettek. A zsidók ezidőben különösen a gabonakereskedéssel foglalkozván, a heti vásárokra bejött vidéki termelőktől jó eleve vásároltak nyereszkeskedésre terményeket, dacára annak, hogy már 1751-ik évben eltiltattak attól, hogy a piacra vidékről hozott gabonát délelőtti órákban vehessenek. Sőt itt nemcsak a munkácsi lakozó, hanem lengyelországi zsidók is összevásárolt gabonát raktáron tartván, ez ürügyül szolgált a városi közönségnek arra, hogy 1786. évben, midőn az általános inség folytán a gabona ára felszökkent, kérvényt adjon be a vármegyéhez az iránt, hogy engedje meg a megyei hatóság, miszerint a lengyelzsidók által itt felhalmozott gabona a lakosok közt megszabandó illő áron kiosztassék.

Ekkor a megye területén a zsidóság már szép számmal tartózkodott, lévén 1787-ik évben, midőn a megye a türelmi adókiivetés végett a zsidókat összeíratta, családainak száma 268, a megállapított türelmi rendes adó pedig 1191 frt s annak pótléka 183 frt 48 kr. A részletes kivétést Meiselsz Benjámín hitközségi elnök és Friedmann Jakob s Blajer Sámuel bizottsági tagok eszközölték, mit azután Maróthy György beregugocsai szolgabíró felterjesztésére Megyery László alispán 1787. december 16-án jóváhagyott.

1786-ban említettnek Munkácson következő zsidó telekbirtokosok: Manesz Dániel, Nosovics N., Manesz Hersli és Salamon N.

A türelmi adó három osztályba soroztatott, az I-ső osztályba való kiterjedt 15 frttól feljebb, a II-ik osztályu 6 frttól 15 frtig s a III-ik osztályu 6 frtig. Az első osztályban a legmagasabb tétel 41 frt 36 krnyi volt, a járulék pedig 6 frt 24. krnyi, melyet *Ohrenstein Dániel* Munkácson, mint legmagasabb tétellel megrovott, fizetett, míg a többi tételek fokonsint csökkentek.

Nem lesz érdektelen itt e lajstrom alapján az akkor 1787-ik évben megyénkben élt s türelmi adót fizetett zsidók neveit is emlékezet okáért felsorolni.

E szerint *Munkácson* volt I. osztálybeli: *Ohrenstein Dániel*, *Marmorstein Lévi*, *Vereckén Rosenberg Abraham*, *Cserejócon Katz Levi*, *Nagyberegén Sternverk Levi*, *Beregufaluban Róth Abraham*, *Benében Grün Mojse*, *Beregszászon Fleischhaker Izsák és Hirsch Jónás*, *Váriban Beer Áron*, *Csetfalván Schnitzer Abraham* és *Ugornyán Bleyer Salamon* és *Graub József*.

A II. osztályból *Munkácson*: *Meisels Benjamin*, *Halpert Izsák*, *Mermelstein Chaim*, *Spiegel Sámuel*, *Ohrenstein Samu*, *Dürmann Juda*, *Gotteszmann Abraham* és *Kalus Sámuel*, *Szentmiklóson Mermelstein Mátyás*, *Klastromalján özv. Durmann Mária*, *Holubinán Hönig Levi*, *Polenán Spitz Izrael*, *Szolyván Mandel Béni*, *Szuszkón Groszberg Izsák*, *Viznicén Podasch Levi*, *Zavadkán Schöner József*, *Volócon Steinberg Lévi*, *Verbiáson (Verebes) Veiszkopf Samu*, *Vereckén Veiszer Chaim*, *Lázárpatakon Grünberg Izsák*, *Drahusócon Kacz Dávid*, *Lohón Feuerstein Levi*, *Bubuliskán Mandel Márkus*, *Ódávídházán Grünman Izrael*, *Ujdávídházán Raab Naftali*, *Hátmegeen Mermelstein Márkus*, *Miszticén Róth Izsák és Steinhorn Markus*, *Bilkén Kacz József és Hendlér Izsák*, *Vásárosnaményban Vinkler Samu és Abraham*, *Váriban Beér Abraham özvegye és Abraham*, *Atyában Veiszbarth Samu*, *Doboson özv. Spitz Klára és Fuchs Áron* és *Tiszavidon Palesch József*.

III. osztálybeliek *Munkácson*: *Mermelstein Izsák*, *Róth Farkas*, *Weisz Izsák*, *Halpert Jakob és Abraham*, *Trunpf Izsák és Jakab*, *Pfandel Salamon*, *Kacz Salamon*, *Róth Jakab*, *Liebermann Lázár*, *Gutman Mihály*, *Kupfersmidt Izsák*, *Weisz Raab Juda*, *Diamant Markus*, *Róth Levi és Izsák*, *Bauer Abraham és Izsák*, *Róth Izsák*, *Grosz Lázár és Sámson*, *Nadebuchszen Salamon*, *Weiszkopf Izsák*, *Kaukel Abraham és Marmainszál Izrael*. — *Oroszvégen Melicher Markusz*, *Kacz Jakab és Farkas*, *Hársfalván Klein Abraham*, *Markus és Náthán*, *Szolyván Spitz Levi és Wolf József*, *Sztrojnán (Malmos) Schvarz József*, *Tibaván Einborn Jakab és Grün Dávid*, *Szolocsinán Groszkopf Zebulon*, *Stier Izsák*, *Sternberger Mihály*, *Kölcsinben Gelman József és Grünfeld Dávid*, *Viznicén Steinbok Levi*, *Uklinán*

Grünvald Sámuel, Paszikán Fingerhut Chaim, Szaszókán Haaz Náthán, Szentmiklóson Fed Abraham, Viznicén Steinbak Jónás, Kanorán Kacz Izsák és fivére, Talamáson Jäger Móses, Alsóverecskén Holzer Izsák, Klatkopf Dávid, Bratel Jakab, Bernstein Levi és Hüttlér Lázár, Felsőhrabonicán Bogan Chaim, Felsőverecskén Róth Markus, Hukliván (Zugó) Steinberg Jakab, Bilaszovicán Klein Levi, Pudpolócon (Vezérszállás) Groszstein Jakab, Drahusócon Kacz József, Volócon Keszler Márk, Verebesen Eiskopf Jakab, Szkotárszán Schvarz Farkas és Weicher József, Ábránkán Schweicher Jakab, Bukócon Tanholz Abrahám, Rosztokán Grosz Móses, Ujdávidházán Gärtner Dávid, Ignécen Bauman József, Balázsfalván Mandel Abrahám, Zápszonyban Grünmann Jakab, Benedikén Ziegelmann Abrahám és Landsmann Baruch, Ruszkócon Akermann Levi Bubuliskán Zinger Izrael és Márkus, Patkanócon Fried Salamon, Berezsilváson (Kuzmina) Kellermann Samu, Iványiban Feuerstein Salamon, Sztrabicsón Kleinmann Izsák, Medvegyócon Spiegelmann Chaim, Ódávidházán özvegy Fleischer Mária, Ruszkócon Gelb Lázár, Rákoson Spiegel Lévi, Gáton Friedmann Jakab, Balazséren Feuerstein Dávid, Klacsanón Groszmann József és Mausz Levi, Gorondon Grosz Levi, Iványiban Katz Abrahám, Ódávidházán Platzer Béni, Akerman Salamon, Ujdávidházán Gelman Mihály, Marmorstein Mózsés, Akerman Abrahám és Náthán és Schvarz Mózsés, Makkosjánosiban Gutmann Dávid, Kálnikon Weinberger Abrahám, Izsnyétén Rothbart Abraham, Nagybégányban Wassermann Mózsés, Klacsanón Akermann Mózsés és Izsák, Giesz Izrael, Haker Abrahám, Wittibb Sára, Akerman Izsák, Krampf Salamon, Schlechterhorn Farkas, Kacz Izsák és Kesztemann Abrahám, Szerencsfalván Krasz Levi, Kisbégányban Lausz Mózsés, Balázsfalván Schäffer Márkus, Laukán Einhorn Izsák és Feuerstein Izsák, Lohón Marmorstein Levi, Iglincen Stimm Izrael, Dercenben Wundersmann Jakab, Polánkán (Loza) Eisner Izsák, Rál Márkus és Blejer József, Nagymuzsajban Weinpresser Fábián, Weisz Chaim és Drexler Jakab, Falucskában Eisner Mózsés és fia, Komlóson Kreiszelmann Jakab, Eichler Lázár, Taisz Abraham, Liefertasch Izsák, Kreiszelmann Lázár és Fischer Markus, Sztánfalván Stern Sámuel, Remetén Kleinmann Izsák, Bilkén Schläger Salamon, Fux Juda, Federbuschen József, Händler Izsák és Abrahám, Róth Márton özvegye, Eiszner Abrahám, Róth Salamon és Gärtner Sámson, Nagyberegen Róth Abrahám, Miszticén Róth Jeremiás és Grósz József, Závidfalván Kacz Abrahám és Fux Abraham, Sárosorosziban Untermann Jakab és Braun Salamon, Kutkafalván Szilbert Baruch, Repedén Körtscher Levi, Dunkófalván Mermelstein Salamon, Kisalmáson Goldmann Náthán, Kigyóson Hochmann Salamon és Jeremiás (nőtlen), Mermelstein József, Dubrókán (Cserhalom) Weiszbarth Izrael és Jakab, Hauszmann Salamon és Luftspringer Farkas, Ilosván Schvarz Jakab, Be-

regszászon Kaufman Abrahám és Márkus, Mandel Abrahám nőtlen és Mandl József, Badalón Hoher Lázár, Friedmann Abrahám, Teitsch Abrahám és Friedman Áron, Csarodán Liebermann Dávid, Ugornyán Weismann Samu és fia, Weisz Samu, Schwarz Mózes, Feder Mózes és Salamon, Holtzer Náthán és Abraham és Schneider József, Tákoson Taub Izsák, Csetfalván Schreiber Abrahám, Jándon Winkler Mózes, Schiffmann Lázár és Farber Levi, Tiszavidon Stehrin Jakab, Tizzaszalkán Kleinmann Izsák és Fleischaker Jakab. Mezőváriban Kellner Sámuel, Doboson Fleischaker Jakab, Kopf Samu, Stark Izsák, Fischer Jakab, Ledig Sámuel, Fux Levi és Izsák, Kirschner Béni, Eisler Izsák, Kirschner Abraham, Száler Salamon és Jung Mihály, Barabáson Schleifer Mózes, Gulácson Ungár Sámuel, Naményban Fux Izsák, V.-Atyában Kutscher Dávid és fivére N., Surányban Brandler Dávid és Feldmann Izsák, Dédában Kleinmann Izsák, Friedman Lázár és Fischmann Sámuel, Borsován Fuhrman Salamon, Gelénesen Holtzer Mózes.

Feltűnő e névsorban az is, hogy valamennyi vezetéknev mind német hangzású, mi annak tulajdonítható, hogy II. József császár 1787. júl. 23-án kiadott rendelete folytán a zsidók vezetéknev felvételére készítetvén, a német hatóságok akkori tisztei ily neveket tukmáltak rájuk.

Ugy látszik, hogy az akkori zsidóság szívósan ragaszkodott a nyomtatott orthodox zsidó könyvekhez s azokat külföldről drágán szerzé. E bajon a II. József császár alatt mindenre figyelmét kiterjesztő kormány úgy vélt segíteni, hogy 1789. okt. 22-én 40846. szám alatt kibocsátott helytartósági intézkedés szerint ő felsége azoknak, kik értékes zsidó-műveket kiadnak, nemcsak tízévi szabadalmat ígért, hanem kijelenteté, hogy a külföldről való becsempészést is szigorúan eltiltatja; így remélvén a zsidó könyvek nyomtatását és kiadását itt előmozdítani. Hogy e felhívásnak és biztatásnak e környéken eredménye lett volna, nincs tudomásunk.

Különben a zsidóság, mintegy 1781. évről fenmaradt adat igazolja,¹ a kereskedésnek annyiban akadályaul is szolgált, hogy azok nyereségvágya kielégíthetetlen lévén, a pórságot ezer módon és fortélylyal megkárosíták, úgy is mint kereskedők s úgy is mint italmérők. Felhozzatik abban, hogy a tudatlan s inni szerető népnek készségesen kölcsönt adnak, ámitván őket feleségeléssel, de ha a rászedett szegény pór a kellő határidőben vissza nem fizeti, oly kegyetlenül viselkednek iránta, hogy pénz hiányában mindenét, mit nála találhatnak, marháját s terményét potom áron elvételik; hogy a megszorult gazdának kínálva nyujt a zsidó előleget, de annak idején azután uzsorás kamattal és aránytalan haszonnal visszavéteti s így a körmei közé került nép mindig zsákmányává válik. Jellem-

¹ Landgraf Ádám és Ottó Joachim kiküldött biztosok jelentése.

zőnek írják a nevezett biztosok azt is, hogy a nép csupa félelemből, hogy sulyban vagy tartalomban meg ne csalódjék, nem fogad el *arany pénzt*, hanem leginkább szereti a kongó huszast és máriásokat.

Ugyanakkor találtak e biztosok az uradalom területén a zsidókat illetőleg: 15 éven alóli fiut 90, leányt 76, férfit 98 és nőt 108, összesen 372 egyént.

1794-ben Munkácson a zsidók már a városi ügyekben is kezdtek befolyást gyakorolni, így akkor a bíró és tanácsstagok választására hatvan tagból álló külképviselet szerveztetvén, azok közé kijelöltek Salamon Berko, Iczik N. és Wolf József; a bírói számadások megvizsgálására kijelölt bizottságba pedig négy zsidó beválasztott, u. m.: Ohrenstein Dániel, Halpert Berko, Mermelstein Chaim és Meisels Benjamin. Ugy látszik, hogy e felkarolásuk őket némileg elbizakodottakká is tette, mert 1797-ben megesett, hogy *Sein Jakab* veje, egy jövevény zsidófiu az utcán a tilalom dacára dohányozván, a csákányos azért a városházára akarta bekisérni, de ő annak ellenszegülvén, a rendőrt, mint a hivatalos jelentésben áll, „*adta lelkével*” szidta; s midőn azért azután a tanács beidézte, a fiu apósa házában elbujt és elzárkózott s felesége is eltagadta rejtékhelyét, sőt Sein kutatását is megakadályozták, kijelenté indultosan, hogy neki *a bíró sem parancsol*. Miért is Sein, hogy „*engedelmességre taníttassék* s mert királyi parancs ellenére lengyel jövevény zsidót házába befogadott,” 12 p. ü. fenyítettet.

1801. évben a vármegyei közgyűlés ismét elrendelte a zsidók összeírását s e végből *Munkácsra* nézve kiküldé Pogány Ferenc számvevőt és a szolgabíró, meghagyván nekik, hogy azokat a zsidókat, kik három év óta nem lagnak itt, illetőségük helyére utasítsa vissza; ezentul pedig a városi tanács évenként az uradalmi ügyészhez terjessze be az újonnan beköltözendő jövevény zsidók jegyzékét, ki azt megállapítás végett felküldi az alispánhoz. — Akkor *Neupauer Sámuel* volt uradalmi ügyész, ki a zsidókkal szemben szigoruan járván el, azok ellene a grófnál panaszkodtak, kérvényökben előhozván azt is, hogy őket nemcsak üldözi, hanem alkalmmal nyilván kijelenti, hogy „*valamennyiöket Jeruzsálembe kellene kiűzni . . .*” Igaz, hogy ők azonkori jelentések szerint, minden köztehertől szabadulni akarván, azért a hatóságnak sok kellemetlenséget okoztak.

Igy 1804. évben július 3-ról olvassuk, a városi jegyzőkönyvben, „*hogy mivel a helybeli zsidókat a tizedesek a városi közmunka összeírásából kihagyják s a napszámokat magok felszedvén, eliszszák; de a zsidó nemzet ugy sem lévén alkalmas ily közmunka végzésére, azért elhatározza a tanács, hogy a zsidók közmunkájoikat váltsák meg 80 forinttal, mely pénzüsszeg a város dolgára*

fordíttassék s mivel a város népe rosszul műveli a város szőlőjét, első sorban e pénz erre fordíttassék.“ Ime, mily bölcs volt akkor a tanács, hogy szőlőjét közmunkával dolgoztatta, míg az utcák s utak bizonyára teljesen elhanyagoltattak.

1805-ben ismét kibocsátott a felsőbb hatóság, rendeletet, meghagyván, hogy minden zsidó, ki nem bérlő vagy iparos, az uradalmi területről kiutasítandó. S ennek folytán a városi tanács csakugyan erélyesen kezdett eljárni; így történt, hogy 1808. április 9-én a tanács *Fischli* nevű zsidót, ki a jegyzőkönyv szerint „lengyel zsidók bécsempészésével“ foglalkozott s most ismét egy ily Mosko nevű jövevény zsidó szabót házába befogadott, ezé:t tizenkét p. ü. büntette, Moskót pedig a városból kiutasította.

S dacára annak, hogy a zsidóknak felsőbb rendeletek értelmében tulajdonképen fekvő birtokot *Munkácson* s a megyében szerezniök szabad nem leendett, mégis azok, hol csak hozzáférhettek, vettek s e végből egymást testvérileg támogatták. E viszonyt s állapotot több eset igazolja. Így 1807. évi június 17-ről megjegyeztett a tanács irataiban, hogy bizonyos *Szaidl István* kalapos-mester kérvényt nyújtott be a tanácshoz, melyben előadja, hogy mióta a városba beszármazott, nem juthatott hozzá, hogy magának házat vehessen, mert a zsidók mindent elragadnak előle; azért most kívánja, hogy *Halpert Berko* zsidót azon házból, melyet *Galgóczi Józseftől* a Malomvég-utcában 342 rénus-forinton vett, a „*polgárjusszon*“ kifizethesse s azt birtokába vehesse. Erre a tanács következő *ítéletet hozott*: „Ezen városban a zsidó nemzetbeli ember örököt nem birhatván, de a zsidó levele is dedato 20. Maji 1806. valamint a város hiteles jegyzőkönyve magában foglalná, hogy a zsidó a kérdésben levő házat csak addig birhassa, míg kereszténynek reá szüksége lévén, kifizetni akarja, mely conditio a zsidó által acceptáltatván, *Szaidl Istvánnak*, mint a kiből a közönségnek sokkal több haszna vagyón, az actionális ház a leteendők letétele mellett, megítéltetik. Megintetett egyszersmind a zsidó, hogy e naptól fogva költsége elvesztése alatt, a házon semmi javítást tenni ne merészeljen.“

Megelőzőleg történt, hogy midőn *Halpert Berko* és neje a *Galgóczi*-féle házat, bizonyos *Weisz Náthán* pedig ugyancsak a *Malomvég-utcában* *Szép János* házát 210 rénusforinton megvették s kértek akkori szokás szerint a tanácstól erre szóló confirmationális (megerősítő) levelet, a tanács azon évi április 16-án azt adta ki, hogy mennyiben a vételek ellen coaradictio (ellenmondás) nem történt, az örökleveleket úgy confirmálja a tanács, „míg keresztény lakosnak arra szüksége lévén, magához venni kívánja,“ mindaddig a telket békességben birhassák, minthogy a zsidók *Munkács* városban örököt nem birhatnak békével, ha pedig kifizettetni fog, kibocsátani tartoznak.

Ez intézkedést a munkácsi zsidók sérelmesnek találván, a megyei alispánnál kerestek orvoslást, mire a megyei közgyűlés december 1-én 1303. szám alatt a kérvényt az ügy megvizsgálása végett a járásbeli szolgabírónak kiadta. Ennek folytán a város 1807. augusztus hó 21-én hivatkozván az öröklevelek megerősítésére vonatkozó régi szokásaira s a birtoklás megszorítását érintő ususára megjegyzé előterjesztésében, hogy 1774. évben a városban alig volt három zsidó ház, azóta azonban oly rohamosan szaporodnak a zsidók, hogy az félelmissé vált. Jelentésében továbbá kiemeltetett, hogy 1774-ben megengedtetvén a zsidóknak az uradalom által itt a házvétel és építés, ennek folytán azok árviz-módjára kezdék a várost elborítani és magok nyáját szaporítani és a polgárokat elnyomni; mert nemcsak az élelmek árát tetemesen megdrágíták, hanem a birtokét is, mennyiben az áruba bocsátott keresztényház vételében a tehetősebb zsidók segítik a szegényebbeket, letévén értők a pénzt s így oly magasra emelik az árt, mely a keresztényektől ki nem tellett s így a keresztény lakos és iparos lakhely nélkül kénytelen tengődni. Miért is a tanács kénytelen volt a sérelmesnek nyilvánított záradékot az öröklevelek megerősítésénél használatba hozni. E nyilatkozat következtében azután a vármegye 1807. december hó 1-én 1268. sz. a. a záradék fentartását engedélyezte, kimondván, hogy a zsidót bármikor lehessen a városi tanács előtt indítandó rövid perrel a birtokból kivetni.

Hasonló ügy fordult elő 1810-ben is; ugyanis a munkácsi zsidók még 1786. évben a Latorca partján a házsoron kívül, elárvult és elszegényedett hitsorsosaik részére *ispatály* címen egy szegény- és kórház-féle lakot emeltetvén, mely hely maiglan *ispatálynak* (kolo spitala) neveztetik s e végből Waizer János polgártól egy telket szerezvén, most (1810.) azt az eladónak fia ifjabb Waizer János és Ferenc egyszerűen visszavették s a tanács azt nekik vissza is ítélte azon alapon, hogy zsidóknak ingatlant vásárolni nem szabad. Ezek azonban Morvai Pál akkori alispánhoz felfolyamodván, ő 1810. június 22-én meghagyta a tanácsnak, hogy az ügyet az uriszékhez terjessze fel, addig határozata végrehajtható nem lévén. Ugy látszik, hogy az uriszék a felfolyamodók javára dönté el a kérdést, jöllehet a tanács február 13-án kelt határozatának indoklására minden lehető felhozott a többi közt azt is, hogy e kórórában fertelmes, ragályos, rühös, bélpoklos idegen zsidók ápoltnak s az ekép fertőzött rongyokat és szalmát azután az utcára kivetvén, a kiáradó Latorca széjjel viszi a városba, nem csekély veszedelmére a lakosságnak, kik undorral és félelemmel eltelnek e miatt. E ház feküdt az akkor ugynevezett Malomvégen vagy Pálinkafőző-utcában s a házat a zsidók 326 forintot szereztek.

1810-ben november hó 1-én Mindszent napján a városházán birótétel lévén, Bohn Mátyás választatott meg ismét bírónak 68

szavazattal, úgy 18 eskütt bíró is, kik közé nyolc zsidó jutott, névszerint Weinberger Sámson, Leba Simon, Móses Hersko, Jakob József másképp Kiva, Meisels Abrahám, Kalus Léba, Schol Sámuel és Farkas Sámuel gombkötő.

Ez időben a francia háború dühöngvén, az államnak ez tömérdek áldozatába került; nemcsak készpénzt, nemesi felkelő csapatokat és ujoncokat kellett több ízben kiállítani, hanem a felszerelésre, élelmezésre és egyéb szükségletekre folyvást újabb és újabb áldozatokat hozni, mitől, mint a fenmaradt adatok igazolják, a zsidók szépen menekülni törekedtek. Jellemző adatul szolgál erre nézve a következő eset, mely a tanács jegyzőkönyveiben van megörökítve: 1810. szeptember 25-én panaszkodtak ugyanis a tanács előtt Ohrenstein József és Meisels Benjamin munkácsi kereskedők, hogy a munkácsi felkelő sereg tisztei, Gecsey György, Horváth Sámuel és Balogh urakon kívül, a többiek egyenruházatukra hitelbe átvett posztó árát megfizetni vonakodnak. Így tartozott nekik Gajdler József főhadnagy 71 frt 3 krral, Gönczy Sámuel alhadnagy 66 frt 3 krral, Bohn Mátyás és Nuszer Vítusz őrmesterek egyenkint 60 frt 13 krral; ezek a panaszra azt felelték, hogy ők azért vettek a zsidóktól hitelre felszerelést, mert úgy vélték, hogy mennyiben azok *a haza megvédésére mitsem tesznek*, legalább ily módon, a felszereléssel fognak a hadakozó keresztények javára s költségeihez hozzájárulni; miért is kéri a tanácsot, hogy a zsidó kereskedőket megidézni s őket ebbeli kötelességökről felvilágosítani törekedjék...

1813. április 6-án megengedé a Helytartótanács, hogy a zsidó iparosok mesterségöket folytathassák, sőt tanoncokat is fölvehessenek oly helyeken, hol az 1783. évi királyi elhatározás szerint lakniok szabad s hol az 1790/1-iki törvény kedvezményeit élvezik; az 1805. február 3-iki intézmény pedig megengedé, hogy addig is működhetnek, míg elegendő számmal megszaporodnak arra, hogy magok közt egyleteket alakíthassanak. Mint kereskedők mégis boltjaik után az uradalomnak díjakat fizetni tartoznak; így 1815. évben június 23-án *Halpert Áron* és *Weizer Noe* reverzálist adtak ki magokról, hogy a munkácsi zsinagoga mellett az új hidnál épített boltjaikat addig ki nem nyitják az utca felől, míg a meghatározandó díj mellett arra az uradalmi tisztség engedélyt nem ad. Itt per tangentem megemlitem, hogy azon évi április 14-én Halpert Mózsés Áron panaszkodott a tanács előtt, hogy ama kis ajtót és közt, melyet saját kényelmére hagyott, hogy azon a zsidó templomba hamarabb érhessen, a zsidóság immár szabadon kezdi használni s neki az égő pipával járók is kellemetlenséget okoznak, sőt már három ízben betörték az általa elzárt ajtót s a palánkot szétszedték. A tanács elé hivatott zsidók a vádra azzal védekeztek, hogy a panaszlónak atyja szabad utat engedett arra az iskolabelieknek, mit Meisels Benjamin zsidó bíró beigazolni vállalkozott. Ez ügyben az

az érdekes, hogy e helyiségre nézve hasonló vita nem rég, mintegy 90 év multán is újra keletkezett.

1815. évben a városi tanács felterjesztést tett a vármegyéhez, melyben előadván, hogy Munkácson a zsidók annyira elszaporodtak, hogy maholnap attól kellend tartani, hogy Munkács zsidó várossá válik, hogy a megye rendeletei ellenére Galiciából még folyvást beözönlenek jövevény zsidók, kéri, hogy e veszély elhárítására újabb intézkedéseket tegyen. Mire a megyei közgyűlés szeptember 4-én 1443. szám alatt határozatilag elrendelte, hogy: a zsidók a városi telkek, *házak és földek megvételeitől kizárva legyenek*, hogy azoknak sem árverésen, sem kéz alatt *birtokot venni szabad ne legyen*, ha mégis alattomosan hozzáférnének, azt a keresztények a kibecslés után a pénz letétele mellett bármikor tőlük elvehessék. E határozat ellen a zsidó közönség felfolyamodással élván, az december hó 4-én visszautasított.

Ugyanazon évben összeiratván Munkácson a zsidóság, találtott 165 család.

Csődálatos mégis, hogy a tanács többszöri panaszkodása s a vármegyei tiltó rendeletek ellenére 1816. évben már is a zsidó hitközség egy terjedelmes birtok vásárlásába bocsátkozott. Ugyanis november hó 14-én Dittlein Antalnak az új zsinagóga és Schiffmann Ferenc telke közt fekvő házhelyéből egy öl illető, elől 7 öl 5 láb és hátul 17 öl 2 láb széles és ezer rénus forintra becsült *részlet* árverés alá kerülván, az élénk érdeklődés és többek részvétele mellett, mint legtöbbet ígérő 3060 frton megvette a hitközség s oda csatolá a zsinagógához, melyen most a hitközség fürdőháza áll.

Következő 1817. évben a tanács ismét új panaszszal járult a vármegyéhez, előterjesztvén, hogy a zsidóság mennyire elnyomja a polgárokat, hogy a városon kívül vásárolja össze olcsón az élelmi árukat s azokat drágán adja el, így emelvén fel a szükséges élelmi cikkek árát; hogy a kereskedést és ipart terjesztvén, a keresztények elől a hasznot elkapdossák; hogy mindenféle furfangos módon és alattomos utakon bevándorolnak s itt megtelepednek, ha másképp nem, hát ide házasodnak; hogy az adófizetés és közteher viselés alól kivonják magokat, stb.; mindezeknél fogva kéri a tanács, hogy a vármegye mindazokat, kik 1790. óta ide települtek, minden szemlélválogatás nélkül kihajtassa. E panaszt a megyei közgyűlés december hó 9-én tárgyalván, elhatározta, hogy fennálló felsőbb rendeletek értelmében is mindazon zsidók, kik nemcsak 1790. évtől, hanem megtelepedésüktől számítandó tíz év óta itt állandóul laknak, azok közé nem sorolhatók, kik a városból hazájokba visszatoloncozandók, a többiek azonban kiutasítandók. Miért is az összes zsidók új összeírását biztosok foganatosítsák és az utasítás értelmében osztályozzák. Kimondá a közgyűlés azt is, hogy jóllehet a

birtokvásárlásánál a keresztények elővételi joga fentartatik jövőre is, abban a közgyűlés a városi tanácscsal nem érthet egyet, hogy az iparosok és kereskedők szaporodása és igyekvő törekedése nyomasztó és káros hatással lehetne a polgárságra . . .

1818. augusztus 18-án 23171. szám alatt kelt közgyűlési határozattal eltiltja felsőbb intézvény következtében a megyei közgyűlés a zsidókat attól, hogy nemesi jószágokat haszonbérbe, zálogba vagy bárminő kezelésbe vehessenek, a közhatóságokat pedig attól, hogy ily szerződéseket előttemezzenek.

1820. április 18-án 10417. szám alatt a Helytartótanács újabb rendeletet bocsátott ki az iránt, hogy külföldről zsidó jövevény előlegesen nyert befogadási engedély és rendes utlevél nélkül az országban sehol le ne telepedhessék; kihirdettetvén, hogy kik az ilyeneket befogadnák, azok szigoruan megbüntettessenek s a jövevények mint kóborlók visszatoloncoztassanak; ellenben a jogosan megtelepedettek szorgosan irattassanak össze s e végből minden zsidó hitközség járuljon a pontos összeíráshoz s válaszszon kebeléből előljárót.

A Munkácson azon évben eszközölt összeírás szerint találtatott itt 106 zsidó család, ezek közt volt 10 telkes, 38 zsellér, ugyanannyi házatlan zsellér és 10 szolga; birtokukban volt 17 tehén, 10 szőlő, 265 bérlet és 63 ház; iparos volt 3, kereskedő 5 s összesen adóul fizettek 870 frt 51 krt. Legtöbbet fizetett Meisels Benjamin 64 frt 5 krt, Weisz Jakab és Meisels Leba 61 frt 10 krt, Weisz Dániel 60 frt 40 krt, Meisels Ábrahám 59 frt 39 krt, Halpert Salamon 34 frt 46 krt, Halpert Móses Áron 21 frt 35 kr. és Taub Sámuel 24 frt 52 krt; míg a legkisebb adótétel volt 1 frt 20 kr.

1821. augusztus 28-án bejelenté a tanácsnál Munkácson Halpert Mózsés Áron hitközségi előjáró (bíró) és Öszterreicher József, hogy bizonyos *Steiner János* Tarnoból, Galiciából még május hónapban bevetődött titkon ide s a rabi és tanító (Schulmeister) mellőzésével egy magán zsidó közbejöttével megnősült s most még öcsét Jakabot is magához fogadá. Ez utóbbi mesterségére nézve szabó, ki a céhbeli mesterekkel összeveszván, miután ezek tőle szép szerrel nem szabadulhattak, akép vettek elégtételt, hogy pokrócot vetvén reá, megverették s azután a szabó inasokkal a hidon át kikergették, kik őt utközben botokkal és kettős görcsös korbáccsal ütötték. Mindenestre sajtóságos viszony lehetett a keresztények és zsidók közt, hogy ily módon igyekeztek valakit nyakukról lerázni s nyilvánosan ily embertelen bánásmódban részesíteni.

Különben mindamellett a zsidóság Munkácson évenként szaporodott. Így 1822-ben találtatott a megejtett összeírás szerint 67 zsidó lakház és 24 boltbirtokos; 161 zsidó család, kik összesen fizettek adóul 1100 frt 2 krt. Ekkor volt a legnagyobb adó 43 f. 32 kr.,

mit Weisz Dániel fizetett, utána Meisels Abraham 38 frt, Taub Sámuel 32 frt, Feuerstein Abraham 24 frt s a legkisebbet 1 frt özvegy Farkas Mózsésné fizette.

1824-ben fizetett Meisels Leba adóul 123 frt 22 kr., Meisels Abraham 122 frt 16 kr., Zahler Hersko 90 frt 24 kr., Weisz Dániel 118 frt 38 kr., Ohrenstein Náthán 105 frt 53 kr., Katz József 84 frt, míg a legkisebb adóul fizettek 1 frt 36 krt; ekkor a munkácsi zsidókra kivetett összes adó volt 2503 frt 42 kr.

1826. évben a városi tanácssal kötött egyezkedés szerint a munkácsi zsidó hitközség kivetett a 178 tagból álló hitsorsosaira 707 frt 39 kr. adót; 1827-ben 180 zsidó lakosra pedig 667 frt 34 kr.

Ez évben a munkácsi piacon (Fő-utcán) régóta fennállott s áruhelyül kibérelt *fabódékat* a törvényhatóság tűzbiztonság veszélye miatt elhordatni rendelve, a Helytartótanács engedelmével a városi hatóság a sóház melletti téren építtetett 18 kőboltot, melyeket örökbér címén 1826. szeptember hó 29-én kötött szerződés szerint tízennégy izraelita és négy keresztény szatócs elvállalt.

Az 1830. évi összeírás szerint volt Munkácson már 202 zsidó család, ezek közt kereskedő, kufár, kupec, szatócs és sátoros 82, korcsmáros 6, sörmérő 2, iparos, szabó, bádogos, gombkötő pecsétmetsző, üveges, rézöntő, fodrász, könyvkötő, órás és boltos (Brand Berko) és ötvös 28, sachter (metsző) Lipsitz Berko és Salamon József tanító; Thaler Jakab foglalkozása volt a *kaukler*-ség (valószínűen Badchen, zsidó lakadalmakban tréfás verselő.) Volt még két fuvaros stb., kik összesen adóul fizettek 654 frt 28 krt pengő-pénzben. Ekkor a legmagasabb 36 frtnyi adót fizette Meisels Abraham kereskedő; a kézművesek adója volt 1—2 forint, a tanítóé 30 krajcár, a faktoré 20 kr., a kisebb boltosoké és kupecéké pedig 30—50 krajcár.

1833. évben lakott a 222 összeirt zsidó családból a Körösvég-utcában 14, Uj- (Kossuth L.) utcában 27, Piac- és Szoros-utcában 53, Zsidó-utcában (most Latorca-utca) 92, Vár-utcában 4 és a Temető-utcában (most Püspök-utca) 32 család, a rájuk vetett adó pedig volt 799 frt 11 kr. De bizonyára tartózkodtak itt más, be nem jelentett jövevények is, mit onnan gyaníthatni, hogy még 1829. évi szept. 7-én hozott a megyei közgyűlés újabb határozatokat a lengyel zsidók beszivárgása ellen, mi most megújított; elrendelve akkor, hogy az ország határánál a harmincadosok mellé egy megyei felügyelő is alkalmaztassék, ki a zsidók bevándorlását már ott megakadályozza. Rendeltetett továbbá, hogy: a városi hatóság évenként irassa össze a zsidókat, kitüntetvén a jegyzékben a zsidók telepedési idejét, foglalkozását, birtokállását és családi viszonyait. Megtiltá a rabinusnak 12 forintnyi bírság vagy elzárás terhe alatt, hogy engedély nélkül házasodó zsidókat megeskesse; megtiltá, hogy

a hitközség lengyel rabint, sachtert és tanítót alkalmazzon. Meghagyta a megye, hogy a községi főbíró havonként tegyen a kóborló zsidókról jelentést. A szolgabírák a helységek bíráit hit alatt kérdezzék ki a felől, hogy új zsidó jövevény nem csuszott-e be lakóul s kijelenté, hogy a zsidó és keresztény közt kötött bérleti vagy kölcsönszerződés csak úgy birand jogérvénnyel, ha azt a lelkész, uradalmi tiszt, vagy más hiteles személy előttemezi, stb.

1826. év táján Beregmegye területén új utak kiméretvén és készítettvén, e célra a megyebeli zsidók felajánlották, hogy a szükséges kő kihordása és feldolgozása helyett évenként ötszáz forintot fognak fizetni a megyei pénztárba; azonban ezzel négy évig hátralékban maradván, 1830. október 27-én a megyehatóság a zsidóságtól annak behajtását elrendelé s egyszersmind kimondá, hogy jövendőben a zsidók, úgy mint a többi adózó lakosok, szakaszonként lesznek kötelesek természetben utakat készíteni.

Ez évben történt Munkácson egy különös eset is. Ugyanis Komjáthy Péter járásbeli szolgabíró egy hamis igazolvánnyal itt lappangó lengyel jövevény zsidó legényt kitoloncoztatása előtt megfenyíttetni akarván, az esetet kísérő zsidók tüzet kiáltottak s az így összecsendült zsidó tömeg a városház udvarára rohanván, ott a városi bíró intézkedésének ellent állott, a bírót nagy zajjal s fenyegetésekkel félre tolták s erőszakkal megakadályozni igyekeztek hitorsorosuk megveretését, sőt K. A. a kirendelt csákányost hajánál megragadván, pálcáját kicsavarta kezéből s összetörte. E nem kis feltűnést és zajt okozott jelenetet később a megyei törvényszék lázadási bűnténynek minősítvén, több előkelő résztvevőt szigorú börtönbüntetéssel és testi fenyítéssel sújtott, a hamis igazolványt kiállító G.-t pedig hasonló súlyos büntetésen felül még fordítói tiszttségének elvesztésére is ítélte.

Úgy látszik, hogy e kegyetlen dráma után néhány évig a zaklatás szünetelt a városban, de 1838. április hó 1-én ismét panasszal lépett fel a városi tanács a megye színe előtt, előadván, hogy Munkács határában s a vidéken gyakori a lólopás, mit a károsodott nép egyenesen a foglalkozás nélkül csavargó *zsidóknak* tulajdonít bűnül; kéri ennél fogva, hogy rendelje el a vármegye közgyűlése ismét a zsidó lakosok összeírását s azoknak szemmeltartását. S a közgyűlés már másnap, április 2-án kibocsátá a rendeletet a szolgabírákhoz, meghagyván nekik, hogy az összeírást ők magok eszközöljék s a találandó jövevény idegen zsidókat toloncoztassák házaikba vissza.

Két év múlva, 1840-ben ismét történvén ily összeírás, ekkor találtatott Munkácson 291 *zsidó család*, ezek közt volt közbirtokos 75, iparos 71, bérlő 24 és kereskedő 54; tehenők volt 131, összes adójuk pedig 1156 frt 35 kr. Legtöbb adót, 26 frt 5 krt fizetett

akkor Meisels Abraham boltos; a többire 14, 12, 6 forint esett; a legkisebb tétel volt 42 krajcár, melyet tanítók, pántlikások (sáfrányosok), faktorok, kufárok, bornyusok és rongyszedők fizettek. Ily alantas adót fizető tanító volt akkor 22. A zsidóságból lakott a Kőrös-utcában 19, az Uj- (Kossuth L.) utcában 29, a Piac- és Szoros-utcában 96, a többi pedig a Zsidó-utcában.

1841-ben Kroó József lett a zsidó hitközség előjárója, ki panaszt adott be a mult évi zsidósági adókvetés ellen, felhozván, hogy Baron Józsefnek a Fő-utcán (piacon) van négy háza négy bolttal és csak 18 forinttal lett megróva, hogy Halpert Salamon a Csillag vendéglő bérlője csak 15 forintot fizet, míg reá, kinek csupán egy kis háza és egy kis boltja van, 30 forintot vetett ki, jöllehet a beregszászi korcsmabérleteért ott külön rovatott meg 20 frtnyi adóval. Panaszlevelében felhozta azt is, hogy a városi hatóság által önkényesen kivetett adó leginkább a zsidókat terheli, mert Munkácsan a gróf birtokát és házait nem érintvén, találtatik összesen 780 lakház, mikből nemesek birnak 130-at és az adózó lakosság 650-et; ez utóbbiakból mintegy 80 a zsidóké s e szerint itt a zsidó birtok ugy viszonylik a keresztényéhez, mint egy a tízhez. Felhozta továbbá, hogy a szőlő és szántóföld s marha állomány leginkább a keresztények kezén van, ugy az ipar is s hogy e szerint igazságos kirovás mellett a vármegyétől a munkácsi közönségre kivetett 2438 frt 5 krból csupán ennek tizedrésze eshetnék jogosan a zsidókra.

E panasz a városi hatóságnak nyilatkozattételre kiadatván, az kijelenté előterjesztésében, hogy az itteni zsidóság mind számban, mind vagyonilag tetemesen megsaporodott; hogy az összes kereskedés annak kezében van. Felhozá, hogy a hitközségnek van két zsinagógája, hogy a zsidók kizárólag kezelik az összes regálékat, korcsmákat és mészárszékeket; lévén köztök 22 korcsmáros és 54 boltos. Igaz, hogy saját házuk csupán 87, de ezekből némelyik, mint például Baron Józsefé a Piac-utcán, felér ötven más utcavégi apró házzal, melyekben szegény napszámosok zsellérek, kapások laknak. Azonfelül van tömérdek kecskéjük és fejős tehenök és élvezik ingyen a városi *közlegelőt* is. Különben is a megye által a városra kivetett 2438 frt 5 krajcárnyi közadót a hatóság a megyeileg megállapított kulcs szerint rovta ki az egyesekre akép, hogy a *személy adót* átlag 42 krajcárral; a 2-ik osztályu házadót 13 frt 5 krral, a 3-ik osztályu házadót 1 frt 16 krral, a szőlőt 1 frt 48 krral, szántó- és kaszáló földet 12 krral, egy ökröt 15, tehenet 9, sertést 28 krral, ipart 1 frt 3 krral egy-egy bérletet 50 frttől 5 frt 40 krig és a boltokat és nagyobbbszerű kupeckedést 12 frttal számította.

A megyei kulcs szerint esett adóul: a vidéki gazdára 2 frt, fiura 1 frt 21 kr., leányra 30 kr., egy zsellérre 2 frt 4 kr., egy-egy lakóra 50 kr., szolgára 45 és szolgálóra 42 kr.

Ezek szerint Munkácson esett *az összes zsidókra*: személy-adóul 203 frt, házuk után 118 frt 38 kr., szőlőjük után 3 frt 36 kr., ökreik után 2 frt, teheneik után 19 frt 39 kr., bérleteik után 124 frt 40 kr., iparuk után 74 frt 30 kr., kereskedésük címén pedig 612 frt, mi *összesen tesz 1158 frt 6 krt.*

Az 1842. évben teljesített hatósági összeírás szerint lakott a *munkácsi zsidóságból* a Kőrös-utcában 19, az Uj-utcában 28, a Piac-utcán 95, a Zsidó-utcában 140 és a Temető-utcában 19, összesen 301 zsidó család, kik 837 frt 32 krnyi adót fizettek, melyet Heilper Salamon és Kroó József zsidó hitközségi előljárók, kik magokat németül *Juden-Richter*-nek vagyis *zsidók bírójának* nevezték, vetettek ki az egyesekre, úgy, hogy a legmagasabb, vagyis 25 frtnyi tétel esett Kroó Salamon József haszonbérlore, utána 24 frt Meisels Leibelre, 19 frt Berger Joelre és 18 frt Friedmann Simon kalmárra, míg a legkisebb adótétel 12 krajcáros volt.

1846. évben május hó 12-én Demjén István uradalmi ügyész, Kallós Mihály és Lang Vitusz városi tanácsosokkal összeírván a munkácsi lakosságot és háztulajdonosokat, a zsidók közül birtak házat a következők:

Az Udvarvég-utcában: a zsidó rabbi, Taub Sámuel; a Vár-utcai jobb soron egy sem, a bal soron: Haupt Baruch; a Töltés-utcában senki; a Halbak körül: Beer Hers, Mermelstein Jakab, Zelikovics Meisels, zsidó kórház; a Zsidó-utcában: Bleyer Dániel, Meisels József, Fuchs Azik, Leizer Ringler, Berger Abel, Mermelstein Abrahám (Schvimmerné és Klein Berkóval), Kroó Leba, Schvimmer József, Klein Mendl, Zelig Jakab, özvegy Spiegelné, Salamon Jakab, Kantner József; a balsoron: Fuchs Márton Izsák, Fischer József Klacsanórúl, Kesztenbaum Jakab, Klein Mihály és Feuerstein Smül, Gutmann Salamon, Izrael Fried; a Zsidó-utcatól a vár felé bal soron: Fuchs Eizig, Berkovics Mózsés, Abrahám József és Halpert, Schreiber Iczik és Fischer Majer, Klein Abrahám, Grünzweig Sámuel, Benjamin Sámuel; a Nagyhid-utcában balsoron: a zsinagóga; a jobb soron: Österreicher Márk; a Cigány-utca bal során: Kroó Bajnis, David Hers örökösei, Mermelstein Abrahám az Oroszlán-korcsmában, Klein Perc; a jobb soron: Berger Joel, Hönig Slojma, Tenenbaum József, Klein Hersko; a Csókoló-(Csoklay) utcában: Szóle Abrahám, Meisels Abrahám; a Szoros-utcában senki, Hajnal-utcában senki, a Kis-utcában: Amsel Dávid, Steinberg Hersl, a Malom-utcában senki, a podheringi régi utcában, a podheringi uj uton, a Szarkahegy-utcában egy zsidó sem, az Uj-(Kossuth Lajos) utcában: Spiegel Simon és Weinberger Simon, a Kőrös-utcában: Meisels Hers Majer, a Vásárhely-utcában: Meisels Márkus, Meisels Jónás, a Vásárállás-utcában, Nagyhegy-utcában, Téglavető-utcában, Temető-utcában és Beregszászi-utcában egy sem,

a *Piac-utcában* (most Fő-utca): Baron József, Meisels Mózsés, Meisels József és Meisels Löbl., Meisels Abrahám, Schvarz Bernát, Taub József és Fried Fülöp. — E szerint volt akkor zsidók kezén tulajdonul összesen 63 ház.

Ily állapotban találta izraelita lakosainkat az 1848-ik évi magyar forradalom, mely bár sok küzdés és áldozatok árán, de egy új dicső korszaknak szülője lett. Ez áldozatokhoz ők csak vontatva járultak, jóllehet csekély részök lelkesen csatlakozott a nagy ügghöz. Midőn ez évi tavasz elején a Franciaországból érkező mozgalmas hírek ide is elhatottak, az ott hangoztatott szabadság, testvériség és egyenlőségi köztársasági elvek alapján, a munkácsi zsidó lakosok is mozgolódni kezdtek s február hó 5-én a *belső telkek birtokosai* előterjesztést nyújtottak be a városi tanácshoz, melyben előadák, hogy mennyiben ők a közterhek viselésében épen úgy részesülnek, mint a többi keresztény polgárok, részesítse őket szintén a város ezekkel egyenlően az erdő hasznainak élvezetében. Mire a tanács úgy válaszolt, hogy a birtok még nem elegendő jogcim erre, mert a polgárság elnyerése nemcsak bizonyos díjfizetéshez van kötve, hanem százados gyakorlat szerint a polgárjog mindig kizárólag a keresztény lakosságot illetve s habár ember és ember közt különbséget nem ismer a tanács, mégis szigoruan kell ragaszkodnia a régi usushoz és nem biztosíthatja részökre a kért javadalmazáshoz való jogos igényt. Mégis, mennyiben a lakosság dúlt fát bizonyos napokban szedhet, nem ellenzi, hogy a faizási módot a birtokos izraeliták is gyakorolni megkezdhessék, de megkívánja előzőleg, hogy ezek névjegyzékét a hitközségi előljáróság adja be . . . Jellemző a munkácsi zsidóságra nézve a városi tanácsnak 1848. ápril 11-én hozott következő határozata is: Mennyiben az ősi vallásukhoz vakbuzgón ragaszkodó izraeliták tudatlanságukban és elfogultságukban még arra is vetemednek, hogy *a város végutcain oszlopokra drótot húznak* (t. i. ezzel kapuval-zárt helyet jelezvén) s így elrekesztik az utcákat, mi undorítólag hat: azért felhívandók, hogy az ily oszlopokat s gerendákat 15 nap alatt hordják el. (Maiglan állanak.)

A március 15-én Budapesten kibocsátott országos új alkotmányra vonatkozó 12 pont értelmében Munkácson is már március 30-án *megalakulván a nemzetőr-sereg*, abba beiratkozott a keresztény polgárokból 371, a zsidókból pedig 251 egyén. A hatóság mégis az utóbbiakat a nemzetőrség soraiba bevenni vonakodott s tőlük e kiváltságot épen úgy megtagadta, mint azt, hogy egyéb polgári jogok, különösen a *választások gyakorlatába befolyhassanak*; hivatkozván arra, hogy az 1848. 23. törvénycikk 6. és 20. §-ai értelmében csupán a *törvényesen bevett* vallásuk lehetnek választók.

Különösen pedig, midőn a magyar kir. belügyminiszterium Budapesten 1848. április hó 20-án az 1848. évi 23. és 24. törvény-

cikk foganatosításául elrendelte, hogy a községek, szabad királyi és rendezett tanácsu városok az új alapon szervezkedjenek, közgyűlés tartása mellett választó kerületeket alakítsanak s központi küldöttséget válasszanak, azután pedig a választók összeírása mellett a választás napját tűzzék ki: Munkácson a tisztviselők választására november hó 16-ik napját tűzték ki ugyan, de a küldöttség jónak látta a választó polgárok összeírásából a zsidó lakosokat kihagyni.¹

Ez eljárást az izraeliták sérelmesnek találván, panaszt nyújtottak be a kormánybiztoshoz, a honvédelmi bizottmányhoz és november 10-én Uray Pál beregmegyei első alispánhoz is, melyben kérték, hogy addig is, míg felsőbbleg eldöntetnék e kérdés, függesse fel a nov. 16-ra kitűzött tisztválasztást, mert az így nélkülök fogna megtartatni. S az alispán még aznap intézte el kérvényüket oly módon, hogy hátratilag 1502. szám alatt értesíté a városi hatóságot arról, hogy: „a belügyminiszter azon évi szept. 26-án a beregszászi izraelita lakosok hasonló tárgyú panaszára 9855/13. szám alatt akép intézkedett, hogy mennyiben az izraelita község Beregszászon a tisztválasztásokban eddigelé kifogás nélkül részt vett, ebbeli jogában az október 2-án ott megtartandó tisztválasztásban is hagyassék meg. Megrendelte tehát, hogy a városi lakosság békés egyetértésének fentartása tekintetéből, mi a közigazgatás egyik fő feladata, a beregszászi hatóság gondoskodjék, hogy a választásokból senki ki ne rekesztessék, aki eddig abban gyakorlat szerint részt vett; ha pedig a kérdés bármi oknál fogva, mint vitás el nem döntethetnék ingerültség támasztása nélkül, ez esetben annak inneni eldöntéseig a tisztujítás halasztassák el.“

E határozat a munkácsi hatósággal hasonló alkalmazkodás végett közöltetvén, ez azzal meg nem elégedett, hanem a tisztujítást 1849. január hó 1-ső napjáig elhalasztván, a megyei bizottmányhoz előterjesztést tett; melyben sérelmesnek esetelvén a fentebb említett ministeri intézkedést, mint mely az 1848. 23. t.-c. 6. és 20. §. intenciójával ellenkezik, kifejté továbbá, hogy Munkácson az izraeliták ily előbbi gyakorlatra nem hivatkozhatnak, mert az 1845. évben kidolgozott városi javaslat szerint, csupán két zsidó tervezetett képviselői tagul, de ez sem érvényesült; az 1848-iki választási rendszer pedig a be nem vett vallásukat teljesen kizárja e jogból. További okadatolásában felhozá azt is, hogy a munkácsi zsidók közt sok a Lengyelországból bevándorolt idegen jövevény, ki nem magyar honosságu és állami polgár, kinek se hazája, se

¹ A mozgalmas időben a zsidók iránt hazánkban általában a keresztény köznép ellenszenves indulattal viseltetvén, sőt sokhelytt így még veszélyeztetvén is, ennek ellenében a kormánynál mindig pártolásra találtak. Így 1848. május 13-án 1264. sz. a. Szemere Bertalan belügyminiszter őket védelméről biztosítá és összeírásukat megrendelé.

országába, s hogy ezekkel együtt, ha a választók közé felvétetnének, a zsidók oly nagy számmal lennének, hogy a keresztény választókat felülmulnák s akarátjukat minden téren érvényesíthetnék, mi annál veszélyesebb lenne, mert összetartásuk ismeretes s ha így nem korlátoztatnának, maholnap annyi idegen vándorolna be Munkácsra, hogy az csakhamar második *Jeruzsálemmé* válnék . . . Várjanak tehát ők nyugodtan addig, míg a törvényhozás másképp intézkedend s a felhozott 6. és 20. §-okat javukra meg nem változtatja. A keresztény közönség azonban addig szigorúan ragaszkodik ahhoz s egy hajszálnyit sem engedhet belőle, mert akkor könnyen minden törvényt lehetne elforgatni, mi általános zavarra nyújtana alkalmat. De attól sem fél egyelőre a város, hogy a zsidóság békétlenkedésre vetemednék, mert kisebbségök érzetében bizonyára tartózkodók lesznek, mire őket eszélyességök is ösztönzi . . .

Ez előterjesztésre 1849. február 3-án tartott bizottmányi ülésben 69. sz. alatt azt határozta e megyei közönség, hová a panaszkok felsőbb helyről leérkeztek elintézés és tárgyalás végett, hogy Munkács városa magát a belügyminiszternek a beregszászi zsidók ügyében mult évi szept. 26-án kibocsátott intézvényéhez tartsa s a választásra jogosított zsidó lakosokat a névsorba vegye be.

Azonban a városi hatóság erre sem hajlott meg, hanem a febr. 11-én tartott városi közgyűlésből az előbbiekhöz hasonló indoku újabb felterjesztést intézett egyenesen az országos honvédelmi bizottmányhoz, melyben a felhozattakon felül még azt is megemlíté, hogy a mutatkozó ingerültség folytán attól lehet tartani, hogy a keresztény lakosság végre is megunja a zsidókkal való folytonos ujjhuzást és könnyen tettelegességre vetemedhetik, az *ellenszenv* irányukban nagy lévén, mi már előbb is abban jelentkezett, hogy a keresztény nemzetőrök csak öt havi paktálás és alispáni közbejárás mellett, fogadták be a zsidókat soraikba. S mennyiben a törvény önkényes magyarázatot nem tűr, a többször érintett 6. és 20. §-ait csak a törvényhozás jogosult megváltoztatni s így sem az alispán, sem a megyei bizottmány, de még maga a belügyminiszter sem jogosult annak más értelmet adni.

E nyílt hangu beadvány következtében végre a honvédelmi bizottmány Debrecenből 1849. március 1-éről keltezve 2730. elnöki szám alatt közvetlenül Munkács város közönségéhez a következő leiratot intézte: „Munkács város közönségének. Önök mult február hó 11-én kelt abbeli felterjesztésére, miszerint a beregmegyei bizottmány, támaszkodva a Beregszász városában lakó izraeliták folyamodványa következtében mult év szept. 26-án 9855/13. szám alatt kelt miniszteri rendeletre — a kebelökbeli izraelita közönséget hatáskörén kívül álló joggal, minő a választási szavazat joga, ajánlékozzá meg, — a honvédelmi bizottmány ezennel kijelenti: miként

a törvény mindenhol és mindenki által megtartandó lévén, — választási szavazattal csak azok bírnak, kiket a törvény feljogosít. Kelt Debreczenben, 1849. március 1-én. A honvédelmi bizottmány nevében az elnök távollétében: Nyáry Pál, h. b. e.“

Ez intézkedés következtében azután megrószáltan a zsidók is beirattak a választási lajstromba. Ily izgalmas öt havi mozzanatok után juthattak a zsidók csakis külön felsőbb intézkedések folytán a *nemzetőrök sorába is*, hol azután ők is helybeli szolgálatot tettek, állván a munkácsi nemzetőrség két századból, melynek egyik századosa volt Nedeczey Ferenc, a másik pedig Ruzsák Lajos, kiszolgált cs. kir. gránátos altiszt. Midőn pedig 1849. január 9-én felsőbb rendeletre Beregmegyében 700 gyalog és száz lovasból álló ugynevezett *mozgó nemzetőrség* kiállítandó volt, ebbe egy évi tartalomra önként beállott 85 keresztény ifju; de egyetlen egy zsidó sem jelentkezett.

Hogy a városban, békés időben, az ellenség távollétében a nemzetőri szolgálatot különben játékszerűnek vették a zsidók is, kitűnik onnan, hogy a városi irattárban megmaradt irat szerint, 1848. november 12-én *Sichermann Mátyás* nevű zsidó nemzetőr panaszkodott kapitányánál, hogy Meisels Klein Mózsés és Meisels Farkas köznemzetőrtársai az őrségi tanyán a sóház előtt pajzanságból lekapták a fejéről kalapját és eltüntették; miért azután a két bevádolt a kalap árának megtérítésére és egyenként soronkívüli 24 órai őrállásra ítéltettek. 1848. július 26-án összeiratott Munkácson mint nemzetőrségbe való és képesített 247 zsidó egyén; míg a keresztények közül jelentkezett és bevált 371.

Sajátságos, hogy a zsidó nemzetőröket azután is, a hogy besoroztatásukat több izbeni felfolyamodás után végre kieszközölték és 1848. július végén összeirattak, a polgárság lenézte valószínűen azért is, hogy vallásuknál fogva a szombati napon a gyakorlatokról elmaradoztak. Ebből kifolyólag azután ők azon évi aug. hó 29-én hitközségi előjáróik útján a városi hatósághoz kérvényt terjesztettek be, melyben felhozzák, hogy mennyiben a szabadság fejlődésekor midőn a hazát ármány és vész környezé s a fenyegető viharok közt a jelszó a fegyverre való felhívás volt, ők is készséggel felajánlák életüket a hazáért, mit azonban a keresztény lakostársaik gúnynyal fogadtak és őket a nemzetőrségből kirekeszték; később pedig, midőn Eötvös Tamás kormánybiztos őket augusztus 16-án a nemzetőrséghez való csatlakozásra felsőbb kedvező elhatározás folytán felhívta, neveik felirattak ugyan, de a tisztikar megválasztásából ismét kizárattak: kénytelenek tehát ez iratban e méltánytalan eljárás ellen *óvást tenni*. Annyival inkább, mert ők most is csak névleges nemzetőrökül tekintetnek, mennyiben a honvédelmi eskü letételére még nem bocsáttattak, jóllehet, hogy ők a haza

zászlója alá esküdni készek. De mielőtt ezt tennék, kérik a hatóságot, hogy biztosítsa őket az iránt, hogy vallásuknál fogva *szombaton és ünnepnapjaikon* a szolgálattól fel lesznek mentve nyugott, rendes időben, míg veszély idején e kimélést sem igénylik. S megjegyzék, hogy nem csekély megütődéssel és lelki fájdalommal kell kijelenteniök egyszersmind azt is, hogy jóllehet régi időktől e város birtokos polgárai, mégis minden politikai jogoktól megfosztatnak s csupán a teherviselésre szoríttatnak.

Nem lesz érdektelen talán a nemzetörségbe bevont zsidó polgárok neveit itt emlékeztet okáért följegyezni. Az *első századhoz tartoztak*: Teitelbaum Lebl, Halpert Abrahám, Meisels Hersko, Klein Izrael, Akermann Mendl, Oeszterreicher Abrahám, Meisels József tizedes, Fuchs Mihály, Meisels Móses, Spira Simon, Klein Mendl, Mermelstein Abrahám, Mermelstein Dávid, Weinberger Menyhért, Welber József Lebi, Dávid Sámuel, Friedmann Ignác tizedes, Meisels Móric idősb és ifjabb, Brand Náthán, Sichermann Mátyás. Weisz Mózsés Lebi, Lichtenstein Márkus, Neuman Bernát, Weisz Farkas, Handelsmann Móses, Krausz Dávid, Amsel Dávid, Stern Áron, Róth Peszah, Feldmann Majer, Klein Majer, Kantner József, Grosz Salamon, Rosner Berko, Herskovics Abrahám, Spiegel Náthán, Kacz Jakab, Berkovics Mózsés, Weisz Abrahám, Szóle Mendl, Blajer Pinkász, Farbenblum Simon, Kahn Berko, Halpert Leopold, Fried Márton, Gold Simon, Meisels Dávid, Fried Jakab, Kahn Juda, Grosz Abraham, Steuer Lajos, Kesztenbaum Herman és Mózsés, Hoch József, Kalus Náthán, Herskovics Berko és Salamon, Weisz József, Rozenberg Salamon, Engl Mendl, Herskovics Irén Azik Levi, Weisz Izrael Bér, Lichtblau Simon tizedes, Weinberger Leopold, Klein Adolf, Liederman Jakab, Weinberger Volf, Klein Jakab, Mermelstein Icik, Hönig Áron, Szalzberger Majer, Schwimmer Jakab, Mermelstein Izrael Beer, Künstler Samu, Grünbaum Dávid, Berko Herman, Gold Dávid, Fisch Móric tizedes, Langermann Lázár, Feldmann Náthán, Fuchs Leopold, Spiegel Lébi, Klein Izrael, Róth Hersko, Schönfeld Izsák, Stern Hersko, Apfeldorfer Hersko, Izsák József, Róth Mózsés, Weisz Izrael, Mermelstein Izrael, Klein Volf és Weisz Herman.

A *második században*: Halpert Mór őrmester, Zole Henrik, Meisels Abrahám, Schvarz Abrahám, Jakab Mihály, Kalus Abrahám, Zahler Mihály, Hartstein Sámuel, Perl Sámuel, Weinberger Simon, Horovitz Sámuel, Kroó Hermann, Ausländer Izsák, Weinberger Salamon, Horovitz József, Zobel Mendl, Haupt Náthán, Fülmond Farkas, Sternbach Simon, Lichtenstein Bernát, Fuchs Dávid, Denenfeld Lébi és Fried Móric.

A megyei izraeliták közül akkor többen vállalkoztak egyes katonai felszerelési és élelmezési cikkek szállítására is. Így 1848-ban

Perl Móric a megyei bizottmánynak szeptember 11-én kelt végzése szerint Szintay János kormánybiztos közbejárásával vállalkozott arra, hogy a beregmegyei 222 önkéntes nemzetőr részére megkiváncsolt fegyvert darabonként 16 frtjával megszerzi; Baron József munkácsi lakos és társai pedig a megyével szerződést kötöttek a katonaság részére szállítandó élelem, zab és széna iránt; ennek alapján azután egy ízben 3783 frt 47 krt, másodszor pedig 4451 frtot számítottak fel követelésöskül. Ezeken kívül még Róth Mózsos naményi bérlő, Meisels Herman, Katz Kálmán beregszászi lakos és mások foglalkoztak szállítással.

A forradalom lezajlása után bekövetkezett válságos eseményekben a zsidók immár a keresztényekkel egyenlően osztozkodtak, jóllehet az 1854. évben bekövetkezett abszolutisztikus kormányzat alatt koronként a német fenhatóságok azon elvből és nézetből indulva ki, hogy a *zsidóknál a legfőbb baj, nem a vallás, hanem a faj*; oly rendeleteket és intézkedéseket bocsátottak ki, melyek által szabad mozgásukban korlátoztattak. Így 1853. évben kiadatott egy udvari rendelet, mely szerint a zsidók eltiltattak ingatlan vagyonszerzésétől, mely szigorítás és korlátozás azután az új kormányrendszer s az alkotmány visszaállításáig tartott.

1854. május hó 6-án rendeletet bocsátott ki a beregmegyei cs. kir. főnökség, melyben eltiltattak a zsidók, a köztők régóta fennállott és gyakorolt azon szokástól, hogy halottaikat azonnal eltemessék, hanem köteleztettek arra, hogy 36 óráig várjanak. Mi a szakaszbiztosoknak és rabbiknak szigorú megtartás végett kiadatott. 1867. április 27-én pedig a Munkács városi tanács eltiltá a zsidó lakosokat attól, hogy magas póznákra alkalmazott sodronnyal elrekkessék az utcák végeit. Azonban ennek nem igen volt foganatja, mert e rituális gyakorlatot maiglan fentartják.

Annyi bizonyos, hogy az izraeliták a XIX. században Bereg megye területén s különösen Munkácson termékeny talajra találtak *elszaporodásukra nézve*. Érdekes adatokul szolgálnak e tekintetben. a koronkénti összeírások. Így, míg 1777-ik évben az egész megyében csupán 215 házas férfi, 207 nő, 175 ifju és 162 leány; összesen 390 fi és 369 nő vagyis összesen 759 zsidó egyén találtatott. 1780-ban volt már 340 házas férfi, 254 nő, 141 ifju és 134 leány, összesen 1243 zsidó beírva s így a zsidó lakosság hat év alatt 484-el szaporodott, nem érintvén itt a 15 éven aluli gyermekeket. 1786-ban volt 1519 zsidó. 1832-ben már 4146 s e szerint 54 év alatt megszorodott az izrael népe itt 2627 egyénnel. — 1840-ben számuk 5382-re ment fel. Az 1857. okt. 31-én közigazgatási hatóságok által eszközölt népösszeírás adatai szerint találtatott Bereg megye tíz mezővárosában és 272 helységében összesen 11725 és az 1870. évi összeírás alkalmával 17564, tehát tizenhárom

év alatt 5739 lélekkel megszorodtak izraelita lakosaink. Midőn 1868. évben a Budapestre tervezett és megtartott izraelita kongresszus alkalmából a beregmezei zsidóság összeíratott, volt e megyében 59 zsidó hitközség, 5 rabbi, 292 ily kereskedő, 114 iparos, 143 korcsmáros és vendéglős, 449 földbirtokos, 189 földbérlő, 12 tanító, 2 magánzó s összesen 1206 választó, küldöttökül Schreiber Joachim munkácsi ópárti rabbit választák, — Az 1881. évben teljesített hatósági népösszeírás alkalmával találtatott megyénkben 20714 zsidó, mi a megye lakosságának 13·48 százalékának megfelelt. Tehát 1871. óta 3150-nel szaporodtak a zsidó lakosok, vagyis 2·44 százalékkal. 1895. évi összeírás adatai szerint Beregmezeiben a zsidók 23 ezeren felül lévén, így az összes népességnek 14 százalékát tették. Azóta azonban számuk tetemesen megszorodott, részint beköltözés, részint természetes szaporodás által, mely az 1905. évi népesedési kimutatás szerint következő: született azon évben fi 172, nő 171, összesen 343. Meghalt fi 81, nő 84, összesen 165 s így a tényleges szaporodás 91 fi, 87 nő, összesen 178, míg a többi felekezeti lakosság összes szaporodásának száma csak egyszáznegyvenet tett. Hazánkban most 851.380 zsidó lakos lévén, a beregmezeiek 2·72 százalékát képezik.

*

Bámulatos azaz összetartás és testvéries érzés, mely a zsidóságnál tapasztalható. Erre régi zsidótörvényeiken kívül, bizonyosan az a nyomasztó és megalázó helyzet is készítette őket, melynek a mult időben kitéve valának. Igaz, hogy hazánkban is az emancipáció előtt, a zsidó lakosok, épen úgy mint más országokban, sanyaru sorsban részesültek, annyira, hogy csak kivételes helyeken gethoszerűen lakhattak s más városokban, különösen hol bányászat folytattatott, huszonnégy órán tul még tartózkodniok sem volt szabad. Sajnos, hogy közülök sokan nem is vágyódtak a környezetéhez s művelődéshez alkalmazkodni, sőt még nem rég azok is, kik Reb-Hillel követői, az orthodoxok legsötétebb árnyalatai, iszonyodtak a kulturától, kerülték a köziskolákat s megelégedtek azzal, mit idegen földről, Orosz vagy Lengyelországból ide vetődött hitoktatóitól, az ugynevezett Vorbetereiktől sajátítottak el, kik az összegyűjtött hitközségökben órákon, napokon, sőt éjszakákon keresztül tartván istentiszteletet és oktatást, a jesivákban hallgatóikba is szuggerálták a fanatizmust s vallásos rajongást s kik mánjaszerűleg buzdíták őket arra, hogy szigoruan ragaszkodjanak a Pentateuch ama rendeletéhez, a mely őket a faji elegyedéstől eltiltja és elzárja s hogy vakon kövessék a tiszta és tisztátalan emberről szóló tant. Termékeny talajra talált Reb-Hillelnek az a felhívása is hitfeleinél, hogy a zsidóság nemcsak ősi szokásaiban, külsejében, de még eszejárásában is külömböztesse meg magát a többitől s lesse Messiás

érkeztét s az időt, midőn Zion városába bevonulnak. Ez okon ragaszkodnak sokan itt jelenben is a feltűnő külsőségekhez, milyenek az idegen és saját szerű ruházat, hosszú kaftán, deréköv, szőrmés süveg, fehér harisnya és cipő; kopasszá nyírott fejükön a hosszú tincsek, melyek menés közben himbálódznak. De még lakhelyeiket is külsőleg megjelölik az ugynevezett *Mezuzával*, mely kétujjni széles és husz centiméternyi hosszú feliratos papiros vagy bádogszelence, melyet lakhelyeik jobb ajtófelére ragasztanak s be- vagy kimenetelők alkalmával kezükkel megérintenek s mi által figyelmeztetnek arra, hogy Isten mindenütt jelen van s törvényeit tisztelni és teljesíteni tartoznak. Étrendi tekintetben szigorúan ragaszkodnak a *kóser ételekhez*, hogy ez által, mint „Isten kiválasztott népe“ magát az ő kegyére érdemessé tegye s ez által a legfőbb lény is dicsőítve legyen. E célból különben számtalan alkalmi *rövid fohász szerű* imát is használnak. Így kenyér élvezése előtt ezt mondja a jámbor igazhitű zsidó: „Dicsértessék örökké való Istenünk, a világ királya, a ki előhoz kenyeret a földből.“ Étkezés előtt: Dicsértessék örökké való Istenünk, a világ királya, mert minden lett az ő szavára. Mennydörgés, szélvész s földindulás alkalmával: Dicsértessék stb., a kinek erősségével s hatalmával tele a világ. A király látására: Dicsértessék örökké való Istenünk, a világ királya, a ki fenségének egy részét adá a halandó embernek, stb. Az orthodox zsidók szokásaiból kiemelek, mint jótékony céluakból egy néhányat. Ilyenek a „*Széder-esték*“, melyeket az izraelita hitközségek a husvét előestéjén kezdik azzal, hogy nyolc következő napon át megvendégelnek szegény hitsorsosokat, tanulókat stb. Tartós vész idején, hogy a haragvó Istent kiengeszteljék, körmenetet rendeznek a temetőbe vagy szegénysorsu zsidó leányt ünnepélyesen férjhez adnak s neki nász-ajándékképen s hozományul összegyűjtött pénzösszeget adnak. A *sirok mérése*-féle eljárás már némi babonára s arra mutat, hogy e szokás a szomszéd Galiciából származottl át ide. Ez abból áll, hogy ha rokon zsidó megbetegszik, a család asszonyai kimennek a temetőbe és egy zsinórral megméri a jámborok sírjait. E zsinórból azután gyertyabelet készítenek, a melyet zsinagógának vagy a béth-hamidrasnak ajándékoznak. Szokásban van a *Kidus Levanah*, vagyis zengzetes hálaima újhold megszentelésekor stb. A hitközségek jó intézményeül szolgál az ugynevezett szentszövetség is, zsidóul *Chevra Kadisa*, melynek célja a szegényebb sorsu zsidók segedelmezése és eltakarítása. A fedhetetlen jellemű izraelitákból álló ez egyesület tagjai a belépéskor fizetnek az alapgyarapítására 40—100 koronát s hetenként betesz mindenki négy fillért. Az ügyvitelt két választott elnök eszközli, kik havonként egymást felváltják. Alkalmilag, mint temetéskor is diszes perzselyt zörögtetnek tekintélyesebb tagok s így gyarapítják az alapot. Altalában a zsidók összetartására nagy befolyást gyakorolnak a rabbik,

kik a hitközségben bírakul is szerepelnek; sőt tőlük függ, hogy a vizálykodók világi bírósághoz forduljauak-e vagy sem s hogy a már jogerejűvé vált ítéletet végrehajtsák-e?

Az orthodoxok vakbuzgó tisztelői a nagy hirre kapott rabbiknak, kikhez előforduló kétes esetekben tanácsnyerés végett meszsze földre elutazgatnak; amint hogy a *csodarabbikat* is tulságosan felmagasztalják. *Reb-Hillel*, gácsországi kolomeai rabbi a mult század hetvenes éveiben néha ide is érkezett s a köréje távoli megyékből összecsdődült tisztelgő és bámuló hitsorsosaitól bő ajándékokat szedett. — 1822. évben egy *Eichenstein Naftali* nevű hasonló nagyhirű csodarabbi szintén Munkácsra ellátogatott s itt pénzért jövedöléseket is mondott; de csakhamar hatóságilag kiutasított. A rutén vidékeken lakó orthodoxok még szigorubban ragaszkodnak ősi szokásaikhoz. Így 1880. évi szept. 27-én fent a hegyvidéken fekvő *Zavadkán* (Rákóciszállás) midőn urbéri birtokrendezési ügyben a törvényszéki küldöttséggel az uradalom képvisetetésében megjelentem s más alkalmas helyiség hiányában Rozenberg Éber izraelita korcsmáros hajlékába szálltunk, a ház küszöbét vérrel bekenve s azon egy megmetszett bárányt találtunk, melynek céljára nézve később oly magyarázatot nyertünk, hogy a házlakó a bírói eljárás és egyezkedés sikerére bibliai *bárányáldozattal* kísérle meg Isten áldását kikérni. — Az óhitűek nemcsak a vidéken, de a városokban, Munkácson is megteszik, hogy házuk táján vagy a helység végén magas póznákat állítanak fel, melyekre zsinórt, vagy sodronyt kötnek át s melyen szombaton tulmenniök nem szabad. E zsinórfele kaput *Eruf*-nak nevezik. Az is sajátóságos szokás, hogy bizonyos hajnali templombamenetek alkalmával, a „*schulklopfer*“ doronggal vagy sulyos kalapácscsal házról-házra jár s megütögeti a zsidóklakta házak kapuit, azokat így felkölti és templomba hívja. *In die Schul!* hangzik nyomában átható erős kiáltása.

Az orthodoxok hiven ragaszkodnak szent jelvényeik viseléséhez is. Ezek a Cicisz, Tefilin és az említett Mezuzah. Cicisz ama imaköpeny, melyet minden reggel felvesznek és felöltésekor áldást mondanak. A Tefilin az a homlokdisz és kézrevaló szij, melyet minden tizenhárom éves kort elért izraelita hétköznapokon reggeli imánál felvenni köteles. Előbb a kézrevalót, azután a fejre való Tefilint veszik fel. Közeloikonuk elhunytakor a temetés utáni napig a Tefilint nem veszik fel azért, mert a gyászoló mély bánatában Isten e főparancsolatának teljesítése körül nem járhatna el a kellő figyelemmel. A Tefilint különben állva veszik fel s ima közben egész testükkel mozognak, hajlongnak és inognak azért, hogy ne csak lélekkel, de testükkel is imádják Istenöket, melyet a keresztények Istenénél külömbnek, Jehóva, Izrael Istenének tartanak, mely meggyözdésöket azelőtt némelyek alkalmilag nyiltan is kifejezték. Így egy régi 1748-iki törvényszéki irat szerint akkor a munkácsi

uriszék Zelig Jakabot mint káromlót száz forintnyi birságra ítélte azért, mert egy utszéli kereszt árnyékát a pocsolyában visszatükrözni látván, a rutének előtt így nyilatkozott: „látjátok keresztények, kibem hisztek, egy fa-istenben, ki a fején áll, mint egy gaukler“. 1769-ben pedig Noszonovics nevű zsidót hasonló gunyolásért testi büntetéssel sújtotta. Általában a zsidókat sajátságos természetük és arc s fejalakuk jellegzi, a férfiak arc-színe inkább barna, mint szőke. Feltűnő különösen sokaknak sápadt barna, olajszínű lapos arca és fekete hajazata, mi nyilván arra mutat, hogy ezek a tatár és kazár keverék származottjai. A Kazárországban, mely a VII—X. századokban Déloroszországban terült el a Feketetenger és Kárpátok között, minden vallásfelekezet megtüretett. A kazár uralkodók kezdetben mohamedánok (kozákok) voltak, később azonban a zsidó vallást vették fel s példájokat követte a nép nagy része, ezek a kobárok. Mivel pedig Zsolt fejedelem Ménmarót kazár fejedelem leányát vette nőül, valószínű, hogy zsidó vallásu felesége volt. Így a népfajból sokan beözönlöttek hazánkba, hol utódaik maiglan megőrzék jellegöket. Feltűnő az is, hogy a zsidónők között viszont többbe inkább szőkék, mint barnák, kiknek orthodox voltára állhajzatuk (paróka) is szembetűnően vall. Az őshitűek közül többen vágyakoznak Jeruzsálem területén eltemettetni s ily hitbuzgóságtól ösztönöztetve vén korukban oda költöznek. Viszont mások jótékony alapítványokkal óhajtják emléküket fentartatni; így *Kroó Bajnis* 1896. január 7-én elhunyván, negyvenhatezer koronát hagyott a munkácsi zsinagógára, oly rendelkezéssel, hogy kamatait évenként halálának évfordulója napján szegény hitsorsosai közt oszszák ki.

XVI.

A város külzete, alakulása, utcái, mezője stb.

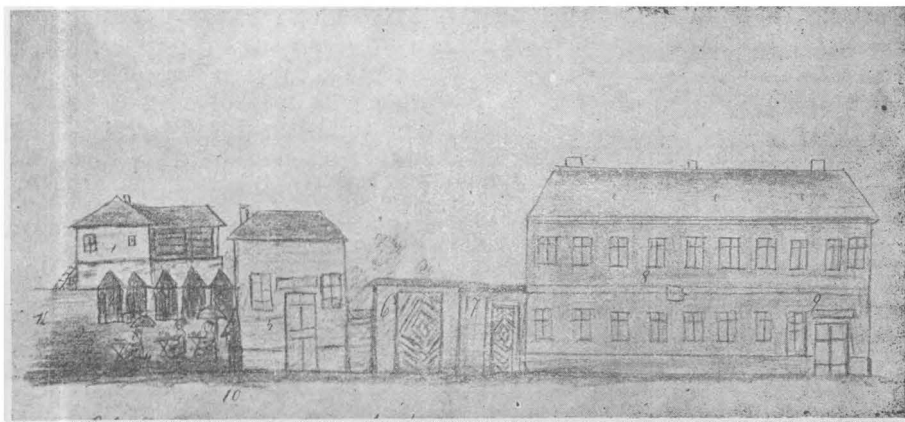
(Munkács város fejlődése. — Talaja hajdan vizenyős volt. — Latorca elterelése. — Munkács-Oroszvég keletkezése. — Házainak száma 1567-ben — 1768-ban Temető-utca állapota. — Pusztaság a sóház körül. — Utcák a 17. században. — Utcák tisztántartása 1622-ben. — Pocsolyák a városban a 19. század elején. — Feltöltések 1814-ben. — Utcakövezésről szó a 18. században. — A piacon volt faboltok ügye s története. — Hegyes-féle telek vétele 1821. — Uradalom tiltakozása boltnyitás ellen. — Hegyes-féle telken 1826. épült kőboltok sorsa. — Rondabazár. — Uradalmi bazár 1894. — Takarékpénztár épülete. — Utcakövezés 1826. — Tabódy főnök 1856. járdákat rendelt. — Burkolások 1880. — Aszfalttal való bevonás 1896. — Kőgát-utca. — Pénzverő-utca. 1627. — Halbak-főúrségtől vette nevét 1769. — Uj-utca rendeztetik 1825. — Hóhérlaka. — Kórház-utca 1848. — Csizmadia árusító hely — Zsidó ispotály 1786. — Szent János szobra. — Bozsár-telek — Piaci sétátér — Tüvész 1834-ben. — Zsidó-utca védése, — Csokoly-utca — Házak és lakosság száma 1900. — Uj utcák. — Utcák új elnevezése. — Árpád-szobor és Nagy Gyula. — Az új vásártér. Közvilágítás. — Városi klacsanói fürdő-telep. — Lövész-egyleti ház. — Temetőhelyeink a múltban és jelenben. — Mezők dűlő nevei. — Erdők nevei.

A várost keletkezése óta sok viszontagság érvén, haladása és fejlődése időközönként megszakadt, sőt mint Beregv. Monogr. III. k. 438. lapján megírtam, a csaták idején több ízben földig leromboltatott s így hamvaiból csak lassan épülhetett fel ismét. Alapítások alkalmából a város minden részeiben feltűnnek a tűzvésznek nyomai, mik biztos s szomorú tanúságai gyakori pusztulásainak. Ebből lehet talán kimagyarázni azt is, hogy a múlt századokban a város tehetősebb lakói a városon kívül levő földeiken állítottak rekeszeket, gunyhószerű lakokat, istállókat és sütökemencéket, mikről a 17. század közepén történik említés, midőn 1666. évben a városi hatóság közbiztonságból, bizonyára felsőbb intézkedés folytán több ily helyiséget lebontatott, mi ellen Morda György nevű nemes birtokos, kinek rekeszét szintén elhányatta, protestált. A terjedelmes határ helyenként vizenyős, posványos, cserjés és műveletlen volt; így a nyugoti oldalán a mai Zrínyi Ilona-utcán tulirész a vár felé még a múlt század elején is annyira parlag és cseprentés volt, hogy azon vízi madarakra és nyulakra s rókákra sikeresen vadászhattak s itt-ott még sáncok és harci védőművek voltak láthatók. Bizonyos az is, hogy hajdan a házak építése, telkek, udvarok s kertek bekerítése minden rendszer nélkül történt, így minden tervezés nélkül keletkeztek az utcák is, melyeknek rendezése később a hatóságoknak vajmi nehezebbre esett. Kétségtelen, hogy erre nagy befolyással lehetett a talaj is, mely vizenyős, posványos volt. Ennek igazolására felhozhatom, hogy midőn 1904. évben a Főutcában s bizonyára hajdan is a község közép pontján állott régi római katolikus templomot lebontották, a nyugoti oldalán volt tornyának alapját agyagos talajba sűrűn bevert 20—30 centiméternyi vastag mintegy méternyi hosszú facölöpökre helyezték. Ez eléggé jól meg-

maradt cölöpökből néhányat emlékül gyűjteményembe helyeztem, míg a többi tüzelésre elhordották. De még a múlt század elején is voltak a városban oly gázlószerű területek, melyeken csak fapalókon lehetett járni. Így a mostani Püspök-utcánál oly mocsár terült el, melyen hidlás vezetett át s vizét csak később terelték el a Töltes-utca felé a Laforcába. Ily mocsár borítá az utcát a mai városház előtt is, hol a Csillag vendéglő körül köhídon közlekedtek; míg a volt Temető-utcának csak nyugoti oldalán építhettek lakóházakat, melyeknek lakói tavasz és őszkor csak az utcát megkerülve a kertek közti ösvényeken gyalog közlekedhettek. 1768. évben február 28-án az uradalmi igazgatóság felhívására megbecsülte a tanács az egész Temető-utcát s annak értékét 2851 forintban megállapítá, lévén akkori háztulajdonosai ezek: 1. Peres Ignác, 2. Nagy Lőrinc, 3. Cimer Miklós, 4. Valkóc György, 5. Fornosi István, 6. Lázár András, 7. Csomonyi Mártonné, 8. Lázár György, 9. Bárány János, 10. Nagy István, 11. Gáti István, 12. Gáti János és 13. Czocza Gergely. A görög kath. templom keleti oldalán nyult egy *Kőgát* nevű utca, melyen akkor szintén csak kemény, fagyos tél vagy száraz nyár idején lehetett járni. A mai Főutca végén levő Medvéhez címzett korcsma táján öt cigány gunyhó állott, körülötte téglavető mocsarak látszottak s a körösvég-utcai r. k. elhagyatott temető a városon kívül feküdt, hol 1743-ban a pestistől megkímélt csekély számú német telepítvényesek háladatosságából Rókus és Cecília tiszteletére akkor kápolnát emeltek, mely maiglan fennáll. De érdekes az is, hogy a Főutca északi végén, ott, hol most a Latorca vize folyik, hajdan a városnak ugyszólván legüdébb, legszebb tája volt, melynek termékeny pázsitos rónáján a város vagyonosabb polgárai és nemes birtokosainak szép telkei, kejtjei, udvarai, majorjai s villaszerű lakházai voltak, melyek Lovácska felé terjedtek. Történt azonban, hogy a vár s uradalom urai a Latorca vizét, mely akkor a Csernekhegy alatt, a Vereshegy és Lovácska felé folydogált, felhasználni akarván, új árkot, csatornát ásattak s a folyót a mai Ujfürdő táján a város felé terelték, azon fűrész és lisztörő malmokat állítván. A Latorcának így módon más irányba történő levezetése okozta, hogy áradásoknál nemcsak kilépett az új mederből, hanem előntvén a tájat, elborítá az útjába került itteni telkeket, megrongálta s elhordotta az épületeket s így itt állandó medret foglalván el, innen többé elvezethető nem volt s okozója volt egyszersmind annak is, hogy ketté választá a várost, melynek egy része így a Latorcán túlra került s Munkács-Oroszvég néven ma is a városhoz tartozik. A városi hatóság 1795. évi nov. 29-én a megyéhez intézett egyik panaszában erről is megemlékezvén, felhozá, hogy az így módon elterelt Latorca a város alá vevén magát, a városnak azt a részét, mely a régi családoktól nevezetesebb és díszesebb volt, megszakította, idővel el is hordta s a birtokokat így

elpusztítván s megrongálván, abból az lett, hogy a városnak egy része azóta tul a Latorcán, más része pedig innen van s egyharmadrészét a víz vitte el; sok telket pedig maga az uradalom megszerzett az elszegényedett lakosoktól s így a város fejlődése gyakran különféle okokból megakadt.

Szomoru képet mutathatott 1740. év körül az a tájék is, mely a mostani városi színház helyén terül el s melyen kőalapon egy deszkából összerótt sóraktár s egy parányi ablakkal ellátott irodaféle lakóház állott, míg ott, hol a mostani emeletes kincstári épület diszlik, akkor szántóföld terült el, mely az utca, a mint akkor nevezték, Piac-utca felől karókra font vesszősövénnyel volt bekerítve. Hajdan, a XIV. században, úgy látszik, hogy itt erősebb, tömör kőépületet emeltetett a kincstár, mely harmincad és sóraktári hivatal helyiségeül szolgált, mely azonban később, ki tudja mi okból elpusztulván, romjai felett más rondább épületnek adott helyett.

Sőház környéke.

A XVIII. század közepén az egész városban nem találtatott több kőház kilencnél, a templomok és grófi épületekkel együtt. A többi vályog és fából, pacsitos falakkal volt építve, legkezdetelegesebb műízléssel s legcsekélyebb kényelemmel s többnyire szalmával fedve, apró ablakokkal és agyagos padlózattal. Még a nemes kuriák háza is alacsonyok és kényelmetlenek voltak. Pedig a mult századokban számos ily nemes birtokos lakott itt, kiknek neveit Beregvármegye Monografiája III. köt. 434., 439., 441., 491. lapjain közöltem. Azokon kívül megemlítendőek még: Kornis András, Munkácsi Sándor, udvarhelyi Székely János, Joó István, Morin István regéci várkapitány, Verbiásy János és László, Spányi másképp Eötvös Ferenc, Lázár Tamás, Kóródy Miklós, Földessy György, Szaár

István, Galgóczy Ferenc, Kovács János, Andrásy Mihály, Kosztándy Károly, Debrey Mihály, Bokros István, Harsányi János, Csengovai János, Rác Márton, Gerendassy György, Dobos, Jeney, Kereszturi, Kozák, Milotay, Bakó, Pap, Szalay, Tótfalusy, Szabó, Székely, Klobusiczky, Vasárhelyi, Vass, Tolcsvay stb., kik az akkori igénytelen viszonyokhoz mért *széreny házakban* éltek. Ezekből néhányat csak nem rég bontottak le a Csokoly-utcában, míg egy, kettő maig látható, így a Cseh-féle ház a Kőrösvég-utcában. Különben 1567. évben az egész városban csupán 206 ház találtatott, 1649-ben 213, 1746-ban 171 és 1767-ben 277 lakóház és 84 melléképület. De az egykori utcákból is idővel néhány ismeretlenné vált. Így régibb iratokban említetik 1600. év elején *Hidkő-* (talán Köhid) *utca*, 1633-ban Bak-utca, néhány évvel később *Kőgát-utca*, majd Nagyszer-utca, Hegy-utca, Nagysor-utca, Kertalja-utca, Malomvég-utca, Utcaköz; 1769-ben *Sóórvég-utca*, melyben a ref. ecclesia elcserélte új-utcai telkét 72 frt 82 denár ráfizetéssel az itteni Kuliman-féle telekért. A XVII. században volt még Vízke-utca és Pénzverő-utca. — Az *Uj-utca* (melyet nem régen Kossuth Lajos-utcának elneveztek) már 1500. év elején Uj-nak mondatott s azóta három századon át megtartá ez elnevezését. A tizenhetedik században már a Cigány-utcaról is történik említés, melyben 1683-ban Kóródy Miklós-nak is volt lakháza. 1682-ben említetik Derék-utcaköz, Deréksor, 1761-ben Kis-utca, melyben több nemes birt kuriát.

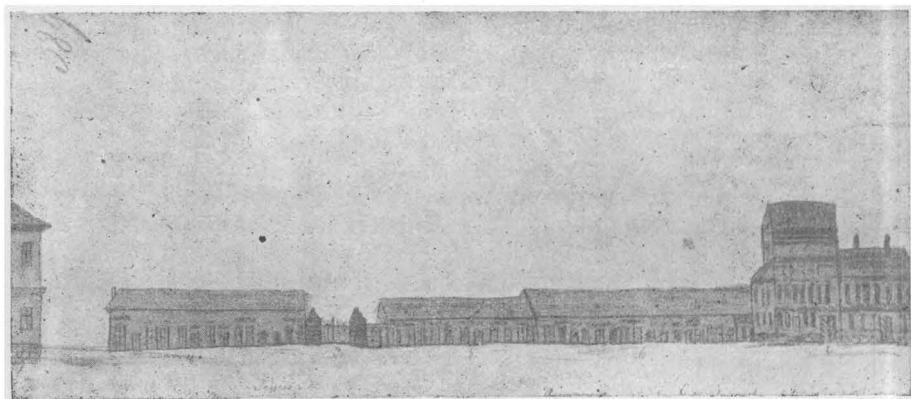
S jóllehet hogy a kedvezőtlen helyszín miatt az utcákon való közlekedés szerfelett nehézkes volt, azok rendezése iránt csak később kezdte a hatóság gondoskodni. Igaz, hogy Balling János, Bethlen Gábor fejedelem és Munkács urának prefektusa már 1622. évben megrendelé, hogy minden ember az ő háza előtt tisztán tartsa a területet s a szemetet minden szombaton vitesse ki; de ez inkább a lakházak körüli tisztaságra vonatkozott, mint az utcák rendezésére, miről csupán a tizennyolcadik századból tűnnek fel hatósági intézkedések. Így a posványok levezetése végett 1760. körül a Töltés-utcának ásattak árkot, de azért a Vár-utca mélyén még azután is csak pallón lehetett járni; hová azután 1808. évben a város egy új száz-huz öl hosszú árkot ásattott, mely 22 forintba került; a Csillag szálló és a városház között elterült pocsolján pedig még 1825. évben is állott kőhídszerű átjáró, dacára annak, hogy a tanács még 1765. évi szeptember hó 15-én elrendelte, hogy a piac fővénnyel és kavicssal töltsék és egyenlítették ki; mi azután meg is történt, mennyiben a vonómarhákat bíró lakosok és gazdák a fedanyagot ráhordották, a gyalogosok pedig szétteregették. E feltöltés helyenkint 4—5 méternyi volt. E terület mélységét mutatja az is, hogy 1814. évben, midőn az uradalom a Latorcán át a mostani helyén hidat készítettett, október 14-én báró Perényi Zsigmond alispán, Pogány József szolgabíró és Kolozsváry Pál esküdt a hely-

szinén szemlét tartván, javasolták, hogy a hidhoz való feljárást Oroszvég oldaláról, mely szintén posványos volt, nyolcvan ölnyi hosszúságban az uradalom, a többit pedig a járásbeli lakosok töltsék ki; a város felőli részen pedig, keletről Halpert Áron háza és nyugatról Scheffmann cselédháza és filagoriája között levő vonalra hét ölnyi szélességben a piactól, mivel a terület itt nagyon mély és vizenyős, a feltöltéshez szükséges követ és porondot a munkácsi járás közereje hordja ki; az utca közepét öt ölnyi szélességben a város lakossága, a többit pedig a telekbirtokosok rakassák ki a kőkészletből, míg a hid szárnyainak közét az uradalom töltsse ki. Mi azután végbe is vitetett. A Medve-korcsma táján állott mocsár viz pedig akép vezetettet le a Nagyhegy-utcán át, hogy a piac alsó déli végén a Kőrösvég-utcán át a Medve-korcsmán felől másfél méternyi mély és egy méter széles árok ásatott. Ez árok fedetlen lévén, hosszú évtizedek után csak a mult század ötvenes éveiben fedetett be tölgyfa deszkákkal; a hatvanas években pedig, midőn lejt mérés után a mély árok részben behányatott s feltöltetett, a mostani teknőszerű csatornával láttatott el és kiköveztetett.

1784. nov. 8-án a megyei közgyűlés elrendelte, hogy az utcák rendeztessenek s azok és a járóhelyek büntetés terhe alatt tisztán tartassanak. Különben az uradalmi tisztség már előbb 1766. aug. 29-én hasonló intézkedést tett, meghagyván a városi elöljáróság-nak, hogy az utcák tisztántartására kötelezze a lakosokat, a „*nemeseket pedig erre szívesen kéri*”. 1792. május 21-én a tanács elhatározta, hogy minden gazda háza előtt egy ölnyi széles árkot ásasson, hogy így az utcák járhatókká váljanak.

Az uradalmi igazgatóság már a 18. század végén ösztönzé a városi hatóságot arra is, hogy az utcákat köveztesse ki. Így 1796. évben felhívta a bírót, hogy mennyiben a tanács az utcák kiköveztetését elhanyagolja, ezen közjóra és közegészségre szolgáló intézmény elmulasztása esetében arra keményebb eszközökkel fog szorítani. Két év multán ismét sürgeté. Ugy látszik azonban, hogy e kövezés akkor csak porondozásból állhatott, mert 1821-ben a megye meghagyta határozatilag a városi előljáráságnak, hogy először az utcákat kövel burkoltassa ki, másodsor hogy a piacon álló *disztelen faboltokat* onnan már csak tűzveszélyes voltak miatt is hordattassa el. E faboltok, bódék, hosszú sorban állottak a Fő-utca keleti oldalán a mostani Freyseisen és Taub-féle házak előtt. Nem lesz érdektelen itt ezekről bővebben is megemlékeznünk. mennyiben történeti szempontból is némileg érdekesek. Keletkezésük, úgy látszik, hogy még a tizenhetedik századba esik, azon szomorú korszakba, midőn a kurucok, a bujdosók és felkelők évtizedeken át harcban állottak az osztrákokkal és labancokkal s Munkács városát is többször elpusztították, felégették s lakosait teljesen elnyomoritották. A kereskedés és ipar akkor egészen szünetelt s a mostani

kastély akkor igénytelen fehér ház előtt kőboltok, a mint azon időben nevezték, patikák is romban heverték. Thököly Imre kuruc fejedelem és Munkács ura 1684. évben kibocsátott gazdasági utasításában erre nézve ez foglaltatik: „Munkács városunkbeli fehér házunk tornáca alatt levő *pusztás boltok* közül valamelyest (de mind is) el kellene készíteni, arra a szükségre megcsináltatván, kereskedelemre való mindenkori alkalmatossága lehetne az, ezzel is proveniustunkat nevelhetné“. De II. Rákóczi Ferenc birtoklata idejében 1690. évben készített urbéi összeírásban is erre vonatkozólag ez áll: „A boldog időben, míg a város ép volt s a kereskedők el nem szegényedtek, el nem fogyatkoztak, virágzott a kereskedelem, de most csak 21 patika s ugyanannyi patikás kalmár találtatott.“ 1693. évből pedig felhozzatik, hogy a *patikák*, azaz bódék a sokadalmazó árus görögök részére épültek, kik azért patikabért fizetnek. Végre

Uradalmi régi boltosor.

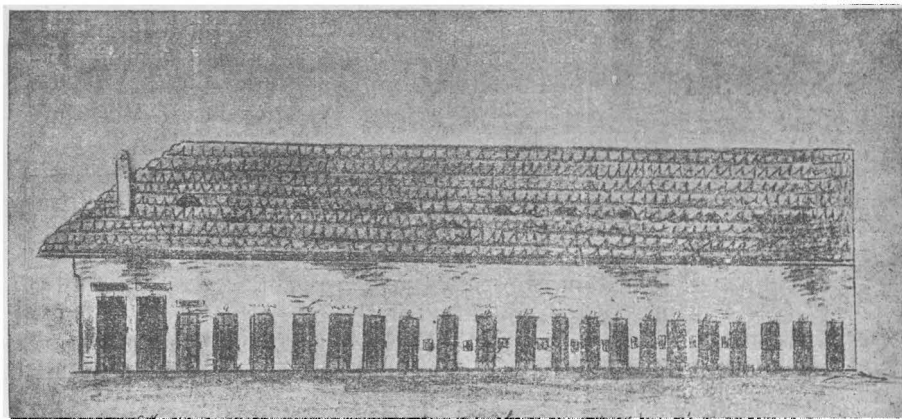
II. Rákóczi Ferenc emlékirataiban említi, hogy midőn 1703. június 28-án hajnalban az osztrák katonaság megtámadta a városban a kurucokat s itt utcai harc keletkezett, gyalogságának egy része a piacon állott *fabódék* közé helyeztetett. E faboltok tehát itt azután még egy századnál, mint látni fogjuk, jóval tovább állottak s csak hosszas hatósági sürgetések következtében távolítottak el. Ugyanis Beregmegye közgyűlése 1820. dec. 13-án a munkácsi utcák rendezése s a faboltok elhelyezése ügyében báró Perényi Zsigmond alispán elnöklete alatt kiküldé Laurencsik Keresztély itteni lelkészfőesperest, Illés Mihály, Dercsényi Károly és Gönczy Sámuel táblabírákat, Bornemisza János és Pogány János főszolgabírákat, Bay György aljegyzőt és idősebb Éva István esküdtöt, kik 1821-ben tett jelentésökben az utcák kiköveztetését és a faboltok elhordását javasolták. Ezt a Helytartótanács 1822-ben felfolyamodás folytán oly

módosítással hagyta jóvá, hogy ez a közpénztár és adózó közönség megterhelhetése nélkül történjék. Erre azután a tanács azt végezte, hogy a burkolást megtéteti, annál inkább, mivel a megye is a kő és kavics beszállítására segítség és hozzájárulásként vállalkozik; a boltok áthelyezését pedig attól teszi függővé, hogy az uradalom jelöljön ki más alkalmas helyet vagy elégítse ki a boltok tulajdonosait. A február 3-án kelt ez intézkedés folytán erre az illető boltosok azt az ajánlatot tették, hogy a boltokat legjobb lenne a *Hegyes-féle* telekre a sóház mellé áttenni, ők a telekért járó 3050 forintnyi árt készek lévén lefizetni. Ez azonban akkor nem történt meg, csak később, 1824-ben, a mikor a város az 1817-ben megvett e szögletet képező telken építendő boltokra nézve az uradalommal kiegyezett, mi a városnak nem csekély fáradozásába és költségébe került. Ugyanis az uradalom még 1799-ben akarta az említett faboltokat, helyesebben fabódékat, a piac szűk volta miatt is elhárítani, de az ellen a város a megyéhez felfolyamodván, állítá, hogy az utcák és a piac felől a város rendelkezik s hogy a boltok miatt a házak soránál a szekerek járhatnak. Felhozta iratában, hogy Debrecenben, Máramarosszigeten, sőt *Pesten is így állanak az ily áruló-bódék, melyek miatt Pesten még szűkebbek az utcák*, annyira, hogy két kocsí alig mehet el egymás mellett, míg a munkácsi piacon három is elmehet; panaszkodott egyszermind a grófi uradalomra, hogy kiméretlenül bánik a várossal; hogy a *csizmadia-céh tagjai, a város lakosságának negyedrészt képezik s ezek áru-színét is el akarja bontatni a piacról*.

Az uradalom azonban konokul ragaszkodott földesuri jogaihoz s nem engedte, hogy a város a Hegyes-féle telken új boltokat építhessen a nélkül, hogy azok után úgy mint a faboltokért taksát ne fizessen, viszont a város reméli ettől a megye közbejárásával menekülhetni, annál inkább, mert a megyei törvényszék is, hol e kérdéses ügy megfordult, 1808. szept. 12-én a *bolt kijelölési jogot* a városnak megítélte, mint mely e régi gyakorlatát beigazoló. Ezt azonban az uradalmi biztosság megfélembrezvén, a Helytartótanács feloldá az ítéletet és bővebb tanukihallgatást rendelt el. Így 1810. évben Munkácon Morvay Pál alispán rendeletére Gecsey György szolgabíró és Zékány Miklós esküdt új tanukat kihallgatván, azok hit alatt bizonyíták, hogy ember emlékezetére mindig a tanács engedett bérfizetés mellett boltot állítani a piacon, a minthogy az ott álló faboltok is mind a tanács engedélyével emeltettek.

Mindamellett a hosszú pernek a vége a városra nézve nem kedvezően ütött ki; miért is 1819-ben *gróf Schönborn Fülöp Ferenc* tudatta elhatározását az iránt, hogy ő csak úgy egyezik a város által a Hegyes-féle telken építtetni szándékolt kőboltok emelésébe, ha azokért is a város úgy fizetendi az évenkénti 60 forintnyi taksát, mint a mostani faboltokért; ezt azonban február 16-iki vála-

szában a tanács súlyosnak találván, kijelenté, hogy inkább lemond arról, hogy a város csinosítása végett 1817-ben 3050 frtért megvett telken a tervezett új boltokat építse, mert a piac nem kerülhet a városnak pénzbe, de a drága telektől így a kamatot sem remélheti bevenni s *fentartja a régi faboltokat*. Az uradalmi igazgatóság azonban hivatkozván azok tűzveszélyességére, elhordatásuk iránt megperelte a várost november 25-én s a kereset tárgyalására az uriszék december 14. napját tűzte ki. Így az új viszálykodás 1824-ig tartott, a fabódék pedig folyvást ott álltak a szűk téren, míg végre a város kiegyezkedett az uradalommal, miként Frantz Antal főbíró 1824. január 25-én a megyéhez intézett beadványában jelenté, oly módon, hogy a város az eddigi *husz fabolt helyett husz kőboltot fog építeni s azoktól az örökbérlők* vagyis a faboltok mostani tulajdonosai, egy-egy rénus forintnyi taksát fognak fizetni az uradalomnak, míg a város megelégszik a befektetendő tőke törvényes kamataival s hogy az uradalom csupán a négy raktárért követel nagyobb díjat. A város azért elégedett meg oly kevés járulékkal, mert a faboltok tulajdonosai azokért sokat, 6—800 forintot is fizettek volt megvételök alkalmával.

Városi boltosor.

Az új husz kőbolt tervezetét 1826-ban Böhm Mátyás építőmester készítette s a költséget 9139 frt 19 krban megállapítá. Azután a város megköté a szerződést az örökbérlőkkel, évi kamat illetményül megállapítván 288 frtot, melynek fizetésére kötelezték magokat: Berger Joel, Deli Ábrahám, Jaszter József, Bodó Jánosné, Singer Hersko, Fuchs Dávid, Mermelstein József, Kallus Léba, özv. Balogh Mihályné, Szura Rózsa, Kallus Sámuel, Davidovics Abrahám Jakab, Gelb Leba, Maiszelsz Elka, Grosz Volf és Hoder-

marszkyné s a vállalkozó még azon évben fedél alá hozta s megépíté az erősen boltozott apró cellákból álló árucarnokot. E boltok azután 1906. évig fennállottak és használtattak s midőn a grófi új bazár 1894. évben felépült, a közönség humora azokat *Rondabazár* jelzővel illette mindaddig, míg ezeket is a város a bolt mostani birlalóival történt kiegyezés után, 1906. évben lebontatta, az 517 ölnyi területű telket pedig közárverésen Hirtenstein Lajos ignéci lakos és képviselőnek százhuszonhétezer koronáért eladta, melyen most ő, Klein H. B. és Róth Testvérek diszes bérházat, és boltokat építtetnek.

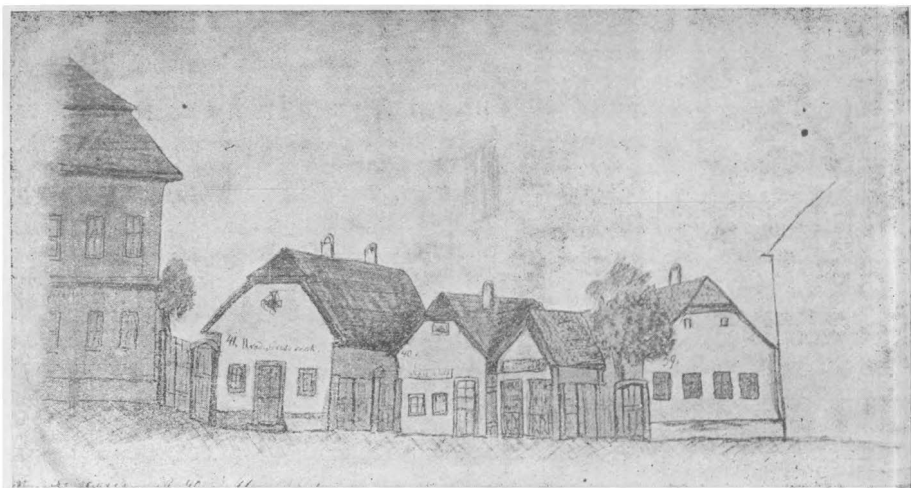
A *grófi új bazárt* illetőleg érdekes megemlíteni, hogy annak helyén azelőtt egy minden izlést nélkülöző régi boltsor állott. Ezekből ott, hol most a Csillag vendéglő emelkedik, már a 17-ik században néhány kis, *patikának* nevezett bolt, mészárszék s korcsma állott; később a Schönborn-család is megszorította azokat, így akkori irat szerint ezek: „1765-ben épültek kalmár zsidók és más kufárok használatára s a nagyságos dominium gyarapítására.“ De még a múlt 19-ik század közepén is épített az uradalom néhányat a kastély bejáró kapujától lefelé, mint az illető *ábra* mutatja; lebontatván az udvarban utjokba esett régi hajdulakot és konyhát. Végre 1904-ben a grófi birtokos e disztelen boltsor lebontását s ujnak

Uradalmi új bazár.

építését elrendelvé, mennyiben a terület vonala kissé görbült, a városi hatóság szépitészeti tekintetből is, átengedett a Fő-utca teréből egy $135\frac{1}{2}$ □ ölnyi vonalat, a miért viszonzásul az uradalom a mostani *Ervin-utca* teréből 1557 □ ölet bocsátott birtokába a városnak. A terv elkészítésével Tichy József uradalmi mérnök s az építéssel Grünwald Testvérek cég bízott meg. A 160 folyó méter hosszú épület 1904. április 3-tól kezdve 30 hét alatt teljesen elkészült s ahhoz harmincezernél több kézi napszám lett felhasználva, a kőművesek, ácsok és iparosokon kívül. Az összes falazatok, (alap, pince, földszinti és emeleti traktus, padlás, attika, kémény, tűzfal, párkány és boltozatok) mintegy hétezer köbmétert tesznek ki. Az épületen van 114 ajtó, 136 ablak. Az épület magassága 9.5 méter, tetővel együtt 13.20 s az orom csúcson 15.20 méternyi. Az építés került 234,940 koronába. Eredeti zsindelyfedele 1907-ben tűzmentes Eternit palával váltott fel.

Igy a város folytonos csinosodását s emelkedését örömmel szemlélheti immár az, ki annak csak negyven év előtti gyatra állapotát ismeri; és megjósolhatja, hogy ujabbi félszázad lefolyása alatt, ha közbe váratlan balesetek akadályt nem gördítenek, mostani alakja is előnyére tetemesen meg fog változni. S épen azért célszerű és szükséges lenne az új nemzedék okulására s a múlt feltüntetésére a lebontás alá kerülő házakat s környékét rajzban megörökíteni. Ily például szolgáljon az alábbi ábra is, mely a r. kath. templom közelében feltünteti azt a házsort, melyen 1902. évben a Beregmunkácsi takarékpénztár palotája épült. E három telken az urada-

Bereg-munkácsi takarékpénztár előbbi helye.

lomnak ugyanannyi alacsony régi, rozoga kis háza áll ott, melyek közül a déli szélső *söracsarnokul*, a középső bérházul s a harmadik néhány év előtt a Maurer-család rézgyárául szolgált.

(Utcakövezés.) 1826. évben a városi új boltsor felépülvén, ezt Pogány József, mint Munkács város utcáinak készítésére kiküldött bizottság elnöke a megyének azon évi szeptember 11-én tartott közgyűlésén bejelenté s az elhatározta, hogy október hó 29-ig immár minden fabolt a piacról eltakaríttassék, különben szolgabíró közbejöttével fognak elhányatni; de erre szükség nem volt, mert a rozoga fatákolmányt csakhamar eltüntették onnan. Így végre megtisztulván a piac a fabódéktól, még azon évben a tanács elhatározta az utca kiburkolását és Pogány küldöttségi elnök meg is kötötte Szmolenszki János ungvári „*flaszteressel*“ a szerződést. Mérnöki felvétel szerint erre megkivántatott 1408 köb-öl kő és 16896 hordó porond. 1827. évi március 13-án a megyei közgyűlés ezt jóváhagyván, megrendelé, hogy mennyiben a város maga ily nagy kiadásra nem képes, a környékbeli helységek, névszerint Felső és Alsóschönborn, Berezinka, Nagyleányfalva, Sztánfalva, Kucsova, Kendereske, Kustánfalva, Bukovinka, Repede, Fornos, Pósháza, Ó- és Ujdávidháza, Klacsanó, Iványi, Lauka és Ruszkóc helységek, mint melyek a várostól hasznot huznak, a kikövezés végrehajtásában részt vegyenek; sőt a megye a rabokat is átengedte s a városi lakosságra is kivettetett a szükséges pénz- és munkajárulék. A munka azután tényleg megkezdetvén, erélyesen folyt a következő évben is, a munkácsi járás számos községe fel Szidorfalvaig hordván közmunka fejében követ; 1826-ban kiadott a város pénztára a burkolat költségére 2185 frt 19 krt, mire a polgároktól befolyt 703 frt 36 kr. 1828. június 1-én Bornemisza János főszolgabíró azzal ösztökölte a helységeket kitartásra, hogy addig sóra való régiát nem kapnak, míg a rájuk kivetett kőmennyiséget be nem szállítják. Az akkori hatósági és megyei határozatokban és körlevelekben a burkolás *flastromozásnak* mondatik s azt a város előkelőbb közönsége azután annyira megkedvelte és becsülte, hogy minden rondító befolyástól megőriztetni kívánta. Így 1829-ben a tanács felkérte a megyei közgyűlést, hogy hagyná jóvá azt az intézkedését, hogy a költségesen kikövezett piacon a jövő-menő fuvarosok meg ne állapodjanak, ki ne fogjanak és ne étessenek. Erre azonban a közgyűlés január 9-én 1158. sz. a. így határozott: „Igazságtalan kívánsága lévén a városnak az, hogy a szekereikkel heti vásárokra bejövő emberek „kocsikait“ a piacon vesztében hagyván, marháikat a város végére hajhászszák, azért e kérést teljesíthetőnek nem találta“ (Azóta is hányszor, sőt a legközelebb lefolyt években is merült fel ez eszme és óhaj a rendszerető képviseleti tagok részéről, anélkül, hogy érvényre hozhatták volna.)

E burkolat azután sokáig eltartott, pedig a legkezdetleesebb módon, hegyes görgeteg vizparti kövekkel volt elkészítve s a rajta való járás kellemetlen volt. De ilyen kövezet, mint emlékszem, Budapesten és Kassán is volt alkalmazva, 1856. évi december hó 21-én elrendelék Tabódy Pál, cs. k. megyefőnök, hogy a Piac- és Uj- (Kossuth Lajos) utcában új járdát három lábnyi (95 cm.) szélességben iglinci faragott kövekből készíttessen a város, mi azonban akkor pénzhány miatt elmaradt. Végre 1869-ben április 23-án a tanács rászánta magát arra, hogy elrendelje, mikép a piac (Fő-) utcán két öl- és más nagyobb utcákon egy öl szélességű gyalogjárdák lapos kövekből készíttessenek, a munkadíjat a háztulajdonosok s az anyag s egyéb szükségesek árát a város fogván fizetni. Ez meg is történt, de az 1—2 lábnyi (32—64 cmnyi) terjedelmű négyzetű lapos homok kőből való burkolás nem felelt meg a remélt célnak, hamar elkopott és süppedezett, miért is az 1880-as években új apró trachit kockakövekkel kísérlék meg a burkolást előbb a fő s 1888. évben a mellék jártasabb utcákban is, mi azonban szintén nem vált be teljesen s így megállapodott a képviselőtestület hosszabb fontolgatás után abban, hogy nagyobb városok példájára aszfalttal vonatja be a járdákat. Így először is a Főutca került ily munkába, majd a kecségtető eredmény láttára lassu folyamatosan a Hunyady-, Fürdő-, Kőrösvég-, Malom-, Csokoly-, Kertalja-, Munkácsy Mihály-, Rákóczi-, Zrinyi Ilona-, Szarkahegy-, Latorca-, Szoros-, Névtelen-, Töltés-, Ervin-, Bercsényi-, Püspök- és Kórház-utcák, Árpád-tér, Sugár-út, Vásártérköz. A készítési díjak megtérítésével a háztulajdonosok terheltettek meg, kiknek azonban megengedte a hatóság, hogy 12 év alatt 24 részletben törleszthesék. E munkálatokat a Magyar aszfalt részvénytársulat szerződésileg végezte.

Fentebb érintém, hogy a g. k. templom táján állt hajdan a *Kőgát* nevű utca, még pedig ott azon a soron, hol most a paplak és felekezeti iskola van; ez utcát *Olsavszky Mihály* és *Bradács András* g. k. püspökök az uradalom beleegyezésével a XVIII. század közepén elzáratták a közlekedéstől s utóbb egészen elfoglalák, midőn ott a papnővelde — mostani elemi iskola — keletkezett s a püspöki lak — a mostani ottani nagytemplom — épült; míg az ottani sikátor bejáratánál, Ervin-utcában s a mostani g. k. emeletes paplak északi sarkán állott a parányi kőtemplom, mely kereszt alakban volt tömören építve és 1859. évben lebontatott. 1779-ben a tanács panaszt is emelt a *Kőgát-utca* illetén elfoglalása miatt, de az eredmény nélkül elhangzott.

A tizenhetedik században még egy most teljesen ismeretlen utca volt a városban, melyet *Pénzverő-utcának* neveztek. Erről a pénzverdéről szóló fejezetben bővebben megemlékezem, az különben is történeti vonatkozású lévén.

Amióta a XVIII. század elején a Kőrösvég-utcában a dögvészes kápolnát emelték a helybeli német lakosok és 1765-ben az új temető *körülsáncoltatott*: a mellett kelet felől egy új utca keletkezett, mely *Kápolna-utcának* neveztetett el. Itt akkor nagyon olcsók lehettek a telkek; így 1804. évben a tanács Mészár József telkét 12 forintba becsülte. Ugyanazon a tájon keletkezett egy más utca is, mely *Vásárhely-utcának* neveztetett. S a mint a helyi sajátságoktól kapta az utca nevét, úgy egyes házak és környékek is sokáig megtarták alkalmi elnevezéseiket. Így a Töltés-utcában a korcsmát *Halbak*-nak nevezték még közelebbi időben is mely pedig nevét a *Hauptvache* szótól vette, mely *főőrséget* jelent. Ugyanis 1769. évben a munkácsi itteni mezőn a Latorca partján a pártokra szakadt Lengyelország felosztása alkalmából több cs. kir. lovas és gyalogezred *majd négy éven át táborozván* és a városban is őrséget képezvén, azon alkalommal itt a táborhelyhez közel emeltetett a *vártaház*, melynek kiigazításra a város 1770-ben 12 frt 17 denárt költött. A városi levéltárban levő akkori iratok szerint a nagy hadseregen kívül „*futrás fuvarosok*“ is hat vármegyéből a réteken szállásolván, a városi tanács az így okozott kárt, mely a szántóföldeken tett árkolás, cövekelés és porondozás elhordatására és kiegyenlítésére 3—4 hét alatt fordított ezer munkás fizetéséből és a felétetett széna értékéből állott, kétezer forintba becsülte; a *főőrségen* három éven át adott a város *gyertyát* 24 frt értékben és négy tiszt részére asztalt és székeket 12 frtban, stb. Megjegyzem még, hogy egy hasonló őrház, melyet szintén *Halbak*-nak neveztek, állott a mostani Ervin-utca déli végén, köépület volt s a város akkor bontotta le, midőn ott a polgári leányiskola 1892-ben emeltetett.

A XIX. század elején az *Uj-utca* rendezetlen lévén, úgy, hogy a házak nem sorjában, hanem helyenként szétszórtan feküdtek, 1825. szeptember 17-én azon alkalomból, midőn a mostani országut, mely addig a *Régi podheringi* nevű utcán át tartott Órhegyalja felé, egyenes irányban terveztetett, az mérnökiileg kiméretett és ez alkalomból Tasnády István háza és telke is elhánytatandó lévén, ezt a tanács becsülte 176 forintba, az öreg Cserszky né telkéből elvétetett egy ól 5 frt értékben, nyolcvan szilvafa 10 frt 40 kr. és egy telek 200 frt értékben; öreg Traxler Jánosné telke és szilvája 44 frt 16 kr. értékben, azon felül kisebb mértékben elvétetett még Demán János, Ráhé János, Ráhé Péter, Sztankovics László, Onda László és Lengyel László telkeiből egyes rész, melyek az egyenes vonalba akadályozólag estek.

Ugyanítt 1834-ben a református templom melletti *Szoros-utca* kiszélesbítését a megyei közgyűlés jóváhagyván, kisajátított Mészár Mihály telkének $\frac{1}{7}$ része 86 frt és a kut 15 frtnyi becsárban; azonfelül a kerítés áttétele került 15 frtba.

1811-ben felhívta a vármegyei hatóság Munkács városát, hogy a *megyei orvos* részére illő lakot építtessen, mire kiszemeltetett az *Uj-utcában* keletről Szabó Istvánné és nyugatról Rákosi Andrásné telkeik közt fekvő *hóhér* („törvénymester“) *háza* és telke, mely a költségvetés szerint 1653 frt 40 krba kerülne, pénzhiány miatt azonban csak ismételt sürgetésre 1815-ben készült el Wimmert József építész terve szerint. Később e ház mellett új utca keletkezett (Veszprémi-, most *Fürdő-utca*), valamint szemben azzal terveztetett egy másik utca, mely hivatva lenne a közlekedést a Kőrösvég-utca és illetve az annak végén levő marhavásártér (torhovica) felé megkönnyíteni, mennyiben a régi sikátor, mely Munkácsy Sándor és Buro Imréné telkeik közt feküdt, e célra meg nem felelt. E végre kiszemeltetett az Uj-utca déli során fekvő Gáthy Sámuel, Balajthy József és Verner János telkeik közt feküdt megyei telek, melyet a vármegye 1828. január 3-án ezer forint kikialtási áron árverésre bocsátott s később a gróf birtokába jutott; míg a Balajthy-féle birtokot Gáthy szerezte meg, az új utca nyitása azonban el-elmaradt 1848. évig, a midőn Haluskai Sándor és más negyven birtokos lakos kérelmére április 16-án a városi képviselőtestület annak szükségességét kimondván, egyszersmind e célra a volt Balajthy-féle telek kisajátítását elhatározta, oly módon, hogy az új utca öt ölnyi széles legyen, épen úgy, mint a minő az ottani régi temető másik oldalán levő *Kápolna-utca*. Az alku a háromezer forintban megállapított árra nézve Gáthyval megkötetvén, a városi közgyűlés május hó 22-én a megegyezést jóváhagyta s az új utcát megnyitotta, mely sokáig névtelen volt, míg végre most az ott nemrég épült terjedelmes városi kórház révén *Kórház-utcának* elneveztetett. Ennek ellenkező oldalán a Gáthy-féle telek végén 1897. évben a város még boncoló termet is épített. Ez utca nyugoti oldalán áll a grófi földszinti lakház, mely egykor megyeházul, a Naphoz címzett korcsmául, majd az ötvenes években kaszárnnyául szolgált, most pedig uradalmi tisztek lakásául s részben állami kisdédóvódául alkalmaztatik, míg az új római kath. templom építése idején (1903—4.) a terjedelmes udvarán álló raktár helyiséget ideiglenes templomul használta a hitfelekezet.

Nemkülönben még 1414. március 18-án megengedé a megyei közgyűlés, hogy a munkácsi *csizmadia-céh részére áruelőhelynek* való terület az Uj-utcában a r. k. kántor veteményes kertjéből 30 öl hosszúságban kimérettessék, mi által az utca is diszt nyerne, lévén az ott szerfelett sáros és posványos. A területet kiszemelték Pálóci Horváth Sámuel, edvi Illés Mihály uradalmi prefektus és Horváth László szolgabíró. Fel is épült fából a szin, mely azután 1859-ben lebontatott s helyébe az akkori cs. kir. építészeti hivatal tervezete és javaslata szerint felépült szilárd anyagból egy új *áru-csarnok* a Kossuth Lajos-utca kelet-déli során; míg az ellenkező soron 1860—61.

években felépült egy *kofaszin*, melyet Cipf Mihály kőmives és Vogel György ácsmester felvállaltak volt; de mely szintén elbontatván, helyén 1906. Sirokay Béla és Stark emeletes házai épültek.

A város északi szélén a mostani Újfürdővel szemben az Utolsó fillérhez címzett korcsma illetve szeszgyár helyén 1786-ban a munkácsi zsidók Waizer Jánostól vettek egy telket s azon elszegényedett hitsorsosaik részére *ispatályt* (kórodát) építettek, honnan a környéke és az Ujutcából erre nyíló utca is e nevét vette. A hagyomány szerint hajdan Thököly Imre a felkelő fejedelem segítségére hozzáállott s itt megfordult törökbeli katonák részére rendeztetett volna itt be kórház, mi azonban beigazolván nincs. E helyen az itt elhalt zsidókat is temették akkor, kiknek csontvázaira most alkalmilag rá is akadnak.

A munkácsi piacon szemben a kastélylyal állott egy kápolna szerű magas talpazon *Szent János kőszobra*, melyet a hagyomány, de a rajta levő alapkövön bevésett rövid felirat szerint is, gróf Quirin cs. kapitány emlékezetére emeltek volna azon helyen, hol őt 1703. június 28-án Majos János kuruckatona lelőtte, midőn II. Rákóczi Ferenc a lejött várórség és osztrák csapatok által felgyújtott és megszállott városból menekülendő, a kastélyból kirohant. Annyi bizonyos, hogy e szobor sokáig állott ott, nem csekély akadályára a közlekedésnek. Így már 1821. dec. 11-kén előfordult ez ügy a megyei közgyűlésen, midőn a piac burkolása szóba hozatott, s elhatároztatott, hogy e szobornak onnan alkalmasabb helyre való áttétele iránt a szatmári püspök és gróf Schönborn megkerestessék a végből, hogy ahhoz beleegyezésüket adják. 1822. március 5-ki közgyűlésen ismét felhozatott a szobor áttételi kérdése, a mikor Laurencsik Keresztély főesperes és munkácsi lelkész kijelenté, hogy ő annak a templom kerítéséhez való elhelyezését nem ellenzi, de kívánja, hogy ahhoz a gróf is járuljon beleegyezésével. Ugy látszik, hogy a felhívásoknak nem volt eredménye, mert a szobor még tovább évtizedeken át ott állott, tiszteltetve a körülötte megfordult római és görög katolikus hivektől, mely utóbbiak, főleg a vidékről bejött hegyhátiak, már messziről levett süveggel és keresztvetésekkel üdvözölték, a római katolikusok pedig Szent János hetében ott nyilvános körmenetet és éneklést végeztek, mi a közlekedésnek szintén akadályul szolgált. S épen azért a forradalom utáni ötvenes években, midőn a közigazgatási hatóság új utrendészeti és közlekedési szabályzatokat léptetett életbe, a szobrot onnan egyszerűen elmozdította, annyira, hogy az többé biztos helyet köztéren sehol sem találhatván, végre 1871-ben sok helyről, így a hidfőről való eltávolítása után háromfelé törötte e sorok írójának vétel után birtokába jutott, ki azt kijavíttatta és főutcai háza udvarán akkor épített új házának falán készített fülkébe beállíttatta, hol maiglan áll és illően fentartatik . . .

(Bozsár-telek.) A Főutcán levő, 1880. évben a város által épített, most *állami elemi főiskola telkét*, mint tudjuk, *Bozsár József* még a harmincas évek végén ajándékozta a városnak közcélra. E telket ő még 1819. évi január 4-kén árverésen hétezer forintért vette volt Paulicsektől; egyike volt a város legszebb háztelkeinek, mely a Főutcatól le a temetőig a mai Kórház-utcáig nyult. Még az ötvenes években a telek északi oldalán egy hosszú emeletes *faház állott* rajta, délfelől erkélyszerű léces nyílt folyosóval, melyben több iparos bérlő család lakott, azonban később elkorhadván faváza, a hatóság elhordatta. 1840. március 31-kén a városi tanácsülésen előfordult, hogy jöllehet *Bozsár József és neje Barta Zsuzsána* e telkét és nagyhegyi szőlőjét halála esetére a városnak hagyományozza, a város szívesen beleegyezik, hogy míg őt Isten élteti, mindkettőt használja, a felvett 600 frt után pedig fizesse a kamatot. A birtok felét ő a városnak azonnali használatába bocsátván, aug. 25-kén eladatott a kertben termett gyümölcs 80 frt 10 krért, mely összeg felét a város Bozsárnak adta, másik felét pedig a kerítés felállítására fordította. December 17-kén Bozsár és neje innen a nagyhegyi szőlőbe kiköltözvén, a ház emeletét négy szobával és konyhával bérbe adták; 1841. április 14-kén pedig írásban kijelenték, hogy a szőlőt míg él, neje fogja élvezni egyedül — mert nejének tizezer forintot „*móringóiván*”, irányában le van kötelezve Bozsár. A város később háladatossága jeléül a reform. temetőben levő sirja fölé dízsemléket állíttatott. S mint említém, e terjedelmes telken elől 1880-ban a mostani elemi fiúiskola díszes épületét, a keleti végén pedig a nagykórházat emeltette; melyen az előtt Horváth Alajos ügyvéd egy kisebb terjedelmű kórházat saját költségén állíttatott volt, ki Klacsanón, mint ősi birtokán, szép r. k. kőtemplomot is építtetett, hol tetemei is nyugosznak s e kiváló tetteiért a felségtől Ferenc-József rend lovagkeresztjével kitüntettetett.

A mostani Főutcának alsó része a r. k. templomtól kezdve azelőtt *Kőrösvégutcháoz tartozott*, hol a forradalom utáni években a cs. kir. megyefőnökség az itteni grófi Lövey-féle házban székelvén, a hivatalnokok e ház és a parochia közötti téren *sétatért* alakítani óhajtottak. E tervet a városi hatóság sem ellenezvén, így 1852. április 18. Tabódy Pál cs. k. megyefőnök felhívására Lang Vitusz bíró elnöklete alatt Szikszay Károly v. biztos, Klimkó Sándor, Petz Antal tanácsos, Szunyogh Lajos ügyész, Vokurko József pénztárnok, Haluskay Sándor, Cserszky Antal, Gáthi Sámuel, Román Ferenc, Freyseysen Gyula, Forgách János és Komjáthy Péter kültanácsosok vegyes ülést tartván, azon elhatározták a sétatér felállítását, mely hely azután korlátfákkal bekeríttetvén és jegenye s más lombos fákkal beültettetvén 1890. év végéig úgy a hogy fennállott, sőt e révén az utcának e része *Sétatér*-utcának is elnevezetett. Akkor ez utca már meglehetősen rendbe volt szedve, mert még

1834-dik évben, midőn a kőburkolás eddig ért. az egyenetlen ház-sorokat s főleg a házak előtt kiszögellő kertecskéket egyenes vonalban kimérették s így kerítették be; mit leginkább *Bakcsi Gábor* városi ügyész sürgetett, ki itt a mostani Singer-féle 54. számú házában lakott. Majd 1843. május 10-kén délelőtt 10 órakor a Kőrösutca végén Dracsko János háza kigyuladván, a szeles időben két óra alatt harmincöt lakház, 17 csűr, 16 ól és 12 kamara porrá égett, a tüzet csak is a Gecsey György (ma Reizman) cserepes háza állítván meg. Akkor azután ezen alsó része is az utcának rendeztetett s a tanács elhatározta, hogy fából házat építeni többé nem enged, hanem csak szilárd anyagból, vagy vályogból és kizárólag kéménnyel és zsindelfedéllel, sőt e célra vályogvető helyet is kijelölt. Azonban nemsokára e rendelkezés is feledékenységre esett s nem csak hogy fából építettek sokan házakat azontul is, de még szalmával kémény nélkül is fedték; sőt mi tagadás benne egy-két szalmás házikó még ma is látható. A tűzvész elhárítása végett a tanács már 1840. nov. 2-kán *egy tűzbiztosi állást* szervezett, kinek feladatául tűzzé ki, hogy *tűznél elsőül jelenjen* meg s az oltást vezesse; azonfelül az utcák tisztántartására való felügyelettel 29 új polgárt esketelt fel. Azon évben a Latorca folyó, mely már 1796-ban is itt kárt tett és sarkantyukkal eltereltetett, ismét a *Zsidó-*(most Latorca-) utcának vevén irányát, az ottani házakat rongálni kezdte, minek elhárítása végett a „*türedelmese*k“ (azaz zsidók) kérelmére a tanács a partot cövekeléssel és rőzsefonásokkal megvéddette. Azon évi december 9-kén pedig elhatározta a tanács, hogy a szénás szekerek a r. k. templomtól lefelé jobbról, a fa, deszka, és zsindellel terhelt szekerek pedig balról és a gabonát árulók szekerekkel a Nagypiacon, vagyis a templomtól felfelé levő téren álljanak; mi azután így a kilencvenes évig tartott; a mikor a gabona vásár a Főutca alsó felére, a fával terhelt szekerek a Csokoly-utcába és a szénások a hajdani Temető- (most Püspök)-utcába rendeltettek, honnan azután a Csokoly-utca illetve az ottani Szénatér kibővítése s némi rendezése után, ezek is oda tereltettek s ez alkalommal a Főutcán a r. k. lelkészlak előtt állott mérőház is oda vittetett át. És mennyiben az állam elhatározta, hogy új *dohánygyárat* épített, sőt 1907. április hó 5-kén kelt építési árlejtési hirdetmény-nyel 1.169.756 korona összköltség előirányzattal pályázatot is hirdetett, az eddigi marha vásártéren (Torhovicán), e helyett a város megvett az uradalomtól a Dubrova nevű dűlőben a Nagyhegyutca és vasút mentében 27 kat. holdat, miből a gyermekmenhelyre átengedett 1.1484 kat. hold után megmaradván 25.112 hold, erre 1905-ben a megszabott alakban a korlátfákat elhelyezte s a szükséges épületeket emeltette s melyet azután 1907. évben május hó 13-kán a közhasználatra meg is nyílt, azon nap *tartatván meg itt az első heti vásár*. E helyre célszerű lenne a Főutcáról a gabona

vásárt is áttenni s így e hetenkint szennyeződő teret tisztábbá tenni. Különben a hatóság az utcák seprésére elegendő gondot fordít, mennyiben kedden és szombaton kisépérteti, mi 3—4000 koronányi évi kiadást okoz.

A város lakossága évről-évre szaporodván, természetes, hogy a lakóházaknak is aránylagosan szaporodniuk kellett. 1890-dik évben a hivatalos összeírás szerint volt az itteni népség száma 10.501, míg az 1900. évi számlálás szerint már 14.416-ra emelkedett s azóta bizonyára évenként szaporodik; s ily arányban a házak száma is, mely az utóbbi összeszámlálásnál 1268-ra ment. Ennek következtében nem csak a régi utcákban nagyobb, csinosabb s kényelmesebb új házak keletkeztek, hanem új utcák is támadtak. Így 1894. évben nyílt meg a millennium alkalmából a grófi udvaron és g. k. parochialis kerten át a pályaudvarig nyúló, nagy terjedelmű új utca, mely *Sugárutca* nevet nyert s egyike a város legszebb utcáinak; ilyen a Ságáutról Alsóschönborn-felé nyíló, mely *Hunyady* nevet nyert; ilyen a kaszárnyáktól nyugat felé húzódó csinos új utca, mely *Thököly Imre* emlékezetére így elneveztetett, valamint a Hunyady-utcából észak felé kiágazó utca, mely Nagy Lajos király neje *Erzsébet*-ről nyerte nevét, ki a várost 1378-ban címerrel, pecséttel és pallosjoggal ajándékozta meg. A városi képviselőtestület közelebb több régi utca nevét is újabbal cserélte fel. Így 1895. febr. 7-kén az ezredév ünneplése alkalmából akép határozott, hogy az Ujutca ezentul Kossuth Lajosnak nevezessék; a Beregszászi-utca legyen Árpád-utca, a Vár-utca Zrínyi Ilona, Udvarvég-utca Rákóczi-tér, Temető-utca, Püspök-utca, a Piac-utca nevezessék Fő-utcának, a Zsidó-utca Latorca-utcának, a Veszprémi sikátor Fürdő-utcának, a Csokoló-utca Csokoly-utcának s a kórház melletti utca Kórház-utcának. Későbbben ismét elnevezette a posta melletti átjárót *Ervin-utcának*, még pedig az 1903. január 20-kán elhunyt gróf Schönborn Ervin emlékezetére, ki a város javára s kulturális céljaira értékes áldozatot tett. Továbbá elnevezette a hatóság a színház melletti tért Munkácsy Mihály-utcának, végre 1907. július 11-ki képviselői gyűlésen elhatároztatott, hogy a Téglavető-utca a vértanu halált szenvedett első alkotmányos miniszterelnök emlékezetére *Batthyányi Lajos utcának* nevezessék; a Szoros-utca Rákóczi Ferenc hadvezére és várparancsnoka nevére *Vay Ádám-utcának*; a Fürdő- és Malom-utcákat összekötő köz *Mikes Kelemen-utcának*; a Kinszky-utca az 1849-ki országgyűlés vértanuhalált szenvedett főrendiház elnökéről *Perényi Zsigmond-utcának*, a vasút állomással szemben haladó új utcásor *Széchenyi István-utcának*; az Árpád- és Bethlen-utcákat összekötő úgynevezett Turcsányi telek Thököly Imre-utcának, a katonai kórházak melletti házsorozat Bocskay-utcának és végre a Hunyady-utcából észak felé kiágazó utca *Erzsébet-utcának*. A Rákóczi-utcának a városháza előtti része egykor

a város legékesebb tere lesz, mert azon fog állani *Árpád lovas-szobra*. Ennek helyét 1896. júl. 18-án *Erdélyi Sándor* miniszter jelenlétében felavatták s később vasráccsal bekerítették. Az Árpád-szobor bizottság élén *Nagy Gyula* kir. közjegyző áll, ki annak létesítésén élénken buzgólkodik.

A házak szaporodásával a telkek árai is fokонként emelkedtek. Így 1895-ben a Sugárut keletkezésekor, a telkek első felosztásakor nyilvános árverésen a g. k. lelkeszi kert ölenként 4—5 koronáért kelt el, nem sokára azonban az utcának mesés gyorsasággal való terjedésével a talaj ára annyira emelkedett, hogy ölenként 40—60 koronáért is nehezen volt megszerezhető.

Sétatér és közkert nálunk még most teljesen hiányzik. A képviselőtestület jóakaratulag közelebb megpendíté ugyan, hogy a Latorca balpartján a hid közelében fekvő füzes, mely Szimko-szőlőnek nevezetik, nyilvános kertté, sétatérre alakíttassék át, mely azután *Rákóczi-liget* nevet nyerjen; de ez bizonyára nem egyhamar fog teljesülni. Szerencse, hogy Munkács határát mindenfelől szőlővel beültetett szelid lejtésű hegyek környezik s a szőlők birtokosai azon igyekeznek, hogy ott villaszerű borházakat építsenek, melyek azután kiránduló és mulató helyekül szolgálnak.

*

(A közvilágítás.) A város hatósága egyébként az utcák kivilágítására is nagy gondot fordít s e tekintetben nem érkédtelen a multa tekinteni. Mint más városokban, ugy Munkácson is még egy fél század előtt az utcákban csak itt-ott pislogott egy-egy *olajlámpa*, melyeket a hatvanas években *petroleum-lámpással* váltott fel; végre pedig 1903-ban *villanyvilágítást* hozott be, mely 1904. évi február hó 18-án első ízben árasztá el fényével az utcákat. Az 1907. évi költségvetés szerint, a villanyvilágító társulat évi díja 17000, a városháza és melléképületeért 700 és a Munkács-oroszvégi városrészt villanyvilágításáért 77, összesen 17777 korona. A villamos-telep a Munkácsy Mihály-utcában a Latorca partján van elhelyezve. Érdemes a följegyzésre, hogy a kőolaj világítás korszakában, például 1884. évben Munkács város utcaiban 84 darab lámpa terjesztette a gyarló fényt, miért a város a bérlőknek 30 koronával lámpánként 2520 koronát fizetett; 1894. évben tett e kiadás 2779 és 1900. évben 2383 koronát.

A városnak a *klacsanói határban* az országut mellett levő *volt fürdő- és korcsma-birtokát* illetőleg érdekes tudni, hogy azt a város 1820. év előtt *Bornemisza Imre* utódaitól zálogcímen szerezte 1600 forinton. Később 1820. év március 15-én Ördög Julianna és fia Horváth Pál esküdt, mint Bornemisza rokonai kérték a tanácsot, hogy az ottani korcsma birtokot engedje nekik vissza; mire a tanács április 28-án azt végezte, hogy ha felkérők három nap alatt leteszik a zálogsummát, ugy a birtokot nekik visszabocsátja, meg-

jegyezvén, hogy azontul a város az ott tervezett ujépitéshez megkezdí hordatní a fát; majd május 26-án a tanács az illetők újabb folyamodására a fizetési napot június 24-re halasztá el, azonban a pénz le nem tétetvén, a város felépítteté az új korcsmát, melyet Vizner Benjamin kibérelt 300 frtért; 1826. aug. 8-án Johr Welber tett hasonló ajánlatot rá, de azt Wíznernél meghagyta a tanács.

1835. évben aug. 25-én elhatározta a tanács, hogy e korcsma udvarán új pálinkaházat, állást és mivel a kut vize oly *vasas tartalmúnak* találtatott, minő az iványi fürdőbeli, fürdőt és ahoz néhány szobát építtet a közönség számára; Wimmert János tanácsbeli pedig biztosítá a várost, hogy a befektetendő költség kamatát ő bérlet által fedezendi. Így nyílt meg itt a fürdő, mely csakhamar látogatottá vált. 1852. március 9-én Kovács Gábor városi gazda és Petz Antal tanácsnok javasolták, hogy a fürdőházat és a korcsmát nagyobb jövedelmezőség tekintetéből alakíttassa át a város, a pálinkaház egy részét idomíttassa át *táncsteremmé*, a másikat pedig két vendégszobává; az árkokkal átszelt udvart egyengettesse és porondoztassa ki, a nyári konyhából csináltasson kamarát és a kutra alkalmaztasson szivattyút s az udvart parkszerűen fákkal és lugosokkal láttassa el. Mi azután teljesedésbe is ment s a helyiséget így a városiak egyideig szívesen látogatták, sőt abban ünnepepokon táncmulatságot s a tanulók majálisokat is tartottak. Később azonban hovatovább alább szállt és 1861. május 7-én a fürdő és korcsmaház el is hamvadván, már május 12-én annak újra való felépíttését elhatározta a tanács. Majd mellette a *munkácsi lövészegylet fából* barakszerű lövőházat is emeltetett.

Ugyanis 1866. március 1-én elhatározta a tanács, hogy a megalakult *Lövészegyletnek* a Gallishegy alatti területből 2400 □ ölnyi területet átenged a lövőház felállítására; április 10-én pedig *Lehoczky Tivadar főlövészmeister* kérelmére felajánlotta az épületre szükséges fát, követ és huszezer téglát, melylyel azután a terjedelmes épület fel is állíttatott és néhány évig használtatott, a midőn megégvén, a társulat bent a városban az Ujfürdő szomszédságában emeltetett új lövőházat és golyófogót.

Később a fürdő katonai laktanyává, majd kórházzá alkalmaztatván, előbbi rendeltetésétől egészen eltért, míg végre 1895. évben, midőn a philloxera a határbeli szőlőket pusztítani kezdé, a város szőlőtelep ily iskolává alakította át.

E fürdő itt azért is hanyatlásnak indult, mert ezidőben az uradalom a szomszéd iványi fürdőt nagyobb gondozásban részesítvén, ott új építkezéseket tett; azután a nyolcvanas években *Hubert József* ügyvéd Lauka vidékén emeltett egy kis vasas fürdőt, özvegy *Fülöp Cili* pedig az uradalomtól kibérelt *Zsarnó* erdőben egy szent kutat (Szvjata Kernica) nyilvános fürdővé alakíttott át,

mely kiránduló helyet néhány évig a munkácsi közönség felkarolt, ott mulatságot és majálisokat rendezvén; azonban csakhamar ez is elveszté varázsát s elhagyatván, egy éjjel porrá égett s nyomtalanná vált; a minthogy ez időben a munkácsi uradalmi *Új-fürdő* is a Latorcánál életbe léptetvén, ez is a többinek nem csekély hátrányára szolgált s bukásukat előmozdítá.

*

(Temetőhelyek.) Különös, hogy a köztemető, az elhunytak nyugvóhelye, a községekben épen oly jelentőségteljes, mint maga a templom, hol az embereknek, lakóknak életére és sorsára hatással levő örvendetes vagy gyászos mozzanatai lefolynak s tartós emlékezetre nyújtanak alkalmat. Mégis az idő folyama mily hamar képes ezeknek szentelt helyeit is az emlékezetből kioltani. S ez természetes, mert ott, hol az ősi lakosság pusztul, kivész s nyomában új jövevények, idegen családok települnek, ott a multak emlékezete elhomályosul hamar. Így vagyunk Munkácson is. A mult századok régi temető helyei immár majdnem teljesen ismeretlenek s már azok is, melyek alig egy-két század előtt keletkeztek, ma holnap szintén el fognak feledtetni. Keresztjei, emlékkövei kidöntetnek, sirhalmai elszóratnak s az elkorhadt tetemekkel megtelt terület utcákká, udvarokká, kertekké alakul át, úgy, hogy az új nemzedéket csak akkor emlékeztetik egykori gyászos voltukra, ha mélyebb ásatásoknál vicsorgó fogu, tátongó szemüregű sárgás koponyák kerülnek napfényre. Ugy kilencszáz év előtt Szent királyaink, majd néhány évtizeddel később (1095.) Kálmán király rendelkezéséből (Lib. 1. Caput 73.) kötelessége volt a hatóságoknak, az elhunyt keresztényeket a templomok cintermében eltemetni, innen van, hogy a főutcai r. k. templom körüli téren az új templom alapásánál is annyi régi tetem, itt-ott teljesen elkorhadt koporsók nélkül, egy pedig a tizennegyedik század nyomaival taláztatott. Olyan a helyzet a mostani gör. katolikus templomon túl az új főgimnázium tájékán is, hol egykor a régi rutén fatemplom állott, mely körül hívei temetkeztek s mely okból az ottani utca *Temető-utcának* nevezetett. Jelenleg már diszes új házak sora emelkedik ott. A rutén temető később áttétetett a mostani Sugár-utról a Téglavető-utcába nyíló déli sarokra, melyet 1873-ban végleg megszüntettek s most azon is új házcsoportok épülnek. A körösvég-utcai r. k. temető a 18-ik században keletkezett, 1759. évben megnyílt és 1765-ben körülsáncoltatása a városi lakosok közt viszálykodásra is adott alkalmat, mennyiben ahoz való hozzájárulást előbb a görög katolikus hívek, majd utánok a protestánsok is megtagadták; ily szokatlan terhet magokra vállalni nem akarván. — A r. katolikus hitfelekezet előbbi temetője az ispotály (éneklész-tanítóháza) mögötti téren volt. 1703. június 28-án, midőn II. Rákóczi Ferencet munkácsi kastélyában az

osztrák csapatok megtámadták, az utcai harc közben egy cs. lovas század e temetőben foglalt állást. Később azon század közepén már annyira megtelt, hogy új sírásátnál hullákat kellett az üregből kivenni, mi ellen Duschek Ferenc, akkori plébános erőlesen kikelt és sürgette az újnak kijelölését, mely a Körösvég-utcában, akkor még pusztatérén ki is méretett az 1742. évben épült dögveszes kápolna körül, melyet az életben maradt német lakosok hálaadatoságuk jeleül emeltek s mely maiglan ott fennáll.

Új közös temetőül szolgáló területről kelletvén gondoskodni, ez úgy már 1854. évben képezte a városi hatóság feladatát. 1856. évben a Kamjanka déli lejtőjét a halastó körül szemelte ki a kiküldött bizottság, de ezt az uradalom kifogásolta. Majd 1868. évben a Felsőmezőt jelölte ki a bizottság, de az ellen ismét egyes birtokosai akadályt tevén, már-már kisajátítási eljárást akartak kérni, mit a megyei hatóság is helyeselt, midőn az 1869. szept. 5-iki képviseleti gyűlés Ruzsák Lajos lelkész sürgetésére Kurusta Imre polgármester elnöklete alatt új küldöttséget választott, mely állott a három keresztény felekezeti lelkészen kívül Klimko Sándor városi gazda és Bozsár Ferenc városi ügyészből s mely előbb a Kishegyen, majd a Palánka felé eső tért ajánlá, míg végre a Podhering (Ör-hegyalja) felé vezető út mellett fekvő uradalmi táblában állapodott meg, melyből a gróf tizenhárom holdat át is engedett, azért cserébe a Felsőmezőn hasonló mennyiséget a várostól kapván. — Így azután 1873. évben, kolera-járvány idején, tényleg meg is nyitattott a *közös temető*, melyben azonban csupán a római és görög szert. katolikusok temetkeznek, míg a protestansok a *Sugár-utnál* levő régi temetőjüket s a zsidók a vásártér végén fekvő, kőfallal jól bekerített sírkertöket kirárólag használják, sőt azokat mindkét felekezetbeliek 1894. évben még meg is nagyobbították. Ezen mostani közös temető talaja vizes és szűk lévén s a közszükségletnek különben sem felelve meg, közelebb a városi képviselőtestület új közös temetőt állapított meg, még pedig a *Kamjanka* déli lejtőjén, hol az uradalommal történt megegyezés folytán e célra huszonhat katasztrális hold méretett ki, melyet a város 300 koronáért holdanként megszerzett, melyet azonban az izraeliták által emelt kifogások s egyéb elhárítandó okokból mindekkorig meg nem nyithattott.

*

(Mezők düllő-nevei.) A földmivelés, gazdálkodás, állattenyésztés, vadászat és halászat az emberek ősi foglalatosságaihoz tartozván, kétségtelen, hogy az állatok megszállt és használatba vett terület egyes részeit a vidéket elborított erdőkben, völgyekben, lejtőkön, gázlókon, már csak azon okból is, hogy azokon eligazodhassanak s egymást fölkereshessék, ismertető jelzéssel illették, annál inkább, mert a megszállók eleintén szétszórva tanyáztak s csak

később, évszázadok multán tömörültek és képeztek községeket. Bizonyára már évszázadok előtt a mi városunk területén is az őslakók egyes birtokokba vett helyeket, mezőket s legelőket a helyi viszonyok és körülményekből kifolyó sajátságos elnevezéssel jelöltek meg, melyek azután nemzedékről nemzedékre megmaradtak s maiglan használatnak. De még egyes történeti események és nevezetesebb birtokokosok emlékezetére vonatkozólag is fenmaradtak elnevezések, melyek közül nem egy, hosszú évszázados multtal dicsekedhetik. Így a városi *Nagyliget* nevű erdőben egy szép magaslat *Királyszerék* nevet visel, mely a tizenharmadik század elején kapta azt, midőn ott II. Endre király az oroszok elleni hadjáratkor seregével táborozott és 1233. évi augusztus hó 12-én Jakab preneszteri püspök és szentszéki követ kezébe letette a történelmileg tudvalevő esküt arra, hogy a keresztény egyház jogait védeni s a zsidókra és szaracénokra a közjóvédelem kezelését nem bizza, stb. Ugyanakkor itt Béla ifjabb király is tett esküt ez egyezmény (concordatum) megtartására, kinek emlékezetére azon helyet, hol akkor tanyázott, *Hercegfő*-nek nevezte el a nép s így maiglan ismertetik. Ime a hagyomány hétszázadon át megőrzé e nevezetes történeti esemény színhelyeit. Egy másik elnevezés, bár kisebbszerű indokból ered, de mégis érdekes és jellemző. Ugyanis a Kamjánka nevű lejtő tövében van egy forrás, mely *Balling-forrásnak* s a mellette terjedő, hajdan vizjárta rétség, *Balling-láznak* nevezetik, azért, mert a tizenhetedik században, 1625-ben Bethlen Gábor fejedelem és Munkács ura idejében gelsei Balling János, munkácsi várkapitány és uradalmi prefektus bírta, a kinek akkor a városban is volt udvartelke, mely még az 1672. évi urbáriumban is Balling-kuriájának mondatik. Megjegyzem, hogy az említett forrást, melyből az e tájon dolgozó munkások jóízűen inni szoktak, szent forrásnak (Szvjata kernica) tartják s annak gyógyító és bűverőt tulajdonítván, környezetében levő bozótokon rongyokat aggatnak, melyekkel a forrásvizből fájó részeit érintették. Az alatta levő Lágys dűlő 1781-iki okmányban *Juhkosárnak* mondatik.

Nem lesz érdektelen itt a határbeli mezőség dűlő-neveit felsorolni, melyek ethnografiai, néprajzi tekintetben is figyelemre méltók. Így már a tizenhatodik században említettik Laza nevű dűlő, mely ruténul kaszálót, rétet jelent. Mertvice, mi holt vagyis kiszáradt vízmedret jelent. *Polatina*, magyarul *mezőség*, már 1521-iki szerződésben így említettik. *Dubrova-dűlő*, tölgyest jelent; Borosláz, Nyíres, Füzes, a vár nyugoti alján nagy kaszáló, Közép utnál. Vannak továbbá ily dűlők: Rétaalja, a Töltés mellett, Kendereskeuti, Halastói, Kerepeci, Az égetőnél, A pallónál, A felső gátnál, Kölcséni révnél, Bakutyában, Halastószer, Sárosztó, Kiskőrösvége, Sziget, Latorcamelletti, Nagy- és Kistrét. Előfordulnak továbbá ily nevek: dűlő a Latorca jobb partján, a Majornál, Nagyhegy alatt, Jnnékfő-

mező, a Galambos pataknál, Felsőmező, Alsómező, Nagymező, Szabadmező, Vizközdülő, Nyíres alatt, Tulsómező, Bornemiszájáró, Csordadellő, Papfolyása, Joó Pál szigetje, Póсахázi palló, Csonkás, Ösztrös, Mocsár, a Bruszta útjánál, Brusztamocsár, Sziget a pálinkafőzőnél, Mázsás szuglya a Polatinában, Rét alatt, Lágyas a Kőbánya alatt, Kishegy alatt, a Rusztópataknál, Ösztrös a cigánypataknál, Határpatakszuglya, Régi téglavetőnél, Ösztrös alatt, Kerepechát. Hocka szigetje, Magazinzuglya, Matolcsi sziget, Kis sziget, Tibovic kertje alatt, grófi Téglavető mellett, Borjukosár, Malomvég, a bitófa melletti Sziget a Latorcán túl, Kolo Trepeti, Dohi Nivi, Az országutnál, Ódáviházi út mentében, a Polatina útjánál, Podheringi út mellett, Régi ujfalusi utnál stb.

(Erdők nevei.) A város terjedelmes erdőket birtokolván, nem kevésbé érdekesek az egyes részeinek elnevezései. Így van: Agyadomb, Királység, Mélyvölgy, Nagyliget, Bolona, ezek területén: Nagydéllő, Kisdéllő, Döböskút, Hársfa, Laposbérc, Kurtabérc, Hoszszubírek, Égre, Gáthi-kútja, Nagymuzsdajos, Kozma-kútja, Cigányos kátyó, Kisbükkös, Csengőbérc, Gajata-völgye, Olasziláz, Kozmabérce, Ladabérce, Gyepűspatak völgye, Döbönyös, Kishegy, Teljesbérc, Csucskosbérc, Tisztamocsárfolyás, Gyűrűsfolyás, Asszonypataka, Halasfolyás, Lisztesgorondja, Kétbírekbérce, Imre, Kolduslomha, Libahozbérce, Munkácsidéllő, Németbérce, Hercegfő, Sóslázak, Házokmocsara, Déréslázbérce, Hárompatakközt való bérce, Resóka, Szénégetők, Kopaszhegység, Lipnice, Libahó, Kavas, Kamjánka, Ösztrös, Sajgó, stb. Szőlőhegyei közül egymás mellett állanak a Pálhegy, Paphegy és Nagyhegy. Az első onnan vette nevét, hogy lejtőjén századok előtt Pálos-kolostor állott. Alatta a hajdani tejedelmes halastónak alakja még most is jól látszik.

XVIII.

A Latorca folyó és hidja.

(Hajdani patakok s a Latorca régi folyásának nyomai. — Latorca vízszintje és sebessége. — Szabályozása 1730. — Kanast Miklós körültekintése 1745. — Akkori liszt-és fűrész malmok. — Szabályozási tervezet 1759. — Vízöltések 1791. — Révhajó 1796. — Hid a sárga korcsmánál 1816. — Innen a mostani helyre tétetik — Gyalogjáró rév 1802. — Rongálások 1822—1840. — Vizállás 1882. és 1901-ben. — 1887. az állam megváltja a hidat.)

Munkács város a Latorca partján fekvén, nem lesz érdektelen e rakoncátlan folyóról néhány érdekes adatot itt felsorolni. A mint a város és Oroszvég határain elterülő lapály mutatja, hajdan különféle más kisebb-nagyobb folyók és patakok medreiket változtatva hömpölyögtek azokon keresztül. Nincs e környéken hely,

melynek mélyében vízfordta homok, kavics és görely ne fordulna elő. A Nagymezőn keresztül nem rég ásott csatorna öt méter mély fenékén több helyen fordulnak elő oly kavics és görelylyel borított 20—30 méter széles vonalak, melyek elhagyatott régi folyók ágyai voltak. Hány ezer évnek kellett azóta elvonulnia, míg azok öt méter vastag agyag- és földréteggel befedettek? De a talaj felszínén is látszanak úgy a Nagymezőn, mint a várfelé terjedő síkmezőn és Oroszvégnék északi részein a Veres-, Gallis- és Lovácska-hegyek alatt oly mélyedések és holt medrek, melyek azt, hogy a Latorca egykor arra folyt, kétségtelenül igazolják.

A vár illetve munkácsi uradalom birtokosai a 17. században a Latorcának más új irányt adtak az által, hogy a város közelébe vezették vizét ásott csatornákon, melyeken lisztőrő malmokat *alsót* és *felső*t állítottak. Ilyen a város északi részén a mai Ujfürdő közelében is állott, honnan egy ottani utca, maiglan *Malom-utcá*-nak nevezetik. E malmok bő jövedelmében Lorántffy Zsuzsánna 1649. a munkácsi predikátort, ispotályt és deákokat is részesítette. A tizenennyolcadik században pedig az uradalom még fűrész malmot is állíttatott itt.

A Latorca vízszintje Munkácsnál 120.20 méternyire fekszik az adriai tenger színe felett s a hidnál vízfolyásának középsebessége a vizsodrában 1.550 méter másodpercenként, magas vízállásnál 2.2 méternyi. A legkisebb vízállása volt 1890. évben + 1 és a legnagyobb 1882. évben + 285. — 1901. évi november 15—16-kán zápor esvén, a Latorca Munkácsnál elérte a huszadik fokot s kiáradt, két nap múlva azonban ismét hét fokig leapadt.

A folyó gyakran kiönt, főleg tavaszi hóolvadásnál, miért is partjait változtatja és rongálja. Már 1730. nov. 1-jén báró Szentiványi János biztos felhívására késznek nyilatkozott gróf Schönborn Frigyes Károly arra, hogy kész a megyei vizek s különösen a *Latorca szabályozására* vonatkozó terveit támogatni. Ekkor még a munkácsi uradalmi major megett is elterült egy 200 öl (379.30 méter) hosszú és 50 öl széles tó (Teich), melynek helyreállítását és kitisztítását még a múlt 1735. évben meghagyta a nevezett gróf. Az uradalmi malmokat pedig akkor maga a város is használta bérletben, headván azért évenként negyven köböl búzát és száznyolcvan köböl rozst a grófi magtárba.

1745. augusztus 7-kén a főtiszttséghez intézett kérvényében előadja bizonyos *Kanast Miklós* nevű vállalkozó, hogy Isten kegyelméből Németországból Debrecenen át *harmincegy napi utazás után megérkezett Beregszászba*, hogy a megyében malomépítésre alkalmas helyeket szemeljen ki. Beregszászon, bár a határán mindenhol mocsarakat látott, malomnak való helyet nem talált; a Tiszára nézve megjegyzé, hogy deszka- és faszállításra fel lehetne

használni, jöllehet az egész megyében fenyőfát sehol sem látott, csak csupán tölgyes erdőket, s hogy a folyó nagy károkat okoz. Érinté beadványában, hogy a *Gáti-tó lecsapolása is megtörténhetnék*, de addig másra semmire sem használható. *Hogy a Latorcánál* jó hely van malomnak a város felsőbb részén, a cigányok lakainak, hol a régi megégett malomnak alapjai láthatók; hogy feljebb a kolostorral szemben *fűrész malom áll*, mely körül egy sziget fekszik, melyen egy lisztőrlő malmot a legcélszerűbben fel tudna állítani s kérte is a grófot, hogy azt neki e végből engedje át. Ajánlatát azonban a gróf el nem fogadá, a két uradalmi malomra az uradalomnak lévén szüksége s utasított, hogy keressen magának máshol alkalmas helyet, vagy telepedjék le családjával mint földmivelő.

Néhány év múlva 1757-ben a gróf ismét leküldötte ide Bécsből *Einzinger János* nevű göllersdorfi ácsmesterét, hogy az uradalmi vizeket és malmokat megszemlélje s javaslatot tegyen. Feladata volt 1. megtekinteni a vár melletti és a *szárás cigány-malom*, a kolostor alatt kezdődő árkot és zsilipet, a podheringi latorcai és viznicei vasgyári és Sztupa malmokat, a lucskai és rákosi malmokat, a kerepecpataki fűrész malmot és a Felsőschönborn faluban ottani jobbágyok által felállított malmot; s annak utána elhatározni, hol lehetne egy-két állandó őrlő malmot biztosan emeltetni stb. Meghagyatott neki továbbá, hogy a szükséges terveket készítse el visszatértekor hozza el magával a főpénztárból a pénzkészletet; négy vagy öt medvebőrt, szép hiuzbőröket, tizenkét *nyest- és vidrabőrt*, harminc uj zsákot, fenyőmagot, két-három *vadsertés süldőt*, besózott *pisztrángokat*, egy hordó jó beregszászi bort, *Nagylohóru*l *fakővületet*, Verchovináról hegyi kristályokat, *Serbócról kockaköveket* stb. . . Szóval, gondoskodtak róla, hogy a hosszú utazást igénylő fogat üresen ne járjon s azt alkalomszerűen jól kihasználják.

1759. évben a gróf kérde, hogy hol *lehetne a Latorcán állandó hidat emeltetni*, melylyel a közlekedés a hámormalomnál is biztosíthatnák. Ugyanazon évben Rhedeker kassai biztos tervet nyújtott be az iránt, hogyan lehetne Munkácsnál az annyi kárt okozó Latorcának oly irányt adni, hogy sebes árai innen eltereltesse. E végből ajánlá, hogy Munkács és Oroszvéig közt *egyenes csatornát* kellene ásni oly módon, hogy a polgárságon kívül, Bornemisza adószedő és Joó Mihály nemeshadnagy közbejárásával a helybeli nemes lakosok is bevonatnának a munkálatba. A tervezet elfogadtatván, az uradalmi tisztség elrendelte, hogy a *Szigeten keresztül* a Latorca felé árkot vájasson a város oly módon, hogy minden lakosra, polgárra és nemesre egyaránt, bizonyos terület jelöltessék ki, melyet kiásatni köteles, különben, mennyiben a sürgős munkát a város biztonsága igényli, *az engedetlenkedőnek telke*

ki fog becsültetni és ő a városból kihajtatni (így). A gátot az uradalom fogja eszközöltetni; egyszersmind segítségül az egész Orosz-vég kirendeltetett, mert Munkácson kevés ökörfogat található s a lakosság kétféle munkát nem győzne. Ez ügyben Szabó István bíró és Fóris János jegyző erőiesen működtek. A víz azután némileg szabályoztatott, úgy, hogy majd negyven évig nyugodtan folyt, a midőn ismét a városnak veté magát s 1791-ben a Cigány-utcában és a sóház körül a parti házakat rongálni kezdé, minek következtében 1796. március 7-kén 269. sz. a. a megyei közgyűlés több ízbeni eljárás után Munkácsnál sarkantyukat állíttatni rendelt. Ugyanakkor a megye *a sárga korcsma táján hidat is építtetett a Latorcán át*, mely alkalomból 1796. febr. 3-kán elhatározta a városi tanács, hogy mennyiben eddig mindig a város tartá a révhajót az uraság befolyása nélkül s most a Polatina mezőre és a szőlőkbe való kijárást a hidon át késedelmes s az oroszvégi halászok az átvivő embert megvámolják, ezek elkerülése tekintetéből egy hajót fog láncsal együtt venni s a gyalogjárókat fél krajcárnyi díj mellett átszállítani. Erre azonban Grünvald József nevű lakos vállalkozott úgy, hogy havi három rénus forintért a révet kibérelte s az neki egy évre kiadatott. 1802-ben a tanács Ruszin Mihálynak adta bérbe a gyalogjáró-révet és a Mázsás zuglya szakadéka szigetét két évre évi 17 váltó forintért.

1822. márc. 7-kén a Latorca a Halbakí korcsmánál a városnak fordulván, elhatározta a tanács, hogy kétezer cövekből három helyen sarkantyukat állíttat. 1840-ben ismét kezdé rongálni a Zsidó-utcát; valamint 1857-ben is, 1870-ben pedig a Szigetmezőn pusztított, amikor negyven öl hosszúságban gátont cövekkel és rőzs-szel készíttetett, de a partot így is nagy területen elmosta és mossa folytonosan azóta is.

A sárga korcsmánál levő hidat, melynek cölöpjei most is ki-látszanak még, az árvíz elsodorván, 1816-ban az uradalom felépíté a hidat a mostani helyén, mely 57.161 forintba került; akkor Illés Mihály uradalmi prefektusnak a megyéhez intézet kérvénye s az annak folytán kiküldött bizottsággal történt megállapodás következtében a város arra kötelezte magát, hogy mivel a hid építéséhez nem járult, az eddigi költségre 500 frtot fizet, a jövőben pedig *minden adófizető lakos köteles legyen* a hid és töltés fentartásához évenként egy-egy gyalog napszámot kiállítani még pedig nem az urasági hajdu, hanem városi tizedes felügyelete alatt; a bíró és tizenkét tanácsosa ettől mentek leendvén. Ha ígás munka kívántatnék, akkor két gyalog fog egy ígásba számíttatni. E viszonzolgalat mellett azután a munkácsi és oroszvégi lakosság szabadon használta a hidat folyvást, mindaddig, a míg 1887. évben azt az állam az uradalomtól 4500 frton megváltá és 1895. évben min-

den vámtól meg fölmenté; sőt 1889. évben az elavult s megingatott hid helyére tetemes költséggel újat építtetett.

A Latorca különösen Oroszvég és Klastromalja közötti partot az ugynevezett sárga korcsma tájánál nagy mérvben rongálván és elsodorván, 1896-ban az állami kormány közbejárására a két nevezett helység s más érdekelt környékbeli lakosok bevonásával s hozzájárulásával négy évi hosszadalmas tárgyalás után ott terjedelmes sarkantyukat állított fel 1900. év tavaszán a szatmári kir. építészeti mérnökség.

XIX.

A munkácsi vár utóbbi félszázados története.*

(Elmélkedés a vár mostani elhagyatott állapotáról. — Jövő sorsa kétes. — 1855-ben alakult polgári fegyház. — 1896-ban felosztatott. — A felosztás okai. — A vár északi sarkára 1896-ban milleniumi emlékoszlop állíttatik. — Annak ünnepélyes felavatása. — Dr. Nuszer Lajos javaslata javító-intézet iránt. — 1897-ben tartalékos katonák tanyáztak a várban. — Ez ellen Thaly Kálmán az országgyűlésen felszólal. — Minden ingósága eladatik. — Azóta üresen áll. — Ugy az alján levő kincstári épületrész csoport, mely áruba bocsátatik — A volt 40 évi polgári fegyház statisztikai adatai s tisztviselői)

Szegény, elhagyatott, busongó vár, mily meghatva nézem komor falaidat; egymásra tóduló minden izlés s rendszer nélkül egykor emelt épületeidet s mereven álló borzasztó magasságu bástyáidat. Még az idomtalan milleniumi emlékoszlop is, melynek ormáról a csőrében kardot tartó turul kiterjesztett szárnyaival észak felé igyekszik elrepülni, sem vigasztal meg. Igaz, hogy a hajdan annyi dicsőséget árasztott végvár, melynek magas s erős falairól s bástyáiról a szabadság és haza függetlenségeért küzdő elszánt fejedelmek, a Bocskaiak s Rákócziak oly gyakran dörögtették ágyúikat s diadalmasan elűzték az ország leigázására nyugotról bevezetett idegen támadó zsoldosokat s mi tagadás benne, nem egyszer eltévelyedett magyar vezérektől elcsábított honi labancokat is; 1711. év óta, midőn II. Rákóczi Ferenc a jobb jövő iránt végkép kétségbeesve, nem egészen helyeselhető daccal és végzetes elkeseredéssel, eltaszítva magától és a jobb sorsra érdemes családjától, roppant terjedelmű fejedelmi birtokait, az ország és nemzetének nem csekély hátrányára, önként kivonult hazájából, oly szomorú állapotba jutott, hogy immár ez is teljesen árvává lett.

* A kompilátor és plagiátor urakat kérem, hogy abban az esetben, ha kedvük kerekedne a munkácsi vár történetét akár dióhéjba szorított, akár terjedelmesebb alakban kiadni s arra jelen új adataimat is felhasználni: a forrást megnevezni sziveskedjenek; nem cselekedvén úgy mint B. J. ur 1890. évi művében... s mások. Ezt így kívánja az irodalmi tisztesség, a jog és méltányosság. — Sic itur ad *castra*.

Koronként meg-meglátogatom a multjában oly dicső s emlékezetes szent helyet, hol, sajnos, most néma csend honol, hol az érkezőt senki sem fogadja, a kapunál az őrség helye üres s mindenhol elhagyatottság jelei mutatkoznak. Fent a sáncon átvezető hidon s körülötte a köves uton gazos zöldelő fű nő, úgy látszik, hogy a várra felügyelő szolgán kívül, kevés idegen érdeklődő látogatja. S belépve a kapu mögötti boltozatos csarnokba rekedt, dohos levegő éri a belépő amugy is szorongatott keblét, ki önkéntelenül sóhajtozva néz körül s halad leverten a csendes udvaron, kongó

Munkácsi vár.

folyosókon s teljesen kiürített szobákon, tágas, de vigasztalan tekintetű termeken át, anélkül, hogy egy lélekkel, anélkül, hogy a vár nagy multjára emlékeztető legkisebb ereklyére, emléktárgyra akadna, míg végre fent egy kis ajtón az északi bástyára lelépve, ráakad a hazánk ezredéves fenállásának emlékezetére, 1896-han emelt szoborra, melyet a helyi viszonyokat nem ismerő intézők a vár északi sarkára, a legkietlenebb pontra helyeztek.

A vár belseje minden szege-zuga most üres, kongó, pusztá, mint egy kiürített romladozó templom; minden oly hallgatag, szomorú itt, mint egy sirbolt. Mert midőn 1896-ban az igazságügy-miniszterium nevében *Erdélyi Sándor* miniszter, ki azon évi július

18-án itt az Árpád-féle emlékoszlop alapját nagy ünnepélylyel letette volt, később 1856. óta fenálló polgári fegyintézet felosztását kimondá s azt december végeig azután teljesen fel is oszlatta, 1897. április hónapban az összes fölszerelést nyilvános árverésen elkötávetéltette, annyira, hogy még a szögek sem maradtak a falakban, sőt még az egyik kapuja is eladatott. A templom szertartásos készletei, így a Zsófia oltárkép is a budapesti gyűjtő fogház kápolnájába szállítottak, de a többi alkatrészek, padok s az irodák, kórodák, műhelyek s egyéb táruk összes fölszerelése s butorai is elárvereztettek. Régi bádog mécsesek, evőeszközök, kannák, béklyók, műszerek, vasak, régi minták, sőt még innen-onnan, búv helyekről, sőtét üregekből kikapart s előkerített régi ágyugolyók s egyéb régi ócska tárgyak mind-mind kerültek dob alá s így vajmi nehéz lenne immár most valamit azokból ismét elmúlt kora s mivoltainak jeléül s emlékéül visszaszerezni s az utókor számára megőrizni. Néhány tárgy mégis, így az 1816-ik évből való várbeli hivatalos pecsétlőgép is birtokomba került. *Thaly Kálmánnak* s más érdeklődőknek hő óhaj-tása volt az, hogy az egykori vár és erőd történeti ereklyéiből itt gyűjtemény és kiállítás szerveztessék. Thaly az országgyűlésen is felhozta ez indítványt, javasolván, hogy a munkácsi vár felső termei muzeummá alakíttassanak át, melyben a hajdani vár történeti emlékein s ereklyéin kívül, még más Felsőmagyarország multjára vonatkozó leletek s műtárgyak elhelyeztessenek; de ez óhaj nem vált ténynyé s talán nem is fog ily értelemben és irányban soha; mert a nehezen megközelíthető hely kissé távol esik a várostól. De hogy a vár egykori magasztos történeti szereplésére vonatkozó ereklyéinek összegyűjtése s itt szemléltetése üdvös és a jövő nemzedékre nézve buzdító és lelkesítő is lenne, az kétségbe nem vonható.

Emlékezet okáért feljegyzem, hogy a fentebb érintett milleniumi emlékoszlop 48500 forintba került, készíték Friedmann Ignác vállalkozó és Medek Ferenc pallér. *A hivatalos átadás történet* 1897. május 13-án, átadván azt Török Kálmán fegyintézeti igazgatónak, illetve Hagara Viktor főispánnak, Barkassy Géza min. tanácsos, Luksi, Fábri és Bercsik Gyula műszaki tanácsosok, b. Brandesten titkár és Laurenc Béla beregszászi kir. épít. mérnök, míg Thaly Kálmán és Maszák Hugó mint vendégek szerepeltek a felülvizsgálatnál. Az emlékoszlop aljával együtt 33 méter magas s almási mészkőből készült. A nagy hivatásu mű, melyet mellesleg mondva, a várnak s illetve hegyoromnak legkietlenebb helyére állítottak, mert így az északi sarkon, a fagnak és szélviharoknak kitéve, nyugat felől pedig magasabb épületektől teljesen elfedve, szomorkova áll s Munkács város felől is alig kivehető jól, csekély hatást gyakorol a nézőre; holott dél felől a nagy rónaságnak kiállítva, már messziről szép és kegyeletre buzdító látványul szolgált volna. Erre, — mint annak idején kivonult bizottság helybeli tagjai javasolták is, — leg-

alkalmasabb hely leendett a déli oldalon levő kapu előtti sziklafok, hol a szabad téren a monumentális emlék impozáns alakot nyert volna, mig mostani helyén eltörpül.

Az igazságügyminiszterium 1897-ben 196,926 frt és 56 krajcárban megállapított vagyoneértékben adta át a várat a pénzügyminiszteriumnak pénzügyi rezzort javára s mint ilyent átvette azt azon évi augusztus hó 14—24-ig terjedő időben az ezzel megbízott beregszászi kir. pénzügyi igazgatóság; mely azt azóta kezeli, akép, hogy a vár őrizetével *Libertini Lajos* volt fegyintézeti iktatót bízta volt meg, ki a vár alatti épületek és raktárak kibérlésével is foglalkozott s több ízben tett a miniszteriumhoz felterjesztést s javaslatot az iránt, hogy a várat, melyet 1892—93-ban *Szilágyi Dezső*, akkori igazságügyi miniszter nem csekély költséggel rendbe hozatott s melyet kiürítettése óta, 1897—98. ban az országban keletkezett szociális mozgalmak idejében, a közös hadügyminiszter a behívott tartalékos katonaság beszállásolására kért volt ki, de két havi használat után a szennyviz-csatornák megromlásága miatt (melyeknek kiépítése vizszolgáltatásképen a közös hadügyi tárcát tetemesen terhelte volna) egészségi szempontból ismét el is hagyta, — más közcélra használtassa. Kiemelen, hogy Thaly Kálmán az országgyűlésen erőlyesen és kurucosan felszólalt volt akkor az ellen, hogy a várat a közös katonaság megszállja s mintegy bitorolja; bizonyára ő az 1711. év után bekövetkezett gyászos időkre emlékezett vissza s azok ismétlésétől tartott.

Pedig valóban kár e nagy épület-tömböt így használatlanul tartani, mert annak korhadtt, repedező aszfalttal fedett bástyái, kőfalai s fedelei, a felette tomboló s gyakran megjelenő viharok s egyéb elemi befolyások következtében folyvást romlanak s az egykori felvonó hidak helyet szolgáló fapalló-hidak is erősen korhadnak. Nemcsak fegyházi és letartóztatási célokra lehetne ismét alkalmazni e várat s tartozékait, hanem kaszárnyákra, javító-intézetre, gyárakra, kórházakra s egyéb ily közintézetekre könnyen fordítani; mert a várnak az ősi birtokból még 2.27 hektárnyi, a várhegy nyugoti oldalán elterülő kertekben és szántóföldekben sik területe van, mely szabályos négyszögű alakot képez s azonkívül a községben (Várpalánkán) fekszik a várhoz tartozott s katonai csapatkórházul szolgált egy nagy emeletes épület, (melyet mint hallatszik, mult évben ezer koronaért leendő lelkészlakul eladtak) és két földszinti szilárd tágas épület, mely utóbbiakat fegyintézeti tisztek lakásul használtak; a helység délnyugati részén fekszenek a katonai élelmezési raktárak, melyek szintén a vár tartozékai és 1.70 hektárnyi területen állanak. Itt a talajon 8—12 méter mélységben bárhol jó ivóvíz található s a csatornázás a Latorcába is könnyen eszközölhető; minél fogva nagyobb telepek bizton létesíthetők. 1899. július

19-én az igazságügyi miniszter ki is küldé szakértőül Balkay István váci országos fegyintézeti igazgatót és Moravcsik Ernő Emil egyetemi tanárt s igazságügyi orvosi tanács tagját annak megbírálására, hogy a hely fegyintézetnek alkalmas-e; de azok jelentése s véleménye eddigelé ismeretlen. 1896. évben *dr. Nuszer Lajos*, munkácsi orvos is felsőbb felhívásra szerkesztett javaslatot, mely nyomtatásban is megjelent s melynek a várnak javító intézet céljaira való falhasználását indokolóla.

Igy tehát a szép, regényesen álló vár, sajnos, maiglan pusztán, használatlanul áll. — Talán nem végzek meddő munkát, ha a vár utóbbi metamorfozísáról, midőn 1856. óta polgári fegyházul szolgált, itt megemlékszem s akkori belső életéről, eddig sehol nem közölt s így nagyobbára ismeretlen mozzanatairól és statisztikai adatairól egyet-mást e papírra vetek.

1855. július 1-én Laxenburgban kelt határozattal ugyanis, mint tudatik, Ferenc József király ő felsége a várat az erődök sorából törölvén s azt polgári fegyháznak leendő használat végett a köz-igazgatási hatóságnak átadván, még azon évben *Heiszel János*, prágai fegyintézeti igazgató, egy kedélyes öreg ur, érkezett ide s átalakítatá s berendezé azt a kitűzött célra, melyre 1896. végéig, illetve 1897. január 26-ig, tehát negyven éven át szolgált. — Az 1855. évi átadás idején a katonai parancsnokság a kezelése alatt utóbbi időben volt kilencvenegy rabot innen más fegyházakba elszállíttatta; az elítéltek közt volt 1855-ben polgári politikai fogoly 28 és sáncrab 16, katonai politikai fogoly 15 és ily sáncrab 32. Ezek között volt olasz származásu 15 és lengyel 14. Elszállíttatott pedig: Józsefstadtbba 24, Olmützbe 4, Terézvárbba 54, Komáromba 4 és Beregszászba 5, s akkor az így kiüresített vár, melyből a Kragulics Ádám cs. k. őrnagy parancsnoksága alatt állott katonai várőrség is kivonult, mint immár polgári fegyintézet cs. kir. közigazgatási hatóságok kezelése alá, 1865. után pedig a magyar fenhatóság alá jutott. 1896. évi október hó elején tudatá rendeletileg Erdélyi Sándor igazságügyi miniszter a fegyház feloszlátását, melynek következtében még azon hónap 22-én 62 fegyencet Szamosújvárra s a többit másfelé elszállítták s velük egyszersmind a fegyőrök legnagyobb része is szanaszét elköltöztetett; így 32 ór a budapesti országos gyűjtőfegyházhoz soroztatott. November 30-án volt a 72 őrből még 27 és a rabokból 40 Munkácsn; 1897. január 26-ig azonban mind eltávozott; így a Szamosújvárbba küldötteken kívül, szállíttatott Lipótvárba is 42 és Sátoraljaújhelybe 15. A tiszti személyzetből tétetett át hivatalból december elején Psütek Brunno ferencrendi barát Pestre, Hruska Teofil őrpáncsnok Szegedre; Reske Sándor élelmezési tiszthelyettes Pestre, Stuller Lajos ellenőr Illavára, Gáthy Barna őrnök Lipótvárra az ottani országos fegy- és közvetítő inté-

zethez, Matyola Tódor g. k. tanító Szamosujvárra és Leck Gábor főfegyőr a pesti gyűjtőegyházhoz.

Dr. Schultz Ede orvos, Török Kálmán igazgató és Libertini Lajos iktató egyelőre még itt maradtak, de később nyugdíjaztattak.

A negyven évi időszak alatt működtek a fegyintézetben igazgatók: *Heyszel, Breitschver Alajos, Hatzinger Sándor, majd Czöbel* s utána *Török Kálmán*.

A közhit szerint a fegyintézet utóbbi felosztatásának oka a fegyencek nagyarányu halandósága lett volna, mi azonban alig hihető, jellehet tény, hogy a pincyszerü kazamatákból alakított börtönök, melyek egyszersmind háló helyiségekül is szolgáltak, az egészségre súlyosan ható romlott levegőt tartalmaztak, mi leginkább onnan is kitetszett, hogy az éjjeli lámpa éjfél után már egyáltalában égni megszűnt.

A betegedések és halálozások pontos kiszámítása és egybevetése az 1856-tól 1897-ig, tehát 40 évre terjedő időre nézve azért nem lehetséges, mert az igazgatóság a betegedésekről csupán 1874. évtől kezdve vezetni jegyzéseket s ezekből kitétni, hogy 1874-től 1883-ik évig terjedő évtizedben a 6407 fegyenc közül megbetegedett 2040 és elhalt 290; az 1874-től 1893-ig terjedő évtizedben pedig 6562 fegyenc közül kórházba került 2470 és eltemettetett 476, a minthogy 1856-tól 1897. január 26-ig az összesen létezett 8396 rab közül meghalt 1475, kettő pedig megtébolyodván, 1896-ban elmeagyintézetbe szállítottak.

A munkácsi várbeli fegyintézetbe került az első évben, vagyis 1856-ban 625 rab; a második évben volt összesen 881 s a 3-ik évben 930, mi negyven évi fennállásában a *legnagyobb létszám* volt, mert 1859-ben már 891-re szállott le s így 1892-ig 500—800 közt váltakozott; lévén 1892-ben 580, 1893-ban 498, 1894-ben 478, 1895-ben 435, 1896-ban már csak 324 és 1897. évi január 26-ig 31, kik közül egy elhalt, a többiek közül pedig végleg kiszabadult 6 és más intézetbe áttétetett 24.

Érdekes megemlíteni, hogy a fegyház fennállása idejében összesen beszállított 8396 fegyenc közül végleg szabadult 5530, feltételesen szabadságoltatott 878, megkegyelmeztetett 233, más intézetekbe áttétetett 260 és elhalt 1475. A fegyházból összesen megszökött időfolytán hat rab, kik többé vissza sem kerültek. Az utolsó, t. i. 1896. év folyamán beszállított összesen 25 rab, kik 4572—4596. *fejszámok alatt vétettek fel*. Ez évben volt a létszám 293, kik közül az év végéig végleg szabadult 61, feltételesen szabadságoltatott 74, megkegyelmeztetett 6, más fegyintézetekbe és közvetítőkbe áttétetett 135 és meghalt 17. A következő 1897. évi január hó 26-án azután teljesen kiürült a fegyház s ennek folytán a vár alatt elterülő Palánka nevű helység lakossága is meggyérült, mert az ott megtele-

pedett s többnyire családot alkotott fegyőrök is elköltöztek; csupán néhány oda nősült s ottani illetőségű aggottabb koru ör nyugdíjaztatván.

A helyszínt illetőleg megjegyzem még, hogy az utóbbi évtizedben a fegyházi igazgató fent a vár előfokára épített terjedelmes új házban lakott, az előtt pedig a várhegy déli alján, a felvezető fedett lépcsőzet mellett, melyet később a lelkész foglalt el, míg a többi tisztviselők az itteni kincstári lakokban valának elhelyezve. Az emeletes nagy épület katonai kórházzal szolgált s az ételmezési és sütődei szakkbeliek is megfelelő épületekkel rendelkeztek. Előbb a várórség, később pedig a rabok temetője Palánka helység északeleti végén a Latorca felé nyult a Munkács város felől való uttól északra, árokkal kerített íves kapuja fennáll. Hajdan, főleg a vár ostromlása s körülzárólása idején elhunytak eltakarítására pedig szolgált a föntebb említett fedett lépcsőzet mindkét oldalán elterülő lankás hely, melyen árokásás alkalmával 1890. évben kardosan eltemetett magyar öltözetű elkorhadtt férfi tetemre is akadtak.

XX.

A magyar szabadságharc áldozatai.

Politikai foglyok.

Névsora azon hazafiaknak, kik az 1848/9-ki szabadságharcban való részvételükért haditörvényszékieleg elítéltettek s mint politikai foglyok a munkácsi várban 1850-dik évben elzárva voltak:

Adler Szevér százados 6 évi várfogságra ítéltetett vasban.
 Adrian Ignác Krakkóból 4 évi sáncmunkára ítéltetett béklyóban.
 Alföldy Antal huszárőrnagy 3 évi várfogságra ítéltetett vas nélkül.
 Balog István nyug. százados 8 évi várfogságra ítéltetett vasban.
 Barcza Boldizsár 8-dik zászlóaljbeli őrnagy 16 évi várfogs. vasban.
 Barna Antal irnok Gömörből 2 évi sáncmunkára béklyóban.
 Bartl Károly Krakkóból 13 évi sáncmunkára béklyóban.
 Dajevszky Antal porosz ezredbeli százados 2 évi várfogságra vasban.
 Dercsenyi Lajos alezredes 16 évi várfogságra vas nélkül.
 Dessewffy Lajos őrnagy 16 évi várfogságra vasban.
 Dudás Lajos raski ref. lelkész 2 évi várfogságra vas nélkül.
 Dufaut Ferenc százados 6 évi várfogságra vas nélkül.
 Fejes András Gömörből 8 évi sáncmunkára béklyóban.
 Fenningsdorf Sándor őrnagy 16 évi várfogságra vasban.
 Festetich Ernő gróf százados 10 évi várfogságra vas nélkül.
 Fornszek Sándor huszárőrnagy 3 évi várfogságra vas nélkül.
 Földváry Mihály százados 12 évi várfogságra vasban.

Gömöry István 4 évi várfogságra vas nélkül.
 Gürten Ernő utászsázados 16 évi várfogságra vasban.
 Hauser Károly őrnagy 16 évi várfogságra vasban,
 Hollóssy József százados 16 évi várfogságra vasban.
 Horváth Ferenc huszárőrnagy 16 évi várfogságra vasban.
 Hrabár István jókai esperes-lelkész 2 évi várfogságra vas nélkül.
 Járossy Ádám alezredes 16 évi várfogságra vasban.
 Kajetán N. budai polgár 4 évi várfogságra vas nélkül.
 Keller János őrnagy 12 évi várfogságra vas nélkül.
 Kernács Gusztáv vadászhadnagy (Szepes) 6 évi sáncmunkára béklyóban.
 Kozlovsky Valér 10 évi sáncmunkára béklyóban.
 Kutassy Ignác huszárszásados 10 évi várfogságra vas nélkül.
 Laczkó Márton (Chrzanov) 6 évi sáncmunkára béklyóban.
 Lajch Albert báró alezredes a táborkárnál 16 évi várfogságra vasban.
 Lácsny Vince monoki r. k. lelkész 2 évi várfogságra vas nélkül.
 Lendvay Rudolf százados 12 évi várfogságra vasban.
 Lissek János jávorsznói 13 évi sáncmunkára béklyóban.
 Liznmayer Károly őrnagy 16 évi várfogságra vasban.
 Lóczi N. földmives 2 évi sáncmunkára béklyóban.
 Luzsénszky Henrik báró huszárszásados 12 évi várfogságra vasban.
 Lippich Imre százados 12 évi várfogságra vasban.
 Mecséry Gusztáv százados 12 évi várfogságra vasban.
 Mezey József Antal százados 6 évi várfogságra vas nélkül.
 Miksich Alajos főhadnagy 12 évi várfogságra vasban.
 Móricz Károly huszárőrnagy 16 évi várfogságra vasban.
 Mukics Antal őrnagy 16 évi várfogságra vasban.
 Nagy Lajos gericei gránátos százados 16 évi várfogságra vasban.
 Nagy Lajos őrnagy 16 évi várfogságra vasban.
 Nieszner Antal huszárőrnagy 16 évi várfogságra vasban.
 Németh Alajos táborkari százados 15 évi várfogságra vas nélkül.
 Oláh Dániel ügyvéd 2 évi várfogságra vas nélkül.
 Pados János fehérmegyei szentszéki jegyző 6 évi várfogságra vasban.
 Palkovics Károly esztergommegyei főjegyző és kormánybiztos 8 évi várfogságra vasban.
 Perczel László 5 évi várfogságra vasban.
 Peremszky Konstantin Krakkóru 17 évi sáncmunkára béklyóban.
 Prevendár János huszárszásados 12 évi várfogságra vasban.
 Puchly János alezredes 16 évi várfogságra vasban.
 Rudnay István 2 évi várfogságra vasban.
 Ruzsicska József százados 16 évi várfogságra vasban.
 Schatt László 12 évi várfogságra vas nélkül.
 Schutter Ignác százados 10 évi várfogságra vas nélkül.
 Schreder N. budai halászbíró 4 évi várfogságra vas nélkül.
 Sebbő Alajos huszárezredes 16 évi várfogságra vasban.

Simonyi Győző százados 12 évi várfogságra vasban.
 Skutary N. százados 10 évi várfogságra vasban.
 Szabó Imre őrnagy 12 évi várfogságra vasban.
 Szabó József őrnagy 16 évi várfogságra vasban.
 Széchenyi János 6 évi sáncmunkára béklyóban.
 Szeitler József őrnagy 15 évi várfogságra vas nélkül.
 Szicygnasky Ulászló Krakkóról 8 évi sáncmunkára béklyóban.
 Szekeres György kalocsaegyházmegyei nádudvari r. k. lelkész 10 évi várfogságra vas nélkül.
 Sztankovics Konstantin százados 16 évi várfogságra vasban.
 Sztrzemeczky Antal 20 évi sáncmunkára béklyóban.
 Tarnay Antal százados 12 évi várfogságra vasban.
 Teleky Domokos gróf százados 6 évi várfogságra vas nélkül.
 Tosza János jávorznói 13 évi sáncmunkára béklyóban.
 Vajda Sándor huszázezredes 14 évi várfogságra vasban.
 Vermes Ignác őrnagy 16 évi várfogságra vasban.
 Vojcsik János 6 évi sáncmunkára béklyóban.
 Zombory Emil huszárszázados 16 évi várfogságra vasban.

De ezeken kívül 1850. év után még többen is kerültek ide. Ugyan is midőn 1855. évben a munkácsi vár a katonai erősségek sorából töröltetett és polgári kerületi fegyintézeté váló átalakítás végett a polgári hatóságnak átadatott, az itt letartóztatott polgári és katonai foglyok az ausztriai kormány által a birodalom különféle váraiba és fegyházaiba elosztattak és elszállítottak. Összesen volt akkor itt 91 elítélt egyén, még pedig polgári politikai fogoly 28, ily sáncrab 16 és katonai politikai elítélt 15, sáncrab pedig 32. Nemzetiségre: olasz 15, lengyel 14, a többi magyar. Józsefstadtba került 24, Olmützbe 4, Terézvárhoz 54, Komáromba 4 és ideiglenesen Beregszászba 5.

Az 1850-ben elítéltek közül elszállítottak a *Józsefstadti* börtönbe: Nagy Lajos, Földváry Mihály, Lippich, Mecséry, Szabó Imre, Mukich, Puchly, Horváth Ferenc és Németh, *Terézvárhoz*: Sztrzemeczky és Tosza. *Komáromba* pedig Széchenyi és Fejes. A későbbben ide kerültekből pedig elszállítottak 1855-ben *Józsefstadtba*: Eötvös Tamás, beregi főispán és kormánybiztos, Hatzel Márton, Sabioni Carlo, Veladini Paolo, Lombardi Paolo, Nova Giuseppe, Longoni Paolo és Decsey László. Katonai politikai foglyokul pedig: Elek Ferenc, Scholtz József, báró Verschner Herman, Glass János, Trausch Sándor, Veisz Miksa és Fürst Ferenc. *Olmützbe* vitettek a polgáriakból: Zimmer Károly, Steindl Antal, Faszter Gáspár és Kautecki. *Terézvárhoz* polg. politikai sáncrabokul: Peremszky Konstantin, Kiss Lajos, Dávid Mihály, Nagy György, Durum György, Vargai Piszár György, Alucseti Giuso, Sangalli Angelo, Crespi (Scancia) Luigi, Tagliabue (Scianpin) Giacemo, Merini Giuseppe,

Brandevalli Pivil Giuseppe és Galli Agostino. A katonai sáncra-
bokból: Bodnár József, Werzi Lőrinc, Duina Péter Pál, Bignami
Péter, Beckert József, Wesseli István, Csermák János, Pakolitz János,
Erdélyi Jakab, Nagy Károly, Ferenc Péter, Koncsik István,
Szlamkai Mihály, Novobilski Albert, Jungbaur Frigyes Ferenc, Kócai
Ferenc, Turós Sándor, Novicki Fetyko, Kotték Vince, Bukacz Ferenc,
Augusztinovics József, Varga Pál, Batturuk Demeter, Uszer
Sámuel, Varga János, Fanczy Fetyko, Furgal Bertalan, Andruszin
Gergely, Puskarec Simon, Dreyscsuk Konstantin, Pinka Leopold
és Somogyi János. A polgáriakból még: Záborski Standar János,
Béres János, Papp Fejes József, Hluska Lasztrcsik Vaszily, Horváth
József, Farkas Ignác és Farkas Mihály. *Komáromba* elszállított
még a polgári rendből: Koncz János és Erdei István. Beregszászba
ideiglenesen: Dunay András, Ebner Pál, Szakács József, Adams
Adolf és Gottschalk Ágoston. — Isten óvja meg hazánkat
az olyan gyászos időktől!

XXI

A munkácsi vártemplom története.

(Voltak-e hajdan papok a várban? — Koriatovics alatt a 14. században. — Nagy Lajos király 1352-ben a nagyhetet ott tölti. — Lelkészek s predikátorok a 16—17. századokban. — Azok díjazása. — Báthory Zsófia drága templomszerei. — Gazdagon díszített csodatevő Mária-szobor kép. — Zrinyi Ilona megőrzi azt. — 1688-diki leltár a vártemplom kincseiről — Drága misemondó ruhák s felszerelések. — Ezekből a vár feladása után sok idegen kezekbe jut. — II. Rákóczi Ferenc sokat visszaszerez s megőríz. — A hires csodatevő Mária-kép 1711-ben kлокocsi lengyelországi zárdába kerül. — A megmaradt kincs az 1834. évi tűzvészkor elpusztul — Ugy a Báthory Zsófia-féle oltárkép is. A vár lelkészei 1728-tól 1856-ig — Fegyintézetű lelkészek 1896-ig. — A templom leszerelése 1897. után.)

Arról, hogy a munkácsi vár keletkezésének első századaiban itt rendszeres templom és lelkészség is létesített volt, adataink nincsenek; de feltehető, hogy a vallásosság ösztöne s az, hogy régi törvényeink az egyházi működést, az Istentisztelet tartását, az ünnepek megülését, a gyónást és áldozást s a temetkezést törvényileg s erőlyesen megparancsolták, itt is hatottak arra, hogy a várbeli fegyveres népség részére a várurak és fejedelmek templomot állítsanak. *Koriathovics Tódor* podóliai herceg a XIV. század második felében, ki később vallási buzgóságból a csernekhegyi magaslaton bazilita kolostort alapított a végből, hogy a jól javadalmazott szerzetesek lelki üdvösségeért imát végezzenek s miséket mondjanak, bizonyára már életében is gondoskodott arról, hogy családja és környezetbeli emberei rendszeresen végezzék ájtatosságukat s a várban nem mulasztotta el imaházat és ahoz szükség-

ges papságot szervezni. De még előtte is hatalmas várnagyok, kik egyszersmind főispánok is voltak, mint 1321-ben Tamás Comes s utána Dezső, kétségtelenül tartottak a már akkor nagy szerepre hivatott *Castrumban*, melyben 1352. április 6-kától *Nagy Lajos* király is a husvét nagyhetében időzött, midőn litvániai hadjáratából a beszkidí hegységen át eltörődötteen erre visszatért, papot és bizonyára nem feledkeztek meg a vallás külső gyakorlatáról sem. Majd Koriathovicsnak a XV. század elején történt elhunytá után, más jogutódait nem említvén, Hunyady János kormányzó, Szilágyi Erzsébet, 1484-ben Hollós János és utána 1495-ben Csáktornyai Ernust Zsigmond püspök birták a várat, míg 1512-ben Várday Ferenc, váci püspök volt annak kormányzója, kik, mint tudjuk, hitbuzgók lévén, bizonyára házi kápolnákról és szerves vallási gyakorlatokról szintén nem feledkezhetek meg . . .

S az itt alkalmazott lelkészek kellően javadalmazva lévén, ennek lehet tulajdonítani azt, hogy midőn a XVI. században a protestánsizmus hazánkban s különösen e tájon is elterjedt s a vár és ahoz tartozó roppant terjedelmű uradalom az új hitre áttért hatalmas várurak mint Zápolyák, Bocskay Mihály, Bethlen Gábor és I. Rákóczy György erdélyi fejedelmek birtokába került, ezek az itt rendszeresen alkalmazott predikátoroknak bizonyára azon javadalmakból, melyeket elődeik, a római katolikus lelkészek az előtt élveztek, juttattak megfelelő illetményt.

I. Rákóczy György özvegye Lorántffy Zsuzsánna idejében 1649-ben, úgy látszik, külön pap nem volt alkalmazva a várban, hanem a helyett a Munkács városi predikátorok tartoztak ott működni; erre vonatkozólag azon évi uradalmi urbérben ez foglaltatik: *„A munkácsi alsó malom vámjának egyik része a munkácsi papoknak jár a várban való szolgálatért.“* Ezt később II. Rákóczy György özvegye Báthory Zsófia, midőn a király pártjára és a római kath. hitre áttért, megszüntetvén, erről az 1672-dik évi uradalmi urbéri összeírásban ily említés tétetett: *„Az alsó malom vámproventusából a várbeli szolgálataiért tízed járt ennek előtte a predikátoroknak, kik most már oda nem járván, azzal Nagyságok nem tartoznak.“*

Báthory Zsófia fejedelemné megbénítván a protestáns papok minden befolyását s teljesen megszüntetvén nemcsak a várban, de a környéken is, meddig hatalma elhatott, a vallás szabad gyakorlatának terjesztését s beállítatván minden további javadalmazást, a várban helyre állította a r. k. kápolnát s azt pazar módon feldiszította, miben meghitt lelkipásztora és udvari gyóntatója pater *Kiss Imre* jezsuita erősen segédkezett, ki várbeli papul *Krucsay Miklóst* alkalmaztatta.

A várbeli templomot nemcsak szép oltárképpel diszította fel, mely kép a templom védnökét *Szent Zsófiát* ábrázolta (kinek alak-

ja, mint a szóhagyomány tartja, maga Báthory Zsófiához hasonlított); hanem drága misemondó ruhákkal, palástokkal, remek művi ezüst és drága kövekkel ékitett szentségtartókkal, kelyhekkel s egyéb felszerelésekkel látta el. Különös kegyelete tárgyául szolgált a fejedelemnőnek egy *Klotskovból* Galiciából drága pénzen megszerzett képszober, *mely a boldogságos szüzet ábrázoló és csodatevőnek tartott*, az lévén róla a hit, hogy több kiváló alkalommal könyezett volna. A szent szüz és annak ölében tartott kisded Jézus alakját felcicomázták a legválogatottabb kelmékkel és ékszerekkel, ragyogott a számtalan drágakövektől, melyek koronáikat és öltönyeiket diszíték. Így a szent szüz aranyozott ezüst koronájában 7 nagy és 10 kisebb rubin, 5 smaragd, 11 apró gyémánt, 19 nagyobb és 536 kisebb szem gyöngy pompázott; nyakában 18 sor keleti gyöngy függött, mely 85 nagy és 2771 kisebb szemekből állott; a kisded Jézus koronájában pedig 2 nagy, 9 apróbb rubin, 3 nagy smaragd, 4 apró gyémánt, 11 nagy és 322 apróbb gyöngy fénylett. A tömérdek misemondó ruha, templomi és oltár felszerelés, zászlók és ezüsből mesterileg készült egyéb szükségletek kincset képeztek.

És Báthory Zsófia életében folyvást gyarapítá e készleteket, miben néne Luplovszka, máskép Liptovszka Hedvig, voltaképen Erzsébet, bence rendü apáca, ki nála itt gyakran megfordult és tartózkodott utbaigazítással szolgált, lévén Lengyelország és más külföldi tartományok s kereskedelmi helyekkel ismerős. Igaz, hogy Báthory Zsófiának 1680. június 14-kén a várban történt elhunytával ugye e nővér, mint Kiss Imre jezsuita a várban felhalmozott kincsből sokat elhordottak,¹ A java része mégis *Zrinyi Ilona*, az elhunyt fejedelemné menyének ébersége és erélyes ellenállása következtében megmaradt s azt gyermekei Báthory Ilona és Ferenc részére örökségképen megörzézé, még akkor is, midőn később a vár három évi ostromlás után feladatott s ő férjéhez Thököly Imréhez Törökországba vágyakozván, oda kiment s a magával kivitt drágaságok között a főnebb említett csodatevő képet is magához vette; melyet később fia II. Rákóczi Ferenc, anyja elhunytá után megszerze és visszahozatott, behelyeztetvén azt a vár kápolnájába; honnan a vár átadása után, 1711. aug. 11-kén a királyi kincstári tisztek által eszközöltetett leltár szerint innen elszállíttatott.

Jóllehet *Thököly Imre*, ki mint tudjuk, 1682. június 15-kén Munkács várban történt egybekelésekor *Zrinyi Ilona* kezével, annak minden vagyonát is átvette, a protestánsok irányában ragaszkodással és jóindulattal viseltetett, sőt a munkácsi várban külön predikátort is tartott; de a templom felszereléseit mégis hiánytalanul megörzézé a család.

¹ L. Beregvármegye monografiája III. 579. lap.

1683. évben e kuruc király itteni várbeli udvari hitszónoka *Lipóczi Miklós* volt, kinek évi járuléka vala: készpénzben 150 frt, azután az akkori szokáshoz képest természetben 1 rókahátbélés, 3 pár kordován csizma, 2 hordó bor, 2 sertés, 2 tonna turó, 20 itce vaj, egy-egy köből borsó, kása és lencse, 10 sing angol posztó, egy pár nyest süveg, köntös csináltatásra 10 frt, 25 köből buza, 4 juh, 8 itce méz, 5 kőso és becsületes asztala.

Ez állapot 1688. évig tartott, a midőn a vár feladatván, Thökölyné és gyermekei Bécsbe vitettek, a várban maradt és talált ékszerek s javak pedig *leltároztattak*.

Érdekesekek e *leltárak* közül azok, melyek különösen a várbeli templom drága és többnyire *ládákba csomagolt* fölszereléseire vonatkoznak s melyekből kiemelem ez okból a következőket, megjegyezvén, hogy azokat a budai volt kamarai (most országos) levéltárból másoltam le.

„1. 1688. *Munkács vára kápolnájának paramentomi így következők az kik vannak: Az csodálatos boldogasszony képén* a feje felett korona 2, az egyik gyöngyös és fekete zománcos, arany boglár rajta 9, egy-egy öreg gyöngy a közepén, a tetején is; a másik drágaköből, kiből smaragd öreg 6, apró rubin 12, öreg 5, gyémánt 11. A kis Jézus feje felett is olyan két korona, egyikbe drágakövek: öreg smaragd 2, öreg rubin 2, apróbb 4, az közepén egy öreg gyémántos boglár gyöngygyel egyvelges, a másikban 5 fekete boglár, mint a bold. asszony koronája, olyan gyöngyös; nyakokon 2 darab arany mü, bennök smaragd 50, más nyakravaló 13 fekete zománcos boglárból álló. — Öreg kereszt arany, benne öreg smaragd 9, apró rubin 50. Öreg cseh-gyémánt *fülbevaló* két kisebb. — Egy kis boglárkán egy gyöngy nyakra 12 sor. — *Aranylánc* egy, a végén boglár, 11 smaragd benne; egy 16 cseh-gyémántból álló kereszt. *Arany gyűrű*, 6 gyémánt benne. Egy rubintos *arany gyűrű*; egy meggyszín kövü arany gyűrű. — Egy más kis *arany gyűrű*, veres kövecske benne. — Egy arany *körtvélyforma szagló*; arany keresztcske 1, üres belül. *Arany kis kereszt*, 7 rubintocska benne. — *Arany boglár* 2 egy-egy rubinttal. — Fekete zománcos *boglár* 1, gyémánt benne 5.

Egy öreg *boglár*, abban rubint 1 öreg és egy gyöngygyel feszező rajta (így). Más *boglár*, benne 1 öreg gyöngy; 1 *boglár* 7 türkiszszel. Egy kékkövü ezüst *boglár*. Két *kis boglárka*, az alján gyémánt, benne 10 smaragd. — Öt *boglár forma* egybefoglalva, smaragd benne 10. — Két darabka *kláris* karikáson füzve. — Egy ezüstből csinált 4 szálás rózsza. Egy réz széles *párta öv*, sok holmi kövek vagy üvegek benne.

Az *oltár jobbja felől* a falon boldogságos asszony képén: egy korona a feje felett klárisból, rajta 3 sor arany lánc, rajta egy kis

tarka kereszt, 17 szem öreg veres kláris, *egy sor sárga gyanta* (borostyánkő), keresztül a képen *két sor ezüst lánc*, két felől rajta török fehér matéria superlat. Vont *arany cazula*, egy fehér széles prémmel. Vont arany *cazula*, fehér, a közepén veres tarcsalla (tercenella) arany csipke és galandos tarcsalla, a közepe veres. Egy veres bársony casula, a közepe fekete. — Egy *Stola* manipulus nélkül, dupla prémes, veres egy felől, tengerszín tabit másfelől. — Egy keskeny dupla prémmel, fekete virágos atlác. *Antependium* veres atlác, ezüst és arany recével borított 1. Fehér török materia, veres, aranyos tabittal együtt egy. — Veres tabit egy, fekete tasota egy. — Képre való superlat fehér, vont arany darab, arany csipkés, más dupla fehér aranyos materiából, arany rojtos 2. — Veres atlác varrott 2 egyvelges csipkés, veres aranyos virágos atlác 2. — Arany csipkés tarka materiából 2. — *Circumferentia* 2 fehér-veres, fehér török materia egyfelől. — Fekete cazula egy, fehér cimer arany fonallal varrott 1. — Veres-tarka *antependium* egy. — Oltárbevonni való kereszties tafota egy. Cingulás 3. *Parasztalba* 3, fehér varrásos 2. *Paraszt Superpellicium* 2, fehér varrásos 1, arany csipkés és kötéses 1. *Humerales* 7, selymes *mappa* 4, recés 2, selymes aranyfonalas 1, cirkumferencia 4, egyik aranyas, széphosszas. — *Kezkenő*, ki selymes, ki recés, ki aranyfonalas 12, skófiomos kezkenő 2, selymes skófiomos 3, selymes arany fonalas 1, venera bilére vatafátyol egyik végén arany csipke, 3 patyolat, egy körül két arany csipkéske, fátyol keszkenőcske egy. Egy *velum* kék gyöngyös, egy fehér atlác varrott, egy egyvelges csipkés, másféle velumok, ki tafota, ki aranyos materiából 5, ruha velum varrott 5, selyemből csinált egy, ócska 3. *Burza* palával 7, egyik varrott gyöngyös, 2 darab török feketés tarka antependium, hosszú patyolat, a két vége varrott. 3 cancellusra való, egy darabka fekete tafota, más darab szőrfátyol asztalabrosz forma, mappa varratlan egy. — *Kehely* patinástul 2, *mostrancia* 1, ostyatartó ezüst 2, ezüst nagy pohár 1, kisebb 2, tányér 1, cséngetyű ezüst 1, ampolna 2, egyiknek talpa nincs; *ciborium* egészen aranyos egy, tömjénező naviculájával és kanálkával ezüst 1, ezüst lámpás 1, szentelt víznek való ezüst medence egy, ezüst krucifixus (feszület) egy, *Missale* 3, egyik ezüstös veres aranyos pántlikából való, 8 ezüstből vert boldogasszony képe rámáskában, 4 rámás kép, kívül a templomon 6 kép, azokon 4 darabka fűzött kláris egy pántlikára csinálva.

Azonfelül találtatott egy veres ládában: Monstrancia öreg egy és két kisebb, egyike gyöngyös s megjegyzé a leltározó, hogy Isten tudja hova valók; továbbá 14 ezüst kehely, patinakelyhen 8, turibulum (füstölő) 2, clavicula (tömjéntartó hajócska) és kanál 1, ezüst feszület 2, egyik mellett Szent János és bold. asszony áll két felől. Ampolna ezüst 2, burza patinával 5, ezüst iskatulya 1, apró palack 7, ezüst tányér aranyos 1, rézkehely 1, egy ezüstből csinált asz-

szony mellkép; tafota keszkenő 2, velum 21, mappa 9, monstranciára való velum 1, humerale 4, cancellusra való 1, varrott fátýol egy, apró keszkenő 5, varratlan fátýol 1, törülköző négy.

Fekete bőrös ládában: Dalmatica veres bársony 2, pluviale fekete 3, fehér 1, dupla 1, aranyos 1, a hátán nagy gombbal. Kazulák 12, veres vont arany gyöngyös, egy kék tarcanal gyöngyös, feszület a hátán varrott gyöngyös 1, veres tarcanal varrott képekkel gyöngyös 1, fehér török materiás 2, fehér tarcalla 1 kajszinbársony, két zöld vont arany 1, fekete bársony 1, kék aranyas materiás a közepe fehér 1, zöld varrott közepe kékes atlac 1, *Antependium* 8, zöld tarcalla 1, fejéres 1, habit fehér 1, vont arany fehér 1, veres aranyos materiából 1, hajszin vont arany 1, fehér török materiás 1, hajszin virágos aranyos bársony egy.

Más zöld ládában: Rituale 1, portabile 4, egyik csak kő; párnácska 5, missale 4, *antependia* 8, *kazula* 13, fehér tarcalla 1, zöld 1, fekete 3, fehérés-tarka materiás 1, veres bársony 1, fehér kamuka 2, kék bársony 1, *cingulus* 4, zöld rojtos keskeny hosszú tafota 1, sárga színű olyan atlac 1, varrott hurkos 3, veres hosszú balteum 1, egy pár réz gyertyatartó, agnus dei 42, rámás kép 3.

Megjegyeztetett a végén: ezeket mind ott hagytuk, mikor kivittek bennünket Bécs felé, 1688. die 24. januarii s a kamara elvitte, *vagyis, aki volt, ha ki kérhette a fiskustól.*

Még egy más leltár is akadt kezembe 1688-ból, melyen ez áll: *Inventarium* mik maradtak a munkácsi vár templomában, *mikor Bécsbe mentünk, vagyis vittek:* ezüst kehely patinából 1, ezüst ampella 2, portatíle 2, veres casula 1, item veres bársony casula, kereszt lévén a hátán fekete 1, manipulus stóla nélkül; item veres antependium 1, alba 3, superpelitium 2, mappa 5, circumferencia 2, velum 7, kezkenő 7, bursa 4, oltárborítani való fekete tafota kereszties 1, velumnak való fekete fátýol 1, ismét más darab fekete virágos fátýol hosszas 1, törülköző 3, circumferencia 2, cancellusra való 1, az oltáron mappa 2, kezkenő 2, antependium török tarka fátýol-forma egy . . .

Mindebből láthatni immár, hogy a vártemplomka minden kellékekkel dusan el volt látva, sőt hogy a felszerelés legnagyobb része mint a használatból elvont fölösleg ládádba csomagolva hevert mindaddig, míg három évi ostromlás után a várat Caprara Aeneas cs. kir. hadvezér elfoglalván s ez alkalomból Zrinyi Ilona gyermekeivel Bécsbe elvitetvén, a várban talált készletek leltározattak s a kamara kezelése alatt hagyattak, a midőn időfolytán nem egy most kincseket érő tárgy idegen kézbe és birtokba került s bizonyára nagy része így el is kallódott.

Zrinyi Ilona úgy látszik, különösen nagy súlyt fektetett a föntebb leírt, csodátevő *Mária képre* s kieszközlé, hogy midőn a cs.

kormány megengedé, hogy férjéhez Törökországba kimehessen, drágaságai közül e képet magához vehesse, a minthogy azt külföldre a Márványtenger mellé ki is vitte, mely azonban később, midőn fia, Rákóczi Ferenc az országban fellépett, ismét visszakerült és azt ő kegyeletesen a munkácsi várkápolnába előbbi helyére visszatetette, hol a hét évig tartott harcias időközökben ünnepeeltetve mindaddig tartatott, míg 1711-ben Rákóczi Ferenc a hazának végbucsut mondva, innen elköltözött s a vár a császáriak kezére került.

Érkörösi és sámsondi *Kőrössy György* Rákóczi kincstartója még 1688-ban foglalta jegyzékbe a fentebb leírt drágaságokat és műszereket; az említett Boldogasszony képét ő is csodálatosnak jelezvén, mely több alkalommal sirt s hogy mint ily ritka s drága ereklyének számos nyomtatott ábrája közkézre került. 1711. évben Bay Mihály várparancsnok is vétetett fel leltárt; a minthogy előtte is 1706. július 12-én összeíratlak a *munkácsi és ecsedi vártemplomok készletei*, valamint 1709. március 7-én, a midőn találtatott a munkácsi kápolnában: 11 kazula, különféle selyem, kamuka, bársony és török szövetekből való, melyek itt meghagyattak, *míg a többi Lengyelországba elvitetett*; volt két 26—26 latsulyu ezüst gyertyatartó is, melyek, valamint több romlott kehely, feszület és kazula 1711. július 12-én innen Sárospatakra elvittetek. 1729-ben pedig bizonyos pater *Friait Ágoston* adott több rendbeli templomi felszerelést a munkácsi városi plébánosnak is, ezek közt volt egy ezüst pohár, melybe hat ó-római érem volt becsinálva és 17½ latot nyomott; de még előbb pater *Paulinus* 1716. március 11-én több oly templomi műtárgyat, melyek az ecsedi várbeli templomhoz tartoztak, oda visszaadatott; ezek közt volt egy 16½ latos tömjénező, egy lábas ezüst pohár, gyertyatartó, több kazula, pluviale, kezkenő s egyéb ily tárgy. Egyik adat szerint a *Boldogságos szűz csodálatos képe 1711-ben Klokocsóba, Lengyelországba visszaküldetett volna*. Bizonyára a császári kormány, mely a munkácsi várba 1711-ben német őrséget helyezettett, megtartá és helyreállítá az itteni *kápolnát* is s megőrzé az abban visszamaradt szükséges felszereléseket, mint misemondó ruhákat, kelyheket, füstölőket, szentségtartókat, képeket és zászlókat, melyek itt mindaddig megőriztettek, míg 1834. évi július 27-én a várparancsnok Rasko kapitány gazdasszonyának gondatlansága miatt éjjel a vár meggyulladván,¹ a nagy szárazságban

¹ Erre vonatkozólag a városi irattárban levő azonkori jegyzetéből kitűnik, hogy azon este 10 óra tájban a Pillich János kamarája meggyuladván, ettől a szomszédos Meisels Markus és Séter Andrásné házaik is porrá égtek. Alig oltották el pedig e tüzet, már is nagy világosság lepte el a várost, mely a vár lángjaitól eredt, melyek a vár minden elérhető részeit megemésztették. A várnak nemcsak minden fedeleit és tornyocskáit, hanem magát a *kápolnát* is, melynek menyezete beszakadván, így abban elhamvadtak s megsemmisültek

a zsindellel fedett épületek csakhamar a pusztító láng áldozatává váltak s ez alkalommal a templom is, mely a vár legmagasabb ormán, magas épületektől körülvett igen szűk téren áll s épen e miatt a nagy hőségben hozzáférhetetlenné lett, a tüztől eléretvén, minden felszerelésével együtt elégett. Elhamvadtak akkor azon becses s ereklyeszerű maradványok mind, melyeket kegyelettel szemlélgettek a várat látogató kíváncsiak, nevezetesen értékes misemondó öltönyök, melyek Rákóczinak a török császártól nyert palástjából készültek s azok, melyek Báthory Zsófia és Zrinyi Ilona s valószínűen még előbbi váruraktól származtak. Elolvadtak az ezüst és ércneműek, a kelyhek, csengetők, harangok, szóval mind, mi a templomhoz tartozott; még a Báthory Zsófiától eredt oltárkép is, melynek helyére azután egy mást, annak némi hasonlatosságára festetett a kormány, mely a kápolnát a legszükségesebb egyszerű felszereléssel látta el. Ehez tartozott két zöld selyemből készült templomi zászló is, melyeken olajba festett szent Rókus, József, Flórián és Anna képei látszottak.

Mint fentebb említém, 1711-ik évben osztrák őrség vonult be a várba mely azontul folyvást a hadi kincstár tulajdona maradt, akkor is, midőn 1728-ban munkácsi uradalom, melynek eddigelé fejtét a vár képezé, a gróf *Schönborn-családnak adományoztatott, mely donationális okmányban a várat a király a maga és utódai számára fentartá.*

A várban elhelyezett őrség folyvást *saját katonai lelkésszel* is el volt látva, akkor is, midőn 1787-ben a vár II. József császár rendeletére állami fogházzá szerveztetett, mely minőségét azután folyvást megtartá . . . *1848-ban kiűtvén a forradalom*, a várba honvédség vonult be s itteni r. k. lelkészül *Chriszt Ferenc* pap működött tovább is, mindaddig, míg az ötvenes években bárdházai plébánossá kineveztetett. A forradalom lezajlása után ismét cs. kir. őrség vevé át a várat és saját katonai lelkészt tartott. Majd 1885.

az összes felszerelések és misemondó ruhák, megégtek a toronybeli óra és harangok is. A boltozatos szobák butorai épségben maradtak, jóllehet egy lélek sem volt a várban, ki valamit menthetett volna, mert a tűz kiütésekor az egész őrség és népe kivonult, a szűk helyen a rettenetes tüzvész miatt megállani sem lehetvén. A nyár szárazságát jellemzi az, hogy ezen adat szerint, a mezőfelfügylő jelenté, hogy sem az erdön, sem a mezőn egy kanálnyi víz sem található, mely miatt a marháknak szomjan kellett elveszni; miért is három nap alatt alkalmas helyeken kutakat ásott a tanács.

A várbeli tüzvész kiütéséről azt tartja a szó hagyomány, hogy a várpáncsnok gazdasszonya hallván a városban a harangok kongását, ijedtében égő gyertyával rohant az ablaknak, hogy abból kitekintsen a város felé, mely alkalommal a gyertya lángjától meggyuladván a függöny, ő meggondolatlanul lerántá azt s a sánca ledobta, hol az egyik ől zsindeles fedelére esvén, az csakhamar fellobbant s mielőtt észre vették volna, a vár fedelére is kapott a láng, mely azután a nagy aszályban rohamosan elterjedt.

évben a vár az erősségek sorából kitöröltetvén, az kerületi *polgári fegyintézet*té alakíttatott át, mi végből Heyszel János prágai fegyintézeti igazgató küldetett ide.

A berendezett fegyintézetbe azután 1856-ban 625 elítélt rab kerülvén, azok száma évről-évre emelkedett, oly módon, hogy 1857. évben 811, 1858-ban pedig már 930-ra felment a fegyencek száma, mely 1895-ben ismét 435-re szállt le, midőn a célszerűtlennek bizonyult intézet azután 1896. évben meg is szüntetett. A rabok különféle vallásfelekezetiekből állván, a kormány gondoskodott arról, hogy mindenik saját lelkészétől nyerjen hitoktatást, miért is a mellett, hogy a *római katolikus lelkési állomás ott helyben rendszerezített* s az állandóul Várpalánkán lakott, a görög katolikuskokat Desko János esperes és a reformátusokat *Literaty János* szintén Munkács városi evang. ref. predikátor, ennek 1887-ben bekövetkezett halála után pedig *Peterdy Károly* és 1895. óta utódja *Sütő Kálmán* mindvégig látta el, kik e mellékfoglalkozásért megfelelő fizetésben részesítettek.

1888-ban *Desko János* g. k. főesperes és munkácsi lelkész működése a fegyintézetben megszüntettetvén, helyébe állandó fegyintézeti lelkészül *Markovics Pál* nevezett ki, ki a vár alatti tiszti lakban székelt és 1896-ban szintén a vidékre plébánosul áttétetett.

Az ott állomásozott római kath. fegyintézeti lelkészek közt volt az ötvenes években *Kengyera Flórián* ferencrendi szerzetes, utána *Lédeczey Adorján* szintén ily szerzetes, ki 1894-ben tövisfalvai lelkészszé kinevezetvén, őt *Psütek Bruno* franciskanus követé állomásán; ki 1896. decemberig működött ott, a midőn a fegyintézet felsőbbleg megszüntettetvén s a rabok a szamosújvári, lipótvári és más fegyházakba elosztatván, a lelkész a budapesti országos gyűjtő fegyintézetbe helyeztetett át hasonló minőségben, melynek kápolnájába elvitettek a *munkácsi kiürített fegyintézeti kápolnából* az oltár felszerelésein kívül a Zsófiát ábrázoló szent kép is. 1897. évben április hóban az állami kormány a fegyintézet összes felszereléseit *árverés útján eladatván*, ez alkalommal a kápolna egyes butorai, mint a padok, székek, stb. szintén elkótyavetéltek; az az egész készletből csupán a két elrongyolt zászló maradt meg, melyekre vevő nem akadt. Midőn azután ott megfordultam, az egészen kiürösített kongó kápolnában csupán a szentelt víz-medencét láttam a mult idők egyedüli maradványául.

Megjegyzem még, hogy a mult és folyó században a cs. kir. várparancsnokság kezelése idejében a várhoz tartozó tisztek, alkalmazottak és fegyencek *Várpalánka* helység északi végén a sánccon tuli mezőn körülkerített térségen temetkeztek, mely elkülönített temető *sárga-feketére* festett körívű kapuval volt elzárva. A régi időkben azonban, mint meggyőződtem, a várbeliek a várhegy dél-

nyugoti lejtőjén és alján, a várba vezető lépcsőzet táján temették. Egy alkalommal 1894-ben az ottani kuttól nyugotnak fekvő tisztalak udvarán a lejtőnél csatornát ásatván a fegyházi igazgatóság, a munkások egy régi koporsó maradványaira és csontvázra akadtak, melynél, mint hallám, hosszú kétélű kard is látszott.

Libertiny Lajos nyugalmazott fegyintézeti ellenőrre bizván a pénzügyi miniszterium a kiürített és kezelés alá vett várat, ő fent egy kályhafűtő üregben talált egy aranyvirágokkal átszőtt lilaselyem misemondó ruhát, valamint 1783. évszámmal jegyzett két fehér patyolatból készült leplet, melyet a görög katolikus hívek *plaste-nicának* neveznek s melynek közepén Krisztus holtteste van lefestve, szélei pedig aranynyomatu mondatokat tartalmaznak. Megjegyzem még, hogy a r. katolikus templomból való s ott felmarad s fentebb említett két zászló közül az egyik zöld damasztból való s rojtos; az egyik közepén van olajban *Szent József*, másikon pedig *Szent Rókus* festve; míg a másik hasonló keresztrudon csüngő zöld selyem zászlón *Szent Flórián* és tulnan *Szent Anna* a tanítvánnyal ábrázoltatik.

XXII.

A munkácsi vár főnökei és parancsnokainak teljes névsora.

1321. *Tamás* mester, munkácsi várnagy és bereg—ugocsai főispán. (Kállay-levéltár).
1327. Piliskei Pál *fia Dezső*, várnagy és beregmegyei főispán. 1332. évben *Bereghi Dezsőnek* említettik e várnagy. (Castellanus de Munkách).
1364. Baganya fia János, várnagy.
1391. *Mihály*, királyi várnagy. — *Losonczy István*, főkapitány (supremus capitaneus) és beregi főispán.
1401. Kelecsényi Mátyás várnagy.
1417. Kaffai Pán Endre és „Helele de Bereg“, várnagyok.
1424. Rácz Miklós várnagy.
1433. Geszti László, György rác despota alatt Munkács, Tálya, Tokaj, Bodókö és Regéc várnagya.
1446. *Malomvizi Kende* munkácsi várkormányzó és beregi főispán. (Helyesebben *Kenderesi*, mert ily nevű volt akkor husztvári várnagy is.)
1449. *Vince*, nagybányai plébános, várkormányzó és beregi főispán.
1450. Csaholi János, ugyancsak György despotának tiszte.
1451. Malomvizi *Kenderesi Gergely*, Hunyady János alatt.

1454. Szokoli Péter és Malomvizi Kenderesi János várnagy, kinek vártisztjei voltak: Komjáthy László, Láncki Lőrinc, Kenderesi János és Szokoly Péter. Utána Várdai Aladár kir. pincemester, 1459. Várdai Miklós és Kazai Gyulafi György, kik mint várnagyok az uradalmi jövedelmeket közösen kezelték s a vár fentartására fordíták.
- 1463—7. Keszi Balázs deák várnagy.
1467. *Temesközi János* és Varjassy János várnagyok; Szilvai Miklós, Gyarmathy László és Udvary Antal vártisztek. 1466.
1472. Varjassy János.
1475. Móré Janos.
- 1476—1482. Csetneky János és Fornosi László várnagyok.
1482. Verebélyi György és Sári Máté. 1484. várnagyok és beregi főispánok.
1484. Raskai Balázs, várkapitány Mátyás király alatt.
1493. Derencsényi Péter és Pál, Hollós János alatt várnagyok.
1494. Balácsi Ferenc és Ábránfi Péter, alispánok és várnagyok.
- 1505—6. Bajnai Both István és Toringi Imre.
1507. Csaholi Ferenc, munkácsi várnagy és alispán.
1512. Derencsényi Péter. Várdai Ferenc váci püspök, várkormányzó; Rakomazi Gergely és Szentmihályi András deák várnagyok.
- 1515—1518. *Tomory Pál* munkácsi és fogarasi várnagy. 1523. kalocsai érsek.
1520. Szilágyi Antal, alvárnagy és Szemere András.
- 1520—1522. Tomory Lőrinc és Miklós várnagyok.
1522. Berzencei Bornemissza János várigazgató.
1523. Bethlen János, Mária királyné alatt.
1526. Ártándi Pál és Somlyói Báthory István kapitányok; Tomory Lőrinc és Miklós várnagyok.
1530. Büdy Mihály és Valkai Mihály Zápolya János alatt.
1533. Valkai Mihály várnagy, Büdy Mihály udvarbíró.
1536. Büdy Mihály várnagy.
1550. Ugrai István.
1551. Kozár Márton várnagy.
- 1554—5. Nagylaki Mátyás és Possodi Bertalan várnagyok; Csáki Ambrus deák udvarbíró.
1558. Büdy Mihály ifjabb, várkapitány és beregi főispán.
1562. Daczo Tamás főnök; Gáltövi (másképp Gálszécsi) Ferenc várnagy Mária királyné alatt, később Zápolya János alatt is.
1564. Bornennissza Benedek főnök; és Fejér Tamás deák udvarbíró Zápolya János alatt.
1565. Nagy Ferenc.
1567. Lugosi Luka János és Kerepeczi Demeter várnagyok.
1568. Szentjánosi Lajos, beregi főispán és munkácsvári főnök.
1569. Szentbenedeki János udvarbíró.

- 1570—73. Bay Ferenc királyi várkapitány.
 1573. Mágócsi Gáspár főkapitány.
 1578. Geszthy Boldizsár főnök (prefektus) és Tarnóczi Péter várnagy.
 1588. Komlóssy Albert és Gyulay István várnagyok Rákóczy Zsigmond alatt.
 1590—1600 *Ghiczi András* várkapitány és Kisfaludy Miklós udvarbíró.
 1603. Szerdahelyi János udvarbíró.
 1614. Pósa-házi János várnagy.
 1618. Fornosi János kapitány, Sárközi Kelemen és Pósa-házi János várnagyok; Aszalai János udvarbíró.
 1625—44. Gelsei Ballingh János főkapitány és uradalmi főnök Bethlen Gábor alatt; Boer István alkapitány, meghalt Munkácson 1645. márc. 19. Lácza János udvarbíró 1631-ben Ballingh alatt Parlagi István, Huszár Ferenc és Glósz Gergely várbeli tisztek.
 1630. Némethi János deák, kapitány.
 1632. Bornemissza Zsigmond, alkapitány.
 1645. Királydaróczi Debreceni Tamás főnök, Leővei Gergely alkapitány és fővárnagy, Maxay György és Lácza János udvarbírák.
 1648. Lövei Gergely fővárnagy, Fornosi János kapitány, Cseh Sámuel udvarbíró.
 1655. Klobusiczky András főnök (prefektus), 1656. Kisfalusy György, kapitány.
 1658. Galgóczy Márton udvarbíró Lorántffy Zsuzsánna alatt.
 1662. Kőrösy György udvarbíró.
 1665. Nagy János udvarbíró Báthory Zsófia idejében.
 1668. Bornemissza Zsigmond udvarbíró.
 1671. Kéri udvarbíró.
 1682. Bay Mihály főnök, Bajomi János udvarbíró, Kereszturi Miklós második várnagy, Saárossy Sebestyén várigazgató, Radics András várkapitány.
 1683. Gyürky András és Radics András kapitányok Thököly Imre alatt.
 1688. Caraffa Antal gróf csász. tábornok a vár átadása után.
 1690—5. *Kaizer* tábornok parancsnok; Klobusiczky Ferenc jószágigazgató.
 1694. Szilvai Mihály várnagy német őrség mellett.
 1699. Edl Antal György, cs. kir. várkapitány.
 1703. gróf Auersperg Farkas György.
 1704. márc. 6. Krasznai Sámuel kapitány. — II. Rákóczi Ferenc hadjaratában 1704 — Jármí Ferenc, majd Leővei Ádám alkapitányok.
 1706—11-ig Bay László alkapitány; Krucsay Márton főnök.
 1710. Vay Ádám várparancsnok.

1711. Sennyey István tábornok. Azon évi június 24-kén a várból a magyar sereg kivonulván, *Behmer Antal*, a cs. Sicking ezredparancsnoka vette át a kormányzatot. Majd nemsokára az átvétel után báró Löffelholz cs. tábornok.
1716. Szilvai Mihály alvárnagy.
- 1716—18. Mathey, cs. kir. parancsnok.
1729. Kaizer.
1730. Báró Behmer Antal tábornok.
1731. Báró Lilgenau György Vilmos cs. kapitány, ideiglenes parancsnok.
- 1731—1732. Wangenheimb cs. k. ezredes.
1735. Gänsendorfi Jenickh Frigyes cs. k. tábornok.
1739. Báró Sternthal.
1744. Kramer von cs. k. ezredes, juliusban kineveztetett ide véglegesén.
1748. Cerrini.
- 1746—1755. Madrenas, spanyol, majd utána Hebentanc, cs. ezredes.
- 1759—1767. Schmid Ferenc ezredes.
1774. Gordon ezredes.
1776. De Duvalle, ideiglenes parancsnok, később 1775. nov. 27-től 1782-ig Caraccioli Viconte de Ghelin.
1782. Marini cs. k. kapitány, midőn a vár állami fogházzá alakítottátott át.
- 1790—6. Synn, cs. alezredes.
1798. Fitschner, cs. k. őrnagy.
1809. Vanka, alezredes.
1811. Schapsza von Ehrenbach őrnagy.
1815. De Spinette.
- 1816—1832. Bellosics Pál, cs. k. alezredes.
1833. Rasko, cs. k. kapitány.
1841. Zallár, őrnagy.
- 1848-ig Laube Ferenc cs. k. őrnagy a Hartmann-ezredből, ki itt visszavonulván, nov. 13-kán *Benczek* cs. k. százados átadta a várat *Eötvös Tamás* beregi kormánybiztos és főispánnak; majd
1849. febr. 18. *Mezőssy Pál* őrnagy végleg kineveztetett e vár parancsnokául; ki azután azon évi aug. 26-kán *Karlovic* cs. orosz altábornoknak átadta a várat, melyet ettől csakhamar *Schvandtner* cs. kir. osztrák alezredes vett át. Utána lett később *Kragulics Adám*, cs. k. őrnagy a parancsnok, kiről a vár polgári fegyházzá való átalakítás végett 1885-ben a közigazgatási kormányzat alá került.
-

XXIII.

A munkácsi pénzverde.

(Pénzverde nyoma Bethlen Gábor idejében. — Zeit Jakab pénzverő 1627-ben házát vesz itt. — Egyik utca Pénzverő-utcának neveztetik. — II. Rákóczi Ferenc pénzverdéje a Latorca-parton. — A 18. század közepén a gróf a pénzverdéből malmot csináltat. — Visszaemlékezés az itt készült érmekre és libertásokra — A pénzverde működése és alkalmazottjai. — Pénzverő-utca említése 1710-ben. — Sorsa 1711. után — A város kiadásai az itt megszállt német katonákra 1711–1713. — A varga-céh kártérítése a kongók miatt. — A Latorca nyomtalanná teszi a pénzverde helyét.)

Beregmegye s Munkács vára az ahhoz tartozó uradalommal együtt 1619. évben Bethlen Gábor erdélyi fejedelemnek élte fogytáig átengedtetvén és gróf Eszterházy Miklósnak, ki ez uradalom birtokába neje Mágóchy Ferenc özvegye, született szerdahelyi Dersffy Orsolya kezével együtt jutott, 1620-ban Munkács helyett Fraknó adatván, az 1622-iki soproni országgyűlés 29. és 30. törvénycikkébe foglalt határozatai szerint, háromszázezer magyar forintban örökösen átadatott s ennek következtében a fejedelem koronként, s így 1623. február hó elején is személyesen tartózkodott itt. Ugy tudjuk, hogy a fejedelem érmeit leginkább Nagybányán verette, mégis nyoma van annak, mintha pénzverdéje Munkácson is lett volna.

A város irattárában ráakadtam egy azonkoru okmányra, mely erről némi, bár homályos említést tesz. A városi pecsét alatt kiadott oklevél egész terjedelmében következő tartalmu: „Memoriale Anno 1627. die 2. Junii, Urunk ő felsége jó akaratjából jötenek volt ide városunkba pénzverők, úgy mint Jakobus Cejt (Zeit) is, az a pénzverő urunk ő felsége akaratjából kívánván itt házat avagy ház helyet az hol megszeretné venni, annak okáért az korbeli udvarbiránk úgy mint Budaj István urunk a várost eljárván, úgy kedvelték meg a Dobronyi Tamás pap uram házát és ugyanott mellette az Halász András házát, ugymint harmadrészt; annak okáért Budaj István urunk ide hivatván Dobronyi Tamás papot és a házát megáruulván Tamás paptól, ugymint a két részt százharminc forinton, ilyen conditióval, hogy ha Jakobus Cejtnak elmenése avagy holtá történnék, tehát az Tamás pap maradéki letennék azt a pénzt tehát az épületet kitudván avagy elhordatná, visszaszálljon a Tamás pap gyermekeire; viszontag a harmadrészt Halász Andrástól árulták meg negyven forinton; annak okáért Isten kiszólítván itt városunkban azt a pénzverő Cejtot és az nemzetes nemes és vitézlő Balling János urunkat Munkács várának főkapitányát ez Dobronyi Tamás papné alázatos suplicatioja által megtalálván, hogy kapitány urunk könyörülne rajta az őstől maradt örökséget eresztené kezekhez a véreknek; mely alázatos suplicatióját meghallgatván és megértvén kapitány urunk és szalasztott ide mi reánk városbeli birákra és

polgárookra, hogy tudósítsuk és bizonytságot tegyünk róla, hogy tulajdon őstől maradt örökség volt és nem szinte jó akaratjuk szerint adták volt el. Annak okáért én *Macsolai Mihály* Munkács városának főbírája az én polgári tanácsimmal és esküdtt bíráimmal együtt adjuk bizonytságot ez levelünket kapitány urunknak, hogy a felülmegirt Tamás pap háza tulajdon őstől maradt örökség, melyet mind egész várostul tudunk. Anno 1631. die 1-a septembris. P. S. Ha az Halász András maradéki jövőben ki akarják váltani, tartozék kibocsátani azt az részt, úgy mint a pusztát.“

Bethlen fejedelem e közben, még 1629. évi november 15-én elhunyván, a vár és uradalom nejeére, *Brandeburgi Katalinra* szállt, kinek hű embere és kezelője volt a fentebb említett gelsei *Balling János*, kit főkapitánynnyá és uradalmi prefektussá még a boldogult fejedelem tett volt.

Valjon *Zeit Jakab* pénzverő itt valóban alakított-e pénzverdét, vagy más célból telepedett le Munkácson, arról bővebb adatok nem adnak felvilágosítást; de az bizonyos, hogy a városnak egyik utcáját s ez időtől kezdve még nyolcvan év múlva is *Pénzverő utcának* nevezték, mint arról lentebb teendek említést.

Bethlen és illetve özvegyéről a munkácsi birtok *I. Rákóczi Györgyre* s általa utódaira szállt, úgy, hogy utolsó birtokosa a nagynevű és nimbusu *II. Rákóczi Ferenc* volt. Ez, mint tudjuk, 1703. június 16-án az elébe ment kuruc felkelők élére a beregmegyei Beszkid hegy ormán állván s azokkal Munkács alá vonulván, az első meghiusult összetűzés után, június 28-án, mely alkalommal az egész város is elhamvasztatott, ismét Galicia felé kivonult, de július 4-én *Zavadkán* (most Rákóczi szállás) gróf *Bercsényi Miklós* segédcsapataival találkozáván, onnan kibocsátá örök emlékeztető gyújtó felhívását, mely így kezdődik: „*Recrudescunt Vulnera gentis Hungariae*“ s visszaindult s nemsokára a Tisza mentében hozzácsatlakozott felkelőkkel diadalmasan lobogtatá zászlóit; nov. 6-án Tokajból irt levelében értesíté a megyét, hogy a munkácsi vár bevételét *Majos János* ezredskapitányára bízta. Ez még azon év őszén meg is jelent itt, a várat körülzáró és koronként megostromlá, míg végre 1704. február hónapban be is vevé.

Az ostrom alkalmával a szilaj kurucok nemcsak a vár alatt elterült ugynevezett huszárvárat, hanem annak sáncain belül a *Latorca* balpartján állott négy köre forgott malmot is felégették, úgy, hogy annak csupán falai maradtak meg.

Ezt azért említem itt meg, mert 1705. évben *II. Rákóczi Ferenc*, midőn Nagybánya várost, hol pénzverdéje működött, veszély fenyegeté, *intézkedett az iránt, hogy a pénzverde itt Munkácson állíttassék fel.* E célra kiszemelték az ostrom alatt elpusztított *malomépületet*, mely a sáncokkal bekerített és az alsó várhoz tartozott

Latorca parton, a mostani palánkai temető megett állván, teljes biztosságot nyújtott.¹

A fejedelem még 1705. dec. 20-án Beregszászban lévén, onnan irt *Bárczy Zsigmond* nagybányai kapitánynak, hogy ott hagyjon ötven hajdut s midőn *Ajtay Mihály* pénzverdei felügyelő a fejedelem intézkedéséhez képest a pénzverdét Munkácsra szállítandja, adjon melléje kíséretül tizenhat hajdut.² December 30-ról ismételve irt ő ez ügyben a nagybányai birónak és *Bay László* munkácsvári alkapitánynak is. Majd 1706. január 10-iki levelében megrendelte a fejedelem, hogy Bay az ide szállított pénzverdét a várban alkalmas helyen helyezze el, január 31-iki parancsában akkép intézkedett, hogy a pénzverő gépezet felállításához szükséges munkásokat az udvarbíró illő díjazás mellett állítson ki.

Igy Ajtay személyes felügyelete alatt a gépezet felállítatván a helyreállított malom-épületben, a pénzverde működésbe hozatott, a szükséges verő mintákat a pénzverde személyzetéhez tartozott jeles vésnök *Ocsavay Dániel* készítvén. S jöllehet hogy Ajtay itt pénzt csupán 1706. év elején kezdte tényleg veretni, az erre alkalmazásba vett verőminták mégis már az 1705. évszámmal jelöltettek meg, mennyiben az első itt kiállított libertások ez évszámmal láttattak el.

Ezen Rákóczi fejedelem által nemcsak Munkácson, hanem Nagybányán és Körnöcbányán is veretett rézpénz, melyet azon időben közönségesen *kongó*-nak neveztek, nincsen általában az illető kiállító pénzverde nevével megjelölve, mennyiben csupán némelyikén látható a K. B. és illetve C. M. (*Castrum Munkács*). A három centiméter átméretű X és három és fél centiméternyi átmérőjű XX polturás rézermek, melyeknek egyik oldalán a fejedelmi koronával fedett országos címer, a másikan pedig a szent szűz a kisdéd Jézussal ölében és e felirat: *Pro libertate* látszik, ugy szintén a két centiméter átméretű s hasonló alakokkal ellátott *poltura*, 1704—1707. évszámokkal vannak megjelölve. Hasonló ezekhez az *ezüstből vert tallér* is, mely $3\frac{1}{2}$ cm. átmérőjű s épen oly cimert és szűz Mária képet visel, mint a libertás, csakhogy köríratul ezt bírja: „*Mo. Nova arg. Reg. Hung.*“ Ilyeneket 1706-ban Körnöcbányán nagy mennyiségben verettek. Az elterjedt hamis rézpénzek ellenőrzéseül később a már kész éremre nyolc milliméter hosszú és öt milliméter széles kerületes alaku, szűz Mária képpel ellátott bélye-

¹ Az uradalom, mely 1724-ben a gróf Schönborn-családnak adományoztatott, később itt ismét malmot alakított; egy 1761. évről kelt jegyzékben erre vonatkozólag ez áll az uradalmi levéltárban: „Ein am *Latoritz* (Latorca folyó) in fine oppidi gegen die Festung stehendes steinerne *Mühlgebäu*, so das Rákóczi'sches Münzhaus gewesen.“ 1765-ben pedig szeszfőzdét rendezett be itt az uradalom hat üstre és istállót állíttatott marhahizlálásra. („Im alten *Münzhaus zu Munkács.*“)

² Thaly Kálmán közleménye Arch. Ért. X. k. 303. lap.

get ütöttek, sőt némelyikre kettőt is, mint gyűjteményemben lévő példányokból is kitűnik. Azon 1704. évből való X-es rézérem, melyen a műhely megjelölve nincs és a paizs feletti öt águ korona fél centiméterrel keskenyebb, mint az 1705. évben Munkácson (C. M.) veretett hasonló érmen levő; de van 1706-ból ily pénz, melyen veretése helyeül M. I. betűk láthatók.

Az 1706-ban Munkácson megindított pénzverdében tehát nagy mérvben kezdett Ajtay különösen libertásokat és polturákat készíteni, mely működés azután tovább a szabadságharc végéig akép folytatott, hogy Ajtait időközben Lányi Pál felügyelő váltá fel, míg Ocsovay Dániel metszőt 1710-ben *Enyedy Dániel* váltá fel, ki alatt különösen ez időben itt arany és ezüst pénz is verettetett.¹

Ajtay Mihály Nagybányáról 1706. április 11-éről írta Károlyi Sándornak, hogy megsejmelte ott a bányákat és „valami vékonyan metszette és példázni Munkácsra küldi a pénzt, de a mit ide hoztanak volt is, ismét visszaviteti a félelem miatt“, (tartván t. i. Herbeville cs. hadvezér beütésétől). Irja továbbá, hogy „a pénz szűken compilálódik, ha Munkácson sem verünk, itt sem verünk; eddig különben 300 mille forintot beadtam volna.“² Majd ismét április 19-iki jelentésében is panaszkodik a pénzverés akadályairól; irván így: „Munkácson pedig sem Istenért, sem pénzért az udvarbíró nem succurralt, melyet Urunknak megírtam, mivel az a méltóságos hercegi dominium annyira szállott, hogy oly rossz épületet sem erigálhatna, kit senki sem hihet.“ Menti magát tovább, hogy ő nem oka a késlekedésnek, az officinának valami kicsiny részét reducálta, Nagybányán önteti, nyújtatja, metszeti és fehérített, de *példázni Munkácsra viteti*, felhíván *Fekete János* urat, hogy küldje emberét, mivel mintegy negyvenezeret küldhet, de mikor példázzák azt Munkácson, nem tudja. E szerint a pénzlemezeket Nagybányán alakíttatá s kiveretés végett ide küldé. A Munkácson levő fehérpénzkészletét Löcsére kelletvén küldenie; sürgeti, hogy ott a műhely mielőbb helyreállíttassék. Ajtay különben lőpor és golyó készíttetésével is foglalkozott s a fentebbi levélben írja erre vonatkozólag, hogy Nagybányán ily készlet nincs s a Munkácson levőnek is nagy részét elküldette ő nagyságának; de most a portörést s töltéscsinálást helyreállította Bay László kapitánynyal.³ Április 15-éről írja ismét Károlyinak Nagybányáról, hogy most kifizetvén a bányászokat, reggel elindul Munkácsra, hol Fekete Jánosnak 40—50 ezeret adhat a pénzkészletből; hogy a golyobisokat, 300 bokor töltést és papirost is Munkácsra vitetett, hol ily dologban lazán forgolódnak.⁴

Ugy látszik, hogy ez időben megkísérlék a rézlibertásokból *aranyat* is nyerni; erre vonatkozólag így ír Rákóczi fejedelem Érsek-

¹ Történelmi tár 1881. 2. füzet, 371—376. lap.

² Gróf Károlyi-család oklevéltára V. k. 446. — ³ U. o. 462. — ⁴ U. o. 464.

ujvárról 1706. május 25. Károlynak: „Ha a német libertásból aranyat nem tudott csinálni, abból még nem desperáltam, hogy ne lehessen; mert sokakban tapasztaltam negligenciáját. Arany nélkül nincs, az bizonyos, mert Selmecen megpróbáltatván, ott is találkozott benne, de igen kevés. Lehet tehát oly titka az természetnek, a mely által az olvasztás alkalmatosságával történhető dissipatio aut evaporatio impediálthatatik és per consequens szaporodhatik az arany.“¹ Május 20-án sürgette a fejedelem Ajtaynál, hogy Munkácson kétszázezer forintot mielőbb veressen, az a hadak fizetésére kelletvén.²

Későbbben 1706. óta itt működött pénzverde a következő évben még tökéletesbítettett, midőn Rákóczi fejedelem engedelmével *Warou Dániel* francia eredetű vésnök az 1707. évi ónodi országgyűlés emlékére készített diszes emlékérem veretését a Munkácsi pénzverő műhelyben személyesen eszközözlé.³ Sréter János kuruc dandárnok ugyanis Besztercebányáról jelenté 1707. szept. 25-én, hogy a fejedelem rendeletéhez képest Körmöcbányáról tűzérségi társzekéren *Munkácsra* elküldötte az érem veretéséhez szükséges gépet és ahoz értő embereit, hogy azokat ott addig is, míg maga Warou megérkezik, Bay László várparancsnok vegye át s készíttesse elő Kálnássy János udvarbíróval a géphez szükséges tárgyakat. Ezen, valamint más két emlékéremnek acélmatrice-ai később a munkácsi várban feltalálhatván, most a kolozsvári Erdélyi muzeum ritkaságai közt őriztetnek és 1889-ben azokról a körmöci pénzverdében néhány érmet is veretett a miniszterium.

Utóbb volt itt a műhely igazgatója *Fidler Salamon*, kinek napenkénti élelmén kívül kijárt három itce bor, négy font hus és havonként 17 frt 40 denár készfizetés; számvevőül működött *Trebics Zakár*, havi 25 frt fizetéssel; ércválasztó *Venczel* 9 frt fizetéssel; míg Enyedy a metsző kapott havonként 8 frtot, a gépész 10 frtot és a két gépész 8—8 frtot. Ugyanitt lévén az öntő és nyújtó műhely is felállítva, az itt felhasznált szénért kapott a szénégető minden kastól 87 denárt . . .

1710. évben történt, hogy *Tatár Miklós* nevű kuruc Munkácson a városban elhunyván, *Nagyiday Sámuel* hajdukapitány megkeresé irásban a munkácsi főbirót (Fornosi Györgyöt), hogy az itteni *Pénzverő-utcában* lakott és magtalanul elhunyt nevezett katonája után megmaradt holmiját, különösen *dolmánya kapcsait*, kardját s egyéb

¹ Gróf Károlyi-család oklevéltára V. k. 478. — ² U. o. 470.

³ Századok 1896. évf. 110. I. Thaly Kálmán. Itt egyszersmind megemlítem, hogy az 1707. évi ónodi gyűlésen június 4-én a szövötközött rendek hosszasán tanakodtak arról, hogy ezentul a hadakat réz- vagy ezüstpénzzel kelljen-e fizetni és június 7-én a „*kongót*“ (libertás) értékében két *garas*-ra szállították. Tört. Tár 1902. III. k. 3. füz. 416. I.

felszerelését és marháját (azaz ingóságait) küldje el a tizedessel. Ime e megmarad iratból is kitetszik, hogy akkor még itt *Pénzverő* nevű utca volt, mely később nyomtalanul eltűnt, bizonyára más idegen nevet vett fel.

1711. évi tavaszon az 1703-tól tartott szabadságharc és magyar világ gyászos befejezést nyert, csakhamar a munkácsi vár is feladatván, így a városban is a viszony és helyzet teljesen megváltozott; mint a Munkács városi jegyzőkönyvbe is beiratott: *1711. junius 24-én Löffelholz generális bevonulván a várba*, adott Fornosi János bíró az ő konyhájára 99 denárnyi élelmet. Innentul azután folyvást jöttek, mentek az osztrák paracsnokok és csapatok, kiket a városnak kellett eltartani. Így a többi közt július 10-ről ezt jegyezte be számadásába a bíró: „Július 10-én Pálffy generális viceje megszállván itt: a konyhájára kulinárék és borra erogálódott 3 frt 92 denár, stb.“ De az a legkülönösebb értekezésem tárgyára nézve, hogy a Rákóczi-féle *pénzverdében* még azontul is tartózkodtak *pénzverők*, mint az szintén a város akkori számadásából kitűnik.

Így 1713. február 25-én *Eötvös János* akkori bíró számadásaiban ily tétel fordul elő: *A pénzverő házban a pénzverő németeknek* gyertyára 96 denár; majd ismét, *az udvarnál és a pénzverő háznál levő németek számára* vöttem fagygyut, melyből gyertyát mártottam, stb. De hogy valjon működtek-e ezek, arról nem maradt feljegyzés, valamint arról sem, hogy mi sors érte azután a pénzverő házat és műhelyt; mikor szereltetett le s hova vitték a gépezetét. Bizonyos csupán az, hogy midőn 1724-ben a birtok a gróf Schönborn-családnak adományoztatott, az akkori pénzverő házból ismét lisztőrlő malmot készítettek, mely azután sokáig fennállott és működött; közelében, tőzsomszédságában pedig a szintén régóta ott állott *lakházból* korcsmát csináltak, melyet a várpalánkaiaiak béreltek s melynek, valamint a malomnak kibérlésénél, mint uradalmi ügyész még én is közrehatottam. E házon különösen a magas, sugár *kémény* megmaradt eredeti alakjában, lévén az fent töltérszerűleg kiszélesedett s négy sarkán ugyanannyi golyóval diszitett. Ugyaníly kémények állottak még a városban levő uradalmi kastély déli oldalán álló melléképületén is, melyek később átváltoztattak. A két épület Várpalánka északi részén, a régi temető melletti mezőn, közel állván a Latorca folyóhoz, így a víz, mely különösen tavasszal hóolvadás alkalmával rohamosan mosta a magas partot, mindinkább veszélyezteté, annyira, hogy 1885. évben azokat végleg elseperte onnan, úgy, hogy ma nyoma sincs annak, hol készítették egykor azon itt bőven található érmekeket, melyeknek feliratuk: „*pro libertate*“ s melyeket azon nagy idők emlékeül kegyeletteljesen megsoztak őrizni, sőt sokan viselni is.

Pedig e *libertások* folyamatjuk idejében értéktelenségök miatt elég bajt okoztak; hasonlót azokhoz, minőket 1849-ben a Kossuth-

bankjegyek előidéztek. Így a Munkács városi jegyzőkönyvben megörökítettett, hogy 1708. július 19-en *Palágyi Ferenc*, a munkácsi varga-céh mestere megperelte a tanács előtt *Beregszászi Mihályt* azért, hogy 1707-dik évben ez lévén céhmester, a ládában tartott 22 forint 20 pénzt libertásokban, mely pénz akkor úgy folyt, mint a *fehér pénz*; a céhgyűlés egyszer-másszor fel is hívta őt, hogy a libertásokat értékesítse, mire ő bőrt készült rajta vásárolni s ha dézsmások jönnek, abból majd fizetni; de tényleg sem bőrt nem vett, sem a pénzt ki nem adta, hanem most, mikor *már a veres pénz értéke megszűnt* s annak semmi hasznát venni nem lehet, akarja a céhnek visszaadni; miért is kéri felperes Beregszászit abban elmarasztalni, hogy az összeget *fehér pénzben* tegye le a céhnek. Mely értelemben a tanács azután csakugyan ki is mondá a határozatot, aképen *deliberálván*, hogy ha alperes nem appellál, akkor a költségtől ment leszén, különben azt is tartozzék fizetni.

XXIV.

A munkácsi városi színház.

A város művelt közönsége érezvén egy állandó színháznak, mint a magyar nyelv és jóízű iskolájának s a művelődés és erkölcsök csarnokának s oly helynek, mely oktat, emel, érzékenyít és vidorít, szükségét, annak létesítése iránt úgy a magánkörben, min a „*Munkács*” című lapban több ízben kifejté óhaját. Ennek eredményeül időfolytán oly közhangulat támadt, főleg a minden szép előmozdításában lelkesen közreműködő társaskör kebelében, mely a hosszan vajudó eszmének végre életet adni hivatva volt. Így 1884 március hó 9-ik napján alakított színügyi bizottságot, mely 50 tagból állott s melynek ideiglenes elnökeül Molnár Dánielt s titkárául Gáthy Gézát választá meg. Az ügy buzgó szószólója volt maga *Merényi János*, a város akkori polgármestere és Nagy Gyula, kir közjegyző, ki a színház csillárjára nagyobb alapítványt ajánlott fel. Azon évi március 16-án alakuló gyűlés tartatván, azon dr. Nusze Lajos, Fankovich Sándor, Kozma László, Nedeczey János, Fazekas Béla, Cserszky Antal, Hubert József s mások számosan az ügy iránt keletkezett lelkesedés folytán a színügyi bizottság végleges megalakulását kimondák s Csomár István tanárnak felajánlott 200 koronányi alapítványát tudomásul vevék. Ez alkalommal a bizottság elnökének Merényi Jánost, alelnöknek Nagy Gyulát és Günthe Ágoston urad. igazgatót; titkároknak pedig Várady Gyulát és Gáthy Gézát megválaszták s ezekhez 9 tagu bizottságot küldtek ki a alapszabályok elkészítésére. Május 14-én megvitatták az alapszabályokat s ez alkalommal jelenté az elnök, hogy a képviselőtestüle

kétezer koronát szavazott meg arra a célra, hogy a munkácsi színház ügyében kezdendő nagyobb propaganda kifejtése céljából a budapesti írókat és művészeket meghívják; akkor bizottságot is alakítottak a végből, hogy a képviselőtestülettel együtt keressen módokat a színház javára rendezendő ünnepélyre nézve; 14 nap múlva pedig a bizottság elhatározta, hogy felhívást bocsát ki a nagyközönséghez oly kéréssel, hogy az állandó színház létesítése és felszerelésére szükséges alap megszerzése végett a *Munkácsi színügy-gyámoló egyesület* alapító, pártoló avagy rendes tagjai sorába való bejegyzésével, a felvetett eszme megvalósítását ápolja. Meghatározottat, hogy az alapító tagok egyszersmindenkorra kétszáz koronát; a pártolók évenként tíz és a rendes tagok évenként négy koronát fizessenek s ennek fejében az egyesület által rendezendő összejöveteleknél, társas multságoknál, műkedvelői előadásoknál s jövőben majd a színház megnyílásával, a színi előadásoknál mérsékelt árakon vehessenek részt s így augusztus 2-án megalakult az egyesület, melynek alapszabályait a belügyminiszterium szept. 19-én 50093. sz. a. jóváhagyta. A felhívás következtében 1885. május 24-ig 116 tag jelentkezett; az első aláírók közt volt báró Perényi Zsigmond főispán és neje, a csernekhegyi monostor, Jobszty Gyula alispán s mások; e közben pedig a bizottság rendezett előadásokat és a dalárda közreműködésével hangversenyeket, úgy, hogy 1886. május 9-én az elnök a közgyűlésnek bejelentette, hogy a színügy-gyámoló egyesületnek, mely lassan átvette a színház-bizottság szerepét, már 2570 korona értékű vagyona van. Egyszersmind a tisztikar ujjal megválasztott; lévén Merényi ismét elnök, alelnökök Günther és Simsa Kornél tanár; titkárok Ferenczy Lajos és Fazekas Béla, pénztáros pedig Szniscsák Mihály; e tisztikar mellé 18 tagu választmány is adatván. Jó hatást tett e gyűlésen gróf Schönborn Ervinnek írásban tett ajánlata, hogy a színház építéséhez kétezer koronával hozzájáruland. A május 23-iki gyűlésen megbízott Csomár István, hogy gyűjtő-ívet szerkesszen, melyet az ország összes pénzintézeteinek s nevezetesebb egyéneinek megküldenek. Ennek azonban csekély volt az eredménye s közben az ügy iránti buzgóság is lankadni kezdte, mi azután 1890-ig tartott. Akkor szeptember 24-én azonban az elhalálozás által megüresedett elnöki székbe Bertalan Pál ültetvén, az ismét fellendült. A tagok megalakították a *műkedvelők társaságát* s toborzására hölgybizottságot választottak. Így a hatás élénkült, úgy, hogy a következő évben már 4124 kor. 74 fillér gyűlt be a színház javára. Ugyanekkor bizottságot küldtek ki, hogy a műpártoló egyesületté olvadt lövészek, dalárok és színészek ingatlanát vegye számba. A kérdéses ingatlan a lövölde volt, az Utolsó fillérhez című korcsmával szemben, a Latorca parton, melyhez, ennek krízise után bizonyos htielművelet után, a színügypártoló egyesület jutott. A tisztujtás is megejtetvén,

elnöknek ismét Bertalan Pál, alelnöknek Fankovich Sándor és Fazekas Béla, titkároknak pedig Szalay István és Demjanovics Tódort választották meg. A farsangon azután több előadást, szép jelmezestélyt és az opera tagjaival sikerült hangversenyt rendezett az egyesület. A műkedvelő társulat állandósítása céljából pedig művezető bizottságot alakítottak, melynek tagjai a tisztikaron kívül Komka Ervinné és Hubert Lajosné urnők lettek.

Közeledvén a millenniumi (1896.) év s az egyesület addig a kitűzött célt elérni óhajtván, 1893. január 10-én gyűlést tartott, melyen a Szalay István által a „Munkács” lapban felvetett azt az eszmét is tárgyalta, hogy a színház felépítésének kérdése a Kaszinó (Társas-kör) helyiségének ügyével oldassék meg. Erre külön bizottságot választottak, mely a Kaszinó kiküldöttjeivel már nagyjából meg is állapította a teendőket, midőn a felmerült nehézségek elosztása céljából a „Munkács” azt az expedienst vetete fel, hogy a város építse fel az új színházat amortizációra. A próbaszámitások, melyeket a képviselőtestületi bizottság alaposan eszközölt, biztattak; de ujjal nagy akadályul a hely kérdése merült fel. A városnak a régi sóhivatal mellett az akkori Piac-utca sarkán volt ugyan néhány méternyi tere, melyen gyümölcs és élelemárulók sátrai állottak, de ez parányi volt, míg közvetlen mellette a kincstár tulajdonát képező terjedelmes telek, melyen rozszant sóházi épületek is állottak, nehezen volt megszerezhető; az ügy iránt hön érdeklődő országgyűlési képviselőinknek, Nedeczey János és Komjáthy Bélának mégis sikerült azt az akkori pénzügyminisztertől, dr. Wekerle Sándortól előnyös módon megszerezni.

Ezután rohamosabban haladt az ügy; 1894. okt. 24-én már jelenté Bertalan elnök, hogy a színház telkét, 965 □ méternek megfelelő, 268 □ ölnyi terjedelemben május 31-én a kincstár képviselőjétől 4150 koronáért megvette s hogy a színházzal tervelt bérhelyiségre máris 9110 korona ajánlat érkezett be. Így az egyesület bizottságot küldött ki Tichy József és Fialka Miksa szakértő mérnökök személyében, hogy az egyedüli pályázóval, *Vojta Adolf* műépítővel a vállalati rész lebonyolítása végett értekezzenek. December 19-én Fazekas Béla alelnök indítványára felkérni határozták a városi képviselőtestületet, hogy vállalon erkölcsi és anyagi garanciát az építkezés sikereért s miután a tervezett helyiségek bérjөvedelme fedezi az építési költségek törlesztése kamatját, vegye egészen tulajdonába a színházat s csupán azt kösse ki, hogy ha idővel a teher letörlesztetik, a jөvedelem egynegyed részét fordítsa a város a színügy támogatására. Az akkor bekövetkezett tisztújítás alkalmával: elnöknek ujjal Bertalan Pál, alelnöknek Fazekas Béla és Pintér József, ügyésznek dr. Fenyves Lajos, titkárnak R. Vozáry Gyula és Szalay Istvánt választották meg. December 20-án Vojta Adolf műépítőnek a terv készítéseért 7000 koronát helyezett a bi-

zottság kilátásba, ha akad vállalkozó, a ki 160000 koronáért felépíti a színházat.

De mennyiben a megvásárolt kincstári terület nem volt elegendő, a szinügygyámolító egyesület kérelmére a városi képviselőtestület megengedé, hogy a Nagypiac-térről a sóház telkére néző 31 □ ölnyi terület, mint szintén a Viz- most Munkácsy Mihály-utcának a homlokzat külső szegletéből kiinduló egyenes vonalából szükséges rész a színházra fordíttassék. Azután Vojta építész két tervével állott elő, az egyiket készíté 93 ezer forint építési költség-előirányzattal, melynél a bérhelyiségek jövedelme 4650 frt lenne, a másikat peig 73,227 frt 60 krnyi költséggel, melynél a bérhelyiségek jövedelme már 3855 frt 60 krt teendene. Az egyesületnek azonban nem állván módjában az építkezéshez fogni, ismét csak a városi képviselőtestülethez fordult abbeli kérelemmel, hogy a színház-építéshez szükséges kölcsön fölvétele tekintetében az anyagi jótlálást vállalná el, azon előnnyel, hogy a megszerzett színházi telek összes építményeivel együtt a város nevére tulajdonul átíratassék s a felveendő kölcsön törlesztése után a színházi palota összes jövedelme a várost illesse, mely ezer frt kivételével, általános városi kulturális célokra fordíttassék, az ezer frt pedig szintársulatok támogatására használtassék fel. A kérelem elintézéséül kijelenté a képviselőtestület, hogy az egyesület hazafias törekvését előmozdítandó, ajánlatát elfogadja s az építkezési költségek fedezésére községi kölcsönt vesz fel, annak fedezésére első sorban a színházi telekre építendő palotát kötvén le. Így a színházi telek a város részére átruháztatván, elsőben is a 93 ezer forintos terv szerinti építkezésekre írta ki a város a versenytárgyalást, azonban csakis 9000 frt ráfizetéssel jelentkezvén egyetlen pályázóul Répaszki M. kassai építész, ajánlata el nem fogadtatott, mivel a százezer forintnyi kölcsön e célra elegendő nem lett volna; azután a második, 73227 frt 60 kr. költségelőirányzattal készült terv szerinti építkezésre hirdettetett ki a pályázat, melynek eredménye az volt, hogy ezen építkezési költségből a szinpadi diszletek 1790 frt 10 kr. költsége leütése után, mely házi beszerzésre tartatott fel, fenmaradó 71,437 frt 50 kr-ra rugó építési költségre 5% felülfizetéssel, vagyis 75,009 frt 35 kr. átalányösszegért *Röszler Richárd* debreceni építész-mérnök vállalkozott, kinek is ezen ajánlatát a képviselőtestület csak úgy fogadta el, ha a 3571 frt 85 kr-ra rugó felülfizetést a szinügygyámolító egyesület fedezni magára vállalja, mit az teljesített is. A képviselőtestület pedig a felveendő kölcsönre nézve a pesti magyar kereskedelmi bank ajánlatát fogadá el, mely szerint a kölcsönt 5.05% annuitás melletti száz féléves törlesztéssel s a kölcsön nyerendő kötvényeknek 95 frttal való beváltásával kapta meg a város. Ily körülmények közt elérkezvén végre a minden hazafi által oly hön öhajtott s várt millenáris esztendő, annak méltó megünneplésére úgy a

megye, mint a város erélyes intézkedéseket tett. A munkácsi milleniumi bizottság 1896. április 13-án tartott gyűlésében, melyen Lónyay Sándor főispán is részt vőn, elhatároztatott, hogy július hó 19-én tartandó ünnepélyen Munkács városban az állandó színház s egyszersmind a Kossuth Lajos-utcai állami elemi leányiskola alapkövei letételnek s a városház előtti téren majdan felállítandó Árpád szobor helye megjelöltetik stb. — Majd azon évi július 14-kén Fazekas Béla elnöklésével a színügygyámolító-egyesület közgyűlést tartván s a színház épület alapkövének letételénél követendő együttes eljárás s megjelenés módozatait megállapítván, Kozma László alelnök indítványára, hogy a gyöngélkedés miatt az elnökségtől visszalépő Bertalan Pált válassza meg az egyesület örökös tiszteletbeli diszelnökeül, ezt elfogadá; azután pedig megalakítá választmányát, még pedig a nők közül: Borzsay Gyulánét, Buzáth Károlynét, Cseh Lajosnét, Csontos Alajosnét, Hubert Lajosnét, Komka Ervinnét, Nagy Gyulánét, Dr. Rozner Arnoldnét és Wolf Gusztávnét, az urak közül pedig: Bohner Jákót, Cseh Lajost, Csomár Istvánt, Fried Ignácot, Ferenczy Lajost, Dr. Meisels Vilmost, Dr. Szél Kálmánt és Várady Gyulát; gondnokának pedig Vargha Ferencet.

A munkácsi vár Zrinyi Ilona bástyájára emelendő ezredévi emlékoszlop alapkövének letételére kitűzött határidő július 19-ke megérkezvén s ez országos ünnepségre a haza minden részéről nevezetes s kiváló vendégek gyülekezvén, az ünnepély a megállapított műsor szerint végbe ment, az ország kormányzatát Erdélyi Sándor igazságügyminiszter képviselvén, míg az egyházi szertartást a vár alatti mezőn Firczak Gyula g. k. és Kiss Áron tiszántuli ev. ref. püspök eszközölték; hol egyszersmind a munkácsi hölgyek által készített gyönyörű millenáris zászló is megszenteltetett; mely megőrzés s ünnepélyes alkalommal való felhasználás végett a városi hatóságnak átadatott. — A várból azután ez urak, úgy gróf Schönborn Ervin és Károly, Tallián Béla és Lónyay Sándor főispánok s a többi notabilitás és ezerekre menő vendég s diszes közönség a városba, egyenesen a színház terére érkezvén, a színügygyámolító egyesület elnöke Fazekas Béla nagy szónoki hévvel és kiváló hatással intézett beszédet a miniszterhez, melyre ez hazafias lelkesedéssel válaszolt; azután felolvassván Lehotay Zsigmond városi főjegyző a színház történetére vonatkozó emlékiratot, azt a főberek aláírták s így üvegbe rejtetvén, az alapkö üregébe helyeztetett a vármegyei lapok egy-egy példányával, mire a szokásos kalapácsütések megtétetvén, a miniszter és kísérete a Kossuth-utcai állami iskolához vonult, hogy eme szintén nagyfotosságu intézetnek alapkövét elhelyezze.

Ily előzmények után a vállalkozó hozzáfogott az építéshez. Mindenekelőtt lebontatta a területen állott két ócska fa- és kőépü-

letet s fakerítéseket, melyek a környéket disztelenítették. A színház s annak nyugoti oldalán a diszes bérház két év alatt felépülvén, annak külső csinos tagoltsága s belső berendezésének célszerűsége s kényelme minden szemlélőt kielégíte. A színház alakja hasonlít a budapesti Vigszínházhoz s a nézőtér ötszáz embert befogadhat. Közepén széles erkély választja el az emeleti páholyokat és a karzat az erkély fölött emelkedik. A földszinten tíz páholy van két oldalon és a támlás-székek kényelmesen tágasak. Az egész színház piros posztószövevettel van bevonva; míg a falak színei összeillők, fehér és aranyozottak. A zenekar mélyített, mint a Vigszínház orkesztere; a dekorációk pedig ujak és szépek.

Az elkészült s berendezett színház, melyhez a fényes csillárt Nagy Gyula kir. közjegyző ajándékozta, azonban soká, éveken át használatlanul állott, a megnyitásnak legnagyobb akadályául szolgálván az, hogy a város s azzal együtt a színház villamvilágítási ügyének életbeléptetése évről-évre halasztást szenvedett. Végre a társaskör, helyi lapok s egyesek erélyes felszólalásai 1899-ben oda érelték a dolgot, hogy a városi képviselőtestület egy 12 tagu színügyi bizottságot küldött ki a végből, hogy a színház megnyitását előkészítse s annak ügyeit állandóan éber gondoskodással vezesse s ennek lelkes tagjai belátván, hogy a város villamvilágítása a közönség közömbösége miatt még éveken át elmaradhat, elhatározta, hogy a színház számára külön villamvilágítást eszközözend; a képviselőtestület hozzá is járult a bizottság ez előterjesztéséhez s így a színházba vezető világítást a Ganz-gyár csakhamar elkészíté, sőt azon évi (1899.) okt. 7—8-kán a próbavilágítást is megtevé; a gépezetet a szomszéd Hegyi-féle telekre állítván. — Végre a bizottság, karöltve a városi hatósággal azon évi nov. 28-kára tűzvén ki a színház ünnepélyes megnyitásának napját, egyszersmind érintkezésbe lépett az épen akkor Sátoralja-Ujhelyben működő Kunhegyi Miklós színigazgató társulatával, hogy itt kezdje s folytassa előadásait; ugyszintén felkéré a bizottság Ábrányi Emilt, hogy a munkácsi nemzeti színház megnyitására írjon s szavaljon prologot, melynek díjazására a társaskör kétszáz koronát felajánlott. A megnyitásra fényes közönség érkezett úgy a megyéből, mint környékéről s november 28-kán este csakugyan Kunhegyi társulata megnyitá az előadást. Budapestről a délutáni vonattal érkezett Ábrányi Emil és Pálffy György a nemzeti színház tagja. A megnyitó előadás fél nyolc órakor kezdődött. A zenekar nyitánya után Ábrányi lépett ki s avatta föl a színházat nagy tetszéssel fogadott prologójával; a szép költemény elszavalása után zugott a taps és az orkeszterből gyönyörű babérkoszorút adtak át a költőnek. Ezután Bánkban második felvonása következett, a hol a munkácsi közönség Pálffy György lendületes deklamációját részesíté hangos ovációkban. A harmadik szám a *Felhő Klári* második felvonása volt. Ebben V. Szathmáry

Zsuzsi (Vargha Ferencné) lépett föl mint vendég s zajos tapsokra ragadta a közönséget. Végül a társaság rendes személyzete a *Citerás* operette egy felvonását adta elő. Előadás végén az egész közönség elkezdé énekelni a Himnusz és ezzel a szent dallal vonult ki a színházból. — Másnap este következett a második előadás, *Citerás* operette, melyre azonban gyéren jelent meg a közönség, mely előtt Kálmán Margit szavalta el szépen a prologot; novemb. 30-kán pedig a harmadik dísz előadásban Jókai Arany emberét játssza a szintársulat. S azóta minden évben az őszi s téli idényben működik itt egy-egy vidéki társulat. — Rösler vállalkozó a színház felépítése után az előírányzott költségen felül többleti építésért még 20,300 koronát s 56 fillért követelvén a városon, ezen perre bocsátott igényére nézve végül akép egyezett ki, hogy a perelt összeg 45 százalékával vagyis 9200 koronával megelégedett, mit a képviselőtestület 1901. nov. 28-kán tartott gyűlésén jóváhagyott.

A tetszetős színházban megnyilta óta jótékony célokra helybeli műkedvelők gyakran tartottak sikeres előadásokat és felolvasásokat; 1900. május hó 6—7-kén az állami elemi leányiskola növendékei is adtak színielőadást színültig telt ház előtt. 1905. február hó 10-kén a *Slaviansky Nadina* vezetése alatt álló orosz nemzeti vegyes énekkar rendezett hangversenyt nagy orosz zenekar közreműködésével. Hazai szintársulatok közül pedig működtek a következők: 1899. novemberből 1900. február 15-ig Kunhegyi Miklós igazgatóé; utána megjelent itt 1901. decemberben Halasi Béla; 1902. júliusban Krémer Sándor igazgató; azon évi decemberben B. Polgár Béla; 1903. dec. 1-től 1904. február 17-keig Mezei Kálmán igazgató, kinek jól rendezett társulata működött ismét azon évi december 13-tól 1905. február 20-ig. S végre 1907. január hónapban Micsei F. György, a s.-a.-ujhely—munkács—eperjesi színi-kerület igazgatója, kinek zenekarát az eperjesi 67. gyalogezred katonazenekarának 15 tagja képezte. E társulat február 25-kén tartá 52-dik, utolsó bucsu előadását, eljátszván itt első ízben a *Felesleges férjek* című vigjátékot. Ugyanabban az évben *Palágyi Lajos* miskolci színiigazgató ungvári útjában tett két hétre nyári kirándulást ide tizenkét előadásra, melyeket augusztus 17-kén rekkenő hőségben a Milliárdos kisasszonynyal megkezdé. Ittlétét azonban még egy héttel megtoldá, mert az ungvári Fehér és Ritter műépítészek tervei szerint épült új színház szeptember elsejére teljesen el nem készülvén, annak ünnepélyes megnyitását szept. 7-re elhalasztották. A diszelőedés azután ott Vidor Márton prológiával kezdődvén, *Palágyi* szintársulata Dérnyné ifiasszonyt adta elő.

XXV.

Tanügy.

Állami elemi leányiskolák.

Városunkban a forradalom előtt és után csupán a felekezetek éneklész-tanítói foglalkoztak a leánygyermek elemi oktatásával; azonkívül a szülők és gyámok házi nevelésére voltak utalva, ha nyelvekben vagy női kézimunkákban jártasságot szerezni kívántak. E hiányt pótlándók a múlt század közepén az értelmesebb szülők óhajták, hogy Munkácson rendes női iskola létesíttessék. Rudolf Pál akkori itteni derék lelkes karöltve Tabódy Pál cs. kir. megyefőnökkkel és Lang Vítusz főbíróval 1859. évi szept. 25-én bizottságilag abban állapodtak meg, Haas Mihály szatmári püspökkel történt előleges értekezés után, hogy a város hatszáz forintot, szállást, fát és egyéb szükségletekre költséget ad, ha apácák a leánynövelde kezelését elvállalják. Ennek következtében a grófi Kossuth Lajos utcai tisztikar e célra fölszereltetvén, még azon évi nov. 19-én a királyné nevenapján a páli szent Vince rendű apácák bevezetésével ez meg is nyílt, a felügyeleti és rendelkezési jogot a tanács magának tartván fenn. E felekezeti jelleget fel nem tüntető intézetbe a város vegyes lakossága készséggel küldé leányait . . . 1864. évben Orosz Theodora főnöknő és tanítónő vezetése alatt 3 apáca működött, oktatván a 123 leányt. Az 1868. évi 38. törvénycikk értelmében megalakult az iskolaszék és az intézetbe járt 113 leány, köztük 32 izraelita. 1870. évben e leányiskola is *községi tanintézetnek* nyilvánított, mint a többi itteni elemi iskola. 1869-ben a helybeli görög kath. hitközség is szervezett egy új *leányiskolát*, mely az emeletes paplak alsó nagytermében elhelyeztetett. Az apáca-féle intézetbe járt 1872. évben 158 leány, köztük 87 római katolikus, 6 görög katolikus, 52 izraelita és 13 református vallású. A tanítási nyelv volt a magyar és német, melyet a főzsgyökeres magyarok is készséggel tanultak. Az iskola 1348 frt szükséglete fedeztetett az 500 frtnyi tandíjakból és a város 798 frtnyi segélyezéséből. Ebből fordított a négy irgalmas nővér díjazására 800 frt. Ez évben a Bozsár-féle telek udvarán építtetvén a város egy földszinti mellékiskolát, akkor a nőiskola egy osztálylyal s a következő évben ismét egygyel bővítetett, úgy, hogy azokban négy apáca és Szechser Lujza működött; tanítván egyeben kívül vászon- és diszvarrást, rajzot, szépírást és női testgyakorlást. Az akkori 351 növendék közt volt 139 zsidóleány. Az ünnepélyes fővizsgálatnál számosan könyvjutalomban részesültek. 1878. évben a hatóság a város különböző helyein fogadott bérelt helyiséget az iskolák elhelyezésére, akkor kezdvén a város a Bozsár-féle telken az emeletes tanodát építtetni. A leányok száma 391-re emelkedett. A tanítók sorába néhány apáca eltávozta, belépett özv. Weisz Lipótné és Janitzky Eugenia.

1880. évben már az új iskola helyiségeiben a tanulók megszapordván, új leánytanítónőket, mint Bazilovics Hermint, Balogh Bertát és Jezsik Ottiliát alkalmazta a hatóság az apácák mellé. Akkor már járt a négy osztályba 416 leány, köztök 233 zsidó vallású. 1881—2. évben Weisz Lipótné Nagyszöllőse költözvén, helyét Szechszer Lujza foglalta el. A növendékek száma 483-ra s az ismétlőké 80-ra ment. 1884—5. tanévben egy segédtanítói állás engedélyeztetvén, arra Payer Krisztina kineveztetett, a lemondott Balogh Berta helyére pedig Janitzky Etel. Ekkor a *helybeli elemi iskolák államosítottván*, a gondnokság javallatára az uradalmi Kossuth Lajos-utcai bérház helyett a Scholtz-féle házat szerzé s alakítá át tanoda helyiséggé s járt az elemi osztályokba 543 s az ismétlőkbe 85 leánynövendék. Az 1887—8-ik tanévben az *apácák innen végkép eltávozván*, a leányiskola a volt apáca-lakból az említett Scholtz-féle házba helyeztetett át; a kilenc tanterembe járván összesen 551 leány, míg az ismétlőbe 182. — 1892. évben kineveztetett tanítónővé Sárkány Mariska, ki 1894. szept. 8-án elhalt. 1893-ban kineveztettek Soósné Wattay Róza és Lukachich Mária, 1894-ben Molnár Irma, 1895-ben Simonkay Erzsébet és Jármay Hermin. 1896. évben a közoktatásügyi miniszterium Munkácson a Kossuth Lajos-utcában egy negyvennégyezer forintba került állami leányiskolát építtetni elhatározván, annak alapját július 18-án Erdélyi Sándor miniszter tette le; az épületet pedig Mahn János máramaroszigeti vállalkozó a következő évben elkészíté, mely azóta alkalmas tanoda s egyszersmind igazgatónői lakhelyeül szolgál, lévén az jelenleg *Döbrentey Irén*, ki feladatát erélyesen s a közönség teljes meglegedésére teljesíti. — 1895-ben pedig az állam építtetett még a Zrinyi Ilona-utcában, a Traxler-féle telken egy új emeletes tanodát, melyben jelenleg azon tájakról való leány- és fiu-növendékek vegyesen nyernek elemi oktatást. Igazgatója Biró István tanító.

Az állami elemi Kossuth Lajos-utcai leányiskolában most működő tanítónők névsora következő: Döbrentey Irén igazgatónő, Balázsy Margit, Bekéné Koch Hilda, Dancsné Vukovics Helén, Janiczky Etelka, Janiczky Eugenia, Jármay Hermin, Meiselsné Benedek Irma, Szechszer Lujza, Somlyay Teréz, Walláné Schmied Eliz és Vozáry Margit. A tanítványok száma volt az 1906—7. tanévben 854; míg a Zrinyi Ilona-utcai III. számú vegyes iskolában 419 fiu- és leány-növendék, kiket következő tanítók oktattak; Halászné Benedek Kornélia, Meindl Margit, Papp Mihály, Rajka Sándor, Székelyné Halasy Gabriella és Varga Márta.

Állami elemi fiuiskola.

A fentebbieken kívül a főutcai állami elemi *fiu-iskolának* volt az 1906—7. tanévben 727 növendéke, kiket az aranykoronás érdemjellel kitüntetett Sárkány Gábor igazgató vezetése alatt következő

tanítók oktattak: Békássy Lajos, Halász Izsák, Hézser Bertalan, Horovicz Samu, Mészáros János, Pataki György, Porcsalmy Lajos, Szalay István, Szász Emil, Tulcsik Ferenc és Velenczey Lajos.

A munkácsi polgári leányiskola.

1874. július 15-én felhívta a vallás- és közoktatási miniszterium a beregmegyei tanfelügyelőt, hogy Munkács és Beregszászon az 1868-iki törvény értelmében felsőbb népiskolákat szerveztesen; 1877. évben pedig a közigazgatási bizottság arra kötelezte el a várost, hogy *polgári leányiskolát* állíttasson. De ennek nem volt sikere, valamint az 1879. évi sürgetésnek sem. 1888. március 22-én tartott közgyűlésén pedig kijelenté, hogy a sürgetett polgári leányiskola szükségét nem érzi, mivel az elemi iskolákra nagy gondot fordít, de a pénzállása sem engedi. 1881. évben az állam az ország különböző helyein hat felső leánytanodát kapcsolatosan a nőipartanodával felállítani tervezvén, a város kérvényezte, hogy egy ilyent itt állíttasson a kormány. Indokai közt felhozta, hogy a 9804 lakosságu városban 1745 a tanköteles s hogy iskolai célokra 7498 forintot s óvodára 839 frtot költ évenként; mindamellett kész lenne saját költségén egy tiz teremmel ellátott helyiséget építtetni, ha az állam itt állítana fel egy ily felsőbb leányintézetet. Halász Ferenc akkori buzgó tanfelügyelő erélyes közbejárásának eredménye az lett, hogy a miniszterium ez iskola felállítását elrendelte s hogy első osztályát már ez évben (1882.) megnyitni óhajta. Július 18-án tehát a városi hatóság e célra kibérelte a Bereg-munkácsi takarékpénztár Zrinyi Ilona-utca sarkán levő épületének földszinti részét, azt bebutorozta s Pasqual Antal rk. lelkész és gondnoksági elnök kihirdette, hogy az első osztály szept. 1-én megnyílik. A rendszeresített tanítónői állásra Kasics Etel és Spányi Edith polg. iskolai okleveles tanítónők nevezettek ki; a háziiparterjesztő egyesület pedig Podhorszky Gizellát ilyenül megválasztá. Szeptember 5-én azután báró Perényi Zsigmond főispán jelenlétében megnyitattott. Az első osztályba beiratkozott 26, a nőipartanodába pedig 34 növendék. 1883. június 16-án megsejmelte az iskolát Trefort Ágoston miniszter. Ekkor már megnyílt volt a második osztály, hová Orbán Mária és Csapó Róza kinevezettek. 1884—5. évben megnyílt a harmadik s következő évben a negyedik osztály, melybe tanítónőül Eisler Terézt s az eltávozott Csapó Róza helyére Lukács Izabellát nevezte ki a miniszter. 1886. évben a Takarékpénztár felmondván a bérletet s a város egy új tanintézet felállítását, az akkori kaszánya építés miatt elvállalni nem akarván, kérte a miniszteriumot, hogy az állam építtessen itt ily iskolát, késznek nyilatkozván a szükséges telken kívül tízezer forinttal ahhoz hozzájárulni. Ezt a miniszterium el is fogadá s június 11-én tudatta a tanfelügyelő, hogy a miniszter megengedte azt is, hogy a Takaré-

pénztár épületéből kiszorulandó leányiskola egyelőre a Scholtz-féle telek csürréből átalakítandó tantermekbe helyeztessék, de kiköté, hogy ehhez az 580 frtnyi bérrel hozzájáruljon. A tanév kezdetén e kellően még ki sem száradt épületben megnyitá Kasics Etel igazgatónő a tanítást. A következő év az ujon építendő tanoda tervezésével telt el. Sok nehézséget okozott az is, hogy a kiszemelt püspöki telket a város meg nem szerezheté. Végre gróf Schönborn Ervin jóvoltából, ki az Ervin-utca sarkán levő kertjéből 256 □ ölnyi tért ajándékképen átengede, felépült hosszas tervezgetés után 1892-ben az emeletes új polgári leányiskola a nevezett utca sarkán, hol a városnak egy *Halbak* nevű („Hauptwach“ katonai őrház-féle) kis kőháza állott s melynek telkét a gróftól ajándékozott terület kiegészíté. A költségelőirányzatilag 21257 frt 49 kr-ra tétetett, de pótlépítéssel végleg 1465 frttal többbe került. Az építés ideje alatt a polgári leányiskola a régi gimnázium emeletén volt elhelyezve, mert a Scholtz-féle telken lévőt az elmi leányiskola vette igénybe. — 1893. évben azután átköltözött az új diszes épületbe, hol a tanítás buzgón folyt s a növendékek száma idővel annyira megsaporodott, hogy 1902-ben annak kibővítését elrendelte a miniszterium, a mikor az épület egy új szárnyat nyert. A tanulók létszáma 1906–7. évben volt 240, vallás szerint: rk. 69, gk. 47, ev. ref. 36, ág. 6, izraelita 82. Az I. osztály A. és B. termeiben 40—40 növendék nyert oktatást. A tanítótestület tagjai: Boczkóné Máriássy Etel ipartanító, Ganovszky Gizella, Hirstné Gergics Erzsébet, Nizsalovszky Margit, Szilágyi Jolán, Tomory Mária és *Zsigárdy Flóra* igazgatótanító. Biró István tornatanító, Porcsalmy Lajos énektanító és négy hitoktató.

Kisdedóvodák.

A felsorolt elemi leány- és fiú-iskolákon kívül a város különböző tájain elhelyezett öt rendbeli állami *kisdedóvoda* is sikeresen működik. A jelenlegi óvónők névsora ez: az I. számú óvodában Márczy Ilona és Hoffmann Hermin. A II-ban Sárkány Kálmánné, Székely Sarolta és Biró Emilia, a III-ban Parthy Ilona, a IV-ben Kubasko Malvin s az V-ben Kendéné Vágó Vilma.

Óvodáink multjára vonatkozólag megjegyzem, hogy 1876. évben Csete Imréné működött itt ily tanítósnőül, ki a várostól 360 frtot huzott fizetésül, következő évben pedig 500 frtot. Akkor járt az intézetbe 100 gyermek. A tanítás Fröbel-rendszer szerint folyt. 1881-ben 481-re emelkedett a bejárók száma, kiktől 240 forintnyi tandíj szedetett be. 1884. évben Halász Ferenc tanfelügyelő közbenjárására a közokt. miniszter megengedte, hogy itt egy állami óvoda állíttassék, melynek költségéhez a város 310 frt értékű hozzájárulást s helyiséget felajánlott. Ennek ellenében a miniszter a közoktatási tárca terhére az óvónő fizetéseül 400 s a dajka díjazásául

NEDECZEY JÁNOS.

120 frtot megállapított s kinevezé óvónőül Némethy Szerénát. 1885. évben hasonló feltételek alatt a miniszter a második állami óvodát engedélyezé s kinevezé oda Bertók Idát, ki a Zrinyi Ilona-utca végén működött Viktor Paula segédtanítónővel együtt, míg a város által fentartott előbbi óvoda a Hegyes-féle telken volt elhelyezve; hol Lázár Ilona s ennek eltávoztával, 1885-ben Csontosné Aczél Mariska működött. Az I. számú kisdóvodánál Porcsalmyné Némethy Szeréna gyermekkertésznői vezetést elvállalván, ott hat munkácsi nő nyert képesítést. 1887—8-ik évben Schláger Ilona gyermekkertésznő alkalmaztatott az I. óvodánál. Az 1891. XV. t.-c. alapján azután a város hozzájárulásával a harmadik állami óvoda is szerveztetett; később pedig még kettő.

A városban virágzó tanügy fentartásához nem csekély áldozattal járul a községi pénztár. Így az állami elemi iskolákra subvenció címen kiad évenként 12000 koronát; a főgimnáziumnak 8000 kor., kisdóvodáknak 3380 k., főgimnáziumi segélyegyletnek alapítványi kamatul 80 k., leányiskolának bérmegeterítés címén 476 k., tűzifa-illetményül ad a főgimnáziumnak 40, elemi fiú-iskolának 30, leányiskolának 30, polgári leányiskolának 20 és óvodáknak 16, összesen 136 ölet, melynek értéke 1841 kor. 40 fill. s így az évi hozzájárulási összeg 26282 kor. 40 fillérre megy.

A munkácsi főgimnázium és tápintézete.

Munkács város anyagi és szellemi téren való haladását igazolják az abban rövid idő óta keletkezett virágzó tanintézetek is. Első helyen áll e tekintetben a munkácsi *magyar királyi állami főgimnázium*. Miképen keletkezett itt a Fő-utcán a római katolikus templom északi oldalán elhelyezett algimnázium, azt Beregvármegye Monografiája III. kötetének 487. s következő lapjain meg van írva; az is, hogy az akkori lelkes tanárok mily szerény díjazás mellett gyakorlák nemes feladatukat. Idő haladtával a város képviselőtestülete e tanintézet nyolc osztályvá emeltetni óhajtván, hosszú tervezgetés és az illető fenhatóságokkal történt értekezés után, 1887. október 12-iki gyűlésen elhatározta, hogy kész azon esetben, ha az állam egy nyolcosztályu főgimnáziumot itt létesít, nemcsak a már előbb megajánlott 1074 forintnyi évi subvenciót fizetni, hanem egy új alkalmas épület kiépítése és felszerelésére 1889. január 1-én huszezer forintot adni s az összes tanhelyiségek fűtésére évenként 24 öl tüzfát kiszolgáltatni. Ez ajánlatot az illető miniszterium keveselvén, a további tárgyalások ez ügyben ismét 1889. évig elhúzódtak. Akkor január 16-án 52435. sz. a. felhívta a miniszter a várost, nyilatkozzék, hogy mennyivel kíván járulni a tanintézetnek tetemesebb költséget igénylő kibővítéséhez. Mire a város még egy huszezer forintból álló ajánlatot tett; gróf Csáky Albin miniszter pedig december 17-ről 26455. sz. a. akép intézkedett, hogy hajlandó

a gimnáziumot négy felső osztálylyal kiegészíteni, ha a város, 1-ször: az intézetnek a miniszteriumi terv szerint való kiépítéséről gondoskodik és 2-szor: ha a város a megajánlott járulékon felül a főgimnázium fentartásához évi ötezer forinttal hozzájárul. A városnak erre tett újabb ajánlatát a miniszterium keveselvén, 1900. március 20-án ismét értesíté a várost, hogy az ügy rendezése s megállapítása végett Leovey Sándor osztálytanácsost kiküldé, hogy a várossal értekezzék; ki március 26-án megjelenvén s a képviselőtestület kiküldött husz tagjával tárgyalván, a március 28-án tartott közgyűlés határozatul kimondá, hogy: tekintettel a nagy közmívelési és nemzeti cél elérésére kész a következő áldozatok hozatalára: 1. hogy a régi gimnáziumi épület és teleknek a város tulajdonába leendő átengedése mellett a nyolcosztályu főgimnázium elhelyezésére a pancsovai tanoda mintájára új épületet állít s azt fölszereli. 2. Az intézet költségeihez az V. osztály megnyitása évében 1800 frtot, a VI. osztály megnyitás évében 2500 frt, a VII. osztály megkezdése évében 3200 frt s a teljes kiegészítés idejétől kezdve évenként 1074 frtot fizetend félévi részletekben. 3. A helyiségek fűtésére 40 öl tüzfát ad. Ez ajánlatot a kiküldött biztos elfogadván, a gimnázium kiegészítettését s állami költség és kezelés mellett való fentartását elvállalá. A miniszterium azonban még többet kívánt, így az évi 1074 frton felül 2926 frtnyi járulékot az intézet fentartásához, összesen tehát 4000 frtnyi évi összeget, mit a város elfogadván s arról a törvényhatóság jóváhagyása után az okmányt kiállítván, az V. osztály tanárául Gogh Gyulát és Simsay Lajost alkalmazta. Majd az új épület emelésére nézve a pályázatot kihirdetvén, *Mandel Testvérek* nevű cég 69034 frt 86 krnyi ajánlatát elfogadta. Az építés vezetésével megbízott Deissner Emil a főgimnázium építését 1892. évben némi pótfizetés mellett befejezvén, abban az intézet is megkezdé működését. Az 1892—3. évben volt a tanulók létszáma 181, még pedig az I. osztályban 66, a II-ban 28, a III-ban 33, IV-ben 30, V-ben 21, VI-ban 13 és VII-ben 14. Ezekből helybeli 125, беремегyeбелі 42, más vidéki 13 és külföldi 1. E létszám azután évről-évre emelkedett, annyira, hogy 1906. évben 447-re, a következő 1906—7. évben 499-re felment a tanulók száma. Az intézet díszes zászlaját 1893. okt. 15-én szentelte fel Firczák Gyula püspök. — Könyv- és muzeumi-tára pedig fejlődési stádiumban van. — A főgimnázium ezidei buzgó tantestülete következő: Bohner Jákó igazgató, Ardos Frigyes, Azary Miklós, Bihari Ferenc, Buljovszky Sándor, B. Demjanovich Andor, Csomár István, Édes Jenő, Irovics Tamás, dr. Jankovics József Mihály, Kalmár Jenő, Klauber Frigyes, Makoviczky György, dr. Ratkovszky Samu, Román József, Szántó Soma, dr. Tarczy Károly, Tariska Sándor, Terebesi László, Villányi Andor és R. Vozáry Gyula. Augusztinovics Győző ág. ev., Kis M. izr. hitoktató, Kabáczy M. tornatanító, dr. Fenyves A. egészségtanár.

Összesítve immár a Munkácson 1906—7. évben volt tanulók számát, kitűnik, hogy a leányiskolákba 854, a fiuiskolába 727, a vegyesbe 419 s a polgári leányiskolába 240, összesen 2240 járt. Ehez adatván a főgimnázium 499 növendék száma, az összes létszám 2739-re megy; mi tekintélyes mennyiséget képvisel.

Internátus.

Sajnosan érezvén az érdeklődő közönség s a buzgó tanodai igazgatóság, hogy az 1868. óta nyilvánossági joggal felruházott gimnázium biztos alap hiányában nem segíyezheti a rászorult szegénysorsu tanulókat s így az intézet kellően ki sem fejlődhetik: 1890 óta e tekintetben is némi haladás annyiban történt, hogy egyes segíyezési alapítványok keletkeztek s így jutalmazásokat s támogatásokat, ha szerényen is, de némileg mégis létesíteni lehetett. Így alakult később, különösen 1896. évben január 5-én az *Iffjúsági Segítő-egyesület*, mely az addigi alapítványokból befolyt 1918 frt 39 krnyi összeg kezelését is átvevé. A millennáris ünnepek évében ugyanis *Fankovich Sándor* főgimn. igazgató buzdítására a munkácsi közönség nagyobb mérvben akarván a *szegény tanulókat Segítő-egyesületet* biztosítani és megállapítani, a január 5-én kibocsátott buzdító felhívás következtében legelsőül is *Nedeczey János*, országgyűlési képviselő *egyezer forint* értékű regále-kötvényt tett le e célra. Majd pedig a belügyminiszter által 1896. április 7-én 31048. sz. a. jóváhagyott alapszabályok alapján szervezett *Segítő-egyesület* céljára számosan alapító-, rendes- és pártoló-tagokul beiratkozván, így csakhamar tetemes alap keletkezett. Az 1897. május 30-án tartott gyűlésen egy *tápintézet* szervezését elhatározván, ennek folytán a szervező bizottság, a következő tanévben 14 növendéket fel is vett az uradalmi posta-épület melletti udvari lakba, hol azok ellátást nyertek. A Nedeczey János elnöksége alatt működött választmány minden lehetőt elkövetett a tápintézet előmozdítására, pénzt és élelmi cikkeket gyűjtetett, felszereléseket eszközölt s így lehetővé tette, hogy 1898. június 5-én a bevétel 5684 korona 52 fillérre ment, a kiadás pedig 1520 k. 37 fillér, mely összegbe befoglaltatott a 3836 kor. 78 f. alapítvány és 327 k. 37 f. folyosítható készpénz is; az egyesület vagyona pedig 13294 k. 52 fillérre értékeltetett. — 1899. évben négy kibérelt szobában már 18 benlakó növendékkel megnyílt az *internátus*, melynek gondozója volt Simsay Lajos tanár; 1900-ban pedig már 30 növendék benlakásra, 15 pedig ételmezésre vétetett fel. Így évről-évre az alapítványok s adományok szaporodván, 1903. évig az így begyűlt pénzekből 15606.68 korona gyűlt be. Ehez járultak az *alapító tagok* közül: Munkács város, Munkácsi Népbank, Nedeczey János 2000—2000, Póhm György metzenezői lakos 800, Munkácsi főgimnázium 520, néhai Baranyai József 430, Kohner Alfréd 400, Bereg-munkácsi

Takarénpénztár, Wessely Antal 300—300, a gimnázium VII. osztálya 221.60, VIII. oszt. 204.78, Coffin Ernő, Munkácsi társaskör, Munkácsi Nőegyesület. gróf Schönborn Ervin 200—200, Beregi ref. egyházmegye, Ferenczy Lajos, Kohner Jenő, gróf Schönborn Károly 100—100, Beregszászi Hitelintézet, Bertalan Pál, Bertalan Tivadar, Csernekhegyi monostor, Csomár István, Fankovich Sándor, dr. Fenyves Albert, dr. Fenyves Lajos, Ferenczy Gyula. Firczák Gyula püspök, Fried Ignác, dr. Fried Soma, Forgách János, Fullmann Bernát, id. Hrehuss Gyula, Hubert Lajos, Kabáczy Mihály, Kalmár Jenő, Lehoczky Tivadar, Makoviczky György, Meisels A. József és neje, dr. Meisels Vilmos, Munkácsi g. k. temetkezési egyesület, Munkácsi főgimn. VIII. oszt., Főgimn. tanártestülete, Munkácsi izr. hitközség, Munkácsi izr. nőegyesület, Munkácsi Népbank, Beregmunkácsi takarékpénztár, Nagy Gyula, Nátolya Mihály, dr. Nuszer Lajos, Pavlik József, dr. Spanyol Béláné, Szántó Soma, Szinügygyámoló egyesület, Tomory Imre, Valkovszky Miklós, Várady Gyula, R. Vozáry Gyula, Weisz Bernát, Weisz Károly 60—60 s mások 42—12 koronával, összesen 13804.48 kor. A *rendes tagok* 6 koronányi díjaiból befolyt 1070 és a *pártoló tagok* 2 kor díjaiból 732 korona. Évenkénti egyéb magángyűjtésekből s adományokból is befolytak segélyösszegek, melyekkel az internátus nem csekély áldozatokkal s nehézségekkel fentartott.

Többszöri kérvényezés és szorgalmazás után végre célját érte a főgimnázium tisztikara s az ifjusági Segítő-egyesület. Ugyanis 1903. évi január 4-én rendkívüli közgyűlést tartván, annak főtárgya Wlasics Gyula dr. vallás- és közoktatástügyi miniszter 87983. sz. rendeletének a felolvasása volt, melyben tudatta, hogy a főgimnáziummal kapcsolatos *internátust* 1903. évi január hó 1-től kezdődő hatálylyal, egyelőre ideiglenesen *állami kezelésbe átvette*. A jelenlevők örömmel értesültek régi óhajtásuk e megvalósulásáról s a miniszternek megleghangu táviratban köszönetet s hazafias üdvözetet tolmácsoltak. A közgyűlést követő választmányi ülésen, a melyen a miniszteri kiküldöttek Szücs István dr. miniszteri fogalmazó és Fölsinger Ferenc számtiszt is résztvettek, ezek átvették a választmánytól a 13086 k. 61 fillért tevő alapítványokat s a még hátralevő 1062 k. tevő díjak jegyzékét; a többi ügyek lebonyolításával a tisztikart s Lehoczky Tivadar és dr. Fenyves Lajos tagokat bizta meg.

Az állami kezelésbe így átment *internátust*, melynek évenkénti fentartásához most 16000 koronával járul, immár 80 benlakó és 40 bejáró számára van kellően berendezve és felszerelve. De a Segítő-egyesület is folyvást támogatja s különösen kiemelendő, hogy Nedeczey János évről-évre évenként 440 korona segélyt nyújt, melyből négy növendék nyer elhelyezést. — Az intézetben a legmagasabb ellátási díj egy évre 160 korona; ezenfelül 10 növendék fél-

díjért, 16 növendék 120 koronát és 5 ifju ingyen nyer ellátást. Dr. Acsay István több éven át vitte buzgón az intézet igazgatóságát, felügyelő tanárokul Lechner Tibor és Terebesi László, orvosul pedig dr. Fenyves Albert működik.

Gróf Schönborn Buchheim Frigyes Károly, a munkácsi és szentmiklósi hitbizományi uradalmak birtokosa áthatva azon kegyelettől, melyet a magyar nemzet nyilvánított, midőn II. Rákóczi Ferenc hamvait kétszázados számkivetési helyéről az országba visszahozta, indítva érzé magát hasonló lelkes érzelmeinek azzal tartós kifejezést adni, hogy 1906. október 12-én Munkácson kiállított alapító levél értelmében *huszezer koronányi alapítványt tett*, a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszteriumnál a végből, hogy annak kamataiból évenként öt beregmegei magyar honosságu ifjunak a munkácsi állami főgimnáziummal kapcsolatos internátusban a tanári-kar javaslata alapján díjtalan ellátást biztosítson. Kikötötte, hogy a folyamodók közül három alapítványi helyre elsőbbséggel birjanak a nevezett uradalmi területén élő és foglalkozó tisztviselői s alkalmazottjainak arra érdemes fiai. Exegit monumentum aere perennius!

XXVI.

Munkács város jótékony intézetei.

A segélyző nőegyesület.

E nagyhatásu intézmény még 1872. évben keletkezett. Akkor 164 tag iratkozott be az egyesületbe ötven krajcár havi fizetési kötelezettséggel. Február 25-kén megalakulván az egyesület, első elnöknője lett Szunyoghy Jozsefné s alelnökök Merényi Jánosné és Keszler Ádámné. A harminctagu választmány a város előkelőbbjeiből állott, kik közül ma is tisztségben vannak Buzáth Károlyné, Borzsai Gyuláné, Komka Ervinné s tagjai az egyesületnek Lehoczky Tivadarné, Janiczky Gyuláné s Joó Kálmánné. Később 1881-ben Nuszer Jánosné lett az egyesület elnöknője, ki 1897. évig buzgón működvén, ennek elismeréseül a király őt az egyesület huszonöt éves jubileuma alkalmából arany érdemkeresztel kitüntette; mely kitüntetés később 1906. okt. 25. a nőegyesület harminc éves jubileumán özv. *Merényi Jánosnét* is érte, ki Nuszer Jánosnénak az elnökségről való lemondása után 1897-ben helyét elfoglalta s azóta is lankadatlan huzgalommal működik. Az egyesület áldásos hatása mindenfelé kiterjed s az arra szükséges pénz tagdíjakon és adományokon kívül műkedvelők előadása, mulatságok, hangversenyek s kiállítások rendezése által megszerezni igyekszik; mi sikerül is, s így lehetővé vált az, hogy 30 éven felüli multjában több mint

százezer koronát fordíthatott jótékony célokra s egyesületi vagyona harminc ezer korona értékű. Egyéb kiadásokon kívül évente tettes összegű husvétii segélyt oszt ki, sok szegény gyermeket ruház s iskoláztat; 1890-ben a helybeli főgimnázium számára még kétszáz koronás ösztöndíjas alapítványt is tett. 1894-ben elhatározta, hogy az *Országos Fehér-kereszt Egyesület* működését tőle telhetőleg támogatja s lehetőleg összes tagjaival belép az egyesületbe. Ennek eredménye lett, hogy *Tabódy József* cs. és kir. kamarás F. k. egyesületi alelnök közbejárására városunk *állami lelencházat* kapott. A nőegyesület ügyvitelét nem csekély mérvben gyámolíták annak *védnökei*: gróf Schönborn Ervinné 1898. febr. 10-kén történt elhunytá után, diszes helyére mint védnöknő gróf Schönborn Frigyes Károly neje született Dentice Dei Principi di Frasso állván, ő az egyesület iránt szintén hő érdeklődést tanusít. Az egyesület működésének igen becses alkotása az egyesületi *Árvaház*. Kezdetben 1874-ben szűkes anyagi erővel csupán a lelt gyermekek fölnevelésére törekedhetett, számukra dajkákat fogadván; később azonban kitartó küzdelem után 1884-ben már *Árvaházat* szerzett és berendezett a Körösvég-utcában, hol azóta e célra külön épületben hét leányárvát nevel. Ennek fentartására a város évenként 400 koronát és tíz öl tüzfát ad; gróf Schönborn pedig 280 koronával járul hozzá; a többi szükségletet a Nőegyesület lelkes vezetői mulatságok s kiállítások rendezése s gyűjtések által betolyó jövedelemből fedezik. Az árvaház szervezésekor a miniszterium az alapszabályok jóváhagyása alkalmával az intézmény fentartását biztosítani akarván, a Nőegyesület kénytelen volt akkori tízezer koronányi vagyonát s bevételeinek $\frac{2}{3}$ -át az árvaház javára lekötöni. Ezen alapszabály erejénél fogva a munkácsi árvaházi és jótékony Nőegyesület összes jövedelmének csak egyharmadát fordíthatja és fordítja a szegények gyámolítására, mely összeg mégis tekintélyes értéket képvisel. Így 1880-tól 1902-ig, mely idő alatt működésében már megvolt a folytonosság, 89122 koronát fordított jótékony célra. Azóta az árvaházra 13404 és szegényekre 4882 koronát kiadván, ez 107.408 koronát tesz. Azonkívül külön gyámolított sok szemérmes szegény és iskolás is áldja ez intézmény jótékonyágát, mely megérdemli, hogy hatásoasabban pártoltatnék.

A Szanatórium-Egyesület.

1906. évben alakult Munkácson özv. *Buzáth Károlyné* született Szikszay Kornélia asszony fáradhatatlan tevékenysége folytán a tüdővészeseek megmentésére szolgáló József kir. herceg Szanatórium-Egyesületnek itteni bizottsága, mely immár számos taggal dicsekszik. Évi tagsági díja négy korona, melyből, valamint műkedvelői előadásokból befolyt jövedelemből már is tekintélyes összeget küldött a központi egyesületnek a szanatórium fentartási költségeihez. 1907. évi

junius 23-kán az itteni bizottság közgyűlést tartván, azon ünnepélyesen nyújtották át Buzáth Károlyné buzgó elnöknőnek az Augusztia aranyérmét, melylyel eddigi buzgó és kiváló közreműködéséért József kir. hercegnőtől kitüntettetett. Egyszersmind megválasztotta akkor az ügy iránt érdeklődők iránti tiszteletből diszelnökké báji Patay András főispánt és nejét, Firczák Gyula és Boromisza Tíbor püspököket; több urat és nőt pedig disztagokká. A bizottság közbejárására részesül a gyulai szanatórium kezelésében egy betege és segélyt nyújt mindazoknak, kik betegségeik enyhítése végett hozzá fordulnak. A bizottság buzgó titkára dr. Tárczy Károly.

Városi közkórház.

A tizenkilencedik század közepéig a város kórház nélkül tengődött. Akkor Horváth Alajos Munkács városi ügyvéd és klacsanói birtokos a város tulajdonát képező Bozsár-féle telek keleti végén saját költségén a szenvedő emberiség iránti könyörületből építtetett egy földszinti kórházat, melyben magánosok és a város hozzájárulásával 11 ágy alakult. Érdekesen írja le dr. Nuszer Lajos igazgatófőorvos 1899-ki jelentésében azt a kezdetleges minőségű kezelést, melylyel az ide helyezett szegények s betegek ápolattak; mennyiben a szükséges élelmet szombati koldulás által beszereztek s csak későbbben megengedte a városi tanács, hogy rendes ellátásban részesüljenek. 1874-ben a nevezett orvos vevén át e kórházat kezelése alá, azt lehetőleg fejlesztette, folyosóval ellátta s az udvaron kis halottas házat is emeltetett, mert az előbbi a kórház közepén állott, ajtaján e felirattal: „*Venit hora, homo ora*“. Vagyis: „*Ember imádkozzál, jön a végórád*“. Akkor 6 beteg volt az intézetben, mely forgalom évről-évre annyira emelkedett, hogy 1880. évben már 235 benső és 1195 bejáró beteg nyert ápolást. Abban az időben az izraelita hitközség itt egy emeletes épületet kórház céljaira alakítván, azt 1881. évben a város Nuszer János polgármester buzgólkodása folytán 11200 forintért megvette s azonnal használatba is vette; behelyezvén 30 ágyat, t. i. 22 rendes és nyolcat ragályos s járványos betegek részére. Ebben ápolták a honvéd betegeket is. 1885. évben az udvaron megfelelő halottas házat építettek, melyre Román Ferenc ügyvéd háromezer forintot hagyott, ki külön ugyanannyival két ágyra is tett alapítványt. Természetes, hogy az ápolott betegek száma ismét évről-évre emelkedett, úgy, hogy míg 1881-ben 271 fekvő és 1073 járó beteg kezeltetett, 1888-ban már 2143-ra ment a járó betegek száma. Ekkor az épület kibővítetvén s az udvaron külön pavillon 14 ágygyal fertőző betegek részére emeltetvén s a szükséges mellékkellékeivel s vízvezetékekkel ellátatván, a kórház 66 ágygyal berendeztetett, mire a város 12800 frt s gróf *Schönbörn Ervin* 800 frtot érő építőanyagot adott; ki egyszersmind 4000 frtos ágy-alapítványt is tett. Sok utánjárás folytán a belügyminiszter 1889.

május 1-től a közkórházi jelleggel felruházta a kórházat s a napi ápolási díjat 63 krajcárban megállapítá. Egyszersmind megalakult az első kórházi bizottság, melynek elnöke lón Jászay Antal urad. jogigazgató. Az 1893. évi kolera-járvány idején járványkórházzul be rendeztetett a körösvég-utcai Vadkan című volt uradalmi korcsma, majd kaszánya telkén levő épület, melyben később a tüdővész betegek is ápolattak, kiknek száma 1898-ban 72-re felment. Akkor 90 ágy állott a közkórház rendelkezése alatt. A további kibővítés költségeire kapott az intézet 15,000 forintnyi segélyt az 1892. évi állami sorsjáték nyereményéből, mire annál inkább szüksége volt, mert a meg nem térült ápolási s gyógydíjak hátraléka máris 17842 frtot tett 1894. évben, mi az intézet fejlesztését nem kis mérvben megakasztá s 1898-ban 15370 frtra rugott az intézet számla tartozása. Az ez évben hozott XXI. törvénycikk azonban, mely a beteg-ápolási ügyet országos alapon rendezi, itt is könnyített az intézet szorongatott állapotán. A főépület toldalékkal láttatott el s a kórházzal szemben levő 500 frton vásárolt kiskerti telken új halottasházat építtetett az intézet; a nagy kórháznál pedig gazdasági s egyéb konyhai s pincehelyiségeket. Elhatározta azt is, hogy a Horváth-féle új kórházépület helyén egy új emeletes sebészeti pavillont 14 ágygyal, földszint pedig szülőknek való helyet építtet s a szennyvizét agyagcső csatornán a Dubrova árkon át a Kerepec csatornába levezetteti. Mindennek keresztülvitelére negyvenezer frtnyi költség lett előirányozva. Így 120 ágyra való fekhely éretett el s az, hogy míg 1897-ben 731 beteg ápolatott, 1898-ban már 922. Az említetteken kívül tettek még alapítványt a következők: Munkácsy Mihály 100 frt, Jászay Antal 150 frt, Gottier Lipót 1457 frt, Nizsal-kovics László 100 frt, Traxler Ferenc 500 frt, Nagy Zsigmond 250 frt, a Bereg-munkácsi takarékpénztár 2877 frt, Meisels A. József 100 frt s mások. Az évről-évre fejlesztett kórház immár a város és környékének elismert jótékonyoságu intézetévé képződött. 1902. évben 1285 beteg vette igénybe, vallás szerint gör. kath. 706, r. k. 226, ref. 163, izr. 179, egyéb 1. Az évi kiadás tett 50,071 koronát. Az ápoló személyzet áll 9 paulai Szent Vincéről nevezett szerzetes rendű irgalmas nővérből. Dr. Nuszer Lajos igazg. orvoson kívül működött dr. Meisels Vilmos alorvos. Gondnok Tirpák József, ellenőr Balázsy József.

A városi egészségügyi állapotra felhozom, hogy 1906. évben működött itt 11 orvostudor, 4 katonaorvos, 3 állatorvos, 2 gyógyszerész és 19 okleveles szülésznő. Meghalt összesen 330 egyén. Így a halálozási arány 2.2‰ volt. Ennek ellenében született 656, vagyis a lakosság számához 5.75‰.

XXVII.

Munkácsi állami gyermekmenhely.

A Nőegylet érdeklődése folytán 1894. nov. 18-án Munkácson alakult a *Fehérkereszt-egyesület*, melynek tagjai három évre kötelezőleg beléptek az egyletbe s erre két koronát fizettek díjúl. Az első tisztikar megalakulásánál elnökök lettek özvegy Nuszer Jánosné, a Nőegylet elnöknője és Forgách János helybeli apátplébános, alelnökök: Merényi Jánosné, Taub Lipótné s dr. Méray Ádám, Titkárok: Gottier Lajos és Gáthy Dezső s pénztárnok Kozma László, Gróf Schönborn Ervinné azonfelül, hogy ötszáz koronás alapítványt tett, telket és épületet ajánlott fel az egyesület céljaira. Midőn pedig az 1898. évi XXI. törvénycikk meghozatott, mely a nyilvános betegápolás költségeinek fedezéséről s arról is szól, hogy a talált és elhagyatott gyermekek hét éves korukig ez alapból gondoztassanak, az 1899. évi 50000. számú belügyminiszteri rendelet pedig a gyakorlandó állami felügyelet módja iránt intézkedik, megindult városunkban is a mozgalom arra nézve, hogy az országos egyesülettel kapcsolatban itt is lelencházi gócpont létesüljön. Még ez évben Tabódy József kamarás s az országos Fehérkereszt-egyesület alelnöke közbejárására s a Nőegyesülettel történt megegyezés folytán megállapítottatott, hogy az árvaházban tíz ágy e végből szereltessek fel, melyhez az egyesület 1020 koronát ad s azonkívül a kezelés költségeihez évenként 2000 koronával járul hozzá; ugyanakkor az intézet elhelyezésére felajánlotta a gróf Schönborn Ervinné által adományozott épületet. Így Munkácson 1900. évben megnyílt az Országos Fehérkereszt lelencház egyesület fiókinézete; melynek igazgató-orvosává dr. Nuszer Lajost megválasztá az egyesület s a központból leküldött irodavezető Barabás Péter jelenlétében fölvette július 9-én az első lelcencet. Ez év végéig azután felvett a fiókegyesület összesen 136, havonként átlag 23 gyermeket, kikből meghalt kettő. Tápdíjúl fizetett havonként 1 éves korig 14, 1—2 évig 12, 2—7 évig 10 koronát. Ez évben kiadott az egylet tápdíjúl 3870 k. 40 fillért. Ruházat, lakbér s kezelési költségül 578 k. 82 f., összesen 4449 k. 22 f. — 1901. évben felvett az intézet 217 gyermeket s ápolt az 1900. évről maradt 129-el együtt 346. Csecsemő 114, házasságból 34, házasságon kívül 80. Beregmegyei 152 (munkácsi 64), más megyebeli 65. Elhalt 36 (10,4%).

Az intézet 1902. évi május 15-től állami kezelésbe illesztetett, a kapcsolat a központi Fehérkeresztel megszűnt s a kezelésre nézve az állami kir. budapesti gyermekmenedékhely gondnokságával lépett összeköttetésbe.

Ez évben felvett az intézet 199 gyermeket s a múlt évről maradottakkal együtt ápolt 247 fiut és 217 leányt, összesen 464 gyer-

meket, kikből meghalt 54 (11.1%). Házasságból való volt 126, házasságon kívüli 338. Vallás szerint: rk. 90, gk. 221, prot. 77, zsidó 76. Beregmegyei 226, ungmegyei 69. Az évi kiadás tett 51753 korona 32 fillért.

Az 1903. évben hozott törvény folytán, mely az állami menedékházak létezéséről szól, a belügyminiszter Munkácsot is kijelölte egynek székhelyévé s így augusztus hó 1-vel a *munkácsi gyermekmenhely önállóan megkezdé működését*, még pedig más alkalmasabb helyiség hiányában egyelőre a Kossuth Lajos-utcában egy magán bérházban, hol négy szobában 12 nagy ágy az anyák részére, 12 csecsemő-ágy és 3 nagyobb gyermek-ágy lőn fölszerelve. Itt ez évben 105 anya gyermekével és 60 gyermek ápoltatott. Az intézet személyzete volt: dr. Nuszer Lajos igazgató-főorvos, dr. Fried Aladár, felügyelő másodorvos, Ballik Viktor gondnok, Fodor Jenő tiszt, Tomori László dijnok, egy felügyelő ápolónő, egy iroda- és házi-szolga és egy szakácsnő. A belkezelés költsége volt: személyi járandóság 7044 k. 72 f., dologi kiadás 9728 k. 91 f., összesen 16773 k. 93 f. Ennek ellenében bevétel 531 k. 20 f. A munkácsi menhely körzetét képezik Bereg, Ung, Szabolcs és Zemplén vármegyék s így a külső kezelés kiterjed arra, hogy az ápolás végett átvett gyermekek a vidéken elhelyeztessenek. Megyénkben ily telepek voltak ez évben következők: Munkács 195 gyermekkel, Barcaszó 38, Beregszász 23, Beregrákos 18, Podhering (Őrhegyalja) 23, Váralja és Palánka 18 és Oroszvég Klastromaljával 15 gyermekkel. Azonkívül még egyes falukban is elhelyeztettek, úgy, hogy az év végén az intézetben volt 14 s a telepeken 385 elhelyezve. A künn elhelyezett gyermekek után fizetett az intézet gondozási díjakul 50460 k. 45 f. E szerint egy gyermekre esett évi kiadásul 180 kor. 12 fillér.

Az 1904. évben 308 gyermek vétetett fel s a telepekről visszahozatván 56, így 364 gyermek volt a menhelyben ápolás alatt, a telepeken pedig az év folyamán 702 gyermek lett elhelyezve, kik közül 54 meghalt. Ezekből az év végén maradt 322 fiu és 270 leány, összesen 592 s az 1905. évben e létszám megszorodván 206 fiu és 194 leánynyal, így az összes ápolott gyermeklétszám tesz 992, kikből az év végéig elbocsáttatott 63 és elhalt 95 s így maradt 1905. dec. 31-én összesen 834 gyermek gondozás alatt. Az intézeti belkezelést vezette dr. Nuszer Lajos igazgató-főorvos, gondnokul működött Vida István, másodorvosul dr. Fried Aladár, tisztül Hornek Lajos s mint dijnok Zahoránszky István. Ez évben a belügyminiszter március 12-ről 18265. szám alatt kelt intézvényével a város által adományozott s a Nagyhegy-utcában az új Vásártéren fekvő 1.1484 kat. holdból álló telken új állami menhely-épület felállítását elhatározván, annak árlejtés útján való felépítését oly kikötéssel hirdette ki, hogy a munkát a vállalkozó április 17-én meg-

kezdeni s október hó 20-án a teljesen elkészült intézetet átadni köteles. Mi meg is történnén, a gyermekmenhely október 28-án a felépült új intézetbe átköltözött. Megörökítésre méltó, hogy gróf Schönbrn Károly az építkezés céljaira nyolczszázezer téglát adományozott. Így nemcsak a város külzete egy pompás új emeletes épülettel díszesebbé vált,¹ hanem a modern hygienikus követelményeknek megfelelően emelt épület is a gyermekvédelmi célt előmozdítani képes. A menhely terén 27 nagy ágy és 42 gyermekágy elfér. Az évi kezelési és gazdasági kiadás tett az 5194.62 k. bevétel levonása után 94626 k. 79 f. Miből a netto kiadás 31007 k. 57 f. s kifizetett gondozási díj 63619 k. 22 f. A következő évben a forgalom tetemesen emelkedvén, kitünt, hogy a gyulai menhely mintájára épült intézet helyisége már is kibővitést igényel, lévén a konyha, mosóda és közös étkező szűk s fedett terrasra is lenne szükség.

A gyermeklétszám ez évben volt következő: maradvány 1905. évről 834 gyermek ehez járult az év folyamán 367 s így összesen 1201; ennek ellenében apadás volt elbocsátás által 72 és halálozás folytán 86, összesen 158, maradt tehát 1907. évre 1043. A kezelő és tiszti személyzetben annyiban történt változás, hogy orvosul még dr. Rozner Móric bevételett; gondnok lett Vida helyére, ki Kassára ment, Köncs Ferenc és irodatiszt Mattyasovszky Sándor. Az intézet kiadásai is emelkedtek, s következők: személyi járandóság 14828.62 k., dologi kiadás 28126 k. 26 f. Kifizetett gondozási díjak 95055 k. 98. f. De mennyiben a gondozási díjakból 9669 k. 51 f. megtérült s 60 k. külön bevételett, így az összes kiadás 128281 k. 35 fillért tesz. — Megemlítésre méltó, hogy az ez évben felvett 367 gyermekből 12 átutaltatván, maradt itt 355. Ezekből fiu 188, leány 157, házasságbeli 143, házasságon kívüli 212. Beregi 177, máramarosi 6, szabolcsi 12, szatmári 2, ugocsai 1, ungi 81, zempléni 76. Anyanyelv szerint: magyar 240, német 24, rutén 59, tót 26, lengyel 5, oláh 1. Vallás szerint: rk. 96, gk. 141, ref. 66, ág. ev. 1, zsidó 49. Az összesen gondozott 1043-ból kor szerint: 1 éves 114, 1—7 éves 654, 7—15 éves 275. Fiu 570, leány 473. Ingyen tartatott dec. 31-én 24 gyermek, mi 2.301% képezi a gyermekállománynak. Szellemi fogyatkozásu: siketnéma 13, hülye 1, nyomorék 2. A siketnémák az ungvári ily állami intézetben vannak elhelyezve. Lelt gyermek nincs. Az elhaltak száma 86, még pedig, az egy éven aluli korban meghalt 47, az anyjuknál elhelyezettek közül 1 éven aluli korban 9, egy éves 30, összesen 39, mi 10.256% megfelel. A Perbenik-királyhelmei telepen 110 gyermek helyezettett el, hol kiváló gondozásban részesülnek. A munkácsi gyermekmenhely mellé 1907. évi júliusban a belügyminiszter

¹ A városban 1906. évben 82 emeletes ház volt.

a gyermekvédelem terén az állami és társadalmi tevékenységnek összekapcsolása céljából megalakítandó bizottság elnökévé Nedeczey Jánost, helyettes elnökké gróf Vay Gábornét és Bay Györgyöt ki-nevezvén, ennek létesítése s működésétől csak üdvöset várhat a közönség.

XXVIII.

Katona-ügy.

Közös katonai laktanya.

Munkács város lakossága a katonai elszállásolások által századok óta sokat szenvedett. A közelében álló vár miatt is sok zaklatást kellett szenvednie. Nemcsak a vár őrségét, hanem az itt elhelyezett katonaságot is koronként élelmezni s a kellő szükségletekkel ellátni kényszerült. A városban 1755-ben a Festetich, későbbben a Pfalzzveibrücki, 1768-ban pedig a Török-féle lovasezredek s több gyalog zászlóalj tanyázott. 1781-ben a Trautmansdorf nevű lovasezred a megyében és Munkácson a Preiszach-féle gyalogság szállásolt. Az 1785. évben május 25-kén fölterjesztett jelentésében a hatóság így jellegzi az itteni állapotot: a városban kaszárnya nincs, a katonaság a lakosoknál van elszállásolva, de *azért senki sem fizet*, kórodát tavaly kezdtek építeni, de abba hagyták s így nincs rajta sem ablak, sem ajtó, sem kemence, a beteg katonák így a polgárok házaiban gyógyíttatnak; a tisztek is magánházakban laknak. 1792-ben a miatt is panaszkodott a megyénél a város, hogy a Máramaros és Ugocsamegyéből Ungvárra vivő katonaujoncokat a város kénytelen éjjel-nappal őrizni s e végből tizenkét embert fizetni. 1833. évben panaszkodott a város a miatt, hogy a katonák féktelenül lopnak, nemcsak élelmet s értékesíthetőt, hanem még az istállóból tinót is, melyet a város végén megölnek s husát kazlakban elrejtve tartják. Így végre megunván a közönség a katonai elszállásolás terhét, 1845. évi január 26-kán a tanácsülésen Román Ferenc indítványt tett egy *kaszárnya* felépítése iránt, javasolván, hogy az a Bozsár-féle telek keleti végén építtessék s e végből ott utca nyíttassék; de szava akkor sikertelenül elhangzott. A Lengyelországban kitört forradalom alkalmából 1846-ban ismét tömördek katonaság vonulván át a városon, ennek súlyos érzete folytán 1847. szept. 19-én a tanácsban ismét felmerült a kaszárnya terve, melyet előbb a marhavásár-terén javasolták építeni; később pedig a Beregszászi-utca végén s e végből bizottságot is választottak. A közbejött negyvennyolcadiki forradalom zajában ez ügy szünetelt s midőn annak gyászos bevégzése után 1849-ben bevonult a császári katonaság, ez nemcsak a városház termét foglalta el kórodá-

nak, hanem követelte, hogy a mennyire lehetséges, a katonák egyes házakba tömegesen szállásoltassanak el. Ennek következtében 1852. évben az Uj- (Kossuth Lajos) utcában a kibérelt uradalmi házban „Quasikaszárnyát” rendezvén be a hatóság, abba a 8-ik Lajos főherceg gránátos százada bevonult, mely sok kifogásokkal zaklatta a várost. 1856-ban a 11-ik vadász-zászlóalj és Lichtenstein 3. sz. gyalogezred, mely székeleyekből állott s raktára a Klastromban volt, szállásolt itt. 1854-ben felkéré a városi hatóság Tabódy Pál megyefőnököt, hatna oda, hogy a helybeli katonaság létszáma leszál-líttassék s eszközölné ki, hogy az állam építsen kaszárnyát, vagy adná arra a szükséges tizenkétezer forintot. Erre a főnök június 22-iki válaszában tudatá, hogy Albrecht főherceg a létszám leszál-lítását meg nem engedheti s a laktanya felépítésére most a város 7419 frt 20 krajcárnál többet nem kaphat az illető alapból. — A Herzfeld várbeli műszaki százados által készített terv azonban nem valósulhatott meg akkor, mert a katonai bizottság nem akarta a fel-ajánlott területet a beregszászi vagy Uj-utca végén elfogadni s a város a Bozsár-féle telket e célra átengedni. 1866. évben ismét sür-gettetett a kaszárnyaépítés, valamint 1869-ben, a midőn június 2-án a képviselőtestület elhatározta, hogy egy küldöttség Budapesten a kormánynál szorgalmazza azt is, hogy államköltségén építtessék itt kaszárnya. Ennek azonban eredménye nem volt s e közben a 65. Lajos Viktor főherceg gyalogezredbeli zászlóalja és tartalékcsoportja az uj-utcai bérelt kaszárnyában, a 34. és 35. honvédszászlóaljak pe-dig a vásártéri uradalmi vendéglőből alakított ideiglenes kaszárnyá-ban tanyáztak; míg az átvonult katonaság egyes bérelt helyiségek-ken, állásokban s padokon elhelyeztetett. Végre midőn megállapít-atott, hogy Munkácson egy gyalogzászlóalj és egy más pótzászló-alj kiegészítési kerete fog állandósíttatni. a város hozzálátott egy a cs. és k. katonaság részére szükséges laktanyának felépítéséhez, mely a beregszászi- (Árpád) utca végén Cihlár János városi mér-nök vezetése alatt csakugyan fel is épült s így abba 1885. szept. 25-én a katonaság be is vonult. Azonban még későbbben 1890. év-ben is állíttatott ott a város melléépületeket s raktárakat, melyek tetemes összegekbe kerültek, mik után az évi bér akkor 10924 k. 66 fillér lőn megállapítva. Míg most ujabban eszközölt pótépitke-zések után a laktanya évi bére 11867 k. 17 fillér s a katonai für-dőház bére 650 korona 68 fillér. Az ezred lövöldéje a Zsarnóhegy lejtőjénél van.

Honvédlaktanya.

1869. november hó 18-án vonult be mozsárlövészek és zene-üdvözet mellett Munkácsra a 35-ik vagyis akkor ugynevezett Be-regi honvéd zászlóalj kereteül szolgált és Kassán kiképzett harminc-hat honvéd, kiket nagy lelkesedéssel és örömmel fogadott s meg-

vendégelt a városi közönség s kiket az akkor a város birtokában volt Nedeczey-féle házban mint ideiglenes laktanyában elhelyezett. Később, midőn a zászlóalj fokonykint növekedett, az uradalomtól kibérelt, a Vásártéren levő *Vadkan* című vendéglőből átalakított laktanyába költözött át, míg irodai helyiségeül a Szarvas című szállodát használta, a 34-ik vagyis ugocsai zászlóalj pedig más bérhelyiségekben tanyázott. 1886. okt. 3-án László honvédezeredcs felkéré a városi hatóságot, hogy mennyiben az életbeléptetett féldandár-rendszer mellett Munkácson is fog különösen őszi gyakorlatok alkalmával összpontosíttatni, építtetne e végre barakkokat. Válaszában a városi tanács utalta a közös kaszárnnyára, melynek egyes részei üresen állanak. 1888. július 25-én Stöger Heurik alezzeredcs felhívta a várost, hogy építsen 1894. évig az itt állomásozó honvédség részére állandó és rendszeres laktanyát, mire a képviselőtestület bizottságot választott, mely a kérdés megoldását időelőttinek találta. 1889. március 7-én a honvédelmi miniszter 2330. sz. alatt felhívta a várost ez ügyben, mire a képviselői gyűlés elvből elfogadta a kaszárnnyaépítést, addig pedig a századkeret részére átalakíttatá a városi fürdőhelyiségeket; midőn pedig március hó 18-án Schvarz Béla honvédfőhadnagy és kezelőtiszt a III. honvédkerületi parancsnokságtól ide küldetett, javasolá, hogy a város a két honvédzászlóalj állandósítása végett építene a g. kath. templom megett fekvő téren új kaszárnnyát, melynek béreül fizetne az állam évenként 2430 frt 21 krt s a kántin helyiségekért 336 frtot, Erre elhatározta a város, hogy az egyik zászlóalj részére a laktanyát 1890. év nyarán, a másikat pedig 1895-ig felépítteti s kérte a honvédelmi miniszteriumot az illető tervek és költségvetések elkészítésére s a térítési díjak megállapítására; a kassai kerületi parancsnokságot pedig értesíté, hogy a 11. honvéd gyalog féldandár törzsét és az 1. és 2-ik zászlóaljat bérelt helyiségekben elhelyezi.

E közben azonban Beregszász város is téven lépéseket arra nézve, hogy a két zászlóalj oda áttétessék, ennek folytán 1889. okt. 10-én miniszteriumi elhatározás folytán Munkácson vegyes bizottság tárgyalta ez ügyet, megsemlélte a felajánlott területet a Dubrován s a beregszászi-utca végén, de a g. k. templom melletti utcateret legelőnyösbnek találta. Majd nov. 9-én pákosi Paxy Károly altábornagy felhívta arra is a várost, hogy alkalmasabb gyakorlótérrel is gondoskodjék, mert a Felsőmezőn levő a közössereg s a nyolc honvéd század számára nem elegendő. 1889. dec. 13-án a honv. miniszterium elvileg beleegyezővén abba, hogy a város építtesse a laktanyát, 1900. január 23-án a képviselői gyűlés is elfogadta azt, a közlött szerződési mintával együtt. A görög kath. egyház részéről azonban kifogás tétetvén, az ottani tér átengedése ellen, újabb tárgyalások után, 1891. febr. 10-én megejtett szemle folytán abban történt a megállapodás, hogy a tervezett honvédlaktanya a

beregszászi-utca végén építtessék. A tervezéssel megbízott *Adler Károly* miskolci mérnök a költségeket 242,596 forintra tette, majd némileg módosítván, 177 ezerre leszállítá. Így a képviselőtestület okt. 1-én elfogadta azt s a megyei közgyűlés okt. 6-án 170 ezer forintnyi költségvetéssel szintén jóváhagyta. Árlejtési hirdetés után 1892. febr. 24-én a városi hatóság számos pályázó közül a Grünwald Testvérek párkányi cég ajánlatát legkedvezőbbnek találván, azzal március 12-én megköté a szerződést, úgy, hogy 1893. szept. 1-én az elvállalt munkát teljesen befejezve használatba átadja, Az 1894. február 8-án foganatosított felülvizsgálatnál megállapította a bizottság, hogy az összes építkezés, a talaj árával együtt 201736 frt 82 kr., vagyis 403473 kor. 64 fillérbe került. A honvédcsoport ez új épületbe még 1893. nyarán bevonult. A 17458 □ méter területű udvar kikavicsolása 5972 kor. 98 f. költséget igényelt; ezzel együtt a kaszárnya területe 24860.54 □ méter. Az évi bér jelenleg (1906.) a laktanya és lövölde után 17987 k. 50 fill. Az 1901. évben rendszeresen alakított lövölde a Kishegy déli oldalán van és építette azt a katonai kincstár.

A cs. és kir. gyöngélkedőház (ápolda) és csapatkórház.

A munkácsi várbeli katonaság s a városi helyőrség részére kórházzal szolgált azon emeletes épület, mely Várpalánkán a várhegy déli tövében emelkedik. Ezt használta még azontul is, amint 1855. évben a vár az erősségek sorából töröltetett s polgári fegyházzá átalakíttatott. A m. kir. igazságügyminiszter 1881. évben az épületet fegyintézeti célra felhasználni akarván, erre a közös hadügyminiszter hivatkozással az 1879: 36. törvénycikk 6. §-ra, helyette egy más megfelelő kórházat követelt. Majd 1882. évben a m. kir. honvédelmi miniszter megyénk alispánja útján felhívta a városi hatóságot, hogy egy 150 főnyi beteg befogadására alkalmas csapatkórház, vagy más alkalmas épület előállításáról gondoskodjék. E célra a Kroó-féle épületet felajánlá, de azt a megyei küldöttség alkalmasnak nem találta. 1884. június 4-én ismét tudatá az alispán, hogy ő felsége május 13-án elrendelé, hogy Munkácsra egy gyakorlószóelőlj és egy másikkal kiegészítési kerete állomásozzon s így a város a megfelelő csapatkórházról gondoskodjék. Mire a hatóság kitérőleg felelt. 1887-ben ismét sürgeté az alispán a kórház szervezését legalább 33 beteg számára, mely alkalommal a hatóság felajánlá a városi fürdő helyiségeit, honnan a katonaság ugyanis kivonult. Az említett törvény értelmében a törvényhatóság elkészíteté a kórház tervét s költségvetését 34654 forint előirányzattal és 1888. okt. 15-én felhívta a várost, hogy további tárgyalások céljából válasszon közgyűlésileg egy bizottságot, mely nov. 22-én megalakulván, az a következő évi febr. 1-én azt véleményezé, hogy a város adjon e célra egy 1400 □ öles telket ingyen s azon vagy maga,

vagy elvállaló által építtessen kórházat, ha a felsőbbség a fentartásán felül 5% kamatot biztosít. Julius 19-én megállapított szemlézés után, hogy a város 1600 □ ölnyi területen 33 emberre való *normáljellegű* kórházat építsen, melytől a katonai kincstár 1433 frt 3 krnyi bért fizetend, míg a Chemal-kórház után csupán 756 frt járna. Ezt 1890. május 3-án a honvédelmi minisztérium s június 12-én a képviselői gyűlés s okt. 2-án a törvényhatóság is elfogadván s jóváhagyván, a terv megállapítása után kihirdetett árlejtés folytán, 1892. május hó 31-én a beérkezett husz ajánlat közül a *Grünwald Testvérek* párkányi cégét fogadta el, mely a 37092 frt 72 kr-ra előirányzott tételből $7\frac{4}{10}\%$ -nyit engedett. Így a kórház 1893. okt. 12-ig elkészülvén, azt a vegyes bizottság akkor elfogadva s átvevé. Pótépítéssel a kórház 38662 frt 64 kr-ba került s arra a katonai hatóság ráilleszté a „*k. u. k. Marodenhaus*“ feliratot, mely 1906-ban töröltetvén, helyére „*Cs. és kir. gyengélkedőház*“ íratott. Ez ápoló házáért bérül a város 3294 k. 61 fillért kap évenként.

Honvéd csapatkórház.

A most leírt kórház tözsomszédságában diszlik egy más uj emeletes épület, mely a *magyar királyi honvédség kórháza*. Ezt a katonai kincstár Baruch Samu budapesti lakos és vállalkozóval 1895. évben kötött szerződés alapján létesítette akép, hogy a vállalkozó kötelezte magát a felsőbbleg megállapított terv szerint általa szerzendő e telken a kórházat 1896. és 1897. években fölépíteni saját költségén, melyért azután az átvétel napjától a honvéd kincstár huszonöt éven át 4500 forintnyi bért fizetend neki, a mikor 1922-ben az épület a kincstár tulajdonává válik. Baruch az 56 beteg számára kellően felszerelt épületet 1897. június 1-én átadta. Az emeletes főépületben 49 s az udvaron álló melléképületben 4 helyiség és tetemház van.

XXIX.

Egyesületek és társaságok.

Munkácson ezidő szerint következő egyesületek és társaságok működnek:

I. Munkácsi pénztézetek: 1. Beregmunkácsi takarékpénztár, mely 1864. évben alakult. Saját diszes házzal bír. Igazgatója jelenleg idősb Hrehuss Gyula. — 2. Munkácsi Népbank részvénytársaság. Keletkezett 1872. évben. Terjedelmes üzletét szintén saját házában a Főutcán folytatja. — 3. Az ujabban keletkezett pénztézetekhez tartozik: a Munkácsi kereskedelmi-bank részvénytársaság; — 4. Munkácsi leszámítoló-bank részvénytársaság; — 5.

Munkácsi Fillér-takarék és hitelszövetkezet, melynek élén Csomár István igazgató áll s a Zrinyi Ilona-utcában 1906-ban diszes épületet emeltetett; — 6. Munkácsi hitelbank részvénytársaság; — 7. Munkácsi közgazdasági-bank részvénytársaság. — 8. Van még egy zálogkölcson intézet is.

II. Ipar és kereskedelmi egyletek: A debreceni kerületi kamarához tartozó munkácsi ipartestület 1889. szeptember 29-kén tartá alakuló gyűlését Szilágyi Sándor iparhatósági biztos jelenlétében. Az akkor hozott alapszabályait a minisztérium jóváhagyta. Akkor volt 279 bejegyzett tag, 150 segéd és 140 tanonc. — 1901. évben volt bejegyezve 83 csizmadia, 75 cipész, 61 szabó, 35 asztalos, 31 fazekas, 14 mészáros, 11 hentes, 11 ács, 10 pék, 10 kovács, 9 bádogos, 9 kádár, 9 szobafestő, 8 gubás, 7 cukrász, 7 kerékgyártó, 7 kalapos, 7 női szabó, 7 órás, 7 timár, 5 kötélverő, 4 kőmives, 4 kárpitos, 3 nyomdász (Grünstein Mór, Kroó Hugó, Kohn és Klein), 3 könyvkötő, 4 lakatos, 3 kaskötő, 3 szappanos, 3 szijgyártó, 2 nyerges, 2 burkoló, 2 bábsütő. 2 kéményseprű, 2 kefekötő, 1 mázoló, 1 takács, 1 kőfaragó, 1 parókás, 1 fodrász, 5 borbély, 1 üveges, 3 esztergályos és 1 szücs. Összesen 486. Az ipartestület 1905. évben összesen 536 tagot számlált. Évi bevétele volt 3230 korona, kiadása 2588 k. Belajstromozva volt 250 segéd, 344 tanonc. Tartottak 17 előjárósági ülést, a melyeken 485 ügydarabot intéztek el. A békéltető bíróság elé 84 darab került. — 1907. évben volt a tagok létszáma 602. Segéd 311, tanonc 280. Iparhatósági biztosul működik Forgách Antal városi tanácsos s elnökül Klein István. Az iparosok testülete még 1897. június 7-kén szenteltette fel zászlóját a r. k. templom déli bejáratánál emelt lombszinben. 1901. június 16-kán pedig a munkácsi katolikus legényegylet a zászlóját, mely látogatott olvasó s társaskört is tart fenn.

A városban elszórt különféle kisebb-nagyobb boltokban s terjedelemben üzletet folytató *kereskedők* száma jelenleg 384. E szerint 1870. év óta vagyis 36 év alatt a kereskedők száma 252-vel emelkedett, lévén akkor 132. A kereskedők társulati érintkezés és szórakozás **végett Kereskedelmi-kört** alakítván, annak helyiségeül szolgál a főutcai volt gimnázium épületének egyik emeleti része. 1906. évben 180 tagja volt. Az iparosok szintén társalgási egyletet alakítottak. Tagjainak száma hetven körül van.

Megemlítésre méltó az is, hogy a beregszászi pénzügyi igazgatóság Munkácson 92 italmérési engedélyt adott ki, e szerint minden 49 megnőtt férfire jut egy korcsma . . .

III. A társaskör (Casino) 1833. óta fenáll. Most a Beregmunkácsi takarékpénztár palotája emeletén van elhelyezve. Tagjainak száma 201 a beiratkozott honvéd-tisztikaron kívül. Könyvtárában 3000-nél több kötet foglaltatik.

IV. A római kat. éneklőtársulat 1845. óta fenáll.

V. A ref. éneklőtársulat 1872. óta működik.

VI. A görög kath. temetkezési egyesület.

VII. Katholikus legény-egyesület.

VIII. Munkácsi leány-egyesület. Célja a társadalmi élénkség ébresztése mellett jótekonyságot gyakorolni.

IX. A munkácsi vadásztársaság. Még 1893. évben megalakult Munkácson a *vadásztársaság*, mely szabályainál fogva az általa kibérelt területen úgy a vadállomány szaporodása tekintetéből szigorúan ügyel a kiméletre, mint arra, hogy a tagok művelt társadalmi körben kedélyes vadászati élvezetekben részesüljenek. Első tisztikara élén állott megválasztott elnökeül Lajtos Géza, honvédelezredes, intézőül működött Molnár József, pénztárnokul és jegyzőül Kún István városi főerdész. Választmányi tagok voltak Forgách Antal és Fialka Miksa vasuti főmérnök; póttagok Kövér Kálmán és Stuller Lajos, fegyintézeti ellenőr. Jelenleg a tagok száma 30. — Tagsági évi díj 20 k. Ezidő szerint elnöke id. Hrehuss Gyula.

X. Muzeum egyesület. Ez alakuló félben van. 1907. június 2-kán tartá szervező gyűlését. Tagjainak száma 140. Célja: a vidék múltja s történetére vonatkozó ereklyék összegyűjtése s fentartása s társadalmi uton ismeretek terjesztése.

XI. Fehérkereszt egyesület.

XII. Vöröskereszt egyesület.

XXX.

Állami és közhivatalok.

Munkács város székhelye számos állami és köz-hivataloknak. Ilyenek:

1. A királyi járásbiróság, melynek rövid történeti vázlata következő: Munkácson az ugynevezett Bach-korszak alatt, az ötvenes években, 1860-ig a cs. kir. vegyes szolgabiróság, melynek egyik osztálya a törvénykezéssel foglalkozott, a Kroó-család emeletes házában székel, melynek felső részében a közigazgatási és bírósági hivatalok, lent pedig s csendőrség volt elhelyezve. E ház a zsinagógával szemben, a mostani Latorca-utca s Fő-utca sarkán áll. Később 1860. után magán bérházakban, így 1869-től 1872-ig, a mikor a törvénykezés a közigazgatástól elkülönítettett, Borzsay Gyula vezetése alatt a mostani Kossuth Lajos-utca alsó végén egy szűk, alacsony vályogházban is működött a bíróság; majd a Fő-utcában álló régi sóházban (Munkácsi Mihály születése helyén) helyeztetett el, hol egy járásbíró, két albíró és csekély számú kezelő személy-

zet foglalkozott; innen a nyolcvanas években átköltözött az akkori Kőrösvég- most főutcai uradalmi emeletes bérházba, a Lővei-féle lakba, szemben a r. k. parochiával, hol már egy királyi ítélő táblabíró Roskovich János, egy járásbíró (Cséka Károly) és négy albíró nyert bő foglalkozást, úgy, hogy a helyiség a fokozódó igényeknek már távolról sem felelt meg, miért is a nevezett erélyes táblabíró közbejárására s az ügyvédi kar többszöri felterjesztésére és sürgetésére végre a kormány egy megfelelő új palotának felépítését határozta el. E bírósági épület elhelyezésére legalkalmasabbnak találtatván az Ervin-téren, a két év előtt felépült postahivatal előtt elterjedő nyílt háromszögű posványos tér, mely akácfaikkal betöltve sétatér helyett csavargó és napszámos emberek heverő tanyájául szolgált s melyet a helybeli *Társaskör* (Casino) néhány év előtt az uradalomtól négyezer koronáért tervezett, de elmaradt társas-háznak helyéül kialakított, de részvétlenség miatt ismét visszabocsátott, most az állam tízezer koronáért kedvezményes árban megszerzett egy, a görög katolikus lelkészség tulajdonát képező plébánia telek mellett elvonuló uradalmi kertrésszel együtt, mely most az új épület nyugoti részét képezi s a fogház és udvar tereül szolgál.

Az új épület létesítésének eszméjét pártolták még Berczely Jenő kassai királyi táblai elnök; Arnold Sándor kuriai bíró és beregszászi törvényszéki elnök, majd utána Szép Géza törvényszéki elnök; így Plósz igazságügyi miniszter engedelménye következtében pályázat folytán 1903-ban a terveket és előirányzatot elkészítette *Jablonszky Ferenc* budapesti műépítész, ki a palota teljes elkészíttetését is százötvenezer korona megállapított árért elvállalta és annak vezetésével Nagy Benő kisvárdai mérnököt megbizta, míg az állam részéről a munkálatokat Virányi Béla, m. kir. állami építészeti mérnök ellenőrizte. 1904. év elején hozzáfogott a vállalkozó a munkához s az alapfalak gyorsan kezdettek feltűnni; annyira, hogy június hó 29-én szent Péter és Pál napján *Roskovich János* járásbírósi főnök a már magasan fennálló falak közt a keleti főbejáratnál meghagyott üregben a diszesen kifaragott nagy négyszögű alapköbe betehette az építés alatt levő közháznak keletkezésére vonatkozó emlékiratot, mely szertartás a bírósági személyzet, ügyvédi kar s más számos vendégek jelenlétében történt. Az építés serényen folyt s jóllehet a felfogadott idegen kőművesek kétizben több héten át sztrájkoltak s így a meg-megakadt: a ház és a fogda azon év őszén fedél alá került s a belső felszerelést is végeztetett; 1905. évben pedig már kora tavasszal ismét hozzá látott a vállalkozó oly serényen, hogy a palota kívül és belül április hó végén befejeztetvén, abba a járásbíróság május hó elején átköltözött s ott működését megkezdte. A diszes szép házat május 14-én, vasárnap avatták fel s adták át magasztos rendeltetésének, mely alkalommal Roskovich lelkes beszédében fejtegette nemcsak a hazai törvényke-

zés fejlődését, hanem ez új épület keletkezésének történetét is; majd pedig a Csillag szálló nagytermében, magyar szokás szerint áldomásul lakoma tartatott, melyen száznál többen vettek részt s minden tényező lelkes és hálás megemlékezéssel ünnepeltetett. Roskovich János 1905-ben a kassai kerületi ítélőtáblához áttétetvén, helyére Steller Árpád, királyi ítélő táblabíró kinevezetett. Ezenkívül Toronszky Endre és Felföldy Béla királyi járásbírákuk működnek. — A Munkácson 1906. évben működött ügyvédek száma 19.

2. A m. kir. földmivelésügyi miniszterium hegyvidéki kirendeltsége: Midőn 1896. évben országunk ezredéves fennállásának megörökítése céljából emelt emlékművek helyeinek kikeresése és leleplezése alkalmából hazánk előkelőségei közül sokan megyénkben megfordultak s többen az ugynevezett Verchovinán, hegyvidéken is szétnéztek, feltűnt nekik az itteni rutén nép anyagi és szellemi hátramaradottsága és szegénységére valló életmódja. De úgy vélem, hogy e szomorú helyzet feltüntetésére nem csekély befolyással volt Halász Géza, akkori itteni állami kerületi erdőtisztnek ama kis füzete is, melyet azon évben ily cím alatt: „*Ötvenezer bereg-megyei orosz létkérdése*“ közrebocsátott s melyben különösen a szolvai és vereckei járásban lakó rutén nép nyomorúságát s földben és legelőben való szegénységét ecsetelé; számszerűleg kimutatván, hogy egy lélekre 1.76 és egy családra 8.66 katasztrális holdnál több nem esik s hogy a helyi munkakeresletnek vajmi csekély a forrása. Az így felköltött érdeklődés folytán Firczák Gyula munkácsi megyés püspök kezdeményezésére 1897. év elején emlékiratot intéztek az összkormányhoz, melynek következtése volt az akkor ugynevezett rutén akció, mely, valamint a későbbi „Hegyvidéki Ministeri Kirendeltség“-re változtatott cím alatt az itteni nép gazdasági helyzetét javítani tűzte ki feladatául. Törekvése a kirendeltségnek nemcsak a mezőgazdaság terén, hanem egyéb módon is a gazdasági jólétet emelni. E feladatot a földmivelési miniszter irányítja s a kirendeltség megbízottja tiszteivel s a közigazgatás tényezőivel, a megyénként alakított véleményező bizottságok támogatása mellett valósítja. A népnek jobb sorsra való emelését az által igyekszik fejleszteni, hogy földbérletek által földhöz juttatja, fejleszti az állattenyésztést s a hitelszövetkezetek által gazdaságilag önállósítja. E végből a gróf Schönborn-féle munkács-szentmiklósi hitbizományi uradalomtól 1897. október 1-től huszonöt évre terjedőleg a szolvai járás területén $12622^{192}/_{1600}$ hold földterületet vett bérbe belső telkekkel s épületekkel együtt 45439 k. 64 fillér bérösszegért; majd legeltetés céljából $5213^{455}/_{1600}$ holdat, melyet a lakosoknak albérletbe kiadott. A kirendeltség a hitbizományi 5467 hold kiterjedésű beszkidí, volóci és a Sztoj havas csoportok kulturállapotba való helyezésével 1898-ban megkezdé a rendszeres havasi gazdálkodást is, hol a tápdús füvön bárcázás mellett mintegy 5200 darab normál

jószág legelész. A helyes és jövedelmező gazdálkodás emelése végett Alsóvereckén, Serbócon és Volócon népies mintagazdaságot létesített, mely fölött a szolyvai intézőség felügyel. De 1903. évben Alsóvereckén is állított a kirendeltség mintagazdaságot és tejgazdasági telepet, hol 12 felvidéki fiatal földmivelő nyer illő oktatást. Ennek célja, a kisgazdáknak okszerű állattenyésztést, takarmányozást, a havasi legelők és kaszálók ápolását és felujítását bemutatni; a marhatenyésztés jövedelmezőségéről meggyőzni s a tejgazdasági ismeretek terjesztése mellett ily előmunkásokat s tejkezelőket képezni. Igyekszik továbbá a községek jó vetőmaggal ellátni, mi végből időnként a termelés fokozása végett jó magot kiosztat kedvezményes áron. A szükséges gazdasági gépekkel is látja el őket, a minthogy a jól jövedelmező *lentermelés* meghonosítását is igyekszik előmozdítani, valamint a *gyümölcstermelésre* és értékesítésére is szoktatni. E végből alkalmas helyeken gyümölcsfaiskolákat létesít, így különösen Szolyván, hol 25 hold van e célra berendezve, honnan az oltványokat tíz filléres áron bocsátja a kistermelőknek rendelkezésére. Az állattenyésztést simenthali, borzderes fajok importálásával s kedvező feltételek mellett való kiosztásával emeli, úgy a juhtenyésztést racka fajta meghonosításával. A lótenyésztés fejlesztésére lipicai hágóménekkel igyekszik hatni, azok evégből Szolyván, Drágabártfalván és Alsóvereckén lévén elhelyezve. Figyelme kihat a *baromfi tenyésztésre*, tojás-értékesítésre, méhtenyésztésre, selem és haltenyésztés előmozdítására is. A gazdasági ismeretek elsajátítása végett 1899-ben az ottani lelkészek részére Alsóvereckén ingyenes gazdasági tanfolyamot rendeztetett.

A népművelődést, a társas élet fejlődését s a szakismeretek terjedését népkönyvtárak szervezésével előmozdítani óhajtván, e végből a hitelszövetkezetek építkezéseinél az áruraktári helyiségekkel kapcsolatban, olvasóköri helyiségeiről is gondoskodik. Alsóvereckén ily népkönyvtárt engedélyezett az ottani egyesületnek. Mezőgazdasági házi ipari tanfolyamok rendezése s iparos pályákra való segítés által igyekszik a miniszterium elérni azt, hogy a hegyvidéki nép különösen a téli hónapokban tétlenségét hasznos munkálatok, mint fafaragás s kosárkötés által felcserélve, családi jóblétét ily módon is fejlessze. Árdánházán műszövészetet és Remetén művirág gyártást sikerrel szervezett.

A személyi és jelzáloghitel megalakítása s a népnek pénzügyileg való önállósítása végett felállított megyénkben immár 29 *hitelszövetkezet*, hol a kisgazda méltányos kölcsönben részesül, melyeknek üzletköréhez egyszersmind a fogyasztási és értékesítő *áruraktárak* létesítése tartozik. Célja ennek, hogy tagjait méltányos áron jó cikkekkel lássák el s terményeiket legjobb áron értékesítsék. — Hogy a kirendeltség, mint munkás-közvetítő intézet megyénkbeli a mezői kézimunkásokat épen a legszorongatottabb munka, aratás

idején nagy tömegekben az alföldi megyékbe szállítja, annak súlyát megénk földbirtokosai is megérik.

A kirendeltség hatásköre immár kiterjesztetett a szomszédos Máramaros, Ung, Zemplén és Ugocsamegyékre is.

Biztosi minőségben működött elintén *Egán Ede*; ennek gyászszos elhunytá után *Kazy József* s most *Marton Ödön* miniszteriumi hivatalnok. Egyik legrégebb tisztje, *hegyeshalmi Fischer Ödön* gazdasági intéző, kit ő felsége most érdemei jutalmazásául koronás arany érdemkereszttel kitüntetett.

3. *Dohánygyár*. 1898. augusztus hó 13-án kezdé meg a munkácsi próba-dohánygyár működését a Vásártéren fekvő uradalmi Vadkan című volt korcsmaház s később kaszánya tágas épületében, hol azóta folytonosan sikeresen terjeszti a gyártást, melynél Munkács város és környékének számos nő-munkása talál biztos és jövedelmező foglalkozást, évenként százezer koronánál jóval többet fizetvén ki munkabér fejében. E mellett a munkások részére betegsegélyző pénztárt szervezett, mely tizetötezer koronával rendelkezik s a beteg tagokat heti 20 fillér befizetés ellenében napi pénztámogatásban, ingyen gyógyszerben és orvosi kezelésben részesíti s halálozás esetén 60 korona temetkezési járulékkal támogatja. A negyven évig dolgozó munkás 240 korona évi nyugdíjra számolhat s erre való jogosultsága már a tizedik betöltött év után kezdődik. A gyár közel 300 munkással dolgozik. A munkásnők naponként 2—3 koronát kereshetnek. A hivatalt egy igazgató, Hoffmann Hugó és két tiszt vezeti. Az évi szivargyártás tizenkét milliónál többre rug, leginkább kuba, portoriko és rövid szivart termel, melyeknek jó hírnevük meg van állapítva. A kormány a gyárat most nagyobbitani szándékozván, a m. kir. dohányjövédéki központi igazgatóság 1907. április 5-én építési árlejtési hirdetményt bocsátott ki, az összköltséget 1,169.756 kor. 98 fillérben s az összes munkák befejezésének határidejét 1908. évi szeptember hó 30-ára állapítván meg. Az új dohánygyártelep a város keleti végén a volt városi Vásártéren, mintegy ötezer ölnyi térségen lesz felállítva, mihez az építő-vállalkozó Pollacsek és Epstein budapesti cég 1907. okt. végén már hozzá is fogott. Ez által a vidék új állandó kereseti forráshoz jut. Feltűnő, hogy a gyári munkásnők között az izraeliták vajmi csekély számmal fordulnak elő.

4. *M. kir. adóhivatal*, melynek élén Zombory István adótárnok áll.

5. *Kir. közjegyzőség*, melyet évek óta Nagy Gyula kir. közjegyző vezet.

6. *Cs. és kir. 65. Lajos Viktor főherceg nevű gyalogezred.*

7. *A m. kir. 11. honvéd gyalogezred.*

8. *M. kir. csendőrségi szakaszparancsnokság.*

9. *M. kir. pénzügyőrségi biztosság.*

10. *M. kir. posta- és táviróhivatal.*

11. *Munkács járási szolgabírói hivatal,* élén Pap Imre főszolgabíró.

12. *A szernyei vízrendező-, ármentesítő- és belvízszabályozó társulat,* melynek 1897. óta igazgató-főmérnöke stahlbergi Holl Gyula.

13. *M. kir. felmérési felügyelőség.*

14. *M. kir. határrendőrség.* Az állam közelebb az országban új felügyelő intézményt léptetvén életbe, Munkács is kijelöltetett ily *határrendőrségi hivatal székhelyéül.* A munkácsi határ-rendőrkapitányság szerveztetvén, 1906. évi január 15-én megkezdé működését. Ennek hatásköre kiterjed Munkács és Beregszász városok, az alsóvereckei és szolyvai járások, a latorcai járásból Klastromalja, Oroszvég és Órhegyalja és a felvidéki járásból Bilke községek területére. A munkácsi kapitányság tisztikara s személyzete a következő: Molnár Kázmér, — volt pécsi tb. főszolgabíró, — kapitány, dr. László Ferenc ügyvéd és dr. Jugovics István fogalmazók s Jónás Béla segédfogalmazó, Török Károly fogalmazó-gyakornok. Illy Rezső és dr. Wrubovszky Nándor felügyelők, Marton István és Lerch Károly segédtitkár, Girtl Lajos, Legeza Árpád, Sárfi Tibor és Perian Vazul biztosok, Ott Ferenc és Furkacsek József szolgák.

(Sajtóhiba: a 252. lapon 1414. 1814. helyett.)

TARTALOM.

Bevezetés	3
I. Munkács város volt hűbéri viszonyának története	5
II. A város küzdelmei birtokaiért és jogaiért	44
A tizedelés ellen	62
A telekbér ellen	67
A Füzes mezőre nézve	69
Az italmérési jogért	74
A vásárjogért	78
III. Munkács városi hatóság és biráskodás története	85
IV. A városi bírák hajdani bünvádi törvénykezése	126
V. Öröklevelek, áldomás, földérték és elővételi jog	141
VI. Birói számadások és évi költségvetések. Előirányzatok	147
VII. Vásárvám és földbér jövedelem	154
VIII. A piaci árakról	156
IX. Az állami köz- és fogyasztási s városi adóról	160
X. A munkácsi harmincad és sóház	166
XI. Posta és közlekedés	169
XII. A munkácsi r. k. új templom (képpel)	173
XIII. A munkácsi ispotály története	185
XIV. A munkácsi ev. ref. egyház történetéhez újabb adatok	188
XV. Munkács protestans tanügye	201
XVI. Izraelitáink története	209
XVII. A város külzete, alakulása, utcái, mezői stb. (öt képpel)	239
XXVIII. A Latorca és hidja	262
XIX. A munkácsi vár utóbbi félszázados története. Fegyintézet stb.	266
XX. A magyar szabadságharc áldozatai. Politikai foglyok	272
XXI. A munkácsi vártemplom története	275
XXII. A munkácsi vár főnökei és parancsnokainak teljes névsora	284
XXIII. A munkácsi pénzverde	288
XXIV. Városi színház	294
XXV. Tanügy. Állami elemi iskolák. Óvodák. Főgimnázium. Internátus	301
XXVI. Jótékony intézetek. Nőegyesület. Szanatorium. Közkórház	309
XXVII. Munkácsi állami gyermekmenhely	313
XXVIII. Katonaiügy. Közös- és honvéd-laktanya. Kórházai	316
XXIX. Egyesületek és társulatok	320
XXX. Állami- és közhivatalok. Hegyvidéki kirendeltség. Dohánygyár stb.	322

Név- és tárgymutató.

Adó 15, 65, 160, 163.
 Adóhivatal 326.
 Ajtay Mihály 290.
 Anjou 7. Akó-buza 62--65.
 Áldomások 93, 99, 141, 145.
 Állami- és közhivatalok 322.
 Alumneum ref. 203.
 Árpád szobor-bizottság 257.
 Arthándy Anna 12, 75.
 Árak 156. 161.
 Árszabás 157, 159.
 Árvaház 310.
 Aspremonti Góbert 16, 76.

Báthory András 11, István 12.
 Báthory Zsófia 16, 63, 71, 75,
 131, 174, 186, 188, 204, 282.
 Bakcsi Gábor 96. Lajos 156.
 Barkóczy Ferenc gróf 187.
 Beregszász 14, 34, 74, 79.
 Bercsényi Miklós 12.
 Balogh Ferenc 53, 67.
 Bégányi cs. 26, 46, 53, 58, 71.
 Balling János 86, 120, 127, 131,
 202, 288.
 Bethlen Gábor 75, 86, 127, 189,
 288.
 Bernovics Gusztáv 114, 123, 125.
 Bertalan Pál 296.
 Bertalan Tivadar 114.
 Bevétel-kiadás 150—153.
 Behmer Antal báró 174.
 Beöthy Pál 175, 177.
 Birák 8, 13, 73, 89, 93, 96, 101,
 108, 115.
 Biráskodás 35, 91, 101, 109,
 126, 130.
 Birótétel 89, 90, 97.
 Bradács András 32, 250.
 Borzsay Gyula 322,

Boromisza Tibor püspök 184.
 Boszorkányper 139.
 Büdy Mihály 11, 45, 75.
 Buzáth Károly 102.
 Buzáth Károlyné 310.
 Bor 8, 14, 74, 77.
 Boltsor 244, 246.
 Bozsártelek 254.
 Breitschver Alajos 271.

Csáky Albin gróf 305.
 Csáky Ambrus 13.
 Csáktornyai Ernuszt János 12.
 Csákányos 92, 120, 129.
 Casino 107. 321.
 Coffin Ernő 185. 308.
 Csereszky Antal 101, 110.
 Csernekhegy 63.
 Cseh Lajos 118, 123.
 Csendőrség 122, 327.
 Csizmadia-szin 252.
 Csizma-járulék 149.
 Csomár István 111, 124, 321.
 Cziegler Győző 173, 179.
 Czvetkovics Mihály harmicados
 167.

Dersffi Orsolya 14.
 Debreczeni Tamás 70.
 Debreczeni Péter 189.
 Desko János 125, 283.
 De Camelis József püspök 143.
 Dévai István 198, 206.
 Dessewffy Emánuel 103.
 Dobó István 12.
 Döbrentei Imre 100.
 Duschek János 76.
 Duschek József harmincdos
 167.
 Dohánygyár 255, 326.

Egyesületek 320, 321.
 Erdő 8, 10, 13, 43—54, 262.
 Eszterházy Miklós gr. 14, 67.
 Eszterházy Károly gr. 66.
 Endre király 51.
 Egyházi szabályok 129.
 Egyházi kincs 278.
 Elővételi jog 141, 146.
 Egyház ref. 188, Tanács 179.
 Eötvös Tamás 168.
 Erdélyi Sándor 257, 267, 270, 298.
 Esküdtbírák 121.
 Fazekas Béla 124, 296.
 Falóra ültetés 137.
 Fehér-kereszt 313.
 Felekezeti-lenség 140.
 Feltételes elítélés 140.
 Felkelők 222.
 Fegyintézet 270.
 Firczak Gyula püspök 298, 324.
 Fizetések 93, 104, 112, 114, 149.
 Forgách János 125, 176.
 Forgách Antal 113, 321.
 Foglyok, politikai 272.
 Főgimnázium 305.
 Föld-árak 141, 143.
 Fornos 54, 151.
 Freyseysen Dániel 39, 51, 53, 78.
 Freyseysen Gyula 101, 107, 198.
 Freyseysen Karolina 185.
 Futkosó 92.
 Füzesmező 22, 25, 37, 69.
 Füvelés utközben 171.
 Gáltövi Ferenc 13.
 Gáti tó 264.
 Gáthy Samu 39, 97, 100, 113, 121, 152, 155.
 Gajdler József 60, Anna Ru-zsákné 168.
 Gecsey György 36, 73, 78, 82, 103, 118, 198.
 Gönczy Sámuel 61, 84.
 Gottier Lipét 312.

Görög Demeter 81.
 Görög boltosok 211.
 Gyermekekmenhely 313.
 Hagara Samu 191, Viktor 268.
 Hatzinger Sándor 271.
 Harang 174, 181, 200.
 Harmincad 166, 167.
 Halbak 148, 251.
 Halász Ferenc 303, 304.
 Halálbüntetés 133.
 Határrendőrség 327.
 Határjárás 54, 73.
 Hegybirák 59.
 Heimbücher (Bikkési) Károly 33, 207.
 Heiszal János 270.
 Hitelszövetkezetek 325.
 Hegyes-telek 168, 245.
 Hegyvidéki kirendeltség 324.
 Hid a Latorcán 264.
 Hollós János 9, 12, 63.
 Holl Gyula 114, 327.
 Honvéd laktanya 328.
 Honvéd kórház 320.
 Horváth Alajos 103, 110, 118, 198, 311.
 Hubert Lajos 114, 125.
 Hunyady János 8, 12, 45, 62, 85, 160.
 Hoffmann Hugó 326.
 Homonnai Drugeth István és Miklós 14.
 Hrehuss Gyula 320, 322.
 Illés Mihály 73, 77.
 Irodai szerek 89.
 Internátus 307.
 Iparosok 163. Testület 321.
 Isptály története 185, zsidó isptály 221.
 Iskola 187, 203, 301.
 Izabclla kir. 12.
 Italmérés 8, 14, 26, 30, 40, 56, 74, 77, 321.

Izraelitáink története 209.

Járásbíróság 322.

Jászay Sámuel 53, Antal 111.

János szobra 253.

Jobszty György 31, 36, 49.

Jobszty Gyula 113, 177.

József cs. 33, 206, 207.

József nádor 79, 81.

Joó Mihály 72, Imre 78.

Jegyzők 118.

Jótékony intézetek 309.

Jövevények 6, 44.

Kalitka, vas 86, 127.

Kántorkorcsma 74—76.

Kapu vagy porta 160.

Karhatalom 52.

Katona-ügy 316, 317.

Kálmáncsehi Sánta Márton 202.

Kápolna-utca 251.

Káromkodás 133, 136.

Kerepeczi Demeter 13, Imre 45.

András 46.

Keltanép 5.

Kereskedelem 210, 321.

Képviselőtestület 99, 108, 114, 113.

Kisdedóvodák 304.

Kigyósi Fer. harmincados 167.

Kibecsülés 138.

Kihajtás 138.

Kilenced 8.

Kiss Áron püspök 298.

Klein István 321.

Királyszék 51, 261.

Kiváltságlevél 3, 6, 10—14, 26, 44.

Koncházy János 24, 31.

Kolonics Lipót 205.

Kórház 102. Katonai 319.

Koronázási halom 108.

Kórház-utca 252.

Korcsmabérlők 1733-ban 211.

Koriathovics Tódor herceg 7, 166, 185, 275.

Koronai birtok 10, 33, 66.

Kőrössi K. István 14, György 281.

Követi utasítás 17.

Kögát-utca 32, 250.

Közvilágítás 257.

Könyvnyomda 214.

Krucsay Márton 19, 48, 157.

Miklós 276.

Kurusta Imre 42, 110; 118.

Küzdelmek: az erdőkert 44, tizedelés ellen 62, telekbér ellen 67, Füzesért 69, italméresi jogért 74, vásárjogért 78, kiadás 83.

Lang Vitusz 55, 97, 101, 106, 152.

Lakosság 256.

Laktanya 152.

Lajos király 7, 12, 276.

Latorca 68, 240, 255, 262.

Lapátolás 136.

Lelkész 7.

Leleszi konvent 45, 46.

Lehoczky Tivadar 108, 110, 115, 258.

Lehotay Zsigmond 119.

Lengyel beütés 130.

Lengyel György esete 131.

Libertás pénz 290.

Libertiny Lajos 269, 271, 284.

Literáty János 208, 283.

Lieb Mihály 168.

Leovey Gergely 70, János 194.

Lorántffy Zsuzsana 15, 47, 59, 63, 68—70, 75, 87, 169, 186, 206, 276

Lónyay László 40, 37, 49, János 53.

Lónyay Menyhért 41. György 55, Sándor 298.

Löffelholz tábornok 20, 290.

Lohvener ezred 150.

Lövész egylet 258.

Mágócsy Gáspár és Ferenc 14.
 Mária királyné 11, 75, Terézia 24.
 Magyar Kurir lap 82.
 Mátyás király 9. 14.
 Malom 15.
 Majos János kurucz 253.
 Megszállók 6, 24, 44.
 Merényi János 106. Jánosné 309.
 Méray Ádám dr. 114.
 Megégetés 135.
 Meszlényi Gyula püsp. 176, 179.
 Mezők 150, nevei 260.
 Mezőssy Pál 287.
 Milleniumi emlék 298.
 Molnár József 115.
 Mocsarak 242, 243.
 Munkácsi Balázs 7, Pál 45.
 Munkácsi András István 7, Mihály 168, 312.
 Munkács város külzete 239.
 Munkácsi vár 266, 270, 275.
 Munkácsi vártemplom 275.
 Munkács vár főnökei 284.
 Munkácsi pénzverde 288.
 Muzeum-egylet 322.
 Nagyliget 10, 13, 33, 46, 49, 53, 58.
 Nagyhegy 28, 49, 59.
 Nagy Gyula 257, 294, 326.
 Nyakvas 127.
 Nedeczey János 113, 175, 185, 307, 308, 316.
 Nedeczey Ferenc 104, 125. 185.
 Német telepesek 24, 60.
 Nemesek 64, 95, 241.
 Neupauer Sámuel 59, 219.
 Nuszer Jánosné 309. 313.
 Nuszer Lajos dr. 270, 313.
 Óbégányi család 45.
 Oláh nép 8.
 Oláh István 103, Samu 104, 119.

Oroszvég 48, 76, keletkesése 240.
 Ocsovay Dániel 290.
 Óvodák 304.
 Ornstein Lajos 114, József 163.
 Ördög Pál 167.
 Pálhegyi kötörés 60.
 Panasz család 115.
 Pap Imre 327.
 Paráznaság 130, 135—138.
 Papphegy 28, 49, 59.
 Pásztélyi János 109.
 Pálóczy Máté 8, Antal 11.
 Pálffy János 20, Móric gróf 107.
 Petrovics Péter 12.
 Pellengér 127, 129.
 Pemp Antal 175, 182.
 Peterdi Károly 283.
 Pénzverőház 21, 288, 290—292.
 Perényi Zsigm. báró 41, 52, 72, Gábor 11, János 12, 75.
 Pénzügyi igazgatóság 109.
 Pénzjegy 1849-ben 168.
 Pintér József 114.
 Posta 15, 169, 172,
 Postamesterek 172.
 Polgári leányiskola 303.
 Polchy Gáspár 41, 57.
 Póhl József 112, 118.
 Polgármester 112.
 Predikátorok societása 193, 205.
 Politikai foglyok 272.
 Quirini kapitány 253.
 Rákóczi Ferenc II. 16, 19, 22, 64, 76, 133, 170, 186, 205, 253, 289.
 Rákóczi Julia 16, 64.
 Rákóczi György 69, 75, 87, 130, 204.
 Rákóczi Zsigmond 86,
 Rákóczi-liget 257.
 Rác Jánosné 196.
 Rendezett tanács 111.
 Rendőrség 120, 122, 127, 129.

Rendszabály 120, 127.
 Reverzális büneseteknél 132, 135, 136, 138.
 Ref. egyház története 188, 193; ingó vagyona 189, 191, 200; egyházfiak 190—192; — pecsétje 200.
 Román Ferenc 103, 311.
 Roskovics János 323.
 Rondabazár 247.
 Rozenfeld András főispán 33.
 Ruzsák Ferenc 168, 185.
 Rudolf király 14.

Sátorhelypénz 155.

Schönborn grófi család 66, 71, 154.
 Schönborn Lothár Fer. 23, 282,
 Schönborn Ervin Jenő 32, 130, 173, 176, 197.
 Schönborn Ervin 111, 177, 295, 298.
 Schönborn Károly 41, 102.
 Schönborn Frigyes Károly 113, 123, 125, 173, 175—177, 183, 194, 210, 309, 315.
 Schönborn Frigyes érsek 192.
 Sétatér 254. Scholtz Ede 271.
 Sennyey István 20, 287.
 Schmalzer Andr. prefektus 24, 25.
 Sirbolt 182.
 Soltész 169.
 Sóraktár 241. ház 166.
 Somlódy Balázs 14,
 Steller Árpád 324.
 Sütő Kálmán 175, 283.

Szabad királyi város akart lenni 26, 34.

Számadások 99, 147.
 Szanatórium 310.
 Szántó Soma 115.
 Szemere Bertalan 230.
 Szentlélek család 174.

Szernyető 171. Vizrendező társulat 327.
 Szepesi kamara 65.
 Szilágyi Erzsébet 9, 13.
 Szenczy Ferencz 31, András harminczados 167.
 Szigetföld 36.
 Színház 294, 299, 300.
 Szikszay Károly 101, 104.
 Szöcs András élete 131.
 Szőlőművelés 144.
 Szönyi Dömjén János 192, 197.
 Szunyoghi Józsefné 309. Lajos 49, 103.

Tabódy Pál 106, 117, József 183, 310.
 Tanács dekoruma 87, 88.
 Tanügy, iskolák stb. 301. ref. 201—208.
 Táborozás 251.
 Takarékpénztár 248.
 Teknősbéka 171.
 Terzi cs. hadvezér 193.
 Temetők 259, utca 32.
 Templom építés 173, 178, 179, 182.
 Telekbér 67.
 Tized 8, 9, 30, 62—65, 66.
 Tizedeket felosztása a városnak 163.

Tisztikar 112, 114.
 Torjai árvák 93.
 Törvényszék 104.
 Thököly Imre 169, 205, 277.
 Török Kálmán 268, 271.
 Trautmansdorf ezred 150.
 Türelmi pátens 207.
 Tüzoltás 97. Tüzzész 255.

Ujpolgárok 121.

Ujfürdő 253.
 Uradalom 7, 10, 33, 66, 68.
 Urbéri ügy 8, 15—24, 31—35, 38, 41, 42, 63—66.

Utcák 242, 250, ujak 256.
 Utcák szabályozása 30, 243, 251.
 Utca-kövezés 249.
 Vaary György 35, László 79, 81, 119.
 Választás: 89—92, 94, 96, 103, 108, 113, 114.
 Valkovszky Miklós 115.
 Vám 14, 30, 33.
 Várady Gyula 114, 294.
 Váralja 71, Palánka 272.
 Vár (Munkács) 8, 9, 12.
 Várkapitány 7, 9, 13, 50, 70.
 Vártemplom 275, 278, 282.
 Várdainé halma 134.
 Warou Dániel vésnök 292.
 Városháza 93, 102, 122.
 Városi közvagyon 43.
 Vásár 8.
 Vámtarifa 84, 154; bérlet 154.
 Wekerle Ulrik 60, 117, 162.
 Weisz Bernát 165.
 Vesselényi Ferenc 204.
 Vérvád 212.
 Vételi előjog 50.
 Vizbefojtás 132.

Visszahelyezési per 57.
 Vukorko József 51, 93, 101, 111.
 Zápolya János 11—13, Zsigmond 12.
 Zászlók 100.
 Zlathényi Gyula 118.
 Zolnai Panda Borbély Pálné 195, 198.
 Zrinyi Ilona 205, 277, 280.
 Zsigmond király 167.
 Zsidók 99, 109, 110.
 Zsidók története 209, 220, 229.
 Zsidók összeírása 213, 215, 224, 225, 226, 228—229.
 Zsidó kém 214.
 Zsidó birtok kibecslése 220—223.
 Zsidó adó 225, 228.
 Zsidó ispotály 221.
 Zsidó lázadás 226.
 Zsidó nemzetőrök 233.
 Zsidó szokások 235.
 Zsidó csodarabbik 237.
 Zsidók száma Beregmegyében 234.
 Zsinagóga 215.
